

ПУБЛИКАЦИИ НА
ИСТОРИЧЕСКАТА КОМИСИЯ КЪМ
БАВАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА
НАУКИТЕ
ТОМ 40

Улрих Лапенкюпер

МИСИЯТА НА РАДОВИЦ
ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ
РУСКАТА ПОЛИТИКА
НА ОТО ФОН БИСМАРК
(1871 - 1875)

превод Живко Войников, 2026 г.

ГЪОТИНГЕН 1990
ВАНДЕНХУК И РУПРЕХТ

УЛРИХ ЛАПЕНКЮПЕР

МИСИЯТА НА РАДОВИЦ. ИЗСЛЕДВАНЕ
ВЪРХУ РУСКАТА ПОЛИТИКА НА ОТО ФОН
БИСМАРК (1871-1875)

Гьотинген: Vandenhoeck & Ruprecht, 1990

(Публикации на Историческата комисия към Баварската академия на науките; Том 40) Също: Бон, Университет, Дисертация, 1988 ISBN 3-525-35941-1 Отпечатано с подкрепата на фондация „Франц Шнабел“ © 1990,

Ulrich Lappenküper:
Die Mission Radowitz : Untersuchungen zur Russlandpolitik
Otto von Bismarcks (1871 - 1875) / Ulrich Lappenküper. -
Göttingen : Vandenhoeck u. Ruprecht, 1990
(Schriftenreihe der Historischen Kommission bei der Bayerischen
Akademie der Wissenschaften; Bd. 40)
Zugl.: Bonn, Univ., Diss., 1988
ISBN 3-525-35941-1
Gedruckt mit Unterstützung der Franz-Schnabel-Stiftung
© 1990, Vandenhoeck & Ruprecht in Göttingen.

превод¹ Живко Войников

¹ С Гугъл-транслейтър и първа редакция.

Съдържание

Няколко думи за автора – 4	
Предговор – 5	
Глава XIV. Мисията ми в Санкт Петербург през 1875 г. (стр. 296-314) - 7	
Глава I. Проблем, метод, източници и литература – 23	
Глава II. От обединението на Германия до Съюза на тримата императори (1871-1873) – 38	
1. Основаването на Германската империя през 1871 г. Предпоставки и последици за европейската държавна система – 38	
2. Началото на връзката между тримата императори (1871-1873) – 44	
Глава III. Провалът на Съюза на тримата императори и изолирането на Германия сред европейските велики сили (1873-1874) – 54	
1. Френско-германската криза от зимата на 1873/74 г. – 54	
2. Срещата в Петербург между император Франц Йосиф и цар Александър II през февруари 1874 г. и нейните последици за Тройния съюз (на тримата императори) – 64	
3. Германия между Англия и Русия: Суецката криза и предварителните преговори за Брюкселската конференция за законите на войната – 86	
4. Берлин, Санкт Петербург и признаването на испанския президент Серано – 101	
5. Германско-австроунгарското напрежение около въпроса за Северен Шлезвиг и словесната война между Виена и Берлин през есента на 1874 г. – 137	
6. Провалът на Съюза на тримата императори по въпроса за търговското споразумение с Румъния – 150	
7. Положението на Европейската пентархия и външнополитическата ситуация на Германския Райх в края на 1874 г. – 171	
Глава IV. Германско-руското отчуждение през зимата на 1874/75 г. – 186	
1. Позицията на Берлин и Санкт Петербург относно възстановяването на монархията в Испания – 186	
2. Германският Райх, Русия и Полският въпрос – 204	
3. Турско-черногорският граничен конфликт и неговото влияние върху Балканския въпрос – 213	
4. Аферата „Розен“: Спорът за ранга в консулите в Белград – 232	
Глава V. Мисията на Радовец. Държавническото изкуство на Бисмарк на кръстопът (февруари-март 1875 г.) – 241	
1. Изпращането на Радовиц в Санкт Петербург и реакцията на европейските велики сили – 241	
2. Преговорите между германския специален пратеник и руското правителство по Източния въпрос през февруари 1875 г. – 261	
3. Ескалацията на външнополитическата ситуация на Германския Райх в края на февруари 1875 г. – 288	
4. Указанията на Бисмарк към Радовиц за „по-активни действия“: Непоспешният опит за премахване на „военната опасност от Запад“ – 305	
5. Предложението за „свобода на Изток“ и реципрочното искането за „свобода на Запад“. Разкритията за тайните цели на мисията Радовиц – 331	

Глава VI. Изпреварване на събитията: Бисмарк и кризата на „военната тревога“ (март-май 1875 г.) – 348

1. „Обкръжаването“ на Германския Райх – 348
2. Публицистичната и дипломатическа контраатака на Бисмарк – 363
3. Реакциите на големите европейски сили – 373
4. Ескалация на кризата: Германските заплахи за превантивна война срещу Франция – 383
5. Краят на кризата: Руско-британската мирна инициатива в Берлин – 390

Глава VII. Заключителни бележки – 426

Литература – 438

Няколко думи за автора

Улрих Лапенкюпер (роден на 18 април 1959 г. в Дателн) е германски историк и университетски професор. От 2009 до 2024 г. е управляващ директор на фондация „Ото фон Бисмарк“ във Фридрихсруе. Работата му го утвърждава като водещ експерт по френско-германските отношения през XX век.

След като завършва гимназията „Теодор Хойс“ във Валтроп през 1978 г. и отбива военната си служба, Лапенкюпер учи история, политически науки, педагогика и математика в университета в Мюнстер и университета в Бон.

Улрих Лапенкюпер

През 1985 г. завършва магистратурата си с дипломна работа върху политиката на Бисмарк спрямо Русия през зимата и пролетта на 1875 г. под ръководството на Клаус Хилдебранд. Впоследствие е доразвита и публикувана като книга, чийто превод предлагам на читателя.

През юли 1988 г. получава докторска степен (д-р по философия) с дисертация под ръководството на Хилдебранд. Дисертацията му е посветена на „Германският райх и европейските сили във външната политика на Бисмарк между основаването на Райха и „Военната тревога“ (1871–1875).“

До 1990 г., той е преподавател в Центъра за международно образование и културен обмен в Бон и преподавател в Академията за външнополитически отношения (до 1994 г.). През 1990 г. става научен сътрудник в Историческата комисия на Баварската академия на науките в Мюнхен.

През 1993 г. се завръща в Бон, където през юни 1998 г. завършва хабилитацията си в катедра „История“ с дисертация на тема „Отношенията между Федерална република Германия и Франция 1949–1963 г.“

През четирите си години като старши асистент, той е хонорован професор по съвременна история в университета Кобленц-Ландау през 1999 г.

От 2002 г. е старши преподавател в катедра „История“ в университета в Бон. През 2003 г. е хонорован професор по западноевропейска история в университета в Касел.

Университетът в Бон го назначава за доцент през 2004 г. През 2005 г. започва работа във фондация „Ото фон Бисмарк“ във Фридрихсруе като научен сътрудник.

През 2009 г. става неин управляващ директор, а през 2012 г. и член на управителния съвет на фондацията.

Пенсионира се през юли 2024 г.

През 2009 г. приема професорската длъжност в университета „Хелмут Шмит“ в Хамбург. През 2014 г. е консултант на документалната драма излъчвана по ZDF „Бисмарк – твърдост и чувствителност“.

Изследванията на Лапенкюпер се фокусират върху историята на международните отношения през XIX и XX век, историята на Германския Райх и живота и делото на Ото фон Бисмарк.

Женен е и живее в Райнбек, близо до Хамбург. Съпругата му е учителка в целодневното училище „Мюленредер“. Лапенкюпер е член на Ротари клуб Хамбург-Бергедорф.

Трудове:

- *Die Mission Radowitz. Untersuchungen zur Rußlandpolitik Otto von Bismarcks (1871–1875)*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1990, (Zugl.: Bonn, Univ., Diss., 1988 u.d.T.: *Die Mission Radowitz. Das Deutsche Reich und die europäischen Mächte in Bismarcks Außenpolitik im Zeitraum zwischen der Reichsgründung und der "Krieg-in-Sicht"-Krise 1871–1875*).
- *Ein besonderes Verhältnis: Konrad Adenauer und Frankreich (1949–1963)* (= *Rhöndorfer Hefte*. Heft 4). Stiftung Bundeskanzler-Adenauer-Haus, Bad Honnef 1997.
- *Die deutsch-französischen Beziehungen 1949–1963. Von der „Erbfeindschaft“ zur „Entente élémentaire“* (= *Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte*. Band 49). 2 Bände. Oldenbourg, München 1998, (Zugl.: Bonn, Univ., Habil.-Schr., 1998 u.d.T.: *Von der "Erbfeindschaft" zur "Entente élémentaire. Die Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und Frankreich 1949–1963*).
- mit Daniel Kosthorst, Ulrich Weichert: *50 Jahre im Bild Bundesrepublik Deutschland*. Könnemann, Köln 1999.
- *Bismarck und Frankreich – Chancen und Grenzen einer schwierigen Beziehung* (= *Friedrichsruher Beiträge*. Band 29). Otto-von-Bismarck-Stiftung, Friedrichsruh 2006.
- *Die Außenpolitik der Bundesrepublik Deutschland 1949 bis 1990* (*Enzyklopädie deutscher Geschichte*. Band 83). Oldenbourg, München 2008.
- *Miterrand und Deutschland – die enträtselte Sphinx* (= *Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte*. Band 89). Oldenbourg, München 2011.
- mit Michael Epkenhans, Andreas von Seggern: *Otto von Bismarck. Aufbruch in die Moderne*. Bucher, München 2015.
- *Bismarck und Frankreich 1815 bis 1898. Chancen zur Bildung einer „ganz unwiderstehlichen Macht“?* Verlag Ferdinand Schöningh, Paderborn u. a. 2019.
- *Otto von Bismarck und der Ehrenbürgerbrief des „Weltbades“ Kissingen*. (= *Bad Kissinger Museums-Informationen*. Heft 10). Verlag Stadt Bad Kissingen, Bad Kissingen 2023.

Предговор

Едва ли има тема в съвременната германска история, която да е толкова задълбочено проучена, колкото външната политика на Бисмарк. Обширните издания на първични източници и практически огромното изобилие от сведения създават впечатлението, че тази област не предлага други значителни пътища за исторически изследвания. Настоящото изследване на мисията на германския пратеник фон Радовиц в Санкт Петербург през пролетта на 1875 г. – мисия, обвита в мистерия дори по негово време и все още заобиколена от редица неотговорени въпроси – не оставя съмнение, че външният вид заблуждава. Поставяйки „изключителната мисия“ на младия германски дипломат в центъра на работата, но не разглеждайки я изолирано, а по-скоро в по-широк контекст на международните отношения в началото на 70-те години на XIX век, е възможно да се получат множество нови прозрения.

Преобладаващият възглед за централния обект на изследване, както и за обкръжаващата го външнополитическа ситуация на Германския райх през петте години след основаването му, така е значително променен.

Докато работех по настоящото изследване, което представлява езиково преработена версия на ръкописа, защитен като дисертация от Философския факултет на Университета в Бон през летния семестър на 1988 г., получих много доброжелателно внимание, помощ, съвети и критика. Сега изказвам искрените си и сърдечни благодарности на всички тях. Преди всичко бих искал да спомена моя уважаван учител, професор д-р Клаус Хилдебранд, който подпомогна работата ми, постоянно предоставяйки полезни насоки и насърчение през многото години на моето проучване. Той заслужава моите специални благодарности.

Благодарности дължа и на професор д-р х.к. Карл Дитрих Брахер, чиито експертни мнения, заедно с тези на професор д-р Клаус Хилдебранд, направиха възможно осигуряването на стипендия чрез програмата за финансиране на магистратури на провинция Северен Рейн-Вестфалия.

Благодарностите ми са и на професор д-р Александър Фишер, който осигури съвместното представяне, и на Историческата комисия на Баварската академия на науките, която ми оказа честта да включи изследването в своята публикационна поредица. Задължен съм и на онези, които ми оказаха полезна подкрепа в многобройните архиви, които консултирах.

Ще спомена служителите на Политическия архив към Федералното министерство на външните работи в Бон, д-р Кайперт, Държавния архив на Дармщат, както и Нейно Кралско Височество принцеса Маргарет от Хесен и Рейн, които ми предоставиха достъп до документите на принц Алберт фон Хесен, Държавната библиотека Липе в Детмолд, Държавния архив на ХанOVER, клон Патензен, Федералния архив в Кобленц, и професор д-р Вернер Полс, който ми позволи да прегледам документите на Бисмарк, Националния музей на Шилер в Марбах ам Некар, особено на д-р Майер, Баварския държавен архив в Мюнхен, на д-р Клемер, и Държавния архив на Вюртемберг в Щутгарт, особено на професор д-р Маурер и д-р Тайл, Централните държавни архиви в Потсдам и Мерзебург, архивите на белгийското Министерство на външните работи в

Брюксел, Кралския датски архив в Копенхаген, архивите на Министерството на външните работи и библиотеката „Тиер“ в Париж, Министерството на външните работи към Службата за публични архиви и Британската библиотека в Лондон, Службата за архиви на Ливърпул и граф Дерби, които ми предоставиха документите на Дерби.

Документи от Бодлианската библиотека в Оксфорд, Кралския архив в замък Уиндзор, Австрийския държавен архив и Военния архив във Виена, поспециално на дворцовия съветник д-р Анна Бенна, дворцовия съветник д-р Вагнер и старшият съветник д-р Петер Броучек, и накрая библиотеката на Йейлския университет в Ню Хейвън, Кънектикът.

Препоръчителните писма от професор д-р Петер Алтер и професор д-р Карл Фердинанд Вернер от Германските исторически институти в Лондон и Париж за Кралския архив в Уиндзор и архивите в Париж също се оказаха полезни. Бих искал да им благодаря и на тях. Накрая, благодарности се дължат на всички, които си направиха труда да прочетат и обсъдят презентацията с мен. Те включват, на първо място, д-р Райнер Ламе и д-р Франц Мюлер, които подложиха първия проект на задълбочен и последователен експертен преглед, предоставяйки множество ценни предложения и корекции. Благодарен съм и на г-н Матиас и г-жа Юта Касенс и г-жа Барбара Фабиан за техните допълнителни предложения, тъй като те прегледаха части от ръкописа и предоставиха подробни коментари. Накрая, трябва да благодаря на съпругата си за критичния преглед на целия текст, от първия проект до окончателната версия, и за многобройните предложения за подобрене.

Бон, юни 1989 г.

Преди да престъпим към труда на проф. Лапенкюпер, представям какво казва самия Радовиц за своята мисия, според своите спомени, публикувани от Хайо Холборн. (б. пр.)

„Бележки и спомени от живота на посланика Йозеф Мария фон Радовиц“, редактирани от Хайо Холборн, Том I (1835-1877)

Германски исторически източници от XIX век, редактирани от Историческата комисия към Баварската академия на науките Том 15,

Препечатка на изданието от 1925 г. Biblio-Verlag Osnabrück, 1967.

Глава XIV Мисията ми в Санкт Петербург през 1875 г. (стр. 296-314)

След Френската война, принц Бисмарк се отклони от проруската си позиция, която смяташе като основа на нашата политика. Този водещ принцип беше спазван по-твърдо от всякога след срещата на тримата императори в Берлин през 1872 г. и повторното посещение на император Вилхелм, придружен от Бисмарк, в Санкт Петербург през април 1873 г.?

Въпреки това, когато става дума за отношенията ни с Русия, за които той знаеше, че са в пълно съгласие с нашия император, както и с император Александър II, ние не взехме предвид достатъчно един друг индивидуален фактор,

или по-специално безграничната лична суета на неговия руски колега, княз Горчаков.

Скоро става известно особено след срещите на императорите, колко малко Горчаков, се стремеше към близостта с нас, и не криеше от своя суверен, нарастващата си неприязън. Бях информиран за това от сигурни руски източници, които не ми липсваха по време на летния ми престой в Мюнхен и Тегернзее, и изпратих предупреждение до Варзин (т.е. до Бисмарк, Варзин е неговото име) чрез Бухер (през септември), което обобщаваше следното: „Основният мотив за недоволството на стария Горчаков е ревността към международното положение на княз Бисмарк; той смята, че твърде много се говори за Бисмарк и твърде малко за него самия. И желае това да се промени, затова ще се възползва от всяка възможност, която ще му помогне да го постигне.

Забавянето на руското признаване на новото правителство в Испания също произтича от тази злонамереност.

фон Радовиц

Бисмарк остава непоколебим в демонстрациите си на приятелство към Санкт Петербург и в Райхстага (по време на запомнящия се дебат на 4 декември, където, заедно с други депутати, Йорг осъжда руската опозиция срещу испанското признание като фиаско на неговата политика). Канцлерът използва възможността да говори за Русия като за най-приятелската сила от всички останали, в продължение повече от век, до днес, и заяви: Нашите отношения с Русия, слава Богу, стоят над последствията от всички тези дребни недоразумения.

Но никакъв отзвук на това изказване, не отекна от Санкт Петербург в изявленията на Горчаков. Тонът, с който руският външен министър говори с нашето посолство, става все по-категоричен, особено след като принц Ройс излезе в продължителен отпуск поради сериозно заболяване на крака, а Алвенслебен действаше като временно управляващ.

Това ескалира в откровена неуместна критика на нашата политика, когато по повод инцидента в Подгорица ние (както Австрия) бяхме призовани да подкрепим руския натиск върху Портата, но Горчаков смяташе, че се колебаем твърде дълго.

Предположението му беше напълно невярно; бяхме направили всичко, което разумно можеше да се очаква, и само един непълен, и злонамерен, доклад на руския посланик в Берлин, Убри, доведе до бързо разрешеното недоразумение.

В същото време в Белград избухна личен конфликт между нашия генерален консул Розен и руския генерален консул Шишкин, в който руснакът се държа с голяма арогантност и грубост към германския си колега.

Горчаков говори за станалото с нашия шарже д'афер Алвенслебен по пренебрежителен начин, а Алвенслебен го предаде дословно, без да споменава отговора му.

Търпението на Бисмарк се изчерпа и той реши за още по-необходимо в Санкт Петербург да се използва различен език, защото беше невъзможно да се предвиди колко дълго ще продължи отсъствието на принц Ройс.

Алвенслебен вече не се държеше съвсем адекватно в руската столица. Бисмарк изрази мнението си за ограниченията, които трябва да се изискват от посланиците в чужбина, в отношенията си със съответния външен министър, в лични указания до Алвенслебен: „В стремежа си да предаде тамошните политическите възгледи, дипломатическият представител в чужбина, не бива да стига дотам, че да нарушава безпристрастността и независимостта на собствената си преценка при всички обстоятелства. Затова за нашето правителство не е достатъчно съответният представител да знае как правилно да отрази преобладаващите там възгледи; той трябва да гарантира, че при необходимост ще може незабавно да намери подходящият отговор на изказвания, накръняващи достойнството на неговото правителство.

Тази спонтанна намеса е толкова по-необходима, колкото по-тесни са отношенията между правителствата, за да се потискат всякакви недоразумения още в зародиш и да се предотвратят трудни конфликти. При цялата ни близост с Русия е необходимо винаги да сме подготвени за категорично подчертаване на германската позиция и защита на нашите независими интереси.

Ето защо, тази навременна реакция е толкова по-необходима, колкото по-близки са отношенията между правителствата, за да се потуши всяко разногласие още в зародиш и да се предотвратят евентуалните разногласия.

Въпреки цялата ни близост с Русия, е необходимо винаги да сме готови да подчертаем категорично германската позиция и да защитим нашите независими интереси“.

В резултат от това, канцлерът предложи на императора да бъде изпратен в Санкт Петербург като извънреден пратеник, за да водя делата там, по време на отпуската на принц Ройс. Императорът се съгласи; на 3 февруари той ме прие преди заминаването ми, а на 4 февруари заминах за Санкт Петербург.

Предварително в дълъг разговор, Бисмарк ме инструктира за всичко, което трябва да правя и какво да не правя там. Той обясни позицията си към руснаците още от времето на „Кройццайтунг“² когато е гледал на император Николай I, като на могъща личност, след това ми разказа за преживяванията си като посланик в Петербургския двор от където имаше основно положителните спомени. Той описа по-подробно отношенията си с Горчаков и заключи, че желае искрено съгласие с него като канцлер на царя, въпреки, че Горчаков го затруднява изключително много.

Получих само инструкция да прокарвам текущите въпроси в този дух, но без никакъв конкретен политически ангажимент.

За отношенията ни с Русия, Бисмарк е мислил винаги, както го изразява в мемоарите си: че никога няма да имаме необходимост от разрыв с Русия, освен ако либералните глупости или династичните грешки не изкривят ситуацията.

² „Kreuzzeitung“ е национален ежедневник, издаван между 1848 и 1939 г. Вестникът е глас на консервативната висша класа, въпреки че не е свързан с никоя политическа партия и никога не е имал повече от 10 000 абонати. Целевата му читателска аудитория са аристокрацията, офицерството, високопоставени служители, индустриалците и дипломатите, изобищо аудиторията е елита, и вестникът е често цитиран и много влиятелен. (б. пр.)

За да предотврати опасността от династичните грешки, които могат да възникнат от министерски, т.е. подобни на като на Горчаков грешки, Бисмарк искаше да възприеме по-настоятелен тон в Санкт Петербург, в сравнение с досега.

Пристигнах в руската столица на 6 февруари в дълбок сняг и отседнах в посолството на ъгъла на „Большая Морская“, където принц Ройс любезна ми предостави своите изискани помещения и слуги. Беше напълно разбираемо, че Ройс, и още по-малко Алвенслебен лично, бяха доволни от внезапната ми поява в Санкт Петербург. Те сигурно го възприеха като вот на недоверие в собствената им работа, защото и двамата знаеха, че не съм дошъл да изпълнявам тайни политически мисии, а само да изясня официалните ни отношения, които принц Бисмарк желаше да развива с повече взаимно уважение.

Критиките, отправени към поведението на Алвенслебен в последните случаи, се отразиха донякъде и на Ройс, разбрал за това от частните съобщения, които получи относно моята мисия. Затова трябва да призная още от самото начало колко добре и Ройс, и Алвенслебен успяха да играят на сигурно и да не ми позволят да имам най-малката лична неприятност от тяхното недоволство. Алвенслебен, който остана с мен още една седмица, направи всичко възможно с внимание, за да улесни началото на мисията ми на този непознат и труден терен. Работех с младшите секретари граф Вартенслебен и Август Дьонхоф, и военния аташе тогава полковник фон Вердер, който се беше усъвършенствал в нашите дворцови дела в Санкт Петербург, където остана на дълга служба.

Отношенията ми с него бяха изцяло приятелски и останаха такива през цялото време. На следващия ден след пристигането ми бях приет от Горчаков, на и Алвенслебен ме представи. Той беше много учтив и, говорейки за старото си познанство с моя тъст и всички от фамилията Озерови, прие фамилиарен тон, малко по-помпозен стил, когато му предадох поздравите на Бисмарк и говорих за нашето желание за най-добри и искрени отношения.

Той веднага изрази съжалението си, че принц Бисмарк отново страда силно от претоварването с работа и затова е нервен и лесно се дразни. Уверих го, че здравето на принца в момента е напълно задоволително и че той не показва признаци на нервност в деловите си отношения. Три пъти по време на разговора ни той се връщаше към предполагаемата раздразнителност и нервност на Бисмарк и всеки път го прекъсвах с учтивата забележка, че не сме забелязали и най-малкия признак на това в Берлин.

Когато след това отново останах насаме с Алвенслебен, той ми каза: „Е, старецът ще те вземе много присърце, ако продължаваш да го поставяш на мястото му така.“

От това можех да заключа как сме се сблъскали с Горчаков. Нашето посолство беше свикнало с пренебрежителния му начин на говорене и личните му забележки срещу Бисмарк, вместо да му опонира, и Горчаков проявяваше още по-малко сдържаност, пред публиката от чуждестранни дипломати.

Моето основно задължение беше да го уведомя по най-подходящия начин, че естеството на нашите политически отношения изискват по-голямо внимание от негова страна.

На 8 февруари имах първата си аудиенция при император Александър. Той веднага ми постави въпроса: дали имам конкретна мисия за него и ако е така, да му я съобщя без колебание. След твърдото ми отричане, което го изненада, той насочи разговора към Източния въпрос, инцидента в Подгорица и необходимостта тримата императори да са твърдо единни по всички тези въпроси като единствено средство за запазване на мира в Европа. Императорът искаше само статуквото на Изток да остане непроменено, докато не се знае, а никой не знаеше, какво да се прави с Турция, ако тя се разпадне, но не трябва да се допуска едностранни действия по този въпрос. Надяваше се, че трите посолства в Константинопол винаги ще стоят заедно и ще получават единни инструкции. Аз най-добре преценях важността на това от собствения си опит в Ориента.

Заявих на царя, че сме направили всичко възможно в това отношение, и въпросът скоро беше решен за него с удовлетворение.

След това той изрази задоволството си, че вече сме на едно мнение и по въпроса за признаването на Испания, и каза че по този повод, наблюдава с какъв плам някои елементи, които искат да нарушат световния мир, преувеличават предполагаемата разлика между Германия и Русия. Веднага щом открият и най-малката разлика в нашето разбиране, те го преувеличават.

Това, което най-много е разтревожило император Александър, е доклада, който е получил, не казва откъде, че преобладаващото мнение в Берлин поради наскоро засилената полска агитация с антигермански характер, е че се толерира и дори насърчава от императора и руското правителство, за да се отклони полското недоволство от Русия.

Той каза, че императорът и канцлерът го познават достатъчно добре, за да не вярват на подобни лъжливи слухове от самото начало. Той никога не би насърчавал никаква полска агитация, знаейки опасностите, които тя представлява за Русия.

След като най-кратко опровергах всички тези слухове, които императорът е чул от Берлин, като измислица и клевета, последва дълъг разговор за ултрамонтанските католически влияния³, от които възникна сегашните полски недоразумения които очевидно също целят да внесат раздор между Русия и Германия. Императорът ме разпита подробно за състоянието на църковно-политическата борба в нашата страна и обясни собствената си позиция, заявявайки, че винаги искрено ще се стреми да постигне разбирателство с Римската курия, но че ще изисква честно сътрудничество от нея. Той изрази съжаление, че органите на Католическата църква вече не действат по консервативен начин, както преди, а често се обръщат към опозиционни, дори революционни движения, за да постигнат своите специфични цели.

Със сигурност мога да потвърдя това и от собствения си опит. Думите на мюнхенския нунций Мелий: „Само революцията може да помогне на Църквата сега“ бяха добре документирани и незабравими в нашата страна.

³ Ултрамонтанизмът е църковно-политическа концепция на католическата църква, която поставя силен акцент върху прерогативите и правомощията на папата по въпроси, свързани с гражданското държавно управление. Той контрастира с галиканизма, убеждението, че светската, гражданска власт, представлява властта на монарха или държавата над Църквата, е съпоставима с тази на папата. (б. пр.)

Очевидно успях да разсея всички съмнения за доверието ни в императора, които наскоро бяха повдигнати.

Той завърши дългия разговор, като ме заведе до няколко големи маслени картини, висящи в приемната зала: портретите на император Вилхелм и крал Фридрих Вилхелм III, и картината, изобразяваща срещата на тримата императори в Берлин, за която той отбеляза с известна емоция: „Виждате ли, това са красиви и ценни сувенири, които дължа на вашия император, и в същото време те за мен са символи на нашето неизменно приятелство.“

Когато си тръгнах, императорът ми каза, че ако по някаква причина желая да говоря отново с него, просто трябва да помоля княз Горчаков да обяви посещението си; той винаги ще се радва да ме приеме.

От министъра на държавните имоти, Валуев, моя стар приятел и покровител от Тегернзее, изключително приятелски настроен към мен, и от първия ден на пристигането ми в Санкт Петербург ми даде много полезни съвети, чух веднага след аудиенцията, че е имал среща императора веднага след мен, и е намерил Негово Величество много доволен.

Очевидно на уважаемия господар му е било от полза проведеният ни общоен разговор. Това благоприятно впечатление е възприето и от княз Горчаков, и скоро успях да го разбера от отношението му към мен, при следващата ни среща на следващия ден след аудиенцията, беше изключително мило и вежливо.

След това обсъдихме различните нерешени въпроси, чието разрешаване изглеждаше желателно, особено установяването на добри отношения между нашите дипломатически агенти в Ориента, защото в Белград, това все още липсваше. Горчаков ме насочви за всички подробни дискусии към своя директор на Азиатския (ориенталски) отдел, тайния съветник Стремоухов, който се ползваше със силно влияние.

В него разпознах един доста неприятен тип висш чиновник, хлъзгав, неискрен, безкрайно словоохотлив кариерист, за когото личните настроения и дребнавата злоба срещу Горчаков се превръщат в делови подход.

Благодарение на своята сръчност и професионализъм той стана незаменен помощник на стария канцлер.

По време на престоя ми, старият уважаван адютант на министъра, г-н фон Вестман, получи инсулт, Стремоухов временно пое задълженията му.

Веднага изпратих подробен доклад до Берлин за първата си аудиенция при императора и информирах Бисмарк за първоначалните ми разговори с Горчаков. Вследствие получих частно писмо от държавния секретар фон Бюлов с дата 16 февруари, в което той пише: „Не е нужно да Ви казвам, че всичко това, което разказвате за аудиенцията си, колко много зарадва Негово Величество императора: усещането, че в подходящия момент и сте разсеяли и най-малките недоразумения, по най-удовлетворителен начин, е много добре.“

Куриерът ми донесе и писмо (написано собственооръчно от Бисмарк), което възпроизвеждам изцяло: „В момента на заминаването си, ще напиша само няколко думи по двата въпроса.

1. Предполагането, че сме смятали император Александър лично за способен да одобри полски агитационни листовки срещу Германия, вероятно е

дело на руския посланик Убри, който е католик и чието отношение към религията може да е резултат от семейни проблеми, за което ние както и неговото правителство, не знаем нищо,. Впечатлението обаче, също може да е резултат от официалното писмо до Вердер, чието съдържание ми е неизвестно, но което, поради грешка в двореца, е било изпратено по пощата до Петербург и следователно, според съществуващите традиции, е предназначено за лично сведение. Очевидно в писмото формулировката не е била дипломатично премерена, и ако е била двусмислена, това не е било в намерението на Негово Величество и не е израз на мнението, което имаме в Министерството на външните работи. Може да поискате от Вердер да ви покаже текста, за да да оцените ролята на Убри. Но не се подвеждате, че поведението ни в черногорския инцидент, изисква допълнителни обяснения и търсене на снизхождение. Бяхме порицани от Горчаков, чрез телеграмите на Алвенслебен, че сме като раболепни стари слуги, които веднъж са критикувани, че не се качват достатъчно бързо по стълбите, докато подозрителните французи са хвалени на висок глас, дори за най-малката услуга. „Който се прави на глупак, бива изяден от козите“, както казва нашият селянин.

Липсва ни взаимност. за ваша информация ще добавя: В докладите си, които задължително трябва да бъдат представени на императора, пропуснете фрази като тези, повторени два пъти в дългия спешен доклад относно: Негово Величество Императора и Канцлера на Империята. Не трябва да бъде споменаван наведнъж с Негово Величество; Императорът има доста изострено чувство за монархия в това отношение. Що се отнася до въпроса, засегнат по-горе, дали ние или Горчаков се нуждаем от извинение за действията по черногорския инцидент, моля ви да не правите нищо, дори и най-малкото предложение; искам само да помислите, че ние можем да се оплакваме от липса на благоразумие повече от Горчаков. Тогава вашето вътрешно убеждение, щи ви посочи подходящите думи.

Оплакванията за отминали събития, никога не са полезни за сила, с която желаем да останем в приятелски отношения. Преструвката обаче, че някой може да бъде обвинен дори в най-малката липса на внимание и да се почувства принуден да се поправи, е забавна за истински приятел като император Александър, но за стратег като Горчаков това е просто отстъпка, която той приема без благодарност като даденост. С уважение, фон Бисмарк“.

Относно най-ценното писмо до император Александър, скоро успях да се уверя чрез Вердер, че то не е причина за погрешното схващане за критиката, отправена срещу нас от царя, и вече нямах съмнение, че Убри недружелюбно е докладвал слухове, които е научил в Берлин, и е повлиял на настроението в Санкт Петербург.

Сега, след като тези облаци се разсеяха, нямах други специални задачи за изпълнение в сферата на висшата политика. За да се предотвратят по-нататъшни търкания между съответните консулски представители в Ориента, беше договорена съвместна кръгова инструкция (циркуляр) и така този въпрос беше уреден.

Оставаше само натрупаната и изморителна работа по ежедневните дела, за които силно ми липсваше експертната помощ на Алвенслебен, който беше излязъл в отпуск.

Виждах княз Горчаков само кагато беше абсолютно необходимото, но поддържах редовен контакт със Стремоухов. Тъй като принц Ройс неочаквано се излекува по-рано от болестта си благодарение на д-р Мецгер, който тогава вече придобиваше известност, и се завърна в Санкт Петербург още на 11 март, престоят ми тук, беше значително съкратен.

В Санкт Петербург бях погълнат дълбоко от социалния живот, още достигнал своя връх по време на карнавала. Това означаваше непрекъснатата поредица от големи балове във водещите частни домове и малкото приеми в двора, на които бяха допускани чуждестранните дипломати (освен ако, не се ползваха с привилегии като принц Ройс – чичо на великата княгиня). Дипломатите не бяха добре дошли на нито едно от по-вътрешните и следователно поразочителни празненства на императорския двор и великите князе. Присъствах поне на един бал в Зимния дворец, сред най-бляскавите, които някога бях виждал на подобни събития. На всички тези столични официални събирания, не можех да установя по-близки лични взаимоотношения за толкова кратко време. Висшите кръгове на Санкт Петербург ми се струваха доста обиграни и резервирани. Със сигурност доста резервирани и неучтиви към непознатите.

От самото начало бях поставен в неблагоприятно положение на тази сцена, защото официалният кръг на Горчаков ми показва недоверието си, че се опасяват да не изместя много популярния принц Ройс. Моите руски семейни връзки, не ми помогнаха. Не знам дали щяха да затруднят или улеснят светското ми представяне. Онези роднини от Озерови и Пашкови, които имаха роля в светските среди на Санкт Петербург, показваха към мен минимално дружелюбие. Признавам, че не им дадох много възможности да се чувстват неудобно от мое име.

Фамилията Райтерн, ме посрещнаха с отворени обятия, тъй като много от тези мои най-стари приятели от детството все още живееха в Санкт Петербург: семейството на Базил, който вече беше сенатор, и Герхард, който по-късно също стана такъв. Те имаха малък контакт с висшето общество.

Но мога да спомена няколко салона, където намерих малко по-лично вдъхновение, като например в дома на възрастната княгиня Меншикова, в дома на семейство Крептович, които познавах от по-ранни времена, а също и в дома на графиня Мими Клайнмихел, по рождение Келер, и в дома на интересната млада двойка Паскиевич (съпругата е Воронцова по рождение), които не бяха в добри отношения с двора, но си бяха създали разкошен дом, отделно от него.

В дворцовия живот не липсваха красавици: принцеса Оболенска все още беше харесвана; сред по-младите дами се открояваха принцеса Мещерска, по рождение Долгорука, и госпожица Скобелева, бъдещата съпруга на Лойхтенбергския херцог. Най-забележителната фигура обаче беше сестрата на Долгоруки, „*grande de moiselle*“ (важната дама). Всички знаеха ролята, която тя играеше с императора; връзката им се възприемаше като нещо естествено. Тя присътигаше на дворцовите празненства, след което се присъединяваше към кръга на другите придворни дами и императорът се обръщаше към нея като към всяка

друга. Забелязваше се само, че тя беше обградена по-малко от по-млади светски мъже, но все по-охотно от по-възрастни господа и офицери, които се стремяха да спечелят нейното благоразположение. Външният вид на Долгорука и позицията, която ѝ беше отредена, наподобяваше старата френска институция на фаворитките. Съвсем естествено беше примерът, даден отгоре, да се отрази и на останалите членове на императорското семейство и великите князе, също да не показват сдържаност в отношенията си с любовниците си. Дворът и обществото по това време създаваха впечатление за разпуснатост.

Запознах се официално с чуждестранните дипломати, акредитирани в Санкт Петербург, но нямаш много възможности да ги опознаеш по-добре. Те едва ли предлагаха някаква особена лична привлекателност и от делова гледна точка бяха доста безразлични към мен. От посланиците, английският лорд Лофтърс, или „лорд Помпус“, както го наричаха, беше едно голямо нищожество с неизмеримо самочувствие; френският посланик генерал Льо Фло, беше скромнен и глупав, за когото ще кажа нещо повече; австриецът, хер фон Лангенау, генерал, който по-късно стана дипломат, имаше приятна съпруга. Всички останали си спомням бегло.

Заварих приятеля си Хуго Лерхенфелд като баварски шарже д'афер. През първата седмица от престоя ми дойде тъжната новина за смъртта на моя зет, Карл фон Петерсон, в Мюнхен, който заемаше длъжността началник на първи отдел в руското външно министерство, и беше в известно време в отпуск по болест. Той беше един от най-съвестните и надеждни служители, които руската дипломатическа служба можеше да предложи, и срещнах многобройни изрази на скръб в Санкт Петербург от преждевременната му смърт.

Чуждестранните дипломати, съжаляваха за загубата на най-надеждната фигура в кръга на Горчаков. Самият старец Горчаков остана най-хладно безразличен към смъртта му, въпреки че приживе знаеше как да експлоатира горкия Петерсон максимално...

Скоро след пристигането си, научих от Берлин, че жена ми си е изкълчила крака, което не беше сериозно, но я държеше на легло за доста време. Това се случило на великолепия костюмиран бал в двореца на престолонаследника на 8 февруари, за чиито приготовления бях присъствал в Берлин. Подобно грандиозно и артистично тържество никога не беше провеждано в нашия двор до тогава, и дълбоко съжалявах, че не присъствах. Цялото събитие беше „празник в двора на Медичите“; всеки в Берлин, който претендира за елегантност и (разбира се, само дворцова!) красота, беше призован и включен в различните групи в най-строгия и чист ренесансов стил. Съпругата ми танцувала в италианския кадрил; за костюма си ползва експертните съвети на професор Евалд.

След кадрила, жена ми танцувала обикновен валс с граф Ото Солмс, и тогава си навехнала глезена толкова лошо, че се наложило да я пренесат до каретата за обратния път.

Кадрилът трябваше да се повтори два дни по-късно в Бялата зала на двореца за Техни Величества и едва успели да накарат красивата и очарователна графиня Каройи, съпруга на австроунгарския посланик, да участва.

Ще подчертая, че в Санкт Петербург, изключително удоволствие ми доставиха художествените съкровища в Ермитажа, сред които прекарвах всяка

сутрин, която можех да отделя, със сигурност без да срещна никакви посетители, освен художници. Разкошът на стаите е твърде ослепителен и отклонява вниманието от ефекта на картините и скулптурите. Но на кратко: тогава цялостното впечатление е още по-съвършено и опияняващо.

По това време все още не бях запознат с италианските галерии и намирах петербургските гледки за несравнима.

На 11 март принц Ройс се завърна и веднага пое отново задълженията на посолството, които аз успях да му предам веднага.

От първоначалните му впечатления след повторната му среща с Горчаков стана ясно, че старият канцлер е раздразнен от моята мисия, въпреки че поне беше достатъчно почтен да заяви: „Този г-н дьо Радовиц беше перфектен.“

По същия начин г-н Стремоухов, повтаряйки думите на своя началник, веднага изрази учудването си, че моята мисия изобщо е счетена за необходима в Берлин. Но и принц Ройс първоначално не беше запознат с легендата, която вече се разпространяваше за моята мисия сред дипломатическите кръгове на Санкт Петербург, която постепенно по-късно ни просветна в Берлин, както ще обсъдя скоро.

Преди да напусна Русия, имах силно желание да посетя Москва. Бях специално поканен да направя това от сегашния генерал-губернатор, княз Владимир Долгоруки, до когото бях седнал на масата в Зимния дворец и който, като приятел от детинство на моя тъст Озеров, веднага прояви към мен най-дружелюбно отношение.

Княз Владимир беше въплъщение на стария руски аристократ, смяташе Санкт Петербург за безхарактерен модерен град и ми казваше: „Елате в Москва само ако искате да видите каква е наистина Русия.“

Веднага щом разбрах, че се е върнал на поста си там, му съобщих за пристигането си и придружен от Август Дьонхоф, пристигнах в Москва рано на 15-ти. Генерал-губернаторът ме посрещна на гарата с полицейския префект Арапов и неговия специален церемониалмайстор и камерхер Серж Сухатин и ме ескортира до хотел „Славянски-Базар“. Същата вечер в моя чест се проведе гала вечеря, като малък прием: всички господа в униформи, князът се появи само с адютанта си, след като всички гости се събраха, а той обиколи гостите преди и след хранене. Естествено, всичко останало беше направено с подходяща помпозност и това беше изискана вечеря, каквато само най-добрите ресторанти в Париж могат да предложат.

Князът очевидно се наслаждаваше да ми покаже целия блясък и съвършенство на московското си домакинство. „В Петербург“, отбеляза той, „не знаят как да живеят. Не съм присъствал на нито една добра вечеря там. Когато научих, че идвате, изпратих телеграма до Хавър: „действайте!“ И получих рибата навреме! Той триумфално посочи великолепната риба, която току-що беше сервирана! По време на твърде краткия ми престой в стария царски град, бях придружен от приятния Сухатин, под чието ръководство разгледахме колкото е възможно повече забележителности.

Придобих страхотно и изключително интересно впечатление за Москва. Докато в Санкт Петербург видях съвременна Русия, подредена според европейските стандарти и модели, в по-голям мащаб, отколкото в другите евро-

пейски столици, едва в Москва разпознах истинския национален център на царската империя, чийто фокус е в Азия, а силата - във връзката си с Азия.

При първия поглед към Кремъл възкликнах: Точно като Пекин! Всичко, което видях, ми връщаше спомени и ехо от Азия. Човек трябва да познава Москва, за да прецени Русия: старият княз Долгоруки беше напълно прав.

Със сигурност това запознанство с Москва трябваше да стане през пролетта или лятото, когато изобилието от зеленината на градините и площадите, толкова характерни за градския пейзаж, са в пълния си блясък.

Но дори и дълбоката снежна покривка, която покриваше всичко, имаше особен чар и монументалното величие на Кремъл, Благовещенния събор и църквата „Свети Спасител“.

Няма да се спирам тук на подробно на всичко, което видях в Москва, и ми се искаше отново да я посетя, по-нататък, както и няма да се откажа от още едно посещение в Санкт Петербург.

Тук бях приятно изненадан на какво са способни новите руснаци в живописа, в частната колекция на Третяков, която съдържаше изключителни произведения, и тук видях забележителните картини на Верещагин за първи път.

Върнах се в Санкт Петербург на 18 март и тъй като влакът пристигна значително късно, едва успях да се преоблека в униформа за прощалната аудиенция при императора. Той ме изпрати по най-приятелски начин, като този път говорихме надълго и нашироко за моите руски семейни връзки, и изпрати поздравя на съпругата ми и семейство Озерови.

Раздялата с Горчаков премина с хладна учтивост както от негова, така и от моя страна. Докато седях във вагона на влака, отивайки към дома, си казах, че не ми ще да предприема отново такава необикновена мисия. Имах чувството, че напускам салон, сигурен, че останалите присъстващи няма да говорят зад гърба му.

Пристигнах в Берлин на 23 март, се срещнах първо с канцлера, а след това с императора. И двамата смятаха, че целта на моята мисия е изпълнена в две отношения: първо (което беше най-важно за стария император) чрез личното успокоение за отношението на император Александър към Берлин, и второ (което беше особено полезно а Бисмарк), че Горчаков и неговата канцелария бяха убедени в необходимостта да се търсят добри отношения с нас единствено на основата на реципрочността и в внимателните делови отношения.

Ако кратката ми поява в Санкт Петербург целеше да бъде урок за княз Горчаков, който не убягна от вниманието му, суетата му не можеше да понесе, че и други са го разбрали по същия начин и затова подготви отмъщението си.

Естествено, в дипломатическия свят моето посещение на руския двор като извънредна мисия предизвика доста шум и пороци слуховете, че съм имал специална политическа цел.

В Берлин официалната нота е публикувана от „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ в следния вид: Както вече беше споменато, императорският посланик в Санкт Петербург, принц Ройс, след беше на лечение във Висбаден, успешно се е излекувал в Амстердам. Заради необходимостта да завърши лечението си, императорският секретар в Атина, г-н фон Радовиц, получи заповед да отиде в Санкт Петербург, за да ръководи временно делата на посолството там, докато

принц Ройс не се възстанови. Тъй като г-н фон Радовиц е акредитиран в Ориента за продължителен период и познаваше условията там от първа ръка, беше препоръчително, той да замести посланика ни.

Берлинска кореспонденция (също считана за полуофициална) добави следната забележка към „*Vienna Monday Review*“ от 8 февруари: „Използването на един от най-способните представители на германската дипломация като временен заместник на принц Ройс е знак за високото значение, което се отдава на продължаващото разбирателство между трите Северни Двора.

Г-н фон Радовиц, както е известно, беше назначен на мястото на г-н фон Вагнер, акредитиран като посланик в Атина, обаче остана на поста си само за кратко след като връчи акредитивните си писма и скоро се върна в министерството на външните работи в Берлин. Неговите познания за Ориента, придобити на предишни длъжности (като генерален консул в Букурещ и др.), са от голяма ценност за министерството на външните работи. Напълно запознат с водещите принципи на германската политика, г-н фон Радовиц, благодарение на на проникателността и миналия си опит, е един от най-подходящите дипломати, представляващи германските интереси в Санкт Петербург в настоящия момент, особено по отношение на нерешените въпроси на Изток“.

Повечето германски вестници поддържаха този тон в отразяването на мисията. В Петербург на 13 февруари официалният „*Journal de St. Pétersbourg*“ коментира това: „Поради близките връзки, които съществуват между двата императорски двора, и значението, което и двете страни придават на непрекъснатия политически диалог, в Берлин сметнаха за целесъобразно да възложат временното управление а делата на посолството на дипломат с ранг на пълномощен министър, който е добре запознат със ситуацията, благодарение на дългогодишната си дипломатическа дейност и на важни постове които е заемал в продължение на няколко години в министерство на външните работи на Германския Райх. Тези съображения обясняват достатъчно мисията, с която г-н Радовиц, пълномощен министър в Атина, който беше назначен да управлява временно делата на германското посолство в нашата столица до завръщането на Негово Превъзходителство принц Ройс“.

Тези бележки са достатъчни и за да успокоят общественото мнение по въпроса защо съм дошъл в Санкт Петербург. Друга версия, която се появи едновременно в английския печат, предполага, че съм посредничил с руския кабинет относно предстоящите източни дела, е незабавно опровергана от вестник „Норд“, редактиран от руснаците.

Първоначално нямаше конкретни коментари за моята мисия във френските вестници. Едва след завръщането ми в Берлин постепенно се прокраднаха намеци от чуждестранни дипломатически източници, че в Санкт Петербург се твърди и вярва, че съм отишъл там, за да търся съюз или поне неутралитет на Русия в случай на нова германска война срещу Франция и че съм предложил германска подкрепа за руските интереси на Изток за тази цел, но съм претърпял пълен неуспех. Руснаците ме наричали „la sirène“ (сирената) и се подигравали на безплодните ми усилия.

Тези изфабрикувани опити за влияние върху руския кабинет представляват прелюдия към голямата комедия, която Горчаков след това разигра по време на пътуването на царя до Берлин през май.

По това време обаче не успяхме да научим нищо, какво всъщност се е разпространявало в Санкт Петербург относно моята мисия. Едва много по-късните френски публикации изясняват въпроса. Ще цитирам някои от тях тук. Първият документиран разказ за петербургските измислици за моята мисия се появява в книгата на Ернес Доде „Спомени от президентството на маршал дьо Мак Маон“, публикувана през 1880 г., базирана на информация от френското външно министерство, която може да отразява само официалните доклади от Санкт Петербург по това време: „По-рано г-н Радовиц посети Русия, изпратен от г-н Бисмарк. Неговата мисия остана обгърната с тайна и вероятно е имала конкретна и ясна цел би успяла, само ако княз Горчаков беше проявил благосклонност към намеците, които съдържаха предложения. След като се представил пред канцлера на Руската империя и първо изложил общи съображения за политиката, г-н Радовиц започнал да говори за Франция и заявил, че тя активно се въоръжава което тревожи Германия. На тези думи княз Горчаков избухнал в бурен смях, превивайки се в креслото си. Тази проява на недоверие сигурно е силно е разстроила г-н Радовиц. Не знаем как е продължил разговорът, започнал по този начин, но можем да предположим от следните думи, изречени няколко дни по-късно от руския канцлер: Все още се чудя защо ми изпратиха Радовиц. Нищо не разбирам. Той можеше да установи, Русия няма да воюва, и ще се противопостави на войната“.

Ще говоря за книгата на Доде по-долу. По онова време това не оказва голямо влияние в печата. Подробностите за предполагаемите ми предложения за княз Горчаков станаха по-ясни едва чрез известните разкрития на бившия френски посланик Льо Фло, които г-н дьо Кератри съобщи в специално издание на „Фигаро“ на 21 май 1887 г.

Редакторът, трогнат от разказа на Льо Фло, казва „Франция и Европа, трябва да знаят как пратеникът на Германия е отишъл в Петербург, за да подпише смъртната присъда за нашата страна и как са били приети намеренията му.“

След това се разказва как Льо Фло, на 15 февруари 1875 г. (осем дни след моето пристигане), напуснал Петербург в отпуск, без да подозира какво предстои, и смъртно разтревожен от новината, която получил в Париж за нашите военни машинации, се върнал на поста си вечерта на 9 април. Рано на следващата сутрин Горчаков е първият, който дошъл при него, за да го информира за всичко, което се е случило оттогава. „Това се случи през моето отсъствие. Имам предвид извънредната мисия на г-н Радовиц, един от най-близките агенти на г-н Бисмарк. В какво се състоеше тази мисия? Тя имаше две цели: първата, явната, се отнасяше до определени въпроси от общата политика, висящи тогава в Европа; втората, поверителната, ни засягаше пряко. Г-н Радовиц е натоварен със задачата да прецени намеренията на Русия, в ако в Берлин бъде взето решение за война срещу Франция, да разкрие или просто да намекне, в зависимост от обстоятелствата, за отстъпките, които Германия може да направи на Изток в замяна на благосклонния неутралитет или помощта на Русия. Тези опити оста-

ват без успех, и е сигурно, че на този коварен въпрос, зададен непринудено: „Какво е приемливо за вас и какво бихте поискали от Турция?“ Отговорът е: „Не искаме нищо повече от това, което вече притежаваме... а на Изток се стремим само към поддържането на мира, необходим за всички...“

След което авторът добавя: „Ето един детайл, който допълнително доказва пълния провал на този опит за тайни преговори: желаейки да запази привидността и позовавайки се на сравнително широко приетите дворцови обичаи, Берлинският кабинет поиска на неговия пратеник да бъде удостоен с почетно отличие, което освен че е ласкателен сувенир, е знак на одобрение за мисията му. Императорът категорично отказал“.

Разбира се, този детайл, съобщен на генерал Льо Фло, също е пълна измислица. Той никога не е обсъждан, най-малко пък от Берлин е поискано, да ми бъде присъден руски орден за краткия ми престой в Санкт Петербург.

Няма абсолютно никакво оправдание за това. „Норддойче Алгемайне Цайтунг“ беше първият, който отговори на публикацията на Льо Фло с неофициална статия от 1 юни 1887 г., в която се казва конкретно относно моята мисия: „Безпочвеността на страховете или твърденията на Льо Фло става още по-фрапантна, когато се разгледат аргументите, взети от изпращането на г-н фон Радовиц до Санкт Петербург. Генерал Льо Фло твърди, че г-н фон Радовиц е изпратен в Санкт Петербург, за да обещае на царя компенсация на Изток, ако позволи на Германия да нахлуе безпрепятствено във Франция. Тези предложения са отхвърлени. Генерал Льо Фло не подкрепя тази измислица с преки или косвени доказателства. Тя е просто измислена и няма никаква основа освен дързостта, с която е съчинена. Завръщането на г-н фон Радовиц от мисията му в Санкт Петербург е още преди френските агенти, в тайно споразумение с княз Горчаков, да инсценират неверните слухове за предстояща война. Той нямаше друга цел освен да представлява отсъстващия посланик чрез дипломат с ранг на пратеник, който е добре запознат с намеренията на правителството, защото преди това беше работил в министерството на външните работи в Берлин и който имаше подход княз Горчаков... На 3 юни „Норддойче Алгемайнес цайтунг“, въз основа на пряката си връзка с министерството на външните работи, пише: „...Историята, че г-н фон Радовиц е отишъл в Санкт Петербург през февруари 1875 г., за да се осведоми за поведението на Русия в случай на война с Франция, е измислена от княз Горчаков, който вижда в изпращането на г-н фон Радовиц като заместник на болния германски посланик в Санкт Петербург маневра, насочена срещу него по-скоро лично, отколкото политически. Княз Горчаков, който по това време, твърди, че все още е в разцвета на политическите си сили, е получил дипломатически неофициален урок. Първоначално, за да скрие този факт от император Александър и чуждестранните дипломати, на мисията на Радовиц е представен измисленият мотив за сондирането относно Франция. Тази измислица цели да осигури на княз Горчаков признанието на парижкия печат, което винаги го е блязло. ... По-късно ще се върна към по-общо обсъждане на мита за спасяването на мира от Русия, както е предложено от Льо Фло и Кератри.

През 1887 г., в качеството си на посланик в Константинопол, бях принуден да се защита от намека, че съм правил предложения на Русия през 1875 г. за

сметка на Турция. Направих го, като официално поисках опровержение от турските вестници, след което Саид паша, министърът на външните работи, публикува следната декларация на 20 май: Официално съобщение. Някои местни вестници препечатаха съобщението, изпратено наскоро до вестник „Фигаро“ от генерал Льо Фло, за мисия, която г-н Радовиц е имал през 1875 г. в Петербург с цел да внуши на Русия, че Германия може да направи отстъпки на тази сила за сметка на Турция, за да си осигури неутралитета на Русия в случай на война с Франция. Високата Порта е официално уведомена, че цялото това съобщение е напълно невярно и че г-н Радовиц никога не е правил подобни предложения в Петербург по време на кратката си мисия в руската столица“.

Тези оторизирани отричания на съобщенията на Льо Фло за моята мисия, се разпространиха в европейския печат и предизвикаха изявление от стария посланик: той твърдеше, че всичко, което е казал за моята мисия, му е било съобщено от двама души, „най-посветени във всички тайни на руската канцелария“, така че незабавно е докладва на херцог Деказ. Тези лица са Горчаков и Стремоухов. Тъй като нямаше причина да се съмнява в личната почтеност и надеждност на стария Льо Фло по този въпрос, единственото оставащо заключение е, че Горчаков и Стремоухов, действащ от негово име, са му разказали цялата история, която той побързал да съобщи у дома като факт. Всичко останало, което циркулираше в останалите дипломатически кръгове на Санкт Петербург и беше съобщено в чужбина, в съответствие с това твърдение, също произлиза от този източник. Мотивите за поведението на Горчаков са споменати по-горе. В мемоарите си (II, стр. 174) Бисмарк казва за това: „Когато през 1875 г. секретар на легацията действал като временно управляващ вакантния посланически пост, г-н фон Радовиц, тогавашен посланик в Атина, беше изпратен в Санкт Петербург с извънредна мисия да приведе воденето на делата в съответствие с правилата. Поради решителното си противопоставяне на властното влияние на Горчаков, си навлече неговата неприязън, до такава степен, целият руския кабинет се настрои срещу него, въпреки бракът му с рускиня, не е отшумяла и днес.“

Очаквах, че в последвалия период, разкрасяванията около моята мисия в Санкт Петербург да бъдат отхвърлени или поне политическите автори, които искат да бъдат приемани сериозно, вече да не ги разпространяват.

Но дори след 1887 г. винаги имало френски, а дори и германски публицисти, които създаваха впечатлението, че все още вярват в това.

Например, през 1892 г. Кератри отново във „Фигаро“, Гефкен в „Дойче ревю“, а през 1894 г. бившият френски външен министър Флоранс, в книгата си „Александър III, неговият живот и дейност“, отново издига версията на Льо Фло и добавя, че му е известно много добре, че съм отрекъл тази тайна мисия, но едва след смъртта на Горчаков и Льо Фло. Това, разбира се, не е вярно, но е без значение за френската четяща публика. Бенедети също в своите „Дипломатични есета“, публикувани през 1895 г., говори за съюза, търсен срещу Франция, и за моята мисия в Санкт Петербург следното: За пратеника в Петербург г-н Радовиц: този дипломат, макар и изключително умел, се провали в мисията си... Още от самото начало загуби каузата, която му беше възложено да защити....“.

Доста мило от негова страна да посочи смекчаващите обстоятелства за моя провал, но за този опитен политик щеше да по-добре, ако не се беше хванал на въдицата за моята мисия или поне да не се преструва, че ѝ вярва. Накрая херцог Броли в книгата си „Мисията на г-н дьо Гонто-Бирон в Берлин“, излязла през 1896 г., също потвърждава въпросната версия, посочвайки, че източникът му е „une dame russe“ (една руска дама): „тя знаеше много неща, защото съпругът ѝ беше камерхер, след като е бил посланик, а баща ѝ дълго време е бил министър!“ След което има наглостта да добави: „Разбира се, този факт беше опроверган от г-н Бисмарк и неговите привърженици.“

Въпреки че цялата книга на Броли, е по-скоро старческо и некритично бърборене отколкото исторически документ, заради името на автора, тя ще остане източник на информация за французите и приятелите на Франция, когато става въпрос за събитията от онова време, а аз никога няма да се отърва от мита за провалената си мисия, поне в рамките на френската традиция.

Обаче, наивният и словоохотлив дипломат генерал Льо Фло, първо през май 1887 г., след появата на неговото „разкритие“, получи чрез неофициална бележка от Агенция Хавас (23 май) остро порицание за това, че е публикувал дипломатически документи без разрешение: „Достатъчно е да се изтъкне пред всички просветени хора сериозното нарушение на професионалните задължения, в което се е провинил авторът на тези недискретни изявления...“

И по-късно, през 1899 г., в родния му град Лесневен, кантон Финистер, е издигнат голям паметник на този добър човек. В основата му е поставен мраморен релеф, изобразяващ император Александър, протягащ ръка към генерала, и като съпътстващ надпис е поставен откъс от писмо на херцог Деказ, удостоверяващо заслугите на Льо Фло като спасител на Франция през 1875 г. поради неговата намеса пред царя. Сега това е увековечено за бъдещите поколения; историята не само е написана, но и е издълбана върху мрамор. Дори от руска страна, както разбирам от публикация от 1896 г., историческата фалшификация за моята мисия в Санкт Петербург все още е цитирана. В „Руския биографичен речник“ от 1896 г., стр. 685, може да се намери следният пасаж „През 1875 г. в Петербург се стигна до убеждението, че опасенията на френското правителство не са били напълно неоснователни, когато пристигна един от най-близките и авторитетни сътрудници на принц Бисмарк, съветникът в министерството на външните работи фон Радовиц, натоварен със задачата да разбере на четири очи каква ще бъде позицията на Русия в случай, че враждебните действия между Германия и Франция се възобновят. В разговорите си с руските държавници г-н фон Радовиц прави доста ясни намеци за възможността, че ако Русия запази благосклонен неутралитет, Германия в замяна ще я подкрепи във всичките ѝ проекти за Изтока. На г-н фон Радовиц е дадено да се разбере, че кабинетът в Санкт Петербург, който не храни никакви амбициозни планове нито на Изток, нито на Запад, желае само едно: запазването на мира и на териториалния статукво, като същевременно изразява желание, що се отнася до Изтока, нещастната съдба на християнските поданици на султана да бъде облекчена, доколкото е възможно...“

Така и тук, въпреки всички наши опровержения, измислицата, произлизаща от Горчаков Стремоухов, арогантно се увековечава. Няма какво повече да добавим по въпроса!

Глава I. Проблем, метод, източници и литература

„*Quod non est in actis, non est in mundo.*“ (Това, което го няма в архивите, го няма и в света.)⁴ Под това мото германската историография в продължение на десетилетия е разглеждала тази глава от германската дипломатическа история, която не само предизвиква неразбиране, но е възприемана като сензация сред съвременниците си и е обгърната от мистерия до днес: мисията на Радовиц през пролетта на 1875 г.

Публикуваните досега документи представят следната картина⁵: В състояние на психическа и физическа умора, германският канцлер Ото фон Бисмарк изпраща на 4 февруари 1875 г. в Санкт Петербург тайният легационен съветник Йозеф Мария фон Радовиц от министерството на външните работи, тъй като пребиваващият там посланик, принц Хайнрих Ройс, се е възстановявал в Амстердам от месеци, а изпълняващият длъжността шарже д'афер, граф Фридрих Йохан фон Алвенслебен, не е на ниво за поставената задачата.

На фона на значителни разногласия между правителствата на Германия и Русия по различни аспекти на Източния въпрос, руският канцлер княз Горчаков многократно използва неравенството в позициите им, за да злоупотреби с Алвенслебен, за да отправи остра критика към политиката на Бисмарк, въпреки че подобни изявления, според дипломатическия етикет⁶, са в компетенциите на руския посланик в Берлин, Убри.

Когато признаците за ограничаване свободата на действие на Германия най-накрая съвпадат с все по-неприкритите усилия на Горчаков да насърчи сближаването между Русия и Франция, Бисмарк смята за уместно да изпрати Радовиц – негов близък довереник, доказан експерт по източните въпроси и очевидно предопределен за тази мисия по силата на брака си с Надин фон

⁴ Тази сентенция показва крайно догматичният подход на академичните историци, които забравят че архивите подлежат на фалшифициране, прочистване от неудобни документи и пр. действия целящи да се манипулира общественото мнение, в желаната от властимащите насока, нещо твърде характерно за отминалия XX век. Добрият историк трябва да може, следвайки историческата логика на събитията, максимално да се опита да възстанови, липсващото от архивите, съобразно косвените доказателства. (б. пр.)

⁵ Представянето на актуалното състояние на изследванията се отнася до твърденията на Бисмарк и Радовиц, както и до единствената монография за мисията, от Хайо Холбом, която разглежда изключително немски източници. GVV, том 15, стр. 363; Радовиц, Бележки, особено том 2, стр. 296-314; Холбом, Мисията. (Hajo Holbom. GVV, Bd. 15, S. 363; Radowitz, Aufzeichnungen, bes. Bd. 2, S. 296-314; Holbom, Mission.)

⁶ Дори като пруски пратеник в Санкт Петербург, Бисмарк се оплаква на външния министър фон Шлайниц, че последният позволява делата да се водят повече чрез руския посланик в Берлин, отколкото чрез неговия собствен. По различни причини, като канцлер той също внимава дипломатите му да не представят инструкции от чуждестранни правителства в Берлин и възразява срещу всякакви нарушения на това правило, като например през юли 1870 г., когато пруският пратеник в Париж, фон Вайтер, препраща до Бад Емс френското предложение за т. нар. писмо с извинение, което пруският крал трябва да адресира до Наполеон III относно испанската кандидатура за трона, или през ноември 1877 г., когато посланикът в Мадрид, фон Хацфелд, по подобен начин представя запитване от испанското правителство. В критиките си Бисмарк се ръководи предимно от гледната точка, че „точните писмени инструкции, получени чрез този процес, са по-трудната част от задачата, докато устното обсъждане е по-лесно т“. Засе, стр. 154 (Sasse, S. 154.).

Оцеров, дъщеря на руския пратеник в Мюнхен, и то изпраща в Санкт Петербург като „пратеник с извънредна мисия“.⁷

Целта му, както по-късно той пише в мемоарите си, е „да приведе дори външно, воденето на дела в съответствие с равноправието,“ и да възстанови свободата на действие на Германия „чрез решително освобождаване от властното влияние на Горчаков“.⁸

Новината за пристигането му в руската столица веднага предизвика интерес в Европа и в някои среди вече събужда дълбоко недоверие към намеренията на германското правителство. Така английският посланик в Берлин, лорд Одо Ръсел, много прецизен експерт по германската политика, вижда в мисията на Радовиц, предотвратяване възраждането на коалицията „Кауниц“ между Русия, Франция и Австро-Унгария, от което Бисмарк се опасява.

Другите европейски дипломати проявяват по-голяма съдържаност в обсъжданията си относно инструкциите на германския пратеник, но също имат известни резерви за целта на мисията, защото не могат да си обяснят, съвсем ненадейното му изпращане, особено предвид строгите принципи на реда в дипломатията, както отбелязва бившият френски посланик херцог дьо Броил, че не е обичайно „да се изпраща пратеник с по-нисък ранг, от посланика който е в отпуск“.

След дълъг разговор с Горчаков на 7 февруари 1875 г., довереникът на Бисмарк е приет от цар Александър II на следващия ден. Ходът на тази дискусия, която завърши с взаимно удовлетворение, само потвърждава, според Радовиц, ползата от пътуването му: Тъй като определени кръгове в руската столица очевидно са започнали да настройват монарха срещу германското правителство, му се струва наложително германски представител, по силата на ранга и позицията си, да разреши съществуващите недоразумения.

Въпреки че Радовиц в преговорите си с Горчаков и особено с П. Н. Стремоухов,⁹ директор на Азиатския департамент в руското външно министерство, успява напълно да разреши всички спорове, отнасящи се до отделни аспекти от Източния въпрос, и въпреки голямата решителност, с която действа германският шарже д'афер, Бисмарк от Берлин многократно настояваше за още потвърда позиция, за да не се създаде впечатлението, че кабинетът на Шпрее е отговорен за миналите раздори.

Противно на твърдението на Радовиц, че след разрешаването на Балканските проблеми, той просто е продължил сам ежедневните си дела – Алвенслебен по това време вече е напуснал Санкт Петербург и канцлерът, поради общото ескалиране на външнополитическата ситуация на Германския райх в края на февруари, изпраща своя довереник със задача за по-проактивен подход, на втора и от негова гледна точка по-значима фаза от преговорите.

В по-ранните си указания, той последователно подчертава, че Берлин е готов да подкрепи основните интереси на Русия на Изток (където Германия няма интереси), ако Санкт Петербург, вкл. и по по-второстепенните Балкански въпроси, за което Германския Райх очаква реципрочна подкрепата от Царската

⁷ Schoeps, *Zeitgenossen*, S. 104.

⁸ Ratiowitz *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S.297f. GW, Bd. 15, S. 363; vgl. Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 298, Brogliey Mission, S. 207.

⁹ За Стремоухов, в Ritchie, *Department*, S. 319-333.

империя, за германските интереси на Запад, където заплахата от война застрашава Европа.¹⁰

Но Горчаков обаче категорично отказва желанието ангажимент, очевидно опасявайки се, че така Радовиц може да предопредели руската политика в случай на френско-германско напрежение – подозрение, което в модифицирана форма вече се разпространява като слух в Санкт Петербург, Берлин и Париж само няколко дни след заминаването на германския пратеник.

Френският посланик Льо Фло¹¹ в средата на април, съобщава, че първоначално Радовиц е трябвало да използва отсъствието на принц Ройс (германския посланик), за да разреши неотдавнашните проблеми в двустранните отношения между двете империи. Освен това той има далеч по-политически чувствителната задача да проучи руската позиция в случай на подновяването на войната между Германия и Франция и накрая предпазливо да попита за евентуалните компенсации на Балканите за руския неутралитет.

Радовиц обаче се проваля, тъй като Горчаков отговаря, че желае само да запази мира и статуквото в Ориента.

В същия дух австроунгарските дипломати и британският пратеник в Мюнхен, Роберт Морие, отбелязват, че довереникът на Бисмарк е намекнал в самия край на мисията си, че Германия ще даде на Русия пълна свобода на действие на Изток, ако Санкт Петербург в замяна подкрепи политиката на Берлин на Запад. Това предложение обаче е отхвърлено. Това предложение обаче било отхвърлено в духа на тристранното споразумение.

Дванадесет години по-късно Льо Фло дава нов тласък на тази теория по време на кризата на Буланже и остротата напрежение между Германската империя и Русия, когато в специално издание на „Фигаро“ на 21 май 1887 г. е публикувана кореспонденцията от 1875 г.¹²

Радовиц, който по това време е посланик в Константинопол (1892–1908) отговаря на публикацията от бившия френски посланик, с писмо изискващо опровержение в печата и съобщава, че той е станал жертва на политиката на Горчаков, целяща да прикрие истинската и за него неудобна цел на мисията му, и да се представи като защитник на френското правителство.

В две статии от 1 и 3 юни 1887 г. полуофициалният „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ отговаря на обвиненията на Льо Фло, отхвърляйки ги като безпочвени и неоснователни. Вестникът обвинява руския канцлер, че сам е изислил „баснята за свободата на действие“¹³, защото е видял в избора на Радовиц, вместо

¹⁰ PAAA, IABq 10, Bd.24, Bismarck an Radowitz, Nr. 153,27.2.1875, fehlerhaft abgedruckt in: Holbom, Mission, S. 139f.

¹¹ За ролята на Льо Фло в германско-френската криза през пролетта на 1875 г., в: Schott, Duel, S. 92-124.

¹² Според Радовиц, в „първото документално съобщение за петербургските измислици“ в „Спомението“ на френския президент Мак Махон, въз основа на информация от френското външно министерство, се казва, че тази мисия „не е можело да успее, защото княз Горчаков не е отворил благосклонно на намеците, на Радовиц за заплашителното въоръжаване на Франция, а руският канцлер му отговорил със „grand eclat de rire“ (силен изблик на смях), което много наранило германския дипломат. Виж Daudet, Souvenirs, S. 105 f.; s. a. Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S. 309; vgl. Roboliky, Rußland, S. 144 f.

¹³ Под „свобода на действие“ се има предвид, предложението на Бисмарк за реципрочността в отношенията с Русия – подкрепа на Запад, за подкрепа на Изток.

пасланика Ройс, „по-скоро лична, отколкото политическа маневра срещу него“ и да получи одобрението на парижките вестници.¹⁴

Тези отричания принуждават Льо Фло да разкрие малко повече за двамата си информатори, описвайки ги в броя на „Фигаро“ от 5 юни 1887 г. като личности, добре запознати с всички мистерии на руската канцелария.

Няколко седмици по-късно френският сенатор Едмон Шерер в „*Étude historique*“ коментира „изключителната мисия“, като не отдава голямо значение на опроверженията в „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ и на Радовиц.

По въпроса с разкритията на Льо Фло, той повдига въпроса защо предполагаемите предложения от германския пратеник не са отворили очите на руското ръководство и защо Александър II, и Горчаков са отдали толкова малко доверие на страховете на Льо Фло, за военните намерения на Бисмарк през април 1875 г.

Сега обаче възниква въпросът дали Шерер е пренебрегнал възможността политиката на Бисмарк спрямо Франция, противно на твърденията на Льо Фло, да не е била застрашителна.¹⁵

След отхвърлянето на германското предложение, руското правителство първоначално дали е било сигурно, че германският канцлер няма да рискува нова война срещу Франция?

Въпреки енергичните си усилия, Радовиц не успява да предотврати интересът към мисията в Санкт Петербург в 1875 г., която той negliжира.¹⁶ Многократно се появява слух, че Бисмарк е изпратил своето протеже, както пише Фридрих Хайнрих Гефкен през 1893 г., за да информира поверително Горчаков, „че Франция планира нападение срещу Германия и тя може да бъде принудена да го предотврати; в този случай той се надява, че Русия ще спази същия доброжелателен неутралитет, както през 1870 г., особено след като тогава ще може да осъществи основните руски проекти на Изток“. Радовиц обаче е информиран, че Русия няма никакви „*grands projets*“ (големи проекти) на Изток.¹⁷

В разговор със заместник-държавния секретар във външно министерство, д-р Блум, Бисмарк категорично отхвърля твърдението на фон Гефкен публикувано анонимно през ноември 1892 г.¹⁸ Той твърди, че Радовиц е бил инструктиран само да предаде на Алвенслебен и Вердер, че „решително им забранява“ да позволяват да бъдат „злоупотребявани и използвани“ от Горчаков, за да му телеграфира всякакви „недискретни въпроси [...] за сметка на пруската държава“. Освен това, задача на Радовиц е била да изрази пред царя „радостта на пруския крал“ и „съпричастността“ на канцлера относно планираното им посещение в Берлин през май, с.г.. Несъмнено Бисмарк умишлено скрива истината, с тези твърдения, някои от които погрешно са възприети от Феликс Рах-

¹⁴ *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, 3 юни 1887 г., цитиран от: Penzler (ed.), *Bismarck*, Vol. 6, стр. 337, печатано в *Hamburger Nachrichten*, 17 октомври 1895 г.; виж също статията от 1 юни 1887 г. в: Radowitz, *Aufzeichnungen*, Vol. 1, стр. 30; вж. Robolsky, *Frankreich*, стр. 191 f.

¹⁵ S. Scherer, *L'alarme*, S. 194.

¹⁶ Radowitz., *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 313.

¹⁷ Geffcken, *Frankreich*, S. 88 f.

¹⁸ Pendlar (ed.), *Bismarck*, Vol. 4, стр. 199–203, тук с. 200, и Schultheß, *Geschichtskalender*, N.F., Vol. 8, стр. 146–149; вж. Ханк, *Канцлер*, стр. 749; виж също забележките на Бисмарк към бившия посланик Шум от пролетта на 1895 г. в: Stumm, *Besuch*, p. 81.

фал.¹⁹ Но не е съобразил, че руското правителство обявява датата на посещението на царя едва след завръщането на Радовиц в Берлин.

От друга страна, действията на Горчаков със сигурност не са насочени към спестяване на еднократната сума, отпусната в бюджета за официалните дипломатически депеша, за германска сметка. По-скоро тези сондажи, директно през германските дипломати в Петербург, а не по официалния дипломатичен път, целят да се изискват от германското правителство незабавни отговори на руските запитвания, без да му дадат възможност да разгледа въпроса и самостоятелно да установи фактите.

Само няколко седмици след този разговор с Блум, „Хамбургер Нахрихтен“²⁰, който Бисмарк многократно използва като свой личен орган след уволнението си, отново се занимава с изявленията на Гефкен и контрира предпологаемите му „изкривявания на историческите факти“ с писмо от граф Ойленбург, което той, като ръководител на специалното бюро на райхсканцлера, е написал на свой приятел дипломат на 2 февруари 1875 г. В него довереникът на Бисмарк твърди, че Радовиц е изпратен в Санкт Петербург, „за да съобщи на руснаците, по време на продължителното отсъствие на Ройс, всякакви неприятни неща, които е събрал, които са в ущърб на посланика. За тази цел е временно отзован и Алвенслебен“.²¹

Колкото и противоречива да е съвременната преценка за „изключителната мисия“, толкова противоречива е и оценката на това мистериозно послание и неговия специфичен предмет на преговори в обхвата на историческите изследвания.

В по-старите трудове на германските историци решително се отхвърлят тезата за „свободата на действие“, т.е. съществуването на предложение за разделяне на Европа на германска и руска сфера на влияние, защото това предложение, както заявява Хайо Холборн, ще има смисъл само ако германската страна възнамерява война срещу Франция и смята, че Русия ще бъде благосклонна към избухването на тлеещия Балкански конфликт; нито едното от двете обаче обективно не е така.

Малко историци обаче са склонни да се съгласят с оценката на Бисмарк и да видят в мисията просто реакция на дълго отсъстващия посланик от поста си в Санкт Петербург.²² По-скоро е широко признато, че основната цел на мисията е не само да консолидират германо-руските отношения, но и обратно на разказа на Радовиц, да се проучи връзката между Ке д'Орсе в Париж и Певчески Мост в Санкт Петербург.²³

¹⁹ S. Rachfahl, *Weltpolitik*, Bd. 1, S. 47.

²⁰ *Hamburger Nachrichten*, 9.12.1892, in: Penzler (Hg.), *Bismarck*, Bd.4, S. 279f.; vgl. Wahl, *Bismarck*, S. 78; s. a. *Hamburger Nachrichten*, 4. 12.1892, in: Hofmann, *Bismarck*, Bd 2, S. 160 f.

²¹ S. Holhom, *Mission*, S. 72 u. 76.

²² S. Haselmayr, *Freundschaft*, Bd. 1, S.95f.; Lerchenfeld, *Erinnerungen*, S. 100f.; Nolde, *L'alliance*, S.46f.; Oncken, *Reich*, Bd. 1, S. 145; in fast wörtlicher Übereinstimmung dazu Büchler, *Verhältnis*, S. 31 f.; Robolsky, *Frankreich*, S. 192; Roholsky, *Rußland*, S. 140; Ziekursch, *Geschichte*, Bd.2, S. 39; vgl. Holhom, *Radowitz*, S. 96.

²³ Ке д'Орсе и Пенмески Мост – в историческия жаргон, наименованията, съответно на външните министерства в Франция и Русия, по адресите им в съответните столици. (б. пр.)

Например, Николаус Япиксе не изключва възможността Радовиц, освен общите си запитвания, да е обсъждал и важни въпроси като френско-германските отношения.²⁴

Алберт Хелмс не се съмнява, че въпреки липсата на потвърждение в германските записи, идеята за изпращане на Радовиц в Санкт Петербург е възникнала от амбицията на Бисмарк „да осуети възможността за съюз между Франция и Русия“.²⁵

Адалберт Вал също така е на мнение, че германският емисар е имал за цел да подчертае герmano-руското приятелство, „особено по отношение на Франция“ и да проучи руската политика спрямо Франция и Ориента²⁶, или – както предлага Феликс Рахфал – да установи „до каква степен може да се разчита на Русия във всички евентуални ситуации“.²⁷

В обсъждането на статия от американския историк Джоузеф В. Фюлер²⁸, Ханс Херцфелд обаче предпазливо опровергава тезата за предложението за „свободата на действие“, твърдейки, че германската политика през 1875 г. „е била в отбранителна позиция от самото начало“ и Бисмарк не е можел да очаква получаването на „картбланш срещу Запада от Русия, срещу всички нейни жизненоважни европейски интереси“. Херцфелд подчертава, че Бисмарк щеше да направи подобно предложение, само ако е имало съответните перспективи за успех.²⁹

Въпреки че руското правителство през пролетта на 1875 г. вероятно не е имало причина и особено необходимост да приеме подобно предложение, преценката на Херцфелд, продиктувана от сигурността в последователно трезвите и обмислени действия на Бисмарк, е неубедителна. Не го ли опровергава, развитието на международните отношения през пролетта на 1875 г., от изпращането на Радовиц до разгара на кризата на „военната тревога“, общоприетия образ на Бисмарк като държавник, който винаги е държал всички юзди и е единствено ангажиран със запазването на мира и статуквото в Европа?

Не изискват ли цялостната външнополитическа ситуация на Германския райх, поради очевидно принудителното стесняване на пространството му за маневриране от Русия, с едновременното ѝ сближаване с Франция, ответна реакция на Бисмарк, парирайки евентуалните „жизненоважни руски интереси на Запад“, да постави германската сигурност в центъра на собствената си стратегия?

В рязък контраст с Реймон Рекули, който вижда в мисията опит на Бисмарк „да рестартира обрат, който той толкова успешно е осъществил през 1870 г.: да придобие, с цената на големи предимства, неутралитета на Русия, за да има пълната си свобода на действие срещу Франция“³⁰, Холборн вижда преди всичко в „слабата памет“³¹ на Радовиц относно преговорите за Франция доказателството, „че Бисмарк не е възнамерявал да провежда непосредствена ан-

²⁴ Japtkie, *Friedenspolitik*, S. 38.

²⁵ Helms, *Bismarck*, S. 68; s. a. Schoch, *Kriegslarm*, S. 99.

²⁶ Wahl, *Bismarck*, S. 78.

²⁷ Rachfahl, *Weltpolitik*, Bd. 1, S. 47.

²⁸ S. Füller, *Warscare*, S. 198 u. 224 f.; s. a. Lausan, *L'alerte*, S. 369-371.

²⁹ Herzfeld, *Kriegsgefahr*, S. 17f.

³⁰ Recouly, *Crises*, S. 235..

³¹ S. die Aufzeichnung Radowitzens vom 26. 5.1887, in: Holborn, *Mission*, S. 146.

тифренска политика с изпращането му в руската столица, иначе самата мисия щеше да се запечата по-здраво в паметта на пратеника“.³²

Тази линия на разсъждение обаче не изглежда напълно последователна, тъй като не само изключва възможността Бисмарк да е водил не офанзивна, а по-скоро отбранителна антифренска политика. Тя напълно пренебрегва, че Радовиц е имал жизненоважен интерес умишлено да елиминира „горещия въпрос“ за Франция от обществената дискусия за целта на мисията си. Тезата на Холборн изглежда още по-неразбираема: че Радовиц „не е бил натоварен“ със задачата „да предотврати връзките на Русия с Франция“, и да гарантира, че „германско-руското приятелство няма да пострада от това“.³³

Не е ли всяка форма на френско-руско сътрудничество, фактор влияещ негативно на отношенията между Берлин и Санкт Петербург, защото Горчаков, както самият Холборн признава, се стреми „да ограничи свободата на действие на Германия, като въвличе Франция и така да принуди Германия към безусловна лоялност към Русия“?³⁴

Въпреки тези съображения, Холборн и мнозинството от колегите му, позовавайки се на констатациите на официални германски източници³⁵, заключават, че твърдението, приписвано на Горчаков за значението на мисията на Радовиц, е „политическа измислица“ и произлиза от „личния мотив на момента“.³⁶

Но се признава, „че руският канцлер не е лъгал без никаква субективна причина“. [...] Както винаги се случва с политическите лъжи, зрънце поне субективна истина, след това се превръща в цяла планина.“³⁷

Междувременно, историкът от Марбург Ернст Шелер, в съответствие с гледната точка на Ернст Доде, смята че Радовиц наистина е бил натоварен със задачата да получи гаранция за руска ненамеса в случай на френско-германска война и като компенсация, да предложи подкрепа за руските стремежи на Балканите. Въпреки това, първоначална „колебливост“ му е попречила да изпълни задачата си.³⁸

За разлика от това, Райнхард Витрам, следвайки линия на разсъждения, вече отхвърлена от Холборн, твърди, че германският шарже д'афер „е изразил необвързващи, скрити рискове по собствена инициатива“, като е дал възможност на Горчаков да създаде „късо съединение“ без особени затруднения: „Думата „опасност от война на Запад“ [...] носеше толкова голяма тежест, искането Русия да координира поведението си спрямо Франция с германската политика беше толкова значимо, че дори самото споменаване на тази тема трябваше да даде на преговорите [...] нов фокус и можеше лесно да се разбере като тайната основна цел на мисията на Радовиц.“³⁹

³² Ebd., S. 84.

³³ Също.

³⁴ Ebd. S.86u. 88.

³⁵ S. GP, Bd. 2, S.98, Anm.

³⁶ Holborn, Mission, S.88f.; s.a. Holborn, Radowitz, S.95f.; Fncke, Ostpolitik, S. 30;

Langer, Alignments, S. 42; Plehn, Politik, S.26.

³⁷ Mommsen, Rezension, S. 515.

³⁸ Scheller, Rußland, S. 45-51, bes. S.50f.; vgl. Daudet, Souvenirs, S. 105f.

³⁹ Wittram, Gorchakov, S. 223.

С изрично позоваване на констатациите на Торвалдсен Хьойер, Витрам основава аргумента си върху изявлението на кайзер Вилхелм I, докладвано от френския посланик в Берлин, виконт дьо Гонто-Бирон, на 4 юни 1875 г.: „Относно мисията на Радовиц, той [императорът] каза *«a dit que celui-ci avait ete assez leger, imprudent, qu'il avait parle avec trop de precipitation, ce qui etait avouer que sa mission avait echoue.»* (че той е бил доста лекомислен и непредпазлив, че е говорил прекалено прибързано, което е равносилно на признание, че мисията му е провалила)⁴⁰

Но предвид строг стил на управление на Бисмарк, наистина ли е възможно неговите лоялни дипломати да са направили такива широкообхватни политически предложения по собствено желание?⁴¹

Противно на тези възгледи на германските историци, мисията на Радовиц често се разглежда в руската литература като първия от няколко опита на Бисмарк да осигури руския неутралитет в случай на конфликт с Франция.⁴²

В биографията си на Александър II, С. С. Татищев разказва за разговор между германския канцлер и руския посланик (в Лондон) Пьотър Шувалов през май 1878 г., в който Бисмарк му казва, че още преди Източната криза – според Татищев, по време на мисията на Радовиц, е представил на Горчаков предложение за нападателен и отбранителен съюз. „Но той веднага добави, че за негова радост, предложението му е било отказано, защото така Германия щеше да пожертва, в името на съюза си с Русия, приятелските си отношения с всички останали сили.“⁴³

Публикуването на писмо от близкия съветник на Горчаков барон А. Г. Жомини, архивирано в документите на руския външен министър и наследник на Горчаков, Н. К. Гирс, допълнително затвърждава тезата, че Радовиц не е действал по собствена инициатива. Очевидно Бисмарк, опасявайки се от руско-френско сближение и отслабването на прогерманските настроения в Русия, примерно след смъртта на Александър II, иска още през 1875 г. да „защити делото си“, като изпраща Радовиц да увери Стремоухов, „че принц Бисмарк е извън всяка голяма полза по време на престоя си в Петербург“ от подкрепата за руската политика на Изток. Въпреки че Стремоухов не приема предложението и само отговоря: *„que nous n'avions aucune vue sur l'Orient, et que notre Politique y etait entierement desinteresse“* (нямаме никакво влияние на Изток и нашата политика там е напълно незаинтересованост)⁴⁴, тази бележка на Жомини отсега нататък се счита за допълнително важно доказателство, че през пролетта на 1875 г., Бисмарк е искал да получи „яснота относно отношенията на Русия с Германския райх и относно политическите цели на руските държавници“⁴⁵, тъй като тя е трудно разбираема⁴⁶, особено в случай на нова френско-германска война.

⁴⁰ Dreux, *L'ambassade*, S. 117; vgl. Höjer, *Krisen*, S. 47.

⁴¹ Winckler, *Rußland*, S. 197f., Anm.45.

⁴² S. Chwostow, Minz, *Geschichte*, Bd. 2, S.31; Manfred, *Cause*, S. 156f.; Jerussalimski, *Krizis*, S. 106-149; den., Bismarck, S. 132f.; vgl. den *Literaturüberblick von König, Verschlechterung*, S. 239-256, bes. S. 240-244.

⁴³ Memorandum Suvalovs zitiert nach: Rupp, *Friendship*, S. 514, im Original in: Chwostow, *Schuwalow* S. 105; s. a. Tatischev, *Imperator*, Bd. 2, S. 448, vgl. Scheller, *Rußland*, S. 49, Bismarck schildert dieses Gespräch seinerseits so, als ob er Suvalov lediglich auf die Gefahr einer Allianz mit Rußland aufmerksam gemacht und deshalb die „Option“ zwischen Österreich-Ungarn und Rußland „auch damals“ abgelehnt habe. GW, Bd. 15, S. 397.

⁴⁴ Zhomini an Giers, 14.9.1879.; Jelavich, *Revival*, S.532.

⁴⁵ Winckler, *Ausbruch*, S. 705.

⁴⁶ S. Engelberg, *Deutschland*, S.98; Lonsdorf, *Krieg*, S.512f. u. 519, Anm.

Хенрик Верещицки вижда в това опит за „блокиране на възможен френско-руски съюз, а не замисъл за унищожаване на Австроунгарската монархия“.⁴⁷

Андреас Хилгрубер твърди, че чрез своя куриер, Бисмарк „е проучил [...] идеята за разделяне на Югоизточна Европа чрез Австро-Унгария на руска и германска сфера като дългосрочна цел на политиките на двете сили“.⁴⁸

Хайнц Волтер се съгласява с тази оценка в наскоро публикуван биографичен очерк за Радовиц, в който заявява: „Мисията на Радовиц в Санкт Петербург цели да инициира дългосрочно и всеобхватно разделяне на Европа на сфери на влияние между Пруско-германската империя и Руския царизъм.“⁴⁹ Поради тази причина Волтер не се съмнява, че германският специален пратеник наистина е „обсъдил политическото споразумение за „свободата на действие“ на Изток и Запад, за което е било инструктиран“.⁵⁰

Могат ли интерпретациите на мисията, представени от Бисмарк и Радовиц, наистина да се считат за опровергани? Може ли тезата на Холборн да бъде поставена под въпрос, а преценката на неговите рецензенти – отхвърлена?

Според нея той „убедително демонстрира“ безпочвеността на „повтарящата се басня“, предимно от френска страна за мисията на Радовиц?⁵¹

Андреас Хилгрубер отново многозначително заявява през 1972 г., че „Бисмарк се застъпва напразно за щедро разделяне на Югоизточна Европа между Германия и Русия чрез Австро-Унгария“ посредством мисията на Радовиц, или както подчерта Ханс Йоахим Шьопс през същата година, това е „грубо надценена и погрешно интерпретирана“?⁵²

В светлината на такива различни преценки за целта на мисията на Радовиц и предвид значимата роля на кризата поради „военната тревога“ като вододел в цялостната рамка на външната политика на Бисмарк, изглежда повече от оправдано да се повдигне отново въпросът дали, с оглед на политическата обстановка през пролетта на 1875 г., която възприема като дълбоко плашеща, канцлерът всъщност е готов „да купи руския неутралитет [...] в последния момент, като след това изостави Австрия и така предаде Изтока на руснаците“.⁵³

Въпреки че винаги се взема предвид международната обстановка, за да разберат германските външни отношения, това изследване се фокусира върху повратната точка в германската външна политика в периода от основаването на Германския Райх до кризата на „Военната тревога“ и отношенията с Русия.

То разглежда латентното напрежение между Берлин и Санкт Петербург, което става по-изразено през зимата на 1873/74 г. и достига своя връх година по-късно, което е облекчено и разрешено за сметка на трети страни.

Изследването започва с общ преглед и бегла оценка на положението в Европа в началото на 70-те години на XIX век и произтичащите от това специфични възможности за германски действия. След кратка ретроспекция върху

⁴⁷ Wereszycki, Warka, S. 453.

⁴⁸ Hillgruber, Wegscheide, S. 45; vgl. Almedingen, Emperor, S.269; Carroll, Germany; S. 109f.; Schreiner, Außenpolitik, Bd. 1, S. 87; Stürmer, Reich, S. 190; Waller, Crossroads, S. 69; ders., Bismarck, S. 209-235, bes. S. 213 f.

⁴⁹ Wolter, Radowitz, S. 262.

⁵⁰ Също., S.261.

⁵¹ Darmstadter, Rezension, S. 531.

⁵² Hillgruber, Außenpolitik, S. 149. Schocps, Zeitgenossen, S. 105.

⁵³ Това е мнението на посланика в Лондон, Паул фон Хацфелдт, за опасенията на Бисмарк. GP, том 9, № 2315, стр. 353, Хацфелдт до Фридрих фон Холицайн, 18.6. 1895.

основите на (пруско-)германско-руското приятелство, което получава потвържда форма с разделянето на Полша през XVIII век, но е напълно трансформирано с основаването на Малогерманския райх⁵⁴, фокусът се измества към първите стъпки, предприети от германския канцлер за осигуряване и консолидиране на новата империя външно, и ключовият повратен момент със сключването на Съюза на тримата императори в 1873 г. (Глава 2)

Този преглед, необходим за разбиране хода на външните отношения на Берлин, е последван от проследяване на причините, поводите и мотивите за все по-очевидните разногласия в Съюза (на тримата императори) през 1874 г., въпреки съживяването на Свободния съюз, на и общото разхлабване на международната политика.

Необходимото е също разглеждане на многостранните отношения които създават впечатлението, че Бисмарк в края на годината е изправен не само пред загубата на своята система за сигурност, но и пред цялостната изолация на Германския райх в рамките на Пентархията (Петте велики сили на Европа) във външната политика. (Глава 3)

Колкото повече Горчаков се стреми през зимата на 1874/75 г. да разшири ограниченото пространство за маневриране на Берлин, като развива връзки със Санкт Петербург и набляга на реципрочността в двустранните отношения, толкова по-открито показва претенциите си за лидерство и намерението си да развие по-нататък добри отношения с Австро-Унгария и Франция, мълчаливо принуждавайки Германския Райх към безусловно подчинение. Тази борба между двете държави за сигурност и власт, чийто пълен обхват може да се разбере само чрез щателен анализ на различни конфликти, в крайна сметка води в края на януари 1875 г. не само до нарастващо отчуждение между тях, но и до тревожно ограничаване на германската свобода на действие. (Глава 4)

Само прозренията, получени от такъв широк анализ на германската и международната политика за натиска, който Бисмарк оказва върху съседните сили от зимата на 1873/74 г., както и контранатискът, на който той все повече е изложен, позволяват да намерим истинските мотиви и целите на канцлера, за което е изпратил своя довереник в Санкт Петербург. Само така може да се изясни ясно противоречащото несъответствие между стремежите и реалността във външнополитическите отношения на Германския Райх, несъответствие, което кара Бисмарк да започне мащабна офанзива в началото на февруари 1875 г., за да пробие привидното или уж формиращото се обкръжение.

В основата на тази стратегия е мисията на Радовиц, който първоначално се стреми да възстанови приятелските отношения с Русия, определени от принципа на реципрочността.

На фона на драматично влошаване на външнополитическата ситуация на Германския Райх, Бисмарк измести фокуса на преговорите към река Нева, като открито изразява първоначално скритото остро отношение към Франция в инструкциите у и се опита да предотврати „опасността от война на Запад“, която го безпокои, чрез енергична офанзива. (Глава 5)

⁵⁴ Малкото германско обединение, т.е. без германските земи в Австро-Унгария, непълно обединение, защото извън остават още населените с германци земи в Швейцария, Люксембург, Фландрия и Холандия, където в последните две, се говори немския диалект „Дуч“ или холандския език. (б. пр.)

След това многостранно дипломатическо действие, последният раздел разглежда „изпреварващите действия“ на Бисмарк в кризата на „Военната тревога“, предприети като реакция от провала на Радовиц. Негативният резултат от тази криза оттук нататък ще служи като предупреждение за сферите на действие, предоставени на Германския Райх от европейските сили. (Глава 6)

Дебатът от последните десетилетия относно първенството на вътрешната или външната политика води историците до предположението за „неразривна взаимозависимост“ между тези две сфери на държавната политика, в която остава да се определи само „сместа“.⁵⁵ Не може обаче да се пренебрегне, че акцентът в историческите изследвания се е изместил към „предимно вътрешна и системно-аналитична перспектива“, при която картината на събитията и развитието във външната политика често все още почиват на по-стари изследвания и често се цитират фрагментарно в по-новите изследвания. „Следователно, настоящата работа има за задача *„pars pro toto“* (от частното към цялото) предимно на принос в разбирането на „уникалното външнополитическо положение, създадено от оригиналната силово-политическа система на конфронтация между великите сили [...] в годините от 1871 до 1875 г.

Имайки предвид принципът на Бисмарк, че „външните работи са основна цел и стоят по-високо от всички останали“, без да застъпваме дипломатически стесненото първенство на външната политика, ще се опитаме да представим едната страна на историческата реалност в смисъла на „модерната политическа история“.⁵⁶

Това е особено актуално, след като Хенрик Верещицки обвини германската историография, и по-специално Хайо Холборн, не само че е възприела версията на Бисмарк за целта на мисията на Радовиц, но и че е пренебрегнала всички източници, които противоречат на тезите му, като едновременно с това изрази подозрението, че *„que Bismarck apres l'echec de toute l'action diplomatique du printemps de 1875 ordonna ä ses collaborateurs les plus proches d'aneantir toutes les preuves qui pourraient indiquer que cette action etait son oeuvre“* („че след провала на цялата дипломатическа акция през пролетта на 1875 г. Бисмарк е наредил на най-близките си сътрудници да унищожат всички доказателства, които показват, че тази акция е била негово дело“)⁵⁷, възниква основателната задача да се предприеме нов опит, базиран на възможно най-голямата изворова база, да се разкъса завесата около мисията на Радовиц, за да се определи нейното историческо измерение в навечерието на френско-германската криза *sine ira et studio* (без гняв и ентусиазъм).

Изхождайки от предпоставката, че Бисмарк със сигурност е премахнал уличаващите документи⁵⁸, но не е унищожил цялата съответна кореспонден-

⁵⁵ Baumgart, *Imperialismus*, S. 13., Gall, *Europa*, S. 164.

⁵⁶ Hildebrand, *Kalkül*, S. 176, Anm. 3., GW, Bd. 10, S.264, *Rede vor dem Preußischen Abgeordnetenhaus*, 9.2. 1866. Zur Interpretation dieser Stelle s. Gall, *Bismarck*, S. 138f.; Craig, *Staatskunst*, S. 24., Hillgruber, *Kontinuität*, S.5; s.a. ders., *Geschichte*, S. 529-552; vgl. Hildebrand, *Geschichte*, S. 328-357; dagegen Wehler, *Krisenherde*, S. 383, 126.

⁵⁷ Wereszycki, *Alarm*, S. 715

⁵⁸ Ярък пример за тази практика е писмото на Бисмарк до Вилхелм II от август 1888 г., в което канцлерът съветва своя господар: „Ще съм ви дълбоко благодарен, ако Негово Величество бъде така любезен да изгори това писмо, след като го прегледа; то се отнася до въпроси и дела, които по принцип не смятам за полезно да остава на хартия и да ги устно, стига развитието им все още да не е известно.“ GP, том 6, № 1350, стр. 343, Бисмарк до Вилхелм II, 19 август 1888 г., стр. 343, виж също Sass, *White Papers*, стр. 25 и 43.

ция, първият въпрос, който трябва да се разгледа, е дали на Холборн, действително е бил отказан достъп до значителен архивен материал.⁵⁹ Това е така, защото на фона на дебата от 1914 г. по въпроса за вината за Първата световна война, всички правителства на Ваймарската република, отговаряйки на въпроса за ролята на Германия в избухването на Френско-пруската война от 1870-71 г. и причините за „военната тревога“ от 1875 г., имат силен интерес да избегнат всичко, което може да се „използва в европейската публична сфера като потвърждение на всички обвинения, които в този момент ваят върху Германия, представяйки я, като вечния проблем на Европа“.⁶⁰

Според собствения му разказ, неговият анализ се основава, върху официалните досиета на Политическия архив към министерството на външните работи, оценени от него скептично по отношение на историческата им стойност, и използва частните писма от Радовиц до Бисмарк и държавния секретар Бюлов.⁶¹ Също използва и личния архив на Радовиц, включващ личните писма, адресирани до него. Холборн има достъп до писма от Радовиц до д-р Клеменс Август Буш, който го представлява в министерството на външните работи, взети от документалното наследство на Буш. Накрая, той анализира мемоарите на Радовиц, на които отдава „особено важно значение“, и ги възприема, с известно съмнение, като „почти абсолютно надеждни“.⁶²

Разглеждайки писмата на Радовиц до д-р Клеменс Август Буш, писани в периода между 1900 и 1912 г., Холборн⁶³ не им обръща достатъчно внимание, като предпочита дневниковите записи, които Радовиц е записвал само спорадично между 1868 и 1880 г., защото се е страхувал, че може да бъде подведен под отговорност за тях, при евентуални по-късни разкрития.⁶⁴

В съответствие с обвиненията на Верещицки, трябва да се разгледа въпросът дали документите, публикувани в приложението към книгата на Холборн, наистина са „най-важните“, тъй като е включен само един (!) официален доклад от 7 март от последните три седмици на мисията, които обикновено се считат за по-значими.

В допълнение към германските досиета, които основно Холборн разглежда, е необходимо систематично да се оценяват и тези непубликувани документи, които той напълно е пренебрегнал. „Тъй като документите и досиетата, традиционно използвани от историографията, не винаги предлагат ясно разпознаваемите „връзки“, е необходимо да се използва и политическите публикации, защото досега само частично проучена група източници за установяване на историческата истина, особено след като историческите изследвания сега

⁵⁹ S. Winckler, *Ausbruch*, S.677f.

⁶⁰ Герхард Румер във въведението си към Дитрих, „Throne-kandidatur“, стр. XI; вж. Винклер, *Ausbruch*, стр. 678 и забележките на Винфрид Баумгарт относно надеждността на GP с уточнението, че Тиме е признал в писмо до Ото Бекер през 1928 г., че „не е отпечатал пасаж от досиетата, който съдържа съображенията на германското правителство относно разделянето на Хабсбургската монархия и анилулс на германските области“.

⁶¹ Baumgart (Bearb.), *Zeitalter*, I. Teil, S. 13; s. a. GP, Bd. 19, 2, Nr. 6305, S. 598f., Reichskanzler Bülow an den Botschafter in Washington, Speck von Sternburg, Nr. A 289, 14.4.1895.

⁶² Holborn, *Mission*, S. 8.

⁶³ S. Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S.252.

⁶⁴ Библиотека на Йейлския университет. Ню Хейвън, Кънектикът, Документи на Хаджо Холборн, Кутия 2, Папка 23, Холборн до генералния директор на немското издателство „Килперс“, 30 юли 1924 г., машинописно копие.

признават политиката на Бисмарк към печата през 1870-те години, като инструмент на външната политика от „първостепенно значение“.⁶⁵

Но не трябва да се надценява ролята на печата, в разбирането целите на Бисмарк и другите държавници.⁶⁶ По-важно е да се разгледа тактическото значение на печата в общата рамка на външната политика на Бисмарк и да се види нейната основна цел като „прокарването на разбирането“ у дома за външнополитическите позиции, за „прилагане, подготовка, насърчаване и възпиране на чуждестранни сили“ или „тяхното убеждаване към постигане на съгласие“.⁶⁷

„Точната картина на политическите събития от 70-те години на XIX век, и разбирането на мотивите на Бисмарк да изпрати Радовиц в Санкт Петербург, може да се извлече само от комплексният анализ на местни и чуждестранни официални, лични и дори журналистически източници⁶⁸, защото официалните дипломатически документи⁶⁹ (германски, френски, холандски, датски и италиански) от съответния период досега са публикувани само селективно, а подобни публикации напълно липсват от руската, австрийската и отчасти от английската страна, тази работа изисква цялостно проучване на непубликувани архивни материали от политическите отдели на Политическия архив в министерството на външните работи (РААА) в Бон, Архивите на Камарата на представителите, Съдебните и Държавните архиви (HHStA) и Военните архиви (KA-W) във Виена, Архивите на Министерството на външните работи (АМАЕ) в Париж, Министерството на външните работи в Службата за публични архиви в Лондон (PRO, FO) и Архивите на Министерството на външните работи, Белгийския архив за чужденци (АМАЕ-В) в Брюксел, Кралските датски архиви.“ (РА-К) в Копенхаген, Баварския държавен архив (HStA-M) в Мюнхен и Държавния архив на Вюртемберг (HStA-St) в Щутгарт. За съжаление, проучването на семейните архиви на Вюртемберг се оказа безплодно.

В Държавния архив на Карлсруе (GLA-K) не бяха открити значими източници, докато Държавният архив на Дармщат (StA-D) предостави някои интересни дневникови записи и писма от хесенския принц Александър до зет му, царя, и сестра му царицата.

Накрая бяха прегледани документите на важни европейски политици и дипломати, като документите на Лангенау в HHStA⁷⁰, документите на Кун в

⁶⁵ Brandt, *Werkzeug*, S. 105; s. a. Winckler, *Rußland* S. 193.

⁶⁶ Fischer-Frauendienst, *Pressepolitik*, S. 81; s. a. Schöneberger, *Diplomatie*, S. 19-21; Stern, *Gold*, S. 328-333.

⁶⁷ В разговор от изключителна важност за по-дълбоко разбиране на значението на официалната или личната кореспонденция и официалната политика в печата, на 22 февруари 1871 г. Бисмарк пренебрежително нарича официалните дипломатически доклади пред своя пресаташе Мориц Буш „хартия с мастило“. [...] Ако историята се пише въз основа на тях, нищо ценно не може да се извлече. [...] Депешите и докладите, дори когато съдържат нещо важно, са неразбираеми за онези, които не познават участващите хора и обстоятелствата. Кой знае след 30 години какъв човек ще е съответния изследовател и как ще гледа на нещата, как ще ги представи според своята индивидуалност? И ще познава ли хората, за които се отнасят докладите? Той трябва да знае какво са имали предвид Горчаков, Гладстон или Гранвил, по въпроса, за което е докладвал посланика. Той също може да извлече нещо от вестниците, които правителствата също използват и където често заявяват намеренията си по-ясно. [...] Но основното винаги се крие в частните писма и поверителните съобщения, включително устните, които не са част от официалните записи. Busch, *Tagebuchblätter*, Bd. 2, S. 171; vgl. Fischer-Frauendienst, *Pressepolitik*, S. 82.

⁶⁸ Hillgruber, *Außenpolitik*, S. 139.

⁶⁹ S. Winckler, *Ausbruch*, S. 683; s.a. Fischer-Frauendienst, *Pressepolitik*, S. 85.

⁷⁰ Документите на Вимпфен и Бойст, открити там, са непродуктивни.

KA-W, документите на Шодорди в АМАЕ⁷¹, документите на Деказ в библиотеката Тиер (BT), документите на Уайт, Тентърдън, Ръсел, Коули, Ампитил, Понсънби и Гренвил във FO, документите на Гладстон и Лейърд в Британската библиотека (BL), документите на Хюендън в библиотеката Бодлиан в Оксфорд (BL-O), документите на кралица Виктория в Кралския архив в замъка Уиндзор (RA) и документите на Дерби в Службата за архиви на Ливърпул (LRO)⁷².

От германска страна, документите на Бюлов и Буш в РААА⁷³, документите на Бисмарк, Хохенлое-Шилингфюрст и Бернхард фон Бюлов (Младши) - в Bundesarchiv Koblenz (BA) и в Hauptstaatsarchiv. Документите на Мюнстер са съхранявани в ХанOVER, клон Патензен (HStA-H/AP), и накрая в Централните държавни архиви в Потсдам (ZStA-P) и в Мерзебург (ZStA-M), документите на Радовиц, както и документите на Койдел.⁷⁴

Документите на Хайо Холборн, намиращи се в библиотеката на Йейлския университет в Ню Хейвън, Кънектикът, съдържат само кореспонденцията с издателите, по повод изследванията му върху мисията на Радовиц.

Естествено, при разглеждането на тези теми в общата рамка на международните отношения в Европа в 70-те години на XIX век, са разглеждани не само непубликувани документи, но и съществуващите издания на първични източници по външна политика.⁷⁵ Освен това, трудът на Теодор Шидер⁷⁶, който се стреми към интегрирано историческо повествование, и винаги има предвид новите изследователски противоречия, предостави солидна рамка за ориентацията ми.

За разлика от въпросите, свързани с политическата обстановка в Европа, относно основаването на Германския Райх, авторът се позовава предимно на сборника със статии на Еберхард Колб⁷⁷, който представя текущото състояние на изследванията и в четири свои приноса с различни акценти прави предварително заключение за обединението на Германия. Той е използвал сборника със статии публикуван от Теодор Шидер и Ернст Дойерлайн⁷⁸ по повод стогодишнината от основаването на Райха, който разглежда практически всички аспекти, на това знаменателно историческо събитие.

За целите на моята работа изследването на Жан-Батист Дюрозел⁷⁹ се оказва особено интересно и важно. Основната отправна точка за изучаване на външната политика на първия германски канцлер е самото творчество на Бисмарк⁸⁰

⁷¹ Документите на маркиз дьо Габриак и маркиз/граф д'Аркур са непродуктивни. Интересният том 6 от *Papiers Hanotaux* (Документите на Аното) се счита за изгубен.

⁷² По-нататъшното разширяване на архивните изследвания в Англия, например документите на лорд Лофтс (англ. посланик в Петербург) (Библиотеката на Единбургския университет) или лорд Лайънс (Службата за архиви на Западен Съсекс в Честър), е малко полезно за тази работа, защото в биографични трудове и за двамата дипломати, както в документите на Одо Ръсел и граф Дерби се съдържа важната кореспонденция с тях.

⁷³ Информацията за Радовиц, в тях няма значение за обсъжданата тема.

⁷⁴ Документите на Розен в Държавната библиотека „Лине“ в Детмолд също не даде резултати.

⁷⁵ S. GP, Bd. 1-6; DDF, I, Bd. I; Woltermig (Hg.), *Bescheiden*; Temperley / Penson (Hg.), *Foundations*; DDI, II, Bd. 5 und 6.

⁷⁶ Schieder, *Vormacht*.

⁷⁷ Kolb (Hg.), *Europa*.

⁷⁸ Schieder/Deuerlein (Hg.), *Reichsgründung*.

⁷⁹ Duroselle, *Staaten*.

⁸⁰ GW, Bd. 1-15.

и мемоарите на важни европейски политици и дипломати⁸¹, докато *magnum opus* (Събраните съчинения) на Лотар Гайл⁸² и ценните трудове на Андреас Хилгрубер⁸³ и Мартин Винклер⁸⁴ предлагат насоки и ориентири за по-задълбочено разбиране на този конкретен въпрос. Това, което е отличителната черта на основната историческа, отколкото политическа, биография на Бисмарк от Лотар Гайл, е успехът на автора да се измъкне от мита за канцлера, мит, който едновременно привлича и отблъсква други важни биографии на Бисмарк, написани от Арнолд Оскар Майер⁸⁵, Ерих Айк⁸⁶ и дори Ернст Енгелберг⁸⁷.

Заслугите на Андреас Хилгрубер могат са многобройните му трудове, които проследяват обхвата на действие на правителствата във външната политика, и присъщата тежест на решенията във външната политика на великите сили. Тези трудове ярко изобразяват личността и наследството на Бисмарк, демонстрирайки задълбочени познания както на първичните източници, така и на вторичната литература, и дълбокото разбиране на противоречията около канцлера.

За разлика от него, публикациите на Мартин Винклер, особено тези, които разглеждат кризата от „военната тревога“ от 1875 г., се отличават с ясно изразена позиция срещу хармонизиращото тълкуване на външната политика на Бисмарк, преобладаващо в по-ранните трудове. Тази позиция се основава на анализ на съвременни публикации. Авторът намира разглеждането от Винклер на мисията на Радовиц, за особено проникателно, в сравнение с по-ранното изследване на Хайо Холборн⁸⁸ и интерпретациите на Андреас Хилгрубер⁸⁹, Хенрик Верещицки⁹⁰, Мартин Винклер⁹¹ и Райнхард Витрам⁹², които надхвърлят добре обоснованата критика на едностранчивото представяне, предоставяйки по-проникателни предположения. Тъй умишлено споменавам само онези трудове, които са опорната рамка на моето изследване, читателят е допълнително насочен към обширната библиография, която, включва само онези произведения, които действително са използвани при подготовката на това изследване.

⁸¹ Историкът може да получи съответната информация от мемоарите, само ако има предвид, че те са субективни опити за интерпретация на историческата реалност от заинтересуваните лица, и следователно трябва да се използват критично. Вижте, особено изданието на принц Хохенлое, *Denkwürdigkeiten*, том 2, което има доста научни недостатъци; *Radowitz, Aufzeichnungen*; *Hatzfeldt, Papiere*, част 1; *Bülows, Denkwürdigkeiten*, том 4; на европейско ниво, мемоарите на Гонто-Бирон, биографиите на Бенджамин Дизраели, Одо Ръсел, Робърт Морие, Аугустус Лофтус и Дюла Андраши, заслужават специално внимание. Вижте *Dreux, L'ambassade*; *Buckle, Disraeli*, томовете 4 и 5; *Taffs, Ambassador*; *Taffs, War Scare*; *Morier, Memoirs*, том 2; *Loftus, Reminiscences*, том 2; *Вертхаймер, Андраши*, том 2.

⁸² Gall, *Bismarck*.

⁸³ Hillgruber, *Außenpolitik*; ders., *Hegemonie*; ders., *Rußland-Politik*.

⁸⁴ Winckler, *Ausbruch*, ders., *Bündnispolitik*.

⁸⁵ Meyer, *Bismarck*.

⁸⁶ Eyck, *Bismarck*, Bd. 3.

⁸⁷ Engelberg, *Bismarck*.

⁸⁸ Holborn, *Mission*.

⁸⁹ Hillgruber, *Wegscheide*.

⁹⁰ Wereszycki, *Alarm, den., Walka*.

⁹¹ Winckler, *Ausbruch*, ders., *Rußland*.

⁹² Wittram, *Gorckov*, ders., *Bismarck*.

Глава II. От обединението на Германия до Съюза на тримата императори (1871-1873)

1. Основаването на Германската империя през 1871 г. Предпоставки и последици за европейската държавна система. След три кратки, подобни на дуели войни, Прусия, най-слабият член на европейската пентархия, от влизането си в кръга на великите сили, успява под ръководството на Ото фон Бисмарк през 1871 г. да обедини по-голямата част от Германия и да установи нов политически „център на тежестта“⁹³ в сърцето на Стария свят, който от началото на историята на западната държавна система винаги е бил зает от „слабо структурирана, неефективна по отношение на властта и трудно мобилизираща се държавна единица“⁹⁴. *Conditio sine qua non* – необходимо, но не достатъчно условие, се оказва уникално и временно съотношение на сили, което Андреас Хилгрубер парадигматично определя като „ситуацията след Кримската война“ (Кримското статукво).⁹⁵

В тази преходна фаза Русия е принудена да се откаже от легитимната си роля на гарант за реда в Централна Европа, измествайки външнополитическите си дейности, вече ограничени от „първенството на финансовата и икономическата политика“, оформено от вътрешните реформи – от центъра към периферията на Запада.⁹⁶ След понесената травма от изолацията по време на Кримската война, Русия осъзнава необходимостта от коалиционни партньори.

Това осъзнаване, резултат от опита на Русия в Севастопол и в Полското въстание от 1863 г., както и от привидно непоклатимата връзка между цар Александър II и неговия германски „вуйчо“, крал Вилхелм I, неизбежно ще доведе до сближаване с Прусия. Исторически значимата кулминация на това развитие, чийто пръв резултат е „военното споразумение“⁹⁷ от 1868 г., е обещанието на Александър II за благосклонна подкрепа, дадено по време на престоя му в Бад Емс от 1 до 4 април 1870 г. Или това е руският неутралитет⁹⁸, който „предотвратява намесата на други сили срещу Прусия по време на войната с Франция“.⁹⁹

Руската благосклонност във френско-германския конфликт да може да се обясни „като резултат от собствената военна слабост“¹⁰⁰ и пруските симпатии на Александър II, факторът на истински руския държавен смисъл не бива да се пренебрегва. Санкт Петербург умело използва френско-германския конфликт, за да постигне основната цел на своите краткосрочни държавни интереси: преразглеждането на Черноморската клауза от Парижкия договор от 30 март 1856 г. и отмяната на неутрализацията и демилитаризацията на Черно море.¹⁰¹

⁹³ Hillgruber, Außenpolitik, S. 129.

⁹⁴ Zur Datierung s. Dehio, Gleichgewicht, S.24., Lutz, Zweibund, S. 370.

⁹⁵ Lutz, Zweibund, S. 370.

⁹⁶ Beyrau, Komplex, S. 105; s.a. ders., Interessenzonen.

⁹⁷ Същността на споразумението, което не е официално написано, е взаимният ангажимент за „обезвреждане на Австро-Унгария в случай на съюзно австро-френско нападение срещу Германия или срещу Русия“. Beyrau, Komplex, стр. 84.

⁹⁸ S. Duroselle, Staaten, S.403; vgl. demgegenüber Taylor, Bismarck, S. 122f.

⁹⁹ Sontag, History, S. 11

¹⁰⁰ Beyrau, Außenpolitik, S. 179.

¹⁰¹ Saburov, Russia, bes. S. 34^15.

Също царят вижда в една голяма и консервативна Прусия *à la longue* (в дългосрочен план) средство за собственото укрепване, тъй като консолидиращият силов континуум в центъра на Европа ще формира адекватен противовес на руския съперник Австро-Унгария и същевременно ще сведе до минимум опасността от антируска коалиция поради засиления германо-френски антагонизъм.¹⁰²

В дългосрочен план Руската империя гледа на Германия не само като „щит“ за отблъскване на външна агресия, но и като „копие“ за осъществяване на своите силови интереси, както е илюстрирано от изявлението на руския посланик (Сабуров) в Атина през август 1879 г. Според него, руският неутрализъм през 1870 г. цели по-нататъшното развитие на пруската мощ, „за да може нашия дългогодишен съюзник да ни окаже същите услуги, които ние сме му оказали“.¹⁰³ Като първоначално отрежда на западния си съсед бъдещата роля на централноевропейски бастион, Русия се обръща към Англия, защото, както на Певчески Мост в Санкт Петербург, така и във Форин офис на Сейнт Джеймс, още от времето на бившия министър-председател Хенри Джон Темпъл Палмерстън¹⁰⁴, има надежда, „балансът на силите ще бъде запазен и укрепен, а не подкопан от създаването на солидна национална държава в центъра на Европа, вместо съществуващите стари разпокъсани държавици“¹⁰⁵, и от новооснованата държава, в Лондон се очаква да заеме ефективна позиция срещу колониалния британски съперник Франция, но в крайна сметка и преди всичко да ограничи извъневропейските действия на глобалния английски политически противник Русия.¹⁰⁶

Основаването на Германския Райх неизбежно оказва пряко въздействие върху източноевропейските народи, защото „провокира социални и национални движения, които до тогава са били под контрол, но сега заплашат да опорят установената система на управление в държави извън Германия“, т.е. в Източна и Югоизточна Европа.¹⁰⁷ Англия смята, че собствените ѝ интереси са гарантирани, и няма да бъдат засегнати от това първоначално изключително континентално европейското измерение на зараждащата се „промяна в рамките на европейската властова система“.¹⁰⁸

Британското самовъзприятие като по-малко „европейска [...] [но всъщност [...] азиатска сила“, и пруско-руското военно споразумение, се възприема спокойно от кабинета на Уилям Юарт Гладстон, занимаващ се с вътрешни реформи, а европейските му стремежи са сведени до минимум, т.е. поддържането на

¹⁰² Denkschrift S. 848; vgl. Jelavitch, Jelavich, *Revival*, S. 527

¹⁰³ Saburov, *Denkschrift*, S. 848 u. 855.

¹⁰⁴ Palmerston, *Memorandum*.

¹⁰⁵ Kennedy, *Realities*, S. 77; s. a. Hollenberg, *Interesse* S. 24

¹⁰⁶ Границите на приемливото увеличение на пруската мощ за Англия са определени от опитния британски дипломат лорд Коули на 30 юли 1866 г.: „[...] ако някога тя [Прусия] стане военноморска сила, ще ни създаде проблеми.“ Цитирано от: Хилдебранд, Великобритания, стр. 33; виж също Хилдебранд, Основаването на Райха. В подобен дух английският външен министър Гренвил се изразява пред руския посланик Шувалов през януари 1873 г.: „Дори Англия да е наблюдавала спокойно формирането на Райха и победата над Франция, защото интересите ѝ не бяха накърнени, но няма англичанин, който да не разбира опасността, от възникването на трета военноморска сила за Англия.“ РААА, ИААК 45, том 1, Ройс до Бисмарк, № 13, 13 януари 1873 г.

¹⁰⁷ Beyrau, *Komplex*, S.63.

¹⁰⁸ Born, *Reichsgründung* S. 276.

европейския баланс на силите, осигуряването на независимостта на Белгия и запазването на целостта на Османската империя.¹⁰⁹

Това се проявява с „оттегляне“ във външната политика, и продължаване на „бляскавата изолация“ според бъдещия британски министър-председател Робърт Артур Солсбъри.¹¹⁰

Британската политика на ненамеса, която никога не е била догма¹¹¹, заедно с руската подкрепа и вследствие на нея, италианския¹¹² и австроунгарския неутралитет¹¹³, представлява решаващата предпоставка и условие за закъснялото обединение на Германския Райх, за Петербург и Лондон, успехът на пруско-германската политика се възприема като „твърде пълен“.¹¹⁴

Следователно Бисмарк трябва да се откаже от „предимството на лоялния новодошъл“¹¹⁵, което му е предоставено, защото максимата, която латентно е обременяваща за Прусия от 1740 г. насам, сега придобива по-резки контури, според която „недоверието към другите сили нараства до момента, в който новодошлият е успял“.¹¹⁶

Ударната мощ на пруската армия, впечатляващо демонстрирана в три победоносни войни, се смята за постоянна заплаха за европейския баланс на силите в светлината на Фридриховата традиция *s'agrandir* (на възход), която Бисмарк сякаш е напълно възприел. Защото при подновената експанзия, прилагайки принципа на Фридрих Велики¹¹⁷, като предпоставка за германската победа над континенталните сили, и частичната хегемония¹¹⁸, постигната през 1871 г., предполага „революционна промяна във властово-политическите условия в Европа“.¹¹⁹ От гледна точка на Бисмарк, все още запазения Виенския ред от 1815 г. в неговата цялост, трябва да се трансформира в пълна хегемония на Германския райх, като предизвиква пълно разместване на европейския баланс на силите.

Дълбоко вкорененото подозрение на европейските държави към концентрацията на власт, възникнала в сърцето на континента, и политическите мечти

¹⁰⁹ За информацията относно британските интереси, които определят принципите английската политика, виж Hildebrand, *Interests*; s. a. Grüner, *Friedenssicherung, u. Alter, Weltmacht*, Grüner, *Frieden*, S. 938., Duroselle, *Staaten*, S. 398, Hildebrand, *Großbritannien*, S. 31.

¹¹⁰ Тази характеристика на британската политика за ненамеса е подчертана от Бенджамин Дизраели, лидер на торите и канцлер на хазната в правителството на Дерби, в реч през юни 1866 г. Buckle, *Disraeli*, Bd. 4, S. 467.

¹¹¹ Duroselle, *Staaten*, S. 386-409; Bourgeois, *Manuel*, S. 770;

¹¹² Относно значението на италианската външна политика по време на фазата на обединението на Германия, вижте преценката на лидера на Италианската левица, Francesco Crispi, in: Crispi, *Memoiren*, S.2.

¹¹³ „Протокол на Министерския съвет по общите въпроси, проведен във Виена на 18 юли 1870 г. под председателството на Негово Величество Императора“, в: Diöszegi, *Österreich-Ungarn*, S. 286-296; zur Problematik der österreichisch-ungarischen Haltung zur deutschen Reichseinigung insgesamt Rumpier, *Österreich-Ungarn*, bes. S. 144-148, und das vorläufig definitive Buch zu diesem Thema von Lutz, *Gründung*, bes. S. 153-172; vgl. den., *Tendenzen*, S. 1-16.

¹¹⁴ Mommsen, *Abendland* S.441; s.a. Schweinitz, *Briefwechsel*, S.99.

¹¹⁵ Lothar Gull, *Bismarck*, S. 500.

¹¹⁶ Schöllgen, *Sicherheit*, S.33.

¹¹⁷ S. Schieder, *Macht*, S. 239.

¹¹⁸ Терминът „частична хегемония“, зает от Лудвиг Дехио, вероятно най-добре характеризира нестабилното положение на Германската империя в рамките на Европейската общност на държавите: макар новодошлата държава да притежаваше известно превъзходство над другите сили поради военната си мощ, това просто не беше достатъчно, за да издържи на противниковата коалиция във война за каквото и да е период от време. Dehio, *Staatensystem*, S. 123-141.

¹¹⁹ Hillgruber, *Bismarck*, S. 103

на германския канцлер, обременен от стигмата на революционер, намират най-драматичния си израз, дори мотивиран от вътрешна политика, в известната реч пред Камарата на общините на 9 февруари 1871 г. когато намиращият се в опозиция Бенджамин Дизраели категорично възкликва: „Тази война представлява германската революция [...]. Не казвам по-голямо или толкова велико социално събитие. Какви могат да бъдат социалните ѝ последици, ще видим в бъдеще. Всички принципи на външната ни политика, валидни допреди шест месеца, вече не съществуват. Няма дипломатическа традиция, която да не е била пометена. Пред нас имаме един нов свят.“¹²⁰

По подобен начин руският канцлер Горчаков, вижда Европа „обърната с главата надолу“ от изхода на Френско-пруската война, се изразява по остър начин, като отразявайки общото настроение в Санкт Петербург, което станало „много неблагоприятно за Германия“, подхранвано от страха, „че след няколко години германците ще се опитат да завладеят Балтийските ни губернии“.¹²¹

Подобно на руския канцлер, британският посланик Одо Ръсел, който посещава Бисмарк през декември 1870 г. в пруската щабквартира, също се опасява от „много неприятни изненади“ и е убеден: „Сега, след като го познавам, вече няма да се изненадвам да го видя да променя картата на Европа много повече, отколкото очаквахме от император Наполеон“.¹²²

За водещите държавници на Европа, провъзгласяването на Германската империя на 18 януари 1871 г. във Версай води до пет съществени константи в политическата координатна система:

1. Законът на историята, който определя действията на европейските политици поне от Утрехтския мир през 1713 г. и който Метерних описва като една от „великите аксиоми на политическата наука“¹²³, според която международните отношения се характеризират с постоянното недоверие на Пентархията към най-могъщата сила – подозрение в „страха от хегемония“ и в крайна сметка до защита срещу господството на която и да е държава;¹²⁴

2. фактът, че новият ред не е „под гаранцията на международното право и няма ефективна защита чрез „Концерта на силите“ – задачата за поддържане на мира вече не е в духа на паневропейска солидарност и отговорност, а зависи „от субективното чувство за отговорност на водещите държавници“¹²⁵;

3. глобалното политическо съперничество между британския „кит“ и руската „мечка“, което съществува от XVIII век, но е временно на заден план с премахването на „Кримската система“ на Лондонската конференция през март 1871 г.;¹²⁶

¹²⁰ Buckle, *Disraeli*, Bd. 5, S. 133; vgl. Galt, *Preußen*, S. 330, u. Hildebrand, *Großbritannien*, S. 38; Muralt, *Deutschland*, S. 15-37.

¹²¹ Wittram, *Rußlandpolitik*, S.262., PAAA, IABi 49, *Militärbevollmächtigter von Werder an Kaiser Wilhelm I.*, Nr. 1, Auszug, 21.2.1871; s.a. ebd., *Reuß an Bismarck*, Nr.45, 1.3.1871; vgl. Meyer, *Rußland*, S. 192; Beyrau, *Interessenzonen*, S. 75.

¹²² Wolter, *Außenpolitik*, S. 76.

¹²³ Kissinger, *Großmachtdiplomatie*, S. 20.

¹²⁴ Dehto, *Staatensystem*, S. 127.

¹²⁵ Hillgruber, *Wegscheide*, S. 39; vgl. Wolter, *Außenpolitik*, S. 80.

¹²⁶ Mosse, *Crimean System*.

4. континенталният политически руско-австрийски антагонизъм, който съществува от Карловицкия мир от 26 януари 1699 г., въпреки че е бил многократно потушаван;¹²⁷

5. аксиомата за френско-германската наследствена вражда, произхождаща от времето на Френската революция и придобиваща все по-голямо значение след „Позора при Седан“ и анексирането на Елзас-Лотарингия.¹²⁸

От оценката си на тези крайъгълни камъни на „реконструкцията“ на международните отношения, Бисмарк заключава, че продължаващата експанзионистична политика, за укрепване на полухегемонистичното положение на Райха, крехко по геополитически причини, ще провокира неизбежната съпротива на другите сили поради застрашеното статукво.¹²⁹ Освен това „милиони щикове са насочени от всички страни към центъра на Европа“, където се намира Германия, особена чувствителност към коалиции от другите сили поради своето географско местоположение, и вследствие цялостната европейска история¹³⁰, Бисмарк вижда, че основаването на Райха и дори надхвърлило, прага на толерантност на другите европейски сили страхуващи се от промененото статукво, изисква „политиката на баланс“.

Акцентът на тази политика „не е върху „политиката на мира“ [...], а върху това, което самият той първоначално трезво нарича „политиката на сигурност“.¹³¹

... Вземайки предвид тези съображения, император Вилхелм I, в речта си при откриването на Първия германски Райхстаг, обръщайки се към делегатите, и с поглед към заинтересованата Европа, развива *raison d'etat* на зараждащата се империя по програмен начин: „Нова Германия [...] ще бъде надежден гарант за европейския мир, защото е достатъчно силна и уверена в себе си, за да запази реда на собствените си дела като изключително, достатъчно и задоволително наследство.“¹³²

С изрично отхвърляне на всички средновековно-универсални представи и отхвърляне на националистическо-хегемонистични планове¹³³, в съответствие с политиката на „подвижния център“ в Европа, практикувана от системата на Метерних, целта трябва да бъде установяване на европейски баланс на силите, в който Райхът трябва да запази свобода на действие и да остане неутрален до такава степен, „че никоя от световните сили [...] да не се чувства провокирана към военна намеса срещу Германия. Нито пък да бъде допустимо двете флагови сили да се противопоставят една срещу друга [...], за да се стигне до *casus belli* между Англия и Русия, което лесно и фундаментално ще застраши съществуващия европейски ред, толкова важен за съществуването на Германия.“¹³⁴

¹²⁷ S. Mommsen, *Abendland*, S.443.

¹²⁸ S. Hillgruber, *Formveränderung*, S.29; vgl. Poidevin, *Isolation*, S. 144-150.

¹²⁹ S. Gall, *Bismarck*, S. 523

¹³⁰ GW, Bd. 12, S. 378, *Rede Bismarcks vor dem Deutschen Reichstag*, 14.6.1892.

¹³¹ Call, *Preußen*, S.332; zum Terminus der Sicherheitspolitik s. GP, Bd. 1, Nr. 152, S.240, *Bismarck an Reuß*, Nr. 95, *Sekret*, 28.2.1874; s. a. Windelband, *Großmächte*, S. 18-21.

¹³² Oncken, *Reich*, Bd. 1, S. 125.

¹³³ *Denkschrift des Staatssekretärs im preußischen Auswärtigen Amt, Hermann von Thile, vom September 1870*, in: Robolsky, *Rußland*, S. 115-134; vgl. Winckler, *Methoden*, S. 246.

¹³⁴ S. Kissinger, *Großmachtdiplomatie*, bes. S. 54-78, u. Muralt, *Deutschland*, S.20., Hildebrand, *Großbritannien*, S.59; vgl. Gull, *Bismarck*, S. 501.

„За защита на Германския Райх от заплашителните последици възникнали при основаването му и за балансиране на нестабилното му положение в системата от сили, първоначално се замислят три основни начина на действие (признаваме, че опростяваме историческата реалност за по-лесно разбиране), чрез които да се предотврати обединението на победените държави от войните в 1866 и 1871 г., с цел реванш както в Германския свят, така и извън него.¹³⁵

Първо, германският канцлер има възможността, от съображения за удобство, да коригира чрез отстъпки промяната в баланса на силите, който през 1871 г. е едностранно в полза на Райха.

Докато разделението на Белгия е подходяща форма на компенсация за Франция, в случая с Русия Бисмарк е изправен пред въпроса, който ще го занимава през целия му по-късен живот, дали тази сила може да се задоволи с „разграничаване на сферите на влияние“¹³⁶ или само с разделяне на Югоизточна Европа „рано или късно: включително с Австро-Унгария“.¹³⁷

Бисмарк винаги е трябвало да отчита риска от нарастваща зависимост от източния си съсед, поради изчезването на буферните зони и „с оглед на бързото развитие на технологиите, които биха могли да преодоляват все по-големи разстояния“.¹³⁸

Като алтернатива се предлага концепцията за превантивните военни действия срещу потенциалните противници, подкрепяна от Върховното командване на армията и фелдмаршал Хелмут фон Молтке;¹³⁹

Това носи риска, че предотвратяването на антигерманската коалиция ще се осъществи само чрез „превантивни действия“, както през 1756 г.¹⁴⁰

В крайна сметка единствената оставаща възможност е да се насочат интересите на великите сили като цяло от центъра, към периферията на Европа и докато самите те проявяват сдържаност, да се пренасочат една срещу друга.

Противоречието на подобна политика, в съответствие с водещия принцип на международните отношения през XIX век, или утвърждаването и разширяването на веднъж постигната силова позиция, е че Германският райх, не може да приеме връщането към статуквото отпреди 1871 г., което току-що е нарушил и изменил в своя полза, и да се примири със статута на второстепенна сила, което е невъзможно.¹⁴¹

Напълно неправдоподобно дори хипотетически да се предположи превръщането на Бисмарк от „Кавур в Меттерних“, и рязък завой на неговата политика, която революционизираевропейската държавна система, противно на германските интереси, към консервативна политика за запазване на постигнатото и поддържане на мира?

Беше ли Европа готова да приеме в своя географски център, този новодошъл Райх, като равноправен партньор?

¹³⁵ Hillgruber, *Wegscheide*, S. 40-42; ders., *Hegemonie*, S. 55-57; vgl., Winckler, *Bündnispolitik*, S.10 f.

¹³⁶ Wehler, *Kaiserreich*, S. 182.

¹³⁷ Hillgruber, *Wegscheide*, S. 41.

¹³⁸ Също, S. 56.

¹³⁹ S. Ritter, *Staatskunst*, Bd. 1, S. 262-302; s. a. Rassow, *Plan*.

¹⁴⁰ S. Hillgruber, *Hegemonie*, S. 56.

¹⁴¹ *Wegscheide*, S.42; vgl. Stürmer, *Reich*, S. 189.

Можеше ли изобщо да приеме неговото превъзходство, като необходим елемент от гледна точка на германските интереси за собствената му сигурността?

2. Началото на връзката между тримата императори (1871-1873). „Докато отношенията ни с Австрия не бъдат поставени на по-добра и по-сигурна основа; докато Англия не осъзнае, че единственият ѝ ценен и надежден съюзник на континента е Германия, добрите ни отношения с Русия са от най-голяма важност за нас.“¹⁴²

С тези програмни думи Ото фон Бисмарк очертава през ноември 1870 г. конститутивните елементи на външната политика на току-що създадения Германски Райх и скицира основните принципи на бъдещата си „политика на баланса“. Той ясно осъзнава, че основаването на Райха е било възможно само „провирайки се между вълните“¹⁴³ на европейската политика на великите сили, образно оприличавайки я като като „течен елемент“, „временно втвърдяващ се при определени обстоятелства, но се връща в първоначалното си състояние, когато атмосферата се промени“¹⁴⁴, никое политическо партньорство не може да се счита за абсолютно сигурно. Тогава външните фактори като времето или потенциалните течения не могат да бъдат адекватно предвидени в „навигацията“ на ежедневната политика.¹⁴⁵ Затова канцлерът трябва следва пруската традиция от времето на Фридрих II, че Руската автократия трябва да се разглежда като настоящия „актив“ от германска гледна точка, сред силите в Пентархията.

Така принципът на Фридрих Велики, който той е оставил в политическото завещание към своите наследници през 1768 г., все още е верен: „Нашият траен интерес изисква да запазим съюза си с руската царица, дори да го укрепим допълнително.“¹⁴⁶

За разлика от това, германско-австрийските отношения все още са обтегнати от поражението при Кьонигрец, докато Англия, както показват проучвателните разговори с Одо Ръсел през декември 1870 г., не се интересува от потясна връзка с най-силната континентална сила, като „пазител на европейския баланс на силите“.¹⁴⁷

¹⁴² GP, Bd. 2, Nr. 255, S. 19, Bismarck an Bernstorff, Nr. 79, Vertraulich, 28.11.1870.

¹⁴³ Dehio, Gleichgewicht, S. 190.

¹⁴⁴ GW, Bd. 15, S. 416

¹⁴⁵ GW, Bd. 13, S. 558, Ansprache Bismarcks an die Studenten der Deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, 1.4.1895, (Реч на Бисмарк пред студентите от германските университети и висши технически училища, 1 април 1895 г.) s.a. GW, Bd. 15, S.401.

¹⁴⁶ Politisches Testament Friedrichs des Großen (1768), in: Dietrich (Hg.), Testamente, S. 368; vgl. Born, Testamente, S. 13-28, bes. S. 23 u. 25.

¹⁴⁷ Hillgruber, Großmacht, S. 17., S. Fitzmaurice, Granville, Bd. 2, S. 74. Ако, както съобщава Ръсел, Бисмарк наистина е проявил готовност да пожертва вече съществуващите приятелства и е определил за свой външнополитически идеал съюза с Англия, разширен с Австро-Унгария, тогава възниква въпросът, дали Ханс Ротфелс действително правилно оценява това действие с думите „съвсем бегло проучване на момента“? Но това предположение е много малко вероятно, защото „приятелство между либерална Англия и Бисмаркова Германия е невъзможно“, предвид идеологическите предразсъдъци на Гладстоун който смята германците за „врагове на свободата“, а Бисмарк, нарича английския премиер „лицемерна демагог“. Въпреки това може да видим известна привлекателност в него, защото ограничава напълно Русия в Близкия изток и напълно изолира Франция, при което сближение то със Санкт Петербург, няма практически смисъл за Париж. Sontag, Germany, S.94; Rothfels, Bündnispolitik, S. 12; s.a. Porter, Britain, S.48f.

Бисмарк подчертава германо-руското приятелство, основано на династични връзки между дворовете на Хохенцолерните и Романови¹⁴⁸, и на „зависимостта“ от Русия във външната политика, многократно потвърждавана от 1762 г. насам, когато в Берлин гледат на Санкт Петербург като на „наш естествен, исторически и много близък съюзник“¹⁴⁹, този възглед не се основава на никакъв фундаментално идеологически или догматичен ангажимент.¹⁵⁰

С други думи: докато образът на Русия за Вилхелм I се основава повече на емоционално заредени исторически спомени от едностранното решение на цар Петър III, да излезе от коалицията на Кауниц, толкова важно за възхода на Прусия до континентална велика сила, възгледът на Бисмарк се основава единствено на практическите реалности.

От 5 май 1762 г.¹⁵¹, до Тилзитския мир през 1807 г. сключен от Александър I, държавното съществуване на Прусия се покровителства от Русия, включително и специалната руската подкрепа в основополагащата фаза на Райха, приемствеността на политиката на Бисмарк спрямо Русия, в началото на 70-те години на XIX век, се характеризира с гъвкавост и формиране на съюзи, целящи да се избегнат неблагоприятните политически констелации на силите, каквито са били в епохалните исторически събития на антипруската коалиция в Седемгодишната война или „ситуацията с Кримската война“.

Докато Вилхелм I умолява Бисмарк на смъртния си одър „винаги да поддържа добри отношения с царя, „и да се избегне всякакъв конфликт“¹⁵², предвид признанието, което е формулирал за първи път в известната си благодарствена телеграма до племенника си от 27 февруари 1871 г., за личния принос на Александър II, за осъществяването на Германското обединение¹⁵³ и възникването на Райха, Бисмарк най-решително отхвърля подобна „емоционална политика“, в която „проруските настроения и династичната солидарност се отъждествяват със стремежите на пруско-германската политика, дори над собствения национален интерес“. Той също е убеден в „личния принос на Александър II“¹⁵⁴, за анексирането на Елзас-Лотарингия, но „дължимата благодарност“, изразена от Вилхелм I, към Русия, може да предизвика руски контрапретенции, и следователно е нежелателен.¹⁵⁵ Предвид основната си цел да запази пруско-германската независимост в европейската арена на напрежение и въздържанието на Англия, райхсканцлерът решава да наблегне на добрите отношения с Русия като политика на „услуга за услуга“, замествайки политиката на прин-

¹⁴⁸ Като син на цар Николай I и съпругата му Шарлота, Александър II е внук на Фридрих Вилхелм III и племенник на император Вилхелм I. Към родствениите връзки с германските княжески династии през 1841 г. се добави още една нишка чрез брака на Александър II с Мария, дъщеря на великия херцог Лудвиг II Хесенски.

¹⁴⁹ GW, Bd. 6 a, Nr. 1033, S.224, Bismarck an Reuß, Vertraulich, 31.1.1868.

¹⁵⁰ Nürnberger, Rußlandpolitik, S. 69; s. a. Huhatsch, Rußland, S. 55.

¹⁵¹ Pommerin, Bündnispolitik; s.a. Schwertfeger, Deutschland, S. 15-18.

¹⁵² GW, Bd. 15, S. 428; s. a. Frauendienst, Todestag, S. 256.

¹⁵³ „И така, ние сме в края на една война, толкова славна, колкото и кръвава, война, наложена ни с несравнимо лекомислие. Прусия никога няма да забрави, че благодарение на вас войната не достигна най-крайните си измерения. [...] Вашият вечно благодарен приятел, Вилхелм.“ Вилхелм I до Александър II, тел., 17 февруари 1871 г., в: Schultheß (ред.), Geschichtskalender, том 12, стр. 73.

¹⁵⁴ Ето как Бисмарк се е изразил пред Фридрих Холицайн след смъртта на Александър II; Holstein, Papiere, Bd. 1, S. 123.

¹⁵⁵ GP, Bd. 3, Nr. 489, S. 108, Bismarck an den Rat im Kaiserlichen Gefolge, Otto von Bülow, Nr. 34, 3. 10.1879.

ципи, основани на исторически спомени и емоции.¹⁵⁶ Това е особено вярно, защото войната с източния съсед, дори в малко вероятния случай на германска победа, не предлага никакви геополитически предимства. Въпреки че полският въпрос, т.е. „негативната политика към Полша“¹⁵⁷ на двете държави представлява „положителен общ интерес“¹⁵⁸, възниква въпросът, дали оценката на Бисмарк от 1867 г. все още е вярна, и добрите отношения с Русия „по същество“ се основават на обстоятелството, „че Русия не иска нищо от нас, защото няма какво да иска“.¹⁵⁹

Докато положителният полюс в магнитното поле на германските външни отношения е в руската автократия, отрицателният полюс е Френската република.

Колкото и често Бисмарк да подчертава, че Германия е анексирала Елзас-Лотарингия само поради нуждата от „укрепен аванпост“¹⁶⁰, и е едно „огнено поле, от което сме били подложени на умишлени нападения във всяко поколение в продължение на векове“,¹⁶¹ териториалното разширение за сметка на Франция, дори влиятелни политици в Русия, като Пьотър Шувалов, на когото Бисмарк се възхищава, го смятат за „политическа грешка“, за която „ще се съжаляваме след време“.¹⁶²

Разбира се, след Франкфуртския договор, изолиран във външната политика, отслабен икономически и военно и вътрешно разделен, Париж временно не представлява заплаха за Берлин, а новото правителство на Адолф Тиер, заето изцяло по вътрешната реорганизация и възстановяване на суверенитета, временно ограничен от окупацията на Източна Франция, демонстрира мирните си намерения и прилага „политиката на изпълнение“, съобразно условията на мирния договор.¹⁶³

Като се въздържа от активна политика, т.е. сключването на съюзи, Франция цели да избегне всякакво подозрение в реваншистки настроения на източния си съсед, за да няма причина за пряка военна намеса.¹⁶⁴

Бисмарк се доверява на бившия орлеански министър-председател, защото той е „в състояние, да плати военните репарации на договорените дати, но не

¹⁵⁶ Schweinitz, *Denkwürdigkeiten*, Bd. 1, S.228; vgl. Nürnberger, *Rußlandpolitik*, S. 82, u. Wittram, *Rußland*, S. 21; zur russischen Verwendung des Telegramms als eine „politische Waffe“ mit antihabsburgischer Spitze s. Diöszegi, *Österreich-Ungarn*, S. 264., Fleischhauer, *Rußlandpolitik*, S. 145.

¹⁵⁷ Zemack, *Polenpolitik*.

¹⁵⁸ Plehn, *Politik*, S. 18; s.a. die Denkschrift Hermann von Thiles, in: Robolsky, *Rußland*, S. 130.

¹⁵⁹ Бисмарк посочва нежелателността от териториалното разширение за сметка на Русия, защото липсват подходящи обекти за завладяване, а по-нататъшното териториално разширяване в Полша не носи никакви печалби, защото: „Вече имаме повече поляци [...], отколкото искаме.“ Бисмарк в разговор с държавния министър Луций фон Балхаузен на 31 май 1875 г., Lucius von Ballhausen, *Bismarck-Erinnerungen*, S. 74.

¹⁶⁰ PAAA, IAAK 45, Bd. 1, Bismarck an Bernstorff, Nr. 9, 30. 1. 1873.

¹⁶¹ PAAA, IAAK 45, Bd. 1, Bismarck an Reuß, Nr. 20, 30.1.1873. За разлика от това твърдение, Бисмарк казва на посланик Ръсел в пруската щабквартира във Версай, че „е анексира Лотарингия, единствено заради желанието на военната партия, въпреки, че тя не е необходима на Германия и може в някакъв бъдещ период да бъде върната в замяна на нещо по-добро“. По-късно, както си спомня посланикът през май 1875 г., канцлерът никога не се е връщал към този момент, „но споменавам тези спомени, защото могат да бъдат ключът към нещо, което ще се случи по-късно“. LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 22.5.1875.

¹⁶² PAAA, IAAK 45, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 25, 10.2.1873.

¹⁶³ Oncken, Reich, S. 133, ebenso Platzhoff, *Bestrebungen*, S.92.

¹⁶⁴ S. Deiminger, *Frankreich*, S. 19f.; Puntilla, *Frankreichpolitik*, S. 226-232, Steinbach, *Diplomatie*, S.29.

достатъчно силен, за да води реваншистка политика¹⁶⁵, но като човек, роден в годината на Ватерло (Бисмарк е роден на 1 април 1815 г.), той няма никакви съмнения във френския реваншизъм. Германофобията е дълбоко вкоренена във френската общественост, печата и дипломатическия корпус¹⁶⁶, заедно с „териториалното осакатяване“, загубата на френската хегемония в Европа, и стремежът „да се даде на Франция мястото и престижът, което ѝ се полага в Европа“, няма никакво съмнение „че всяко правителство, независимо от партийната принадлежност, ще счита отмъщението и реваншизма за своя основна задача.¹⁶⁷

Единственият въпрос е, колко време ще е необходимо на французите, за да реорганизират армията си и да сключат необходимите съюзи, за да са способни да възобновят борбата. Веднага щом този момент настъпи, всяко френско правителство ще бъде подложено на общественият натиск да ни обяви война.“

Затова канцлерът иска не само да отложи времето за консолидация на Франция, но и да запази неспособността на Ке д'Орсе да формира съюзи, чрез неговата изолация.

Убеден, че монархическо устроена Франция ще бъде „по-големи опасности за нас“¹⁶⁸, защото установяването на „католическа монархия“ във Франция, особено ще увеличи „изкушението“ на Австро-Унгария за съвместен реванш срещу Германия, докато републиканският „Парижки кратер“ е „абсолютно безобиден“ за „съюзническа монархическа Европа“.¹⁶⁹ Затова и неговите усилия, за разлика от тези на посланик Арним, са насочени към подкрепа на републиканската форма на управление и едновременно с това към привличане на потенциални съюзници.

Бисмарк използва дипломатията като основно оръжие в борбата срещу френския реваншизъм, и е твърдо решен да не чака френската атака, а по-скоро той да избере момента за превантивния удар.¹⁷⁰ Затова централният фокус на неговите стремежи т остава Руската империя, защото виждането му от

¹⁶⁵ Stern, Gold, S. 394; s. a. PAAA, IABc 70, Fase. 1, Nr. 13, Bd. 1, Бисмарк до генерал-губернатора на окупирани територии, генерал-лейтенант фон Фабрис, 22 март 1871 г.; в указа Бисмарк подчертава интереса си към правителство на Тьер, „стига да показва воля и сила да изпълнява задълженията си и да овладее финансовото си положение“. Wolter, Dreikaiserverhältnis, S. 179.

¹⁶⁶ Carroll, Opinion, bes. S.44 – 48, u. Sagave, Reichsgründung., Duroselle, Staaten S.398. Zur Klassifizierung der französischen Presse s. Böhm, Frankreich, S. 127-149, u. das monumentale Werk von Albert, Histoire, Bd. 1, bes. S. 540-543., Pratt Diplomatie, S. 83. Например либерално-демократичния Journal de Debats, през юни 1871 г. пише следното: „Не знаем какво ще донесе бъдещето, нито сме нетърпеливи да разберем; но със сигурност, историята на Франция все още не е приключила.“. В своето изследване на френската дипломатия от 1871 до 1875 г., Е. Дж. Праг заключава, че желанието за възвръщането на Елзас-Лотарингия не само присъства в общественото мнение, но е „далечната, и основна цел на цялата френска дипломатия“.

¹⁶⁷ Steinbach, Diplomatie, S.35f.

¹⁶⁸ GP, Bd. 1, Nr.86, S. 163, Bismarck an Arnim, Nr. 15, 2.2.1873. В разговор с френския шарже д'афер в Берлин, маркиз дьо Габриак, Бисмарк заявява за времето когато очаква френския реванш: „Честно казано, не вярвам, че ще нарушилите съществуващото примирие сега; ще ни платите два милиарда, но когато стигнем до 1874 г. и трябва да платите останалите три милиарда, очаквам да ни обявите война.“ DDF, I, Bd. 1, Nr.42, S.62, Gabriac an den französischen Außenminister Remusat, 14.8. 1871; s.a. den im einzelnen abweichenden Auszug aus diesem Schreiben in: Gabriac, Souvenirs, S. 138-146, bes. S. 140; vgl. die deutsche Version in: GP, Bd. 1, Nr. 30, S. 60f., Bismarck an den Geschäftsträger in Paris, Grafen Waldersee, Tel. Nr. 37, 13. 8.1871.

¹⁶⁹ GW, Bd. 15, S. 361., Bismarck an Wilhelm I., 5.12.1872, Frank, Nationalismus S.26.

¹⁷⁰ S. GP, Bd. 1, Nr. 96, S. 161, Bismarck an den Geschäftsträger in Paris, Grafen Waldersee, Tel. Nr. 11, 27. 8.1871; vgl. Waldersee, Denkwürdigkeiten, Bd. 1, S. 139.

1868 г. все още е актуално, необходим е „съюз [...] с Русия, който е единствено приемлив“.¹⁷¹

Но от друга страна, канцлерът знае, че между всички велики сили, Санкт Петербург и Париж „според географското си местоположение и политически цели имат най-малко елементи на антагонизъм, и на практика нямат силно противоречиви интереси“.

Тази оценка на френско-руските отношения, направена от Бисмарк през април 1856 г. след Кримската война, несъмнено е все още вярна след 1871 г. Въпреки че европейските сили със сигурност са заинтересовани да не бъде отслабвана допълнително Франция, за да я спечелят като противовес на германската хегемония, двустранните отношения между Париж и Лондон, Виена или Рим в началото остават доста хладни.¹⁷²

Спомняйки си престоя си в Санкт Петербург от 1859 до 1862 г., като пруски посланик, когато прусофилските настроения в Русия минават на заден план¹⁷³, с нарастването на прозападните симпатии, поради активизиране на френската политика на предпазливо, бъдещо сближаване със Санкт Петербург¹⁷⁴, подкрепено от общественото мнение и печата във Франция и Русия и изоставянето на традиционната парижка политика спрямо Полша¹⁷⁵, германският канцлер сега е изправен пред жизнено важните, и неотложни въпроси за Германския Райх: дали интровертният руски император¹⁷⁶, колеблив в решенията си и възприемчив към влиянието на чуждестранните съветници, ще се противопостави на тези профренски тенденции, насърчавани и от неговия

¹⁷¹ GW, Bd. 2, Nr. 152, S. 139, *Bismarck an den preußischen Ministerpräsidenten von Man-teuffei, Privat*, 26.4.1856; vgl. GW, Bd. 14,1, Nr. 503, S. 351 f., *Bismarck an Leopold von Gerlach*, 9.4.1854.

¹⁷² Steinbach, *Diplomatie*, S. 27-29; Bloch, *Relations*, bes. S. 271-274; Bourgeois, *Nations*, S. 770, u. Büchler, *Verhältnis*, S.19-22.

¹⁷³ В анализа си относно причините за тази коренна промяна в нагласите, Бейрау стига до заключението, че зараждащата се германофобия в Русия, се дължи „предимно на вътрешнополитически, социални и икономически фактори“. Beyrau, *Komplex*, S. 107; vgl. Holthom, *Mission*, S. 15f., u. Müller Link, *Industrialisierung* S. 53, GW, Bd. 15, S. 395; s. a. HStA-M, MAIII, Bd. 2757, *Bayerischer Gesandter in Petersburg, Lerchenfeld, an König Ludwig II*, Nr.32/XIII, 5.5.1873.

¹⁷⁴ Deininger, *Frankreich*, S. 45, u. Butenschön, *Zarenhymne*, S. 18; Meyer, *Rußland*, S. 181-185; Bovykin, *Alliance*, S.22.

¹⁷⁵ S. DDF, I, Bd. 1, Nr. 21, S. 42, Favre an Le Flö, 7.7.1871: „Ние знаем [...], колко близки са отношенията, които свързват дворовете в Санкт Петербург и Берлин, и не бихме могли, без да се изложим на сигурно разочарование, да поискаме днес от Русия каквато и да е услуга, която би могла да доведе до сериозно охлаждане на отношенията между двете правителства. Но зародишът на сериозни разногласия за бъдещето със сигурност съществува.“ В указанията си до посланик Льо Фло, през септември 1871 г. Тиер отбеляза, че задачата на френската политика е в никакъв случай да не се „хвърля прибързано в обятията на Русия“, защото това ще създаде впечатлението, че се хваща като удавник за сламка; едва когато руската „врата“ се отвори, което зависи и от развитието на германско-австрийските отношения, ще трябва да влезем, като тогава английският „fausse alliance“ (фалшив съюз) може да бъде напълно пренебрегнат. Подобно на Наполеон III през 1863 г. или Флери през 1869 г., Тиерс разглежда „полския въпрос“ като „истинският ключ, с който да отворим тази врата. Аз притежавам този ключ по-добре от всеки друг във Франция. От 40 години насам казвам и повтарям [...], че надеждите, дадени на Полша, са предателство спрямо нея и за нас явна измама. Полша я загубихме, тъй като от 40 години насам я подтикваме, без да можем да я подкрепим, и направихме от Русия враг, който дълго време беше непримирим. Винаги съм мислил и казвал това, и имам пълното право да го прилагам. В Русия го знаят и го отчитат. По този въпрос без да вкарваме превзетост в думите си, трябва да изразим искрено мнението си и да дадем на Русия пълна сигурност“. DDF, I, Bd. 1, Nr. 54, Thiers an Le Flö, 4.9.1871. S.a. Borejsza, *Bismarck*, bes. S. 607-622.

¹⁷⁶ Ahrash, *Alexander II*, S.313; Bolsover, *Aspects*, bes. S. 322-326; Brauer, *Dienste*, S. 67; Cardonne, *Alexandre II*, S. 866; Crankshaw, *Winterpalast*, S. 213-217; s. a. Slusser, *Role*, S. 201 f.

франкофилски външен министър княз Горчаков¹⁷⁷, или ще запази монопола си върху решенията във външната политика.

Докладите на посланик Ройс¹⁷⁸, съобщават за „известната симпатия“ на царя към френското правителство и готовността му да му предложи „морална подкрепа“, не подсказват, че поддаващият се на общественият натиск Александър II, търсещ легитимност и оправдание във външната политика, е осъзнал че традиционното пруско-руско приятелство не може просто да бъде прието за непроменящо се, в променената световна ситуация след впечатляващите германски победи.¹⁷⁹

Наистина, Александър II е силно обезпокоен от последиците от френско-германската война. Както показват по-късните разкрития на близкия сътрудник на Горчаков, барон Жомини, пред френския дипломат барон Боде, тези последици далеч надхвърлят прогнозите му, защото царят е разчитал на взаимното отслабване на двете воюващи страни и не е очаквал решителна победа нито за Берлин, нито за Париж. По-скоро е вярвал, че Санкт Петербург може да излезе от конфликта като трети печеливш победител. Тъй като не Русия, а Германия излиза от войната демонстрирайки огромна сила, той иска да „възстанови заплашеният баланс в Европа“.

Голямата цел на царя, както Боде предава изявленията на Жомини пред Лайънс¹⁸⁰, е „да възстанови „европейския концерт“, за да могат всички европейски въпроси от общ интерес да бъдат обсъждани общо от силите и така[...] превесът на Германия да бъде уравнивено и равновесието на силите да бъде възстановено“.¹⁸¹

Изправен пред тези непредвидими фактори и в съответствие с мотото си „да бъдем сред първите трите, докато светът се управлява от нестабилното равновесие на петте велики сили“¹⁸², от ноември 1870 г. нататък, Бисмарк успешно започва да осъществява контакти с Австро-Унгария като цели да окаже натиск за „повратен момент във външната политика на Двойната монархия“.¹⁸³

¹⁷⁷ Изявлението на Горчаков пред Гонто-Бирон през септември 1872 г., когато недвусмислено заявява на посланика по повод срещата на тримата императори в Берлин, че Санкт Петербург силно подкрепя френските усилия за възстановяване, и това е характерно за профренското отношение на руския канцлер, започнало след сменянето на Неселроде през 1856 г.: „Да говорим ли за вашата армия и за реорганизацията ви? Добре знаете, че тук не оставаме безразлични към това; но по този въпрос Германия няма право да ви отправя никакви забележки. Правите това, което смятате за подходящо, и сте прави. Казах ви го и с удоволствие ви го повтарям: имаме нужда от силна Франция.“ DDF, I, Bd. 1, Nr. 156, S. 184, Gontaut-Biron an Remusat, 14.9. 1872; vgl. Corbet, L'ère S. 357; zur Person und Politik Gorchakows insgesamt s. Hillerbrand, Gorchakov.

¹⁷⁸ PAAA, IABi 49, Reuß an Bismarck, Nr. 78, 6.6.1871.

¹⁷⁹ Oncken, Reich, Bd. 1, S.34, Wittram, Rußland, S. 19.

¹⁸⁰ PRO, F 0 27, Bd. 2057, Lyons an Derby, Nr.851, Very Confidential, 16.8. 1874.

¹⁸¹ S. BT, Papiers Decazes, Bd. 691 fo 237-240, Baude an Decazes, 2.8.1874., BT, Papiers Decazes, Bd. 691 fo 237-240, Baude an Decazes, 2. 8.1874.

¹⁸² Ето как Бисмарк се е изразил пред руския посланик в Атина, Сабуров, на 20 януари 1880 г., който след Берлинския конгрес, е преместен в Берлин. Simpson, Mémoires, S. 111.

¹⁸³ Крайгълният камък на тази преориентация, определена от австроунгарският външния министър Бойст в меморандум от 18 май 1871 г., е „фактическо преобладаване на Централна Европа в баланса на силите в Европа чрез временно споразумение между Австро-Унгария и Прусия-Германия по всички належащи злободневни въпроси, с изричната цел за запазване на световния мир“. Lutz, Wende, S. 180; s.a. den., Zweibund, S.361-370; den., Gründung, bes. S. 437–466, ders., Tendenzen; Diöszegi, Österreich-Ungarn, S. 260-285; den., Außenpolitik, S. 9-20; Letdner, Außenpolitik, Kap. 1.

Това цели не само да възпрепятства френските усилия за установяване на добри отношения от всички страни (доп. пр. с Австро-Унгария и най-вече с Русия), но и да предотврати прекомерната зависимост на Германия от Русия.¹⁸⁴

Накрая, в руско-австрийския конфликт той се стреми да посредничи в „най-трудния, но и най-важен проблем“ на външната си политика, като балансира различните интереси на двете страни, насочени върху Балканите, и така да гарантира продължаващото съществуване на многоетническата Хабсбургска държава „като независима и силна велика сила“, което е от съществено значение за осигуряване на европейския баланс на силите.¹⁸⁵

В този дух той се съгласява и с инициативата на Андраши за среща между германския монарх и император Франц Йосиф в отговор на посещението на император Вилхелм I в Австрия през лятото на 1871 г.¹⁸⁶ Бисмарк обаче не приема намерението на Андраши, да сключи германо-австроунгарски отбранителен съюз с антируска насоченост, а има по-далечна цел да интегрира Русия в кръга на „северните сили“ като трета сила.

С други думи: Бисмарк насърчава германо-австрийското помирение, „за да освободи новата Германска империя от протектората, който царят (доп. пр. следвайки старата руска традиция) винаги се е опитвал да наложи на краля на Прусия“¹⁸⁷, и никога не пренебрегва принципа, „че всяка нова стъпка по пътя на нашето взаимно сближаване не трябва да хвърля сянка върху отношенията на Германия с Русия“.¹⁸⁸

На бреговете на Нева обаче отговорните политици посрещат тези планове на Бисмарк и Андраши¹⁸⁹ с голямо подозрение. Срещата на монарсите от предходната година вече е предизвикало „неочаквано учудване“ и е интерпретирана от повечето руски вестници като германското „прощално писмо до Русия“.¹⁹⁰

Важни политически кръгове също започват да убеждават Александър II, че тези събития са водени от тайни мотиви, противоречащи на интересите на Русия. Неговото „непоколебимо доверие в лоялното приятелство“ към вуйчо му Вилхелм I по това време, не му дават основание да се съмнява „нито за миг в погрешността на тези твърдения“¹⁹¹, но сега той вече не може да игнорира „доста положителните индикации за тревожното сближаване между дворовете

¹⁸⁴ „С тази сила“, подчертава Тьерс пред виенския посланик в Париж, Метерних, през август 1871 г., визирайки Австро-Унгария, „трябва да постигнем разбирателство във всички области. Франция и Австрия са естествени съюзници.“ Zitiert nach: Diöszegi, Österreich-Ungarn, S. 245.

¹⁸⁵ Beust, Viertel-Jahrhundert, Bd. 2, S. 485., Bulow, Denkwürdigkeiten, Bd. 4, S.298., Lades, Mittellage, S.23; vgl. Wolter, Anfänge, S.284.

¹⁸⁶ Bauer, Bismarckreich, S.37; s.a. Bagdasarian, Rapprochement, S. 114

¹⁸⁷ Russell an Granville, Secret, 12.9.1872, in: Taffs, Documenta, S. 707.

¹⁸⁸ PAAA, IAAa 44, Bd. 1, Schweinitz an AA, Tel. Nr. 14, 24.7.1872; Bagdasarian, Rapprochement, S. 115 f.; Bridge, Sadowa, S. 62; Diöszegi, Außenpolitik, S.36; Leidner, Außenpolitik, S. 28-32; Lutz, Zweibund, S. 370f.; s.a. Granville an Buchanan, 16.1.1872, in: Temperly/Penson (Hg.), Foundations, S.344., PAAA, IAA1 61, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, 17.4.1872, in gleichem Sinn GW, Bd. 6 b, Nr. 1434, S. 141 f., Bismarck an den Geschäftsträger in Rom, Limburg-Stürum, 4.9.1869; s. a. Wolter, Anfänge, S. 291; Diöszegi, Österreich-Ungarn, S. 284.

¹⁸⁹ GW, Bd. 15, S. 412; s. a. Epstein, Komplex, bes. S. 154; Frahm, England, S.375; vgl. Lutz, Zweibund, S. 373f.

¹⁹⁰ HStA-M, MAIII, Bd. 2755, Bayerischer Gesandter in St. Petersburg, Lerchenfeld, an Ludwig II, Nr. 102/XXVL, 31.8.1871, im gleichen Tenor PAAA, IABi 49, Reuß an Bismarck, Nr. 118, 10.11.1871.

¹⁹¹ PAAA, IABi 49, Reuß an Bismarck, Nr. 120, Vertraulich, 15.11.1871.

на Виена и Берлин“¹⁹², особено след като едновременно напрежението с Англия заради Хива нараства и оказва значителен натиск върху външната политика на Русия, създавайки усещане за изпадане в изолация.¹⁹³

След последвалата „самопоканата“¹⁹⁴ на царя за планираната двустранна среща, Бисмарк незабавно преминава от „политика на двама императори“ към „политика на трима императори“¹⁹⁵, и така демонстрира, че никога не е търсил изключителен съюз с Виена, който да ограничи собствената му свобода на действие. Бисмарк обаче прикрива истинските си намерения. След като Ройс го информира за желаното пътуване на царя, той се опитва да убеди руснаците, „че с радост очаквахме това посещение съвпадащо с австрийската визита“¹⁹⁶, но сега Берлин „очаква австрийския император пред всичко друго“. Ройс дори обмисля да разубеди царя за пътуването¹⁹⁷, защото Бисмарк се опасява, че Русия може „да използва възстановения съюз на трите източни сили, но с различно разпределение на силите, за да си възвърне влиянието в Централна Европа, както направи след 1848 г.“¹⁹⁸

Канцлерът вижда руската намеса в зараждащото се германо-австрийско разбирателство за създаваща затруднения, но перспективата за „обезкуражаване на всички елементи в Европа, спекулиращи с война и вълнения“, е достатъчно привлекателна, защото така очаква, „ефективно да неутрализира волята на Горчаков“¹⁹⁹ и приветства посещението на двамата си съседи в Берлин.

По време на срещата на тримата императори от 5 до 11 септември 1872 г. в германската столица, канцлерът се съгласява с Горчаков и Андраши, че този троен съюз „ще е лишен от истинска съгласуваност без текуща причина или цел“, но насочва двустранните разговори на министрите, единствено върху общите въпроси за поддържането на мира, като окончателните решения се запазват възможно, за най-необвързващи.²⁰⁰

¹⁹² Доклад на руския посланик в Берлин, Убри (Oubril), № 112, 18.6. 1872, цитирано от: Wolter, Anfänge, стр. 291; виж също PAAA, IAA1 61, том 1, Schweinitz to Bismarck, № 92, поверително, 17.4.1872. Бернсторф съобщава на 19 юни 1872 г. за статия в *Journal de Debats*, написана от името на Андраши, която отправя остра забележка срещу Русия, на предстоящото пътуване на монарха до Берлин, за да успокои Франция за целта на срещата и да даде на Русия „намека, че може да се натъкне на силен съюз, ако предприеме някакви заплашителни действия в източните дела. Може би засега единственото намерение е да се събуди недоверие към Германия в Русия и да се разхлабят тесните връзки между дворовете на Берлин и Санкт Петербург.“ PAAA, IAAa 44, Bd. 1, Bernstorff an Bismarck, Nr. 88, Vertraulich, 19.6.1872; zu dem Artikel s.a. PAAA, IAAa 44, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 138, 22.6.1872.

¹⁹³ Schreiner, Außenpolitik, S. 81

¹⁹⁴ Изплашен от докладите на Убри и информиран чрез личното писмо от Луи Шнайдер, секретарят на Вилхелм I, за предстоящата среща на монарсите, Александър II подписва германския посланик, със заобиколки, но с ясно намерение: „Не са ли Ви писали от Берлин дали желаят да ме видят там едновременно с императора на Австрия?“ GP, Bd. 1, Nr. 121, S. 197, Reuß an Wilhelm I., 16.7. 1872; s. a. PAAA, IAAa 44, Bd. 1, Reuß an AA, Tel. Nr. 22, 16.7.1872; zur Rolle des mit Alexander II. „intimfen“ Louis Schneider s. Japtkse, Europa, S.29; s.a. Schneider, Leben, Bd.3, S.254; vgl. Wertheimer, Andrassy, Bd.2, S. 61, u. Wolter, Anfänge, S. 291.

¹⁹⁵ GP, Bd. 1, Nr. 123, S. 200, Wilhelm I. an Franz Joseph, 29. 7.1872, u. PAAA, IAAa 44, Bd. 1, Franz Joseph an Wilhelm I., 2.8. 1872;

¹⁹⁶ PAAA, IAAa 44, Bd. 1, Bucher an AA, Tel. Nr. 30, 18.7.1872.

¹⁹⁷ PAAA, IAAa 44, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Begleitschreiben zu dem Immediatbericht an Wilhelm I, 16.7.1872.

¹⁹⁸ Gull, Bismarck, S. 507

¹⁹⁹ GP, Bd. 1, Nr. 122, S. 199, Bucher an AA.Tel. Nr. 31, 20.7.1872.

²⁰⁰ Gull, Bismarck, S. 508., Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S.42., Бисмарк обработва Вилхелм I още преди първата среща на монарсите, като го убеждава „да не се ангажира с „обвързващи“ решения по време на срещата [Бел. авт.]“. Heller, Bündnis, S.4; s.a. GP, Bd. 1, Nr. 125, S.201, Bismarck an Wilhelm I., 11.9. 1872, PAAA, IAAa44, Bd. 2, Pfuell an den Wirklichen Geheimen Rat Balan, Nr. 128, 31. 8.1872, ebd., Radowitz an AA, Tel. Nr. 16, 14.9.1872, sowie den

От гледна точка на външен наблюдател, „спокойните дни“ в Берлин, могат да се определят като „най-мощната и ефективна демонстрация на сериозна и решителна мирна политика, без никакви политически скрити мотиви, без никаква заплашителна насока срещу когото и да било“²⁰¹, но за отговорните и наблюдателни политици, срещата впечатляващо демонстрира слабостта на оформящият се съюз на тримата. Руският канцлер демонстративно изразява недоволството си от показната изолация на Франция, произтичаща от сближаването²⁰², едновременно с това ухажва Андраши²⁰³, и изразяваше пред английския наблюдател на срещата на тримата императори посланик лорд Одо Ръсел²⁰⁴, надеждата, че след премахването на Черноморските ограничения, англо-руските отношения „ще станат толкова близки, и сърдечни, колкото винаги е желал да бъдат“.²⁰⁵

Бисмарк вижда в срещата „проявата на монархическа солидарност пред лицето на подривните революционните действия“.²⁰⁶

Срещата в Берлин в общи линии е успешна, но Бисмарк наблюдава с подозрение, демонстрираната от Горчаков франкофилия, и самият той се стреми внимателно да избегне всякакво впечатление в Англия за създаващ се твърд съюз с антибританска насоченост.²⁰⁷

В това начинание той намира общ език с Андраши, който не само открито признава симпатиите си към кабинета в Сейнт Джеймс пред Ръсел, но дори говори за активното сътрудничество между двете правителства като „мечтата на живота му“²⁰⁸ и същевременно се стреми „да наруши германо-руските отношения, като сее недоверие и предлага на Германия своите „добри услуги“, дори в противоречие с Русия“.²⁰⁹

Колко малко се е избистрила международната ситуация година, след срещата, се потвърждава от т. нар. Споразумение на тримата императори, от 22 октомври 1873 г., което е разширено с „Акт за присъединяване“ на император Вилхелм I към Шьонбрунското споразумение, ратифицирано на 6 юни 1873 г. от Александър II и Франц Йосиф.

Auszug eines Briefes von Gorckov an den Botschafter in London, Brunnov, 12.8.1872, in: Goridinov, Question, S.45; vgl. Langer, Alignments, S. 21.

²⁰¹ Provinzial-Correspondenz, 11.9.1872, in: Hahn, Bismarck, Bd. 2, S.316; vgl. Carroll, Germany, S. 107.

²⁰² DDF, I, Bd. 1, Nr. 156, S. 184, Gontaut-Biron an Remusat, 14.9.1872; s. a. Manfred, Cause, S. 155 f.

²⁰³ Taffs, Ambassador, S. 52.

²⁰⁴ Meine, England, S. 67.

²⁰⁵ Russell an Granville, Secret, 12.9.1872, in: Taffs, Documents, S. 702-707, hier S. 704.

²⁰⁶ Langer, Alignments, S. 21

²⁰⁷ S. Rothfels, Bündnispolitik, S. 13f., u. Taffs, Ambassador, S. 51. Въпреки това канцлерът не може да погречи на Лондон и на Санкт Петербург, и не оставя Париж настрана, възползвайки се от имперската демонстрация в Берлин, дава профренски сигнал, като посреща сърдечно Тиер, идващ от Хавър с британска ескадра и веднага след срещата сключи двустранно търговско споразумение. S. PAAA, IABc 75, Bd. 2, Wesdehlen an AA, Nr. 118, 20.9.1872 u. DDF, I, Bd. 1, Nr. 157, S. 188f., Thiers an Le F16, 26.9.1872; vgl. Taffs, Ambassador, S.56f.; Bloch, Relations, S.28 u. 52, u. Mitchell, Influence, S. 43.

²⁰⁸ Russell an Granville, Secret, 12.9.1872, in: Taffs, Documents, S. 703; vgl. dies., Ambassador, S. 51; s. a. Wimmer, Beziehungen S. 14.

²⁰⁹ Scharff, Bismarck, S. 205. В разговор с Горчаков, австро-унгарският външен министър, го провокира: „Устройва ли Русия, ако Германския Райх премахне Австрия от картата на Европа?“ Хваналият се на провокацията руски канцлер критикува Бисмарк „че сее несъгласие“, но той отвръща на удара със същото оръжие: Андраши вече се опита да спечели германската подкрепа срещу Русия в Гауцайн, но аз категорично отхвърлях всякакви подобни илюзии. Gorckov an Alexander II., 9.9.1872, in: Meyendorff, Documents, S. 404 u. 407; wiederabgedruckt in: Corminov, Question, S. 44 f.; s.a. Diöszegt, Außenpolitik, S. 37f.

През 1873 г. решаващият му пасаж не съдържа нищо повече от взаимното уверение на монарсите, „за да се укрепят държавите на мира, които съществуват в момента в Европа [...] чрез пряко споразумение между техните суверени“.

В сравнение, отменената вече германо-руска военна конвенция от 6 май 1873 г. не само идеологически потвърждава консервативната солидарност в борбата между „системата на монархическият ред [...] и социалната република“ (б. пр. революционните републикански движения), и ясно определя съвместните действия: военната конвенция предвижда военна помощ от 200 000 армия в случай на нападение на трета сила срещу една от двете договарящи се страни, докато споразумението на тримата императори предвижда само разбирателство между монарсите в случай на *casus foederis* (задължително условие), „*afin de convenir de la ligne de conduite à suivre en commun*“ (да се съгласуват общите действия, които трябва да се предприемат).²¹⁰

В светлината на някои несъответствия и противоречия, сериозността на преговорите между Берлин и Санкт Петербург през май 1873 г. може да бъде поставена под въпрос. Защо например Бисмарк е дал на Горчаков широкообхватната увереност, „че Прусия никога няма да забрави услугите, оказани от Русия по време на Френско-пруската война, и че единственият начин да изрази благодарността си е да предостави на Русия помощта си, за нейните интереси на Изток“²¹¹, като същевременно е омаловажил значението на конвенцията, като тя е подписана само от началниците на Генералните щабове Молтке и Берг и е ратифицирана от монарсите? Наистина ли е смятал, че тя е „валидна, само до сключване на споразумението между тримата (императори)“²¹², или, подобно на Горчаков, е отхвърлил присъединяването на Виена към този свръхсекретен отбранителен пакт?²¹³

Дали вътрешнополитическите „консервативни интриги“ срещу Бисмарк през тези месеци и техните заплашителни последици за отношенията с Русия всъщност са подтикнали канцлера „умишлено да породи някои преувеличени надежди за обхвата на германо-руската близост“?²¹⁴

Не сигнализира ли канцлерът фино на руското ръководство готовността си да приеме в дългосрочен план това, което смята за неизбежно – дълг, който самият той смята за неизбежен, под формата на компенсация на Балканите?

Не разкрива ли това вече фундаменталния проблем на германската външна политика след основаването на Райха, а именно как германските интереси за сигурност могат да бъдат съгласувани с руските искания за плащане за вече извършена услуга?

Въпреки че много неща остават неясни, няма съмнение, че Бисмарк в този момент говори за „тясно разбирателство с Русия“ със „смъртоносно за Англия,

²¹⁰ Herzfeld, *Welt*, Teil 1, S. 217., GP, Bd. 1, Nr. 129, S. 206, in deutscher Übersetzung in: *Schwertfeger, Deutschland*, S. 23

²¹¹ Gorcafov an Alexander II., 19.4.1873, in: Goriainov, *Question*, S. 49-51, hier S. 50.

²¹² Бележка на Бисмарк в полето върху писмото от Вилхелм I до Александър II, 10 юни 1873 г.; Goriainov, *Question*, S. 49-51, hier S. 50.

²¹³ Бележка на Бисмарк в полето към доклад на Ройс, още през февруари е подчертал, че конвенцията, предложена от Берг, „не се прилага, ако Австрия не се присъедини“. GP, Bd. 1, Nr. 126, S. 203, *Reuß an Bismarck*, Nr. 24, *Ganz Vertraulich*, 10.2.1873. За разлика от императора и царя, канцлерът по-късно се убеждава, че Конвенцията не е близо в сила въпреки ратифицирането ѝ, тъй като Виена се въздържа от нея. GP, Bd. 3, Nr. 482, S. 97f., *Bismarck an Wilhelm I.*, 24. 9.1879.

²¹⁴ Wolter, *Außenpolitik*, S. 125 u. 128.

безразличие към Австрия“²¹⁵ само по тактически причини, без никога да губи от поглед стратегическата си цел за Споразумението на тримата императори, но остава наясно, че в крайна сметка може да се наложи да се откаже от това тройно споразумение, в полза на Русия.

След като Андраши отказва да се присъедини към военната конвенция, уж поради конституционни съображения²¹⁶, той умишлено предпочита „похлабавия“ съюз на тримата, пред по-обвързващия военен съюз на двамата²¹⁷, като така подчертава още веднъж намерението си да не фаворизира нито един от двамата съюзници.

Но дали този новосъздаден съюз срещу „кошмара на революциите“²¹⁸ е достатъчен като коректив за междудържавното напрежение в бъдеще?

Горчаков вижда в политиката на тримата императори възможността да осигури западната граница на Русия като „най-чувствителната зона на държавата“²¹⁹, да разреши бъдещите конфликти на Балканите, чрез преговори или да ги локализира до такава степен, че да не заплашват с образуване на анатгонистични коалиции, да изолира Англия и да попречи на Бисмарк да отслаби допълнително Франция, докато Андраши се надява да ограничи руското влияние на Балканите, а Бисмарк, желае да ограничи възможността за конфликт, като едновременно се стреми да противодейства на „*cauchemar des coalitions*“ (кошмара си от коалиции), да избегне ограничаването от тесни съюзи и да осигури скрита хегемония.²²⁰

Всичко това, остава съмнително, предвид многото различни силови интереси, и затова Споразумението на тримата императори, създава впечатлението, че е един изкуствен, анахроничен и в крайна сметка обречен на неуспех, т.е. ефимерен опит да се съживи, разпадналият не Свещеният съюз от 26 септември 1815.²²¹

Глава III. Провалът на Съюза на тримата императори и изолирането на Германия сред европейските велики сили (1873-1874)

1. Френско-германската криза от зимата на 1873/74 г. След годините 1871/72 г., характеризиращи се с относително спокойствие и добри успехи във външната политика, кулминацията на Споразумението на тримата императори през 1873 г. носи „нови акценти“ за Германия както във вътрешно-, така и във външнополитическо отношение.²²²

²¹⁵ Gorcakov an Alexander II, 19.4. 1873, in: Goriainov, *Question*, S. 50

²¹⁶ S. Werthetner, *Andrassy*, Bd. 2, S. 89f.; В действителност обаче Андраши и император Франц Йосиф не се опасават от конституционни усложнения, а виждат, че подобен договор може да въвлече Виена в защитата на германските Елзас-Лотарингия, и да ѝ върже ръцете на Балканите. *Andrassy*, *Bismarck*, S. 16f.; s. a. Bagdasarinn, *Rapprochement*, S. 123; *Leidner*, *Außenpolitik*, S.34; vgl. *GP*, Bd. 1, Nr. 128, S. 204-206, *Alexander II an Wilhelm I*, 10.6.1873.

²¹⁷ *Wittram*, *Bismarck*, S. 23.

²¹⁸ *Schieder*, *Problem*, S. 40.

²¹⁹ *Jelavich*, *Century*, S. 291.

²²⁰ S. *Andrassy*, *Bismarck*, S. 17f.; *Beyrau*, *Außenpolitik*, S. 180; *Wereszycki*, *Walka*, S.451; *Wolter*, *Außenpolitik*, S. 88.

²²¹ *Müller-Link*, *Industrialisierung*, S. 109

²²² *Wolter*, *Außenpolitik*, S. 141.

През май в Австро-Унгария възникна икономическа криза, която бързо се разпространява в Европа и САЩ и скоро има политически последици в Германия. Тъй като икономиката, а с нея и държавата, навлязат в „по-бурни води“, недоверието и дистанцията във вътрешната политика, нарастват между канцлера и най-важната му парламентарна опора национал-libералите, докато отношенията му с консерваторите остават непроменени, а сътрудничеството с Центристката партия (Католическият център) е „напълно изключено“.²²³

В същото време във външната политика назряват нови конфликти. Бисмарк никога не е имал илюзии в солидността на Съюза на тримата императори.²²⁴ Той е напълно наясно, че споделяната цел за поддържането на мира, обявена от съюза, в никакъв случай не е гаранция за статуквото²²⁵; и затова канцлерът наблюдава с голяма загриженост как след свалянето на Адолф Тиер и избирането на 24 март 1873 г. на новия френски президент Патрис дьо Макмахон херцог дьо Мажента, след предсрочното изплащане на френската военна контрибуция от 5 милиарда франка, и изтеглянето на германските войски от Източна Франция през септември 1873 г., настъпва нова фаза в международната политика, която отново „навлиза в своето русло“.²²⁶

Освобождението на временно заетата територията (като гаранция за изплащане на репарациите)²²⁷ възстановява на германските съседи и по-специално за Русия, „временно загубената през 1870/71 г. възможност за включването на Франция като фактор с постепенно нарастваща тежест в европейската политика и ограничаване на необичайно голямата свобода на действие, с която разполага Прусия-Германия от 1871 г. насам, до очакваното „нормално ниво“.

Бисмарк признава, че отношенията между великите сили са достигнали точка, в която могат да бъдат предефинирани и така отново да застрашат, негласното германско влияние, установено с формирането на Съюза на тримата императори. Ако това е постигнато, централният въпрос, пред който сега стоят на Вилхелмштрасе (германското външно министерство), е как политически да се използва „моментната възможност“, представена от временната слабост на Ке д'Орсе (френското външно министерство), за да се оформят отношенията на Германия с потенциалните съюзници на Франция по такъв начин, че те отново да отхвърлят предложенията ѝ.

За германският канцлер е наложително да обърне повишено внимание на нарастващата пропускливост на „разделителната стена“, която отделя Париж от Европа от 1871 г. насам, пропускливост, която се увеличавала във всички посоки, с изключение на Берлин.

²²³ S. Webler, *Kaiserreich*, S.41-48., Gull, Bismarck, S. 531.

²²⁴ S. Russells Bericht über ein Gespräch mit Bismarck: Russell an Granville, Secret, 22.12.1873, in: Taffs, *Ambassadeur*, S. 65-69.

²²⁵ Oncken, Reich, Bd. 1, S. 138.

²²⁶ Hillgruber, *Außenpolitik*, S. 138; s.a. Oncken, Reich, Bd. 1, S. 139.

²²⁷ Според конвенцията, допълваща Франкфуртския договор от 29 юни 1872 г., плащането на репарациите може да бъде отложено до 1875 г.; Но в резултат на големи национални усилия и след подновено френско-германско споразумение през май 1873 г., Париж успява да преведе последната вноска още през септември 1873 г., след което главнокомандващият на окупационните сили, генерал фон Мантойфел, незабавно започва евакуацията на френската територия. За хронологията на германската окупация, която приключва на 15 септември 1873 г., и за условията и уреждането на плащанията на репарациите, виж *die Sammlung der deutschen Dokumente in: GP*, Bd. 1, bes. Nr. 84-118; vgl. Stern, Gold, S. 395-103, u. Thiers, Notes, S. 381-393.

В диаметрален контраст с руското правителство, което смята избирането на новия президент при настоящите обстоятелства за „много щастливо обстоятелство“²²⁸, Бисмарк вижда в Макмахон, защитник на монархическата реставрация, сменил Тиер – защитника на консервативната република, „замяната на по-слабата, гражданска, антиклерикална и изолирана република, с една по-силна, милитаристична, ултрамонтанска и ориентирана към съюзи Франция“. В несигурните условия в Германия настъпили с неговия „Културкампф“²²⁹, Бисмарк вижда възможност за Париж „да върви ръка за ръка с Рим, и чрез Рим с нашите най-активни и опасни вътрешни врагове“.²³⁰

Колкото повече нараства тази връзка между неговите вътрешнополитически опоненти и враждебните чуждестранни сили, от които германският държавник се страхува толкова много, възприемайки ги като „неразривна връзка“²³¹, толкова смята за по-необходимо да потисне ултрамонтанското движение във Франция, като едновременно с това култивира германо-руските отношения.

Веднага след формирането на новото френско правителство, Бисмарк съзнателно започва курс на конфронтация с Париж, като след избирането на Макмахон изисква подновяване на дипломатическата акредитация, подчертавайки временния характер на Версайския кабинет, който не предлага никаква гаранция за бъдещето.²³² Латентното напрежение между двете сили ескалира в открит конфликт през лятото на 1873 г., когато френските епископи заемат страна срещу „Културкампфа“ в полза на германския католически епископат, като едновременно с това публично призовават към молитви за обединението на Елзас-Лотарингия с Франция.²³³

Бисмарк вижда това като знак за „комбинацията между реваншизма и религията“²³⁴ и започва дипломатическа и пропагандна офанзива, допълнена през декември от „страничния въпрос за Турция“ и разширено до въпроса за Белгия, която от октомври 1873 г. е съпътствана със заплахи за превантивна война срещу Франция.²³⁵

На 30 декември 1873 г. германското правителство предупреждава в Брюксел за последиците от агитацията на германските свещеници, идваща от белгийска земя и заплашва, че ако белгийският кабинет не прекрати тази дейност, Германия „няма да се ограничи до пасивно негодувание“.

В същото време Бисмарк се стреми да смекчи този белгийски компонент, който на практика европеизира Културкампфа, като настоява посланик Мюнс-

²²⁸ Hillgruber, *Außenpolitik*, S. 139; vgl. Winckler, *Bündnispolitik*, S. 10

²²⁹ Период на политически и идеологически сблъсъци в най-общ смисъл между германското протестантство и католицизъм, а в по-тесен смисъл между Бисмарк и подчинено на папата католическо духовенство, възприеманото от него като пречещо на националния възход. (б. пр.)

²³⁰ GP, Bd. 1, S. 189 Anm., Bismarck an Schweinitz, 4.6.1873; vgl. Herzfeld, *Frankreich*, S. 269; Rosen, *Stellungnahme*, S. 24-28, u. jetzt Pohl, *Einflußnahme*, S. 85-87; s. a. Wolter, *Außenpolitik*, S. 148.

²³¹ Hillgruber, *Bismarck*, S. 84.

²³² GVN, Bd. 8, S. 85, Wertheimer, *Andrassy*, Bd. 2, S. 99, u. Poschinger [Hg. d. Vf.], *Diplomaten*, S. 390; Steinbach, *Diplomatie*, S. 52.

²³³ GP, Bd. 1, Nr. 131-150, S. 211-238; DDF, I, Bd. 1, S. XXXII-XXXIII; Dreux, *L'ambassade*, S. 1-40; Poidevin, *Diplomatie*, S. 52-70; Pohl, *Einflußnahme*, S. 95-98; Winkler, *Stellungnahme*, S. 130-161; Wolter, *Außenpolitik*, S. 153-155; Arltnghaus, *Kulturkampf*; Schmidt-Volkmar, *Kulturkampf*, bes. S. 113-146.

²³⁴ GP, Bd. 1, Nr. 134, S. 214, Arnim an Bismarck, Nr. 112, 29. 9. 1873.

²³⁵ Baumgart, *Prolog*, GP, Bd. 1, Nr. 137, S. 220, Bismarck an Arnim, Nr. 206, 30. 10. 1873.

тер да убеди британското правителство да изпрати предупреждения до Белгия.²³⁶

Форин Офис обаче възразява срещу подобно искане и уведомява германското външно министерство, че „принц Бисмарк да не оказва натиск върху белгийското правителство надхвърлящ всякакви граници, насочен срещу католическа страна със свободни институции“.²³⁷

Поради липсата на английската подкрепа, Бисмарк инструктира германският посланик в Брюксел – Балан, да работи неофициално, по личен и поверителен начин, за да убеди белгийските епископи да проявят съдръжаност.²³⁸

Това неоспоримо дипломатическо поражение е още по-болезнено, защото паралелната намеса на Бисмарк в арменската църковна криза също няма успех.²³⁹

През 1867 г. сред арменците от Униатската църква, т.е. принадлежащите към Римокатолическата църква, настъпва разкол, на частта лоялна на Рим, под ръководството на патриарх (католикос) Антон Хасун, и групата отрекла се от Рим. След 1871 г. Високата Порта предоставя на отцепниците статут на отделна енория и съзнателно изостря конфликта, като анулира избирането на Хасун през май 1872 г. На 25 май 1872 г. новият патриарх е приет от султана на официална частна аудиенция. През втората половина на 1873 г. френският посланик Вогю, следвайки старата традиция в страната си, започва да действа като защитник на католическите християни в Леванта и в съответствие с проримската позиция на Ке д'Орсе, все повече защитава каузата на хасунистите. Той оказва силен натиск върху Високата Порта, да предостави на последователите на Хасун собствена енория.²⁴⁰

В тази ситуация германският канцлер инструктира своя посланик в Константинопол – Айхман, да се откаже от наблюдаваната дотогава германска резервираност по отношение на източните дела и да заеме решителна позиция срещу френския курс на действие. О Париж веднага осъзнава, това, и естествено е заинтересован „не толкова от успеха на отцепниците, колкото да не допусне провал на френската политика“.²⁴¹

²³⁶ PAAA, IABb 64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 2, Vertraulich, 4.1.1874; s. a. PRO, FO 64, Bd. 798, Derby an Russell, Nr. 93, Confidential, 27.2.1874.

²³⁷ PAAA, IABa 49, Bd. 1, Bismarck an Balan, 30.12.1873; s. a. AMAE-B, CP Incident Germano-Belge 1871-1876, Bd. 1, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 22, 19.1.1874. В частно писмо от 21 февруари 1874 г. до кралица Виктория, крал Леополд II се оплаква: „Германците винаги ни обвиняват, че сме твърде профренски, твърде католически настроени и твърде своеволни. За разлика от тях, в Париж ни казват, че сме истински „прусаки“. Истината е, че си гледаме интереса.“ AMAE-B, Lettres de Leopold à la Reine Victoria, Bd. 2, 1866-1881, Leopold an Victoria, 21.2.1874, Kopie

²³⁸ PRO, FO 10, Bd. 346, Granville an Lumley, Nr. 6, Confidential, Draft, 12.1.1874; s. a. PAAA, IABb 64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 2, Vertraulich, 4. 1.1874, ebd., Bismarck an Münster, Nr. 8, 13.1.1874.

²³⁹ HHStA, PA III, Bd. 108, Karolyi an Andrassy, Privat, Streng Vertraulich, 21.2. 1874., PRO, FO 10, Bd. 346, Granville an Lumley, Nr. 6, Confidential, Draft, 12.1.1874, ebd., Bd. 347, Lumley an Granville, Nr. 6, Confidential, 18.1.1874, ebd., Lumley an Granville, Nr. 38, Confidential, 8.3.1874, Derby an Russell, Nr. 93, Confidential, 27.2.1874, in: Temperley/Penson (Hg.), Foundations, S. 349-351, HHStA, PA III, Bd. 108, Karolyi an Andrassy, Privat, Streng Vertraulich, 21.2.1874.

²⁴⁰ HHStA, PA III, Bd. 108, Karolyi an Andrassy, Privat, Streng Vertraulich, 21.2. 1874. AMAE, CP Turquie, Bd. 398, Vogüe an Decazes, Nr. 2, Confidentielle, 6.1.1874, ebd., Vogüe an Decazes, Nr. 4, 13.1.1874, ebd., Vogüe an Decazes, Nr. 12, 27.1.1874, ebd., Vogüe an Decazes, Nr. 13, 3.2.1874, ebd., Vogüe an Decazes, Nr. 14, 4.2.1874, ebd., Vogüe an Decazes, Tel., 5.2.1874, ebd., Vogüe an Decazes, Nr. 21, 24.2.1874.

²⁴¹ AMAE, CP Turquie, Bd. 398, Vogüe an Decazes, Nr. 15, Confidentielle, 9.2.1874, s. a. ebd., Vogüe an Decazes, Nr. 21, 24.2.1874.

Виждайки турска готовност да постигне споразумение с Париж, канцлерът прави „много широкообхватно, общо обещание за помощ“ на Високата Порта, ако султанът отхвърли френските стремежи.²⁴²

В същото време, както и с действията си срещу Белгия, той търси дипломатическа подкрепа за операцията си и предава инструкциите си на Айхман, до външните министерства във Виена, Санкт Петербург и Лондон.²⁴³

Но реакциите на великите сили са като „студен душ“ за Бисмарк.²⁴⁴ На Нева водещите политици отбелязват със задоволство, дори с открита наслада, че Берлин е предал максимата си за абсолютна незаинтересованост от източните дела. Това обаче не спира Горчаков да отхвърли германската позиция, защото тя му се струва „съвсем непрактична“, „ако се противопоставяме и озлобяваме френското правителство, при всяка възможност“.²⁴⁵

Андраши също отказва всякаква подкрепа.²⁴⁶ Отношението на лорд Гренвил е значително повлияно от обстоятелството, че след френско-германския спор в Константинопол става смяна на великия везир, и с назначаването на Хюсеин Авни паша начело на турското правителство застава човек, проявяващ „очевидна враждебност към Англия“²⁴⁷, който поддържа сърдечни отношения с руския посланик граф Игнатиев, така че Форин Офис, се опасява от руското влияние „във вътрешните работи на Османската империя, което, несъмнено ще се увеличи в близко бъдеще“.²⁴⁸

В тази ситуация, Гренвил, се застъпва пред Високата Порта в прогермански дух „да не отстъпва или да насърчава самостоятелните действия на граф Вогю“, и едновременно с това не оставя никакво съмнение у Мюнстер, че английското правителство отхвърля „всички отделни действия от страна на подписалите договора от 1856 г.“²⁴⁹

Реакциите на великите сили, последиците от спора с Париж, който след смяната на везирите в Константинопол, постепенно излиза извън контрола на Берлин, и умелото поведение на новоназначения през ноември 1873 г. френски външен министър херцог Деказ, принуждават Бисмарк да се оттегли.

²⁴² Докато султанът уверява посланик Вогю, че ще изпълни исканията на Франция, той информира английското правителство, „че Портата няма да се поддаде на натиска на френското посолство, което иска възстановяването на патриарх на отцепниците“. PRO, FO 78, Bd.2329, Locock an Granville, Nr. 30, 10.2.1874, s.a. AMAE, CP Turquie, Bd. 398, Vogüe an Decazes, Nr. 2, Confidentielle, 6.1.1874, Baumgart, Prolog, S.306f., Anm.23.

²⁴³ Baumgart, Prolog, S. 307, 313., PRO, FO 64, Bd. 802, Russell an Granville, Nr. 89, Confidential, 20.2.1874, ebd., FO 78, Bd. 2326, Granville an Locock, Nr. 22, Draft, 16.2. 1874.

²⁴⁴ Baumgart, Prolog, S. 313

²⁴⁵ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 70, 20.2.1874. Горчаков подчертава пред Льо Фло „Напълно одобрявам действията на вашия посланик. Бях помолен да се присъединя към съвместен протест до Константинопол, и аз категорично отказах, заявявайки, че г-н дьо Вогю е действал [...] с възможно най-много такт и сдържаност, бил е максимално коректен и няма за какво да се критикува.“ AMAE, CP Russie, Bd. 249, Le Flö an Decazes, Nr. 14, 23.3.1874, s. a. ebd., CP Turquie, Bd. 398, Decazes an Vogüe, Nr. 22, 5.3.1874, ebd., Decazes an Vogüe, Nr. 31, 2.4.1874.

²⁴⁶ DDF, I, Bd. 1, Nr. 227, S.307, Harcourt an Decazes, Tel., 29.1.1874.

²⁴⁷ PRO, FO 78, Bd. 2329, Locock an Derby, Nr. 60, Confidential, 6.3. 1874.

²⁴⁸ PRO, FO 78, Bd. 2329, Locock an Derby, Nr. 52, Confidential, 6. 3.1874., AMAE, CP Turquie, Bd.398, Vogüe an Decazes, Tel., 15.2. 1874, и. Baumgart, Prolog, S. 315, Anm.48. Отхвърлянето на Хюсеин Авни паша не е продиктувано от военно-финансови мотиви, както предполага Баумгарт, въз основа на по-късен доклад на Вертер, че великият везир отсега нататък ще получава армейското си оборудване от Германия и САЩ, вместо от Англия, а по-скоро от по-широкото политическо съображение, че Русия вече може да упражнява по-голямо влияние върху турската политика чрез него.

²⁴⁹ PRO, FO 78, Bd. 2326, Granville an Locock, Nr. 22, Draft, 16.2.1874, ebd., Bd. 2329, Locock an Granville, Nr.30, 10.2.1874, ebd., Bd.2326, Granville an Locock, Nr. 42,Draft, 9.3.1874.

Осъзнавайки собствената си слабост, и огромната сила на Германия²⁵⁰, Деказ смята за спешно и препоръчително да прояви принципна съдржаност в отношенията си с Германия, воден от убеждението, че непредсказуемостта, моралната безскрупулност и неуравновесените страсти на Бисмарк гарантират несигурно и опасно бъдеще.²⁵¹

В съгласие с повечето си дипломати, той вярва, че е близо времето, „когато ще се зададе въпросът дали принц Бисмарк е загубил всякаква представа за възможното и невъзможното, както вече е загубил понятието за добро и зло“.²⁵²

Въпреки многократните изрази на съчувствие към френското правителство от Санкт Петербург и Виена, той все още не смята подкрепата на европейските сили за Франция в нова война с Германския райх за сигурна.²⁵³

Само като наблегне на собствената си решително отбранителна и мирна външна политика, Европа може да убеди Бисмарк, предвид известната от миналото, жажда за власт на Наполеон²⁵⁴, че интегрирането на Франция в концерта на силите е и в германски интерес.²⁵⁵

При тази предпоставка, със своя „такт и проникателност“²⁵⁶ и все по-далечни уверения, Деказ, постепенно подкопава позицията на Бисмарк по отношение на германските искания, така че до края на януари и началото на февруари 1874 г. кризата между Берлин и Париж, постепенно затихва.²⁵⁷ Въпреки френската отстъпка²⁵⁸, Бисмарк не смята изхода от конфликта за успешен, защото поведението му допълнително подхранва недоверието сред европейското обществено мнение, печата и държавниците към неспокойната сила сред тях и нейната привидна експанзионистична политика.

В чужбина обаче е отбелязано, почти като опит за оневиняване на Бисмарк, че последната фаза от кризата, особено подновената германска заплаха

²⁵⁰ Steinbach, *Diplomatie*, S. 45

²⁵¹ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 688 fo 152-157, Gontaut-Biron an Decazes, 31.1.1874, *ebd.*, Bd. 716 fo 90-95, Decazes an Gontaut-Biron, *Confidentielle*, 3.3. 1874, Steinbach, *Diplomatie*, S.63.

²⁵² BT, *Papiers Decazes*, Bd.716 fo 108-110, Decazes an Gavard, 19.2.1874, *s.a. ebd.*, Bd. 688 fo 98-102, Baude an Decazes, 18.1.1874, Steinbach, *Diplomatie*, S.46.

²⁵³ S. Steinbach, *Diplomatie*, S. 62.

²⁵⁴ От пролетта насам Деказ многократно сравнява Бисмарк с Наполеон I, като подчертава липсата на самообладание като обединяваща характеристика и на двамата държавници. Decazes an Gontaut-Biron, 22.1.1874, *im Auszug in: Dreux, L'ambassade*, S. 39f., BT, *Papiers Decazes*, Bd. 716 fo 98-100, Decazes an Gontaut-Biron, 5.2.1874.

²⁵⁵ PRO, FO 27, Bd. 2043, Lyons an Granville, Nr. 55, *Very Confidential*, 16.1.1874, *ebd.*, Bd. 2044, Lyons an Granville, Nr. 97, *Very Confidential*, 24. 1.1874, *ebd.*, Lyons an Granville, Nr. 115, *Very Confidential*, 31.1.1874, *ebd.*, Bd.2046, Lyons an Granville, Nr.200, *Very Confidential*, 20.2.1874, BT, *Papiers Decazes*, Bd. 716 fo 90-95, Decazes an Gontaut-Biron, *Confidentielle*, 3.2.1874; *s.a. Steinbach, Diplomatie*, S.50f.

²⁵⁶ HHStA, PA IX, Bd. 101, Apponyi an Andrassy, Nr. 8A-B, 22.2. 1874.

²⁵⁷ Baumgart, *Prolog*, S.315L, AMAE, CP Turquie, Bd.398, Decazes an Vogüe, 14.2.1874, *ebd.*, Decazes an Vogüe, Tel., 14.2. 1874.

²⁵⁸ По арменския въпрос Бисмарк претърпява поражение: Деказ подчертава, че Vogüe е действал по собствена инициатива и Франция „нито има право, нито интерес от по-нататъшна намеса и се задоволява със защитата на католиците с френска националност“, но тези помирителни думи му идват още по-лесно, след като Vogüe вече му е изпратил успокоителното послание на 25 февруари 1874 г.: „Арменският въпрос е окончателно решен съгласно принципа на свободата на съвестта и вероизповеданието. Католическата общност е законно призната [...] Този резултат се дължи на инициативата на султана и твърдостта, с която Рашид паша отстоява мнението си и се съпротивлява на постоянния натиск на германския посланик.“ „Общественото мнение ми приписва заслугите за успеха. Сигурно е, че личните ми отношения с Рашид и директните ми контакти със султана са повлияли на решението. Германският посланик не беше доволен, но великият везир не му обръща внимание.“ AMAE, CP Turquie, Bd. 398, Vogüe an Decazes, Tel., 25.2.1874, *ebd.*, Vogüe an Decazes, Tel., 26.2.1874; *vgl. ebd.*, Vogüe an Decazes, Nr. 23, 4.3.1874, *ebd.*, Vogüe an Decazes, Nr. 27, *Confidentielle*, 11.3.1874, *ebd.*, Decazes an Vogüe, Nr.27, 20.3.1874, *ebd.*, CP Russie, Bd. 249, Decazes an Le Flö, Nr. 20, *Circulaire*, 26.3.1874.

от превантивна война срещу Париж, съпроводена с публично дрънкане на оръжие, и акцентът върху европейското измерение на конфликта, има и вътрешнополитически последици.

Всъщност Бисмарк използва противоречията с Франция, за да окаже натиск²⁵⁹ върху правителствения лагер, националибералите и дори върху кайзера, като преувеличи френската и съответно ултрамонтанската заплаха. Това има за цел да прокара дълго планираното „изолиране“²⁶⁰ на най-яръстия му опонент в германския дипломатически корпус, граф Арним, и същевременно да се подготви за сега трудните решения относно новото законодателство за Културкампа и бъдещото управление на военния бюджет, при категорично неблагоприятния резултат от изборите за Райхстага през януари.²⁶¹

Уволнението на Арним в началото на март и постигнатият през април компромис относно военния закон представляват важни вътрешни етапи за канцлера, но от гледна точка на външната политика те са скъпо платени. Особено в Лондон, събитията от последните няколко седмици очевидно събуждат опаденията на отговорните лидери от оценката на Ръсел, че Бисмарк се стреми към „върховенство на Германия в Европа и на германската раса в света“ и ще направи „всичко възможно“ за да постигне тази цел, „така че трябва да сме готови за изненади в бъдеще“.

Разтревожена от тази обезпокоителна новина, кралица Виктория се чувства окуражена от Гренвил през февруари 1874 г. лично да призове кайзер Вилхелм I да поддържа мира, „предупреждавайки за опасността да бъде въвлечен в нова война с Франция, ако взаимните обиди и страхът, че единият ще бъде нападнат от другия, продължат“.

Как руското правителство възприема германските действия? Убедени ли в обвиненията на Берлин, че кабинетът в Париж подготвя реваншистка война, разчитайки на клерикалните сили? Или пък приемат за по-правдоподобни аргументите на Ке д'Орсе, според които Вилхелмшцрасе провокира война с Франция? Може ли благоразположението на царя към германския император все още да предлага достатъчни гаранции за прогерманска политика в Санкт Петербург в бъдеще, въпреки че Горчаков „не подкрепя политиката на своя господар спрямо Германия“?

Дали думите на „Голос“, който, наред с „Московский вестник“ и руския „Петербургский вестник“, които се смятат за най-важни в руския печат, са верни, и Русия вече е извлякла големи ползи от неутралитета си през 1870/71 г. и

²⁵⁹ Winckler, *Bündnispolitik*, S. 13 f

²⁶⁰ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 688 fo 88-91, Gontaut-Biron an Decazes, 15.1.1874, im Auszug in: Dreux, *L'ambassade*, S. 18-26; Hahn, *Bismarck*, Bd. 2, S.622; HHStA, PA III, Bd. 107, Karolyi an Andrassy, Nr. 15, *Vertraulich*, 25.2.1874, ebd., PA X, Bd. 66, Langenau an Andrassy, Privat, *Vertraulich*, 4.2.1874, PRO, FO 27, Bd. 2039, Granville an Lyons, Nr. 47, *Very Confidential*, Draft, 26.1.1874, ebd., Bd. 2043, Lyons an Granville, Nr. 55, *Very Confidential*, 16. 1.1874.

²⁶¹ Изборите за Райхстага на 10 януари 1874 г. носят значителни печалби на националибералите, за сметка на консерваторите. Те почти удвояват броя на „фундаменталните противници на правителството на Райха“, така че сега 1/3 от членовете на парламента са твърдо против ръководството на Райха. Предвид предстоящите дебати по новите закони за Културкампа, Бисмарк а очаква „разгорещени и ожесточени парламентарни битки“ както вече подсказват исканията на новопредставените депутати от Елзас-Лотарингия за самоопределение на тяхната територия. HHStA, PA III, Bd. 107, Karolyi an Andrassy, Nr. 5A-B, 24.1.1874, s.a. PRO, FO 64, Bd.801, Russell an Granville, Nr.41, 24. 1.1874; s. das Wahlergebnis in: Schieder, *Vormacht*, S.443; s. a. Winckler, *Bündnispolitik*, S. 5f.

следователно „няма право да иска повече благодарност от Прусия за услугите, оказани ѝ през 1870-71 г.“?

Или Бисмарк е прав в анализа си, че „руската политика отсега нататък ще стане по-взискателна, ще се стреми да ни експлоатира и ще възприеме по-неспокойно отношение на Ориента, дори към Австрия, отколкото е удобно за нас“?²⁶²

Силата в международната позиция на Руската империя, както уместно пише лондонският вестник „Таймс“ през март 1874 г., повтаряйки по-ранната оценка на посланик Шувалов от януари 1873 г., се основава на възможността да се използва, като своеобразен „арбитър на Европа“, поради външнополитическото затруднение, в което Германският Райх е изпаднал чрез анексирането на Елзас-Лотарингия. С това анексиране Бисмарк установява „хегемонията на Русия в европейската държавна система“. „Той едновременно установява вечна вражда между своята държава и победеният враг, като дава възможност на руския цар да упражнява решаващо влияние върху всяка от тези държави, и да ги използва една срещу друга в своята игра.“²⁶³ Александър II и Горчаков са решени да не пропилят това предимство.

Опитът на Бисмарк да придаде на конфликта с Париж европейско измерение, представяйки го като защита срещу духовната агресия, организирана от Рим, цели да си осигури подкрепата на другия. Надеждите му да придобие власт в борбата срещу Ватикана и Франция се озоват неразбрани на Нева.²⁶⁴

Въпреки че Горчаков се въздържа от критики към германския Културкампф, той не скрива липсата си на съпричастие.²⁶⁵ Той дори си позволява намеци, че правителството в Санкт Петербург има „известно превъзходство“ над Берлин в отношенията му със Светия престол.²⁶⁶

Александър II също съжалява и неодобрява конфликта на Бисмарк с Курията, защото той „сее раздор сред монархистите в Германия“ и обслужва само демокрацията. В „интерес на мира“ и Виена предлага на Берлин „съвет за предпазливост и умереност“, особено след като проявява максимална предпазливост с всички нововъведения в отношенията си с Църквата и смята за „глупаво да не се съобразява с тази сила“.²⁶⁷

На Певчески Мост отговорните политици със сигурност се осланят не само на силата на Църквата, но и особено на Френската република. Бележката на Ройс от 19 януари 1874 г., че настоящият съюз между Русия и Франция е предимно антианглийски и може да бъде описан само като „случайна“, а не като „политическа система“,²⁶⁸ е само половината от истината.

²⁶² PAAA, IABi 53, Bd. 4, Bülow an Reuß, Nr. 337, 8.5. 1875.

²⁶³ PAAA, IABi 51, Golos, Nr.226, 29.8.1873, Übersetzung; s.a. HStA-M, MAIII,3d.2755, Bayerischer Gesandter in St. Petersburg, Truchseß von Wetzhausen, an Ludwigll., Nr.29/XIV., 27.2.1871.

²⁶⁴ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 9, 13.1.1874. Позицията на Горчаков неминуемо ще провокира още повече критиките на Бисмарк, защото Ройс подчертава, че Русия чака „да извадим кестените от огъня. Всички смятат, че голямата борба срещу светската намеса на папството засяга Русия поне толкова, колкото и Германия. Следователно Русия с радост ще сподели плодовете на победата, но предпочита да не участва активно в тази борба“.

²⁶⁵ PAAA, IABc 78, Bd. 2, Bismarck an Wilhelm I., Juni 1873.

²⁶⁶ Vinckler, Bündnispolitik, S. 5.

²⁶⁷ HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Württembergischer Gesandter in Wien, Baur, an den Ministerratsvorsitzenden Mitnacht, 17.1.1874. Baur gibt die Äußerung eines ungenannten österreichischen Ministers wieder.

²⁶⁸ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr.23, 19. 1.1874; s.a. Holborn, Mission, S. 21 f.

Оценката му се основава на изключително негативните оценки на царя, който се опасява, че с „тази революционна Франция [...] не може да се разчита на трайно състояние на ред в Европа“. Въпреки тази песимистична оценка, Александър II едновременно подчертава: „Франция и френската нация трябва да продължат да съществуват [...], защото не могат да бъдат заличени от картата на Европа“.²⁶⁹ Горчаков също се изказва доста пренебрежително за ситуацията на Сена, която според него носи „печата на объркване и слабост“²⁷⁰; тези думи обаче не вдъхват много доверие у германския посланик. Когато след това изразява мнение, че Александър II „едва ли ще говори с този тон“ за Франция, ако кабинетът му, доколкото му е известно, „е на път да постигне разбирателство с Франция по който и да е въпрос, отнасящ се до обща политика“²⁷¹, той обмисля възможността, че Горчаков самостоятелно се стреми към сближаване с Париж.

Към началото на февруари 1874 г. това подозрение се затвърждава като сигурно за Ройс. Въз основа на „достоверни бележки“ той докладва на Вилхелмшпрасе, че френските усилия за установяване на „тесни отношения“ с Русия вече намират по-възприемчива публика на Зенгербрюке (Певческе Мост), тъй като там искат да възродят „старата система на везната“ и разглеждат Франция като „европейска необходимост“ и „полезна тежест във везните на европейския баланс“. Те искат да я „използват“, за да балансират „заплашително доминиращата позиция на другите, т.е. Германия“.²⁷² Това наблюдение на германския дипломат съвпада с „много достоверните“ доклади до Бисмарк, че противно на прусофилската политика на царя, „на други места съществува желание за сближаване с Франция [...] което намира израз в работата по определени среди“.²⁷³

Личните нужди на Горчаков, амбицията на отделни военни офицери и влиянието на националната партия правят руската политика да изглежда „благоприятна“ за онези френски желания, доведоха до „съюза с Русия“ от времето на Шарл X. Бисмарк все още не приписва „определящото влияние“ върху руската външна политика на тези течения, стига към тях да не се присъединят „елементите, които в Русия неварно наричат „германска партия“ а по-точно е да се каже „лична имперска партия“, но все пак смята за уместно да призове Ройс да съсредоточи вниманието си „особено върху този въпрос“.²⁷⁴

За да разпознае незабавно всеки нюанс на предстоящите промени в руската външна политика, канцлерът настоява пред своя представител в Санкт Петербург, да предоставя по-задълбочени доклади и да провежда по-чести дискусии с членовете на дипломатическия корпус относно условията в отделните държави и отношенията им помежду си, защото е останал с впечатлението, че „Ваше Височество сега счита за подходяща по-висока степен на демобилизация

²⁶⁹ HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Württembergischer Gesandter in Wien, Baur, an den Ministerratsvorsitzenden Mitnacht, 17.1.1874.

²⁷⁰ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr.23, 19. 1.1874; s.a. Holborn, Mission, S. 21 f.

²⁷¹ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 34, Ganz Vertraulich, 27. 1. 1874.

²⁷² PAAA, IABq 109, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr.53, 11.2.1874; Твърдението на Холборн, че Русия винаги се е държала „лоялно“ към Германския райх, трябва да бъде решително отхвърлено. S. Holborn, Mission, S. 23; vgl. Wolter, Außenpolitik, S. 157.

²⁷³ Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Reuß, Nr. 39, Vertraulich, 21. 1.1874; s. a. Holborn, Mission, S. 19f.

²⁷⁴ PAAA, Botschaft London, Bd. 105, Bismarck an Münster, Nr. 56, 4.2.1874.

в дипломатическата сфера, отколкото той [канцлерът] някога е смятал за препоръчително“.²⁷⁵

Колко несигурен е Бисмарк в политиката на опонента си от брега на Нева и евентуалните промени в нейната форма, се вижда от обстоятелството, че с нарастващото значение на политическите публикации и централното значение на руския фактор в германските външни отношения, канцлерът разширява дипломатическата си информация, като нарежда „специален преводач, посочен от правителството, да чете по-важните рускоезични вестници и да превежда забележителните статии“. Те трябва да се „предоставят на *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* и да бъдат препечатване по негова преценка“.²⁷⁶

Опасенията на Бисмарк относно негативните последици за Германския Райх от смяната на правителството във Франция се потвърждават само след няколко месеца. Опитът му да спласи френското правителство чрез конфронтация във всички налични области и същевременно да го изолира, като привлече другите европейски кабинети към Берлин, среща решителна съпротива навсякъде в европейските столици.

Благодарение на своята упоритост и последователност, френският външен министър Деказ успява до средата на 1874 г. да убеди правителствата във Виена, Лондон и Санкт Петербург в безусловно мирния характер на своята политика и необходимостта те да настояват пред Берлин да прекрати постоянния си натиск върху Париж, за да осигури на френското правителство мир за справяне с вътрешните си проблеми.²⁷⁷ За Бисмарк този успех на Деказ е горчив неуспех, защото политиката му спрямо Франция, както се вижда от устните инструкции до новия посланик в Париж, принц Хохенлое, все още се ръководи от максимата „Франция да не става толкова силна вътрешно и толкова високо ценена външно, за да спечели съюзници“.²⁷⁸

Той е особено обезпокоен, че Русия се оказва възприемчива към френските предложения, и Франция сега може да се надява на положително развитие към постигането на за съюз с източния германски съсед.

²⁷⁵ PAAA, Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Reuß, Nr. 39, Vertraulich, 21.1.1874; s. a. Holborn, *Mission*, S.20. Тъй като официалният отговор изглежда неефективен, Роус се оплаква в частно писмо до Радовиц от тази „бъркотия“ и подчертава, че ще продължи да докладва само за смислени въпроси; освен това колегите му „всички са толкова незначителни, че трудно може да води последователен политически разговор с тях“. Накрая Роус иска от Радовиц информация за раздражителността на Бисмарк, за която той подозира, че идва от приятелството му с Линар, посланика в Рим; „или това е умишлен опит постепенно да ме отблъсне?“ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, B II, Nr. 17, Reuß an Radowitz, Privat, 11.1.1874.

²⁷⁶ PAAA, Botschaft Petersburg, P.8, Bülow an Reuß, Nr. 5, 8. 1.1874. PAAA, Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Reuß, Nr. 17, 13.1.1874.

²⁷⁷ BT, Papiers Decazes, Bd. 690 fo 32-35, Gontaut-Biron an Decazes, Particuliere, 20.4.1874, ebd., fo 50-54, Harcourt an Decazes, 23.4. 1874, ebd., fo 30-32, Chaudordy an Decazes, 20.4.1874, ebd., fo 145-148, Decazes an La Rochefoucauld-Bisaccia, 7. 5.1874, Copie, ebd., fo 170-173, La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes, 9. 5.1874, ebd., fo 205-212, Gavard an Decazes, Particuliere, 16.5.1874, ebd., fo 288f., Gontaut-Biron an Decazes, Particuliere, 31.5.1874, ebd., Bd. 717 fo 39f., Decazes an Harcourt, 18.6.1874, AMAE, CP Angleterre, Bd. 766, La Rochefoucauld an Decazes, Nr. 50, 16.5.1874, PAAA, Botschaft London, Bd. 111, Münster an Bismarck, Nr. 88, 28.4.1874, ebd., 1AA163, Bd. 2, Schweinitz an Bismarck, Nr. 133, Geheim, 26.4.1874, HHStA, PA IX, Bd. 101, Andräsy an Apponyi, Lettre Particuliere et Confidentielle, 15.5.1874.

²⁷⁸ Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd. 2, Journal 2. 5. 1874, S. 118; Въпреки че се съгласява с уволнението на Арним, кайзер Вилхелм I само частично одобрява тези насоки. Противно на заповедите на канцлера си, той инструктира Хохенлое да „поддържа възможно най-добрите отношения с Франция“. „Ще е добре“, ако Франция „не стане твърде силна и способна да сключва съюзи“, но не е „възможно“, нито „прилично“ самите ние да работим за разстройване и изпадане на Франция в безрешие. В твърда опозиция срещу Бисмарк, кайзерът също смята за „напълно приемливо“ монархическата реставрация под ръководството на Бонапарт. S. 121, Journal 7. 5.1874.

Още в началото на април Бисмарк изразил пред Ръсел убеждението си, че Ке д'Орсе, независимо от икономическите и финансовите си интереси в Турция, е готов да използва добрите си отношения с Високата Порта, „за да установи такива отношения с Турция, че в някакъв бъдещ период да може да окаже услуги на Русия и така да я откъсне от Германия и да стане неин съюзник на Изток и другаде, ако е възможно“.

Тази френска политика го дразни особено, защото той напълно вярва, че тя ще се окаже успешна. С други думи, още през пролетта на 1874 г. германският канцлер предполага, че Франция в никакъв случай няма да даде приоритет на източните си интереси и преклонението си пред Англия пред целта за съюз с Русия. Той взема предвид все по-вероятната възможност Русия да се поддаде на френски предложения в бъдеще и трябва да използва междинния период, за да настрои едната сила срещу другата, „така че да получи необходимите условия пожелае, когато дойде времето за действие“.²⁷⁹

За да противодейства на още по-енергичната позиция на европейските велики сили, особено на Русия, в полза на Франция, Бисмарк отсега нататък се опитва да изолира Париж, като засилва отношенията си в рамките на Тройния съюз, но и с Лондон. Въпреки че не иска напълно да се откаже от политиката на „поливане със студена вода“, отминалата криза с Франция го научава, че европейските сили очевидно няма да приемат прекалено сурова политика на натиск върху Франция от Германския Райх.

2. Срещата в Петербург между император Франц Йосиф и цар Александър II през февруари 1874 г. и нейните последици за Тройния съюз (на тримата императори). Централният импулс на германския канцлер при оправдаването на политиката на тримата императори е във възможността да се „регулира балансът на силите в полза на пруско-германската хегемония от сигурна, ариергардна позиция“.²⁸⁰ Поддържането на това постигнато превъзходство зависи от способността, вътрешната стабилност и свободата на действие във външните работи, да се предотврати разрешаването или ескалацията на потенциалния руско-австрийски антагонизъм, като се избегнат опасностите които ще възникнат при заплахата от война на Запад.

През пролетта на 1874 г. нито едно от тези необходими условия не изглежда изпълнено: докато във Виена и Санкт Петербург проявяват съдържаност във външната политика в Европа, и дори намеки за разбирателство помежду си, срещу привидно всемогъщия трети съюзник Берлин, ако се забърка в конфликта си с Париж и Ватикана и призивът му за европейската подкрепа остане нечул.

Точно както на Зенгербрюке (Певечки Мост), възгледите на Вилхелмштра-се за опасностите, породени от Ке д'Орсе, не са споделени от Балхаусплац (австроунгарското външно министерство).²⁸¹

²⁷⁹ PRO, FO 64, Bd. 803, Russell an Derby, Nr. 160, Most Confidential, 11.4.1874; im gleichen Sinn HHStA, PA III, Bd. 107, Károlyi an Andriessy, Nr. 23A-B, Vertraulich, 4.4.1874, Lyons an Russell, 3.2.1874, in: Lyons, Record, Bd.2, S.52, PRO, F027, Bd.2049, Lyons an Derby, Nr. 393, Very Confidential, 18.4. 1874.

²⁸⁰ Wolter, Außenpolitik, S. 152.

²⁸¹ S. PAAA, 1AAI 65, Bd. 1, Reuß an Bismarck, 16.2.1874, ebd., IAAa50, Bd. 1, Bülow an Bismarck, 10.11.1873; s.a. Wertheimer, Andrassy, Bd.2, S. 106f.

Политиката на Бисмарк, всяваща страх, водени от „фикс идеята“²⁸² за смазване на Франция и утвърждаване му като „доминраща сила“²⁸³, създават убеждението във Виена²⁸⁴, че за да разшири собственото си пространство за маневриране и да поддържа европейския баланс на силите, е наложително да запази Франция като значителен фактор в европейската пентархия.²⁸⁵

Германското правителство е смутено виждайки как засилените усилия на френския посланик маркиз д'Аркур, за насърчаване сближаването между страната му и Австро-Унгария, намират все по-силен отзвук във висшето виенско общество и в императорското семейство.

Успоредно с това разширяване на приятелските контакти с Париж, Виена също така силно се стреми към собствено независимо сближаване със Санкт Петербург, т.е. към еманципацията си от Берлин.

Това предизвиква значително негодувание там, и според точната оценка на Лангенау, Бисмарк винаги твърди, че „разбирателството между Австрия и Русия трябва да бъде чрез Прусия“.²⁸⁶

„Още през 1871 г. Бойст твърди, че планираното преминаване към Германия трябва да бъде допълнено от подобряване на отношенията с Русия, но и той приема, че „пътят към Петербург трябва да се търси през Берлин“.²⁸⁷

За разлика от него, след като встъпва в длъжност на 14 ноември 1871 г., Андраши първоначално се опитва да спечели германското правителство за агресивна политика спрямо Русия, но същевременно, криейки истинските си намерения, той сигнализира на Горчаков за готовността си да поддържа добри отношения, основани на статуквото.²⁸⁸

Тези усилия не остават без последствия. През 1872 г. той отново проучва възможността за по-тясно сътрудничество със Санкт Петербург, този път в Берлин и Лондон. След отрицателните резултати обаче бързо променя курса си и информира Горчаков, „като отбелязва, че между двете сили няма никакви противоречия, и без да го формулира официално, той намеква, че е добре това да залегне в споразумение, което да очертае по-конкретни ангажименти“.²⁸⁹

Като реалист, той осъзнава необходимостта от култивиране на добрите отношения със Санкт Петербург след отказите от Берлин и Лондон, но страхът

²⁸² Това е изразил един от „най-важните политици“ на Виена в разговор с Баур през февруари 1874 г. HStA-St, E71 b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 3.2.1874.

²⁸³ HStA-St, E71 b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 3.2.1874.

²⁸⁴ Andrassy im Gespräch mit dem englischen Geschäftsträger, PRO, FO 7, Bd. 827, Ffrench an Granville, Nr. 7, 15.1.1874.

²⁸⁵ PRO, FO 7, Bd. 827, Ffrench an Granville, Nr. 7, Confidential, 15.1.1874.

²⁸⁶ HStA-St, E71 b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, Streng Vertraulich, 29.1.1874; s.a. PAAA, IAA1 63, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 11, Vertraulich, 14.1.1874.

²⁸⁷ HHStA, PA XL, Bd. 332, Nachlaß Langenau.

²⁸⁸ Diöszegi, Österreich-Ungarn, S.276; s.a. Rumpier, Österreich-Ungarn, S. 145-149. Diöszegi, Außenpolitik, S.27, u. PAAA, IABi49, Wolff's Telegraphisches Bureau, Nr. 3668, 11. 11. 1871, ebd., Reuß an Bismarck, Nr. 121, 13. 11. 1871

²⁸⁹ Горчаков отхвърли предложението, „тъй като не виждам ползата от подобно сближаване и освен това че е трудно, дори невъзможно, да се намери основа, върху която това начинание да се утвърди, без скритите намерения на Австро-Унгария.“ Проект на поверителна депеша до г-н посланик Новиков, 20. 7.1872 г., Diöszegi, Außenpolitik, S. 47, Anm. 41.

от традиционната завоевателна руска политика, остава постоянна движеща сила зад политиката му спрямо Русия.²⁹⁰

Между полюсите на враждата и съглашението, обаче волята за сътрудничество набира все по-голяма сила между 1871 и 1875 г. Дори след избухването на Източната криза през 1875 г. желанието за двустранно разбирателство, която характеризира отношенията между Виена и Санкт Петербург още от първия им съюз срещу турците през 1697 г.²⁹¹, остава структурна характеристика на австроунгарската, и на руската външна политика. Сред най-важните поддръжници на сближаването с Русия са традиционно проруските, консервативни австрийски социални слоеве, водени от ерцхерцог Албрехт²⁹² и военния министър Кун, които категорично се застъпват за съюз със Санкт Петербург и все още съжаляват за неутралитета на Виена във Френско-пруската война.²⁹³ Кун, се опасява от упадък на Австрия, който според него е започнал през 1867 г. с отказа на императора от „водещата си роля в Германия“ и „да създадем обединена и могъща Австрия“. „През 1870 г. всичко можеше да се оправи отново; трябваше да поемем риска, но къде бяха мъжете за това?! От този злощастен период насам виждам само мрачно бъдеще за Австрия.“²⁹⁴

За разлика от русофилската политика на ерцхерцог Албрехт или Кун, не бива да се подценяват по-тактическите съображения на проруската политика на Андраши, когото Кун презрително нарича „военен (хонвед) шут“ и „надут, подъл, но хитър и находчив цигани“.²⁹⁵

Тези съображения целят да прекъснат германо-руската връзка, като сеят недоверие, и да принудят Берлин да избере Виена в дългосрочен план. Не е ли това необходимата предпоставка за окончателното осъществяване на неговата „мечта“ за съюз с Англия и Германския Райх?

Ярък пример за тази стратегия е разговорът с английския шарже д'афер във Виена на 15 януари 1874 г. Андраши първоначално рисува блестяща картина на настоящите отношения с Русия, които, според него, имат тенденция „да се приближават все повече и повече всеки ден“. Въпреки това той се опасява, че в бъдеще „може да възникне непредвиден конфликт във вижданията [...] и дори да доведе до военни действия“.

Вземайки предвид принципите на блестящата изолация на Англия, Андраши веднага подчерта, че Австро-Унгария тогава „би могла [...] да се справи сама с военната сила на Русия“. Само в случай на ръководен от Русия противников съюз, Виена ще се нуждае от помощ, но той вече вижда „друг готов съюз, който може да противопостави на всеки, който тя [Русия] може да сформира!“ Външният министър умишлено избягва по-нататъшно споменаване на членовете на тази бъдеща контракоалиция. Ако има предвид Централните сили, Италия и дори Англия²⁹⁶, той естествено се надява, че предложението за руския

²⁹⁰ Вижте протоколите от двете тайни конференции, проведени под председателството на Франц Йосиф на 17/18 февруари 1872 г. Lutz, Politik, S.23-44; s.a. Diöszegi, Außenpolitik, S.33 и. 39.

²⁹¹ Pottmeyer, Bündnispolitik, S. 116.

²⁹² Подходи към липсваща досега биография на ерцхерцог Албрехт се предлагат от незавършено и никога не публикувано произведение на Eduard Heller in: KA-W, B 679/1, NL Heller.

²⁹³ Rumpier, Österreich-Ungarn, S. 145.

²⁹⁴ KA-W, B 670/7, NL Kuhn, Tagebuch 4.2.1874, s. a. die Eintragungen vom 3. u. 4. 3.1874

²⁹⁵ KA-W, B 670/7, NL Kuhn, Tagebuch 3.3.1874.

²⁹⁶ S. Leidner, Außenpolitik, S. 37

съюз ще предизвика страхове в Англия от собствената ѝ изолация, от всеобща европейска война и от разрушаването на баланса на силите. Акцентът върху австроунгарската военна мощ цели да осигури за кабинета на Сейнт Джеймс допълнителен стимул за сътрудничество с Балхаусплац.

Накрая, като решаващ аргумент за присъединяването на Англия към предложения съюз, Андраши твърди, противно на собствените си убеждения, „че в случай на такова развитие е много съмнително дали Германия ще се присъедини към Русия, поради последиците, които ще възникнат, като разделение и бунт в Райха, защото част от новопридобитите кралства и провинции, ще засанат на страната на Австрия с надеждата да си възвърнат предишната независимост.“²⁹⁷

Очевидно Андраши все още не се е отказал от стратегическата си цел за антируски съюз с Англия и Германия, но негативните преживявания от 1871 г. насам го принуждават значително да промени тактическите средства за постигане на целта си, за да създаде условията, които иска да представи като вече установени факти.

Следователно, негова основна задача е да разшири съществуващите добри отношения с Русия и да разхлаби германо-руското приятелство. Значителен тласък в тази посока е пътуването на император Франц Йосиф до Русия през февруари 1874 г.²⁹⁸

С голяма свита монархът заминава на 11 февруари 1874 г. и след кратка спирка във Варшава пристига в руската столица на 13 февруари 1874 г.²⁹⁹ В Берлин посещението на императора е посрещнато с бдително, дори подозрително око, особено след като приблизително по същото време двама високопоставени френски дипломати също пристигат в Санкт Петербург³⁰⁰ и Бисмарк се

²⁹⁷ PRO, FO 7, Bd. 827, Ffrench an Granville, Nr. 7, Confidential, 15. 1.1874.

²⁹⁸ Zur Reise Kaiser Franz Josephs vgl. Bagdasarian, *Rapprochement*, S. 127f.; Loftus, *Reminiscences*, Bd. 2, S. 92-94; Wertheimer, *Andrassy*, Bd. 2, S. 108-119; Wolter, *Außenpolitik*, S. 157f.

²⁹⁹ Освен двамата генерали и всички адютанти, императорът е придружен от министъра на външните работи Андраши, началника на отдел във външно министерството барон Леополд Фридрих фон Хофман, държавния съветник фон Браун, генерал фон Бек като ръководител на военната канцелария, главния съветник по търговската политика в държавната канцелария Ритер фон Швигел и министерския секретар на президентския отдел във външно министерство Александър фон Околичани, с други думи, онези лица, които го придружават в Берлин през 1872 г. Швигел обаче сега заменя придворния и министерски съветник барон дьо Пон, който отговаря за Ориента и Русия, така че в дипломатическия корпус възникват спекулации, че може да се сключат търговски споразумения между съседните държави. HStA-St, E71 b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 7.1. 1874, PAAA, IAAI65, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 4, Vertraulich, 1.1.1874., PAAA, IAAI65, Bd. 1, Generalkonsul in Warschau, Rechenberg, an Bismarck, Nr. 525, 5.2.1874, ebd., Schweinitz an Bismarck, Ttl. Ni.8, 11.2. 1874, ebd., Rechenberg an AA, Tel., 12.2. 1874, ebd., Reuß an Wilhelm I., Nr. 56, 13.2.1874.

³⁰⁰ В края на януари 1874 г. Бургуан, бившият посланик във Ватикана, пристига в Санкт Петербург с полномощието да сключи търговско споразумение с Русия. Бисмарк се съмнява дали икономическите споразумения са единствената цел на дълго обявяваната мисия и на 26 януари 1874 г. инструктира Ройс да проучи допълнителните мотиви. Германският посланик незабавно съобщава за широко разпространените подозрения, че Бургуан идва да контролира Льо Фло, който е смятан за твърде неактивен от Париж, и вероятно се подготвя уволнението му. Френският посланик обаче е „персона грата“ за царя и Зенгербрюке (Певчески Мост), както в предишни времена, се противопоставя на всякакви опити за замяната на Льо Фло. Оценката на досиетата от Виена, Лондон и Париж потвърждават оценката на Ройс. Ке д'Орсе знае, че назначаването на нов посланик ще бъде неприятно за царя, но въпреки това използва Бургуан, за да прецени неофициално настроението в Русия, за да оцени по-добре много оптимистичните доклади на Льо Фло. Освен преговорите за търговското споразумение, Бургуан използва възможността отново да напомни на австрийските и руските политици за безусловния ангажимент на Франция към мира и за заплахата, идваща от Германия. Неочаквано внезапно пристигане на Гонто-Бирон в средата на февруари обаче предизвиква много по-голямо външно влияние от самото му присъствие, събитие, което дори Льо Фло не намира нито за приятно, нито за разбираемо. По съвет на Деказ френският посланик в Берлин отлага пътуването си, по

опасява, че монарсите със своите министри в Санкт Петербург възнамеряват да предприемат „опит за разбирателство, за да успокоят съвместно раздразнението“ на Берлин към Париж.³⁰¹

Освен това слуховете, циркулиращи в европейския печат, за помирение между руснаци и поляци, насърчавани от Австро-Унгария³⁰²101, предизвикват безпокойство в Берлин относно политиката на Виена, тъй като Бисмарк е наясно, че нито Горчаков, нито Андрaши са готови да се откажат от онези „оръжия“, които Русия може да упражнява военно чрез натиск върху стратегически неблагоприятната източна граница на Германия, очертана от Конгресна Полша³⁰³, а Австро-Унгария е поела „грижата за полското население в Галиция“³⁰⁴.

В светлината на тези многобройни опасения, е необходимо да се напомни на Балхаусплац, че Вилхелмцрасе се смята за необходима връзка във всяко австроунгарско-руско разбирателство и следова т незабавно да се противопостави на всяко самостоятелно сближаване между Виена и Санкт Петербург, защото то заплашва да затвърди вече публично изразеното мнение, че „съюзът и приятелството между Русия и Австро-Унгария предлага по-голяма гаранция за европейски мир [...] отколкото другите съюзи“?³⁰⁵

Сензационен отговор на този въпрос е даден, на 13 февруари 1874 г. в статията на някой си Михаел Полит, под заглавие „Германия и Русия по отношение на Австрия и Източния въпрос“ в „Augsburger Allgemeine Zeitung“.³⁰⁶ В нея авторът твърди, че само Берлин и Санкт Петербург притежават способността „да влияят решително върху съдбата на Европа“. Тяхната сила им позволява да „постигнат всичко по взаимно съгласие, но поотделно те не могат да намерят заместител в никакъв съюз“. Виена може само да следва курса, определен от Берлин и Санкт Петербург; Ако обаче им се противопостави, рискува „лесно да бъде задушена в прегръдката на Германия и Русия“.³⁰⁷

семеини причини, тъй като се опасява, че едновременно присъствие на Андрaши може да раздразни Бисмарк. За да избегне всякакви спекулации за евентуални връзки с пътуването на Франц Йосиф, Гонто-Бирон първо посещава Москва и пристигна в Санкт Петербург едва на 23 февруари 1874 г., един ден след заминаването на монарха. Въпреки че присъствието на Гонто-Бирон едва ли се приписва на политически мотиви от германска страна, времето на пътуването се смята за неблагоприятно, защото създава впечатление, че Франция се опитва да окаже силно влияние върху настроението в Санкт Петербург чрез тримата са посланици.

³⁰¹ HStA-M, MAIII, Bd.2442, Bray an Ludwigll., Kr.49/VII, 11.2.1874.

³⁰² S. PAAA, IAA165, Bd. 1, Bülow an Petersburg, Nr. 82, London, Nr. 78, Wien, Nr. 73, Paris, Nr. 64, Brüssel, Nr. 36, Rom, Nr. 70, München, Nr. 20, 19.2. 1874 mit dem beiliegenden Resume des journaux polonais de l'etranger, u. ebd., Reuß an Bismarck, Nr. 57, 14.2. 1874; s.a. Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 108; Winckler, Ausbruch, S.672; dcrs., Bündnispolitik, S. 15.

³⁰³ Winckler, Ausbruch, S.672.

³⁰⁴ GW, Bd. 15, S. 401; Ройс съобщава, че в първата неделя от престоя си Франц Йосиф посещава католическата църква „Света Екатерина“ на Невски проспект, където митрополит архиепископ Туалковски, говорейки на полски, се оплака от преследването на Католическата църква в Европа и говори за милионите католически поляци под австрийската корона. Речта предизвиква значително недоволство у царя. Франц Йосиф обаче подарява на архиепископа ценен кръст за спомен. PAAA, IAAI 65, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 77, 24.2.1874.

³⁰⁵ PAAA, IAAI 65, Bd. 1, Golos, Nr. 32, 13.2.1874, Übersetzung.

³⁰⁶ Winckler, Bündnispolitik, S. 14, Anm. 44. Както научих от архива Кота в Националния музей „Шилер“, авторството е видно от регистъра на почетните получатели на вестник „Аугсбургер Алгемайне“, който се съхранява там заедно с редакционните екземпляри.

³⁰⁷ PAAA, IAAI 65, Bd. 1, Augsburger Allgemeine Zeitung, Nr. 44,13.2.1874; s. a. Wenheimer, Andrassy, S. 113-115. Цитатът, споменат в литературата, приписван на Винклер, „Царската (Руската) империя може да завземе Долния Дунав, а Германия – Горния Дунав по всяко време, ако пожелае“, не е откъс от статията в Augsburger Allgemeine, а по-скоро перифразирани разказ на Баур. Winckler, Bündnispolitik, S. 14; Wolter, Außenpolitik, S. 158; HStA-St, E71, Büschel 77.1, Baur an Uxkull-Gyllenband, 18.2.1874.

Това е особено очевидно в разглеждането на Източния въпрос: докато „интересът на Германия към Горния Дунав е идентичен с интереса на Русия към Долния Дунав“, Австро-Унгария се оказва „онзи проблемен обект, който и двете държави, ако не го елиминират напълно, поне трябва да го подчинят на своите цели“.

Дали по този начин Бисмарк наистина си е позволил публично да изрази тази своя „най-съкровена мисъл“³⁰⁸, която Радовиц ще формулира в дипломатическа форма, година по-късно?

Дали това е „сянката на предстоящите събития, хвърлена върху стената“? Или вестникът просто е изстрелял пробен балон, за да анализира реакцията на обществеността?

Дали авторът просто е изстрелял „халосен патрон“, предназначен да разстрои Австро-Унгария и да я призове да бъде послушен съсед?³⁰⁹

Тук не може да се отговори дали пресслужбата на Вилхелмщрасе действително е ръководила перото на автора, когато е писал редовете си;

Въпреки това, може да се съгласим с оценката на белгийския външен министър, че атаките в „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“ са „ехо от настроенията в Берлин, провокирани от сближаването между Австрия и Русия“, защото това сближаване води до „по-голяма независимост от Германският Райх“.³¹⁰

Показателно е, че правителствата във Виена и Берлин веднага се опитват да скрият истинските си възгледи относно статията, за да ограничат щетите, които тя нанася на двустранните отношения. След бързо разпространяващия се слух по Дунав, че скандалната статия произхожда от Вилхелмщрасе, Бисмарк отрече всякаква отговорност³¹¹, както ще направи година по-късно след статията в берлинския „Пост“, озаглавена „Задава ли се война на хоризонта“.

Въпреки многократните оплаквания на Швайниц за „пагубното влияние на печата върху отношенията ни с Австро-Унгария“, което прави почти невъзможно за него да смекчи „последниците“ от предизвиканите „омраза и недоверие“ към Германия, канцлерът отговаря с кратко послание до посланика си, подчертавайки, че смята този вестник „от време на време, се проявява, не като приятел, а като неоспорим противник“ на правителството.³¹²

Независимо, че канцлерът упражнява влияние върху печата, не бива „да бъде държан отговорен за всичко, което се появява във вестниците без наше знание или против нашата воля, на което в най-добрия случай можем само да отговорим или предотвратим“.³¹³

Съвсем правилно политиките във Виена не отдават голямо значение на подобни обяснения. Андраши реагира с откровен гняв на многократното и до-

³⁰⁸ HHStA, *Presseleitung*, Bd. 29, Nr. 69, Brück an Andrassy, Nr. 13A-C, 1.3.1874.

³⁰⁹ PRO, FO 9, Bd. 223, Morier an Granville, Nr. 16, 16.2. 1874.

³¹⁰ AMAE-B, CP Allemagne, Bd. 2, Aspremont-Lynden an Nothomb, Nr. 52, *Confidentielle*, 21.2.1874.

³¹¹ PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 71, 20.2.1874, *ebd.*, Schweinitz an Bismarck, Nr. 48, Ganz Vertraulich, 26.2.1874, AMAE-B, CP Autriche, Bd. 41, Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr.38/52, 17.2. 1874; s.a. Wertheimer, Andrassy, Bd.2, S. 113.

³¹² PAAA, IAA165, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 48, Ganz Vertraulich, 26.2.1874. „В светлината на „шовинистичните изявления на част от пруския печат [...]посланикът на Вюртемберг фон Баур, отбелязва първите признаци на ожесточени настроения срещу Прусия“ в австрийските вестници и списания“. HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Uxkull-Gyllenband, 18.2.1874, s.a. *ebd.*, Wiener Sonn- und Montagsblatt, Nr. 17, 22.2.1874, *ebd.*, Neues Wiener Tagblatt, Nr. 53, 23.2.1874; vgl. Vfinckler, Thronrede, S. 330; dagegen Scharff, Bismarck, S. 247.

³¹³ PAAA, IAA141, Bd. 16, Bismarck an Schweinitz, Nr. 81, 25.2.1874.

ри на английски език, клеветническо твърдение на Бисмарк, че Бойст (бившият външен министър, сега посланик в Лондон) е автор на статията, което той категорично отхвърля като „очевидно невярно“. Въпреки че иска да придаде на статията си малка тежест, публично и официално отхвърлил всяко Берлинско твърдение като „абсурдно“, целящо да „направи добро впечатление в лошата игра“.³¹⁴

Майстор на прикриването, Андраши не иска раздразнението му да стане публично достояние, но поверително предупреждава собствениците на „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“ за последствията, които техните „злобни и тенденциозни статии“, публикувани с „намерението да подбуждат омраза срещу различните слоеве и народи на Монархията“, и да ги провокират, заплашва с мерки, които ще се отразят сериозно върху финансовото състояние на вестника.³¹⁵

Значителните доказателства показват, че Бисмарк е одобрил и харесал въпросната статия³¹⁶, и характеристиката му за вестника едва ли е била точна. Тъй като журналисти, работещи за „Вилхелмштрассе“, като например пресаташето на посолството в Париж, Рудолф Линдау, са сред редовните сътрудници³¹⁷ на вестника, а въпросният автор Полит, по собствено признание, е бил убеден през 1873 г., че след 13-годишна пауза, „доброто развитие на събитията в Германия съвпада с наближаващата Източна криза“, става ясно, каква е репутацията на вестника.³¹⁸ Затова може да приемем мнението, изразено от австро-унгарската дипломация, че вестник „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“, е „изцяло ръководен и вдъхновен от Берлин“.³¹⁹

Интересен резултат от този инцидент е последвалата „вестникарска война“³²⁰ между полуофициални германски и австрийски вестници, съпътствана от повтарящи се заплахи на Бисмарк, че ще се стигне до разпадане на Двойната монархия, въпреки „*horror vacui*“ (страхът от празнотата) на класическата европейска дипломация спрямо разпадането на многонационалната държава – да

³¹⁴ PAAA, IAAI41, Bd. 16, Bismarck an Schweinitz, Nr. 81, 25.2. 1874, u. ebd., IAA165, Bd.1, Bülow an Schweinitz, Nr. 86, 5.3.1874, ebd., Botschaft London, Bd. 113, Bülow an Münster, Tel. Nr.15, 25.2. 1874. HHStA, Presseleitung, Bd. 29, Nr. 83, Károlyi an Andrassy, Privat, Vertraulich, 7.3.1874, Marginalie Andrassy. PAAA, IAA165, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 51, 1.3.1874. PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 71, 20.2.1874.

³¹⁵ HHStA, Presseleitung, Bd. 29, Nr. 120, Дворцов и министерски съветник Фалке фон Лилиеницайн до посланика в Щутгарт, Пфустершмид, 14.4.1874 г.; по настояване на Пфустершмид собственикът на вестник „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“, Райшах, се съгласи пред виенското правителство да публикува неофициални и официални статии от „Балхаусплац“ срещу заплащане, Nr. 147/8, Pfusterschmid an Andrassy, Nr. 1, Preßangelegenheit, Vertraulich, 23.4. 1874, ebd., Pfusterschmid an Andrassy, Vertraulich, 21.5.1874.

³¹⁶ Напълно вероятно, и самият Бисмарк да е истинският автор на статията, или неин вдъхновител, с която цели да покаже и благоразположението си към Русия и да я провокира с този намек, към по-тясно сближаване! (б. пр.)

³¹⁷ S. Naujoks, Lindau, bes. S. 333 f.; s. a. Morsey, Pressepolitik, S. 179 u. 181, Anm. 19; Pohl, Einflußnahme, S. 192.

³¹⁸ Schiller-Nationalmuseum Marbach am Neckar, Cotta-Archiv (Stiftung der Stuttgarter Zeitung), Korrespondenz Polit, Nr.3, Polit an den Herausgeber der "Augsburger Allgemeinen Zeitung", 28.9.1873.

³¹⁹ HHStA, Presseleitung, Bd. 29, Nr. 163, Brück an Andrassy, Nr. 19F, 10.5.1874, ebd., Nr. 69, Brück an Andrassy, Nr. 13A-C, 1.3.1874, ebd., Nr. 70, Brück an Andrassy, Nr. 13C, 1.3.1874; vgl. ebd., Nr. 147/8, Pfusterschmid an Andrassy, Vertraulich, 25.4.1874.

³²⁰ Winckler, Ausbruch, S.673; vgl. Scharff, Bismarck, S. 207-209.

бъде „разбита“, както английският посланик докладва веднага на Лондон в писмо, озаглавено „*Ceterum censeo*“³²¹.

Въпреки че Ръсел набляга на вътрешнополитическия мотив, предполагайки, че Бисмарк ще се съобрази с исканията на националлибералите за завършването на незавършеното обединение на Райха, той едновременно посочва, че самият германски канцлер може при определени обстоятелства, да се съгласи на разделяне на Дунавската монархия.³²²

През март 1873 г. Ръсел отбелязва: „Аз самият вярвам, че съюзът или разбирателството между Русия и Германия, Горчаков и Бисмарк, е реално, близко и искрено; и че те са се договорили да запазят Австрия, стига тя да им се подчинява и да им служи, но горко на Австрия, ако някога се опита да бъде независима!“³²³

Английският посланик изхожда от предпоставката, че от гледна точка на Бисмарк, интересите за сигурност на Германския Райх не позволят на Австро-Унгария да има статут на независима велика сила. Ако Виена стане твърде неудобна или цялостната външнополитическа ситуация на Берлин стане твърде заплашителна, тогава Бисмарк, и в това той е сигурен, несъмнено ще бъде готов „да купи сътрудничеството [на Александър II] с всичко, което пожелае на Изток“.³²⁴

Ръсел е подкрепен в това свое твърдо убеждение от английските си колеги. Например Кроу, генерален британски консул в Дюселдорф, стига до подобно заключение през март 1874 г., че Бисмарк вече мисли по-малко за война с Париж, отколкото за борба с Виена, „на която той не се доверява“.³²⁵

За разлика от това, Лайънс, мисли по-малко за пряка конфронтация между Хохенцолерните и Хабсбургите, но също смята за Бисмарк, година преди мисията на Радовиц, че е способен да „купи неутралитета на Русия с Константинопол“.³²⁶

Германският канцлер, както недвусмислено показват мненията на английските дипломати, остава дори три години след основаването на Германската империя, обременен със стигмата на революционер, напълно способен да

³²¹ „*Ceterum censeo Carthaginem esse delendam*“ е известна латинска фраза, означаваща „Освен това смятам, че Картаген трябва да бъде разрушен“. Използвана е от римския сенатор Катон Стари, който настоява упорито за унищожаването на Картаген по време на Пуническите войни. (б. пр.)

³²² Ръсел пише следното: „„Разпадането на Австрийската империя се смята за неизбежно [сред националлибералите от Vf.], колкото големи и успешни да са усилията на принц Бисмарк да я запази единна в момента и през следващите няколко години.“ PRO, F064, Bd. 803, Russell an Derby, Nr. 158, Confidential, 10.4.1874; s.a. Russell an Lyons, 20.2.1874, in: Lyons, Record, Bd. 2, S. 52f., wieder abgedruckt in: Rohl, Bismarck, S.26f., Russell an Granville, 21.2.1874, in: Knaplund (Hg.), Letters, S. 125; s.a. BT, Papiers Decazes, Bd. 716 fo 108-110, Decazes an Gavard, 19.2.1874, AMAE, Papiers Chaudordy, Bd.1, Decazes an Chaudordy, 21.2.1874, vgl. Meine, England, S.67-69, Anm.40 u. S. 186f.; Herzfeld, Kriegsgefahr, S. 6f. und 15; Steinbach, Diplomatie, S.64.

³²³ Russell an Lyons, 14.3.1873, in: Lyons, Record, Bd. 2, S.42. Още през септември 1872 г. Ръсел заявява след срещата на тримата императори в Берлин: „С разбитата Франция и неутралната Англия, руско-германският протекторат може постепенно да превърне Австрия във васал и на двете сили.“ PRO, F064, Bd. 803, Russell an Granville, Nr. 133, 21.3.1874.

³²⁴ Russell an Lyons, 20.2. 1873, in: Lyons, Record, Bd. 2, S. 53.

³²⁵ LRO, Derby Papers, 16/2/14, Crowe an Derby, Private and Confidential, 19.3.1874.

³²⁶ Lyons an Russell, 3.2.1874, in: Lyons, Record, Bd.2,S.52; s.a. PRO, F027, Bd.2049, Lyons an Derby, Nr. 393, Very Confidential, 18.4.1874. (доп.пр. В случая не става въпрос за руския неутралитет, а за така желаният от Бисмарк тесен военен двустранен съюз „в огън и вода“, което тѣните руснаци така и не могат да разберат, че това е единственият им път към постигането статута на първостепенна европейска сила, наравно с Германия. Затова в 1914 г. ще се превърнат в „пушечното месо“, на френския реваншизъм и британският стремеж към световното господство).

разруши статуквото на държавната система. И подобни съображения изобщо не са му чужди, както и на германските дипломати. Например, германският посланик във Виена, Швайниц, не вярва в абсолютната необходимост от запазване на Двойната монархия. През декември 1873 г., в доклад, одобрен от Бисмарк, той заявява, че добрите германо-австрийски отношения са „незаменими“ за Виена, но само „желателни“ за Берлин, като внушава, че Вилхелмщрасе е готов да се откаже от връзката си с Балхаусплац, ако там се провежда политика, твърде независима от германска гледна точка.³²⁷

Както на Дунав, така и на Нева, подобни съображения срещат значителна критика през тези седмици.

Докато руският печат отправя „остър упрек“ срещу статията в „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“, полуофициалните австрийски вестници подчертават, че Австро-Унгария в никакъв случай няма да позволи на „Прусия по Горния Дунав и на Русия по Долния Дунав, да управляват както си пожелаят“ и да приеме доброволно „отказа от жизненоважните интереси на Монархията“ като условие за приятелство с двамата си съседи. Напротив, тя с „радост“ се присъедини към мирния съюз като „равнопоставен и напълно легитимен фактор“.³²⁸

За да успокоят европейската общественост и правителствата, печатните органи, близки до Виенския кабинет, веднага подчертават мирната цел на пътуването на императора и коментират, че сключването на двустранни политически споразумения са доста малко вероятни, докато клерикалните и федералистките вестници представят срещата като „тревожна необходимост, продиктувана от нуждата от мир в държавата, икономически съсипана от либералната система“.³²⁹

В разговорите си с руското правителство Андраши подчертава, че начинанието е „срещнало много трудности“ и е „намерило много противници“ у дома, тъй като Русия е широко смятана за неразривно свързана с Германия.³³⁰ Така той се представя като защитник на руско-австроунгарското сближаване и потвърждава, че е необходимо „да обсъди с Русия няколко точки от общата политика, които са важни за бъдещето на Австрия“.³³¹

³²⁷ PAAA, IAA162, Bd. 2, Schweinitz an Bismarck, Nr. 226, Geheim, 4.12.1873.

³²⁸ HHStA, PAX, Bd. 66, Langenau an Andrassy, Nr. 14B, 13.3. 1874., AMAE-B, CP Autriche, Bd.41, Fremdenblatt, 15., 18. и 28.2.1874; s.a. ebd., Neues Fremdenblatt, Nr. 44, 14.2.1874, PRO, FO 7, Bd. 827, Buchanan an Granville, Nr. 9, 15.2.1874.

³²⁹ PAAA, IAA165, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 40, 14.2.1874, HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Uxkull-Gyllenband, 13.2. 1874, PAAA, IAA165, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 40, 14.2.1874.

³³⁰ PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 64, Ganz Vertraulich, 18.2.1874; s.a. KA-VV, B670/7, NL Kuhn, S.248, Tagebuch 11.2.1874: „Какви надежди и страхове ще бъдат свързани отново с това пътуване? В най-дълбокото ми убеждение, то няма да промени нищо в политическите възгледи на Русия. Русия остава съюзник на Прусия, в ущърб на Австрия. Андраши няма да промени нищо. Всички опити на императора досега са били неуспешни и този няма да е изключение, колкото и да му се иска да влезе в най-тесни отношения с Русия.“ А на 4 февруари 1874 г. Кун отбелязва: „Ние сме просто една умираща държава; ние само вегетираме, неспособни да се движим, освен ако Прусия или Русия не ни заповядат. [...] Обречени сме. Не сме изпълнили нашата световно-културна мисия на Изток.“

³³¹ За да противодейства и подобри образа на Русия, в представите на обществеността в Австро-Унгария, Андраши изпраща редактор от „*Neue Freie Presse*“ като специален кореспондент за пътуването на императора до Санкт Петербург. В указанията си до посланик Лангенау той го инструктира да окаже приятелски прием на журналиста и всякаква възможна подкрепа за репортажите му, за да се смекчи русофобското отношение на този важен виенски вестник“. HHStA, Presseleitung, Bd. 29, Nr. 29, Falke an Langenau, 24.1.1874, ebd., Nr. 46, Langenau an Hofmann, Nr. 157, 28.1.1874, ebd., Falke an Langenau, 2.2.1874.

В основата на тези съображения е недоверието обхванало дори „на най-високите“ нива във Виена, че Германският Райх може да пожелае да „разшири границите си и да включи германците в Австрия“. Според Андраши, такова развитие, ще тласне Австро-Унгария на изток излагайки я на риск от конфликт с Русия.³³²

Очевидно изявленията на Андраши попадат на плодородна почва и по думите на посланик Ройс, руският канцлер Горчаков, е склонен да припише подобни амбициозни цели в политиката на Германския райх“.³³³

Според неофициалното руско тълкуване, приятелските отношения с Германия могат „лесно да се променят поради бъдещи събития“³³⁴ и Горчаков, подобно на царя, не смята разширяването властта от западния си съсед „за желателно“, затова руската перспектива подчертава необходимостта от засилване сближаването с Австро-Унгария, за да се възстанови „балансът на силите в Европа, който е разклатен от събитията в последните години“ и да се запази Дунавската монархия като важен „противотежест на Германския Райх“, чието значение е допълнително засилено от остротата на Полския и Източния въпрос. Така двата кабинета са заинтересовани от намирането на начини, чрез приятелски обсъждания на всички възможности, да избегнат сблъсъци в онези области, където сферите им на влияние се припокриват.³³⁵

„Основният резултат, очакван тук от настоящото пътуване на императора, е осигуряването на мир за няколко години напред и укрепването на вътрешното развитие на Австрия“, и както отбелязва Баур – проницателният посланик на Вюртемберг във Виена „двамата монарси очевидно са готови да изпълнят тези надежди“.³³⁶

След блестящият прием личните контакти между двамата короновани глави бързо се „подобряват“.³³⁷ Най-важната предпоставка за това е поведението на Франц Йосиф, който коленичи пред гроба на Николай I, жест предизвикал силно влияние върху руското обществено мнение.

Въпреки че на времето, младият тогава австрийски император погрещва на външния си министър Буол-Шауенщайн да се включи активно срещу Русия по време на Кримската война, цялостното двучино поведение на Хабсбургската монархия допринася за нанасянето на „смъртоносният удар“ върху Свещения съюз и дълбокото нараняване на Руската империя.

Въпреки започналото сближаване между двамата бивши противници от 1872 г. насам, този „трън“ досега възпрепятства „заставянето на нанесената по-рано рана“.³³⁸

³³² PAAA, IAA165, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 48, Ganz Vertraulich, 26.2.1874.

³³³ PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 64, Ganz Vertraulich, 18.2.1874.

³³⁴ PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 64, Ganz Vertraulich, 18.2.1874, s.a. Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 110.

³³⁵ PAAA, IAA165, Bd. 1, Russische Petersburger Zeitung, Nr. 32, 13.2.1874, Übersetzung. PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 64, Ganz Vertraulich, 18.2.1874. HHStA, Presseleitung, Bd. 29, Nr. 41, Langenau an Andrassy, Nr. 5E, 21.1.1874. PAAA, IAA165, Bd. 1, Russische Petersburger Zeitung, Nr. 32, 13.2.1874, Übersetzung, s.a. d., Golos, r. 32, 3.2.1874, Übersetzung; vgl. Winckler, Zielsetzung, S.260f., u. Wolter, Außenpolitik, S. 157.

³³⁶ HHStA-St, E71 b, Büschel 77.1, Baur an Uxkull-Gyllenband, 13.2.1874.

³³⁷ PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Wilhelm I., Nr. 63, 16.2.1874, s. a. PRO, PO 65, Bd. 883, Loftus an Granville, Nr. 98, 24.2.1874.

³³⁸ HHStA, PAX, Bd. 66, Langenau an Andrassy, Nr. 14A-E, Vertraulich, 13.3.1874.

Този привидно „спонтанен акт на благочестие“, очевидно извършен с прецизно разбиране на руските чувства и интерпретиран от царя като „акт на изкупление“ и жест на „извинение“ за „несправедливостите“, нанесени на баща му, проправя пътя за личната връзка между двамата владетели.³³⁹

Горчаков също има лоши спомени и недоверие към Дунавската монархия, след като е преживял поражението на руската дипломация през 1854 г., в което участва като посланик във Виена, и това за него е „лична обида“.³⁴⁰ Въпреки това, той проявява лични симпатии към Андраши³⁴¹, за да създаде основата за обсъждането на въпросите по „пълен и безрезервен начин“ с „взаимна откритост“, за да се предотврати „възникването в бъдеще на недоверие, подозрения и антагонизъм, както преди това, особено по отношение на „източната политика“ и славянската пропаганда“.³⁴²

Той ясно заявява, че по отношение на „стария обект на подозрение“ на Русия към Австро-Унгария, а именно Босна и Херцеговина, и желанието да бъдат анексирани от Виена, или австроунгарската подкрепата за въстания там срещу Високата Порта, ще бъде възприето от Санкт Петербург като „репресии“, след което Андраши незабавно му дава „най-категоричните уверения“.³⁴³

Андраши заявява съгласието си с Горчаков „по никакъв начин да не ускорява процеса на разпад, протичащ в Турция. Ако въпреки това възникнат трудности в близко бъдеще, ние ще обсъдим откровено всеки въпрос с Русия и се надяваме, най-безопасно да избегнем всякакви търкания между двете страни“.³⁴⁴

Докато водещите министри осъждат тълкуването на статията в „*Augsburger Allgemeine*“, която предизвиква възмущение в Санкт Петербург, според която „запазването на Турция, изобщо не е догмаза Германския райх“³⁴⁵, монарсите също са на мнение, че трябва да изпратят ясен сигнал за съгласието си до Берлин. На празничния банкет на 15 февруари 1874 г. царят, вдига тост за своя августейши гост, споменава общото им приятелство с Вилхелм I, като „най-сигурната гаранция за мира“³⁴⁶, но в съответствие с външнополитическата си концепция за „Европейски концерт“, споменава и кралица Виктория³⁴⁷, създа-

³³⁹ Която Александър II ще разкъса окончателно, когато „забравя да изпълни“ за Райхщадското споразумение и Будапещенската конвенция със Санстефанският договор, което предизвиква свикването на Берлинския конгрес през 1878 г. (б. пр.)

³⁴⁰ Philipp, Aufstieg, S. 112.

³⁴¹ HStA-St, E73, Vera. 61, Fasz.88, Maucler an Mitnacht, 15.2. 1874.

³⁴² HStA-St, E73, Verz.61, Fasz.88, Maucler an Uxkull-Gyllenband, 27.2.1874; s.a. PAAA, IAAI65, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 62, Vertraulich, 16.2.1874.

³⁴³ PAAA, IAAI65, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 62, Vertraulich, 16.2.1874.

³⁴⁴ Zitiert nach: HStA-M, MAIII, Bd.2758, Lerchenfeld an Ludwigll., Nr.25/XIII,

1.3. 1874. Тези изявления на Андраши, предадени на Лерхенфелд от надежден източник, се потвърждават от разговора на началника на Азиатския департамент Стремоухов с посланик Ройс. Стремоухов му излага основните принципи на ориенталската политика на Андраши: „Запазване на Турция, намаляване на всичко, което заплашва статуквото, открит диалог с руското правителство по всички въпроси, които предизвикат недоразумения, и повече никакви взаимни подозрения.“ Според Стремоухов е постигнато пълно съгласие с руската ориенталска политика. Подобно се изказа и Игнатиев пред френския посланик Вогю. PAAA, IAA165, BJ. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 31, 27.2.1874, ebd., iABq 109, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 119, 14.4. 1874, AMAE, CP Turquie, Bd.298, Vogüe an Decazes, Nr. 28, Confidentielle, 18.3.1874.

³⁴⁵ PAAA, IAA165, Bd. 1, Augsburger Allgemeine Zeitung, Nr. 44, 13.2.1874.

³⁴⁶ PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an AA, Tel., 16.2.1874; s.a. ebd., Reuß an Bismarck, Nr. 75, 23.2.1874.

³⁴⁷ StA-D, Großherzogliches Haus- und Familienarchiv, D25, Kasten 1, Tagebuch Alexanders von Hessen, 17.2.1874.

вайки доста нежеланото впечатление от германска гледна точка, че Русия приветства предупреждението на английската кралица срещу превантивен удар на Германия срещу Франция, и дори, че царят смята отношенията си с Австро-Унгария, Англия и Германия за равностойни.³⁴⁸

Недоволството на царя обаче не е насочено единствено към германската политика спрямо Франция или печата, но и срещу речта на фелдмаршал Молтке от 16 февруари 1874 г.

По време на първото четене на Имперския военен закон, Молтке предупреждава срещу „заблудата“, че Германският райх е спечелил „уважение“ или „любов“ в Европа след основаването си.

„От всички страни“, продължава той, Германия се сблъсква с „недоверие“ и страх, че може да се окаже „неудобен съсед“ и планира по-нататъшно разширяване. Молтке определя тези страхове за напълно неоснователни и безпочвени, защото дори не знае „какво ще правим със завладяно парче от Русия или Франция“. Той обаче се надява, че Германия „не само ще поддържа мира в продължение на няколко години, но и ще наложи мир; може би тогава светът ще се убеди, че една могъща Германия в сърцето на Европа е най-голямата гаранция за мира в Европа“.³⁴⁹

Александър II, макар и да не забелязва русофобия в тези забележки, веднага възразява пред Ройс, срещу отъждествяването на Русия с Франция.³⁵⁰ За да предотврати по-нататъшно разстройство на отношенията с руския монарх, Бисмарк бърза да информира царя, че кайзер Вилхелм I е видял в неговата реакция „само още едно доказателство за приятелски чувства“. Въпреки че речта също го е „неприятно изненадала“, канцлерът трябва да признае, че Молтке е схванал точно основния проблем на Германския Райх: „Дали Европа наистина е готова да приеме силна Германия в центъра си като най-голямата гаранция за мира?“³⁵¹

Дали наистина е общоприето сред европейските държавници, твърдението което Одо Ръсел уместно изразява: „Когато Германия е доволна, Европа е спокойна“?³⁵²

Наскоро разрешеният конфликт между Берлин и Париж, и напрежението между Вилхелмшрасе и Светия престол, се възприемат в Санкт Петербург, като симптом, че Германският Райх все още не е наситен.

³⁴⁸ AMAE-B, CP Allemagne, Bd. 2, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 58, *Confidentielle*, 18.2.1874, *ebd.*, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 73, 25.2.1874, HHStA, PA III, Bd. 107, Karofyi an Andrássy, Nr. 15, *Vertraulich*, 25.2.1874, HStA-St, E73, Verz.61, Fasz.88, Maucler an Uxkull-Gyllenband, 16.2.1874, BT, *Papiers Decazes*, Bd. 689 fo 22-28, *Note secrete Allemagne*; Записът възпроизвежда разговор между Бисмарк и руския посланик Орлов от февруари 1874 г.; но от подредбата в този том става ясно, че датата на нотата е 5 март 1874 г.

³⁴⁹ Moltke, Rede, S. 109 u. 116; zur Rede s.a. Winckler, Zielsetzung, S.244.

³⁵⁰ S. PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 72, *Ganz Vertraulich*, 22.2.1874, PRO, FO64, Bd. 802, Russell an Derby, Nr. 99, *Very Confidential*, 28.2.1874, *ebd.*, F065, Bd. 883, Loftus an Derby, Nr. 136, *Confidential*, 18.3.1874; „Голос“ реагира много остро на речта на Молтке, че „въпреки доказаното превъзходство на въоръжените си сили Германия продължава да полага усилия за по-нататъшно и по-голямо въоръжаване, в разрез с размера бюджета си и в противоречие с прочутата си пестеливост“, и прави извод, „че [Молтке] дори сега да не желае война, ще я пожелае в бъдеще.“ „Голос“ завършва с предупреждението: „Ние знаем, и Германия също знае, че от нас няма какво да вземе. [...] Нищо не се плашим, защото сме наясно със силата си.“ PAAA, IABi 53, Bd. 1, *Golos*, Nr. 50, 3.3.1874, *Übersetzung*.

³⁵¹ PAAA, Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Reuß, Nr. 91, 27.2.1874.

³⁵² PRO, FO64, Bd. 802, Russell an Granville, Nr. 86, 20.2.1874.

Това чувство, собствената нужда от мир и вече възприеманото като прекомерно разширяване на Германския Райх, подтиква Русия да засили собствените си отношения, да облекчи изолацията си с Англия и най-вече да предложи на Франция поне морална подкрепа в борбата, срещу източния си съсед.

Още преди имперската среща, царят уверява френския посланик, че „personne ne veut la guerre“³⁵³ (никой не иска война) и изразява голямото си недоволство от „politique violente“³⁵⁴ (силовата политика) на германския канцлер.

Въпреки докладите на Бургуан³⁵⁵, които предупреждават за платоничния характер на подобни руски уверения, Деказ вече бавно се убеждава, че настроението на Дунав и Нева наистина се развива в полза на Франция.

На 4 февруари 1874 г. той подчертава пред Льо Фло, че правителството отдава изключително значение на думите на руския автократ, всъщност дори разчита „без съмнение [...] на приятелската намеса на силите, за да се предотврати всяка евентуална заплаха“.³⁵⁶

Пътуването на император Франц Йосиф до Санкт Петербург допълнително подхранва тези високи очаквания. На 9 февруари 1874 г. „Journal de Debats“ се превръща в журналистически рупор на тези надежди, когато почти категорично провъзгласява: „Ние се радваме на помирението между Австрия и Русия без никакви скрити мотиви, а единствено защото го приемаме за ефективна гаранция за запазването на мира. Също така без никакви скрити мотиви с удоволствие наблюдаваме всичко, което изважда Австрия от нейната видима или реална зависимост от Прусия, защото желаем съществуването на силна, независима и свободна Австрия, и изразяваме не само френски интерес, но и общия интерес на Европа.“³⁵⁷

Списанието отразява точно настроението на френското правителство, а Деказес също вижда в посещението на австрийския император „мощна гаранция за поддържането на мира и [...] гаранция за сигурността на Франция“.³⁵⁸

Пред австро-унгарския посланик Апони той изрази своята предварителна убеденост в предстоящото развитие, „Надяваме се и разчитаме, че в даден момент техните [т.е. на Александър II и Франц Йосиф Vf.] добри услуги и миротворческо влияние няма да ни липсват, ако се наложи предотвратяването на несправедлива агресия. [...] Франция е полезен елемент в европейското равновесие, и не е в техния интерес, тя да бъде още повече отслабена и смазана, от-

³⁵³ DDF, I, Bd. 1, Nr. 278, S. 309, *Le Flö an Decazes, Tel., Tres Confidentielle*, 24.1.1874; s.a. HHStA, PA III, Bd. 107, *Károlyi an Andrassy*, Nr. 15, *Vertraulich*, 25.2. 1874, PRO, F0 65, Bd. 883, *Loftus an Granville*, Nr. 68, *Confidential*, 11.2.1874; vgl. *Loftus, Reminiscences*, Bd. 2, S. 92; *Dreux, L'ambassade*, S. 41 f.

³⁵⁴ DDF, I, Bd. 1, Nr. 283, S. 312, *Le Flö an Decazes, Tel.*, 12.2.1874, s.a. BT, *Papiers Decazes*, Bd. 688 fo 170-173, *Le Flö an Decazes*, 3.2. 1874.

³⁵⁵ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 688 fo 174-176, *Bourgoing an Decazes*, 4.2.1874, *ebd.*, fo 204-209, *Bourgoing an Decazes*, 9.2. 1874, *ebd.*, fo 273f., *Bourgoing an Decazes*, 22.2. 1874. Бургуан обяснява безразличието на Русия към Франция с това, че след Кримската война руската политика се преориентира към вътрешна консолидация и просперитет. Необходимият външен мир може да бъде запазен само ако Русия си наложи външнополитическа съдържателност и поддържа приятелски контакти с Германия. Приятелството на царя към вуйчо му, или споменът за Кримската война остават на заден план пред тези съображения.

³⁵⁶ AMAE, CP Russie, Bd. 249, *Decazes an Le Flö*, Nr. 5, 4.2.1874, s.a. *ebd.*, *Le Flö an Decazes*, Nr. 8, 11.2.1874, vgl. *Büchler, Verhältnis*, S. 25.

³⁵⁷ Winckler, *Zielsetzung*, S. 261.

³⁵⁸ HHStA, PA IX, Bd. 101, *Apponyi an Andrassy*, Nr. 7A-B, 14.2. 1874; im gleichen Sinne äußerte sich der *Marquis d'Harcourt zu Hofmann*, s. BT, *Papiers Decazes*, Bd. 688 fo 211-212, *Harcourt an Decazes*, 20.2.1874, s. a. LRO, *Derby Papers*, 16/1/5, *Buchanan an Derby, Private*, 12.3.1874.

колкото вече е, и не мога да повярвам, че тези две сили ще се присъединят към англо-германски кръстоносен поход, чиято цел е да ни унищожи. Съюзът ви с Германия, е необходимост за вас [...] С държавническият си поглед Андраши е предвидил опасността от едностранен съюз и затова приветствам пътуването на Вашия император до Санкт Петербург“.³⁵⁹

Деказ очевидно правилно преценя настроенията на политиците и монарсите, отседнали в руската столица. Андраши демонстративно изразява задоволството си от френското правителство.

Андраши уверява германския посланик³⁶⁰, че „Мак Махон не е „никакъв политик и няма амбиции“, и подобно на император Франц Йосиф, изразя пред Льо Фло надеждата, че Франция скоро ще си възвърне високата позиция в Европа, отредена от историята: „*Une France puissante est plus que jamais necessaire à l’equi-libre de l’Europe*“ (Една силна Франция е по-необходима от всякога за равновесието в Европа).³⁶¹

Горчаков подкрепи Андраши и подчертава миролюбивия характер на френския президент, който дори е успял да държи „революционните елементи под контрол“.

Всичко това създава безпокойство в Берлин. Затова руският канцлер обяснява на Ройс, че е в общ интерес, и в интерес на Германия, „сегашното френско правителство да бъде щадено и да не бъде подлагано на голям натиск от наша страна“.³⁶²

Царят също не вярва във военствените амбиции на Франция. В категорично противоречие с гледната точка на Бисмарк, той смята „идеята за отслабване на Франция“ за неосъществима, тъй като „просто не може да се заличи Франция от картата на Европа“. За неудоволствие на германския канцлер, той смята една „подредена, дори арогантна и агресивна Франция“ за по-желана „от Франция, която ще се превърне в седалище и крепост на революционерите“.³⁶³

За ужас на германското ръководство³⁶⁴, усилията на Льо Фло, Гонтон-Бирон и Бургуан да спечелят разбиране за положението на Франция и да се обявят срещу военствената реторика на германското правителство очевидно са много успешни.³⁶⁵ Александър II възлага на посланик Орлов, който заминава за Париж, да предаде симпатиите му на Макмахон³⁶⁶, но и повтаря пред Льо Фло убеждението си, че „могъща Франция е по-необходима от всякога за баланса на Европа“.³⁶⁷

³⁵⁹ HHStA, PA IX, Bd. 101, Apponyi an Andrassy, Nr. 7A-B, 14.2.1884.

³⁶⁰ PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 62, Vertraulich, 16.2.1874; vgl. Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 109.

³⁶¹ AMAE, CP Russie, Bd. 249, Le Flo an Decazes, Cabinet Nr. 3, [Confidentielle d. Vf.], 24.2. 1874; der Bericht wurde nachträglich als „Confidentielle“ eingestuft.

³⁶² PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 70, 20.2.1874.

³⁶³ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 87, Ganz Vertraulich, 5.3.1874.

³⁶⁴ HHStA, PAX, Bd.66, Langenau an Andrassy, Privat, Vertraulich, 4.2.1874, ebd., Langenau an Andrassy, Nr. 13, 7.3.1874.

³⁶⁵ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 86, 4.3.1874 u. Nachschrift 5.3.1874.

³⁶⁶ BT, Papiers Decazes, Bd. 689 fo 15-19, Note secrete Russie; aus der Einordnung in diesem Band ergibt sich als Datum der 5.3.1874.

³⁶⁷ DDF, I, Bd. 1, Nr. 284, S. 313, Le Flo an Decazes, Tel., 17.2.1874; s. a. ebd., Nr. 293, S.319f., Decazes an Den Haag, Nr. 21, Lissabon, Nr. 4, Bern, Nr. 5, Athen, Nr. 16, Rom, Nr.16, Vatikan, Nr.21, 8.3.1874; AMAE, CP Russie, Bd.249, Le Flo an Decazes, Cabinet Nr. 3, [Confidentielle d. Vf.], 24.2.1874.

Накрая, в тост за император Франц Йосиф, той подчертава, че „мирът е желан от всички и е необходим за всички“³⁶⁸, и дава ново доказателство за ангажимента си към мира, непряко насочено и към Бисмарк.³⁶⁹

Не са постигнати по-нататъшни политически споразумения, само в търговския сектор е постигната само размяна на ноти за планирани улеснения във взаимния граничен трафик и споразумение за експертни разговори по подробни въпроси, изключващи всякакви митнически въпроси.³⁷⁰

Според общото мнение, Санкт Петербург и Виена остават много доволни от този първи престой на Франц Йосиф в руската столица и бляскавото посрещане на императора в Москва на 22 февруари 1874 г. когато взаимните дипломатически представителства са издигнати в ранг на посолства.³⁷¹

Срещата на монарсите завършва както беше започнала – приятелски и хармонично. И все пак, промените през последните две седмици са безпогрешни: ограниченията на дипломатическия етикет са разхлабени в полза на спонтанната и искрена сърдечност и в крайна сметка напълно отхвърлени. Александър II и Франц Йосиф доста се „сближават лично“³⁷² по време на разговорите и празничните приеми, като сега поддържаха напълно неформални, приятелски отношения. Отношенията между техните външни министри също се подобряват значително, придобивайки „приятелски характер“.³⁷³

Но във времена на скрит антагонизъм стойността на добрите лични отношения между държавните глави и правителствата не бива да се надценява. Въпреки това, като акт на изграждане на доверие, те несъмнено допринасят за ограничаването и разрешаването на възникващите конфликти.

Горкаков има до тази среща, обтегнати отношения с Дунавската монархия и нейния суверен, поради неприятните си спомени от Кримската война. Но срещите му с Андрaши от 1872 г. насам, го убеждават, че мирът може да се поддържа, стига този бивш унгарски революционер да упражнява решаващо влияние върху делата на страната си, и дуалистичната система, която той създава, да остане в сила.

³⁶⁸ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 688 fo 273-274, *Bourgoing an Decazes*, 22.2.1874; s.a. DDF, 1, Bd. 1, Nr. 284, S.313, *Le Flö an Decazes*, Tel., 17.2.1874, PRO, F065, Bd. 883, *Loftus an Granville*, Nr. 100, *Confidential*, 24.2.1874.

³⁶⁹ Докато Бургоан, известен със своя песимизъм, приема че това се отнася за Франция като обект на предупреждението на Александър II, Ле Фло, Лофтус и Лангенау, правилно интерпретират изявлението на царя и неговия канцлер, и единодушно приемат, че тостът е отправен конкретно към Бисмарк. PRO, F065, Bd. 883, *Loftus an Granville*, Nr. 100, *Confidential*, 24.2.1874, ebd., *Loftus an Derby*, Nr. 136, *Confidential*, 18.3.1874, HHStA, PAX, Bd.66, *Langenau an Andrassy*, Nr. 11, *Reserve*, 26.2.1874, BT, *Papiers Decazes*, Bd.688 fo 291 f., *Le Flö an Decazes*, 27.2.1874, ebd., fo 273f., *Bourgoing an Decazes*, 22.2.1874, ebd., Bd. 689 fo 145-149, *Bourgoing an Decazes*, *Particuliere*, 23.3. 1874.

³⁷⁰ HStA-St, E71b, Büschel 77.1, *Baur an Uxkull-Gyllenband*, 3.3.1874, ebd., E73, Verz.61, Fasz.88, *Maucler an Mittnacht*, 10.3.1874, ebd., *Maucler an Mittnacht*, 11.4. 1874, PAAA, IAA165, Bd. 1, *Schweinitz an Bismarck*, Nr. 53, *Ganz Vertraulich*, 1.3.1874, KA-W,

B670/7, NL Kuhn, S.256, *Tagebuch* 18.3.1874.

³⁷¹ HStA-St, E73, Verz.61, Fasz.88, *Maucler an Uxkull-Gyllenband*, 27.2.1874. PAAA, IAA165, Bd. 1, *Rechenberg an AA*, Tel., 26.2.1874. HHStA, PA XL, Bd. 332, NL *Langenau*, PRO, F0 7, Bd. 827, *Buchanan an Derby*, Nr. 22, 27.2.1874. PAAA, IAB153, Bd. 1, *Reuß an Bismarck*, Nr. 60, 16.2.1874, HStA-St, E73, Verz.61, Fasz. 88, *Maucler an Uxkull-Gyllenband*, 16.2.1874, ebd., *Maucler an Uxkull-Gyllenband*, 23.2.1874, HStA-M, MA111, Bd. 2758, *Lerchenfeld an Ludwig IL*, Nr. 18/IX, 16.2.1874; vgl. Diöszegi, *Außenpolitik*, S. 50.

³⁷² HStA-St, E 73, Verz. 61, Fasz. 88, *Maucler an Uxkull-Gyllenband*, 27.2.1874, s.a. ebd., E 71b, Büschel 77.1, *Baur an Uxkull-Gyllenband*, 3.3.1874.

³⁷³ PAAA, IAA165, Bd. 1, *Reuß an Bismarck*, Nr. 81, 27.2. 1874.

През януари Бисмарк смята за достатъчно важно да постигне разбирателство с руския си колега.³⁷⁴ Сега обаче германският канцлер си задава въпроса, дали австроунгарският външен министър все още заслужава доверието му. Дали думата му все още е вярна, че „добрите отношения с Русия са важни, [...] но продължаващото единство на трите сили си остава от първостепенно значение“³⁷⁵?

По повод посещението на своя високопоставен господар, австроунгарският посланик в Петербург, Лангенау обобщава „Бъдещето ще покаже, какви ще бъдат следващите последствия от това събитие от световната история“, но вече може да подчертае, че през дългите години, прекарани в Санкт Петербург, не беше „чувал толкова приятелски и благосклонен тон към Австро-Унгария, както сега“³⁷⁶

В контраст с това, антигерманските настроенията в Русия и срещу германския канцлер в печата, сред обществеността, дори и в двора на Романови по същото време толкова силно охладняват, че за германското посолство се гледа с неприязън, дори щедрото връчване на ордени и подаръци от страна на Франц Йосиф, защото пред него бледнее „много по-скромното“ раздаване на ордени от Вилхелм I през 1873 г.³⁷⁷

Докладът на Лангенау показва колко открито се демонстрира германофобията дори във висшите кръгове на руското общество. В присъствието на германския посланик по време на прием великата княгиня Мария Николаевна вдига тост с думите „l'Alsace-Lorraine redevenue française“ (Нека Елзас и Лотарингия отново станат френски).³⁷⁸

С появата на тези нарастващи антигермански настроения, възниква въпросът, дали „руската политика“ все още е „обвързана с германската политика“, все още ли се възприема този общ път като „съответстващ единствено на интересите на Русия“³⁷⁹, или това мнение, представявано от Шувалов, непрекъснато губи позиции по бреговете на Нева?

Несъмнено тази среща превишава границите на учтивостта като визитата е върната, с руско посещение в Шьонбрун през юни 1873 г., и не трябва да се разглежда просто като поредно доказателство за доброто разбирателство между двете сили. Виена и Санкт Петербург се срещат в опит да предотвратят превръщането на миналото в постоянно бreme за бъдещето.

Споделеното желание за мир и първостепенната задача за вътрешна консолидация задължават и двете страни да постигнат разбирателство по основните въпроси на деня. Но нито Горчаков, нито Андраши възнамеряват да заменят Тройното споразумение (на тримата императори) с двустранно сътрудничество. Водени, не от емоционално зареден спомен за Свещения съюз, а от полити-

³⁷⁴ PAAA, IAAI63, Bd. 1, Bismarck an Reuß, Nr.27, Vertraulich, 18.1.1874, ebd., Reuß an Bismarck, Nr. 41, 31.1.1874.

³⁷⁵ PAAA, IAAI 65, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 62, Vertraulich, 16.2.1874.

³⁷⁶ HHStA, PAX, Bd.66, Langenau an Andräsy, Nr. 14B, Vertraulich, 13.3.1874; s.a. Wertheimer, Andräsy, Bd. 2, S. 119

³⁷⁷ S. PAAA, IABi 53, Bd. 1, Golos, Nr. 50, 3.3.1874, Übersetzung, ebd., Reuß an Bismarck, 9.3.1874. HHStA, PAX, Bd.66, Langenau an Andräsy, Nr. 14A-E, Vertraulich, 13.3. 1874.

³⁷⁸ HHStA, PAX, Bd. 66, Langenau an Andräsy, Nr. 11, Reserve, 26.2.1874; s.a. HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Uxkull-Gyllenband, 3.3. 1874; vgl. Wertheimer, Andräsy, Bd. 2, S. 116.

³⁷⁹ PAAA, IAA165, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 59, Vertraulich, 16.2.1874.

ческа необходимост, и двамата политици се застъпват за продължаване на сътрудничеството между трите северни сили, като едновременно с това възнамеряват да преразпределят баланса на силите в рамките на съюза в своя полза и в ущърб на Германския Райх.

С изключение на Берлин, този план се сблъсква с изключително положителен отзвук в големите европейски градове. Споменаването на английската кралица в тоста на Александър II на 15 февруари 1874 г. по време на гала вечерята в Зимния дворец, подразбиращата се почит, показана на настоящия английски престолонаследник, и особено убеждението, „че нищо не е било прието против интересите на европейския мир“³⁸⁰, и френските опасения за руско-австрийско споразумение в случай на турски „*démembrement*“ (подялба, разделяне)³⁸¹ се оказват неоснователни, защото и двете правителства се стремят „да запазят съществуващото „статукво“ и да избегнат всякакви въпроси, които могат да нарушат добрите отношения, съществуващи между тях“³⁸², изобщо всичко това е посрещнато със задоволство от кабинета в Сейнт Джеймс (британското правителство).³⁸³

Отвукът на Ке д'Орсе е още по-положителен. Очевидното премахване на историческите пречки между Балхаусплац и Зенгербрюке (Певчески Мост), демонстративният жест към кралица Виктория и най-вече подчертано приятелският контакт между австрийците и руснаците събуждат толкова надежди в Париж, колкото страховете в Берлин.

А те подхранват безпокойството. Във френската оценка на срещата, Републиката, заедно с монархиите Русия и Австро-Унгария, се определят като истинския победител, докато на Германския Райх се гледа като на губещ, и тази гледна точка, също се споделя от руската дипломация.³⁸⁴

Пълен с оптимизъм, Льо Фло оценява срещата като „гаранция за сигурност и допълнителна гаранция за мир“, дори вярва, че посещението е довело до „изместване на влиянието“ в Санкт Петербург, от Берлин към Виена.³⁸⁵ 199 Декан не споделяше изцяло това мнение. Той отбелязва с облекчение как Александър II и Франц Йосиф се обявяват срещу „прекалено ентузиазизираната имперската политика на Бисмарк“.³⁸⁶

Но не му се струват предотвратени, опасностите идващи от Германия.³⁸⁷ Той отрича всякакво „изместването на влиянието“, заявявайки че „влиянието е

³⁸⁰ PRO, F027, Bd.2039, Derby an Lyons, Nr. 155, Draft, 11.3.1874.

³⁸¹ AMAE, CP Russie, Bd.249, Le Flö an Decazes, Nr. 12, 21. 3.1874.

³⁸² PRO, F065, Bd. 883, Loftus an Granville, Nr. 100, Confidential, 24.2.1874; s.a. ebd., Loftus an Derby, Nr. 108, 3.3.1874, ebd. F027, Bd.2039, Derby an Lyons, Nr. 136, Most Confidential, Draft, 2.3.1874, ebd., Derby an Lyons, Nr. 155, Draft, 11.3.1874, ebd. F064, Bd. 802, Russell an Derby, Nr. 111, 6.3.1874, ebd. FO 918 (Amphill Papers), Bd. 50, Loftus an Russell, 18.3.1874, LRO, Derby Papers, 17/1/9, Derby an Loftus, Private, 19.3.1874, Copy.

³⁸³ S. HHStA, PA VIII, Bd. 82, Times, 17.2.1874.

³⁸⁴ BT, Papiers Decazes, Bd. 689 fo 81-84, Vogüe an Decazes, Confidentielle, 11.3.1874, AMAE, CPTurquie, Bd. 398, Vogüe an Decazes, Nr. 28, Confidentielle, 18.3.1874.

³⁸⁵ AMAE, CP Russie, Bd.249, Le Flö an Decazes, Cabinet Nr. 3, [Confidentielle d.Vf.], 24.2.1874.

³⁸⁶ AMAE, CP Russie, Bd.249, Le Flö an Decazes, Cabinet Nr. 3, [Confidentielle d.Vf.], 24.2.1874; s.a. BT, Papiers Decazes, Bd.689 fo 55-70, Gontaut-Biron an Decazes, 9.3.1874, PRO, F064, Bd.803, Russell an Derby, Nr. 127, Most Confidential, 16.3.1874; vgl. Taffs, Ambassador, S. 69.

³⁸⁷ S. DDF, I, Bd. 1, Nr. 295, S. 322f., Decazes an Berlin, Nr. 37, Petersburg, Wien, Vatikan, Confidentielle, 27.3.1874, PRO, F027, Bd. 2047, Lyons an Derby, Nr. 297, Very Confidential, 20.3.1874, AMAE, CP Angleterre, Bd. 765, Decazes an London, Nr. 31, 24.3.1874.

поне споделено“.³⁸⁸ Това съответства много повече на неговите желания, защото по това време прекомерна изолация на Германския Райх в рамките на Съюза на тримата императори е невъзможна, и той смята, че продължаващите добри отношения между Австро-Унгария, Русия и Германия предлагат най-добрата гаранция за ограничаващо влияние върху политиката на германския канцлер.³⁸⁹

Гледайки към бъдещето, Деказ смята, че резултатът от императорската среща не трябва да бъде надценяван. Русия и Австро-Унгария се връщат към предишното си „близко приятелство“³⁹⁰ и демонстративно уверяват Франция в своите симпатии. Те очевидно се срещат с убеждението, че германското превъзходство в рамките на Тримата императори и в Европа от 1870/71 г., насам, трябва да бъде заменено с баланса на силите, който включва Франция и Англия. В следващите десетилетия той вижда в тази зараждаща се „система на съгласие и [...] равенство между европейските сили“ „зародиш на бъдеща коалиция [...] срещу лудостта на този самотен дух (Бисмарк)“³⁹¹, което изисква търпение от френската политика, предлагайки дългосрочна надежда, че европейските велики сили ще се обединят, за да възстановят нарушеното равновесие, което ще върне равнопоставена Франция в Пентархията.³⁹²

От германската гледна точка тези надежди сигурно са още по-голяма причина за безпокойство, защото характерът на Съюза на тримата императори наистина се променя значително.

От 1872 г. насам Бисмарк го разглежда като най-важния инструмент на германската политика за сигурност срещу френските реваншистки стремежи и надвисналата заплаха за него, да се наложи да се избира между двете съюзни страни.

На фона на руската „силова политика“ на Горчаков, която предвижда Франция като „бъдеща ефективна тежест [...] срещу Германия“³⁹³, германският канцлер смята, че функционирането на този инструмент зависи основно от трайното поддържане на австрийското превъзходство, за да използва Австро-Унгария като ограничител на руските силови стремежи.

Андраши веднага се възползва от насочването на Русия към вътрешна консолидация, освобождавайки Виена от позицията на обикновен обект и издигайки я до ролята на субект в Съюза на тримата императори. Именно в това

³⁸⁸ Decazes an Harcourt, 9.3.1874, zitiert nach: Steinbach, *Diplomatie*, S.66; Decazes wiederholte diesen Gedanken in einem Brief an Gontaut-Biron vom 10. 3.1874, im Auszug in: Dreux, *L'ambassade*, S.62-66, u. DDF, I, Bd. 1, S.318, Anm. 1; s.a. Steinbach, *Diplomatie*, S.67.

³⁸⁹ DDF, I, Bd. 1, Nr. 293, S. 319f., Decazes an Den Haag, Nr. 21, Lissabon, Nr. 4, Bern, Nr. 5, Athen, Nr. 16, Rom, Nr. 16, Vatikan, Nr.21, 8.3.1874; s.a. Steinbach, *Diplomatie*, S.67.

³⁹⁰ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 689 fo 49-52, Bourgoing an Decazes, 8.3.1874.

³⁹¹ Decazes an Harcourt, 9. 3.1874, Steinbach, *Diplomatie*, S. 66.

³⁹² PRO, F027, Bd.2047, Lyons an Derby, Nr.293, *Very Confidential*, 20.3.1874, s.a. AMAE, CP Allemagne, Bd. 13, Decazes an Gontaut-Biron, Nr. 23, *Confidentielle*, 5.3.1874. Деказ оценя постигнатото до този момент по-сдържано от Льо Фло, вярвайки в бъдещите перспективи за Франция. Въпреки по-положителната си оценка на руско-френските отношения в момента, Льо Фло също възлага надеждите си на бъдещето. Според него в царското семейство се формира антипруска група, от царевича (бъдещият Александър III), принцесата на Уелс (Мария Александровна, сестра на царевича и съпруга на втория син на кралица Виктория) и престолонаследницата на Дания (Дагмар, съпругата на царевича), но обаче отбелязва, че тази „*petits propos de Fronde*“ (слабо забележима Фронда) за момента не предлага голяма сигурност, „*mais [...] ils peuvent ne pas etre sans importance pour l'avenir.*“ (но [...] може да има значение в бъдещето.) BT, *Papiers Decazes*, Bd. 688 fo 283-284, Le Flö an Decazes, 26.2.1874; vgl. Steinbach, *Diplomatie*, S.68.

³⁹³ GP, Bd. 1, Nr. 152, S. 240f., Bismarck an Reuß, Nr. 95, *Sekret*, 28.2.1874.

се крие „голямото политическо значение“³⁹⁴ на пътуването на император Франц Йосиф, защото отбелязва „по най-ясния начин момента на еманципацията на австро-руските отношения от пруското посредничество“³⁹⁵ и издига доброто разбирателство между Виена и Санкт Петербург на новото ниво чрез „преки отношения“. Въпреки че австроунгарските политици настояват, че приятелството с Русия „не съдържа враждебност към никого“, това не е в интерес на Бисмарк, ако се създават впечатлението, че двустранните отношения между Балхаусплац и Зенгербрюке (Певчески Мост) „сега [...] са толкова добри [...], че никоя друга държава не е в по-добра позиция в Санкт Петербург от Австрия“.³⁹⁶

Взаимното намерение за мирно разрешаване на Източния въпрос пряко³⁹⁷ помежду им, заплашва интересите на германската сигурност, защото лишава канцлера от арената, на която той се надява да играе посредническа роля.

Следователно Бисмарк не скрива мнението си за срещата в Санкт Петербург. Неговото недоволство се изразява в остри критики към подозренията на Андраши, относно евентуално германско териториално разширение в Югоизточна Европа. И заявява на австроунгарския външен министър: „Дори във Виена, трудно могат да отрекат, че силата и единството на Германския райх ще загубят, а няма да спечелят от сливането с австрийските наследствени земи, които всъщност са отделени от нас в продължение на 400 години“.³⁹⁸

Андраши, като унгарец, има съмнения относно германската политика, и категорично показва резервираното си отношение към амбициите на румънския княз Карол, но Берлин никога не е давал основания за съмнение, че възнамерява „да претендира за намеса или право на защита над чуждестранни поданици от германски произход“.³⁹⁹

Андраши, противно на германското мнение, смята Френската република за мирна и дори ултрамонтанска Франция като по-малко опасна от правителство на Гамбета, и наистина „не е изненадан [...], че [...] от гледна точка на австрийските интереси [...], че нашите възгледи се различават“, но се съгласява, че опасността ще започне в момента, в който „Франция вече способна да сключва отново съюзи с монархическите дворове на Европа, каквато няма под ръководството на Тиер и все още не е придобила под ръководството на Макмахон [...], поне не за монарсите, но може би за министрите.“⁴⁰⁰

Бисмарк мисли не само за Андраши, но и за Горчаков и затова, инструктира Ройс да посочи още веднъж в Санкт Петербург, че Берлин не се бори с

³⁹⁴ RA-K, *Rusland Depecher, Vind an Rosenorn-Lehn*, Nr. 9, 26.2.1874.

³⁹⁵ HStA-M, MA111, Bd.2442, *Bray an Ludwig IL*, Nr.49/VII, 11.2.1874. Брей обаче подценява значението на това еманципиране и смята, че то няма да доведе до никаква промяна в отношенията на Германия с Австро-Унгария или Русия.

³⁹⁶ HStA-St, E71b,Büschel 77.1, *Baur an Uxkull-Gyllenband*, 3.3.1874; *im Auszug in: Scharff, Bismarck*, S. 248, Nr. 4.

³⁹⁷ AMAE-B, CP *Autriche*, Bd. 41, *Jonghe an Aspremont-Lynden*, Nr. 50/86, 3.3.1874; s. a. RA-K., *Ostzig Depecher, Falbe an Rosenorn-Lehn*, Nr. 5, *Confidentielle*, 3.3.1874.

³⁹⁸ PAAA, IAA141, Bd. 16, *Bismarck an Schweinitz*, Nr. 81, 25.2.1874; s.a. *ebd.*, *Bismarck an Reuß*, Nr. 97, 28.2.1874, *Wertheimer, Andrassy*, Bd. 2, S. 112, u. *das Gespräch Bismarcks mit dem Abgeordneten im ungarischen Abgeordnetenhaus, Maurus Jokai*, vom 27.2.1874, in: *GW*, Bd. 8, Nr. 74, S. 105-108, bes. S. 106; dazu auch HStA-M, MA111, Bd. 2654, *Perglas an Ludwig IL*, Nr.89/XVI,6.3.1874.

³⁹⁹ PAAA, IAA141, Bd. 16, *Bismarck an Schweinitz*, Nr. 81, 25.2.1874.

⁴⁰⁰ PAAA, *Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Reuß*, Nr. 94, 28.2.1874; *mit Ausnahme des hier zitierten ersten Absatzes wurde der Erlaß abgedruckt in: GP*, Bd. 1, Nr. 151, S. 239f.

Френската република, а с Римската курия, и действайки според законите на войната, смята „приятелите на нашия враг за врагове“ като се стреми да „навреди на врага“.⁴⁰¹

От друга страна, той подчертава пред Швайниц своята „необходимост [...] да добие яснота навреме, дали доверието на граф Андраши в нашата политика наистина е разклатено и дали нашето приятелство, губи перспективата си за реципрочност“.⁴⁰²

Германският посланик във Виена отговаря, че Андраши не се доверява на дългосрочните политически цели на Бисмарк, но въпреки това има искрено желание за добри отношения със съседа си, „при условие че Германия счита развитието на обединението си за завършено и не възнамерява да разреши окончателно Германския въпрос, едновременно с Източния въпрос“.⁴⁰³

Въпреки тази оптимистична оценка на австроунгарската външна политика, Бисмарк остава несигурен относно за цели на Виена, предвид съвпадението на забележимото охлаждане на германо-руското приятелство и сближаването между Виена и Санкт Петербург. Въпреки че със сигурност подкрепя помирението между Хабсбургската монархия и Романовската автократия в рамките на политиката „Тримата императори“, германският канцлер не е готов „да позволи помирението им да стигне до точката, в която те да стоят по-близо един до друг, отколкото до Германия“, защото изключителността на императорската среща създава огромни вътрешно- и външнополитически усложнения за Берлин. Бисмарк противодейства на този зловещ знак, като се опитва да „вбие клин“ във все по-тесните отношения на Австро-Унгария със съседните ѝ държави.⁴⁰⁴

Намерението му да осведоми Андраши за опасностите от външна му политика, твърде фокусирана върху Санкт Петербург, и същевременно да внуши на Горчаков по публичните канали, предложение за компенсаторно решение, за сметка на Дунавската монархия, се проваля напълно. Затова се затвърждава впечатлението, че отношенията между водещите министри на Виена и Берлин стават все по-малко близки.⁴⁰⁵ Това се дължи на очевидното неодобрение на Балхаусплац към борбата между Вилхелмцресе и Римската курия⁴⁰⁶, и особено на постоянните усилия на Андраши да укрепи допълнително отношенията между Виена със Санкт Петербург на колкото се може по-всеостранно, без да пренебрегва поддържането на контактите с Лондон.⁴⁰⁷

⁴⁰¹ PAAA, Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Reuß, Nr. 96, 28.2. 1874.

⁴⁰² PAAA, IAA141, Bd. 16, Bismarck an Schweinitz, Nr. 81, 25.2.1874

⁴⁰³ PAAA, IAA165, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr.48, Ganz Vertraulich, 26.2.1874; s.a. Wertheimer, Andrassy, Bd.2, S. 115.

⁴⁰⁴ Bagdasarian, Rapprochement, S. 128 f., Wttnckler, Bündnispolitik, S. 672.

⁴⁰⁵ BT, Papiers Decazes, Bd. 690 fo 50-54, Harcourt an Decazes, 23.4.1874.

⁴⁰⁶ HStA-St, E 71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 9.5.1874; vgl. Dwszegi, Außenpolitik, S. 59.

⁴⁰⁷ HHStA, PA XL, Bd. 54, Andrassy an Franz Joseph, 28. 7.1874, ebd., Marginalie Franz Josephs, 3.8.1874, ebd., PA VIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr. 39, Geheim, 23.4.1874, ebd., Beust an Andrassy, Nr. 50, Vertraulich, 3.6.1874, ebd., Bd. 81, Andrassy an Beust, Vertraulich, 6.7.1874, ebd., Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr.65E, Vertraulich, 24.7.1874, ebd., Bd. 81, Andrassy an Beust, Reserviert, 16.8.1874. Андраши ревниво следи всеки контакт между Германската империя и Англия. Това се вижда от реакцията му на докладите на Бойст, според които по молба на Берлин, Лондон, е дал разрешение на германски специалисти да получат достъп до фабрика за производство и изпитание на торпедата, като на английското адмиралтейство е разрешена инспекция на германската брегова отбрана и торпедните установки. Андраши веднага иска от император Франц Йосиф, Австро-Унгария също да се включи в тази обмяна на специалисти и опит. За да предотврати резервите на монарха, посочва, че „нашите

Така като знак на очевидна „учтивост към Русия“, че през март външният министър назначава унгарския магнат Ференц Зичи, който е много популярен в Санкт Петербург и е женен за руския, за посланик на изключително важния пост в Константинопол.⁴⁰⁸

Не по-малко значими са и кадровите промени във Виенското военно министерство. Началникът на Военната канцелария, полковник Фридрих Ритер фон Бек, е назначен за генерал-адютант на императора.⁴⁰⁹ Оставката на военния министър, лейтенант-фелдмаршал Кун⁴¹⁰, предизвиква известно безпокойство в Берлин, въпреки че самият Кун с радост напуска поста си, защото „прусаците [...] знаят, че ги мразя и че съм единственият в Австрия, който може ефективно да ги нападне днес или утре“.⁴¹¹

Кун открито заема страната на Франция през 1870/71 г. а сега, в своите интелектуални размисли, препоръчва на Франция „голямата идея“ да си отмъсти за Седан с помощта на „романски съюз“ с Испания и Италия, защото „само една злощастна война“ за Берлин срещу Париж може „да въздигне отново Виена“ и да я спаси от „унищожение“.⁴¹²

Но за разочарование на Кун кадровите промени във Военното министерство увеличават значително властта на ерцхерцог Албрехт, „който е приятел и защитник на по-тесните връзки с Русия“, и поради пряката връзка на Бек и Албрехт с императора се очаква нарастване на проруското влияние върху външната политика на Хабсбургската монархия.⁴¹³

Шансовете за развитие на приятелството между Виена и Санкт Петербург следователно не са лоши, особено след като се подобряват допълнително и от руска страна. В този дух, на 27 юни 1874 г. цар Александър II изпраща брат си, великия княз Константин, да поздрави император Франц Йосиф за 25-годишнина от управлението му, да му връчи ордена „Свети Георги“, като ясно напомня за някогашното другарство по оръжие между двете държави и съвмес-

интереси едва ли ще се пресекат с тези на Англия, но Германия ако влезе в конфликт с нас, поради географското си положение и голямата си сухопътна армия ще търси решението на сушата, а не в морето.“ Без да влиза в подробности по аргументите на своя министър, императорът отказва защото „неограничена реципрочност [каквато Берлин иска от Виена] е за нас недопустима“.

⁴⁰⁸ PAAA, IAA158, Bd. 3, Generalkonsul in Pest, Waecker-Gotter, an Bismarck, Nr. 107, 22.3.1874; s.a. ebd., IAA163, Bd.2, Schweinitz an Bismarck, Nr. 123, Ganz Vertraulich, 17.4. 1874, HHStA, PA XII, Bd. 105, Andrassy an Ludolf, Privat, 5.3.1874, und die Waecker-Gotter bestätigenden Äußerungen von Ignat'ev in ebd., PAX, Bd. 66, Langenau an Andrassy, Nr. 25B, 9.5. 1874; vgl. Diöszegi, Außenpolitik, S. 51.

⁴⁰⁹ Бек, е човек на ерцхерцог Албрехт (противник на военния министър Кун), през март временно е назначен за наследник на генерал-адютанта Белгард, но скоро предава задълженията на фелдмаршал-лейтенант барон фон Мондел, обаче поради честите му отсъствия по болест, продължава да изпълнява тези задължения. KA-W, B 670/7, NL Kuhn, S. 254, Tagebuch, 6.3.1874; s. dazu Kos, Politik, S.24

⁴¹⁰ Още на 4 март 1874 г. Кун си подава оставката, но императорът не я приема. Поради непреодолими различия по ключови военни въпроси с политическото и военното ръководство Кун напуска поста си на 12 юни 1874 г. Андраши е доволен и споделя пред Баур, че „прекалено демократичните възгледи“ на Кун могат да предизвикат брожения в армията, така че този процес трябва да бъде спрял навреме“ За наследник на Кун е назначен досегашиният наместник в Бохемия и генерал от кавалерията барон Колер. HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Uxkull-Gyllenband, 5.7.1874; s.a. bes. KA-W, B670/7, NL Kuhn, S. 254, 269, 271 f., Tagebuch 4. u. 6.3., 13., 15., 24. u. 27.6.1874.

⁴¹¹ KA-W, B 670/7, NL Kuhn, S. 269, Tagebuch 12.6.1874.

⁴¹² KA-W, B670/7, NL Kuhn, S.254, Tagebuch 8.3.1874, S.251, Tagebuch 24.2.1874., S.251, Tagebuch 24.2.1874., S. 248, Tagebuch 4.2.1874.

⁴¹³ HStA-M, MAIII, Bd. 2442, Bray an Ludwig IL, 22.6.1874., HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Uxkull-Gyllenband, 3.7.1874, HStA-M, MA III, Bd. 2442, Bray an Ludwig IL, 22.6. 1874, RA-K, Ostrig Depecher, Falbe an Rosenorn-Lehn, Nr. 17, Confidentielle, 17.9.1874, u. bes. Kos, Politik, S. 22-27.

тното потушаване на Унгарското въстание, защото Франц Йосиф получава орден в годишната от битката при Дьор на 28 юни 1849 г.⁴¹⁴

Посещението предизвиква голямо вълнение в Европа, защото, противно на предишния обичай, нунцията също участва в дворцовите празненства, а подобни дворцови посещения преди това се провеждат само между Берлин и Санкт Петербург. Така това посещение се разглежда като пореден знак за подобренията отношенията между Австрия и Русия.⁴¹⁵

Впечатлението се засилва, когато ерцхерцог Албрехт пътува до Варшава през юли 1874 г., където се среща с руския цар след което двамата пътуват до Санкт Петербург, за да наблюдават руските военни маневри в продължение на няколко седмици.

Добрите лични отношения между руските и австроунгарските видни личности не се ограничават само до висшата аристокрация или военните. След посещението на император Франц Йосиф в Санкт Петербург, те се разпростират върху дипломатическите корпуси и дори правителствата. Именно Андраши страдащ от „дотегналото му превъзходство“⁴¹⁶ на Бисмарк, отбеляза със задоволство добрите отношения между Лангенау и Стремоухов⁴¹⁷, но и поддържа близки и приятелски контакти с руския посланик Новиков, поради което през април, Швайниц е силно разтревожен и предполага, че са сключени широко-обхватни двустранни споразумения между Певчески Мост (Зенгербрюке) и Балхаусплац.⁴¹⁸

Въпреки предишната лоялност на Андраши към Бисмарк, той изразява опасения, че чрез „съучастието“ на Бисмарк, Горчаков може да „възвърне за отечеството си това, което Парижкия мир [...] му е отнел, без война“, особено след като той вече е „успял с едната половина [...] чрез победите на Германия“.

В очевидното си усилие да не заздравя още повече приятелството между Виена и Санкт Петербург, нито да подтикне Англия към Франция, германските посланици смята за наложително „във Виена, да се избягва всичко, което ще ни принуди да правим избор по някакъв конкретен въпрос между австрийско-руската позиция и тази на британското правителство на Торите“.⁴¹⁹

На Вилхелмцрасе обаче не са напълно съгласни с наблюденията на Швайниц. Бисмарк намира за „разбираемо“, че Андраши и Новиков може да

⁴¹⁴ S. HHStA, PAX, Bd.66, Langenau an Andrassy, Privat, 9.5.1874, PAAA, IAA163, Bd. 3, Dönhoff an Bismarck, Nr. 232, 1.7.1874, ebd., Rechenberg an Bülow, Nr. 163, 1. 7.1874, PRO, FO 7, Bd. 29, Buchanan an Derby, Nr. 165, 30.6.1874. С категорично неодобрение вестник „Лондон Таймс“ отбеляза в своя водещ коментар от 29 юни 1874 г. за това „неподходящо“ събитие, предполагайки, „че посещението [...] няма за цел да поднесе поздравите на царя до императора, а да отбележе годишнината от битка, споменът за която трябва да остане в историята“, и със саркастично възмущение вестникът отбеляза: „че, е нелепо да се празнува сребърна сватба (25-годишнината) от двоика, която някога се е развела и след това отново се е събрала, и на практика отбелязва годишнината от развода си.“ PAAA, IAA163, Bd.3, Times 29.6.1874, s.a. ebd., Münster an Bismarck, Nr. 127, 1.7.1874, HHStA, PA VIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr. 59A-B, 4.7.1874.

⁴¹⁵ AMAE-B, CP Russie, Bd. 12, Dudzele an Aspremont-Lynden, Nr. 73, 27.6.1874; im gleichen Tenor PRO, F065, Bd. 885, Loftus an Derby, Nr. 221, 2.7.1874, HStA-M, MAIII, Bd. 2442, Bray an Ludwig IL, Nr. 188/XXVIII, 30.6.1874; vgl. Diöszegi, Außenpolitik, S.49.

⁴¹⁶ BT, Papiers Decazes, Bd. 690 fo 130-136, Harcourt an Decazes, 6.5.1874.

⁴¹⁷ Лангенау хвали Стремоухов, който „непрекъснато работи по най-добрия начин, за да поддържа добри отношения с нас“, и е негов „най-добър и най-надежден източник на информация“. HHStA, PA X66, Langenau an Andrassy, Privat, April 1874 (19.4.1874).

⁴¹⁸ PAAA, IAA163, Bd.2, Schweinitz an Bismarck, Nr. 133, Geheim, 26.4.1874; zum Verhältnis Andrassy zu Novikov s.a. Hünigen, Balkanpolitik, S. 21 f.

⁴¹⁹ PAAA, IAA163, Bd. 2, Schweinitz an Bismarck, Nr. 133, Geheim, 26.4.1874.

имат „различни въпроси за обсъждане“, без да информират Швайниц, например, по полските или турските дела, добавяйки, че „разбирателството между тях [...] по първия за нас може да бъде само задоволително, а по втория – за нас е безразлично“. Според канцлера близост между Виена и Санкт Петербург все още не е достигнала ниво, което да представлява заплаха за Берлин. Той се опасява, че по-скоро ще има „спор“, а не съюз между двете съседни държави, и че тогава Германският Райх ще трябва да „избира между двете [...] което никак не е добре за нас“.⁴²⁰

И все пак Бисмарк отхвърля заключенията на Швайниц в момента като „хипотетична политика“, намира ги за „полезни като отправна точка за [...] по-нататъшни наблюдения“, но и за толкова обезпокоителни, че изпраща доклада на дипломата до императора само в откъси, пропускайки ключовите пасаж.⁴²¹

Въпреки че външнополитическата ситуация на Германския Райх през пролетта на 1874 г. не предлага основания за остро безпокойство, Бисмарк съзнава, че положението на Берлин се е влошило значително от есента на предходната година и че стремежите и реалността на Съюза на тримата императори все повече се разминават.

Докато „историческият враг“ Париж успешно се стреми да разшири пространството си за маневриране, Санкт Петербург и Виена се опитват да намалят влиянието на Берлин в рамките на Съюза, за да ограничат Вилхелмшпрасе да осъществява собствените си властови интереси. Въпреки военствените заплахи и привидно широкообхватните отстъпки в политиката на управление, канцлерът не успява да стабилизира позицията на Германския Райх в рамките на Европейската пентархия и да му осигури външната сигурност, която ще му позволила да гледа към бъдещето с увереност и мир.

3. Германия между Англия и Русия: Суецката криза и предварителните преговори за Брюкселската конференция за законите на войната. Основната грижа на „политиката за сигурност“ на Бисмарк в периода след сключването на Съюза на тримата императори е да предотврати изригването на „Парижкия кратер“. Неговите директни действия срещу френското правителство по повод епископските проповеди и арменския „хасунски“ въпрос карат Деказ да отстъпи, но доброжелателните жестове на Русия, Англия и Австро-Унгария към Франция гарантират, че Бисмарк не може да претендира за тази отстъпка като успех за Германския Райх.

В дългосрочен план това повдига въпроса дали директният натиск върху Париж е вече отживелица, оставяйки на Германския Райх само възможността да поеме по обиколен път през Русия, пътя си към Франция. Но как може да се противодейства на опитите на Горчаков да увеличи руското влияние в Европа, и особено в рамките на Съюза на тримата императори, чрез сближаване с Париж и Виена? Възможно ли е да се компенсират загубените позиции на Нева и Дунав чрез засилване на отношенията с правителството на Темза?

Тъй като по-доброто сътрудничество с кабинета на Сейнт Джеймс е възпрепятствано, от „криптокатолическите възгледи“ на английския министър-

⁴²⁰ Hohenlohe, *Denkwürdigkeiten*, Bd. 2, S. 119, Journal 2.5.1874.

⁴²¹ PAAA, IAA163, Bd. 2, Bülow an Schweinitz, Nr. 211, 9.5.1874.

председател Гладстон⁴²², Бисмарк инструктира своя посланик в Англия през януари 1874 г. да работи за смяна на правителството в Лондон по подходящ начин, защото „смяната в ръководството на английския кабинет“ му се струва полезна.⁴²³

Вътрешнополитическата ситуация в Англия е много благоприятна за тези усилия. Спорът за легитимността на парламентарния мандат на Гладстон води до разпускането на парламента, само няколко седмици преди откриването му. Гладстон вярва, че това ще предотврати заплахата от разследване от опозицията и ще му позволи да осигури стабилност на предсрочни избори.⁴²⁴

Очевидно той напълно погрешно прецени вътрешнополитическата ситуация, защото изборите в началото на февруари несят неочаквано висок успех за торите и правителството на вигите падна.⁴²⁵

Бисмарк незабавно подчертава пред Ръсел и новото британско министерство под ръководството на Дизраели като министър-председател и Дерби като външен министър, големия германски интерес от добри отношения с Лондон.⁴²⁶ В същото време той успешно се опитва да повлияе на общественото мнение в Англия, като упражнява прогерманско влияние върху печата там.⁴²⁷

Напрежението между Англия и Франция, а впоследствие и Русия, причинено както от руско-френското сближаване в ориенталските дела, така и от руското настъпление в Средна Азия, послужва като претекст за усилията му да постигне по-тясно сътрудничество с Форин офис.

От края на 40-те години на XIX век Русия завладяла Туркестан, Ташкент, Самарканд и Бухара в привидно неудържима кампания. Само Афганистан все още разделя Руската империя от Индия, като оазисът Мерв, разположен на северната граница на Афганистан, има стратегическо значение на потенциална врата.⁴²⁸ Противно на уверенията на царя и неговия посланик в Лондон граф

⁴²² PAAA, IABb64, Bd. 1, Bismarck an Münster, Nr. 8, 13.1.1874. От своя страна Гладстон пише за отношенията си с германския канцлер през март 1874 г.: „Идеите и методите на Бисмарк не са наши: те произтичат от други традиции; но моите симпатии, макар и да не са изцяло на негова страна [...], са по-скоро с него, отколкото срещу него.“ PRO, F0918 (Amphill Papers), Bd. 5, Gladstone an Russell, Private, 3.3.1874; eine sprachlich leicht veränderte Abschrift liegt in: BL, Add. MSS Bd.44443, Gladstone Papers; sie wurde abgedruckt in: Knaplund (Hg.), Letters, S. 126f.

⁴²³ PAAA, IABb64, Bd. 1, Bismarck an Münster, Nr.8, 13.1.1874; Мюнстер също смяташе, че за германско-британските отношения би било „желателно, ако начело на тази страна вече не стои човек, който, за разлика от голямото мнозинство от сънародниците си, поради религиозните си възгледи е възпрепятстван да разбере безпристрастно германските условия и важната борба срещу ултрамонтанизма [...]“. Münster an Bismarck, Nr. 15, 23.1.1874; vgl. dazu Parry, Religion, bes. S. 92-96, и. neuerdings ders., Democracy, bes. S. 411-428. Б.пр. Всъщност Бисмарк жестоко се лъже, Дизраели е много по-голям и по-опасен негов враг, който ще провали стратегията му окончателно на Берлинския конгрес, като окончателно вбие клин и разкъса руско-германското „приятелство“.

⁴²⁴ PAAA, IABb64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 19, 25.1.1874, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 20, 26.1.1874.

⁴²⁵ PAAA, IABb64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Tel. Nr. 8, 6.2.1874, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 37, 17.2.1874.

⁴²⁶ Мнозинството от торите и техните избиратели искат да предложат на Дерби поста на министър-председател, но впоследствие се отказват, защото това е неблагоприятно спрямо Дизраели, и също номинирането на Дерби противоречи на традицията, лидерът на управляващата партия в Камарата на общините едновременно да изпълнява функциите на министър-председател, PAAA, IABb64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 45, 24.2.1874, ebd., Münster an Wilhelm L, Nr. 33, 10.2.1874, Russell an Lyons, Private, 20.2.1874, in: Lyons, Record, Bd.2, S.53, Derby an Russell, Nr.93, Confidential, 27.2.1874.

⁴²⁷ PAAA, IABb64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr.24, 29.1.1874, ebd., Bismarck an Münster, Nr. 49, 2.2.1874, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 45, 24.2.1874.

⁴²⁸ Holborn, Mission, S.26.

Шувалов⁴²⁹, през 1873 г. руската армия под командването на генерал Кауфман окупира Хива, съседна на Мерв от запад, и разчиства пътя за по-нататъшно настъпление и превземане на оазиса. Царят бърза да оправдае руските действия, имайки предвид брака на дъщеря си Мария с принц Алфред, като заявява, че е необходимо да се сложи край на „беззаконното поведение“ на хивинския хан и на „разбойническата му държава“, и да спре грабежите извършвани от туркменските номадски племена. Подобно на Александър II, Горчаков също подчертава, че Русия не планира по-нататъшни експедиции срещу туркмените и смята Афганистан „извън сферата на своите действия“.⁴³⁰

Въпреки че британското правителство не се съмнява в искреността на Санкт Петербург, все пак остава обезпечено. От една страна, собствените му усилия за по-нататъшно проникване в Средна Азия претърпяват сериозен неуспех, тъй като през октомври 1873 г. по настояване на Русия, персийският шах обявява за невалидна концесията на английския банкер и предприемач барон Юлиус де Ройтер за изграждане на железопътна линия от Персийския залив до Каспийско море;⁴³¹ от друга страна, царят и неговият канцлер посочват възможността, както в случая с Хива, отново да бъдат принудени да действат, провокирани от поведението на местните племена.

В същото време Лофтъс съобщава, че Кауфман действа самостоятелно и в мирния договор с хана, който е сключил едностранно, без да се консултира с Певчески Мост, е предвидил частично анексиране на окупираната територия, противно на инструкциите на правителството си.⁴³² Освен това, доклади от британския посланик в Техеран, Томсън, многократно сочат непосредствената опасност от руски военни действия срещу Мерв.⁴³³ Въпреки че в крайна сметка никой британски кабинет не вярва сериозно в руско анексиране на Индия⁴³⁴ – Ръсел и Бюканън дори одобряват руското настъпление и го оправдават с британското бездействие в Азия.⁴³⁵

⁴²⁹ PAAA, IABi 51, Reuß an Bismarck, Nr. 5, Vertraulich, 14.1.1873; s.a. Fitzmaurice, Granville, Bd.2, S.409f.; Loftus, Reminiscences, Bd.2, S. 105; Weeks, Shuvalov, S. 110-114.

⁴³⁰ PRO, F065, Bd.882, Loftus an Granville, Nr.22, Confidential, 19.1.1874; s.a. Loftus, Reminiscences, Bd. 2, S. 84. PRO, F065, Bd.901, Loftus an Granville, Nr.21, Confidential, 19.1.1874, ebd., Loftus an Granville, Nr. 47, 28.1.1874, ebd. Bd. 882, Loftus an Granville, Nr. 44, 26.1.1874, ebd. Bd. 901, Gorcakov an Brunnov, 24.2. 1874, Copy, ebd., Stremukov an Brunnov, Nr. 177, Tres Confidentialle, 25.3.1874, Copy, ebd., Loftus an Derby, Nr. 158, 15.4.1874, ebd., Memorandum on Central Asia, May 1874.

⁴³¹ Руското правителство се опитва чрез запасния генерал барон Фалкенхаген да получи концесии за изграждането на железопътната линия, Wegner-Korfes, Kampf, S. 83-85; s. a. Holborn, Mission, S. 36.

⁴³² PRO, F 065, Bd.882, Loftus an Granville, Nr.22, Confidential, 19.1.1874, ebd., Bd. 901, Loftus an Granville, Nr. 21, Confidential, 19.1.1874, ebd., Loftus an Granville, Nr. 47, 28.1.1874, ebd., Loftus an Derby, Nr. 140, 27.3.1874, ebd., F064, Bd. 804, Russell an Derby, Nr. 191, Most Confidential, 4. 5.1874; vgl. Loftus, Reminiscences, Bd. 2, S. 84f. und 105.

⁴³³ S. PRO, F 0 6 5, Bd. 901, Thomson an Granville, Tel., 24.1.1874, ebd., Bd. 880, Derby an Loftus, Nr. 113, Draft, Confidential, 22.4.1874.

⁴³⁴ В едно напълно представително изказване, за английската преценка на руската заплаха за Индия, братът на Одо Ръсел, Артър, казва: „Анексирането на Индия е любим план на московските вестници но не и на руските държавници“. Артур до Одо Ръсел, 4 февруари 1873 г., Hildebrand, Großbritannien, S. 29,

Anm.61; s. a. ders., Reichsgründung, S.408, Anm.23, u. Hayes, Century, S. 62; zu Lord Arthur Russell s. Ramm, Morier, S. 4f.

⁴³⁵ „Чудя се защо трябва да се противопоставяме на разширяването на Русия в Средна Азия – колкото повече се разрастват, толкова по-слаби стават, а освен това те носят елементите на цивилизацията под формата на пътища, телеграфи, по-голяма сигурност и търговски инициативи.“ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 21.3.1874, im gleichen Sinn PRO, FO 7, Bd. 833, Buchanan an Derby, Nr. 369, Confidential, 15.12.1874.

Дерби смята за препоръчително „да се следи внимателно посоката към Афганистан“. Той предлага, като предпазна мярка, британският отговор на руска окупация на Мерв да бъде координиран с британската администрация в Индия.⁴³⁶ Раздразнението относно руската политика в Средна Азия се засилва, когато в началото на 1874 г. Стремоухов и Игнатиев, заедно с френски дипломати, се стремят да ограничат британското влияние върху Суецкия канал, чрез Фердинанд дьо Лесеп, като подкрепят позицията на Париж в преговорите относно новоустановените мита за канала. От гледна точка на Лондон, зад тази „сцена“ на високи митнически такси се крие фундаменталното безпокойство, че преминаването през канала, а оттам и пътят до Индия, може в бъдеще да попадне под влиянието на канална компания, изцяло зависима от руско-френските интереси.⁴³⁷

Това застрашава все повече сигурността на морския път до Индия, ситуация, която е все по-неотложна в светлината на руските военни действия на прага на Афганистан.

Бисмарк вижда тези англо-руски напрежения едновременно като опасност и възможност за Германския Райх: Според него конфликт между Лондон и Санкт Петербург, подобен на този между Певчески Мост и Балхаусплац, не трябва да ескалира и за да не засяга Вилхелмщрасе. Въпреки това, ситуацията пред прага на военен пожар, предлага на Берлин възможността да се намеси като посредник и ненатрапчиво да демонстрира на Европа необходимостта от велика сила, която да запази мира, в центъра на континента, и да отдели Англия и Русия от Франция. Затова канцлерът веднага свързва усилията си за установяване на добри отношения с новото британско правителство със стремежа да упражни успокояващо влияние върху двете страни в назряващият англо-руски конфликт.⁴³⁸

Но какво значение Бисмарк трябва да придаде на отношенията с Англия в общата рамка на германската външна политика?

Дали „нарастащото отчуждение“ между Лондон и Париж, както е отбелязано от Мюнстер⁴³⁹ и потвърдено от Бисмарк, дълбокото английско „недовъверие към Русия“ и засиленото английско желание, произтичащо от чувството за намаляващата британска сила в Европа, да „запазят властта в Индия и влиянието си на Изток на всяка цена“⁴⁴⁰, всъщност налагат на Форин офис, в съответствие с предизборните речи на Дизраели, да пренасочи енергията си от вътреш-

⁴³⁶ LRO, Derby Papers, 17/1/2, Derby an Buchanan, Private, 4.3.1874, Copy, s.a. PRO, F065, Bd. 901, Derby an India Office, Draft, Most Confidential, 30.3.1874.

⁴³⁷ PRO, F 0 7 8 , Bd. 2329, Elliot an Granville, Nr. 2, Confidential, 1.1.1874, PAAA, IABq 83, Bd. 1, Eichmann an Bismarck, Nr. 4, 4.1.1874, ebd., Botschaft Petersburg, RIO, Reuß an Bismarck, Nr.23, 19.1.1874, ebd., Botschaft London, Bd. 105, Reuß an Bismarck, Nr. 80 (A956'), 27.2. 1874, Abschrift, vgl. Holborn, Mission, S.21, 26.; Buckle, Disraeli, Bd. 5, S. 411

⁴³⁸ PAAA, Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Reuß, Nr. 53, Vertraulich, 27.1.1874, ebd., Botschaft London, Bd. 105, Bismarck an Münster, Nr. 56, 4.2.1874.

⁴³⁹ PAAA, Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Reuß, Nr. 53, Vertraulich, 27.1.1874, s. a. ebd., Botschaft London, Bd. 111, Münster an Bismarck, Nr. 13, Vertraulich, 22.1.1874, ebd., IABb64, Bd. 1, Münster an Wilhelm I., Nr. 7, 8.1.1874, Holborn, Mission, S.23f.

⁴⁴⁰ PAAA, Botschaft London, Bd. 111, Münster an Bismarck, Nr. 13, Vertraulich, 22.1.1874; s.a. Holborn, Mission, S.28.

на към външна политика⁴⁴¹, да демонстрира по-голяма ангажираност на европейския континент и да подкрепи и германските интереси?

Трябва да признаем, че кабинетът на Сейнт Джеймс бързо си създава благоприятна атмосфера на Вилхелмштрассе, не само като намира съчувствени думи за германския Културкампф, но като категорично увери всички, че няма никакво намерение да отзовава Одо Ръсел⁴⁴², който е ценен в Берлин като „персона грата“. Въпреки че английският министър-председател и неговият външен министър допълнително подчертават, че посолството в Германския Райх е най-важния дипломатически пост⁴⁴³ в чужбина, като в столицата на естествен съюзник. Но в допълнение към принципа на „бляскава изолация“, мълчаливата резервираност на англичаните винаги тежи върху отношенията с Германия, което пречи на държавниците в Лондон да постигнат истинско сътрудничество с Берлин, желано от германските политици.

Бъдещият курс на Германския Райх във вътрешната и външната му политика все още изглежда твърде несигурен за отговорните лица във външното министерство, предвид непредсказуемостта на канцлера и цялостната нестабилна ситуация в Европа.⁴⁴⁴ Те са доста обезпокоени от въпроса дали Бисмарк може да се възползва от следващата възможност за нова война срещу Франция, която ще преобърне европейския баланс на силите.⁴⁴⁵ Въпреки многократните уверения на Бисмарк за финансовата стабилност на Германския Райх, не е ясно дали канцлерът може да бъде принуден, дори против волята си, от исканията на национал-libералите, очевидно подкрепяни от германския престолонаследник, към „медиатизация“⁴⁴⁶ на малките германоезични държави в Европа и приобщаването им, в централизираната Германска империя“.⁴⁴⁷

В този смисъл, меморандум от английското посолство в Берлин гласи мрачно: „Стременията на великонационална партия в Германия [...] трябва да бъдат взети предвид. Тяхната програма е завършването на германското единство, пред всичко останало.“⁴⁴⁸ Ще се задоволят ли с нещо по-малко от анексирането на цялата територия, населена с немскоговорящо население? [...] дори трезвомислещите мъже вече смятат, че [...] Германия трябва да излезе от сегаш-

⁴⁴¹ Дизраели иска „да даде нов тласък на външната политика“, както Робърт Блейк отбелязва в биографията му, той има предвид засилването на позицията на Англия в Европа. HHStA, PA VIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr. 25, 13.3.1874; s. Blake, Disraeli, S. 472.

⁴⁴² PAAA, IABb64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 47, 24.2. 1874, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 34, 12.2.1874, ebd., Münster an Wilhelm I., Nr. 33, 10.2.1874, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 58, 11.3. 1874, ebd., Botschaft London, Bd. 113, Münster an AA, Tel. Nr. 12, 16.2.1874, ebd., Bülow an Münster, Tel. Nr. 11, 8.2.1874.

⁴⁴³ PAAA, IABb64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 47, 24.2.1874.

⁴⁴⁴ PRO, F027, Bd. 2039, Derby an Lyons, Nr. 180, Draft, Most Confidential, 24.3.1874.

⁴⁴⁵ RA, 150, Nr. 3, Ponsonby an Queen Victoria, 5.1.1874, ebd., J86, Nr. 1, Queen Victoria an Ponsonby, 4. 1. 1874, ebd., Nr. 2, Ponsonby an Granville, 5. 1.1874, LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lyons an Derby, Private, 27.3.1874, ebd., 17/1/6, Derby an Russell, Private, 24.2.1874, Copy, PRO, F 0 9, Bd.223, Morier an Granville, Nr. 10, Confidential, 4.2.1874, ohne Adressat und Datum in: Morier, Memoirs, Bd. 2, S. 323-327.

⁴⁴⁶ Медиатизация, означава включването (сливането) на една монархия в друга като владетелят на присъединената страна запазва своята суверенна титла, и в определена степен местната власт.

⁴⁴⁷ PRO, F064, Bd. 803, Russell an Derby, Nr. 139, Very Confidential, 27.3.1874., 278LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 28.2.1874, ebd., 17/1/6, Derby an Russell, Private, 9.3. 1874, Copy.

⁴⁴⁸ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 28.2.1874, ebd., Russell an Derby, Private, 7.3.1874, ebd., 16/1/17, Morier an Derby, Private, 21.3.1874, PRO, F064, Bd. 802, Russell an Granville, Nr. 67, Secret, 7.2.1874, ebd., Bd. 801, Russell an Granville, Nr. 39, 21.1.1874, ebd., F 0 7, Bd. 828, Buchanan an Derby, Nr. 86, Confidential, 23.4.1874, Lyons an Derby, Private, 24.2.1874, in: Lyons, Record, Bd.2, S.54f., Russell an Lyons, 20.2.1874, in: ebd., S 52f.; vgl. Hildebrand, Reichsgründung, S. 420; Taffs, Ambassador, S. 68f.

ното си положение и да постигне мир веднъж завинаги, за да развие единството си и да стане наистина просперираща, и ако това изисква още кръвопролития, тогава нека има война, колкото по-скоро, толкова по-добре“⁴⁴⁹.

Накрая, усилията на Мюнстер да осигури английска подкрепа за германските протести срещу антигерманските проповеди на белгийските епископи в Брюксел едновременно създават впечатлението, че Бисмарк „се стреми да разшири претенциите си за власт в църковната сфера до Белгия и да постави под въпрос независимостта на по-малките, държави“.⁴⁵⁰

В докладите си, германският посланик Арним заявява, че „поради сходството в религията и езика, и голямото предимство, което морските пристанища [на Холандия] предлагат на Германия, тя е предопределена един ден да стане част от Германския Райх“⁴⁵¹, и това предизвиква внимание в Лондон, въпреки че Ръсел веднага си спомня за разговора си с Бисмарк на 11 февруари 1873 г., в който канцлерът изрично подчертава, че „40 милиона обкръжени германци са достатъчни, за да запазят националната си независимост, която са придобили, без да се налага завладяването на мирните, индустриални и приятелски настроени съседи като холандците“. „Принц Бисмарк многократно ми е говорил в същия смисъл за Нидерландия и не съм забелязал никаква промяна в неговите възгледи за колониите и флота за Германския Райх.“⁴⁵²

Въпреки многократните съобщения за желанието на Бисмарк да поддържа мир, английският посланик, остава предубеден, че „поради изключителна индивидуалност на Бисмарк, ние винаги трябва да бъдем готови за изненади“.⁴⁵³

Тази обща несигурност за целите на германската външна политика съответства на загрижеността за последиците от вътрешнополитическата структура на Германския Райх, от „Бисмаркизма“⁴⁵⁴, както и от социално и икономически повлияната податливост към война.

Робърт Мориер, несъмнено един от най-добрите експерти във „Форин офис“ по Германия, заедно с Одо Ръсел, наблюдават в Германския Райх нарастващо чувство за „непреодолима мощ, монопол на непреодолимата сила“, което действа „като отрова [...] за Германия“ и чийто първи и най-важен симптом е „объркването на понятията сила и право“, според статията в „Augsburger Allgemeine“ от 13 февруари 1874 г.⁴⁵⁵

А Одо Ръсел предупреждава да не се пренебрегват патриотичните амбиции на германския народ, но войната се е оказала „печеливш бизнес“ за онези, „които я водят с военна система на Прусия: Прусците не само са вкусили от

⁴⁴⁹ PRO, F0918 (Amphill Papers), Bd. 13, Hildebrand, Reichsgründung, S. 421, Anm.57, u. ders., Großbritannien, S.49.

⁴⁵⁰ HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Privat, Streng Vertraulich, 21.2.1874.

⁴⁵¹ PRO, FO10, Bd. 347, Lumley an Derby, Nr. 49, Confidential, 21.3.1874; С явната цел да подсили английското недоверие към предполагаемите морски амбиции на Германската империя, френският посланик се опитва да убеди Дерби, че в „желанието си да се превърне в морска сила, Германия ще посегне към пристанищата в Холандия и Антверпен“. Дерби обаче се отнесе много сдържано към този ход, „но не отхвърля предположението.“ AMAE, CP Angleterre, Bd. 765, La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes, Nr. 19, 28.2.1874.

⁴⁵² PRO, F064, Bd. 803, Russell an Derby, Nr. 139, Very Confidential, 27.3.1874, im Auszug in: Taffs, Ambassador, S. 70 mit der falschen Nr. 140; s.a. ebd., Bd. 798, Derby an Russell, Nr. 131, Confidential, 24.3. 1874; vgl. Hildebrand, Reichsgründung, S.421, Anm.57; Meine, England, S. 84 f.

⁴⁵³ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 28.2.1874.

⁴⁵⁴ S. Meine, England, S. 71-73.

⁴⁵⁵ PRO, F09, Bd. 223, Morier an Derby, Nr. 16, 16.2.1874.

славата, но придобиха и пари: Славата им се увенчана с богатство: От бедно кралство Пруссия се е превърнала в богата империя: От бусне по-младши синове, техните генерали се превърнаха в богати земевладелци, инвестирайки военните си доход в поземлени имения с благороднически титли. [...] Опасявам се, че военната слава и внезапното богатство, не са подобрили нито характера, нито са задоволили амбицията на прусаците“.⁴⁵⁶

С дълбоко съжаление английският посланик отбеляза: „Германия постепенно свиква с идеята, че е необходима още една война, за да утвърди непобедимото си превъзходство в Европа, *c'est triste, mais c'est ainsi* (Тъжно е, но така стоят нещата).“⁴⁵⁷

Тези признаци на разпространяващият се „военен дух“⁴⁵⁸ среща неодобрение в кабинета на Сейнт Джеймс, както и особеностите в конституционната структура в Германския Райх. Лондонският представител е силно раздразнен от заплахите на Бисмарк по време на дебатите в Райхстага относно военния бюджет, когато канцлерът избухва, че ще изпрати парламента и неговите членове „по дяволите“, ако не одобрят предложението му.

На възраженията на Ръсел срещу това „противоконституционно“ поведение, канцлерът отговаря „със спокойствие и сериозност [...], че ще „взриви конституцията“, ако тя пречи на консолидирането на Райха“, от което английският посланик е убеден, че германският държавник „няма да се спре от нарушаване на конституцията или дори ще извърши „държавен преврат“, както и от агресивна война, за да осъществи Германската империя, такава каквато а желае“.⁴⁵⁹

В английския спор за истинските цели на Бисмарк и Германския Райх, който се колебае между полюсите на раздразнение, недоверие и отхвърляне, от една страна, и признание и „ревниво“ възхищение, от друга, прагматичното съображение в крайна сметка надделява⁴⁶⁰: „трябва да се стремим да живеем с него (Бисмарк) без конфликти“, защото „сърдечното разбирателство“ със силна Германия, „която едновременно потиска ултрамонтанските (крайните католици) и червените (социалистите) фракции“, ще е от полза както за Англия, така и за Европа.⁴⁶¹

⁴⁵⁶ PRO, F064, Bd. 801, Russell an Granville, Nr. 16, Secret, 9.1.1874; vgl. Hildebrand, Reichsgründung, S. 422, Anm.60; Taffs, Ambassador, S67.

⁴⁵⁷ PRO, F0918 (Amptill Papers), Bd. 84, Odo an Arthur Russell, Private, 11.2.1874.

⁴⁵⁸ Hildebrand, Reichsgründung, S. 422.

⁴⁵⁹ PRO, F064, Bd.802, Russell an Derby, Nr. 121, Confidential, 13.3.1874; s.a. ebd. Bd. 803, Russell an Derby, Nr. 145, Secret, 28.3.1874.

⁴⁶⁰ PAAA, IABb64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 75, 4.4.1874. LRO, Derby Papers, 17/1/6, Derby an Russell, Private, 3.3.1874, Copy, s.a. ebd., Derby an Russell, Private, 26.2.1874, Copy, u. Kennedy, Rise, S. 29, Anm. 26.: Английският външен министър описва тази амбивалентност по особено красноречив начин в писмо до Ръсел от 3 март 1874 г.: „Можем и трябва да разглеждаме Германската империя като държавата, с която имаме най-много общи неща. Германия няма интереси в Изтока, които да са враждебни към нашите. Германия не заплашва Белгия. Германия е враждебна към ултрамонтанските (т.е. крайните) претенции, и каквото и да мислим за справедливостта или мъдростта на някои техни закони [...] съпротивата срещу католическата йерархия, само може да предизвика симпатиите на английския народ. Затова не виждам причина да не установим отношения на взаимно доверие с принц Бисмарк, ако само не съществуваше рискът от тази война за обединението на Германия, за която говорите, и която [...] неизбежно ще отчужди английските настроения.“

⁴⁶¹ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 7.3. 1874. 2.5, 17/1/6, Derby an Russell, Private, 7.4. 1874, Copy; vgl. Kennedy, Rise, S. 29, Ann. 26.

С гордо и оправдано съзнание за собствената си сила, която изглеждаше по-голяма от всякога, за английските политици и дипломати, островната сила се озова в щастливата позиция да не се налага да влиза в „заплетен съюз“ с Германия, а по-скоро, да бъде „безпристрастен наблюдател“, и да използва външнополитическите конфликти на Германския Райх в своя полза (доп. пр. типичната коварна британска политика).⁴⁶²

В този смисъл Дерби отговаря на ухажването на Виена за благоразположението на Лондон с уверението, отправено към Бойст, „че правителството на Нейно Величество по всяко време ще бъде готово да общува свободно с неговата държава; и че с искрено удоволствие откриваме, че можем да действаме заедно“.⁴⁶³

Въпреки неодобрението си за сътрудничеството между Париж и Санкт Петербург, той изразява подкрепата си на френските дипломати „с истинска френска топлина“⁴⁶⁴ и одобрява „Мирното писмо“ на кралица Виктория до кайзер Вилхелм I от 9 февруари 1874 г.⁴⁶⁵

Той винаги внимава да не се намесва прекалено в съответните национални интереси на други държави. Въз основа на тази предпоставка обобщава своята концепция за външна политика с думите: „Трябва да се погрижим, докато действаме в съгласие, доколкото е възможно, с други сили, да не създаваме впечатление, че сме обвързани с някоя от тях чрез изключителна и особена връзка. Националната ни позиция е по-силна от всякога, защото при съществуващата несигурност относно мира или войната и взаимното недоверие между Франция и Германия, можем да държим баланса така, както никога преди не сме го държали. Но за да запазим тази позиция, трябва да бъдем приятелски настроени към всички, да не сме съюзници с никого и да покажем, че сме просто решени да поддържаме договорите и да запазваме мира.“⁴⁶⁶

Очевидното желание на кабинета на Сейнт Джеймс за добри отношения от всички страни, както е потвърдено публично в тронната реч на кралицата при откриването на парламента на 19 март 1874 г.⁴⁶⁷, както и максимата на външния министър „да се върви по гладкия път и да не се изкушава от визионерски експерименти“⁴⁶⁸ – тоест липсата на готовност за по-активна външна

⁴⁶² LRO, Derby Papers, 17/1/6, Russell an Derby, Private, 7.3.1874., 17/1/4, Derby an Lyons, Private, 23.2. 1874, Copy.

⁴⁶³ Derby an Buchanan, Nr. 22, Most Confidential, Draft, 26.2. 1874, in: Temperley/Penson (Hg.), Foundations, S. 348f., hier S. 349; s. a. PRO, FO 7, Bd. 827, Buchanan an Derby, Nr. 42, Confidential, 12.3.1874, HHStA, PA VIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr.20A-C, 26.2. 1874; vgl. Wimmer, Beziehungen, S. 15.

⁴⁶⁴ BT, Papiers Decazes, Bd. 688 fo 275, Gavarde an Decazes, 24.2.1874; zur sehr positiven Reaktion Frankreichs auf den englischen Regierungswechsel s. Bloch, Relations, S. 15.

⁴⁶⁵ RA, 150, Nr. 10, Derby an Queen Victoria, 23.2.1874.

⁴⁶⁶ LRO, 17/1/2, Derby an Buchanan, Private, 4. 3.1874, Copy; vgl. Howard, Britain, S. 101, u. PRO, FO 363 (Tenterden Papers), Bd. 4, Englischer Gesandter in Washington, Thornton, an den Unterstaatssekretär im Foreign Office, Tenterden, Private, 3.3. 1874; vgl. HHStA, PA VIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr. 21A-C, 27.2.1874, ebd., Beust an Andrassy, Nr. 25, 13.3.1874.

⁴⁶⁷ „Отношенията ми с всички чужди държави продължават да бъдат изключително приятелски. Няма да пропусна да използвам влиянието, произтичащо от тези сърдечни отношения, за поддържането на европейския мир и за стриктното спазване на международните задължения.“ Тронна реч на кралица Виктория при откриването на парламента, 19.3.1874 г., в: Kremer-Auenrodel Hirsch (ред.), Staatsarchiv, m. 27, № 5332, с. 190.

⁴⁶⁸ PRO, F0918 (Amphill Papers), Bd. 39, Hammond an Russell, Private, 1.3.1874; Hammond agierte vom 10.4.1854 bis zum 10.10.1873 als Permanent Under Secretary of the Foreign Office.

политика, веднага разбрана в Берлин, не е от особен интерес за Вилхелмштрасе.⁴⁶⁹

Пространството за маневриране на Германския Райх се стеснява значително през последните месеци. От една страна, Бисмарк се проваля в опита си да придаде на германския Културкампф европейско измерение; от друга страна, Андраши и Горчаков започват да преразпределят баланса на силите в рамките на Тримата императори в своя полза, докато едновременно с това се появяват симптоми на сътрудничество между Русия и Франция, пораждащи опасения относно възможността за бъдещ двустранен съюз. И това обстоятелство създава най-голямата опасност за Германския Райх. След като ясно разбира, че нито Англия, нито Русия са склонни да осигурят желаната от него сигурност, Бисмарк замисля идеята за „двойно презастраховане“, която в крайна сметка реализира през 1887 г. при променените обстоятелства под формата на Договора за презастраховане и Средиземноморското споразумение.

В края на февруари 1874 г. той изразява убеждението си пред руския посланик в Париж, княз Орлов, че ако Франция намери съюзник в лицето на Русия, „ние няма да ѝ се противопоставим; в такива случаи ще запазим военното си превъзходство и ще променим системата си на съюзи“.⁴⁷⁰

Разбира се, тактическият компонент на тези думи не бива да се подценява. Бисмарк не смята „обръщането на коалициите“ за неизбежно и затова, като говори за Русия, той набляга на вариантите от германски възможности, с които разполага. Може да считаме като показателно, неговата увереност в бъдещето на отношенията със Санкт Петербург, и канцлерът още през пролетта на 1874 г. е принуден да прибегне до тази мярка, за да предупреди Санкт Петербург за последиците от сътрудничеството му с Париж, за което в Берлин се опасяват, че е станало твърде тясно. Бисмарк едва ли се интересува единствено от „увеличаване свободата на действие на Германия“⁴⁷¹.

По-скоро това предупреждение, подобно на статията в „Augsburger Allgemeine Zeitung“, вече отразява тихите съмнения относно трайността на Съюза на тримата императори и приятелството с Русия.

Ефектът от това предупреждение обаче заплашва да се разсее в следващия период, защото продължаващата политика на Англия за „бляскавата изолация“ не само засилва убеждението във Франция и Австро-Унгария за необходимостта от по-тясно сближаване с Русия⁴⁷², но и засили страха в Германския райх, че в случай на извънредна ситуация не може да се разчита на Англия. Надеждите

⁴⁶⁹ PAAA, IABb64, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 45, 24.2.1874; im gleichen Tenor: HHStA, PAVIII, Bd.82, Beust an Andrassy, Nr.25, 13.3.1874, AMAE, CP Angleterre, Bd. 765, Gavard an Decazes, Nr. 17, 21.2.1874.

⁴⁷⁰ Zitiert nach: BT, Papiers Decaz. es, Bd. 689 fo 22-28, Note secrete Allemagne, [5.3.1874]. Sowohl Hanotaux als auch Dreux zitieren weite Passagen aus der Geheimnote, wobei allerdings nur ersterer diese wichtige Aussage Bismarcks abdruckt. S. Hanotaux, Histoire, Bd. 3, 80f., Dreux, L'ambassade, S. 60-62.

⁴⁷¹ Holborn, Mission, S. 31 f.

⁴⁷² Въпреки изразените от кралица Виктория и Дерби мнения, приветствани с удовлетворение в Париж като подчертано миролюбиви, както и очевидната промяна в настроенията в английския печат в полза на Франция, Ке Д'Орсе изрази мнение, че „в Англия са по-благосклонни към Германия, отколкото към Франция, и не знаем дали консервативното правителство е по-благосклонно към нас, отколкото предишното“, въпреки че Дерби „изглежда много искрен.“ AMAE, CP Angleterre, Bd. 765, La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes, Nr. 31, Confidentielle, 27.3.1874, s.a. ebd., La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes, Nr.19, 28.2.1874, ebd., Decazes an La Rochefoucauld-Bisaccia, Nr. 18, 4.3.1874, ebd., La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes, Nr. 22, 9.3.1874, ebd., CP Russie, Bd. 249, Decazes an Le Flö, Nr. 20, Circulaire, 26.3.1874.

на Бисмарк да избегне руския натиск и надвисналата заплаха от коалиции чрез засилване на отношенията с Великобритания остава изключително рисковано начинание. Въпреки че канцлерът никога не се уморява да включва Форин Офис в политическите дела на континента, той остава убеден, дори след смяната на правителството в Англия, че Съюза на тримата императори продължава да бъде най-важният инструмент, а Зенгербрюке (Певчески Мост) – централната опорна точка за германските интереси в областта на сигурността. Неговите постоянни усилия за поддържане на добри отношения с Лондон отсега нататък се ръководят от максимата, нито да се поражда недоверие в Санкт Петербург, нито да се въвлеча в глобалния политически антагонизъм между тези две сили.

Степента на сближаване между Германския Райх и Великобритания се определяше от стерента на близост между Германия и Русия, от една страна, и Русия и Великобритания, от друга.

Задаващата се Суецка криза предлага първоначалната възможност за прилагане на това мото на практика. Международната Суецка комисия, заседаваща в Константинопол в началото на 1874 г., взема решение за канални мита, на които Лесепс категорично се противопоставя, защото според него те ще ускорят финансовата разруха на компанията му.⁴⁷³

Въпреки че Париж и Санкт Петербург подкрепят исканията му, те все пак се опитаха да го убедят да приеме мерките, предприети от Високата Порта и Хедива за изпълнение на решението на Комисията. И двете страни се опасяват, че съпротивата му ще ускори ликвидацията на компанията за канала и само ще улесни, до попадането на компанията в английски ръце⁴⁷⁴, особено след като британското правителство по същото време започва да придобива „пряко влияние“ върху управлението на канала, очаквайки, че „политическото влияние върху Египет [...] ще последва по естествен път“.⁴⁷⁵

Кабинетът на Сейнт Джеймс силно подкрепи идеята за закупуване на водния път или изграждане на конкурентен канал.⁴⁷⁶ В устна форма Ройс посочва в Берлин, че Русия разглежда „английското превземане на Суецкия канал [...] почти като случай на война“⁴⁷⁷, докато Мюнстер от Лондон, посочва, че Англия „незабавно ще пристъпи към изпълнение на всяка цена“ в случай на отк-

⁴⁷³ *Kremer-Auenrodel Hirsch* (Hg.), *Staatsarchiv*, Bd. 29, Nr. 5504-5508 u. 5511, s. a. PAAA, *Botschaft London*, Bd. 113, *Bülow an Münster*, Tel. Nr. 24, 3.4.1874, ebd., *Bülow an Münster*, Tel. 26, 8.4.1874, ebd., IABq 83, Bd. 1, *Münster an Bismarck*, Nr. 81, 22.4.1874, ebd., *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 145, *Vertraulich*, 17.5.1874.

⁴⁷⁴ PAAA, *Botschaft London*, Bd. 113, *Bülow an Münster*, Tel. Nr. 29, 13.4.1874, ebd., *Bülow an Münster*, Tel. Nr. 32, 18.4.1874, ebd., IABq 83, Bd. 1, *Eichmann an Bülow*, Nr. 103, 29.4.1874, ebd., Bd. 2, *Bülow an Reuß*, Nr. 329, 17.6.1874, AMAE, CP *Turquie*, Bd. 398, *Vogüe an Decazes*, Tel., 15.4.1874, ebd., *Decazes an den Generalkonsul in Alexandria, Cazaux*, 15.4.1874, ebd., *Decazes an La Rochefoucauld-Bisaccia*, Tel., 16.4.1874, ebd., *Decazes an Harcourt*, Tel., 16.4.1874, ebd., *Vogüe an Decazes*, Nr. 45, *Confidentielle*, 22.4.1874, ebd., *Le Flö an Decazes*, Tel., 27.4.1874, *Decazes an Vogüe*, 16.4.1874, in: *Kremer-Auenrodel Hirsch* (Hg.), *Staatsarchiv*, Bd. 29, Nr. 5509, S. 130-133.

⁴⁷⁵ PAAA, IABq 83, Bd. 1, *Münster an Bismarck*, Nr. 86, *Vertraulich*, 28.4.1874.

⁴⁷⁶ PAAA, IABq 83, Bd. 1, *Münster an Bismarck*, Nr. 86, *Vertraulich*, 28.4.1874, S. PAAA, IABq 83, Bd. 1, *Münster an Bismarck*, Nr. 81, 22.4.1874, ebd., *Münster an Bismarck*, Nr. 86, *Vertraulich*, 28.4.1874, ebd., *Münster an Bismarck*, Nr. 94, *Vertraulichst*, 8.5.1874, AMAE, CP *Angleterre*, Bd. 766, *La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes*, Nr. 44, 4.5.1874, BT, *Papiers Decazes*, Bd. 690 fo 180-182, *La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes*, 11.5.1874, *La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes*, 18.4.1874, *Auszug in: Kremer-Auenrodel Hirsch* (Hg.), *Staatsarchiv*, Bd. 29, Nr. 5510, S. 133f., *La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes*, 11.5.1874, in: ebd., Nr. 5515, S. 147; s. a. *Buckle, Disraeli*, Bd. 5, S. 412f.

⁴⁷⁷ *Botschaft London*, Bd. 107, *Bülow an Münster*, Nr. 243, *Ganz Vertraulich*, 16.5.1874.

рита руска заплаха за *casus belli*, тъй като „няма да пожали жертви за търговския път до Индия, и влиянието си в Средиземно море [...]“ и няма да се спре, „докато не получи преобладаващо влияние в Египет и да постави Суецкия канал под свой контрол“. С оглед на непредвидимите последици от руско-английския конфликт възникнал на Нил, Бисмарк смята за „най-голям интерес, възникващият раздор между Англия и Русия да не заплаши общия мир“.⁴⁷⁸

Затова той предупреждава Лондон и Санкт Петербург за последствията от прибързаните им действия и ги призовава към помирение. Въпреки това, въз основа на опита, натрупан през последните месеци, Бисмарк вече осъзнава, че Германският Райх не може да изпълнява ролята на емисар на мира от желаната позиция на взаимноотдалеченост спрямо двете флангови сили. Обезпокоен че Франция иска да използва руско-британското съперничество, „за да приближи стъпка по стъпка отдалечената възможност за руски действия на Ориента“, Бисмарк смята английските стремежи в Египет за „неоправдани“, и въпреки „живото и искрено желание да остане в съгласие с приятелска Англия по всички европейски въпроси“, не може да отрече онези „съображения, които [...] правят германската позиция срещу Русия практически невъзможна“.⁴⁷⁹

За да не остави никакво съмнение, германският държавник допълва обясненията си уточнявайки, че германският интерес към добри отношения с източния ни съсед е „особено актуален[...], докато положението ни остава несигурно“.⁴⁸⁰ Следователно това е резултат от неговия анализ на възможностите, с които разполага след смяната на правителството в Англия, а не като израз на безпроблемни добри контакти със Санкт Петербург, защото германският канцлер ясно заявява в Лондон, че нуждата от руска благосклонност му пречи да подкрепи желанието на Англия за влияние върху Нил.

Андраши клони повече към позицията на Лондон, но „внимава да не се отклонява твърде много от руската перспектива“.⁴⁸¹

Бисмарк също се надява, като заема решително проруска позиция, да демонстрира на Санкт Петербург по-малката стойност на приятелството му с Виена. Това поведение обаче повдига някои въпроси: Дали е вярвал, че като прояви загриженост към руските интереси към Суецкия канал, може да лиши Париж от подкрепата на Санкт Петербург, за френските амбиции на египетска земя, или мълчаливо е приел по-силно влияние на Ке д'Орсе на Нил, за да не дразни Певчески Мост?⁴⁸²

⁴⁷⁸ PAAA, IABq 83, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 107, Vertraulich, 21.5.1874, s. a. ebd., Bd. 2, Münster an Bismarck, Nr. 124, 30.6.1874.

⁴⁷⁹ PAAA, Botschaft London, Bd. 107, Bülow an Münster, Nr. 266, Sehr Vertraulich, 26.5.1874; Holborn gibt irrtümlicherweise als Adressaten die Botschaft Petersburg an; s. Holhom, Mission, S. 21 u. 25.

⁴⁸⁰ PAAA, IABb64, Bd. 2, Bülow an Münster, Nr. 267, 29.5.1874.

⁴⁸¹ PAAA, Botschaft London, Bd. 106, Schweinitz an Bismarck, Nr. 130, 19.4.1874, Abschrift. Zur Haltung Andrässys in der Suezfrage s. a. ebd., Bd. 107, Andrassy an Károlyi, 17.5.1874, Abschrift, ebd., Bd. 113, [Bülow d. Vf.] an Münster, Tel. Nr. 31, 16.4.1874, s. a. BT, Papiers Decazes, Bd. 690 fo 130-136, Harcourt an Decazes, 6.5.1874, AMAE, CP Autriche, Bd. 512, Harcourt an Decazes, Nr. 50, 28.4.1874, ebd., Harcourt an Decazes, Particuliere et Confidentielle, 4.5. 1874.

⁴⁸² PAAA, Botschaft London, Bd. 112, Münster an Bismarck, Nr. 122, 27.6.1874; Erwähnung des Dokuments bei Holborn, Mission, S. 14, 35, 44f. На 27 юни 1874 г., Мюнстер пише на Бисмарк за последствията от подкрепата на руската политика: „колкото повече [...] напрежението между Русия и Англия се засилва, толкова по-трудно ще става да запазим и укрепим доброто съгласие, защото нашите граници и политическата обстановка изискват голямо внимание към Русия. [...] Хората обичат да приписват на другите грешките, които са допуснали сами, и затова е естествено, че някои англичани ще обвинят Германия заради собствените си грешки.“

Предвид мащаба и значението на Суецкия въпрос за Лондон, не рискува ли той, с това си поведение, да разруши съществуващото добро разбирателство с Англия, без да получи никаква гаранция, че Русия ще бъде готова да вземе предвид германските интереси? В Лондон усилията на Берлин да постигне „сърдечно разбирателство“ между Форин Офис и Певчески Мост, веднага създава подозрение, че единствената му цел е „да откъсне Англия и Русия от Франция“.⁴⁸³

Не трябва ли Бисмарк да се страхува, че ще загуби доверието си не само на Темза, но и на Нева, ако в Лондон потвърди английските претенции към Египет, но откаже да подкрепи тяхното прилагане, а в Санкт Петербург иска да гарантира, че руското ръководство няма да се противопостави на английските искания, като същевременно подчертава, „че ще продължим да подкрепяме [...] с възгледите на руския кабинет по този въпрос“?⁴⁸⁴

Не греши ли Бисмарк за съперничеството между британския „кит“ и руската „мечка“ като го приема за даденост, тоест неразрешимо, и не подценява ли капацитета им за диалог, както показат намеците от руски източници, че Русия „няма да се противопостави“ на английските планове в Египет?⁴⁸⁵

Руската декларация, че те „със сигурност ще протестира срещу окупацията на Суецкия канал от Англия [...], но няма да го предотвратят“⁴⁸⁶, успокоява Бисмарк, предвид и пътуването на Александър II до Англия⁴⁸⁷, от непосредствената загриженост за надвисналия руско-английски конфликт.

Но тази руска декларация, трябва да порожи страха, че Германският Райх в дългосрочен план ще се изправи пред непосредствената опасност да загуби онези външнополитически възможности, да играе ролята си на арбитър между своите глобални политически противници, подчертавайки незаинтересоваността се, за да осигури собствената си сигурност в сърцето на Европа?

Не е ли от по-голямо значение за Германския Райх, глобалния политически избор в полза на Русия⁴⁸⁸, както руските вестници изразяват своето „голямо одобрение“⁴⁸⁹ от приема на царя, и приветстват „завършеното сближаване“ между двете империи „с радост“⁴⁹⁰, а Форин Офис, споделя частично недоверието на английските вестници, защото подозрението му е насочено по-малко срещу руското правителство, отколкото срещу руските военни кръгове там?⁴⁹¹

⁴⁸³ PRO, F064, Bd. 804, Russell an Derby, Nr.222, Very Confidential, 30.5.1874.

⁴⁸⁴ S. PAAA, ABq 83, Bd. 2, Reuß an Bismarck, Nr. 160, 30.5.1874., Bd. 1, Bülow an Reuß, Nr. 284, Ganz Vertraulich, 31.5.1874.

⁴⁸⁵ PAAA, IABq 83, Bd. 2, Reuß an Bismarck, Nr. 160, 30.5.1874.

⁴⁸⁶ PAAA, Botschaft London, Bd. 112, Münster an Bismarck, Nr. 122, 27.6.1874; Erwähnung des Dokuments bei Holborn, Mission, S. 14, 35, 44f.

⁴⁸⁷ PAAA, IABb64, Bd. 2, Münster an Bismarck, Nr. 98, 15.5.1874, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 101, Vertraulichst, 20.5.1874, ebd., Münster an Wilhelm I, Nr. 103, 21.5.1874, Duplikat, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 108, Vertraulich, 25.5.1874, ebd., Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 162, Vertraulich, 31.5.1874, PRO, F065, Bd. 883, Loftus an Derby, Tel., 18.3.1874.

⁴⁸⁸ PAAA, IABb64, Bd.2, Münster an Bismarck, Nr. 101, Vertraulichst, 20.5.1874; Holborn zitiert aus dem Dokument, ohne den vertraulichen Charakter herauszustellen; s. Holborn., Mission, S. 35.

⁴⁸⁹ HHStA, PAX, Bd.66, Langenau an Andräsy, Nr.28B, 25.5.1874.

⁴⁹⁰ Golos, zitiert nach: HHStA, PAX, Bd.66, Langenau an Andräsy, Nr.28B, 25.5.1874; s.a. ebd., Presseleitung, Bd.29, Nr. 159, Langenau an Andräsy, Nr.26, 13.5.1874.

⁴⁹¹ HHStA, PA VIII, Bd. 82, Beust an Andräsy, Nr. 47B, 22.5.1874, s.a. ebd., PAX, Bd. 66, Langenau an Andräsy, Privat, 17.12.1874, AMAE, CP Angleterre, Bd. 766, La Rochefoucauld-Bisaccia an Decazes, Nr. 53, 21.5.1874, u. ebd., Memoires et Documents Russie, Bd. 47 fo 47-57, Nr. 2, Voyage de l'Empereur de Russie à Londres Mai-Juin 1874, bes. fo 56f.

Не греши ли Бисмарк в преценката си за волята на кабинетите на Темза и Нева да премахнат напрежението между тях, да запазят мира и единствено между европейските сили, основано на приятелски и семейни контакти между монархическите династии?

Готовността за постигане на разбирателство се вижда от думите на Александър II към кралица Виктория: „че не вижда причина, между нашите две страни да няма най-добри отношения“.⁴⁹²

На тези думи кралицата отговаря също толкова откровено с призива: „Нека обсъждаме мислите си откровено и свободно по всяко време и не бива да има недоразумения между нас“.⁴⁹³

Канцлерът обаче продължава да използва скрития антагонизъм между Форин Офис и Певчески Мост, за да разшири собствения си обхват на действие. Бисмарк продължава да поставя на първо място отношенията с Русия в общата рамка на германската външна политика, и насърчаването на руските интереси е въпрос на политическа целесъобразност, стига английските стремежи да не бъдат засегнати.

Но нарастващият брой „сигнали на голямата близост, която възникна между Австро-Унгария и Русия“, от една страна, и признаците на руско-френско сближаване, от друга, предизвикват опасността за Германският Райх да се окаже изложен в изолация.

Нова възможност се отваря за германския канцлер, по повод проекта за Конференция за стандартизиране на законите на войната, инициирана от Александър II, която се провежда в Брюксел от 27 юли до 28 август 1874 г.

След предложение на базираното в Париж „*Société pour l'Amelioration du Sort des Prisonniers de Guerre*“ (Дружество за подобряване на положението на военнопленниците) от 28 март 1874 г.⁴⁹⁴, по искане на царя, руското външно министерство уведомява всички държави с които поддържа дипломатически отношения, на 18 април 1874 г. за намерението си съвместно да изготвят международен кодекс на законите на войната. Горчаков обяснява във втория циркуляр от 29 април 1874 г., че руският монарх се ръководи от „хуманистична мисъл“ и убеждението, че „колкото повече се развива солидарността, стремяща се [...] да обедини нациите като членове на едно семейство, толкова повече [...] тяхната военна организация придава на военните конфликти, характера на борби между въоръжени нации, и все повече става необходимо да се определят, с по-голяма точност отколкото в миналото, законите и обичаите, допустими в състоянието на война, за да се ограничат последствията и да се намалят бедствията, доколкото това е възможно и желателно“.⁴⁹⁵

⁴⁹² RA, QVJ 1874, Journal 14.5.1874.

⁴⁹³ BL-O, Hughenden Papers, B/XIX/B/44, Ponsonby an Disraeli, Private, 23.5.1874.

⁴⁹⁴ В своето циркулярно писмо дружеството се обърна към всички европейски правителства, „с молба да изпратят делегати на конференция, която ще се открие в Париж на 4 май 1874 г. [...] с цел, преговори за сключване на международно споразумение относно военнопленниците.“

⁴⁹⁵ В своето циркулярно писмо дружеството се обърна към всички европейски правителства, „за да ги помоли да изпратят делегати на конференция, която ще се открие в Париж на 4 май 1874 г. [...] с мисията да продължат преговорите за сключване на международно споразумение относно военнопленниците.“ Циркулярно писмо на Дружеството за подобряване на положението на военнопленниците, 28.3.1874 г., в: същото, № 5344, стр. 288 и сл., Gorcakov an die russischen Missionen im Ausland, 29.4.1874, in: ebd., Nr. 5345, S. 289.

Без изрично да го заявява, Александър II несъмнено възнамерява, с тази покана за „Конференцията на специалните пълномощници“ в Брюксел, към която незабавно прилага „Проект за Международна конвенция относно законите и обичаите на войната“, да се приближи с една крачка към целта си да възстанови „концерта на европейските сили“. Правителствата на големите европейски сили посрещат предложението на царя с подчертани резерви⁴⁹⁶, защото това им се сторва, както уместно се изразява Деказ, „нито целесъобразно, нито практично“⁴⁹⁷, защото нито а полезността, нито успехът му изглежда гарантирано. Въпреки това европейските кабинети одобряват проекта, защото никой не иска да бъде държан отговорен за провала на конференцията, а Виена, Париж и Берлин се опасяват да не обидят лично Александър II, като откажат.⁴⁹⁸

Бисмарк напълно се съгласява с общите опасения, защото и той не вижда голяма вероятност конференцията да има някакъв ефект, но се опасява от множество проблеми при нейното изпълнение и конфликти между участващите държави.⁴⁹⁹

Освен това, канцлерът е раздразнен, защото Русия е отправила покана към средните германски провинции Бавария, Вюртемберг, Саксония, Баден и Хесен-Дармщат, като така демонстрира пренебрежение към централното Берлинско правителство.⁵⁰⁰

Бисмарк не смята руското правителство за създател на идеята за конференцията, а го разглежда като „любим проект“ на царя, и не може да изключи германското участие, но едностранният и „най-охотно“ поетия от император Вилхелм I, ангажимент към Александър II, без одобрението на канцлера, го поставя пред свършен факт и го лишава от всякакво пространство за маневриране и подкопава личната му властова позиция като министър, отговорен за външните работи.⁵⁰¹

По думите на Радовиц пред Адамс в поверителен разговор „Въпреки че германското правителство беше ужасно отегчено от [...] тази конференция“, то премълча всякаква критика към „странността“ на царя и с готовност се е съобщило с всички руски искания.⁵⁰²

⁴⁹⁶ HHStA, F29, Bd. 10, Andrassy an Károlyi, 29.5.1874, ebd., Chotek an Andrassy, Nr.29, Vertraulich, 8.6.1874, ebd., Chotek an Andrassy, Nr.34, 13.6.1874, ebd., PAVIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr. 54C, 19.6.1874, ebd., Beust an Andrassy, Nr. 58H, 3. 7. 1874, PRO, F07, Bd. 830, Buchanan an Derby, Nr. 177, Confidential, 2.7.1874, ebd., F027, Bd. 2053, Lyons an Derby, Nr. 603, 22.6. 1874, ebd., F083, Bd. 481, Derby an Paris, Nr. 319, Rom, Nr. 92, Berlin, Wien, Brüssel, Stockholm, Kopenhagen, Washington, 11.6.1874, RA, H42, Nr. 14, Ponsonby an Queen Victoria, 3.7.1874, BT, Papiers Decazes, Bd. 691 fo 47f, Baude an Decazes, 9.6.1874, ebd., fo 65-67, Baude an Decazes, 14.6.1874.

⁴⁹⁷ HHStA, F29, Bd. 10, Apponyi an Andrassy, Nr.21C, 4.7.1874.

⁴⁹⁸ PRO, F083, Bd. 481, Lyons an Derby, Tel., 22.6.1874, ebd., F027, Bd. 2053, Lyons an Derby, Nr.603, 22.6.1874, LRO, Derby Papers, 16/1/11. Lyons an Derby, Private, 23.6.1874, ebd., Lyons an Derby, Private, 1.7.1874, HHStA, F29, Bd. 10, Apponyi an Andrassy, Nr.21C, 4.7.1874, BT, Papiers Decazes, Bd.691 fo 172-174, Harcourt an Decazes, 8.7.1874, AMAE, CP Allemagne, Bd. 14, Decazes an Gontaut-Biron, Circulaire, 4.7.1874, ebd., CP Autriche, Bd. 512, Ring an Decazes, Nr. 75, 24.7.1874.

⁴⁹⁹ HHStA, F29, Bd. 10, Károlyi an Andrassy, Nr.39B, 10.7.1874.

⁵⁰⁰ HHStA, F29, Bd. 10, Münch an Andrassy, Nr.43C, 25. 7.1874, PRO, FO 83, Bd. 481, Loftus an Derby, Tel., 9.7.1874, ebd., FO 9, Bd. 224, Morier an Derby, Nr. 46, Confidential, 2.7.1874.

⁵⁰¹ HHStA, F29, Bd. 10, Seiller an Andrassy, Nr. 35, 15.6.1874., Seiller an Andrassy, Nr.33, 3.6.1874; s.a. PRO, F083, Bd.481, Adams an Derby, Tel., Confidential, 15.6.1874.

⁵⁰² PRO, FOS3, Bd. 481, Adams an Derby, Nr. 18, Confidential, 18.6.1874.

Според Бюлов, колебливите германски усилия да ограничат програмата на конференцията, поради руската съпротива, водят до „безусловно“ приемане на поканата.⁵⁰³

За да не се придаде на конференцията твърде голяма политическа тежест, Берлин най-накрая се съгласява със Санкт Петербург да се въздържа от назначаването на дипломатически емисари. Германското правителство се съобразява с руските желания и идеи относно представителството, като включва не само генерал-майор Константин Бернхард фон Фойгтс-Рец, както първоначално е планирано, но и като експерт в германската делегация, конституционния адвокат от Хайделберг Йохан Каспар Блунчли.⁵⁰⁴

За свое раздразнение, Бисмарк трябвало да признае, че руското правителство веднага възприема френската и австроунгарската позиция и изпраща в Брюксел дипломат като ръководител на делегацията. Канцлерът не последва примера му, но продължава да подкрепя руската позиция въпреки недоволството си.

На 4 юли 1874 г. в светлината на френската декларация, Англия, посочва намерението си да изпрати военноморски офицер, но при условие прието от всички участващи държави, „че техните делегати [...] ще бъдат инструктирани да се ограничат до разглеждането на подробностите за военните операции разгледани в проекта на руското правителство, и няма да разглеждат, под каквато и да е форма, пряко или косвено, нищо, свързано с морските операции или морската война“.

Бисмарк, за разлика от Андраши и Деказ⁵⁰⁵, избягва да заема собствена позиция и вместо това просто подкрепя руския отговор⁵⁰⁶, който успокоява Англия, „че нито морските операции, нито морските войни, нито отношенията между воюващите страни по море, нито като цяло признатите принципи на международното право, няма да бъдат поставяни от нас под въпрос или обсъждани“.⁵⁰⁷

Без да преувеличаваме значението на тези преговори в подготовката за Брюкселската конференция по военно право, те изглеждат подходящи за осветяване отношенията между европейските сили в средата на 1874 г. по симптоматичен начин и най-вече за хвърляне на ярка светлина върху германо-руското

⁵⁰³ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Adams an Derby, Private, 20.6.1874.

⁵⁰⁴ Поради руската покана към германските средни държави, Берлин е видя принуден да даде съгласие и за изпращането на баварския генерал-майор барон фон Леонрод, на юргенбургския държавен съветник Зоден, при условие, че Войтс-Рец ще бъде първият представител на Германия в Брюксел. Отделни делегации на средните държави не са изпратени.

⁵⁰⁵ Андраши успешно съчетава сближаването с Русия с отчитането на английските интереси и, преди да даде окончателен отговор на английското запитване, се обръща проучвателно към съюзниците си с ясното изявление: „Нямаме намерение да повдигаме морски въпроси.“ Той предава това съобщение за удовлетворение на английското правителство, и обещава, че няма да повдига въпроси за морското право в Брюксел. И Деказ вече не се колебаеше да увери официално Дерби чрез Лайън, „споделяме мнението, изразено в нотата на лорд Дерби за недостатъците на обсъждането на общите принципи, що се отнася до морското право. [...] и за мен е чест, да ви дам уверението, за което ме помолихте.“

⁵⁰⁶ Въпреки че германското правителство подкрепя ограничаването на програмата на конференцията, пред Адамс Бюлов отказва да одобри английското предложение, и в разговор с Кароли се оправда, че Германия е приела руската покана без никакви условия.

⁵⁰⁷ Westmann an Loftus, 14.7.1874, in: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd.27, Nr. 5348, S.302f., hier S.303; s.a. PRO, FO 10, Bd.349, Lumley an Derby, Nr. 147, Confidential, 29.7.1874, ebd., FO 83, Bd. 482, Loftus an Derby, Tel., 15.7.1874.

приятелство. Както и по Суецкия въпрос, германският канцлер отново отказва да предложи недвусмислена подкрепа за английските искания, които той с готовност одобрява, възнамерявайки да избегне всякакъв конфликт с Горчаков и Александър II и да не остави нищо необърнато, „за да угоди [...] на добрия съюзник, императора на Русия“.⁵⁰⁸

Бисмарк трябва да признае, че единната му позиция с Русия, на Певчески Мост не е посрещната със същия интерес. Държавниците там са напълно способни, дори след постигането на споразуменията с Вилхелмштресе, да предприемат противоположен курс на действие с Ке д'Орсе и Балхаусплац.

Надеждата на канцлера да осигури подкрепата на Санкт Петербург за ключовите германски проекти чрез подход „услуга за услуга“, като се съобрази максимално с руските планове, изглежда става все по-съмнителна.

Дали Санкт Петербург изобщо все още е готов да предостави реципрочността, която се очакваше в двустранните отношения?

4. Берлин, Санкт Петербург и признаването на испанския президент Серано. Временното уреждане на належащия испански проблем⁵⁰⁹ през лятото на 1874 г. осветлява също състоянието на германо-руските отношения и представя ново изпитание за жизнеспособността на Съюза на тримата императори.

След Испанската революция от 1868 г. и абдикацията на кралица Изабела, монархията е възстановена през 1871 г. под ръководството на Амедей Савойски. Поради масивния натиск от страна на легитимния претендент за трона, Дон Карлос, но и от републиканците, водени от Дон Емилио Кастелар, кралят абдикира през февруари 1873 г.

В „калейдоскопа от събития“ четирима президенти се сменят бързо един след друг като лидери на новопровъзгласилата се република, докато накрая, след държавен преврат през януари 1874 г., бившият съветник на Изабела, маршал Франсиско Серано-и-Домингес херцог Ла Торе, поема титлата президент на „изпълнителната власт на републиката“ на 26 февруари 1874 г., въпреки че не успява да спре продължаващите военни действия с карлистите.⁵¹⁰

В Берлин новото развитие на събитията на Иберийския полуостров са възприети като „спасителен акт“, предпазил Испания „от голямо нещастие“, а испанският посланик Ескосура е незабавно уверен, че „засега няма причина“ да не „продължават отношенията“ с Испания.⁵¹¹

Берлин, Виена, Санкт Петербург и Лондон обаче, реагират бавно към непрекъснатите усилия на Мадрид да получи признание за новото правителст-

⁵⁰⁸ PRO, F064, Bd. 805, Adams an Derby, Nr. 51, Confidential, 10.7.1874. След като останалите сили се съгласиха да изключат всякакви въпроси, свързани с морското право, Форин Офис даде съгласие за участие и се представи чрез генерал сър Алфред Хорсфорд, изпратен без никакви полномощия и с много ограничена задача. Конференцията приключи на 28 август 1874 г. без обвързващо решение. ВДелегатите изготвиха заключителен протокол, предаден на правителствата за разглеждане и за да послужи като основа за по-късни преговори. В съответствие с инструкциите си Хорсфорд, първоначално не подписа протокола. След вътрешна дискусия във външното министерство на 29 август 1874 г. Дерби даде разрешение на Хорсфорд да подпише, но на 1 септември 1874 г. оттегли подписа си, поради желанието на Дизраели. По погрешко заповедта, която се върна в Лондон, беше изпратена отново, и Хорсфорд подписа протокола. Идеята на Форин Офис, да оттегли подписа си, са незабавно изоставени, когато става известно, че случилото се е станало известен на руския председател на конференцията, барон Жомини, и инцидентът е обявен за държавна тайна.

⁵⁰⁹ Holborn, Mission, S.53f.; Wolter, Außenpolitik, S. 160-164.

⁵¹⁰ PAAA, IABo37, Bd. 1, Canitz an AA, Tel. Nr. 77, 3.1.1874, ebd., Canitz an AA, Tel. Nr.2, 4.1.1874; s.a. ficcife, Time, S. 5-12; Wolter, Außenpolitik, S. 160f.

⁵¹¹ PAAA, IABo37, Bd. 1, Canitz an Bismarck, Nr. 1, 5.1.1874., Bericht Bülow, 8.1.1874.

во. Английският пратеник Лейърд, приятел на Серано, препоръчва на британското правителство да признае кабинета в Мадрид, но германският кабинет блокира усилията на Гренвил да синхронизира действията между Темза и Шпрее.⁵¹² Без да отхвърля категорично „общите действия“, Бисмарк се опасява, че приемането на британското предложение ще го обвърже твърде тясно с британския подход и ще предизвика в нежелан конфликт с Андраши и Горчаков. Затова той уведомява английския външен министър, че германското правителство счита за много целесъобразно „поне да попита за намеренията там (в Мадрид)“; но „не е на мнение“, че чрез подобни сондажи се „обвързва собствените си решения“, и затова оставя на Англия да реши дали не желае да последва този път.

Без да отхвърля предложението на Гренвил, Бисмарк се опасява, че приемането на британското предложение ще го обвърже твърде тясно с британския кабинет. След като Горчаков и Андраши единодушно заявяват, в отговор на германските сондажи⁵¹³, че вътрешната ситуация в Испания все още не е достатъчно стабилна, за да признаят правителството на Серано, Бисмарк повтаря резервите си на Гренвил заявявайки, че „условията на полуострова все още не са достатъчно избистрени, за да направят тази стъпка препоръчителна“. Гренвил се съгласява с германската гледна точка, особено след като и Лайърд вече го съветва, не се признава Серано.⁵¹⁴

Този акцент върху германската съдържаност става още по-водещ принцип на германската политика, защото Серано все повече показва, че е неспособен да ръководи страната и през февруари вече става очевидно, че той обмисля повторно връщане на монархията начело с принц Алфонсо Астурийски.⁵¹⁵

Следователно отсега нататък Бисмарк се ръководи от убеждението, че, подчертавайки желанието си за „пълно съгласие“ с Виена и Санкт Петербург, трябва да „изчака настъпването на по-стабилни условия в Испания“ и без да фаворизира конкретен кандидат за трона, да обвърже бъдещите действия с отнoшенията, „които Германският Райх и неговите интереси могат да очакват от възстановяването на монархията [...]“.⁵¹⁶

Тази предполагаема липса на предпочитание към претендент е поставена под въпрос, защото при бушуващия в Германския Райх „Културкампф“, германският канцлер едва ли ще се интересува от победата на „ултраабсолютисткия и клерикално-реакционен“ Карлизъм, който самите испанци отъждествявали с „управление на църквата“.⁵¹⁷

В европейския публичен дискурс, сред дипломатите и политиците, дори се изразява подозрение, че Бисмарк насърчава кандидатурата на принц Фрид-

⁵¹² PAAA, IABo37, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr.9, 17.1.1874, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 29, 29.1.1874., Schweinitz an Bismarck, Nr. 25, 29.1.1874.

⁵¹³ PAAA, IABo37, Bd. 1, Bülow an Münster, Nr.31, 22.1.1874., Bülow an Reuß, Nr. 43, an Schweinitz, Nr. 32, 22.1.1874.

⁵¹⁴ PAAA, IABo37, Bd. 1, Reuß an AA, Tel. Nr. 5, 31.1.1874, ebd., Reuß an Bismarck, Nr. 44, 1.2.1874. ebd., Schweinitz an Bismarck, Nr. 25, 29.1.1874, ebd., Schweinitz an Bismarck, Nr. 32, 9.2.1874., Bülow an Münster, Nr.54, 3.2.1874, Münster an Bismarck, Nr. 35, 12.2.1874, HHStA, PAVIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr.21B, 27.2.1874.

⁵¹⁵ PAAA, IABo37, Bd. 1, Canitz an Bismarck, Nr. 11, 2.2.1874, HHStA, PA 111, Bd. 107, Andrassy an Károlyi, 10.2.1874; der Erlaß Andrassys befindet sich in Abschrift auch im PAAA, IABo37, Bd.I.

⁵¹⁶ PAAA, IABo37, Bd. 1, Bismarck an Schweinitz, Nr. 79, 24.2.1874, HHStA, PA III, Bd. 107, Károlyi an Andrassy, Nr. 12A-B, 21.2.1874.

⁵¹⁷ Wolter, Außenpolitik, S. 161., PAAA, IABo37, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 9, 17.1.1874.

рих Карл Пруски или Георг Саксонски, за да постави Испания под германско влияние.⁵¹⁸

Деказ, е силно впечатлен от тази новина, защото вече е обезпокоен от слуховете, че Бисмарк „ще се намеси в делата на Испания за да ни създава проблеми по нашата граница в Пиренеите, в подходящ за него момент“.⁵¹⁹

Гонто-Бирон многократно се противопоставя на мнението на своя министър, повтаряйки мнението на Ръсел⁵²⁰, на опасенията на френския външен министър се засилват, когато Бисмарк отзовава своя посланик граф Каниц в началото на май и го заменя с тайния легационен съветник и комисар за Франция на Вилхелмшпрасе, граф Паул Хацфелд.⁵²¹ Канцлерът е наясно, че тази смяна може „да доведе до немотивирани заключения“, и е принуден да обясни мотивите си в циркуляр до посолствата в Лондон, Виена⁵²², Санкт Петербург, Париж, Рим и Лисабон, оправдавайки преместването на Каниц в Хага не поради вътрешните испански работи, а поради обстановката в Нидерландия.⁵²³ Тази „необходима“ промяна, отбелязва той „между другото за поверителна информация“, се основава „наред с други съображения“ на желанието да се заеме вакантното място в нидерландското посолство с подходящ човек, женен за дама от знатно холандско семейство. Това ще улесни действителната задача на Каниц: да противодейства на очевидното „изкуствено подхранване на неестественото антигерманско настроение, от симпатиите на някои членове на висшето общество към френските ценности“.⁵²⁴

Тъй като първоначалният кандидат на Бисмарк за Хага, граф Арним, не отговаря на подобно изискване, а профренските настроения сред по-широките кръгове в Нидерландия по това време стават все по-тревожни за германския канцлер, той смята Каниц за подходящия дипломат, който ще противодейства на тази франкофилия.

Канцлерът запазва демонстративно мълчание в циркуляра си относно причините за избора на Хацфелд, неговите задължения, и предишната му дейност. Но изпращането му в Мадрид създава впечатлението, че цели упражняването на влиянието на Германския Райх в Испания, насочено срещу Франция,

⁵¹⁸ AMAE, CP Angleterre, Bd. 765, Decazes an La Rochefoucauld-Bisaccia, Nr. 34, 27.3.1874; s.a. HHStA, PAIX, Bd. 101, Apponyi an Andrassy, Nr. 16B, 4.6.1874.

⁵¹⁹ AMAE, CP Allemagne, Bd. 13, Decazes an Gontaut-Biron, Tel., 15.3.1874; s.a. BT, Papiers Decazes, Bd. 716 fo 137-142, Decazes an Gontaut-Biron, 22.3.1874.

⁵²⁰ S. DDF, I, Bd. 1, Nr. 294, S.321, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 22, 20. 3. 1874; AMAE, CP Allemagne, Bd. 13, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 22, 20. 3.1874, ebd., Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 39, 31.5.1874, LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 27.3.1874, PRO, F064, Bd. 804, Russell an Derby, Nr. 198, Confidential, 16.5.1874; s.a. Steinbach, Diplomatie, S. 72.

⁵²¹ Хацфелд научава за първи път за това назначение на 23 април 1874 г., ден преди официалното му назначаване, от императора; указът за назначаването е с дата 12 май 1874 г. Hatzfeldt an seine Mutter, 25.4.1874, in: Hatzfeldt, Papiere, Tl, Nr. 108, S.281-283.

⁵²² Австроунгарският посланик докладва на своя министър, че в дипломатическия корпус в Мадрид новината за назначаването на Хацфелд предизвиква „неудовлетворение“, защото виждат в това, първата стъпка към признаването на Испания; дори Каниц се изказва против незабавното заемане на поста в отговор на евентуално запитване от Берлин. HHStA, PA XX, Bd. 33, Gravenegg an Andrassy, Privat, Vertraulich, 1.5.1874.

⁵²³ S. DDF, I, Bd. 1, Nr. 305, S. 333, Decazes an Gontaut-Biron, Tel., 29.5.1874, AMAE, CP Espagne, Bd. 886, Decazes an Vernouillet, Tel., 27.5. 1874.

⁵²⁴ PAAA, IABo37, Bd. 1, Bülow an Münster, Nr.209, Dönhoff, Nr. 197, Alvensleben, Nr. 223, Wesdehlen, Nr. 176, Keudell, Nr. 169, Brandenburg, Nr. 18, 6.5.1874; Освен тези симпатии към Франция, Бисмарк наблюдава и „нарастващото влияние на Римската (католическата) църква“ в Нидерландия.

особено след като френските гранични власти оказват подкрепа на войските на Дон Карлос⁵²⁵, което е известно на Бисмарк, няколко седмици по-рано.

Германският посланик в Париж, Хохенлое, не скрива от Деказ, че е „напълно естествено, Германия да се обърне към Испания и да разчита на нея в случай на нападение от Франция“.⁵²⁶

Бисмарк умишлено държи френското правителство в неведение за плановете си в Мадрид⁵²⁷, и иска да избегне всякакво недоразумение или предразсъдъци по въпроса за признаването на Серано от другите европейски кабинети.

Той издава директива до своите дипломати, че Хацфелд ще поеме задълженията си в Мадрид без официална заповед, и след препоръката от Каниц, ще поддържа само неофициални отношения, до момента в който испанското правителство получи легитимност както в своята страна, и бъде признато от нас и от приятелските велики сили“.⁵²⁸

Каниц представя Хацфелд на Серано на 22 май 1874 г., както е указано, по време на рутинно посещение.⁵²⁹

Пристигането на новия германски посланик и близък довереник на Бисмарк, е съпроводено от множество дипломатически и журналистически спекулации за целта на тази „мисия на Хацфелд“.⁵³⁰ Френските вестници веднага я свързват с новината за предполагаемите усилия на канцлера да осигури германска кандидатура за испанския трон.⁵³¹

На 31 май 1874 г. „*Journal de Debats*“ излага тезата, че „целта на г-н Хацфелд е да постави някой Хохенцолерн на испанския трон и да възстанови веригата от германски монарси на Испания, която беше прекъсната твърде дълго“.⁵³²

Други вестници отбелязват, че не само германски офицери служат в редиците на правителствените войски, но Серано е получил оръдия „Круп“ за борба с Карлистите.

⁵²⁵ Роис разказа за разговор с испанския посланик Муруага, който го уведомява, че граничният френски префект на По, маркиз дьо Надайак, постоянно предоставя възможност на карлистката армия да набира войници и оборудване от френските гранични региони. PAAA, IABo37, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 113, 7.4.1874;

⁵²⁶ BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 23-30, Decazes an Gontaut-Biron, 31.5.1874; s.a. LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lytton an Derby, Private, 15.9.1874.

⁵²⁷ Хохенлое в съгласие със своя шеф, още в края на май определя слуховете за германската кандидатурата за испанския трон не като неоснователни, а като „поне преждевременни“. BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 23-30, Decazes an Gontaut-Biron, 31.5.1874, Copie; s. a. ebd., Bd. 691 fo 21-24, Gontaut-Biron an Decazes, Particuliere, 5.6.1874.

⁵²⁸ PAAA, IABo37, Bd. 1, Bismarck an Münster, Nr.209, Dönhoff, Nr. 197, Alvensleben, Nr. 223, Wesdehlen, Nr. 176, Keudell, Nr. 169, Brandenburg, Nr. 18, 6. 5. 1874.

⁵²⁹ PAAA, IABo 37, Bd. 2, Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 35, 23.5.1874; Според новия германски посланик, Серано е далеч по-песимистичен по отношение възстановяването на реда и победата над Карлистите, отколкото предишните му събеседници в Мадрид.

⁵³⁰ S. PAAA, IABo37, Bd.2, Hatzfeldt an Bismarck, Nr.37, Vertraulich, 25.5.1874; s.a. PRO, F 0 72, Bd. 1368, Layard an Derby, Nr.344, Confidential, May 1874, ebd., F027, Bd. 2050, Lyons an Derby, Nr. 444, Very Confidential, 8.5.1874, BL, Add. MSS, Bd. 39006, Layard Papers, Lyons an Layard, Private, 19.5.1874, HHStA, PA XX, Bd. 34, Gravenegg an Andräsy, Nr.81B, 21.5.1874, ebd., Bd.33, Gravenegg an Andräsy, Privat, Vertraulich, 21. 5. 1874, ebd., Gravenegg an Andräsy, Privat, Vertraulich, 7.6.1874.

⁵³¹ Лайбън посочва, че тази слух е разпространен за пръв път от вестник, „за който се предполага, че е вдъхновен от Деказ“, който действа според мотото: „колкото повече се говори за нещо предварително, толкова по-малко вероятно е то да успее“. BL, Add. MSS, Bd. 39006, Layard Papers, Lyons an Layard, Private, 2.6.1874; s.a. LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lyons an Derby, Private, 2.6.1874.

⁵³² PAAA, IABo37, Bd. 2, Journal de Debats, 31.5. 1874.

„Галските“ вестници най-накрая поднасят новината за акостирането на германски принц в Сантандер.⁵³³

Основно републиканските и федерални испански вестници се присъединяват към този хор от подозрения и „възложиха“ на Хацфелд специалната задача да „предложи кандидат за трона“, докато по-умерените органи „се задоволиха с намека“, че той „е предложил на маршала възможно най-скоро да постигне легитимност чрез свикване на Кортесите (испанският парламент)“.⁵³⁴

Тъй като публикациите в испанския печат получават „доста широко приемане“⁵³⁵ и дори са приветствани от малка испанска група, преследваща целта за Иберийски съюз под ръководството на германски крал⁵³⁶, правителството в Мадрид решава на 25 май 1874 г. да публикува неофициално опровержение във вестник „La Iberia“⁵³⁷, въпреки правителството също обмисля идеята или поне така се говореше, да предложат вакантната корона на принц Хохенцолерн, както се случи през 1870 г.⁵³⁸

Например, испанският посланик в Санкт Петербург, Муруага, докладва на Ройс за писмо от министър, който описва тази комбинация като „напълно естествена“. Отводът на принц Зигмаринген (в 1870 г.) вече е „минало“ след последвалата война (френско-пруската) и следователно днес принцът е „отново напълно свободен да направи своя избор [...]“. Сега повече от всякога Испания ще приветства с радост потомъка на династията, която открито и енергично се бори с ултрамонтанизма“.⁵³⁹

Предвид вълнениято, което слухът за германската кандидатура за испанския трон предизвиква в Европа, и заинтересоваността на испанското правителство, император Вилхелм I се чувства длъжен да сложи край на спекулациите. Отговорът на Ройс⁵⁴⁰ на въпроса на Муруага, че не знае нищо за такава кандидатура, но я смята за крайно невероятна, изглежда напълно неадекватен, за застаряващия кайзер. В писмо, написано собственоръчно, на 3 юни 1874 г. той инструктира правителството си „решително“ да отрече вестникарските съобщения.⁵⁴¹

Два дни по-късно „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“, както препоръчва и посланик Хацфелд⁵⁴², информира заинтересованата европейска общественост,

⁵³³ S. PAAA, IABo 37, Bd. 2, Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 37, Vertraulich, 25. 5.1874; zu den tatsächlichen Kanonenlieferungen s. HHStA, PA IX, Apponyi an Andrassy, Nr. 16B, 4. 6.1874.

⁵³⁴ PAAA, IABo37, Bd.2, Hatzfeldt an Bismarck, Nr.37, Vertraulich, 25.5.1874; s.a. HHStA, PA XX, Bd. 34, Gravenegg an Andrassy, Nr. 87A-D. 5. 6. 1874, A MAE, CP Espagne, Bd. 886, Vernouillet an Decazes, Nr. 72, 23.5.1874, ebd., Vernouillet an Decazes, Nr. 76, 29.5.1874.

⁵³⁵ PAAA, IABo37, Bd.2, Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 37, Vertraulich, 25. 5. 1874.

⁵³⁶ PRO, F072, Bd. 1368, Layard an Derby, Nr. 344, Confidential, May 1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 359, Secret, 26.5. 1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 387, Confidential, 9.6.1874.

⁵³⁷ PAAA, IABo37, Bd.2, La Iberia, 25.5.1874. „Всичко, което печата публикува за споменатата среща [между Хацфелд и испанския външен министър Улоа], е невярно, напълно невярно. [...] Г-н фон Хацфелд не може да наложи решение на проблемите, които са в ход или които ще се появят в бъдеще на политическия хоризонт, нито пък правителството на страната ще го позволили.“

⁵³⁸ И стана повод за френско-пруската война. (б. пр.)

⁵³⁹ PAAA, IABo 37, Bd. 2, Reuß an Bismarck, Nr. 159, 30. 5.1874; От дипломатично уклончивите формулировки на Хохенлое към Апени може да се заключи, че Серрано вероятно също е направил подобни предложения в Берлин. HHStA, PA IX, Bd. 101, Apponyi an Andrassy, 6.6.1874, s.a. ebd., PAVIII, Bd.82, Beust an Andrassy, Nr.51C, 5.6.1874.

⁵⁴⁰ PAAA, IABo37, Bd. 2, Reuß an Bismarck, Nr. 159, 30.5.1874.

⁵⁴¹ PAAA, IABo37, Bd. 2, Eigenhändiges Schreiben Wilhelms I., 3.6.1874.

⁵⁴² PAAA, IABo 37, Bd. 2, Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 37, Vertraulich, 25.5.1874.

„че сме упълномощени да заявиме пълната безоснователност на всички тези слухове“.⁵⁴³

За да опровергае напълно слуховете за дейността си, Хацфелд очевидно сам е съобщил чрез слух, разпространен от печата, че ще напусне Мадрид на 15 юни 1874 г. и няма да се завърне до ноември.⁵⁴⁴

Въпреки реакцията на германския печат, насочена към успокояване на европейската общественост, идеята за подновената кандидатура за испанския трон все още изглежда, по принцип доста възможна на Вилхелмштресе, въпреки, че в момента не се обсъжда.

Така, в резултат на първоначалните запитвания, в частно писмо до Бюлов през юни, Хацфелд подчертава значителните си възможности за политическо влияние в Испания, което дори му позволява „да наложи кандидатурата на германски принц“, но съветва да не се прави в момента, тъй като сега има „малка перспектива за дългосрочен успех“. В дългосрочен план обаче Хацфелд смята перспективите за успех за толкова обещаващи, че вече предлага услугите си като изпълнителен орган за дипломатически стъпки в Мадрид и сравнявайки със ситуацията при мисията на Бухер през юни 1870 г.⁵⁴⁵, пита Бисмарк: „Ако някога възникнат намерения в тази посока, за които в момента не се говори, поне се надявам, че свързаната с тях задача няма да бъде поставена в други ръце, както се случи по времето на моите предшественици.“⁵⁴⁶

Предвид тези съображения на младия германски посланик, целенасочените германски прессъобщения с право постигат само частично предвидената си цел и частично успокояват разтревожената общественост.

Скептични фигури като австроунгарския посланик в Берлин, Каройи, продължават да се въълнуват от въпроса дали Берлин е „напълно изоставил“ плана за германска кандидатура за испанския трон; в края на краищата Бисмарк „не е човекът“, който ще „изостави идеята, веднъж замислена“, и няма ли да я подхване отново „в подходящия момент“. Те твърдят, че проектът за испански трон е особено подходящ за постигане унижението на Франция, една от „житейските цели на германския канцлер“, и за „подновяване обединението на населението, което сега е затихнало, с „желязо и кръв“.⁵⁴⁷

За разлика от Каройи, не само Андраши, но и Дерби, дори Деказес, виждат испанската авантюра не толкова като възможност, колкото като опасност за Бисмарк, защото както отбелязва Дерби на Бойст, „чуждестранен принц никога няма да успее в Испания“.⁵⁴⁸ По подобен начин австроунгарският външен министър също отхвърля съображенията на своя дипломат.

⁵⁴³ PAAA, IABo37, Bd.2, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, Nr. 128, 5.6.1874; s.a. ebd., Bülow an Wilhelm I., 4.6.1874, ebd., Bülow an Paris, Nr. 274, London, Nr. 300, Wien, Nr. 295, Rom, Nr.256, Konstantinopel, Nr.205, 9.6. 1874, ebd., Bülow an Hatzfeldt, Nr.68, 9.6.1874, ebd., Bülow an Reuß, Nr. 313, 9.6.1874.

⁵⁴⁴ PAAA, IABo37, Bd. 2, Journal de Debats, 4.6.1874. В писмо до майка си от 25 април 1874 г. Хацфелд вече е споменал обещанието от Вилхелмштресе, „че след като поема поста, ще мога да предам делата на секретаря на легацията там [Радолински] и веднага да изляза в отпусък“.

⁵⁴⁵ Becker, Thronfrage, S. 435-472

⁵⁴⁶ PAAA, IABo37, Bd.2, Hatzfeldt an Bülow, Privat, 22.6.1874; s.a. ebd., Hatzfeldt an Bismarck, Nr.51, 22.6.1874.

⁵⁴⁷ HHStA, PAIII, Bd. 107, Károlyi an Andrassy, Nr.34C, 13.6.1874, s.a. Wolter, Außenpolitik, S. 162; Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 126.

⁵⁴⁸ HHStA, PA VIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr.51C, 5.6.1874; Derby schloß sich damit der Meinung seiner Diplomaten an; s. BL, Add. MSS, Bd. 39124, Layard Papers, Layard an Derby, Private, 26.5.1874, ebd., Layard an Derby, Private, 9.6.1874, PRO, FO 72, Bd. 1368, Layard an Derby, Nr.387, Confidential, 9.6.1874, ebd., F064, Bd.

След като вече отбелязва върху доклада на Каройи няколко въпросителни, като израз на противоположното си мнение, той отново подробно обяснява на посланика си в Париж, Апони, че Берлин не се стреми към нова кандидатура за трона в Мадрид, защото всеки чуждестранен принц „*suscomberait bientôt dans la lutte avec les differents parties*“ (скоро ще отстъпи в борбата с различните партии). Андраши дори заяви, че подобен проект е опасен, ако ако Ке д'Орсе го разгледа като *casus belli*, както направи през 1870 г., но също може да бъде в интерес на Франция, защото: „резултатът от това, ще създаде сериозни затруднения в Прусия, и новия монарх на Испания, ще стане съюзник на Франция?“⁵⁴⁹

Френското правителство също сега заема по-спокойна позиция. Докато Деказ се изразява пред Апони на 1 юни 1874 г., че германската кандидатура за трона е „повече от мърморене“, а Германия ще намери там „своето Мексико“⁵⁵⁰, ако реализира подобен проект, след неофициалното германско отричане и успокояващите послания от неговите посланици, сега той изглежда „убеден в неоснователността на страховете си“ и създава у Хохенлое впечатлението, „че изобщо не е обезпокоен от това и даже няма да пречи на подобни планове, ако те действително са съществували“.⁵⁵¹

Според мнението на френския външен министър, втора „Емска телеграма“ е абсолютно изключена. Деказ по същество вярва, че „бъдещето в Испания принадлежи на принца на Астурия“⁵⁵² и е доста благосклонно настроен към решението на Бисмарк, защото победата на Карлистите неизбежно ще засили крайната десница във Франция, което ще доведе до непредсказуеми последици за вътрешнополитическата ситуация. Въпреки че има някои допирни точки с германския канцлер в неодобрението на Дон Карлос, френско-германското сътрудничество в тази област остава невъзможно поради взаимното недоверие.

Деказ продължава да бъде воден от страха, подхранван от Гонто-Бирон, че Бисмарк полага големи усилия в Мадрид „да вкара Испания по враждебен и злонамерен към нас път, което е в противоречие както с нейните интереси, така и с нашите собствени,“⁵⁵³ докато в същото време трябва да приеме обвинението на Бисмарк, че подкрепя каузата на Карлистите чрез недостатъчния граничен контрол. Въпреки подновената испанска кампания⁵⁵⁴ за признание от оста-

804, Russell an Derby, Nr. 198, Confidential, 16.5.1874, LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 27.3.1874.

⁵⁴⁹ HHStA, PA IX, Bd. 101, Andrassy an Apponyi, Lettre particuliere, Secrete, 11.6.1874.

⁵⁵⁰ Има предвид нещастната съдба на Максимилиан Хабсбург, провъзгласил се за император на Мексико и убит от революционерите на Бенито Хуарес. HHStA, PA IX, Bd. 101, Apponyi an Andrassy, Nr. 16C, Secrete, 4.6.1874; s.a. AMAE, CP Angleterre, Bd. 766, Decazes an London, Nr. 52, Wien, Nr. 37, Petersburg, Nr. 35, Rom, Nr. 33, 2.6. 1874, PRO, F027, Bd.2051, Lyons an Derby, Nr. 509, Very Confidential, 28.5.1874.

⁵⁵¹ PAAA, IABo37, Bd. 2, Hohenlohe an AA, Nr. 48, 8.6.1874., Hohenlohe an Bismarck, Nr. 52, 11.6.1874.

⁵⁵² BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 10-15, Harcourt an Decazes, Confidentielle, 6. 5.1874.

⁵⁵³ BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 32-36, Decazes an Vernouillet, 1.6. 1874; s.a. AMAE, CP Allemagne, Bd. 13, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 39, 31.5.1874, PRO, F027, Bd. 2052, Lyons an Derby, Very Confidential, 11.6. 1874. Деказ и Гонто-Бирон съвсем не са единствените, които имат подобни опасения, тъй като освен Сейлер и Лайърд приемат за възможно Бисмарк, дори и без да провъзгласи някой германски принц за крал, „да подхранва слуховете и подозренията, след назначаването на граф Хауфелд, защото това предизвиква ново безпокойство във Франция“. PRO, FO 72, Bd. 1368, Layard an Derby, Nr. 344, Confidential, 25726. 5.1874. За разлика от Дерби, неговият посланик в Мадрид смята, че укрепването на позициите на Серано „за известно време“ е напълно възможно, а признаването на неговото правителство за желателно, защото ще увеличи шансовете за предотвратяване на държавния фалит и за успешно преодоляване на трудностите.

⁵⁵⁴ PAAA, IABo37, Bd.2, Hatzfeldt an Bismarck, Nr.41, 8.6.1874, ebd., Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 40, 7.6. 1874, ebd., Hatzfeldt an AA, Tel. Nr. 34, 29.6.1874, ebd., Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 43, 8.6. 1874.

налата част на Европа, Андраши, Горчаков и Дербби продължават да проявяват значителна резервираност в испанските дела, защото все още липсва индикация, че поради вътрешните испански сътресения може да се състави жизнеспособно правителство.⁵⁵⁵

Позицията на Бисмарк вече все по-малко се влияе от докладите от Мадрид⁵⁵⁶ за лошото положение на Серано и неговата военна и вътрешна некомпетентност, а се определя от действията на съседните държави, и особено на Франция. Така на 22 юни 1874 г. той обяснява на посланика в Париж, за негова лична информация, че германската позиция е изчаквателна, „защото се наблюдава от другите сили“. Той не оставя никакво съмнение коя държава в крайна сметка има предвид, защото, както подчертава пред Хохенлое: „Ако обаче Франция не се въздържа от намеса, причините за нашата сдържаност също ще изчезнат.“⁵⁵⁷

Дали канцлерът вече е забравил края на „Хасунския въпрос“? Докато през декември 1873 г. новината за влиянието на Вогю върху Високата Порта, подтикна Бисмарк да се оттегли от традиционната си резервираност *in regibus orientalibus* (към Източния въпрос) и да възобнови борбата срещу Франция и католическата църква, през юни и юли 1874 г. докладите за последиците от подкрепата на френските гранични власти за Карлистките войски сякаш му предлагат готов претекст за продължаване на тази временно прекъсната кампания срещу Париж и Рим. От негова гледна точка, тази офанзива е още по-спешна, защото неспособността на правителството на Серано да потуши въстанието на Карлистите със собствени сили, поставя Ке д'Орсе в ключова позиция, защото само чрез строг контрол на общата граница, т.е. чрез прекъсване на снабдителните линии, Карлистките сили могат да бъдат победени.⁵⁵⁸

От гледна точка на Берлин, значението на този „въпрос на живот или смърт“⁵⁵⁹ за изпълнителната власт в Мадрид означава, че трябва да се предотврати както ултрамонтанска монархия под ръководството на Дон Карлос, така и тясното испано-френско сътрудничество, а Хацфелд също е все по-убеден, че „трайното укрепване“ на Серано е „желателно и в наш интерес“, тъй като „враждебните стремежи и съюзи“ срещу Германия, тук могат да се очакват от „всички други възможни политически комбинации“, а германска кандидатура за трона в момента е неподходяща, защото съществува „общо негодувание“ към възкачването на чуждестранни принцове.⁵⁶⁰

На Вилхелмшпрасе обаче отговорните политици смятат, че все още не е нарязал момента за по-решителна намеса в Испания и след като Деказ отхвърля обвиненията срещу маркиз Надайак (граничния управител), се задоволяват с

⁵⁵⁵ S. PAAA, IABo37, Bd. 1, *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 146, 18.5.1874, *ebd.*, Bd.2, *Dönhoff an Bismarck*, Nr. 214, 17.6. 1874, *ebd.*, *Münster an Bismarck*, Nr. 121, 25.6. 1874, PRO, F 0 72, Bd. 1363, *Derby an Layard*, Nr. 192, *Draft*, 26.6. 1874.

⁵⁵⁶ PAAA, IABo37, Bd. 1, *Canitz an Bismarck*, 7.5.1874, *ebd.*, "Bd.2, *Hatzfeldt an Bismarck*, Nr. 45, *Vertraulich*, 8.6.1874.

⁵⁵⁷ PAAA, IABo37, Bd.2, *Bülow an Hohenlohe*, Nr. 308, 22.6.1874.

⁵⁵⁸ PAAA, IABo 37, Bd. 2, *Hatzfeldt an Bismarck*, Nr. 51, 22.6.1874; *изявленията на новоназначения испански посланик във Виена, Сиприано дел Мазо, пред Дьонхоф*, *Dönhoff an Bismarck*, Nr. 236, 1. 7.1874, *и. ebd.*, *Hohenlohe an Bismarck*, Nr. 52, 11.6. 1874.

⁵⁵⁹ PAAA, IABo37, Bd.2, *Hatzfeldt an Bismarck*, Nr.51, 22.6.1874.

⁵⁶⁰ PAAA, IABo37, Bd. 2, *Hatzfeldt an Bismarck*, Nr. 51, 22.6.1874, *s.a. ebd.*, *Dönhoff an Bismarck*, Nr. 236, 1.7.1874.

повторение на германската позиция пред Франция. Това повторение обаче ясно очертава аргументите, които ще оправдаят по-активен курс на действие на Иберийския полуостров. Хохенлое е информиран, че Германският Райх досега е поддържал позиция на „абсолютен неутралитет“, считайки за необходимо условие за тази пасивност „действията на други сили да не ни принуждават да излезем от тази резервирана позиция“. Дори ако подкрепата на Париж за Карлистите е намаляла, поведението на френското правителство спрямо Испанската гражданска война „вече не може да се определи като неутрално“.

Настоящата ситуация напомня за „пряката причина“ за Френско-пруската война от 1870/71 г., когато Берлин не е трябвало да „възстановява монархията на Карл V“, докато Париж, тогава, както и сега, смята за свое „национално право“ да „подчини Пиренеите, следвайки примера на Луи XIV“.

Бюлов подчертава, че Вилхелмцрасе няма интерес да се застъпва за германска кандидатура за трона, нито пък официално да повдига тези съображения но Сена. Но въпреки това, Берлин трябва „решително да подчертае“ своето „право“ да защитава германските интереси в случай на чужда намеса в Испания. Затова държавният секретар инструктира посланика „от време на време и поверително“ да подчертава пред Деказ, че Германският Райх „няма да се колебае“ и ще се откаже от „пасивната си позиция спрямо Испания“, ако френските власти продължат да фаворизират Карлистите. Той обмисля „да насърчава признаването на настоящото Мадридско правителство от останалите сили“, за да възстанови реда. Подчертавайки тактически мотивирания характер на тази инструкция и нейния предупредителен характер срещу прибързани решения, Бюлов завършва с препоръката, намеците да се споменават „предпазливо“ на представителите на приятелски сили и „изобщо да не се споменават“ на испанския посланик.⁵⁶¹

По-нататъшното развитие на събитията на Иберийския полуостров обаче едва ли ще позволи продължаващото отлагане на каквато и да е конкретна германска намеса. На 10 юли 1874 г. Хацфелд отново посочва, че настоящото правителство е „все още най-добрата алтернатива за нас“, въпреки че Серано вече напълно губи престижа си. Затова той предлага, че в интерес на Германия е да предложи на изпълнителната власт знак на съпричастност,⁵⁶² за „да укрепи позицията си в собствената си страна“. Една декларация за приятелство изглежда още по-препоръчителна за Хацфелд, защото е сигурен, че Париж, чрез липсата на строг граничен контрол, „държи Испания в хватката си“ и Мадрид „винаги ще бъде готов“ да „купи затварянето на границата с всяка възможна услуга. Въпросът, следователно е дали искаме да предотвратим това чрез съчувствената си позиция“.⁵⁶³

Въпросът, следователно, е дали искаме да предотвратим такъв резултат чрез съчувствена позиция. Въпреки тази тревожна новина, Бисмарк все още се

⁵⁶¹ PAAA, IABo37, Bd.2, Bülow an Hohenlohe, Nr. 331, Vertraulich, 5.7.1874.

⁵⁶² Хатцфелд си спомня за участието си в погребението в чест на генерал Конча, загинал на 29 юни 1874 г. по време на Гражданската война, но „Вилхелмцрасе“ отхвърля предложението му, да участва като официално лице, той като липсват официални отношения с Испания. PAAA, IABo 37, Bd. 2, Hatzfeldt an AA, Tel. Nr. 33, 29.6.1874, ebd., Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr. 17, 30.6.1874, ebd., Hatzfeldt an AA, Nr. 54, 30.6.1874.

⁵⁶³ PAAA, ABo37, d.3, atzfeldt n ülow, rivat, 10.7.1874, bschrift; Radolinski an Bismarck, Nr.57, 4.7.1874; Radolinski hatte am 2.7.1874 die Geschäfte von Hatzfeldt übernommen, dem Mitte Juni ein zweimonatiger Urlaub gewährt worden war. S. ebd., Bd. 2, Hatzfeldt an Bülow, Privat, 22.6.1874.

колебаеше да удовлетвори молбата на Хацфелд. Неговият водещ принцип по испанския въпрос досега е да избягва самостоятелна и изолирана намеса в конфликта зад Пиренеите, за да не се излага отново на критики от останалите европейски сили. Той смята изоставянето на този принцип за препоръчително, само ако бъде представен на европейската общественост като реакция след намесата на френското правителство. Въпреки очевидната френска подкрепа за Карлистите чрез маркиз Надайак, канцлерът досега не разполага с желаната точка на влияние, защото испанското правителство досега отказва да обвини директно Ке д'Орсе, защото смята, че отговорността не е на правителството в Париж, а на префекта в По.⁵⁶⁴

От гледна точка на Вилхелмшпрасе, фундаментална промяна в ситуацията в Испания настъпва в средата на юли, когато европейският преса с възмущение научава за убийството на германски военен кореспондент, бившия пруски капитан Шмит⁵⁶⁵, от Карлистите, а германското правителство се убеди, че Шмит е бил екзекутиран, „защото бил германец и пруски офицер“.⁵⁶⁶

Дори след първите, все още неясни, вестникарски статии за екзекуцията, Бисмарк смята да изпрати демонстративно военни кораби до испанския бряг, както вече е правено през 1873 г.⁵⁶⁷ Въпреки това, предвид императорските прерогативи и несигурността на печата, канцлерът смята за разумно „да представи това не като свое предложение, а като свое мнение пред Негово Величество“.⁵⁶⁸

В писмо до монарха от 17 юли 1874 г. държавният секретар измества фокуса на Вилхелм I от „жестокостта“ на Карлистите, към френските ултрамонтански сили зад тях, предупреждава за опасността от по-нататъшни ексцесии, които разпалват сред карлистите „омразата [...] срещу германското име“ чрез френските инсинуации. Бюлов заключава, че по-нататъшното настъпление на „Карлистките банди“ застрашава германските търговски интереси и живота на германските граждани, живеещи по крайбрежието, и смята за „желателно“ правителството на Негово Величество да „впечатли всички партии в Испания и да наложи умереност на карлистите спрямо германците“.⁵⁶⁹

Под влияние на атнетата срещу него извърше от Кулман на 13 юли 1874 г., заедно с екзекуцията на Шмит, Бисмарк вижда израз на ултрамонтанската те-

⁵⁶⁴ PAAA, IABo 37, Bd. 3, Hatzfeldt an Bülow, Privat, 10.7.1874, Abschrift.

⁵⁶⁵ Шмидт, който е военен кореспондент за няколко европейски вестника от испанските бойни полета, е осъден на смърт и екзекутиран от Карлистите на 30 юни 1874 г. Поради противоречивите вестникарски съобщения остава неясно дали е бил застрелян, защото не е представил документи за журналистическата си дейност и е бил счетен за предполагаем „шпионин на Бисмарк“, или защото представените от него документи са издадени от изпълнителната власт в Мадрид. Не е известно дали Дон Карлос е наредил екзекуцията или е помилвал Шмидт, без обаче да може да предотврати убийството му. Характерно за атмосферата на Културкампа от онова време, в пресъобщенията по този случай на преден план стоеше потвърждението или опровержението на слуха, публикуван от вестник „Кройце“, че протестантът Шмидт се е обърнал към католическата вяра, за да избегне (неуспешно) смъртта. PAAA, IABo37, Bd.3, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 10.7.1874

⁵⁶⁶ PAAA, IABo37, Bd.3, Bülow an Wilhelm I., 20. 7.1874, Abschrift, s.a. ebd., Privatbrief des Korrespondenten der Independence Beige, Michel Bourbon, an Bismarck, 13. 7.1874.

⁵⁶⁷ Още през есента на 1873 г. военноморска ескадра под командването на комодор Вернер е изпратена за защита на местните германци на южното крайбрежие на Испания, където се намесва по провокативен начин в местното кантонално въстание. Бисмарк се разграничава от Вернер и без да изчака доклада му, против волята на императора, обяви отстраняването му от длъжност и повдигането на обвинение, което обаче доведе до оправдателна присъда. Schröder, Stosch, S. 88.

⁵⁶⁸ PAAA, IABo37, Bd. 3, Bismarck an Bülow, Eigenhändige Order, 12.7.1874.

⁵⁶⁹ PAAA, IABo37, Bd.3, Bülow an Wilhelm I., 17.7.1874. Престоолонаследникът смята за „изкуствено“ да се представя френското правителство като замесено в убийството на германеца.

чение, целящо революция в Германия, настоява за по-решителни действия и информира Бюлов, че сега смята изпращането на военни кораби за „спешно необходимо“.⁵⁷⁰

Разбира се, желаната бързина на канцлера е мотивирана и от негативните резултати от срещата между Деказ и Хохенлое, който на 18 юли 1874 г. също „спешно“ предлага на френския външен министър да се сложи край на граничното поведение. Берлин остава с впечатлението, че Парижкото правителство „не е достатъчно информирано за събитията на френската граница или няма властта да сложи край на безчинствата“ и следователно, „скоро може [...] да повдигне въпроса за признаването на испанското правителство с правомощията си [...]“. Деказ само повтаря уверенията си, че прави всичко по силите си, за да противодейства на подкрепата за Карлистите, особено след като и той не таи „ни най-малка симпатия към тях“ и не желае „нищо повече“ от това да види настоящото правителство стабилно. Ако Берлинският кабинет се стреми към признание на Серано, това ще направи на Париж „голяма услуга“ и „няма да се поколебаем“ да „последваме този пример“.⁵⁷¹

Поверителните разкрития на Бисмарк пред неговия колега в Париж не постигат заявената цел, защото заповедта му до Хохенлое от 5 юли 1874 г. се основава на мотива да постави Деказ в неловко положение, като посочи нарушенията на неутралитета, и да заплаши с признаването на Серано, за да го подтикне да предприеме по-решителни действия срещу граничните служители.

След разговора си с Деказ, Хохенлое остава с впечатлението, че френското правителство, от съображения за легитимност, предпочита да предприеме действия срещу Карлистите „само в резултат на видим външен морален натиск, следвайки примера на другите сили, ще признае настоящото правителство в Мадрид, отколкото да сложи край на настоящите нарушения на границата чрез административни средства“.⁵⁷²

Поради „липсата на желание“ у Деказ и ескалацията на насилието в Райха и в Испания, Вилхелм I сега намира „мярката за напълно оправдана“. Изпълнението обаче първоначално се забавя поради бавното темпо на пощенската комуникация между щаб в Берлин и императора, който е отседнал в Гащайн, както и канцлера, който е на почивка в Бад Кисинген. На 19 юли 1874 г. Бюлов, започва преговори с Адмиралтейството относно „броя но изпратените“ кораби, чиято мисия е „да плават по северното испанско крайбрежие, да впечатлят максимално Карлистките сили, да защитят личността и имуществото на германските поданици, и да подкрепят всички, нуждаещи се в това отношение“.⁵⁷³

Четири дни по-късно монархът заявява съгласието си за преговорите, но веднага ограничава мисията на корабите до „защита на германските поданици и имущество“, защото не желае военна демонстрация на сила, и не подкрепя исканото възмездие за убийството на Шмит. След като Адмиралтейството определило учебната ескадра, разположена край остров Уайт – бронираните фрегати „Кронпринц“ и „Фридрих Карл“ и корветата „Ариадна“ за мисията,

⁵⁷⁰ PAAA, IABo37, Bd. 3, Bismarck an AA, Tel. Nr. 7, 18.7.1874.

⁵⁷¹ PAAA, IABo37, Bd. 3, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 89, 18.7.1874., BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 54-59, Decazes an Gontaut-Biron, 22.7.1874.

⁵⁷² PAAA, IABo 37, Bd. 3, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 89, 18.7.1874.

⁵⁷³ PAAA, IABo37, Bd.3, Bülow an Bismarck, Tel. Nr.9, 19.7.1874.

Вилхелм I разрешава с условието, „че първите два кораба, след като действат там няколко седмици, се завърнат“.⁵⁷⁴

За голямо недоволство на Вилхелмшпрасе, разговорите с военноморското командване се проточват, защото началникът на Адмиралтейството, Албрехт фон Щош, нареждо корабите, завръщащи се от маневри, да не чакат край Уайт или Дувър, както желае Бисмарк, а да бъдат изтеглени в Кил, както е планирано. Бисмарк остро се противопоставя на Щош и той като приятел на престолонаследника и потенциален кандидат за канцлер в един бъдещ кабинет, очевидно вижда добра възможност да атакува ефективно политиката на опонента си и едновременно да си отмъсти за поведението му в инцидента „Вернер“ от есента на 1873 г., която засилва много взаимната им враждебност, след като адмиралът решително застава на страната на подчинения си.⁵⁷⁵

Бисмарк сега иска да избегне „всякаква загуба на време за политически важната демонстрация в испански води“, и иска от кайзер Вилхелм I „издаването на върховна заповед“, която да отмени заповедта на Щош.⁵⁷⁶

Същевременно той увеличава натиска върху Деказ, като кара Хохенлое, чрез Бюлов, да обясни на френския външен министър „поверително“, но „донякъде сухо“, позовавайки се на неговите инструкции, че Германският райх няма да обяви, подобно на Франция през 1870 г., чуждестранната намеса в Испания за *casus belli*, но не може да позволи на „претендент, враждебен към нас, който демонстрира настроенията си, като убива германски граждани, да дойде на власт в Испания с помощта на френските поданици“.

Ако налагането на германските интереси пред правителството в Париж по дипломатически канали се окаже неуспешно, Берлин ще бъде „принуден“ да предприеме мерки на испанското крайбрежие, „насочени, в зависимост от обстоятелствата, към защита на нашите поданици и получаване на обезщетение за убийството на капитан Шмит“.⁵⁷⁷

След като Вилхелм I се съгласява на 24 юли 1874 г. с желанието на Бисмарк трите военни кораба да останат в Дувър или Уайт⁵⁷⁸, Бюлов информира германските мисии във Виена, Санкт Петербург, Рим, Лисабон и Мадрид два дни по-късно, „с пълна конфиденциалност“ и лично, за предстоящото разполагане на ескадрата.⁵⁷⁹

На 27 юли 1874 г. обаче Бюлов с разочарование научава, че корабите, очевидно поради липса на инструкции, са поели курс към Кил и вече не могат да бъдат върнати преди пристигането им там.⁵⁸⁰

Той незабавно отхвърля всякаква отговорност за забавянето и произтичащата от това промяна в планираната демонстрация, и иска от Адмиралтейството да осигури нови кораби.⁵⁸¹

⁵⁷⁴ PAAA, IABo37, Bd.3, Bülow an Wilhelm I., 20. 7.1874, Bülow II an Bülow, Tel. Nr. 12, 23. 7.1874.

⁵⁷⁵ Schröder, Stosch, S. 88.

⁵⁷⁶ PAAA, IABo37, Bd. 3, Bülow an Bülow II, Tel. Nr. 13,24. 7.1874, s. a. ebd., Bismarck an Bülow, Tel. Nr. 16, 23. 7. 1874.

⁵⁷⁷ PAAA, IABo37, Bd. 3, Bülow an Hohenlohe, Nr. 363, 24.7.1874. Деказ отново изразява недоволство от „нередностите“ на границата, но приписва вината на испанските власти и уверява, че ще направи всичко възможно, за да предотврати френска подкрепа за Карлистите.

⁵⁷⁸ PAAA, IABo 37, Bd. 3, Bülow II an AA, Tel. Nr. 13, 24. 7.1874, ebd., Bülow an Stosch, 25.7.1874.

⁵⁷⁹ PAAA, IABo37, Bd. 3, Bülow an London, Nr. 394, Wien, Nr. 380, St. Petersburg, Nr.409, Rom, Nr.340, Lissabon, Nr.69, 26.7.1874, ebd., Bülow an Radolinski, Nr.97, 26.7.1874, ebd., Bülow an Hohenlohe, Nr. 365, 26. 7.1874.

⁵⁸⁰ PAAA, IABo 37, Bd. 3, Kapitän zur See Batsch an AA, 27.7.1874; Batsch vertrat den abwesenden Stosch.

Междувременно Бисмарк гневно нарежда на външното министерство да „обработи кореспонденцията с военноморското командване за местонахождението на ескадрата по строго официален начин с максимална бързина, и да предостави документални доказателства за всякакви по-нататъшни решения, основани на нея“.⁵⁸²

Разбираемо е, че първоначалната грижа на канцлера е да осигури цялата информация за неуспешната операция, но напрегнатата ситуация в Испания засега не му позволява да държи отговорен Щош, като за виновен за фиаското.⁵⁸³

Сега смята за „спешно необходимо [...] да се обмислят средства за прекратяване на варварството на Гражданската война“ и за разлика от предишната си политика спрямо Испания, след провала на военната демонстрация, препоръчва стъпката за признаване Серано, която преди това е формулирана само по тактически причини.

Този подход произтича от надеждата за реално ускоряване на стабилизирането на изпълнителната власт, и от страха, че след общото възмущение в Европа от инцидента със Шмит, друга сила може да отнеме инициативата от Германския Райх. След изявленията на посланика му в Париж и поради убеждението на Хохенлое, че Деказ е „напълно осъзнал сериозността на ситуацията“, канцлерът подозира, че френският кабинет се опитва да отклони „съучастието си в престъпленията на Карлистите“ чрез такава „привидна стъпка“. Дори с риска „дипломатическото обръщение“ да се окаже неуспешно и просто да бъде възприето като „заслужаващо внимание“ от общественото мнение, Бисмарк

⁵⁸¹ PAAA, IABo 37, Bd. 3, Bülow an Kaiserliche Admiralität, 27.7.1874.

⁵⁸² PAAA, IABo37, Bd. 3: Препишите от „Депешите между Адмиралтейството и ескадрата край Уайт“, съхранявани в архивите, показват, че на 23 юли 1874 г. Щош заповядва на Бач да инструктира корабите да се отправят към Кил, като едновременно с това да телеграфира всяка нова информация от Вилхелмицрасе до 27 юли 1874 г., за да може да определи следващите стъпки. След това Бач информира ескадрата на 23 юли 1874 г. и отново на следващия ден, че заповедта да се изчакат допълнителни инструкции е отменена. В същото време той заповядва на командващите офицери да следват първоначалната програма; на 25 юли Бач инструктира корабите да изчакат допълнителни заповеди в Дувър или Даунс, като същия ден изпраща допълнително съобщение от заповедта на Върховния главнокомандващ и иска незабавна консултация. Въпреки другото идентично спешно съобщение до ескадрата, вероятно поради нарушена комуникация, корабите преминават Дувър на 25 юли, насочвайки се към Кил. Канцлерът и канцлерът обвиняват началника на Адмиралтейството, който в незабавен доклад до монарха на 30 юли обяснява, че ще бъде „военна грешка“ изпращането на учебната ескадра в испански води, защото не може да изпълни мисията си, „въпросните брегове са толкова недостъпни за тези броненосци, че корабите дори не могат да влязат в линията на видимост от този бряг. Подобна демонстрация на сила ще имала само обратен ефект върху крайбрежното население“. Поради тази причина той е наредил корабите да се отправят към Кил. В писмо до Щош от 2 август Бюлов изразява разбиране за военните съображения на последния, но подчертава, че политическият ефект, искан от Бисмарк, е осигурен само с появата на ескадрата. Решението на Щош е още по-жалко, тъй като „сега от корабоплавателната компания се очаква повече“. Кайзерът изразява подобно мнение в отговор на доклада на адмирала, споделя опасенията му, но не одобрява действията му, че не е телеграфирал незабавно и не е поискал решение от министерството на външните работи, вместо да отмени заповедта за отпътуването на ескадрата. Ebd., Bd. 4, Bülow II an Bülow, Tel. Nr. 22, Vertraulich, 4.8.1874, ebd., Bd. 3, Bülow an Stosch, 2. 8.1874, ebd., Immediatbericht Stoschs, 30. 7.1874, Abschrift.

⁵⁸³ PAAA, IABo37, Bd. 3, Bismarck an Bülow, Tel. Nr. 21, 27. 7.1874. Според разказа на Мориеу който е достоверен въпреки отбегнатите му отношения с Бисмарк от 1870 г. насам, канцлерът предприема „ярсотна атака срещу Щош“ пред свои познати след завръщането си от Бад Кисинген, и заявява: „Който ми се противопостави, ще го стъпча, този човек ми се противопостави и аз ще го стъпча!“ Планът за „смачкване“ на Щош обаче се провалил с гръм и трясък през март 1877 г. Странно е, че събитията от юли 1874 г., които са важни за разбирането на отношенията между Щош и Бисмарк, досега не са разглеждани от изследователите, нито поставени в общия контекст на техния конфликт. LRO, Derby Papers, 16/1/17, Morier an Derby, Private and Confidential, 29. 10. 1874. Zu Stosch s. Schröder, Stosch, u. Stosch, Denkwürdigkeiten; zu dem Konflikt mit Bismarck von 1877 s. Call, Bismarck, S. 556; Schröder, Stosch, S. 91 f.

предлага Вилхелм I да поискано разрешение за подобна стъпка от Русия, Австро-Унгария, Англия, Франция, Италия и евентуално Португалия.⁵⁸⁴

Той все още се надява на някакъв ефект от военни действия и затова поставя пред правителството въпроса дали не може да бъде „оправдано съгласно международното право“ северното крайбрежие на Испания, заето от Карлистите, „да бъде под блокада, ако е необходимо, след постигане на споразумение“ с Мадрид, „докато Берлин не получи „удовлетворение“ за убийството на Шмит“.⁵⁸⁵

Въпреки че кайзерът вече е отхвърлил първоначалното предложение на Бюлов, Бисмарк възнамерява да се намеси още по-решително в Испанската гражданска война чрез блокада.⁵⁸⁶

Вилхелм I обаче смята германската инициатива за признаване на испанското правителство за „силно нежелана и съмнителна“. Поради дълбоко монархистическите си убеждения, той вече гледа на подкрепата на Бисмарк за Републиката във Франция със скептицизъм, дори с враждебност. Когато сега вижда постоянното „нарастване“ на „републиканизма и демокрацията“, той се опасява, че с действията си неговия своя канцлер, заплашва монархическия ред в Европа. Следователно при никакви обстоятелства не бива германското правителство, да „засилва тази тенденция, като признае нова република“.

В усилията си да повлияе на монарха в съответствие с политиката от Вилхелмшрасе, Ото фон Бюлов умело възприема този аргумент и се опитва да разсее опасенията на суверена, като посочва, че признаването няма да укрепи Републиката, а „испанското правителство, [и дори] ще повдигне консервативните елементи и [ще улесни] възстановяването на монархията“. Но тезата на държавния секретар, е сметната за рискована и той не успява да убеди монарха. Но Вилхелм I, без да даде официално своето съгласие за предложението, все пак разрешава изготвянето на проект за циркулярно писмо според желанието на Бисмарк. Затова Ото фон Бюлов твърдо вярваше, че ще успее да получи окончателното му одобрение, „особено ако съдържанието и тонът на проекта за депешата отчитат монархическите чувства на императора“.⁵⁸⁷

Следвайки препоръките на Бисмарк, Бюлов инструктира екипа си на Вилхелмшрасе винаги да се подчертава в кореспонденцията на кайзера, че „наглиите, безмилостните и толкова жестоки“ Карлисти, ще навредят на монархическата кауза в Европа повече, отколкото съществуването на Републиката в Мадрид, освен ако другите монарси в Европа не им се противопоставят“.

Следователно, „твърда позиция от старите монархии срещу подлото поведение на Карлизма е спешно желателна в монархическия интерес [...], дори ако действителната намеса се окаже практически невъзможна“. Когато обаче канцлерът завършва инструкцията си с думите, че „всеки протест от страна на мо-

⁵⁸⁴ PAAA, IABo37, Bd.3, Bülow an BülowII, Tel. Nr. 16, 28.7.1874; В по-късен разговор с Хохенлохе Бисмарк обаче твърди, че е възложил на Бюлов само да проучи сред великите сили „какво мислят за признаването на испанското правителство“. Държавният секретар, за негова изненада, веднага подготвил циркулярна телеграма. Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd. 2, S. 135, Tagebuch 24.10.1874.

⁵⁸⁵ PAAA, IABo 37, Bd. 3, Bismarck an AA.Tel. Nr. 24, 28.7.1874

⁵⁸⁶ Освен това Бисмарк подкрепи с голям ентузиазъм големия испански интерес към германското оръжие, което „много му допада от политическа гледна точка“. PAAA, IABo37, Bd. 4, Bismarck, an AA, Tel. Nr. 45, 8.8.1874, s.a. ebd., Notiz zu den Akten Bülow's, 10. 8.1874.

⁵⁸⁷ PAAA, IABo37, Bd. 3, Bülow II an Bülow, Tel. Nr. 15, 28.7.1874.

нарсите [...] трябва да отрече всякаква връзка между монархическия принцип и тези палачи“, това подчертава общата му несигурност за позицията на европейските монархии по отношение на ултрамонтанизма и двусмисления характер на испанската му политика. Защото на пръв поглед Бисмарк несъмнено се съобразява с желанието на своя господар за ред и мир, но тези редове разкриват, че канцлерът изисква доказателства от европейските правителства, които ще го освободят от всяко подозрение докато тази „банда палачи“, се подкрепя от Рим и Париж.⁵⁸⁸

За да не застраши успеха на предложената съвместна демонстрация от страна на великите сили, Бисмарк незабавно оттегля въпроса за блокадата, предвид фактическите и правни опасения, повдигнати от Бюлов за поведението на другите велики сили и по-специално на Англия и подчертава, че не възнамерява да настоява, но иска корабите да следят отблизо доставките на оръжие, „за да можем да получим надеждни данни какво се случва там“.⁵⁸⁹

Канцлерът отново използва вестниците не само за да подготви Европа за своята стъпка по признаване на правителството на Испания, но и да призове испанското население да се включи в антифренската агитация. След предварително запитване от Хохенлое, Бюлов информира посланика в Париж, че е „желателна“, ако водещите бонапартистки вестници публикуват „пропаганда срещу Карлистите и в полза на признаването на Републиката в Испания“. Бисмарк смята за „полезно“ вестниците да обсъдят факта, че предвид френските действия в Испания, които нарушават международното право, е „много изнедаващо [...], че испанците не предприемат репресии срещу французите, пребиваващи в Испания“.⁵⁹⁰

За да успокои страховете на населението от френски натиск, канцлерът подчертава, че Европа няма да толерира френска заплаха „поради тази оправдана защита“; испанците обаче трябва „да намерят смелостта да отстояват убежденията си“, за да могат чуждестранните сили да им помогнат. След още няколко дни дискусии⁵⁹¹ по германския демарш, на 4 август 1874 г. Вилхелмц-расе изоставя курса на съдържаност, който е следван в продължение на месеци, и изпраща 16-стр. циркуляр до европейските кабинети с искане за официално признаване на правителството на Серано.

С добре формулирани думи, насочени повече към осигуряване на одобрението на най-висшите власти, отколкото към чуждестранните получатели, Берлин първо подчертава намерението си да „действа предимно в съгласие с

⁵⁸⁸ PAAA, IABo 37, Bd. 3, Bismarck an AA, Tel. Nr. 33, 30.7.1874; s. a. ebd., Bismarck an AA, Tel. Nr. 37, 2.8.1874.

⁵⁸⁹ Императорът също се обявява против директни действия на германски кораби на испанския бряг, особено след отзоваването на ескадрата на Вернер през предходната година. Вилхелм I се опасява от „по-големи усложнения“ и вече е на мнение, че корабите „Наутилус“ и „Албатрос“, предоставени от Адмиралтейството от 28 юли 1874 г., не могат да превозят достатъчно войски, за да гарантират успеха на „операцията“. Инструкциите до командирите трябва да са изготвени „с най-голяма предпазливост“, без „да ги обвързват по начин, който парализира военноморското ръководство“. Колебанието на монарха към военните действия се демонстрира от резервите му за изпращането на войските, но все пак е съгласен военните кораби да „бомбардират“ района, „ако животът и имуществото на германците са сериозно застрашени и не могат да бъдат защитени по друг начин“. Bülow II an Bülow, Tel. Nr. 17, 31.7.1874, ebd., Bülow II an Bülow, Tel. Nr. 18, 1.8.1874; zur Bereitstellung von Nautilus und Albatros s. ebd., Batsch an AA, 28. 7.1874, ebd., Bülow an Bismarck, Tel. Nr. 18, 29.7.1874.

⁵⁹⁰ PAAA, IABo37, Bd.3, Bismarck an AA, Tel. Nr.34, 31.7.1874. , Bülow an Hohenlohe, Tel. Nr.41, 29.7.1874.

⁵⁹¹ PAAA, IABo37, Bd. 3, Hohenlohe an AA, Tel. Nr. 35, 29.7.1874.

приятелските сили“, а след това оправдава действията си с променените обстоятелства в Испания: воденето на войната от Карлистите е придобило „варварски и незаконен характер съгласно международното право“ и вреди на монархическия принцип, в чието име поддръжниците на Дон Карлос воюват, повече отколкото Републиката. От друга страна, вътрешната ситуация в Испания става все по-консолидирана, така че германското правителство смята „признаването на настоящата изпълнителна власт“ като „първо и основно средство“ за „спасяване на Испания от разруха и колапс в последния момент“.

В ярък контраст с предишните си аргументи, германското външно министерство обръща причината и следствието на двата фактора, признанието и консолидацията, за да оправдае действията си. Докато преди, заедно с другите външни министерства, твърди, че европейското признание може да последва само след вътрешната консолидация на Испания *„post hoc ergo propter hoc“* (след това, следователно, заради това) сега то твърдо заявява, че признаването на испанското правителство е, *„conditio sine qua non“* (неизбежно условие), за да може правителството да придобие „авторитет и жизненост“ в собствената си страна, да „умиротвори севера и да установи силен и умерен режим в цялата страна“.

Смята се за изключително важно да се изясни на кабинетите, че въпреки убийството на Шмит, признаването на испанското правителство, не представлява единствено германски амбиции, а е продиктувано от опасността за цяла Европа, идваща от ситуацията на Иберийския полуостров, и това признание вече се превръща във въпрос от общоевропейски интерес.⁵⁹²

След като демонстрира необходимата неотложност на европейските действия, Вилхелмшрасе сега се опитва да омаловажи характера на демарша, описвайки го просто като „морална намеса“, която не изисква задължения, нито може да се нарече намеса, но чрез своята „естествена тежест“ и „впечатление“ може да „даде на мадридското правителство правомощията да възстанови мира в страната с енергия и умереност“.

След препратка към изпращането на германските канонерки в испанските крайбрежни води на 3 август 1874 г., циркулярът завършва с пожеланието „нашето предложение да доведе до разбирателство, особено сред военноморските сили, относно наблюдението на брега на театъра на военните действия и така Европа да допринесе за потушаването на този бунт“.⁵⁹³

⁵⁹² PAAA, IABo37, Bd. 4, Писмо капитана на корвета Зембиш, 3 август 1874 г. В своята реч Бюлов определи като най-важна задача „да вдигнем флаг“, „да защитим живота, свободата и собствеността на германските поданици там и да подкрепим евентуалните им искания в тяхна полза.“ Освен това е „двойно по-важно, да се наблюдава внимателно морската връзка между Франция и малките „Карлистки“ пристанища и да се получават надеждни данни за това дали успокоителните уверения на френското правителство [...] се потвърждават.“ Десантът на войски може да бъде разрешен само „в съвсем особени случаи“, докато „бомбардирането на даден обект е допустимо“, „ако животът и имуществото на германците са сериозно застрашени или подадена жалба не може да бъде удовлетворена по друг начин“. Но трябва да се въздържа от „ограничителни действия“ като блокада или претърсване на кораби „до второ нареждане“, като желателното допълнение към инструкциите ще бъде когато и други морски сили се съгласят да наблюдават или блокират северното крайбрежие на Испания. Целта на германската акция не е нито „кръстоносен поход“, нито „интервенция“, а доказателството, „че германското знаме се появява навсякъде, където граждани на Райха са изложени на опасност или репресии срещу претърпени несправедливости“. Bd. 3, Bülow an Stosch, 2.8. 1874, ebd., Batsch an AA, 28. 7.1874.

⁵⁹³ PAAA, IABo37, Bd. 4, Bülow an Paris, Nr. 385, London, Nr. 415, St. Petersburg, Nr. 432, Wien, Nr. 401, Rom, Nr. 358, 4. 8.1874, s. a. ebd., Botschaft St. Petersburg, P.8, Bülow an Reuß, Tel. Nr. 47, 5.8.1874.

Поради добре познатото и наскоро повтарено нежелание⁵⁹⁴ на Лондон, Санкт Петербург и Виена да установят официални отношения с Мадрид, Бисмарк със сигурност взема предвид „отказа на тези велики сили“, но е твърде наясно „ако претърпим тежко [...] поражение, в този регион, това ще е в наш ущърб, независимо какво ще бъдещето и дали Испания ще се развие в ултрамонтанистка и профренска държава или не“.⁵⁹⁵ За да ограничи потенциалните щети от самото начало, канцлерът инструктира Вилхелмщрасе да съобщи за демарша в Париж по начин, който изрично заявява, че съвместни действия „само с Франция“ са изключени. Необходимо е „да се убедят съюзническите сили, в случай на техния отказ, [...] да работят с нас в Париж, за да се гарантира, че всякаква подкрепа от Надайак, ще бъде прекратена и ще изчезне“.⁵⁹⁶

Предвид очевидната несигурност на Бисмарк относно реакцията на великите сили, Вилхелм I вече съжалява за съгласието си да се изготви циркуляра. На 9 август 1874 г. императорът казва на държавния секретар по външните работи, че по монархически причини е „много сериозно загрижен“ от признаването на Испанската република, защото Германия ще се „откъсне от съюзниците ни“.⁵⁹⁷ Неговите опасения се споделят и подхранвани от Швайниц. Още през пролетта посланикът се изказва открито срещу Културкампа пред посланика на Вюртемберг⁵⁹⁸, настоявайки, че „в интерес на консервативния принцип трябва да се възползваме от първата възможност да изградим златен мост за Църквата“.

Въпреки превантивните инструкции от Берлин⁵⁹⁹, той очевидно се опитва, по подобни причини, да убеди своя височайши господар да промени решението си за признаването на Испания, което кара Бисмарк да се опасява, след Ройс и Арним, от друг потенциален кандидат от „партията на Кройцайтунг [...] за външните работи“.⁶⁰⁰

Въпреки опасенията за действията на Виена и Санкт Петербург, в Берлин със задоволство е отбелязано, че германското предложение, в стълиците на Темза, Сена и Тибър, след интензивни взаимни консултации, среща положителен отговор. Поведението на Деказ⁶⁰¹ към испанското правителство до този момент

⁵⁹⁴ S. HHStA, PAVIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr. 58C, 3.7.1874, PAAA, IABo64,

Bd. 2, Münster an Bismarck, Nr. 136, 25.7.1874, ebd., IABo37, Bd. 3, Hohenlohe an AA.Tel. Nr. 39, ebd., Bd. 4, Münster an Bismarck, Nr. 139, 3.8.1874, ebd., Reuß an Bülow, Nr. 200, 4.8.1874, BA, NL Bismarck, B23, Bülow an Bismarck, Privat, 4.8.1874.

⁵⁹⁵ PAAA, IAAa50, Bd. 1, Eulenburg an Bülow, Nr. 2, Privat, Geheim, (Diktat Bismarcks), 18.8.1874.

⁵⁹⁶ PAAA, IAAa50, Bd. 1, Bismarck an Bülow, Privat, 5.8.1874; s.a. ebd., IABo37, Bd. 4, Bismarck an AA, Tel. Nr.41, 6.8.1874, Bülow wies daraufhin Hohenlohe an, Decazes das deutsche Zirkular nicht in Abschrift, sondern nur verbal zu übermitteln. S. ebd., Bülow an Hohenlohe, Tel. Nr. 49, 6.8.1874.

⁵⁹⁷ PAAA, IABo37, Bd. 4, Bülow an Bismarck, Tel. Nr. 28, 9.8.1874; s.a. den eigenhändigen Brief des Kaisers an Bismarck, 5.9.1874, in: Frauendienst, Todestag, S.257f.

⁵⁹⁸ HStA-St, E 71 b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 9.5.1874.

⁵⁹⁹ Още на 5 август 1874 г. Бисмарк дава указания на Бюлов: „На нашия посланик във Виена трябва да се дават особено ясни инструкции по Испанския въпрос, за да се предпази от различаващи се лични симпатии.“ PAAA, IAAa50, Bd. 1, Bismarck an Bülow, Privat, 5.8.1874.

⁶⁰⁰ S. Schweinitz, Briefwechsel, S. 98f., und ders., Denkwürdigkeiten, Bd. 1, S. 306f.; Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd. 2, S. 135, Tagebuch 24. 10.1874; Hohenlohe stufte diese Aufzeichnung als Geheimin; s. BA, NL Hohenlohe, Nr. 1365., PAAA, IAAa50, Bd. 1, Eulenburg an Bülow, Nr. 2, Geheim, Privat, 18.8.1874.

⁶⁰¹ S. die Note von Decazes an den spanischen Gesandten Vega de Armijo, AMAE, CP Espagne, Bd. 887, Decazes an Vega de Armijo, 3.8.1874; zur deutschen Reaktion DDF, I, Bd. 1, Nr. 318, S. 343f., Gontaut-Biron an Decazes, Tel., 6.8.1874, PAAA, IABo 37, Bd. 4, Promemoria Bülows, 6.8.1874; s. a. ebd., Bd. 3, Bülow an Bülow II, Tel. Nr. 18, 1.8.1874, ebd., Bülow an Bismarck, Tel. Nr. 21, 2.8.1874, ebd., Hohenlohe an AA, Tel. Nr. 40, 2.8.1874, ebd., Bd. 5, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 107, 10.8.1874.

се характеризира както с желанието да представи многократните обвинения от Мадрид и Берлин като безпочвени в очите на европейската общественост и да им противодейства с все нови уверения за допълнителните инструкции към Надайак, така и с опита му да „склучи пакт с Англия“, както се изразява Хохенлое, за да „имитира съюз“.⁶⁰²

Още на 1 юли 1874 г. френският външен министър заявява на английския посланик в Париж, че за Ке д'Орсе и Форин Офис „ще е добре да признаят [Испания]; въпреки че той не възнамерява да предприема никакви стъпки към действително признаване“.⁶⁰³

След това Деказ изоставя колебливата си позиция и придържането си към принципите на английската политика за ненамеса след двете изявления на Хохенлое, без обаче да се отказва от изгодната си позиция. В по-нататъшен разговор с Лайънс на 27 юли 1874 г. той ясно заявява желанието на правителството си за бърза дипломатическа офанзива, като заявява по завоалиран начин, че „не е работа [...] [на Франция] да поеме водеща роля, а че ако Англия например е готова да признае правителството на маршал Серано, Франция веднага ще последва примера“.⁶⁰⁴

На 7 август 1874 г. Деказ повторя френската позиция, заявявайки, че „[той] ще признае директно (испанското правителство), ако Англия го направи, но няма да го признае без Англия“.⁶⁰⁵

След положителни индикации от Дерби до Гавар в същия ден и очаквайки одобрението на Андрaши и Горчаков⁶⁰⁶, Деказ първоначално посочва в циркуляр до дипломатическите си представители на 10 август 1874 г., че ще признае испанското правителство. След това официално обявява това признание на 15 август 1874 г., след като получава официално потвърждение от Англия.⁶⁰⁷ Въпреки че е склонен към по-резервирана позиция по въпроса, френският външен министър решава да се съобрази с германското искане възможно най-бързо по три основни причини: Първо, той иска да предотврати отделно германско действие, което може да доведе до германско влияние в Испания, което е застрашаващо за Париж. Второ, Деказ се опасява от недоволството на Бисмарк от потенциален френски отказ. Накрая, той се стреми да избегне изолацията и

⁶⁰² PAAA, IABo37, Bd.4, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 101, 2.8. 1874; s.a. ebd., Hohenlohe an AA, Tel. Nr. 46, 8. 8.1874. PAAA, IABo37, Bd.5, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 108, 11.8.1874.

⁶⁰³ LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lyons an Derby, Private, 1.7.1874; vgl. PRO, F027, Bd.2054, Lyons an Derby, Nr.644, Confidential, 2.7.1874; s.a. AMAE, CP Allemagne, Bd. 14, Decazes an Berlin, Nr. 74, London, Nr. 77, St. Petersburg, Rom, 3.8.1874, ebd., CP Russie, Bd.249, Decazes an Le Flö, Nr.20, Circulaire, 26.3.1874, DDF, I, Bd. 1, Nr.317, S. 343, Decazes an Gontaut-Biron.Tel., 31.7.1874.

⁶⁰⁴ PRO, F027, Bd. 2056, Lyons an Derby, Nr. 775, Confidential, 28.7.1874.

⁶⁰⁵ LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lyons an Derby, Private, 7.8.1874, s.a. PRO, F027, Bd. 2057, Lyons an Derby, Nr. 826, Confidential, 8. 8. 1874, DDF, I, Bd. 1, Nr. 330, S.345, Gavard an Decazes, Tel., 7.8.1874, AMAE, CP Angleterre, Bd. 766, Gavard an Decazes, Nr. 79, 8. 8. 1874.

⁶⁰⁶ На 9 август 1874 г. Деказ получава съобщение от своя временно управляващ в Санкт Петербург, Фаверни, че представителят на Горчаков, заместник-държавният секретар Вестман, е определил като „вероятно“ руското правителство „да следва същия курс на действие като кабинета на Берлин в тази ситуация“. Два дни по-късно временно управляващият във Виена, дьо Ринг, пише: „Австрия няма да се забави да следва импулса, поднесен от Берлин“. AMAE, CP Russie, Bd.249, Faverney an Decazes, Tel., 9.8.1874, ebd., CP Autriche, Bd. 512, Ring an Decazes, Nr. 79, 11.8.1874.

⁶⁰⁷ DDF, I, Bd. 1, Nr. 322, S. 346, Decazes an die diplomatischen Vertreter, Circulaire, 10. 8.1874, PAAA, IABo37, Bd. 5, Bülow an Hohenlohe, Tel. Nr. 55, 15.8.1874, ebd., Notiz zu den Akten Bülows, 14. 8.1874, DDF, I, Bd. 1, Nr. 324, S. 374 f., Decazes an Den Haag, Brüssel, Berlin, St. Petersburg, Bern, Wien, Rom, Konstantinopel, Madrid, Tel., 14.8.1874, ebd., Nr. 323, S.347, Gavard an Decazes, Tel., 11.8.1874.

същевременно да подобри отношенията с Англия, които са обтегнати от Суецката криза.⁶⁰⁸

От своя страна, кабинетът на Сейнт Джеймс досега поддържа строг неутралитет в съответствие с политиката на ненамеса и обвързва признаването на Испания с укрепването на правителството на Серано, но също и с испанските отстъпки на английските искания по незначителни двустранни въпроси. Едва когато германското съобщение за изпращането на ескадра, става известно, Лондон повдигна опасения за последствията, ако Бисмарк отсега нататък използва всяка възможност „да покаже на Европа и на Германия, как Германският Райх ще се налага по всеки въпрос“, Уайтхол се ангажира по-активно с Испанската криза.⁶⁰⁹

Форин Офис няма намерение да се съобразява с германското искане за участие във военноморската демонстрация, особено след като разпознава очевидното намерение на канцлера „да откъсне Англия от Франция“. Английската дипломатия не иска да бъде въвлечена в подобни маневри.⁶¹⁰

Чак на 28 юли 1874 г. Дерби изразява пълното си неразбиране на целите на германската политика спрямо Испания и призовава Ръсел: „Дръжте очите и ушите си широко отворени за всякакви доклади [...], които могат да достигнат до вас относно поставянето на германски принц за крал в Испания. Трудно е да се повярва, че се прави нещо толкова глупаво; но този последен ход [информацията за изпращането на германските кораби] прилича повече на глупост, отколкото на която и да е друга стъпка, предприета досега.“⁶¹¹

Дори новината на Адам, че Германският Райх вече ще изпрати само два военни кораба вместо ескадра, и уверенията на Бюлов и Мюнстер, че Берлин не планира интервенция в Испания, а има за цел само да защити своите хора и имущество на северното крайбрежие на Испания, не успокояват напрежението в Лондон. Когато след това Дерби се съгласява с германското предложение да признае Серано, въпреки резервите си за вътрешното състояние на страната, той вижда в този курс на действие, застраховка срещу неприятни изненади от Бад Кисинген. Решението му е допълнително подпомогнато от очакването за благоприятно отношение от всички останали правителства и защото общественото мнение в Англия го подкрепя.

За да започне междуправителствена дискусия по въпроса за признаването, министърът на външните работи обобщава съображенията си в лично писмо до Дизраели⁶¹² от 7 август 1874 г., както следва: „Французите няма да създават затруднения, нито италианците, нито вероятно която и да е друга сила. Мисля, че ще се съгласите с мен, че ще се изтълкува погрешно, ако само ние се държим настрана. [...] и несъмнено общественото мнение тук [...] е благосклонно към

⁶⁰⁸ Steinbach, *Diplomatie*, S. 73; Bloch, *Relations*, S. 64f.

⁶⁰⁹ С намерението да допринесе за избягването на нови френско-германски напрежения, Лайънс пише на Дерби: „Ако решите да признаете испанското правителство, това ще бъде от голяма полза за херцог Деказ, за да поддържа отношенията между Франция и Германия гладки, ако бъдете информиран възможно най-скоро.“ PRO, F027, Bd. 2057, Lyons an Derby, Tel., Private, 9.8.1874.

⁶¹⁰ PRO, F064, Bd. 805, Adams an Derby, [Nr. 85 d.Vf.], Most Confidential, 30.7.1874; s.a. ebd., Adams an Derby, Nr. 78, Confidential, 25.7.1874, ebd., F027, Bd. 2041, Derby an Lyons, Nr. 434, Draft, 4.8.1874.

⁶¹¹ LRO, Derby Papers, 17/1/6, Derby an Russell, Private, 28. 7.1874, Copy. Адамс също смята, че опасността от германска кандидатура за трона все още не е отминала: „Аз самият не вярвам и знам, че лорд Одо също не вярва, но всичко е възможно.“ 16/1/15, Adams an Derby, Private, 1.8.1874.

⁶¹² BL-O, Hughenden Papers, B/XX/S/919, Derby an Disraeli, Private, 7.8.1874.

признаването.“ Освен това има голяма разлика „да се обявиш доброволно за признаването и да настояваш другите да предприемат същата стъпка“ и съвсем друго е „да се съгласиш с процедурата“, която се подкрепя от всички.

След съгласието на министър-председателя на 8 август 1874 г., Дерби разширява съображенията си в ново писмо до Дизраели⁶¹³ на 11 август 1874 г. с аргумента: „Какви биха могли да бъдат крайните планове на Бисмарк, не твърдя, че знам: но ако те надхвърлят това, което е справедливо за всички страни - ако той обмисля въоръжена намеса, ние ще бъдем още по-силни да се съпротивляваме на неразумното предложение, защото сме показали готовността си да се съгласим с разумното предложение.“⁶¹⁴

Признанието на испанското правителство от Англия, официално обявено на 11 август 1874 г., едва ли може да се счита за израз на „традиционните приятелски чувства на британците към Испания, както Дерби го представя в циркуляра си до британските дипломатически мисии, или като следствие от вътрешната стабилност на Мадрид, наблюдавана от другите правителства.“⁶¹⁵

Истинските причини за своята политика, английският външен министър, обобщава в частните си писма до Ръсел и Лайънс. Това са положителните очаквания на британското обществено мнение, и второ, желанието за координиран подход с европейските сили. Дерби се вижда в по-благоприятна позиция след признаването, за да може да действа срещу евентуална въоръжена германска интервенция, ако е необходимо. Той извършва тази стъпка, за да покаже благодарността си, за наскоро демонстрираната испанска добра воля по двустранните проблеми.⁶¹⁶

Въпреки някои резерви, Дерби, Деказес и след тях италианският външен министър Висконти Веноста, се съгласяват с германското предложение за признаване на Серано на 13 август 1874 г.⁶¹⁷

Обаче техните правителства не са мотивирани от посочените от Бисмарк причини, а действат от собствените си национални интереси и изпитват подозрение към политиката на германския канцлер.

Одобрението на Вилхелмцресе, особено след официалното посещение на престолонаследника Фридрих Вилхелм и съпругата му от 3 юли до 24 август

⁶¹³ S. LRO, *Derby Papers*, 16/2/1, *Disraeli an Derby, Private*, 8. 8. 1874: „Аз съм за признаването. Всъщност едва ли имаме друг изход.“ След съобщението на Дизраели, Дерби информира испанската кралица за предстоящото признание. 17/2/8, *Derby an Queen*, 8.8.1874, *Copy*.

⁶¹⁴ BL-O, *Hughenden Papers*, B/XX/S/920, *Derby an Disraeli, Private*, 11.8.1874. Дерби изразява пред Лайънс подозрението, че Бисмарк се стреми „да накара Европа да се присъедини към един вид морална демонстрация срещу Карлистите, в която вижда своите собствени врагове, ултрамонтанистите във Франция и на континента като цяло“. LRO, *Derby Papers*, 17/1/4, *Derby an Lyons, Private*, 8.8. 1874, *Copy*.

⁶¹⁵ S. PAAA, IABo37, Bd. 4, *Münster an AA.Tel. Nr. 47*, 11.8.1874., PRO, F072, Bd. 1363, *Derby an Mac Donell*, Nr.277, Draft, 11.8.1874, s.a. ebd., F064, Bd. 799, *Derby an Adams*, Nr. 74, 11.8.1874, ebd., F065, Bd. 881, *Derby an Loftus*, Nr. 211, 11.8.1874, ebd., FO 7, Bd. 826, *Derby an Buchanan*, Nr. 136, 11.8.1874.

⁶¹⁶ LRO, *Derby Papers*, 17/1/6, *Derby an Russell, Private*, 11.8.1874, *Copy*, s. a. ebd., 17/1/4, *Derby an Lyons, Private*, 11.8.1874, *Copy*.

⁶¹⁷ DDI, II, Bd.5, Nr.497, S.517L, *Launay an Visconti Venosta*, 13.8.1874, PAAA, IABo37, Bd. 4, *Lynar an Bülow*, Nr. 97, *Vertraulich*, 29.7.1874, ebd., *Lynar an AA*, Tel. Nr. 31, 10.8.1874, ebd., Bd. 5, *Lynar an AA*, Tel. Nr. 32, 13. 8.1874, ebd., *Bülow an Münster*, Tel. Nr. 54, Reuß, Tel. Nr. 54, Schweinitz, Tel. Nr. 41, Hohenlohe, Tel. Nr. 54, 13. 8.1874, ebd. *Lynar an Bülow*, Nr. 108, 13.8.1874.

1874 г., се възприема за „от най-високо признание, което укрепва и приятелството и доверието между Германия и Англия“.⁶¹⁸

Тези думи със сигурност са дипломатически преувеличената форма на „благодарност“. Но следвайки интересите си, германското правителство смята за много по-важно да осъществи своето „най-голямо и основно желание“, а именно „съгласието на Русия“, и при никакви обстоятелства да „не оставя Русия и Австрия да действат сами“.⁶¹⁹

За разлика от това, английските, френските и италианските ангажименти в най-добрия случай само допринесят за „практическия ефект“ от германския демарш.⁶²⁰

Въпреки че фундаменталните идеологически резерви на царя, към „демократията и републиките“, както и тесните му, финансово подсилени връзки с Дон Карлос⁶²¹, постоянните положителните изявления в най-важните руски вестници в началото на август⁶²² предполагат, че Санкт Петербург ще удовлетвори германското искане.

На фона на тези благоприятни репортажи в печата, Бисмарк изрази убеждението си на 7 август 1874 г., че и двете съюзнически сили ще последват примера на другите държави.⁶²³

Във Виена, както и в другите европейски столици, отговорните държавници досега поддържат мнението, че признаването на Испания трябва да се осъществи със съгласието на всички големи европейски сили, но когато му дойде времето, т.е. сега е рано.⁶²⁴

В тясно сътрудничество с Берлин, Виена предоставя на определения през юни пратеник граф Лудолф, само инструкции от неофициален характер, в съответствие с директивите до Хацфелдт. Германското отклонение от съвместно защитаването преди това линия, изглежда неразбираемо на Дунав, защото австроунгарският посланик Гравенег, след опустошителна критика към Серано на 3 август 1874 г., заключава, че „политическото състояние на страната [...] не позволява на чуждестранните правителства да се откажат от резервираното си от-

⁶¹⁸ PAAA, IABb, Bd. 2, Münster an Bismarck, Nr. 138, 3.8.1874, ebd., Münster an Wilhelm I., Nr. 146, 25.8.1874. PAAA, IABo37, Bd.4, Bülow an Münster, Tel. Nr.53, 11.8.1874. Това, както и другите благодарности към Деказ и Висконти Веноста, е отражение на германските външнополитически отношения. Докато Хохенлое изразява трезво „нашето искрено задоволство и нашата благодарност“, Линар изразява „нашето искрено и голямо задоволство“ от италианското съгласие, което е „поредно и много добре дошло доказателство за идентичността на нашите възгледи и интереси“. Bd. 5, Bülow an Hohenlohe, Tel. Nr. 55, 15.8.1874, ebd., Bülow an Lynar, Tel. Nr. 42, 15.8.1874.

⁶¹⁹ PAAA, IABo37, Bd. 4, Bülow an Reuß, Tel. Nr.48, 6.8.1874.

⁶²⁰ PAAA, IABo37, Bd. 4, Bismarck an AA.Tel. Nr. 43, 7.8.1874.

⁶²¹ Helms, Bismarck, S. 63; Schweinif, Denkwürdigkeiten, Bd. 1, S.307; ders., Briefwechsel, S.98f.; Scheller, Rußland, S.44; Wmckler, Thronrede, S.321; Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 127.

⁶²² PAAA, IABi53 adh., Russische Petersburger Zeitung, Nr. 201, 5.8.1874, Moskauer Zeitung, Nr. 187, 6.8.1874, Russki Mir, Nr. 196, 2.8.1874, Golos, Nr. 206, 8.8.1874, Golos, Nr. 214, 16.8.1874, Тези вестникарски коментари привличат вниманието на Вилхелмшрасе. В средата на април „Московская газета“ съобщава за договор между Певчески мост (външното министерство) „Голос“, „Руски мир“ в допълнение към съществуващият вече договор с „Московская газета“, съгласно който тези вестници се задължават да премахнат тенденцията си, да подклаждат етническа омраза между германци и руснаци (б.пр. т.е. славянофилската, панславистка психоза, обхващаща тогава руското общество) и да отчитат приятелските отношения между Русия и Германия.“ IABi53, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 116, Ganz Vertraulich, 11.4.1874.

⁶²³ PAAA, IABo37, Bd. 4, Bismarck an AA, Tel. Nr. 43, 7.8.1874, ebd., Bülow an Münster, Tel. Nr.50, 8.8.1874, ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 39, 8.8.1874, ebd., Bülow an Reuß, Tel. Nr. 50, 8.8.1874.

⁶²⁴ HHStA, PA IX, Bd. 101, Andrassy an Apponyi, 17.4.1874.

ношение, което те смятат за уместно по въпроса за официалното признаване на фактическото правителство на Испания“.⁶²⁵

При тези обстоятелства император Франц Йосиф, който по политически, така и лични причини предпочита Дон Карлос, иска да избегне риска от признаването на Серано в момента когато възкачването на нов крал изглежда неизбежно.⁶²⁶

Чрез началника на унгарския отдел във външното министерство, Орци, той информира Андраши, който се намира в имението си в Теребеш, че „не вижда причина [...] да се поддава на натиска да признае испанското правителство“, особено след като смята призова на Бисмарк за намеса срещу Карлистите за неговата „скрита и основна идея“, срещу която „трябва да се обявим най-решително, дори и да останем сами, за да отстояваме принципа на ненамеса, който е по-необходим днес от всякога“.⁶²⁷

Андраши споделя категорично критичната позиция на своя суверен към германската нота, която го изумява със своите „софизми и пресилени заключения, надхвърлящи очакванията“, и чийто опит да се обърне към хуманитарните чувства на руския цар, се струва като „цинично банален“.⁶²⁸

Въпреки тази остра критика към подхода на Бисмарк, той не желае, да демонстрира на Европа, допълнителни доказателства за неспособността на Тройния съюз (на тимата императори) да постигне обща позиция, а се надява да спечели политически капитал от напрегнатата ситуация. Затова австроунгарският външен министър се стреми не само да убеди монарха в целесъобразността на признаването на испанското правителство, но и да убеди руското правителство да действа по същия начин. След като на 11 август 1874 г. информира своя шаже д'афер Майр в Санкт Петербург, за „голямото значение“, което отдава на „съвместните действия на двата Двора в пълно съгласие“. И в същия ден „след внимателно обмисляне“, Андраши написва дълго писмо до своя монарх, като го убеждава да приеме германското предложение.

Андраши първо ясно заявява, че не подкрепя причините за признаването, посочени от Бисмарк. А след това, смята, че приемането на германското предложение е препоръчително, защото Австро-Унгария, като „велика държава“, за разлика от „второстепенна сила“, може да отхвърли само „по принципни причини“, ако е „сигурна“, че мнението ѝ ще „надделее“. Предвид обаче вече известните положителни изявления от Англия, Италия и Франция, както и очакваната руска подкрепа, Андраши вижда, че едностранното отхвърлянето от Виена, ще я постави в изолация и следователно ще бъде „победа“ за германския канцлер. Предотвратяването на това е основната грижа на австроунгарския

⁶²⁵ HHStA, PA XX, Bd. 35, Gravenegg an Andrassy, Nr. 110, 3.8.1874.

⁶²⁶ PAAA, IABo37, Bd.2, Dönhoff an Bismarck, Nr.214, 17.6.1874, HHStA, PA III, Bd. 107, Károlyi an Andrassy, Nr. 38, 30.6.1874, ebd., PA1, Bd. 1107, Andrassy an London, Paris, Vatikan, St. Petersburg, Circulaire, 23.6.1874.

⁶²⁷ HHStA, PAXL, Bd. 54, Andrassy an Franz Joseph, Tel., 10.8.1874, Andrassy gibt die Meinung seines Monarchen wieder, die Orczy ihm am 8.8.1874 telegraphisch mitgeteilt hatte, Orczy an Andrassy, Tel., 8.8.1874, u. Tagebuchnotiz Orczys vom 9.8.1874, in: Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 125.

⁶²⁸ HHStA, PAXL, Bd. 54, Andrassy an Franz Joseph, Tel., 11.8.1874; s. a. AMAE-B, CP Autriche, Bd. 41, Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr. 161/238, 5.8.1874.

външен министър. Андраши предполага, че Бисмарк просто търси „популярност“ с демарша си.⁶²⁹

На да работи за увеличаването популярността на някого, от чието влияние трябва да се страхуваме“, Андраши определя като „грешка“ и смята, че съвместните австроунгарско-руски действия са средство за осуетяването на германския триумф, защото: „Ако Австро-Унгария и Русия също се присъединят към останалите сили, нотата на Бисмарк няма да има по-нататъшни последици, и ще бъде изтълкувана като отстъпление.“⁶³⁰

В края на анализа си на загубите и ползите от признаването на Мадрид, външният министър, взема общоевропейските аспекти, и стига до недвусмисленото заключение, че Австро-Унгария може, „без да намалява престижа на Монархията, да позволи на Германия да предприеме стъпки в Испания, които [...] ще навредят на самата Германия“, особено след като тя „все още дава предимството по Източния въпрос, все още с най-голям интерес за нас“.

Андраши очевидно вярва, че може да обвърже Бисмарк по Източния въпрос, като се съгласи с Испанския въпрос, и смята собствената си позиция за толкова силна, че квалифицира съгласието си с важни и необходими ограничения, предвид силата на клерикалната партия и резервите на императора, основани на вътрешнополитически съображения.

Затова той препоръчва на Франц Йосиф контрапредложение, адресирано до Вилхелм I и Александър II, което изключва всякаква „фактическа намеса в полза на Републиката“ и предвижда не признаването на Испанската република, а само признаването на правителството на Серано като изпълнителна власт. Императорът обаче отказвал, да приеме аргументите на своя външен министър. Той смята германската нота за „слаба работа“ и се опасява, че като отстъпи, ще бъде „увлечен по-далече [...] отколкото допускат интересите на монархията“.

Франц Йосиф дори смята, че е „по-почтено“ и „по-полезно да остане последователен и сам“, особено след като нито едно от предварителните условия за признаване на Испания, приети от силите, не е изпълнено и в крайна сметка той не вижда „ни най-малък интерес“ в стабилизирането на правителството на Серано. Затова не крие, че е „няма желание“ да следва „глупавата“ и „прибързана“ германска „кампания“.⁶³¹

Външният министър споделя това принципно мнение, и информира императора, че трябва отново да повдигне „въпроса за целесъобразността“. Тъй като не може да предложи нови аргументи и предвид възникващите трудности при формулирането на взаимносъгласуваната позиция, император Франц Йо-

⁶²⁹ HHStA, PA X, Bd. 66, *Andrassy an Münch, Tel.*, 11.8.1874, HHStA, PA XL, Bd. 54, *Andrassy an Franz Joseph, Tel.*, 11.8.1874, HHStA, PA III, Bd. 107, *Münch an Andrassy, Tel.*, 11.8.1874, *ebd.*, PA XI, Bd. 84, *Pusswald an Andrassy, Tel.*, 13.8.1874, *ebd.*, PA VIII, Bd. 83, *Beust an Andrassy, Tel. Nr. 30*, 10.8.1874, *ebd.*, *Beust an Andrassy, Nr. 72*, 11.8.1874, *ebd.*, PA IX, Bd. 101, *Hoyos an Andrassy, Nr. 30C, Reserve*, 8.8.1874, *ebd.*, *Hoyos an Andrassy, Tel. Nr. 14*, 13.8.1874.

⁶³⁰ Ден преди това Андраши вече изразява мнението си в телеграма, че Русия ще гласува в полза на признаването, Англия ще се присъедини, за да избегне искането на Бисмарк за морската блокада, Франция, защото иска да избегне обвинението че подкрепя Карлистите, а Италия „защото е запазила само стените на древен Рим, но не и неговия характер“. HHStA, PA XL, Bd. 54, *Andrassy an Franz Joseph, Tel.*, 10.8.1874.

⁶³¹ HHStA, PAXL, Bd. 54, *Franz Joseph an Andrassy, Tel.*, 11.8.1874.

сиф, нарежда на министъра си да се върне във Виена на 12 август 1874 г., за да вземат решение след лична среща.⁶³²

Докато австроунгарският външен министър предприема пътуването си, обстоятелствата около стратегията му се променят значително. Той е наясно с опасенията и предпочитанията на царя по испанския въпрос, и преди това е на мнение, че Санкт Петербург ще приеме предложението на Берлин по тактически причини. Сега обаче от руската столица пристигат новини, за отхвърляне от руския кабинет. На 12 август 1874 г. представителят на Горчаков, Вестман, който пребивава в Интерлакен, изразява силни резерви пред Майр за стабилността на Мадридското правителство, добавяйки, че германският ход е предприет единствено „в специфичен пруски интерес“.⁶³³

Този доклад е все още неясен за Балхаусплац, и Майр нарежда на своя временно управляващ съветник на 13 август 1874 г. да проучи допълнително ситуацията на Певчески Мост по най-конфиденциален начин, за да я имат предвид при собствено вземане на решения.⁶³⁴

След своите запитвания, Майр съобщава, че на следващия ден Александър II отхвърля германския ход, като изразява желанието си, император Франц Йосиф да сподели неговото мнение.⁶³⁵

Малко преди да получи това важно съобщение, Андраши има среща с императора и го убеждава в своето мнение, въпреки продължаващите взаимни опасения за ефективността на германското предложение. В декрет до своя временно управляващ посолството в Берлин, Мюнх, от 16 август 1874 г. Андраши заявява, че въпреки съмнителният успех на начинанието си, Бисмарк в крайна сметка е наклонил везните на решението във Виена „да застане възможно най-близо до германската позиция, дори ако тя не съответства изцяло на нашата“.

За да противодейства на критиките на вътрешната опозиция и най-вече да изгради мост към съвместни действия с царя, Андраши и Франц Йосиф, желаяйки „щастливо съществуващото разбирателство за трите сили да не бъде помрачено от разлика в мненията“, решава да посъветва Бисмарк „да признае изпълнителната власт като такава, но не и република“.⁶³⁶

Планът незабавно е доведен до знанието на Санкт Петербург и монархът изразява надеждата си да успее да „обедини двата кабинета в общ възглед“.⁶³⁷

⁶³² HHStA, PA XL, Bd. 54, Andrassy an Franz Joseph, Tel., 12.8.1874, Franz Joseph an Andrassy, Tel., 12.8.1874. Представянето на Влертхаймер, че поради важността на въпроса, Андраши, по собствено жерание се е върнал във Виена, за да спечели монарха за своята позиция, не е вярно. Външният министър изобщо не цели бързо решение, и съжалява за заповедта на императора, защото трябва да прекъсне престоя си в Унгария, толкова полезен за всяка тактика на забавяне. Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 127.

⁶³³ HHStA, PAX, Bd. 66, Mayr an Andrassy, Tel. Nr. 21, 12.8.1874; s.a. ebd., Mayr an Andrassy, Tel. Nr. 20, Reserviert, 10.8.1874, AMAE, CP Russie, Bd. 249, Faverney an Decazes, Nr.40, Confidentielle, 13.8.1874, PRO, F065, Bd.885, Loftus an Derby, Tel., 12.8.1874.

⁶³⁴ HHStA, PAX, Bd. 66, AA an Mayr, Tel., 13.8.1874. На Майр е дадена строга заповед да избягва всякакво подозрение за сондажите си и да не споменава нищо за своята мисия в отговорната телеграма.

⁶³⁵ HHStA, PA X, Bd. 66, Mayr an Andrassy, Tel. Nr.22, 14.8.1874; s.a. ebd., Orczy an Andrassy, 17.8.1874. Вестман, като представител на царя смята, че е под достойнството на правителствата „да признаят едно правителство за легитимно, което може да бъде сменено след няколко седмици. Самият морален ефект от подобна мярка е много съмнителен.“

⁶³⁶ HHStA, PA III, Bd. 107, Andrassy an Münch, 16.8.1874.

⁶³⁷ HHStA, PAX, Bd. 66, Andrassy an Mayr, Tel., 14.8.1874.

Андраши набляга, че позицията на Австро-Унгария, няма да изтече от Берлин към общественото мнение, за да не се създаде впечатлението, че „Русия е изолирана“, тъй като това може да доведе до нежелани реакции на Нева.⁶³⁸

Така възниква парадоксалната ситуация, че Виена и Санкт Петербург, въз основа на погрешни преценки за позицията на другия по Испанския въпрос, се опитват да убедят съседа си да приеме тяхната собствена позиция.

На Вилхелмшрасе колебливият подход на двете съюзнически империи, след бързите положителни отговори от Париж, Лондон и Рим, се наблюдава с нарастващо недоволство. Вестман многократно избягва Ройс, позовавайки се на отсъствието на царя, без да даде ясен отговор.⁶³⁹ Предпазливите намеци от изпълняващия длъжността ръководител на руското външно министерство за евентуален отрицателен отговор обаче веднага подтикват Бисмарк да търси начини за оттегляне, без да губи репутацията си.⁶⁴⁰

Въпреки че за него все още е важно неговият посланик да продължи да оказва влияние върху руското правителство, той сега издига твърдението, че поради различните географски, търговски, административни и правно-морални интереси (по отношение, убийството на Шмит), признаването на Испания е „изискване на германската, но не едновременно и на руската политика, без нашата близост да пострада от разликата в мнението“.⁶⁴¹

Докато канцлерът преди това подчерта общоевропейския интерес зад демарша си, сега той призна пред руското правителство, по тактически причини, че признаването на Испания наистина може да се тълкува като израз на истински германски амбиции и противоположното мнение на Русия е напълно разбираемо. Аргументът на Бисмарк не е насочен само към предотвратяване на потенциалните вреди за германо-руските отношения. По-скоро той се стреми да смекчи и оправдае едностранните си действия, и очевидното недоволство на царя от нарушаването на думата от страна на Германия, недоволство, което Ройс предизвиква на 4 август 1874 г. като представя германската позиция пред Вестман, в съответствие с духа на Съюза на тримата императори, като „Германия няма да направи нито една стъпка в тази област, без първо да си осигури съгласието на другите водещи сили“.⁶⁴²

Бисмарк отдава още по-голямо значение на позицията на Александър II, защото дипломатическите кръгове му внушават впечатлението, че Горчаков и Вестман, „водачите на антигерманската партия“⁶⁴³, силно желаят, независимо дали по лични или политически причини, неговия провал по Испанския въпрос.⁶⁴⁴

⁶³⁸ HHStA, PA III, Bd. 107, *Andrassy an Münch*, 16. 8. 1874. Вилхелмшрасе изпълнява молбата без колебание. PAAA, IABo37, Bd. 5, *Schweinitz an AA*, Tel. Nr. 54, 16.8.1874, *Bülow an London*, Tel. Nr.59, *Rom*, Tel. Nr. 44, *St. Petersburg*, Tel. Nr.61, 17.8.1874, *ebd.*, *Bülow an Hohenlohe*, Tel. Nr.58, 17.8.1874.

⁶³⁹ PAAA, IABo37, Bd.4, *Reuß an Bülow*, Nr.200, 4.8.1874, *ebd.*, *Reuß an Bülow*, Nr. 201, 6.8.1874, *ebd.*, *Reuß an AA*, Tel. Nr. 31, 8.8.1874, *ebd.*, Bd. 5, *Reuß an AA*, Tel. Nr. 34, 15.8.1874, *ebd.*, *Schweinitz an AA*, Tel. Nr. 54, 16.8. 1874.

⁶⁴⁰ PAAA, IABo37, Bd. 4, *Reuß an Bülow*, Nr. 201, 6.8.1874, *ebd.*, *Reuß an AA*, Tel. Nr. 32, 10.8.1874, *ebd.*, Bd. 5, *Reuß an Bülow*, Nr. 202, 9.8.1874.

⁶⁴¹ PAAA, IABo37, Bd. 4, *Bismarck an AA*, Tel. Nr. 46, 9.8.1874.

⁶⁴² PAAA, IABo37, Bd.4, *Reuß an Bülow*, Nr.200, 4.8.1874. Бисмарк отхвърля изложението на Ройс, което е „извън неговите правомощия“; *Bismarck an AA*, Tel. Nr. 46, 9.8.1874.

⁶⁴³ PAAA, IAAa50, Bd. 1, *Fulenburg an Bülow, Privat*, Nr. 2, *Geheim*, (Diktat Bismarcks), 18.8.1874.

⁶⁴⁴ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 17, *Radowitz an [Bucher]*, *Privat*, 6.9. 1874; vgl. *Radowitz, Aufzeichnungen*, Bd. 1, S.296; *Wertheimer, Andrassy*, Bd. 2, S. 127f.; HHStA, PA III, Bd. 107, *Münch an Andrassy*, Nr.

След като канцлерът, си осигурил евентуален път за отстъпление, с подкрепата на Лондон, Рим, Париж и Виена зад гърба си, прави последен опит да получи одобрението на Санкт Петербург. На 13 август 1874 г., денят преди решаващата среща между Андраши и Франц Йосиф, Бисмарк се завръща от Бад Кисинген предния ден, инструктира Ройс „отново да подчертае голямата стойност, която отдаваме на одобрението на император Александър“. Това е „политическа необходимост“ да се „противопостави съевременно“ на враговете на Райха, чиято победа е „победа за папата“, които разпалват „европейска война“ и „първоначално“ въвлича Германия във „война с ултрамонтанска Франция“. За пореден път, вероятно предвиждайки, че Русия ще последва примера на другите сили, той подчертава европейския интерес от признаването на Испания, но същевременно показва готовност за отстъпки, като недвусмислено заявява, за разлика от неясната формулировка на циркуляра от 4 август 1874 г.: „Не искахме да признаем Републиката като такава, а единствената сила (правителството на Серано), която предлага надежда за консолидация и монархическа структура, базирана в Испания.“ Така Бисмарк се оттегля към линията⁶⁴⁵, която Андраши трябва да му представи на следващия ден като „контрапредложение“, с което канцлерът, поне устно, отива още по-далеч, напомняйки на Александър II, че само правителството на Серано може да служи като основа за бъдеща монархия.

Той допълва аргументите си посочвайки, че противно на предишните руски убеждения, Франция действително помага на Карлистите. След първите признаци на по-положително отношение във Виена, той засили усилията си за осигуряване одобрението на Австро-Унгария.⁶⁴⁶

След това, по разбираеми причини, той незабавно одобрява „формулата за компромис“, представена от Андраши на 14 август 1874 г., и предадена от Майр в Санкт Петербург, и гарантира, че Ройс ще ѝ предостави всяка възможна подкрепа там.⁶⁴⁷

Като демонстративно се съобразява с условията, поставени от Виена, канцлерът се надява не само да осигури приемането на собствения си план от Австро-Унгария и да предотврати германската изолация в Съюза на тримата императори, но и да окаже натиск върху Русия, за да постигне най-накрая желанния успех на испанската си политика. Във вътрешен план осигуряването на сътрудничеството с Виена става все по-важно, защото тревогите на Вилхелм I от надвисналата заплаха от изолация са толкова дълбоко вкоренени, че Бисмарк се опасява, да не би монархът да се откаже от вече поетия курс. Докато канцлерът многократно призовава непокорния Швайниц стриктно да се придържа към

52B, *Reserviert*, 22.8.1874. За разлика от Радовиц и Бюлов, Ройс и Лерхенфелд са убедени, че Горчаков ще се присъедини към другите сили по този въпрос. S. PAAA, IABo37, Bd. 5, *Reuß an Bülow, Privat*, 17.8.1874, *ebd.*, *Gesandter in Bern, Roeder, an Bismarck*, Nr. 59, 12.8.1874, HStA-M, MA III, Bd. 2758, *Lerchenfeld an Ludwig II*, Nr.67/XXVII, 6.9.1874.

⁶⁴⁵ PAAA, IABo37, Bd. 5, *Bülow an Reuß*, Tel. Nr. 55, 13.8.1874. За да се изключи всякаква възможност за застрашаване на германския успех, на същия ден е изпратена заповед към двата военни кораба да не акостират във френски пристанища, защото според Хохенлое това лесно ще доведе до антигермански демонстрации. Bd. 4, *Hohenlohe an AA*, Tel. Nr. 49, 10.8.1874, *ebd.*, Bd. 5, *Bülow an Hohenlohe*, Nr. 408, 13.8.1874.

⁶⁴⁶ PAAA, IABo37, Bd.4, *Reuß an Bülow*, Nr.201, 6.8.1874, *ebd.*, Bd.5, *Bülow an Reuß*, Nr. 452, 13.8.1874, Bd.5, *Schweinitz an AA*, Tel. Nr.49, 14.8.1874, *ebd.*, *Bülow an Schweinitz*, Tel. Nr. 42, 14.8.1874.

⁶⁴⁷ PAAA, IABo37, Bd.5, *Schweinitz an AA*, Tel. Nr.51, 14.8.1874, *Bülow an Schweinitz*, Tel. Nr. 43, 14.8. 1874, HStA, PA III, Bd. 108, *Schweinitz an Andrassy*, 15.8.1874, Bd. 5, *Reuß an AA*, Tel. Nr.36,17.8.1874.

директивите от Вилхелмшрасе и да не се ръководи от личните си мнения, той заплашва императора, че „обратна реакция“ по испанския въпрос ще направи позицията му „невъзможна“, и ще му попречи да промени курса.⁶⁴⁸

Продължаващото колебание на царя обаче все повече оказва натиск върху Бисмарк, тъй като кабинетите в Лондон и Париж вече дават сигнал за признаването на Серано в Мадрид, а испанското правителство също настоява за официалното му обявяване. Бисмарк реагира на тази деликатна ситуация, като внимателно подготвя обществеността за евентуален руски отказ, и неохотно продължава да чака „одобрението на приятелските сили“, което означава Русия, тъй като не желае да се откаже от „политическото и моралното въздействие на едновременността на решението“ в съюза.

Александър II обаче по принцип не одобрява предложенията на Майр. Формата на признанието му се струваше без значение, и смята модифицираното предложение на Андраши за „много подобно“. От съображения за „общност на принципите“ той отново подчерта незаинтересоваността си от „Испанския въпрос“, без окончателно да отхвърли предложенията от Берлин и Виена.

Предвид все още нерешената ситуация, Франц Йосиф прави последен опит да убеди Александър II да не се отделя от „съюза“ и го умолява да последва примера му и да пожертва резервите си по този принципен въпрос в полза на единна позиция на Тройния съюз, за да не даде на „европейската демокрация“ удовлетворението да „види как между трите сили [...] възниква разминаване, което създава впечатлението, че техните възгледи се различават по принципен въпрос“.⁶⁴⁹

Ройс се присъединява към този демарш. Това бележи значителна промяна в предишните му инструкции. В съответствие със стратегическите съображения на канцлера, се подчертава, че „тесните отношения“ между двете сили „няма да се променят“, дори ако Русия се „изолира“⁶⁵⁰. Той вече не използва реториката, отправена от Бюлов, че „европейското признание“ представлява подходящо средство за борба с „въоръжения папа“ в интерес на „консервативния ред и мир“.

Посланикът отбелязва, че царят отхвърля това мнение като „преувеличено“ и затова възприема мотива, използван и от Андраши, за необходимостта от консенсусно сътрудничество между трите имперски сили, подчертавайки важността на „избягването дори на привидност на дисонанс“, защото „враговете на мира“ също „знаят как да го използват“.

Русия не бива да забравя, че „тясното сътрудничество на трите сили държи европейския мир днес“. Изправен пред такъв масивен натиск, Александър II

⁶⁴⁸ Швайниц многократно трябва да изразява благодарността на германския император „за тази демонстрация на реципрочност в добрите ни отношения“ или „доказателството за доказаното ни приятелство“, въпреки че коментира молбата на Андраши, като казва, че германският циркуляр вече изрично се позовава на „изпълнителна власт“. Указанията до Ройс от 13 август 1874 г. умислено не са съобщени на Балхаусплац, но Вилхелмшрасе не е могла да попречи на достигането им до Виена чрез посредника на Майр. HHStA, PA III, Bd. 108, Schweinitz an Andrassy, 15.8.1874, ebd., Aide memoire Schweinitz', 16.8.1874, ebd., Schweinitz an Andrassy, 21.8.1874, ebd., PAX, Bd. 66, Mayr an Andrassy, Tel. Nr.33, 15.8.1874, PAAA, IABo37, Bd.5, Schweinitz an AA, Tel. Nr.51, 14.8.1874, ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 46, 16.8.1874, ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 43, 14.8.1874.

⁶⁴⁹ PAAA, IABo37, Bd.5, Reuß an Bülow, Nr. 209, 17. 8.1874, Nachschrift, Bülow an Reuß, Tel. Nr.57, 14.8.1874, s.a. ebd., Bülow an Reuß, Tel. Nr. 55, 13.8.1874.

⁶⁵⁰ PAAA, IABo37, Bd. 5, Reuß an Bülow, Privat, 17.8.1874.

се чувства принуден да защити позицията си яростно и категорично да отхвърли предложенията на „приятелските сили“.⁶⁵¹

Раздразнението му от превантивните действия на Бисмарк и негодуването му от подкрепата на Андраши допринася за това решение, както разкрива писмо от царицата до брат ѝ, принц Александър Хесенски. В него Мария Александровна, без да разбира позицията на Виена, пита: „Защо не вървят с нас, вместо сляпо да се подчинява на заповедите, идващи от Берлин?“⁶⁵²

Освен отвращението му към „революционера“ Серано, който ръководи испанската изпълнителна власт, самоувереността на Александър II, родена от собственото му чувство за свобода на действие, в крайна сметка и преди всичко е отговорна за съзнателната му изолация: „*qu'il n'était pas disposé à se laisser forcer la main*“ (защото не е склонен да се остави да бъде принуждаван).⁶⁵³

След почти две седмици колебания царят най-накрая се съгласява с желанието на Бисмарк, и с голяма неохота пристъпи към изясняване на ситуацията, като спести неудобството да бъде обявено германското признаване на испанското правителство, без окончателно решение на Русия. За да се избегне тази стъпка, която ще обиди Санкт Петербург, на 19 август 1874 г. е изпратено последно, „спешно“ запитване с въпроса, кога Берлин може да очаква отговор по Испанския въпрос. По молба на Бисмарк, Бюлов посочва, че „политическите недостатъци от изчакването сега са по-големи от това да продължим без Русия“.

Веднага след окончателният, „хладен“ и „поучителен“ отказ на Певчески Мост, съобщено в Берлин от руския шарже д'афер Арапов и потвърден от Ройс, Бисмарк и Бюлов замислят новия курс на действие, който да се ограничи вредата върху германо-руските отношения и да избегне опасността „католиците, старите консерватори и французите да се възползват от различията в мненията между Германия и Русия“.⁶⁵⁴

Освен това, в силно противоречие с указанията си до Ройс от 7 август 1874 г., Бисмарк казва следното: „Най-важното за мен са еднакви и едновременни действия с Австрия.“⁶⁵⁵

С голямо раздразнение канцлерът разбира, че австроунгарското правителство иска да извлече допълнителен капитал от Испанския въпрос и допъл-

⁶⁵¹ PAAA, IABo37, Bd.5, Reuß an Bülow, Nr.209, 17.8.1874, Nachschrift.

⁶⁵² StA-D, Großherzogliches Haus- und Familienarchiv, D 25, Nr. 4/2, Maria Alexandrovna an Alexander von Hessen, 22.8.1874. Мария Александровна, намира позицията на другите велики сили по въпроса за признаването за доста правдоподобна: Бисмарк си има своите причини, Англия признава по свое усмотрение, докато Франция, от страх от Германия, удовлетворяваше молбата. D25, Nr.4/1, Alexander von Hessen an Maria Alexandrovna, 28. 8. 1874.

⁶⁵³ AMAE-B, CP Russie, Bd. 12, Dudzele an Aspremont-Lynden, Nr. 89, Confidentielle, 19.8.1874, s.a. AMAE, CP Russie, Ed.249, Favorney an Decazes, Nr. 46, 12.9.1874. Vgl. Winckler, Erwiderung, S.261

⁶⁵⁴ BA, NL Bismarck, B23, Bülow an Bismarck, Privat, Geheim, 21.8.1874. В документите на тогавашния съветник във външно министерство, д-р Клеменс Август Буш, се констатира, че германско-руското противопоставяне, което за първи път излиза на дневен ред при признаването на Серано, „в официалните изявления е представяне най-завуалирано.“

⁶⁵⁵ PAAA, IABo37, Bd. 6, Bismarck an AA, Tel. Nr. 7, 24.8.1874, s. a. ebd., Bd. 5, Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 49, 19.8.1874, ebd., Bülow an Hatzfeldt, 20.8.1874, HHStA, PA III, Bd. 108, Schweinitz an Orczy, Privat, Vertraulich, 19. 8.1874, ebd., Bd. 107, Münch an Andrassy, Tel., 19.8.1874.

нително забавя, желаното от него и подкрепето от Андраши, едновременното представяне на акредитивните писма от Хацфелд и Лудолф.⁶⁵⁶

Андраши е наясно, че признаването на Серано, което „той лично, не би направил доброволно“, може да бъде „вредно“ само във вътрешен план, но мисли, че може да компенсира предстоящите щети, като помири противоречивите възгледи на Берлин и Санкт Петербург.⁶⁵⁷

Окончателният отказ на царя осуетява тази тактика, така че австроунгарският външен министър сега е загрижен да гарантира, че собствената му позиция да не изглежда зависима от германския канцлер.⁶⁵⁸

Бисмарк е разкъсван между желанието да спаси все по-малкия успех по Испанския въпрос чрез бързи и съвместни действия с Виена, и опасявайки се от бавното поведение на австроунгарското правителство, е принуден да предприеме изолирана акция. Така Бисмарк в крайна сметка се решава съвместно с Дунавската монархия, и на 12 септември 1874 г. двете страни установяват официални отношения с Мадрид.⁶⁵⁹

От гледна точка на Вилхелмцресе, „испанската авантюра“ не носи „блестящ успех“⁶⁶⁰, на който се е надява Бисмарк, и със сигурност не е, както твърди Александър Шарф, „безпрецедентен триумф“⁶⁶¹, а всъщност се приврещъ в горчиво разочарование.

Опитът на Бисмарк да принуди Европа да се движи в крак с важния политически въпрос и сам да задава темпото завършва, с промяната на посоката от Андраши и да приеме едностранните действия на най-важния си „спътник“ – царя.

Канцлерът вижда с критичен реализъм, че „доверието в решителността и надеждността на нашата политика“ е сериозно разклатено от колебливата германска позиция, особено в Англия и Испания. Страхът от пълен провал на неговия демарш и е завинаги пропуснатата възможност да „парализира враждебните влияния на карлистко-папските и френско-шовинистични елементи“ и решаващ фактор за придържането към съюза с Виена, защото пълният провал ще създаде непредвидими последици за Германския Райх, които далеч ще надхвърлили сегашното значение на Испанския въпрос.⁶⁶²

След това Бисмарк се съгласява с Вилхелм I, който изразява „дълбоко съжаление“ от руския отказ и сега е „много неохотен да продължи дори без Авст-

⁶⁵⁶ PAAA, IABo 37, Bd. 5, Promemoria Limburg-Stirums, 20. 8. 1874, ebd., Schweinitz an AA, Tel. Nr. 56, 20.8.1874, HHStA, PA III, Bd. 107, Andrassy an Münch, Tel., 20.8.1874, ebd., PA IX, Bd. 101, Andrassy an Ludolf, 31.8. 1874. Официално Швайнци е уведомен, че Андраши е „забравил“ да подпише акредитивните писма на Лудолф преди новото си заминаване за Теребеш, така че са изпратени повторно до него, когато е в унгарското си имение. Може да се вярва на английския посланик Бюканън, че Андраши, имайки предвид двора и църковната партия, иска да спечели време, „и по този начин да избегне необходимостта от незабавен отговор“.

⁶⁵⁷ PAAA, IABo37, Bd.5, Schweinitz an Bülow, Nr.285, Geheim, 14.8.1874; s.a. PRO, F07, Bd. 831, Buchanan an Derby, Nr. 248, Most Confidential, 27.8.1874.

⁶⁵⁸ PAAA, IABo 37, Bd. 6 u. 7 bzw. HHStA, PAI, Bd. 1107, PA III, Bd. 1C7, PA IX, Bd.101; s.a. Holstein an Hatzfeldt, 1.9.1874, in: Hatzfeldt, Papiere, T.I, Nr. 111, S.287, Radowitz an Hatzfeldt, 19.9.1874, in: ebd., Nr. 112, S.287f., ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, B II, Nr. 9, Hatzfeldt an Radowitz, 30.8.1874.

⁶⁵⁹ PAAA, IABo37, Bd.6, Hatzfeldt an AA, Tel. Nr.57, 12.9.1874, HHStA, PAXX, Bd. 35, Ludolf an Andrassy, Nr. A-C, 12.9. 1874; PAAA, IABo37, Bd. 5; Bd. 6, Philipsborn an London, Tel. Nr. 63, Paris, Tel. Nr. 80, St. Petersburg, Tel. Nr. 66, Wien, Tel. Nr.64, Konstantinopel, Tel. Nr.61, Rom, Tel. Nr.48, Brüssel, Tel. Nr.20, Madrid, Tel. Nr.35, 3.9.1874.

⁶⁶⁰ PAAA, IAAa50, Bd. 1, Eulenburg an Bülow, Nr.2, Geheim, Privat, 18. 8.1874.

⁶⁶¹ Scharff, Bismarck, S. 210.

⁶⁶² PAAA, IAAa50, Bd. 1, Eulenburg an Bülow, Nr.2, Geheim, Privat, 18.8.1874.

рия“, тъй като едно самостоятелно германско усилие ще го „изолира напълно“, ще разбило Тройния съюз, „успехът и гордостта на старостта му“ и ще отвори вратите за война и революция.⁶⁶³

Въпреки че Бисмарк успява да избегне подобно поражение чрез умелото боравене с предполагаемото контрапредложение на Андраши, но пълно изоставяне на инициативата му, само подчертава затрудненото положение, в което се намира с испанската си политика. На 21 август 1874 г., в очакване на връчването на акредитивните писма на Лудолф, Швайниц определя поведението на виенчани като „още по-удовлетворяващо и важно доказателство за приятелство между Австрия и Германия, а позицията на Русия забави на решенията на Негово Императорско и Кралско Величество (Франц Йосиф)“.⁶⁶⁴

В началото на септември, изправен пред бавенето на Австро-Унгария и липсата на място за маневриране, той е принуден да се постави изцяло в ръцете на Андреси: „Правим това, което Австрия желае.“⁶⁶⁵

Следователно Вертхаймер е прав, като заявява, че австроунгарският външен министър „спасява германския си колега от сериозно затруднение в труден момент.“⁶⁶⁶

В своето представяне на събитията, авторът идеализира личността на Андраши, и пренебрегва, че за да си осигури подкрепата на Австро-Унгария, германският канцлер тактически и хитро оставя славата на авторството на компромисната формула, на своя виенски колега. Бисмарк едва ли е виждал изхода от Испанския въпрос, както твърди биографът на Андраши, като „нов мост на доверие [...], който трябва да ни обвърже [Австро-Унгария] още по-тясно с Германия“.⁶⁶⁷

Тактическото маневриране, забавянето на пълномоцията (което намаля германския успех) и особено убеждението на Балхаусплац, че тази „услуга“ може да се тълкува като „задължение“⁶⁶⁸ за Вилхелмщрасе, обтягат твърде много сътрудничеството между Берлин и Виена, за да може Бисмарк повече да се довери на политиката на Андраши. Разширяването на отношенията с Виена се превърща в основна задача на външната политика на Берлин, и почти самообвинителен опит за култивиране на отношения със Санкт Петербург, в стремеж да се разсее „смущаващото“ впечатление, че „високо хвалените много близки отношения“ между Германия, Русия и Австро-Унгария са „на толкова нестабилна основа“, че „не са успяват да издържат още първия тест [...]“.⁶⁶⁹

Не трябва ли това да се разглежда, както се чудят политически заинтересованите кръгове в цяла Европа, като „симптом“, че на „безусловното и постоянно сътрудничество на трите империи по общи политически въпроси, очевидно вече не може да се разчита със сигурност“?⁶⁷⁰

⁶⁶³ BA, NL Bismarck, B23, Bülow an Bismarck, Privat, Geheim, 21.8.1874

⁶⁶⁴ PAAA, IABo37, Bd. 5, Bülow an Schweinitz, Nr.436, 21.8.1874; s.a. ebd., Bülow an Schweinitz.Tel. Nr. 50, 21.8.1874.

⁶⁶⁵ PAAA, IABo37, Bd.6, Bismarck an AA.Tel. Nr.21, 4.9.1874.

⁶⁶⁶ Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 229; im gleichen Tenor HHStA, PA III, Bd. 107, Münch an Andrassy, Nr. 52B, Reserviert, 22. 8.1874, HStA-M, MA III, Bd. 2442, Brav an Ludwig II., Nr. 246/XXXVI, 13.9.1874.

⁶⁶⁷ Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S.230.

⁶⁶⁸ HHStA, PA III, Bd. 108, Münch an Andrassy, 22.8.1874.

⁶⁶⁹ HStA-St, E 73, Verz. 61, Fasz. 88, Maucler an Uxkull-Gyllenband, 23. 8. 1874.

⁶⁷⁰ PAAA, IABo 37, Bd. 6, Münster an Philipsborn, Nr. 150, 2.9. 1874. Мюнстер отразява тук мнението на английската общественост и на английските вестници.

Взаимните уверения на монарсите и техните канцлери относно продължаването на близкото приятелство, разпространени чрез печата⁶⁷¹ и на практика противоречат на фактите и събитията, е не може да се прикрие дълбокия разрыв, който оттогава нататък прониза германо-руските отношения и е допълнително задълбочен от доброжелателно писмо от царя до Дон Карлос в момента на признаването на Серано.⁶⁷²

В Берлин и Петербург отговорните държавници се опитват да представят разногласията като нормални в отношенията дори между приятелски сили, но аргументите им са още по-малко убедителни, като се има предвид, че Ройс многократно предупреждава за опасните последици от всеки дисонанс през предходните две седмици. Следователно не трябва да се взема на сериозно обичайната високопарна реторика, а дълбокото недоволство на царя, който многократно дава ясно да се разбере пред германския посланик и военния аташе Вердер, че не той „се е отделил от нас, а ние [...] сме се отделили от него, като вместо да се съгласуваме предварително с руското правителство, насочихме предложението си едновременно към кабинетите на всички велики сили“.⁶⁷³

Недоволството му от позицията на Австро-Унгария е облекчено от оглушителния успех на посещението в Русия на ерцхерцог Албрехт⁶⁷⁴, отношенията му с Германия остават обтегнати.

Александър II е обезпокоен от усещането, че е „изоставен“ от Берлин, на което основава обвинението си, че с циркуляра от 4 август 1874 г. Бисмарк е пренебрегнал уникалния характер на отношенията им и вместо това е поставил Русия „на същото ниво като всички останали сили“.⁶⁷⁵

Въпреки че Ройс, а несъмнено и Бисмарк, отхвърлят суровата забележка на царя и най-вече настояването му за определени задължения на Германския Райх към Русия, защото дори придържането към формата, която той изисква, не гарантира разбирателство, се тълкува като зависимост от Санкт Петербург, въпреки „пристъпа си на гняв“ заради изхода от испанския въпрос, канцлерът

⁶⁷¹ S. PAAA, IABgll, Bd. 38, *Resume des journaux polonais de l'etranger*, 25.7.1874 и 24.8.1874, *ibd.*, IABo37, Bd.6, Nord, 24.8.1874, *Abschrift*, *ibd.*, Nord, 28.8.1874, *Abschrift*, *ibd.*, IABi 53 adh., *Moskauer Zeitung*, Nr. 198, 21.8. 1874, *Golos*, Nr. 227, 30.8.1874, *Russische Petersburger Zeitung*, Nr. 228, 1.9.1874, *Russki Mir*, Nr. 230, 4.9. 1874, *ibd.*, Bd. 2, *Moskauer Zeitung*, Nr. 211, 4.9. 1874, *Übersetzungen*, HHStA, PAX, Bd. 66, *Deutsche Petersburger Zeitung*, Nr. 219, 2.9. 1874, *ibd.*, *Journal de St. Petersbourg*, 30.9. 1874, *Auszug*, *Provinzialkorrespondenz*, 26.8.1874, in: *Schultheß* (Hg.), *Geschichtskalender*, Bd. 15, S.178.

⁶⁷² В средата на август Дон Карлос изпраща на Александър II лично писмо, с което оправдава действията си, и по нареждане на царя Вестман изпраща отговор. Въпреки че руското правителство се опита да предотврати мнението, че отговорът е израз на особена признателност, в европейския печат и в дипломатическите кръгове, впечатлението за дълбокото разцепление в германско-руските отношения се затвърждава още повече. Въпреки раздразнението си от този нов доказателствен материал за германско-руските разногласия, Бисмарк поръчва на Ройс да проявява абсолютна дискретност по въпроса, за да не даде на Александър II нов повод за раздразнение. PAAA, IABo37, Bd. 5, *Reuß an Bülow*, Nr. 208, 16.8. 1874, *ibd.*, Bd. 8, *Philipsborn an Reuß*, Nr. 504, *Ganz Vertraulich*, 25.9. 1874, *ibd.*, *Reuß an Bismarck*, Nr. 225, 21.9.1874, *ibd.*, *Reuß an Bismarck*, Nr. 227, 23.9.1874, *ibd.*, *Philipsborn an Reuß*, Tel. Nr. 74, 28.9.1874.

⁶⁷³ PAAA, IABo37, Bd.5, *Reuß an Bülow*, Nr.211, 19.8.1874; *der Bericht trägt in den Akten das falsche Datum 17.8. 1874; aus der Numerierung und Einordnung des Schreibens ergibt sich als Tag der Abfassung der 19. 8.1874*, s. a. AMAE, CP Russie, Bd. 249, *Favemey an Decazes*, Nr. 46, 12.9.1874.

⁶⁷⁴ HHStA, PAX, Bd.66, *Langenau an Andriessy*, Tel. Nr.27, 1.9.1874. С голямо облекчение Лангенау бързо докладва след разговор с царя на 19 август 1874 г., че Александър II се е изказал много приятелски за ерцхерцога, но не е споменал Испанския въпрос, от което посланикът стига до заключението, „че ако някога [...] е съществувало недоволство по този повод срещу нас, то то е напълно преодоляно“.

⁶⁷⁵ PAAA, IABo 37, Bd. 5, *Reuß an Bülow*, *Privat*, 19. 8.1874; s. a. HHStA, PA III, Bd. 107, *Münch an Andrässy*, Nr. 56C, 5.9.1874, *HStA-St*, E 73, Verz. 61, Fasz. 88, *Maucler an Uxkull-Gyllenband*, 23.8.1874.

поставя голям акцент в обширен анализ до тайния съветник във външно министерство Филипсборн, да не се увеличава допълнително недоволството на Александър II, „чрез отричане на неговата обоснованост“.⁶⁷⁶

От тактически съображения, въпреки „раната“, нанесена на неговото „самолюбие“, той смята за уместно да представи претенцията на царя на предварително проучване като законна и да обясни отклонението от обичайната процедура, с „бавността и трудностите при обмен“ на депеши между Берлин, Гашайн и Кисинген, както и с необходимостта от „бърза процедура“, предизвикана от възмущението по повод разстрела на Шмид.⁶⁷⁷

По принцип Германския Райх трябва да внимава „да не направи настоящото охлаждане по-дълбоко и трайно чрез самонадеян спор“. Също толкова важно е да обясни на Ройс причините, поради които руската позиция изглежда „несправедлива“, за да му предостави контрааргументи за бъдещите разговори. Преди всичко посланикът трябва да обърне внимание на централното значение на испанския въпрос за германската външна политика. Тъй като Германският Райх трябвало да бъде подготвен за „подновяване на френската война“, той има силен интерес Испания да бъде на негова страна и да предотврати клерикалното ултрамонтански управление в Мадрид. Поради тази причина убийството на Шмит и последващият шум от поведението на Карлистите във войната не могат да бъдат „оставени без последствия“.⁶⁷⁸

Колко важен всъщност е въпросът за признанието в очите на Бисмарк и колко голям е шокът му от руското поведение, се вижда от неговото признание, „че само ние в нашата политика се нуждаем от руска подкрепа, но не я получаваме, въпреки че тя може да бъде предоставена, без да се нарушават никакви руски интереси“.

Бисмарк говори за „определено право“ на „подкрепа“, защото в борбата си срещу ултрамонтанизма, Германският райх, представлява „интереса на всички светски монархии“ и че Римската курия, след победоносна кампания срещу Германия, незабавно ще засили борбата си срещу другите държави.

Берлин досега е получил само „известна“ подкрепа от Виена в тази борба, докато Лондон и Санкт Петербург не предлагат никаква подкрепа, без Вилхелмцрасе да каже е дори „дума на изненада“. Напротив, завършва канцлерът своя анализ, водещият принцип на германската политика е убеждението, че тези „модификации“ на взаимната политика, родени от различни традиции, „не представляват пречка за взаимното предоставяне, в много по-широката сфера, където интересите им са идентични, на взаимното доверие и подкрепа, основани на повече от 100 години безпроблемно приятелство между двете страни и техните монарси.“⁶⁷⁹

⁶⁷⁶ PAAA, IABo 37, Bd. 5, *Reuß an Bülow, Privat*, 19.8. 1874, AMAE, CP Allemagne, Bd. 14, *Sayve an Decazes*, Nr. 57, 22.8.1874, s.a. ebd., *Sayve an Decazes*, Nr. 59, 29.8.1874, LRO, *Derby Papers*, 16/1/15, *Adams an Derby, Private*, 22.8.1874.

⁶⁷⁷ PAAA, IABo 37, Bd. 6, *Bismarck an Philipsborn*, Nr. 7, 25. 8. 1874, AMAE, CP Russie, Bd. 249, *Favemey an Decazes*, Nr. 43, 27. 8.1874.

⁶⁷⁸ В разговор с Вюртенбергския посланик Мауклер, Вестман коментира цинично този аргумент на Бисмарк, като заяви: „Който се излага на опасност, просто загива в нея!“ HStA-St, E 73, Verz.61, Fasz. 88, *Maucler an Uxkull-Gyllenband*, 23.8.1874.

⁶⁷⁹ PAAA, IABo37, Bd.6, *Bismarck an Philipsborn*, Nr.7, 25.8.1874; s.a. ebd., *Botschaft Petersburg*, P.8, *Eulenburg an Reuß*, Tel. Nr. 1, 23. 8.1874, ebd., IABo37, Bd. 6, *Philipsborn an Reuß*, Nr. 480, *Ganz Vertraulich*, 29. 8.1874. *Auf Vorschlag von Reuß wurde der erste Teil des Erlasses dem Zaren direkt zur Kenntnis gebracht*. S. ebd., *Reuß an AA*,

Подробният отговор на Бисмарк на руските обвинения, както и напомнянето и за традиционното приятелство между двете държави, не оставят никакво съмнение за дълбочината на неговата загриженост за бъдещето на германоруските отношения. Опитът му да изкове общ европейски фронт в конфликта с Ватикана, използвайки Испанския въпрос, и да консолидира собствената си водеща позиция в Тройния имперски съюз за войната срещу Франция, е рязко отхвърлен в решаващият момент от Санкт Петербург.

Дори ако канцлерът омаловажи дисонанса между Вилхелмшрасе и Певчески Мост и го обясни с ревността на незаинтересования Горчаков, той трябва да си признае, че руската съпротива възникна другаде, при това от самия Александър II, чиято позиция на Вилхелмшрасе досега е преценявана напълно погрешно.

Още през май руският делови ежедневник „Биржевые ведомости“ напомня на Германия за нейната „вина“ за превръщането на „временното приятелство“, основано на „дължимата благодарност“, в принцип на традиционна взаимопомощ.⁶⁸⁰ Сега „Руский мир“ повтаря това руско виждане за германоруското партньорство, заявявайки: „Колкото и мощен да е новият Германски Райх, нито той, нито която и да е друга държава може да упражнява властта си без разрешението на Русия; последната дума по всички важни въпроси е на руския император.“⁶⁸¹

Александър II очевидно споделя това мнение, след като недвусмислено заявява на вуйчо си в Берлин и особено на канцлера му, че взаимните им отношения се характеризират не с реципрочност и равенство, а с едностранна зависимост и задължения.⁶⁸² (б. пр. поразяваща руска глупост!!!)

Колко драстично се е свива пространството за маневриране на Германския Райх от гледна точка на Бисмарк, е демонстрирано от реакцията му на заплашителната реторика на царя: той засива усилията си и контраатакува обвиненията на царя по начин, едва ли подобаващ на велика сила, свободна да взема свои собствени решения. Бисмарк добре осъзнава значението на личната политика на Александър II, особено след като дори руските дипломати се оплакват, че „личните нагласи на императора не са в съответствие с истинските интереси на Русия, колкото и да желаят неговите съветници“, и дори посочват, че „се полагат упорити усилия срещу император Александър да се разсеят пречките и симпатиите, които замъгляват политическата му визия“.

Дали антигерманската позиция на царя по Испанския въпрос, сега дава основание за опасения, че съветниците му скоро ще успеят, за радост на Фран-

Tel. Nr. 41, 2.9.1874, ebd., Philipsborn an Reuß, Tel. Nr. 67, 4.9.1874; s.a. HHStA, PAIII, Bd. 108, Münch an Andrassy, Nr. 2, 5.9.1874.

⁶⁸⁰ Radowitz glaubte noch am 19.9.1874, „wenn die Regierungstruppen einen ordentlichen Coup gegen D[on] Carlos gewinnen, so kommt auch Rußland mit der Anerkennung nach.“ Radowitz an Hatzfeldt, Privat, 19.9.1874, in: Hatzfeldt, Papiere, T.I, Nr. 112, S.287f.; s.a. Holstein an Hohenlohe, Privat, 29. 8. 1874, in: Rogge, Holstein, S. 41 f.

⁶⁸¹ Каква глупава самонадеяност и силно надценяване на собствените способности, и каква безгранична руска глупост, която ще доведе империята им до плен и напълно закономерен крах през 1917 г. (б. пр.).

⁶⁸² PAAA, IABi53, adh., Russki Mir, Nr. 230, 4.9.1874, поради подобни вестникарски публикации, Филипсборн незабавно възлага на Ройс да докладва непрекъснато за статиите в руския печат. IABo37, Bd. 7, Philipsborn an Reuß, Tel. Nr. 69, 7.9.1874.

ция, „рано или късно, да го откъснат, от упорито му подчинение на политиката на Прусия“?⁶⁸³

Вместо да засили сътрудничеството в рамките на Съюза на тримата императори под германско ръководство, испанската политика на Бисмарк през лятото на 1874 г. води до разпадането на „добрия стар съюз“ от 1873 г. и до „отделянето“ от Русия. Все по-непредсказуемото поведение на „Руския сфинкс“ предизвиква у Бисмарк постоянно нарастващо безпокойство относно предсказуемостта на руската политика.⁶⁸⁴

Тревогите му се подхранват допълнително от факта, че Шувалов, „най-разбиращият и надежден тълкувател на политиката на Бисмарк сред обкръжението на Александър II“, по същото време е преместен на посланическия пост в Лондон. Отдавна се знае, че Горчаков иска да отстрани „слабия, напълно сучен“ и „инфантилен“ посланик Брунов⁶⁸⁵ и да го замени със Шувалов, който, сериозно обмисля да подаде оставка от важната си позиция на началник на Трети отдел на Царската канцелария, и „да изчезне от Петербург за известно време“.⁶⁸⁶

Официално преместването на този „несъмнено най-важен човек в Русия след императора“ е обяснено като целящо да осигури трамплин за наследяване на вече 76-годишния Горчаков. Всъщност обаче Шувалов организира преместването си, за да предотврати уволнението му от царя, в резултат на упоритите опити на либералните кръгове около великия княз Константин и княгиня Екатерина Долгорука (метресата на царя) да го дискредитират или поне да му осигурят „почетно пенсиониране“.⁶⁸⁷

Александър II постепенно се поддава на натиска на либералите, и особено на любовницата си. Той охладнява към най-близкия си довереник и най-важен политически съветник (наричан неофициално в светските кръгове Петър IV) като се съгласява да замине посланик в Лондон, което показва, че Шувалов е станал твърде неудобен за него и се възползва от възможността „да го отстрани от политическите дела“.⁶⁸⁸

⁶⁸³ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 692 fo 12-15, Baude an Decazes, 8.8.1874. Бод докладва за разговорите си със Жомини и препоръча на своя външен министър, работата с руските политици да бъде подкрепена от „навременната услуга, като успешна стъпка, в добре представена политическа система“ като „най-добрият начин“ за отделянето на царя от Вилхелм I и „със съдържаност да се демонстрират добрите ни отношения с Англия“.

⁶⁸⁴ Holborn, *Mission*, S. 56; dazu vor allem Weeks, *Shuvalov*, S. 98-115; Matl, *Suvalov*, S. 56-71., PAAA, IABb64, Bd.2, Münster an Wilhelm I., Nr.95, 15.5.1874, s.a. ebd., IABi53, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 117, 13.4. 1874, RA, QVJ 1874, Journal 5. 5. 1874.

⁶⁸⁵ PAAA, IABb64, Bd.2, Münster an Bismarck, Nr. 113, 1.6.1874, s.a. HHStA, PAX, Bd. 66, Mayr an Andrassy, 24.6.1874, ebd., PA VIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr.47E, 22.5.1874, LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 29.4.1874q PAAA, IABi53, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 117, 13.4.1874, ebd., Bd.2, Reuß an Bülow, Nr. 178, 24.6.1874.

⁶⁸⁶ StA-D, Großherzogliches Haus- und Familienarchiv, D25, Kasten 1, Tagebuch Alexander von Hessen, 2.6. 1874. 5.1 Weeks, *Shuvalov*, S. 45; s. a. Matl, *Suvalov*, S. 2.

⁶⁸⁷ PRO, F065, Bd. 885, Loftus an Derby, Nr. 252, Most Confidential, 20.7.1874, AMAE, CP Russie, Bd. 249, Faverney an Decazes, Nr. 34, 20.7.1874, ebd., CP Allemagne, Bd. 14, Sayve an Decazes, Nr. 54, 14.8. 1874, HHStA, PAX, Bd. 66, Langenau an Andrassy, Privat, 10.10.1874, PAAA, IABi53, Bd.2, Reuß an Bismarck, Nr.231, Ganz Vertraulich, 24.9.1874, HHStA, PAX, Bd.66, Langenau an Andrassy, Privat, September 1874 (präsentiert 19.9.1874), s.a. ebd., Langenau an Andrassy, Nr. 45A-E, Reserve, 2.9.1874, ebd., Mayr an Andrassy, Nr.40B, 17.7.1874, LRO, Derby Papers, 16/1/15, Adams an Derby, Secret, 1.10.1874, PRO, F065, Bd. 885, Loftus an Derby, Nr. 252, Most Confidential, 20.7.1874, HStA-M, MAIII, Bd. 2758, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr.65/XXII, 5.9.1874.

⁶⁸⁸ Weeks, *Shuvalov*, S.99; s.a. HStA-M, MAIII, Bd. 2758, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr.65/XXII, 5.9.1874, HStA-St, F.73, Verz.61, Fasz.88, Maucier an Uxkull-Gyllenband, 23.8.1874, LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private and Confidential, 14.10.1874.

Царят обаче очевидно преследва и друго намерение с назначението му. Както става ясно от дадените инструкции, новия посланик Шувалов, в съответствие с цялостната концепция за външна политика на Александър II, трябва да разсее недоверието в Англия към Русия, смятана за глобален политически противник, да привлече вниманието към „катастрофалните последици“ от английското „систематично въздържание [...] от важните европейски дела“ и да посочи, „че предотвратяването на нови [смушения], ще стане възможно, само като се възстанови европейския концерт, който винаги е несъвършен, защото Англия не е на мястото си“.⁶⁸⁹

Назначението на Шувалов, е прието доста положително в Лондон, въпреки твърде яркия спомен за злополучната му мисия в Хива от предходната година. Англичаните не го обвиняват лично за руското настъпление в Средна Азия, и го възприемат като привърженик на руско-британското сближаване.⁶⁹⁰ Но в Берлин, наблюдават това развитие с особена загриженост, като се има предвид „колебливият“ непостоянен характер на царя.⁶⁹¹

Още през юни Ройс докладва слухове за преместването на Шувалов като „катастрофални за развитието на ситуацията тук“.⁶⁹² Сега той трябва да признае, че руските консерватори губят най-важната си политическа сила, докато ултранационалистите „триумфират“ за тази „смяна на системата“.⁶⁹³

Знаейки много добре, че значителното укрепване на националистическите кръгове в Санкт Петербург и по-широкото им влияние върху Александър II, ще има непредвидими последици за развитието на двустранните отношения, германското ръководство оценява напускането на Шувалов от Санкт Петербург като „грешка“ и „голяма загуба“ за германските интереси.⁶⁹⁴

Съжалението на Бисмарк за загубата на последния защитник на германската политика в Санкт Петербург „освен царя“ обаче хвърля разкриваща светлина върху слабостта на германската позиция на Нева⁶⁹⁵, защото въпреки инсинуациите на вътрешнополитическите му опоненти, Шувалов не може да се счита за недвусмислено прогермански настроен, както ще стане очевидно по време на кризата с „военната тревога“.

⁶⁸⁹ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 691 fo 252-255, *Baude an Decazes*, 9.8.1874. Тук Бодэ обобщава най-важните точки от указанията за Шувалов, написани от Жомини, който му ги е дал да прочете. PRO, F027, Bd. 2057, *Lyons an Derby*, Nr. 851, *Very Confidential*, 16.8.1874.

⁶⁹⁰ Лофтъс смята назначението на новия посланик за „най-разумното и най-благоприятното, което можеше да бъде направено за поддържането на добри отношения между двете страни“. Кралица Виктория изразява голямо задоволство от избора, надявайки се, че Шувалов ще улесни установяването на сърдечните семейни връзки с Романови и на междудържавно ниво. Дерби, по характерния си сдържан начин, неохотно се присъедини към високите похвали. Въпреки че изрази пред кралицата мнението си, „за новият посланик който идва с изцяло приятелски чувства“, в коментара си изпратен до Лофтъс, заявява, че Шувалов просто „не е по-лош от всеки друг руснак, който можеше да е на негово място“. PRO, F065, Bd. 885, *Loftus an Derby*, Nr. 259, *Confidential*, 21.9.1874.

⁶⁹¹ AMAE, CP Russie, Bd. 249, *Favemey an Decazes*, Nr. 34, 20.7.1874.

⁶⁹² PAAA, IABi53, Bd. 2, *Reuß an Bülow*, Nr. 178, 24.6.1874. За Лангенау ситуацията е позорна. HHStA, PAX, Bd.66, *Langenau an Andrassy*, Nr.66D, 25.11.1874.

⁶⁹³ PAAA, IABi53, Bd.2, *Reuß an Bülow*, Nr. 191, *Geheim*, 17.7.1874; s.a. PRO, F065, Bd. 885, *Loftus an Derby*, Nr.252, *Most Confidential*, 20.7.1874, HHStA, PAX, Bd. 66, *Langenau an Andrassy*, Nr. 45A-E, *Reserve*, 2.9.1874, AMAE-B, CP Russie, Bd. 12, *Dudzele an Aspremont-Lynden*, Nr. 80, 14.7.1874.

⁶⁹⁴ PAAA, IABi53, Bd.2, *Bülow an Reuß*, Nr.410, *Ganz Vertraulich*, 27.7.1874; s.a. HHStA-St, E73, *Verz.61, Fasz.88, Maucier an Uxkull-Gyllenband*, 23.8.1874.

⁶⁹⁵ HHStA, PAX, Bd. 68, *Langenau an Andrassy, Privat*, 6.1.1875.

През есента на Балхаусплац вече се появяват слухове, че Шувалов работи по отбранителен съюз между Англия и Русия, включително Австро-Унгария, „чиято посока може да се обърне срещу Берлин“.⁶⁹⁶

Без да искам да придавам твърде голямо значение на това предположение или веднага да се присъединя към разпространяващото се в Париж мнение, че Шувалов е бил „благосклонен към Франция“⁶⁹⁷, ще отбележа, че с него Бисмарк губи последната надежда в Санкт Петербург. Шувалов е трезвомислещ човек, който анализира политическата ситуация и вижда не само възможностите, но и опасностите във връзката с Берлин, който според него „неотдавнашното превъзходство на Германия и авантюристичният дух на нейния канцлер могат да предизвикат сериозни промяна в Европа.“⁶⁹⁸

За Бисмарк заминаването на Шувалов е възприето още по-болезнено, виждайки дълбокото недоволство на Александър II от германската политика по Испанския въпрос.

След ловния инцидент и контузията на Ройс през август, Бисмарк трябва да разчита на неопитния легационен съветник фон Алвенслебен като инструмент на германската политика в Санкт Петербург, от октомври нататък⁶⁹⁹, за да противодейства на „противниците на приятелството между двата двора, които стават още по-влиятелни след отстраняването на Шувалов“.⁷⁰⁰

Това води до драматично влошаване на германската позиция в Санкт Петербург. За да предотврати по-нататъшното намаляване на германското влияние в Съюза на тримата императори, основната грижа на Бисмарк през следващия период е да предотврати по-нататъшното задълбочаване на разрыва с Русия, но с в крайна сметка с недостатъчни средства, и да стабилизира все още несигурните отношения с Австро-Унгария, въпреки наскоро установеното разпределение на силите.

Но дали Андраши изобщо се интересува от по-тясно сътрудничество? Не трябва ли основният му интерес да е разрешаването, възможно най-бързо диксонанса с руското правителство, след погрешна преценка за поведението на Александър II, и да избегне всичко, което може да го въвлече в споровете между Германия и Русия? Не е ли необходимо Виена да се възползва от възможностите, произтичащи от успеха на диалога с Петербург и последните решения за

⁶⁹⁶ HHStA, PAX, Bd.68, Langenau an Andrassy, Privat, 6.1.1875; В личното си писмо Лангенау изразява неодобрението си относно слуха, съобщен от виенския дипломат Брюк през ноември 1874 г., и продължава да оценява германо-руските отношения като „отлични и много солидни“ поради приятелството между двамата монарси, а също така отбелязва, че Шувалов „клони повече към Германия“.

⁶⁹⁷ BT, Papiers Decazes, Bd. 690 fo 104f., Aufzeichnung über eine Mitteilung des Grafen Simeon, April 1874; s.a. ebd., fo 248-251, Simeon an Decazes, Mai 1874.

⁶⁹⁸ HHStA, PAX, Bd. 66, Langenau an Andrassy, Nr. 45A-E, Reserve, 2.9.1874. Waller, Bismarck, S.216 f. също посочва съмнителната достоверност на благосклонните изявления на Шувалов към Бисмарк.

⁶⁹⁹ В началото на август Ройс се подхлъзва в локва и получава тежко разтягане на връзките на коляното си, което изисква лечение и обездвижване на легло в продължение на седмици. Берлинската централа незабавно назначава Алвенслебен, който след заминаването на Ройс на 17 октомври 1874 г. поема изцяло дейността на посолството. PAAA, IABi 53, Bd. 2, Reuß an Wilhelm I., 14.8.1874; s.a. ebd., Reuß an Wilhelm I., Nr. 216, 28.8.1874, ebd., Botschaft Petersburg, P.8, Wilhelm I. an Reuß, Tel. Nr. 8, 1.8.1874, ebd., Bülow an Reuß, Tel. Nr. 51, 8.8.1874, ebd., Bülow an Reuß, Tel. Nr. 76, 14.10.1874, ebd., Reuß an AA, Tel. Nr. 46, 16.10.1874, ebd., Bülow an Reuß, Tel. Nr. 78, 15.10.1874, ebd., IABo37, Bd. 5, Reuß an Bülow, Privat, 17.8.1874.

⁷⁰⁰ PAAA, IABo37, Bd.6, Bismarck an Philipsborn, Nr. 7, 25.8.1874, s.a. PRO, F064, Bd. 806, Russell an Derby, Nr. 254, Most Confidential, 31.10.1874.

кадровата политика, за подобряване на двустранните отношения, и предпазване от нежеланите последици от очевидно все по-бурната политика на Берлин?

5. Германско-австроунгарското напрежение около въпроса за Северен Шлезвиг и словесната война между Виена и Берлин през есента на 1874 г.

Само няколко седмици след негативния резултат от опита си, да използва Испанския въпрос за стабилизиране на претенциите си за лидерство в Съюза на тримата императори, германското правителство вече има значителни съмнения относно успеха на усилията си да поправи нанесените щети, не само чрез развиване на отношения с Русия, но и чрез укрепване на връзките с Австро-Унгария. Защото, въпреки наскоро подновеното разбирателство между министерствата по Дунав и Шпрее, в тази вече несигурна ситуация за Берлин, Виенският кабинет, решава за уместно да се позове на един „коз“ от член V на Пражкия мирен договор от 1866 г. (след пруско-австрийската война), което провокира значително напрежение между двете сили.⁷⁰¹

Умело използвайки слабостта на външнополитическото положение на Прусия, император Наполеон III, в ролята си на посредник и защитник на принципа на националността, след Австро-пруската война, принуждава Бисмарк, да включи в Пражкия договор от 23 август 1866 г. резервата, свързваща анексирането на Шлезвиг-Холщайн с плебисцит в Северен Шлезвиг: „Негово Величество императорът на Австрия с настоящето прехвърля на Негово Величество краля на Прусия всички свои права върху херцогствата Холщайн и Шлезвиг, придобити с Виенския договор от 30 октомври 1864 г. (с уговорката, че населението на северните области на Шлезвиг, ако изрази чрез свободно гласуване желанието си да се обедини с Дания, ще бъде отстъпено на Дания)“.⁷⁰²

Тъй като тази клауза не задължава Германския Райх с конкретна дата за референдума⁷⁰³, Вилхелм II, естествено приема този член с неохота, и последователно игнорира⁷⁰⁴ предишните датски обръщания, въпреки че Санкт Петербург като велика сила, многократно е предлагал подкрепата си на Копенхаген.

Чрез брака на престолонаследника Александър с дъщерята на крал Кристиан IX, Дагмар, тази подкрепа за датските интереси става част от семейната политика на Романови. Освен това, тя има и властово-политически аспект, защото от руска гледна точка, въпросът за Северен Шлезвиг е пряко свързан с поддържането на европейския баланс на силите, тъй като германо-датското неразбирателство заплашва с ново усложнение в ущърб на Русия. Руският посланик в Копенхаген, барон Моренхайм, вижда в този „въпрос засягащ Русия, като слабо място и ценен коз, и който знае как да изиграе тази карта правилно, ще спечели играта“.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Winckler, *Thronrede*, S. 318; ders., *Methoden*, S. 252

⁷⁰² Werther an Bismarck, 17.8.1866, im Auszug in: P-R-T(Hg.), *Frage*, Nr. 50, S. 115; vgl. Winckler, *Aufhebung*, S. 472.

⁷⁰³ Бисмарк добавя коментара си върху доклада на Вертер бележката „ще го пропуснем, ако Австрия не съществува“. P-R-T(Hg.), *Frage*, Nr. 50, S. 115.

⁷⁰⁴ S. ebd., S. 44-46, u. Häbmen (Hg.), *Ursprung*, Bd. 2, Nr. 914, 915, 919, 920.

⁷⁰⁵ Mohrenheim an Gorcakov, *Lettre particuliere*, 23.12.1875, in: Friis/Bagge (Hg.), *Europa*, Bd. 2, Nr. 1146a, S. 536; s. a. Winckler, *Zielsetzung*, S. 268.

Цар Александър II напълно се съгласява с оценката на своя дипломат и затова нарежда на Горчаков да информира германското правителство през ноември 1873 г., че Германия „може да направи тази малка жертва“.

Берлин обаче упорства в своята „много резервирана“ позиция към подобни искания, като си навлича дълбокото недоволство на Санкт Петербург.⁷⁰⁶ Посланик Убри провокативно коментира тази твърда позиция на Вилхелмшпрасе по въпроса за Северен Шлезвиг с забележката: „Не трябва да оставяме Пруссия да свиква, да не приема думите ни на сериозно“.⁷⁰⁷

„Голос“ засилва тона си през март 1874 г., намеквайки за речта на Хелмут фон Молтке в Райхстага от 16 февруари 1874 г., и обвинява Германския Райх: „По отношение на Северен Шлезвиг и Елзас-Лотарингия, германските журналисти, членовете на германския парламент и германските държавници могат да говорят колкото си искат за уж безспорната миролюбие на германския народ и да твърдят, че германците не желаят чужди земи. Тези думи се чуват навсякъде, с изключение на самата Германия, сякаш отекват в пустинята, защото фактите противоречат.“⁷⁰⁸

Германското правителство обаче не приема подобни външни атаки и не оставя никакво съмнение, чрез официалната кареспонденция, че „всякакви надежди на датскоговорящото население на Шлезвиг, ще бъдат решително и напълно отхвърлени.“⁷⁰⁹

Вилхелмшпрасе обаче не успя да успокои напрежението. Напротив, конфликтът ескалира през август 1874 г., когато германските власти се опитват да потушат датските протести срещу усилията за германизация в Шлезвиг, като експулсират четирима датски агитатори.⁷¹⁰

„Dagbladet“, водещият вестник в датските политически кръгове и рупор на антигерманските обществени настроения, осъжда остра действията на Германия. Правителството в Копенхаген, въпреки известното си колебание проявявайки съдържаност, само инструктира посланика в Берлин Куаде, да събере информация, без да буди подозрения на Вилхелмшпрасе, относно причините за експулсирането.⁷¹¹

Дипломатът убеждава правителството си, след направените сондажи в Берлин, че „задоволителното решение [на въпроса за Северен Шлезвиг] за толкова кратко време не само е изключено, но трябва да изоставим всякаква надежда за подобно решение засега“, кабинетът в Копенхаген напомня на германското правителство за правото на Дания, основано „на договорите за равенство с нациите“, без официално да протестира срещу германските действия.⁷¹²

⁷⁰⁶ PAAA, IAAa50, Bd. 1, Bülow an Bismarck, Privat, 10.11. 1873.

⁷⁰⁷ Mohrenheim an Gorcakov, 9.12.1873, in: Friis/Bagge, (Hg.), Europa, Bd. 2, Nr. 1099, S. 475.

⁷⁰⁸ PAAA, IABi 53, Bd. 1, Golos, Nr. 50, 3.3.1874.

⁷⁰⁹ HHStA, PA XXIV, Bd. 28, Kalnoky an Andrassy, Nr. 5, 7.6.1874.

⁷¹⁰ PAAA, IAAe61, Bd.26, Philipsborn an Heydebrand und der Lasa, 7.10.1874, Abschrift; AMAE, CP Danemark, Bd. 258, Saint Ferriol an Decazes, Nr. 34, 14.8.1874, ebd., Saint Ferriol an Decazes, Nr. 39, 4. 9.1874, DDF, I, Bd. 1, Nr. 328, S. 351, Saint Ferriol an Decazes, Nr. 42, 15.9.1874.

⁷¹¹ HHStA, PAXXIV, Bd.28, Kilnoky an Andrassy, Nr.6, 15.6.1874, s.a. ebd., Salzberg an Andrassy, Nr. 16, 16. 8.1874. „Знаем, че живеем във времена на беззаконие, и никой европейски ареонаг не може да ни въздаде справедливост, след като Германия ни причини зло; Но ще настъпят по-добри времена, когато Германия няма да бъде господар на света и ще отговаря за делата си“ HHStA, PA XXIV, Bd. 28, Salzberg an Andrassy, Nr. 16, 16.8.1874; s.a. PRO, FO22, Bd.387, Wyke an Derby, Nr.58, 14.8.1874, im Auszug in: Friis/Bagge (Hg.), Europa, Bd.2, Nr. 1108, S.487.

⁷¹² HHStA, PA XXIV, Bd. 28, Salzberg an Andrassy, Nr.19, 6.9.1874., Salzberg an Andrassy, Nr.20B, 18.9.1874.

Копенхаген смята че по-решителния тласък за възобновяване на граничните спорове, предвид твърдата германска позиция, е „лудост“ и сега възлага всичките си надежди на смяната на трона в Берлин с очакването, че Фридрих Вилхелм ще възприеме „по-съчувствен поглед върху техните искания“.⁷¹³

Предвид напредналата възраст на Вилхелм I, Бисмарк несъмнено не подценява потенциалните последици от смяната на германския трон върху общата германска политика; обаче по въпроса за Северен Шлезвиг той е по-притеснен, че ще трябва да приложи разпоредбите на Пражкия договор „веднага щом Австрия официално му напомни за това“.⁷¹⁴

Откритото обсъждане на този въпрос за датската националност едва ли ще е в интерес на многоетническата Дунавска монархия, но дори неофициалното използване на клаузата за Северен Шлезвиг вече представлява доста ефективно средство за оказване на натиск от австро-унгарските интереси срещу Германския райх. Крайно антигерманският виенски вестник „*Tagespresse*“⁷¹⁵, свързан с доайена на виенския дипломатически корпус, датския посланик Фалбе, в средата на септември разпространява очевидния неверен слух, че Бисмарк, възраждайки идеята от епохата на Германския съюз, е предложил на Дания да „встъпи във федерални отношения с Германия“⁷¹⁶ и допълнително е разпалил антигерманските настроения в Дания. Андраши вижда подходящия момент да напомни на Бисмарк за сериозността на положението с „бедните датчани“ в Северен Шлезвиг.⁷¹⁷

Очевидно в тясно сътрудничество с Фалбе, на 25 септември 1874 г. той отправя предложение към европейската общественост чрез неофициална статия в „*Neues Wiener Tageblatt*“ въпросът за Северен Шлезвиг да бъде отнесен до арбитражен съд, председателстван от английската кралица.⁷¹⁸

Има предвид два основни мотива. От една страна, след наскоро уредения Испански въпрос, австроунгарският външен министър иска да изтръгне от своите вътрешнополитически опоненти „най-ефективното оръжие“, което според Швайниц е, представянето му като „марионетка“ на германския канцлер.⁷¹⁹

⁷¹³ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Adams an Derby, Private, 26.9.1874, PRO, FO22, Bd. 387, Wyke an Derby, 14.8.1874; s.a. ebd., FO64, Bd. 806, Adams an Derby, Nr. 170, Most Confidential, 25.9.1874, im Auszug in: Friis/Bagge (Hg.), Europa, Bd. 2, S. 492^194, Wyke an Derby, Nr. 90, Confidential, 15.10.1874, in: ebd., Nr. 1120, S. 501 f., Wyke an Derby, Nr.14, 2.3.1874, in: ebd., Nr. 1100, S. 476.

⁷¹⁴ Sitzungsbericht des Königlich-Preussischen Staatsministeriums, Auszug, 30.5.1870, in: P-R-T(Hg.), Frage, Nr. 264, S.358.

⁷¹⁵ Още през май германският шарже д'афер във Виена, Дьонхоф, докладва за „враждебно отношение към Германия“ в ежедневните вестници и обвинява френското влияние. PAAA, IAAI63, Bd.2, Dönhoff an Bismarck, Nr. 143, 2.5.1874.

⁷¹⁶ S. Scharff, Bismarck, S.235. Arenberg an Bismarck, Nr. 113, Vertraulich, 1.10. 1874, in: P-R-T(Hg.), Frage, Nr.290, S. 381. По искане на Швайниц, австрийският министър-председател Ауерсперг, заобикаляйки Андраши, инструктира началника на отдела за печат в Министерството на вътрешните работи да информира главния редактор на *Tagespresse*, „че държавният му абонамент е отменен, защото „австрийското правителство не иска да бъде обвинено в фаворизиране на вестник, чиято системна враждебност към Прусия е предмет на непрестанни оплаквания от германския посланик във Виена.“ AMAE, CP Autriche, Bd. 513, Ring an Decazes, Nr.101 bis, Confidentielle, 3.10.1874.

⁷¹⁷ Novikov an Gorcakov, Nr. 16, Secrete, 7.2.1879, in: Friis/Bagge (Hg.), Europa, Bd.4, Nr.1414a, S.47; vgl. Winckler, Methoden, S.248; ders. Thronrede, S. 323; dagegen, Scharff, Bismarck, S.21.

⁷¹⁸ S. Winckler, Thronrede, S. 325; ders., Methoden, S.269f.; zur Urheberchaft Andrässys s. Falbe an Rosenorn-Lehn, Nr. 9, 28.9.1874, in: Fräs (Hg.), Sporgsmaal, Bd. 3, Nr. 1159, S. 309. Фалбе лично е ревностен защитник на идеята за арбитража и се опитва да привлече английското правителство към нея чрез английския шарже д'афер в Париж, Литън. LRO, Derby Papers, 16/1/11, Falbe an Lytton, 5.10.1874.

⁷¹⁹ PAAA, IAB037, Bd. 5, Schweinitz an Bülow, Nr. 285, Geheim, 14.8.1874.

От друга страна, тази демонстрация на независимост предлагала и възможност, от външнополитическа гледна точка, да държи Бисмарк в течение на неотложността и експлозивния потенциал на този въпрос и да му покаже, дече Австро-Унгария ще използва това средство за принуда, за да наложи собствените си държавни интереси.

Встъпителните изявления във виенските вестници действат като сигнал към европейския печат. За голямо раздразнение на Бисмарк, английските вестници също се включват в дискусията и коментират отказа на германското ръководство да проведе плебисцита с „откровена враждебност“.⁷²⁰

Английският министър, пазител на Големия печат в кабинета на Дизраели, граф Малмсбъри, дори изрази загриженост, че „война за Северен Шлезвиг ще избухне още следващата година“.⁷²¹

В същото време руските вестници, също имат „забележителен“⁷²² принос, и най-накрая подхващат нишката, изтъкана от Андраши, и се проявяват като застъпници на датската кауза, за да не се провали инициативата, предприета от Виена. Докато издаваният на немски език „*Petersburger Zeitung*“ на 7 и 8 октомври 1874 г., подчертава „моралното задължение“⁷²³ на Берлин да приложи Пражкия мир, руският му аналог на 3 октомври 1874 г. атакува много по-остро политиката на Вилхелмцрасе в Северен Шлезвиг и недвусмислено посочва заплашителните последици с оглед на несигурното международно положение на Германския райх: Бъдещето на германския народ е „все още доста мрачно и несигурно“. Въпреки че „в момента няма основание да се страхуваме от европейска коалиция“ поради съюза ѝ със съседните Русия и Австро-Унгария, както и „спокойното самодоволството“ на Англия, „забележителните личности“, които управляват Райха, никога не бива да забравят, „че живеем в период на бързи и неочаквани катаклизми и промени. Това, което изглежда невъзможно днес, може да се окаже реалност утре“.

Вестикът уточнява с тревожен тон, че „въпросът за Шлезвиг лесно може да се превърне в ахилесовата пета на Германия, сега опиянена от успеха си“, особено след като Дания има подкрепата на „целия скандинавски север“, както и „частично Англия и Русия“.⁷²⁴

В подобен дух „Руски мир“ предупреждава Бисмарк на 7 октомври 1874 г. да не следва стъпките на Наполеон I, чиято съдба демонстрира толкова ярко „как нациите, които поставят силата над закона, се радват на успех само за кратко време“.⁷²⁵

⁷²⁰ HHStA, PAVIII, Bd. 83, *Wolkenstein an Andrassy*, Nr.79, 25.9.1874; s.a. HStA-M, MAIII, Bd.2654, *Perglas an Ludwig II.* Nr.331/XLIX, 2.10.1874, PRO, F064, d.806, *Adams an Derby*, Nr. 179, 2.10.1874, PAAA, IAAe61, Bd.26, *Bülow an Brincken*, 11.10.1874.

⁷²¹ PAAA, *Botschaft London*, Bd. 110, *Kölnische Zeitung*, Nr.316, 16.11.1874. Бюлов се оплаква на Мюнстер, че е научил за изявлението на Малмсбъри едва от вестника. *Bülow an Münster*, Nr. 571, 16. 10.1874, ebd., *Bülow an Münster*, Nr. 610, 6.12.1874.

⁷²² *Reuß an Bismarck*, Nr. 236, 3.10.1874, in: P-R-T(H%), *Frage*, Nr. 291, S.387.

⁷²³ PAAA, IAAe61, Bd. 26, *Deutsche Petersburger Zeitung*, Nr. 251 f., 7-8.10.1874.

⁷²⁴ PAAA, IAAe61, Bd. 26, *Deutsche Petersburger Zeitung*, Nr.247, 3.10.1874; s.a. ebd., *Die Börse*, Nr.255, 4. 10. 1874, *Reuß an Bismarck*, Nr.236, 3.10.1874, in: P-R-T(H%), *Frage*, Nr. 291, S. 382, *Reuß an Bismarck*, Nr.239, 8.10.1874, in: ebd., Nr. 292, S. 382; *Вестман*, разбира се, отказва на Лангенау каквото и да е официално обяснение за статиите. Nr. 240, 8.10.1874, in: ebd., Nr. 293, S. 383, HHStA, PAX, Bd. 66, *Langenau an Andrassy*, Nr. 52, 9.10.1874; *Winckler, Thronrede*, S.318f.

⁷²⁵ PAAA, IABi53 adh., *Russki Mir*, Nr. 263, 7.10.1874.

Неясните очертания на антигерманска коалиция заплашват да се втвърдят, когато и Франция се опитва да използва интереса към Дания, събуден в Европа, а Деказ се обръна поверително към Дерби и Горчаков в края на септември с предложение за неутрализация на Дания.⁷²⁶

Английският посланик в Копенхаген, сър Чарлз Ленъкс Уайк, активно се застъпва за този проект, който смята като труден за изпълнение. Неговата визия обаче се простира отвъд Дания и включва неутрализацията на цяла Скандинавия. В дълъг доклад до Дерби той обосновава позицията си с убеждението, че предвид нарастващата военноморска мощ на Германия, Балтийският регион ще се превърне във фокус на германско-руската борба за влияние, а Дания и Швеция ще бъдат жертвани, „за да задоволят нуждите на своите могъщи съседи“. Неутрализирането на целия регион, твърди той, ще предотврати подобни катастрофални развития и ще задоволило германските, руските, а също и английските интереси. „Така ще осигурим безопасността на огромната си търговия в тези региони; Русия вече няма да се страхува от германското морско превъзходство; а Прусия, освен че ще прикрива северния си фланг и тил във война с Франция, ще осигури изход за търговията си чрез неутрализираните пристанища на Ютланд.“

Освен това, продължава Уайк, Германия ще загуби всякакви аргументи за запазване на политиката си в Северен Шлезвиг, така че планът за неутрализиране на Скандинавия, като „споразумение, толкова благоприятно за бъдещия мир, благосъстояние и сигурност“, ще е от полза не само за целия север но и за Европа.⁷²⁷

В Санкт Петербург и Лондон, отговорните политици, претеглят плюсовете и минусите на предложението на Деказ, но стигат до напълно различни заключения. Горчаков⁷²⁸ принципно поддържа тезата, че моментът за Северен Шлезвиг все още не е назрял, и по-добре изобщо да не се повдига. Нещо повече, от руска гледна точка, неутрализирането на Скандинавия ще елиминира потенциален източник на опасност, който може да разпали евентуална конфронтация с Германския Райх, но със сигурност няма да елиминирало целия потенциал за конфликт между двете държави.

Следователно за Санкт Петербург чрез посланика си в Париж, е разумно да залее със „студена вода“ мъждукащия пламък, защото не иска да създаде „сериозно неудобство“, „в случай на война с Германия, да лиши (Франция) от вероятен съюзник, способен да ѝ осигури голяма помощ“.⁷²⁹

Форин Офис също отхвърля предложението на френския външен министър, по съвсем различни причини. Дерби и Литън са загрижени, че противно на мнението на Уайк, неутрализацията на Дания или Скандинавия няма да

⁷²⁶ LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lytton an Derby, Private, 29.9.1874, Lytton an Derby, Nr. 1000, Confidential, 6.10.1874, in: Früs/Bagge (Hg.), Europa, Bd. 2, Nr. 1118, S.498f.; s.a. Rosenorn-Lehn an Falbe, Nr.4, 22.10.1874, in: Frus (Hg.), Sporgsmaal, Nr. 1170, S.328-330.

⁷²⁷ Wyke an Derby, Nr.93, Confidential, 28.10.1874, in: Früs/Bagge (Hg.), Europa, Bd.2, Nr. 1124, S. 506-508; s.a. LRO, Derby Papers, 16/1/9, Wyke an Derby, Confidential, 28.10.1874, ebd., Wyke an Derby, Private, 8.12.1874, u. bes. ebd., Memorandum Wykes, Private, 10.12.1874.

⁷²⁸ RA-K, Rusland Depecher, Vind an Rosenorn-Lehn, Nr.29, 7.11.1874.

⁷²⁹ LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lytton an Derby, Private, 29.9.1874, s.a. Lytton an Derby, Nr. 1000, Confidential, 6.10.1874, in: Frtis/Bagge (Hg.), Europa, Bd.2, Nr. 1118, S. 499, AMAE, CP Russie, Bd. 249, Le Flo an Decazes, Nr. 57, 11.11.1874.

елиминира „огнището на опасност“ в пролива Зунд, нито ще изпълни прословутия член 5. Британският шарже д'афер в Париж дори определя изявленията на Деказ като „абсурдни“; никой в Англия не се интересува от поемане на нови международни задължения, които не могат да бъдат изпълнени при извънредна ситуация, защото: „Ако не можем или не искаме да поддържаме неутрализацията на Черно море, как бихме могли да гарантираме неутрализацията на Дания?“⁷³⁰

Британският външен министър напълно е съгласен с оценката на своя дипломат. Дерби вижда във „взаимната и нарастваща ревност между Германия и Русия“ като най-добрата защита за Дания, но „няма и най-малко очакване“ някога да види член 5 от Пражкия договор да влезе в сила.⁷³¹

Следователно, Дерби също не вярва, че неутрализацията на Дания ще постигне желаната цел за разрешаване на въпроса със Северен Шлезвиг. По-скоро той смята, че проектът просто ще натовари Англия с изключително непопулярна гаранция, която в светлината на усилията на Германия да разшири военноморската си мощ, създава опасността да бъде въвлечена в континентална война, която изобщо не засяга английските интереси.⁷³²

Нововъзникналата дискусия относно член 5 от Пражкия договор, и проектите за европейски арбитражен съд, с възможното неутрализиране на Дания, предизвикват дълбока загриженост в Копенхаген, и в Берлин. Въпреки че Дания продължава публично да се вкопчва в надеждата да постигне задоволително споразумение по въпроса за член 5, „който остава в сърцата на нашия народ“ и сега възползвайки се от европейските симпатии, отправя към германското правителство, по-твърдото си желание експулсирането на датските поданици „да бъде отменено и Германия да се въздържа от подобни действия в дългосрочен план“.⁷³³ Кабинетът в Копенхаген смята, че „най-много трябва да се страхува от евентуални задкулисни сделки между великите сили“⁷³⁴ и затова стриктно се въздържа от коментари по съобщенията, разпространявани в печата, които не одобрява, опасявайки се, че европейските сили, могат да използват малкото кралство като арена за своите борби.

Бисмарк също е загрижен, че тлеещият конфликт в Северен Шлезвиг може да ескалира в пожар в европейски мащаб. Той инструктира Вилхелмшрасе да заеме безкомпромисна позиция срещу протестите на Куаде⁷³⁵, но заповедта му да потуши недоволството от съобщенията в руския печат, искането за бързо приключване на преговорите с Копенхаген и едновременното нареждане за

⁷³⁰ BL, Add. MSS, Bd.38969, Layard Papers, Lytton an Layard, Private, 6.10.1874; s.a. LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lytton an Derby, Private, 6.10.1874.

⁷³¹ LRO, Derby Papers, 17/1/3, Derby an Wyke, Private, 1.11.1874, Copy, s. a. ebd., Derby an Wyke, Private, 14.12.1874, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Lytton, Private, 1.10.1874, Copy.

⁷³² LRO, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Lytton, Private, 7.10.1874, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Lytton, Private, 1.10.1874; s.a. Derby an Lytton, Nr. 587, Confidential, 17.10.1874, in: Friis/Bagge (Hg.), Europa, Bd. 2, Nr.1121, S.502, Derby an Adams, Nr. 136, 2.10.1874, in: ebd., Nr. 1115, S.497f.

⁷³³ Thronrede König Christians IX., 5.10.1874, im Auszug in: Hähnsen (Hg.), Ursprung, Bd.2, Nr.925, S.412, Anm. 1; s. dazu: AMAE, CP Danemark, Bd.258, Saint Ferriol an Decazes, Nr. 49, 5.10.1874, ebd., Saint Ferriol an Decazes, Nr. 52, 15.10.1874, PAAA, IAAe61, Bd.26, Bericht Bülow's, 7.11.1874, Abschrift; s.a.ebd., Rosenern-Lehn an Quaade, 2.11.1874, Abschrift.

⁷³⁴ HHStA, PA III, Bd. 107, Münch an Andrassy, Nr.64B, Reserviert, 3.10.1874.

⁷³⁵ PAAA, IAAe61, Bd.26, Heydebrand und der Lasa an Bismarck, Nr. 59, 4.10.1874, ebd., Arenberg an Bismarck, Nr. 114, 12.10.1874, Abschrift, HHStA, PA XXIV, Bd. 28, Kálnoky an Andrassy, Nr.24A-B, 27.10.1874.

решително противодействие на слуховете за анексия на Дания, на които едва ли някой вярваше в дипломатическите кръгове в Европа, подчертават дълбоката му несигурност от последиците от този нов „симптом на сътрудничеството на гвелфските, католическите и френските елементи с личните му противници“ в Русия и Австро-Унгария.⁷³⁶

В указания от 15 октомври 1874 г. канцлерът признава пред Швайниц, че враждебното настроение на руския печан „не може да бъде изразено без официално одобрение или съгласие“ и това сякаш отрича „наблюдаваната досега реципрочност на предпазливо обмисляне“. Предвид на необяснимото за него изпращане на Шувалов в Лондон, руската ситуация изисква повишена бдителност, за да се установи бързо „до каква степен вестниците изразяват официалните настроения“ и „дали сближаването между Русия и Австрия, за което ние посредничаме, може да бъде използвано от враждебно настроените към нас страни и в двата двора“, за да предизвикат заплашителни промени във вътрешните работи на Австро-Унгария.⁷³⁷

Тъй като неотдавнашното посещение на ерцхерцог Албрехт в Русия, предизвиква подозрението на Бисмарк, той иска информация от посланика си във Виена дали срещите на ерцхерцога с царя „са допринесли за целите на гореспоменатите страни“.

Въпреки това, остротата на предстоящите опасности не позволява на Бисмарк да остане изчаквателно пасивен. Той е наясно, че оценката на руския „Петербургски вестник“ по въпроса за Северен Шлезвиг, като ахилесова пета на Германския Райх е напълно точна и че Виена играе ролята на „Париж“ по този въпрос.

Германия трябва „формално да пристъпи към прилагането на член 5, ако Австрия, поиска това“. Следователно канцлерът инструктира своя посланик да проучи, неофициално и поверително, „дали граф Андраши е съгласен и да се откаже от член 5 от Пражкия договор чрез ново споразумение между двете страни“.⁷³⁸

Несъмнено основната цел на Берлин е да изтръгне този важен обект от непрозрачната игра на Виена, тоест да обезвреди член 5. Също Бисмарк иска да преразгледа надеждността на моста към Виена и да разхлаби близостта на руско-австроунгарското приятелство. Канцлерът твърди, че „резултатите от австро-руското сближаване“ все още не са „тревожни“ за момента⁷³⁹, но активността, които наблюдава между дворцовите кръгове на Дунав и Нева, както и за промяна на вътрешната структура на Двойната монархия, изглеждат толкова сериозни, че той приема риска за поста на Андраши, и отказът от член V, ще има

⁷³⁶ AA an Arenberg, Tel. Nr. 8, 9.10.1874, in: P-R-T (Hg.), Frage, Nr. 294, S. 383. Bülow an Reuß Nr. 530, Vertraulich, 17.10.1874, in: ebd., Nr. 296, S. 386.

⁷³⁷ Това изречение илюстрира загрижеността на канцлера за отношенията с Виена и Санкт Петербург: Докато Бухер в проекта на указанията говори само за „враждебната към нас партия във Виенския двор“, Бисмарк сега се уверява и в тревожните влияния на антигерманската партия в Зимния дворец и лично коригира проекта на своя служител по описания начин. Hähnsen (Hg.), Ursprung, Bd. 2, Nr. 929, S.414, Anm.8.

⁷³⁸ Bismarck an Schweinitz, Vertraulich, 15.10.1874, in: ebd., Nr. 929, S. 413-415; der Erlaß wurde auch in P-R-T (Hg.), Frage, Nr.295, S. 384f.

⁷³⁹ PAAA, IABi 53, Bd. 2, Bülow an Reuß, Nr. 531, Vertraulich, 18.10.1874.

значителни последици за вътрешнополитическата ситуация на Дунав, и за отношенията на Виена със Санкт Петербург.

Няколко дни по-късно несигурната ситуация се влошава допълнително, когато „Московский вестник“ отново съобщава на 20 октомври 1874 г. за въпроса, който не е официално доведен до знанието на британското правителство.⁷⁴⁰ Вестникът изразява идеята за арбитражен съд, председателстван от кралицата, и напомня на Берлинското правителство за неговата „вина“ да „уреди поетото задължение при всички обстоятелства“. Европейските интереси, заключава вестникът, изискват „бързо“ разрешаване на този проблем, който представлява „трън в петата на лъва“.⁷⁴¹

Първоначалната оценка на Алвенслебен за германо-руските отношения, е напълно погрешна, той хвали „спокойния и разумен подход“ и „премерения език“ на вестника, но Бюлов незабавно и недвусмислено го критикува, че „повърхностната и предубедена оценка на „Московски вестник“ на такъв неясен и висящ международноправен въпрос и многократното подчертаване и изопачаване на член 5 от Пражкия мир, създават „лошо впечатление“ в Берлин и го съветва да вземе това под внимание. Успоредно с тази остра агитация в руския печат, подтикната от Певчески Мост⁷⁴², опасенията на Вилхелмшпрасе се засилват и за поведението на Балхаусплац.⁷⁴³

На 20 октомври 1874 г., в отговор на указанията от 13 октомври 1874 г., Швайниц оценява австроунгарската политика спрямо Русия по начин, който едва ли отговаря на на положителния тон, който той предава.⁷⁴⁴

Посланикът твърди, че сближаването между двете сили е започнато „в съгласие“ с външния министър (Андраши) и за разлика от признаването на Сеграно, този въпрос не създава разнобой между Андраши и ерцхерцог Албрехт. Швайниц признава, че Албрехт насочва цялото си влияние към разбирателство с Русия и се опасява, че ерцхерцогът ще възпрепятства „добрите отношения с Германия“ веднага щом австроунгарската армия подобри настоящия си недостиг на артилерия. Посланикът завършва оценката си на целите на Албрехт, като заявява, че роднината на император Франц Йосиф (Албрехт е 3-ти братовчед на Франц Йосиф) „досега“ не е пречка за политиката на Андраши.

Така възниква въпросът как германският посланик е гледал на австроунгарския външен министър. Швайниц подчертава, че Андраши е наясно „колко пагубно за нас, и колко ефективно за интересите на Австрия е искането за прилагане на член 5, отправено в подходящия момент“. Австро-Унгария е „свободна“ да избере момента и следователно е в състояние, „да обедини Русия, Англия и Дания около себе си, в неблагоприятно стечение за нас, като отстоява

⁷⁴⁰ В отговор на запитването на Литън дали Англия вече е официално призована да се заеме с тази „неблагодарна задача“, която винаги ще остави някой недоволен“, Дерби отговори на 17.10.1874 г., че такава молба не е постъпила; освен това той не вярва в съгласието на Бисмарк. В допълнение външният министър казва, че и той е „много против“ за ангажимент по този въпрос. LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lytton an Derby, Private, 15.10.1874, ebd., 17/1/4, Derby an Lytton, Private, 17.10.1874.

⁷⁴¹ PAAA, IAAe61, Bd. 26, Moskau Zeitung, Nr. 250, 20.10.1874.

⁷⁴² Алвенслебен излага германските опасения пред Вестман, но той се оправдава пред германския дипломат, с независимостта на руския печат, поради което не вижда основание, да предприеме мерки срещу статиите, за които Берлин изразява недоволство. Alvensleben an Bismarck, 11.11. 1874, in: ebd., S. 419, Ann. 1.

⁷⁴³ Alvensleben an Bülow, 23.10.1874, in: P-R-T(Hg.), Frage, Nr. 299, S. 389f.

⁷⁴⁴ PAAA, IAAe61, Bd.26, Schweinitz an Bismarck, Nr.203, Vertraulich, 20.10.1874;

правата си“.⁷⁴⁵ Също изразява убеждението си, че „изключителният характер“ на министъра, може да се откаже от член 5 „по начин, който да изглежда оправдано“, защото Виена няма да извлече никаква полза от прилагането му.

Освен това той „доказал“, че „добрите отношения с Германия са опорната точка на неговата (на Андраши) политика“ и че търси това разбирателство „в дългосрочен план“, „а не, както някои други, като мораториум, докато Франция не е готова да удари и Австрия не бъде въоръжена с нова артилерия“.

Швайниц не допуска съмнение относно лоялността на Андраши и твърди, че е привърженик на едностранчивата външнополитическа насоченост към Германския Райх.

Той си задава мангозначително и наивно въпроса «Защо, австроунгарският политик да не жертва претенцията си, която не му дава никаква полза, освен да улесни сформирание на съюз срещу Германия, като по този начин да я подтикне към по-тясно обвързване»?

Дипломатът очевидно подценява «кошмарът от коалиции» за Германския Райх, точно както надценява неговото всемогъщество. Не пренебрегва ли вероятността, че Андраши можеше да принуди Бисмарк по-лесно чрез постоянната заплаха от противниковата коалиция, отколкото като изиграе този коз в ненужен момент? Очевидно Швайниц не е обмислил този проблем, и само посочва, че ако член 5 бъде отменен, „Дания ще остане с празни ръце, Русия и Англия ще бъдат неприятно засегнати“, а Андраши може да бъде обвинен, «че е твърде отстъпчив пред Бисмарк, което ще застрашило поста му». Швайниц предупреждава Вилхелмщрасе, че добрите намерения на Андраши могат да бъдат осуетени, „ако необходимият, най-кратък текст, съвместим с формулировката, бъде тълкуван твърде тясно от германското правителство“ и добавя, че «ще обсъди целия въпрос с министъра на външните работи при първа възможност».⁷⁴⁶

Всички на Вилхелмщрасе присъстват на тази официална среща. Ситуацията никак не е удобна. По необясними причини, едва на 29 октомври 1874 г., три дни след получаване на доклада, Бюлов инструктира посланика във Виена „да не засяга засега изобщо темата за указанията на Варцин от 14-ти“, той не може да предотврати планираната среща, защото тя се състои по-рано на 27 октомври 1874 г.⁷⁴⁷

В нея австроунгарският външен министър заявявал с евфемистични думи, че никой не възнамерява да „напомня на Германия за това задължение“; той също не вярвал, „че тук има хора, които пазят това право като вид „беле пари за черни дни““⁷⁴⁸. Въпреки всички уверения, Андреши няма намерение доброволно да се откаже от потенциалното си влияние, както предвижда Швайниц. Целта му е, не да приложи член 5, а да запази отворен въпроса за Северен Шлез-

⁷⁴⁵ Бележка на Бисмарк в полето: „и без!“ PAAA, IAAe61, Bd.26, Schweinitz an Bismarck, Nr. 203, Venraulich, 20.10.1874.

⁷⁴⁶ PAAA, IAAe61, Bd.26, Schweinitz an Bismarck, Nr. 203, Vertraulich, 20.10.1874, s.a. HStA-St, E 71b, Büschel 77.2, Baur an Mittnacht, Höchst Vertraulich, 4. 3.1875.

⁷⁴⁷ Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 72, Sekret, 29.10.1874, in: P-R-T (Hg.), Frage, Nr. 301, S.393; wie erwähnt trägt Bismarcks Erlaß an Schweinitz nicht das Datum 14.10., sondern 15. 10. 1874. S. a. Schweinitz an Bülow, Geheim, 30.10.1874, in: ebd., Nr. 302, S. 393 f., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 73, Sekret, 2. 11. 1874, in: ebd., Nr. 303, S. 394, u. Bülow an Schweinitz, Nr. 521, Geheim, Sicher, 3. 11.1874, in: ebd., Nr.304, S.394f.

⁷⁴⁸ Schweinitz an Bismarck, Geheim, 28. 10.1874, in: ebd., Nr. 300, S.390.

виг⁷⁴⁹, което му обещава предимства на два фронта: Като отхвърли Швайниц с въпроса „Какво ще каже Русия по въпроса?“⁷⁵⁰ и да създаде впечатлението в Берлин, че загрижеността за Русия е по-важна за него, отколкото да се съобразява с Германия, той умишлено ще надсочи вниманието на Бисмарк само върху едната страна за да замъгли другата.

Според ръководителя на Балхаусплац, отказът му да удовлетвори искането за Вилхелмспрасе предлага не само възможност за по-нататъшното развитие на добри отношения с Певчески Мост, но и едновременно да поддържа натиска си върху Вилхелмспрасе до такава степен, че в случай на спешност, да използва Германския Райх в полза на Хабсбургската монархия и за подкрепата на австроунгарската експанзионистична политика на Балканите⁷⁵¹. Твърдата позиция на външния министър, предизвиква разочарование за германското правителство, защото „ако най-добрият ни приятел в Австрия (за такъв се смята граф Андраши) е толкова несговорчив към нас по този въпрос, тогава какво да очакваме от Австрия в настоящата политическа ситуация?“⁷⁵².

Следващите седмици само потвърждават тези мрачни думи, дипломатическите и политически раздори между Германия и Австро-Унгария се изострят чрез нововъзникналата „опасна публична словесна война за близостта на отношенията“⁷⁵³ с тревожна интензивност.

Швайниц многократно е съобщава, за започналите от пролетта журналистически атаки на австрийските вестници срещу Германския Райх, които интерпретира като израз на „спад в симпатиите към Германия, който вече е отбелязан няколко пъти“⁷⁵⁴. В следващите месеци „официални“ и „определено правителствени“ вестници като „*Fremdenblatt*“ все повече се присъединяват към тази кампания срещу северния съсед, която едновременно насърчава „връзките с Русия“.⁷⁵⁵

Веднага след като са раздули въпроса за Северен Шлезвиг, австрийските вестници, сега подхващан инцидента с Арним, германския посланик в Париж, който навлиза в решаващата си фаза, след като е арестуван в първите дни на октомври, освободен за кратко в началото на ноември и след това поставен под домашен арест.⁷⁵⁶ Това необичайно действие на германските власти срещу бивш висш дипломат и досега уважаван аристократ е „новост в съвременната политика“⁷⁵⁷, предизвика „голяма сензация“ и широк отзвук в светските и политическите кръгове в цяла Европа, въпреки че, както правилно коментира английският посланик в Берлин, чрез глупавото си поведение и неправилното си преценяване на последствията, „след многократни предупреждения, самият

⁷⁴⁹ S. Wmckler, *Thronrede*, S. 326; vgl. Scharff, *Bismarck*, S. 211 f.

⁷⁵⁰ Schweinitz an Bismarck, *Geheim*, 28. 10.1874, in: P-R-T (Hg.), *Frage*, Nr. 300, S. 390.

⁷⁵¹ Winckler, *Thronrede*, S. 326; vgl. Scharff, *Bismarck*, S. 213-215.

⁷⁵² Bülow an Schweinitz, Nr.521, *Geheim, Sicher*, 3.11.1874, in: P-R-T (Hg.), *Frage*, Nr. 304, S. 395.

⁷⁵³ HStA-M, MAIII, Bd.2442, *Bray an Ludwigll.*, Nr.284/XLV, 31. 10.1874.

⁷⁵⁴ PAAA, IAA163, Bd. 3, Schweinitz an Bismarck, Nr. 286, 18. 8. 1874, s. a. ebd., Eulenburg an Philipsborn, Nr. 5, 24. 8.1874, ebd., Bülow an Eulenburg, 27.8.1874.

⁷⁵⁵ PAAA, IAA163, Bd. 3, Philipsborn an Bucher, 29.8.1874; s.a. ebd., Philipsborn an Schweinitz, Nr. 464, *Vertraulich*, Nr. 12, 12.9.1874, ebd., Schweinitz an Philipsborn, Nr. 306, 16.9.1874.

⁷⁵⁶ S. Kent, *Arnim*, S. 152, 157f.; Kratzsch, *Arnim*, S. 71-104; Wolter, *Arnim*, S. 299-301.

⁷⁵⁷ BL, Add. MSS, Bd. 38969, *Layard Papers*, Lytton an Layard, *Private*, 6.10.1874.

Арним, избра да си наложи сам наказанието за грубо нарушение на дисциплината“.⁷⁵⁸

Заради поведението на Арним, германският канцлер е подложен на обществени критики: той никога не е крил, че не толерира неподчинението на своите подчинени, на шумелият съдебен процес сега го превръща в „справедливо обвиняващ“⁷⁵⁹, който „иска тежко но справедливо наказването и уволнение на този противник или съперник“.⁷⁶⁰

В първия си доклад след ареста на Арним, австроунгарският шарже д'афер обобщава настроението в Берлин: „Първото впечатление е смущаващо. Формата на процедурата е неприятна. Арестът му като на престъпник е необичаен [...]. Антагонизмът (между двамата) е твърде пресен, за да бъде процесът безпристрастен“.⁷⁶¹ Официалните кръгове във Виена също изразяват неодобрение на „драстичната мярка“ за ареста на Арним и едновременно със съдържащата критика, че „не без загриженост“ Берлин „не е показал добронамереност в поредица от мерки напоследък.“⁷⁶²

Австрийският печат реагира много по-остро на инцидента и отправя „тежки“ обвинения към германския канцлер.⁷⁶³ По-специално, „*Neue Freie Presse*“ се изправи като обвинител срещу поведението на Бисмарк, и вестникът, в стила на жълтата преса, характеризира канцлера като главатар на „дива тълпа“, която се нахвърля върху „беззащитния човек, за да разкъса, репутацията и честта му на парчета“, защото Арним се осмелил „да има независимо мнение, и защитавайки се от несправедливите обвинения, се е осмелил да го обсъжда с началника си.“⁷⁶⁴

Предвид острата критика от австрийските вестници, които подобно на „*Neue Freie Presse*“ преди това са „почти безусловно отдадени на политиката на Райхсканцеларията“⁷⁶⁵, рупорът на Бисмарк, вестник „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“, отправя предупреждение към Виена⁷⁶⁶, че се намесва във въпрос, който не я засяга, с „почти заплашителен тон спрямо Германия“, след което „*Fremdenblatt*“ отговаря с „остри, почти враждебно звучащи, язвителни изявления“⁷⁶⁷.

⁷⁵⁸ HHStA, PAX, Bd.66, Langenau an Andrassy, Nr. 53C, 10.10.1874; s.a. ebd., PAVIII, Bd. 81, Wolkenstein an Andrassy, 6.11.1874, ebd., Wolkenstein an Andrassy, Nr.103, 23.12.1874, ebd., PA IX, Bd. 101, Apponyi an Andrassy, 19.12.1874, AMAE-B, CP Autriche, Bd.41, Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr. 192/281, 12.10.1874, s.a. Kent, Arnim, S. 153, PRO, F064, Bd. 806, Russell an Derby, Nr. 243, Most Confidential, 20.10.1874.

⁷⁵⁹ BL, Add. MSS, Bd. 38969, Layard Papers, Lytton an Layard, Private, 6.10.1874.

⁷⁶⁰ HHStA, PA III, Bd. 107, Münch an Andrassy, Nr. 70A-C, Reserviert, 17.10.1874. Относно потискането на Бисмарк, на всякаква критика към политиката му от неговите дипломати, проникателният австроунгарски посланик предупреждава за фаталните последици от тази неограничена власт на германския канцлер. „Дори ако принц Бисмарк е човекът, който може да извлече допълнителни предимства за най-висшата министерска власт от своя пост, тя лесно ще се окаже прекомерна и потискаща за неговия наследник.“

⁷⁶¹ HHStA, PA III, Bd. 107, Münch an Andrassy, 8.10.1874; s.a. ebd., Münch an Andrassy, Nr.68, 13.10.1874, ebd., Münch an Andrassy, Nr.69, Reserviert, 16.10.1874.

⁷⁶² HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 8. 10.1874.

⁷⁶³ HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, Streng Vertraulich, 24.11.1874; s.a. Kratzsch, Arnim, S. 81

⁷⁶⁴ Winckler, Thronrede, S.329.

⁷⁶⁵ HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 21.10.1874.

⁷⁶⁶ Бюлов посочва на Мюнх статията в „Норддойче Алгемайне Цайтунг“ и я оправдава с постоянно използвания остър език на виенските вестници, който е „неприятен тук за нас“. HHStA, Presseleitung, Bd. 30, Nr.328, Münch an Andrassy, Tel., 4.11.1874.

⁷⁶⁷ HStA-M, MAIII, Bd. 2442, Bray an Ludwig II, Nr.284/XLV, 31.10.1874; s.a. HS St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 7.11.1874, AMAE-B, CP Autriche, Bd.41, Die Presse, Nr.317, 18.11.1874, ebd., Fremdenblatt, 19.11.1874.

Въпреки тази „ярост“ между виенските и берлинските полуофициални вестници, и двете правителства се стремят, от другата страна, но и в европейската публична сфера, да създадат признато неправдоподобното впечатление за продължаващи добри отношения и да припишат вината за полемиката в пресата на спекулациите на участващите списания.⁷⁶⁸ Докато Швайниц уверява посланика на Вюртемберг, че „правителствата живеят в най-голяма хармония помежду си [...], независимо от вестникарската войната“, австрийският министър-председател Ауерсперг и министър Унгер, на когото е поверено ръководството на печата, изразяват „съжаление“ заради „острия“ език на виенските вестници, без да обещаят прилагането на решителни контрамерки.⁷⁶⁹

Андраши също прибегва до дипломатически любезности и подчертава, „че не може да се говори за промяна в настроението или посоката на вълнението в печата, защото не е в състояние да го потуши“, въпреки че е наясно, предвид европейското внимание, което привличат публикациите, и личната роля на канцлерът в този процес, за чувствителността на ситуацията, и демонстрацията на „най-малкото подозрението за пристрастие в полза на опонента му, ще го нарани дълбоко“.⁷⁷⁰

Поне Швайниц признава в личен разговор, че виенските министри не намират настоящата вестникарска критика срещу „Прусия“ за „толкова неприятна“.⁷⁷¹

Мнението на Каройи, че противоречивите нотки в Берлин, които скоро затихват, „не резонират по никакъв начин“ и че настроението на Бисмарк срещу Андраши и членовете на неговия кабинет „не са засегнати по никакъв начин“⁷⁷², не отразява истината.

В коренен контраст с изявленията на водещите политици във Виена и Берлин, които прикриват истинските разногласия, няколко дипломати, акредитирани във Виена, стигат до извода, за „настъпилата тенденция в охлаждането на приятелските отношения на Прусия към Австрия в бъдеще“. Несъмнено те правилно разпознават тенденцията, както ясно показва статията в „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“, публикувана само няколко седмици преди внезапната промяна в мнението на австрийските вестници, очевидно с официално одобрение: „Впечатлението че позицията на виенските вестници по въпроса за граф фон Арним, няма да бъде лесно преодоляна“.⁷⁷³

⁷⁶⁸ HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, Streng Vertraulich, 24.11.1874; s.a. Winckler, Ausbruch, S.685; ders., Thronrede, S.329f.; ders., Zielsetzung, S.271; Scharff, Bismarck, S.209u. 247, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 7.11.1874, PRO, F07, Bd. 883, Buchanan an Derby, Nr.350, Secret, 3.12.1874, AMAE-B, CP Autriche, Bd.41, Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr.218/277, 13.11.1874, ebd., Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr.228/288, 18.11.1874, ebd., Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr.229/289, 19.11.1874, RA-K, Ostrig Depecher, Falbe an Rosenorn-Lehn, Nr.12, 24.10.1874, HHStA, PA III, Bd. 108, Münch an Andrassy, 21. 11.1874.

⁷⁶⁹ HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, Streng Vertraulich, 24.11.1874; s.a. ebd., Baur an Mittnacht, Höchst Vertraulich, 4.3.1875. Вмклер и Волтер, като и други автори погрешно пишат за „австроунгарския министър-председател“, пост който не е съществувал, предвид дуалистичния характер на управлението. Winckler, Zielsetzung, S.271; Wolter, Außenpolitik, S. 167; s.a.Scharff, Bismarck, S. 209 u. 247, 249.

⁷⁷⁰ PAAA, 1AA163, Bd. 3, Schweinitz an Bülow, Nr. 341, 23.11.1874., HHStA, PA III, Bd. 107, Károlyi an Andrassy, Nr. 86C, Vertraulich, 12.12.1874.

⁷⁷¹ HStA-St, E 71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, Streng Vertraulich, 24. 11.1874.

⁷⁷² HHStA, PA III, Bd. 107, Károlyi an Andrassy, Nr. 86C, Vertraulich, 12.12.1874.

⁷⁷³ HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 21.10.1874, s.a. ebd., Baur an Mittnacht, 7.11.1874, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 13.12.1874, vgl., Winckler, Thronrede, S. 330, Scharff, Bismarck, S. 248, TO Norddeutsche Allgemeine Zeitung, Nr. 268, 17.11.1874, zitiert nach: Wolter, Außenpolitik, S. 167; s. a. Winckler, Thronrede, S. 331.

За разлика от събитията през пролетта, Бисмарк не се ограничава през есента до заплахи, завоалирани в публичния дискурс, а смята за необходимо решително да противодейства, на силно официална основа, срещу „най-презрените клевети, с които Германия е непрестанно засипвана през цялото лято“.⁷⁷⁴ Подчертавайки загрижеността си за сериозната външнополитическа ситуация на Германския Райх, канцлерът кара императора да заяви при откриването на заседанието на Райхстага на 29 октомври 1874 г., че Германия е „далеч от всякакво изкушение да използва обединената сила на Райха за нещо друго, освен за своята защита“. Именно тази сила, твърди той, позволява на германското правителство „да запази мълчание пред лицето на неоправданите подозрения за своята политика“. Райхът обаче е длъжен „да заеме позицията срещу зловните, партийните страсти, [...] ако бъдат приведени в действие“, като монархът уверява, „че цялата нация и нейните водач са винаги готови да застанат с мен за правата и честта на Райха“.⁷⁷⁵

Вилхелм I се опитва напразно да убеди Хохенлое да промени това заключително изречение, което той смята за „заплаха“, защото вижда в него потвърждението на страха си, че Бисмарк иска „постепенно да го въвлече отново във война“. Канцлерът обаче отказва да смекчи остротата на въпросния пасаж и само уведомява господарят си: „Тази част от тронното слово не се отнася до коалиции срещу нас, а до подозренията, които се подхранват срещу нас“.⁷⁷⁶

Нито у дома, нито в чужбина обаче никой не е склонен да се приеме това тълкуване. Въпреки многократните критики от Берлин, германският посланик във Виена смята за необходимо да се дистанцира, по „конфиденциален“ и предпазлив начин, от заключителното изречение на тронното слово, на която „в интерес на общото успокоение [...] можеше да бъде дадена различна формулировка“.⁷⁷⁷

И в Берлин тронното слово предизвиква „известно безпокойство в някои среди“ поради тази „остро подчертана декларация“, адресирана „засега само до европейските вестници и евентуално до политическите партии“, и поражда опасения, че „чуждестранни сили и правителства, скоро могат да станат мишенни“ на подобно „предупреждение“.⁷⁷⁸

Белгийските и френските дипломати, реагираха с известна загриженост на тази „заплаха“ но Гонто-Бирон е на мнение, че Бисмарк ще се задоволи само с тези заплашителни думи „*et n'ira pas plus loin*“ (и няма да продължи по-нататък).⁷⁷⁹

⁷⁷⁴ HStA-St, E 73, Verz. 61, Fasz. 12, Spitzemberg an Uxkull-Gyllenband, 29.10.1874.

⁷⁷⁵ Thronrede Wilhelms I., 29.10.1874, in: GW, Bd. 11, S.360-362, hier S.362; s.a. Winckler, Thronrede, S. 313

⁷⁷⁶ Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd. 2, S. 136, Tagebuch 24.10.1874; Hohenlohe stufte die Aufzeichnung als geheim ein; s. BA, NL Hohenlohe, Nr. 1365, BA, NL Hohenlohe, Nr. 1365, Tagebuch 25. 10. 1874.

⁷⁷⁷ HStA-M, MAIII, Bd. 2442, Bray an Ludwig II., Nr.284/XLV, 31.10.1874.

⁷⁷⁸ HStA-M, MAIII, Bd.2654, Perglas an Ludwig II., Nr.367/LVI, 2.11.1874; s.a. ebd., Perglas an Ludwig II., Nr.375/LVII, 9.11.1874.

⁷⁷⁹ AMAE-B, CP Allemagne, Bd. 2, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 327, 29.10.1874, Nr.15, Gontaut-Biron an Decazes, Nr.73, 31.10.1874; s.a. DDF, I, Bd. 1, Nr.340, S.361, Gontaut-Biron an Decazes, Tel., 30.10.1874, HStA-M, MAIII, Bd.2654, Perglas an Ludwig II., Nr.367/LVI, 2.11.1874, HStA-St, E71b, Büschel77.1, Baur an Mitnacht, 30.10.1874.

Въпреки широко разпространеното „раздразнение“ европейските дипломати са съгласни с френския посланик „за пълната липса на основание за страх от война в настоящия момент“.⁷⁸⁰

Въпреки различните изявления, все още има единодушие за тревожните причини за тази заключителна формулировка. „*Neue Wiener Tagblatt*“ коментира, че това е обичайният начин на говорене, когато опонентите заемат позиция преди големи, неизбежни конфликти, а руският „Биржевые ведомости“ се съгласява, че „Германският император си измива ръцете по въпроса; той не е виновен за катастрофата, чието приближаване предвижда“.⁷⁸¹

„Голямото нервно вълнение“, което се наблюдава в Германия, в политическите кръгове на Европа се приема за индикация, „че мирът в Берлин не е сигурен“.⁷⁸²

„Предупреждението“, отправено от заключителното изречение в тронното слово, е насочено, както правилно отбелязва проникателният австроунгарски шарже д'афер в Берлин, не само „срещу неспокойните ексцентричности на френския народ“, но и срещу „все по-дръзките антигермански партии в отделните страни, зародишите на коалиция срещу Германския райх.“⁷⁸³

Опитът на Бисмарк да подобри отношенията с Русия, обтегнати от неуспешната му „испанска политика“, и едновременно с това да разшири връзките си с Австро-Унгария, се проваля. Докато отношенията със Санкт Петербург остават лоши, канцлерът трябва да признае, че контактът с Виена също става все по-слаб, и в същото време има ясни признаци за засилено сътрудничество между дворовете на Хабсбургите и Романови, тенденция, която дори водещите министри на Певчески Мост и Балхаусплац не могат да игнорират.

Бисмарк реагира на тази значителна загуба на влияние с натиск и „политика на силните думи“, но това веднага провокира контранатиск от европейските сили, с недвусмислени признаци за изолацията на Германския Райх в рамките на Пентархията. Като цяло Берлин се озовава все повече обкръжен от враждебност във външната политика, без канцлерът на Вилхелмщрасе да намери начин да се ориентира в „бурното море“. Тъй като фаровете във Виена и Санкт Петербург очевидно бяха зягаснали, изцяло от него зависи да преодолее опасността.

6. Провалът на Съюза на тримата императори по въпроса за търговското споразумение с Румъния. Сред многобройните направления, в които германската външна политика е подложена на натиск през 1874 г., попада и това, което Вилхелмщрасе се надява да използва, за да посредничи между предполагаемо противоречивите позиции на Певчески Мост и Балхаусплац, или Източния въпрос. Непосредствената причина е сключването на търговското споразумение с дунавските княжества Влахия и Молдова. След установяването на пълен административен съюз под ръководството на принц Александър Йон Куза

⁷⁸⁰ PRO, F064, Bd. 806, Russell an Derby, Nr.253, Confidential, 31.10.1874, im Auszug in: Taffs, Ambassador, S. 71 f., HHStA, PAIII, Bd. 107, Károlyi an Andrassy, Nr.86B, 12.12.1874, s.a. PRO, F064, Bd. 806, Russell an Derby, Nr. 253, Confidential, 31.10.1874, PAAA, IABb64, Bd. 3, Times, 30.10.1874, ebd., Brincken an Bülow, Nr. 172, 30.10.1874.

⁷⁸¹ HStA-St, E 71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 30.10.1874, PAAA, IABi53, Bd. 2, Die Börse, 3.11.1874, Übersetzung

⁷⁸² HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 3.11.1874, Wiener Neues Fremdenblatt, HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mittnacht, 30.10.1874.

⁷⁸³ HHStA, PA III, Bd. 107, Münch an Andrassy, Nr. 75C, Reserviert, 31.10.1874.

през декември 1861 г., създадената от тях Румъния, възползвайки се от вътрешната си автономия, гарантирана с договор от 1858 г., сключва няколко конвенции с Австрия през 60-те години на XIX век относно телеграфските комуникации, наследствените права и екстрадицията, като така демонстрира своята практическа независимост, от формалния сюзерен Турция.

Успоредно с усилията за установяване на дипломатическа мисия във Виена, подобна на вече съществуващите в Париж и Константинопол, Букурещ за пръв път предлага сключването на търговско споразумение между Румъния и Австрия през февруари 1867 г. Въпреки че румънското дипломатическо представителство е одобрено от Виена през декември 1868 г., многократните гранични спорове и Трансилванският въпрос, първоначално осуетяват споразумението по търговския въпрос.

От 1869 г. първоначално в министерството на търговията в Будапеща, а след това, от 1871 г., и в министерството на външните работи на Австро-Унгария, започва сериозно да се обмисля пряко търговско споразумение, според собствените икономически интереси, особено срещу постоянно нарастващата английска конкуренция, и за избягване на някои румънски митнически и политически мерки.⁷⁸⁴

От гледна точка на кабинета Ласкар Катарджу, тези предложения са да бъдат приветствани по две причини : Първо , Румъния се надява, че икономическият напредък ще има значителни последици в борбата за независимост и самоопределение; второ, поради настоящата слабост на Франция, въпреки съществуващите проблеми, близостта и връзките с Австро-Унгария се считат за особено добре дошли, защото при възраждане на руската дейност на Балканите, Румъния е заплашена от окупация, а при решение на Източния въпрос в руски смисъл, дори и от анексиране, за да се осигури връзката между Русия и Балканите.⁷⁸⁵

Разбира се, тези последни съображения, които през 1883 г. целят да привлекат Румъния към Двойния (германо-австроунгарски) съюз, не бива нито да се надценяват, нито да се отричат като част от обсъжданията във Виена и Букурещ в началото на 70-те години на XIX век. По това време обаче желанието на княз Карол за всестранно сътрудничество, целящо по-голяма автономия е от първостепенно значение.

В този дух, след първия положителен сигнал от Виена през януари 1872 г., румънският външен министър Георге Коста-Фору поема инициативата и представя на европейските велики сили план за двустранни икономически споразумения, без да взема предвид съществуващите им договори с Турция. Това предложение първоначално е прието временно от Андраши.⁷⁸⁶

Година по-късно Букурещ използва Световното изложение във Виена през лятото на 1873 г., за да съчетае демонстрацията на собствените си селскостопански възможности с подновено предложение за икономически договор. Силното присъствие на румънски министри, оплакванията на присъстващия княз от отношенията със султана и намеците му за възможността за румънска декларация

⁷⁸⁴ Bindreiter, *Beziehungen* S. ebd., S.24-30, 30-35, 46-51.

⁷⁸⁵ Dioszegi, *Aussenpolitik*, S. 229f.

⁷⁸⁶ *Beziehungen*, S.52f

за независимост за пореден път демонстрират колко тясно румънското ръководство отъждествява икономическия успех с политическия напредък по пътя към независимостта. Андраши отхвърля тези политически стремежи, но е доста възприемчив към идеята за икономически договор. Преди да сключи такъв договор, с който се съгласява по принцип, външният министър иска да се запознае с гледните точки на турското и други европейски правителства и да ги убеди да предоставят на румънския кабинет правото да сключва подобни конвенции.⁷⁸⁷

Преди Балхаусплац да предприеме съответните стъпки, Портата вече протестира срещу сключването на подобни икономически споразумения през септември 1873 г. с циркулярно писмо, защото вижда признаването на икономическа независимост само като средство за ускоряване на политическия суверенитет.⁷⁸⁸

В тази ситуация великите европейски сили сега трябва да определят позицията си, като вземат предвид икономическите и политическите си интереси на Балканите и обмислят възможните последици за цялата европейска държавна система, защото позицията на Австро-Унгария ги поставя под допълнителен натиск.

След болезнените преживявания по арменския „хасунски“ въпрос, Бисмарк, отново се връща към принципа на съдържаност по всички въпроси на източната политика, първоначално отхвърли всяко съгласие по този въпрос⁷⁸⁹ и излагайки основната германска позиция, обяснява в указанията си до Мюнстер, че „няма възражения срещу допустимостта на споразуменията за специална търговска политика с Дунавските княжества, при условие че те са предоставени доброволно от Портата и не водят до нарушаване на правата, принадлежащи на султана“, защото, както подчертава канцлерът, независимостта на княжествата все още се смята от него за „експеримент, чиито последици не могат да бъдат пренебрегнати“, докато турското влияние се смята за „корективен елемент в румънските условия“.⁷⁹⁰

Неговият колега във Виена обаче не е доволен от тази резервираност. Въпреки че не обмисля да фаворизира „политическите претенции“ на Румъния поради „вредния ефект“ върху „румънските родственици“, живеещи в Унгария, той потвърждава желанието си за по-тясно икономическо сътрудничество.⁷⁹¹

Горчаков по принцип се съгласява с това мнение, но все още смята преговорите за преждевременни, Андраши искал да удовлетвори румънските желания по-бързо и през февруари отново устно предлага на правителството в Бу-

⁷⁸⁷ Също, 40-55.

⁷⁸⁸ „Султанското правителство изразява официална резерва срещу този акт с международен характер, произтичащ от Дунавските княжества. Договорите, сключени от сюзеренския двор, също са обвързващи за княжествата.“ Bindreiter, *Beziehungen*, S. 55, Anm. 74

⁷⁸⁹ PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.8, Bülow an Reuß, Nr. 66, 7.2.1874.

⁷⁹⁰ PAAA, *Botschaft London*, Bd. 105, Bismarck an Münster, Nr.39, 26.1.1874; s.a. ebd., IABq24, Bd. 49, Eichmann an Bismarck, Nr. 5, 6.1.1874, *Marginalien Bismarcks*.

⁷⁹¹ PAAA, IAA163, Bd. 2, Schweinitz an Bismarck, Nr. 133, Geheim, 26.4.1874.

курещ сключването на търговско споразумение в близко бъдеще, между двете съседски държави.⁷⁹²

Бисмарк отбелязва с безпокойство как позициите на Виена и Санкт Петербург, с преориентацията на руската политика спрямо Румъния и установяването на полуофициални отношения, все повече се сближават и скоро се обединяват в желанието „да се даде свобода на действията на Княжествата по този въпрос“.⁷⁹³

Раздразнен и неразбиращ новото проявление на руско-австроунгарските отношения, Ройс отбелязва на 11 април 1874 г., че за негово учудване, очакваното от него „несъгласие“ между Горчаков и Андраши, не се проявява.⁷⁹⁴

Не последва никакъв отговор, и руският канцлер отбелязва, че Берлин за разлика от Виена, „ще срещне някои трудности“ за да „възприеме неговата гледна точка“ и да „се застъпва за румънската автономия“.⁷⁹⁵

Подобно на германския дипломат, в Берлин очевидно също неправилно преценяват близостта между партньори си в Тройния съюз. Предвиждайки предстоящата турска, британска и френска съпротива срещу всяко изкушение за промяна на статуквото на Балканите⁷⁹⁶, Вилхелмцрасе първоначално се задоволява с неясна формулировка, „че ако сме постигнали споразумение с Портата по официалния въпрос, няма да се въздържа от постигане на разбирателство относно желаните улеснения за търговските отношения между Германия и Румъния“. За да оправдае тези първи признаци на отклонение от многократно пропагандираната незаинтересованост по Източния въпрос, германското правителство се позова на търговските си амбиции, които налагат да се предотврати „сключването на търговско споразумение между Румъния и една от другите велики сили, без наше знание, или за сметка на германските търговски интереси“.⁷⁹⁷

Докато Вилхелмцрасе продължаваше да разглежда съгласието на Портата като *conditio sine qua non* (необходимо условие) за какъвто и да е напредък, Певческият Мост сега отива дори по-далече от становището, поддържано преди това от Стремоухов, че Портата трябва да даде на васала си разрешение да сключва отделни договори под формата на ферман, и се присъединява към мнението на Балхаусплац, че Дунавските княжества имат договорно право на това право съгласно членове 23 и 28 от Парижкия договор от 1856 г.

⁷⁹² PAAA, Botschaft Petersburg, RIO, Reuß an Bismarck, Nr.79, 27.2.1874, IABq 24, Bd. 49, Schweinitz an Bismarck, Nr. 52, 1.3.1874.

⁷⁹³ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 114, 11.4.1874; s.a. ebd., P.8, Reuß an Bismarck, Nr. 136, 28.4.1874, ebd., Bülow an Reuß, Nr. 196, 23.4.1874, ebd., IABq24, Bd.49, Pfuel an Bismarck, Nr.23, 21.3.1874, ebd., IABq 111, Bd. 1, Schweinitz an Bismarck, Nr. 128, 19.4.1874.

⁷⁹⁴ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 114, 11.4.1874, Alvensleben an Bismarck, Nr. 144, 17.5.1874, ebd., IABq 108, Bd. 1, Eichmann an Bülow, Nr. 95, 22.4. 1874 PRO, F064, Bd. 798, Derby ar. Russell, Nr. 139, 25.3.1874, ebd., F027, Bd. 2047, Lyons an Derby, Nr.293, Very Confidential, 20.3.1874, AMAE, CP Autriche, Bd. 512, Harcourt an Decazes, Nr. 42, 1.4.1874, ebd., Decazes an Harcourt, Nr. 29, 9.4.1874.

⁷⁹⁵ PAAA, IABqIII, Bd. 1, Bülow an Pfuel, Nr.31, Vertraulich, 23.4.1874; s.a. ebd., Bülow an Schweinitz, Nr. 175, 23.4.1874, ebd., Botschaft Petersburg, P.8, Bülow an Reuß, Nr. 196, 23.4.1874, ebd., P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 114, 11.4.1874.

⁷⁹⁶ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 131, 25.4.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, Mayr an Andrassy, Nr.31A-D, 13.6.1874.

⁷⁹⁷ Въпреки, че договорът не предоставя изрично на Румъния правото да сключва преки търговски споразумения, Андраши не вижда причина да се отказва на Румъния право, което е договорно гарантирано на Сърбия и е предоставено и на Египет от Високата Порта в 1873 г.

Текстът на договора гласи: „*Art qui fixent et determined ses droits et immunités places, désormais, sous la Garantie collective des Puissances Contractantes En conséquence, ladite Principauté conservera son administration indépendante et nationale, ainsi que la pleine liberté de culte, de législative, de commerce et de navigation.*“ („Членът, което установява и определя неговите (на княжеството) права и имунитети, отсега нататък е под колективната гаранция на договарящите се сили. Следователно, посоченото Княжество ще запази своята независима и национална администрация, както и пълна свобода на вероизповеданието, законодателството, търговията и корабоплаването.“)

И двете правителства са готови да направят отстъпката на чуждестранните сили, за да определят предложеното споразумение с Румъния не като „договор или конвенция“, а като „споразумение“, което ще бъде подписано само от съответните министри, а не ратифицирано от монарсите. Информирането на Турция за започването на преговорите е било планирано само като „учтива молба“. ⁷⁹⁸

За Андраши на преден план са икономическите съображения, докато поради фундаменталната политическа необходимост, Бисмарк се оказва принуден да се откаже от досегашния курс на съдржаност по търговския въпрос.

Руско-австроунгарското споразумение, заплашваше да го доведе до изолация, и както правилно отбелязва Михаел Полит в „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“ – до болезненото осъзнаване, че „прекомерната увереност в Берлин“, за съюза между Виена и Санкт Петербург като „напълно изключен“, се основава на „погрешно предположение. Всички индикации сочат, че Австрия и Русия са почти единодушни какво да правят в близко бъдеще с хода на събитията в Турция“. Бисмарк обаче също е по-заинтересован от такъв конкретен „консенсус по Източния въпрос“, отколкото от „бъдещата фаза на Източия въпрос“, предсказана от Полит. ⁷⁹⁹

Обезпокоен от заплашителните последици на въпроса за търговското споразумение, както Алвенслебен пише на Ройс в лично писмо, „всичко останало в Берлин трябваше да отстъпи на заден план“ заедно със Суецкия въпрос. ⁸⁰⁰

След като това стана ясно, Бисмарк започва фундаментална промяна в германската позиция, за да предотврати руско-австроунгарския самостоятелен подход и по този начин изолацията на Германия. Първо, той кара Дьонхоф и Ройс изрично да подчертаят в средата на юни във Виена и Петербург, че Германия е готова „да започне необходимите преговори с Портата заедно с Русия и Австро-Унгария по въпроса“. ⁸⁰¹

Освен това, германският дипломатически представител в Букурещ, Пфуел, обратно на предишните заповеди, трябваше да изрази „по-голяма готовност да се съобрази с желанията на правителството там, дори с риска румънското

⁷⁹⁸ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Alvensleben an Bismarck, Nr. 147, 18.5.1874, IABq 111, Bd. 1, Dönhoff an Bismarck, Nr.196, Vertraulich, 2.6.1874.

⁷⁹⁹ PAAA, IABq 109, Bd. 1, Augsburger Allgemeine Zeitung, Nr. 157, 6.6.1874;

⁸⁰⁰ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Alvensleben an Reuß, Privat, 9.6.1874.

⁸⁰¹ PAAA, IABq 111, Bd. 1, Ganz gehorsamste Notiz Bülow's, 8.6.1874; s.a. ebd., Eulenburg an Bülow, Nr. 6, 10.6.1874, ebd., Bülow an Reuß, Tel. Nr. 33, Dönhoff, Tel. Nr. 23, 13.6.1874.

правителство да бъде насърчено по този начин, да отправи искания, нежелани за Портата“.⁸⁰²

Със сигурност промяната в политиката на канцлера спрямо Румъния е - насочена към предотвратяване на споразумения по Долното течение на Дунав, които ще поставят Германия „във второкласно търговско положение“.⁸⁰³

Докато настоява за действие, третата му инструкция към Бюлов показва, че тази промяна се основава на второ, по-значимо намерение освен икономическото. Тъй като иска на всяка цена да предотврати повторното отваряне на Източния въпрос, предвид очевидното сближаване на интересите между Русия, и Австро-Унгария, и едновременно с това трябваше да се освободи от надвисналата заплаха от изолация в рамките на Съюза, той ще противодейства на всеки признак на англо-френско сътрудничество, Бисмарк се опитва да установи коректив за далечните планове на двете „източни монархии“, като „привлече Англия към лоното“, което смята за „особено желателно“.⁸⁰⁴ В този дух той инструктира Мюнстер да повлияе на Дерби, така че „Англия по своя воля да заеме позицията на Австро-Унгария и Русия и да влезе в диалог с гореспоменатите правителства по този въпрос“.⁸⁰⁵

Първият предварителен отговор от руското правителство на предложението на Ройс за започване на преговори с Високата Порта чрез изпращане на идентични ноти до тримата посланици в Константинопол, предизвиква дълбоко разочарование на Вилхелмщрасе. Идеята за съвместни действия на „трите северни двора“ изглежда по принцип „много добра“ за Вестман, един от ръководителите на руската външна политика, той веднага се опитва да промени напълно обхвата ѝ. В прозрачен опит да спечели време за консултации с Александър II и Горчаков, Вестман, изтъква предишното нежелание на турското правителство за такива разговори, твърди, че времето за преговори „все още не е настъпило“, защото не вижда перспектива за успех на официалните стъпки спрямо Високата Порта, но се опасява от втвърдяване на османската позиция и турски завой към Англия. Това предполагаемо съображение за Портата изглежда доста неправдоподобно за Берлин, защото Вестман предупреждава да не се „пристъпва към по-нататъшно разпалване на този въпрос, а да се изчака моментът, в който ще са необходими действия“ и противно на германското мнение, не скрива готовността си „да не се занимава повече с претенциите на Портата“ и „да се откаже“.⁸⁰⁶

След предварителна консултация с царя, и „значително обсъждане“, той дава съгласието си за германското предложение, с желанието „тримата посланици да получат еднакви инструкции и да сами да изберат подходящия момент за действие“.⁸⁰⁷ Тези инструкции трябваше да бъдат доведени до знанието

⁸⁰² PAAA, IABq 111, Bd. 1, Bülow an Pfuell, Nr. 66, Vertraulich, 28.5.1874, Bd. 1, Eulenburg an Bülow, Nr.6, 10.6.1874; s.a. ebd., Bülow an Pfuell, Tel. Nr. 3, 13.6.1874.

⁸⁰³ PAAA, IABq 111, Bd. 1, Eulenburg an Bülow, Nr.6, 10.6.1874; s.a. ebd., Bülow an Pfuell, Tel. Nr. 3, 13.6.1874.

⁸⁰⁴ PAAA, IABq 111, Bd. 1, Ganz gehorsamste Notiz Bülows, 8.6. 1874; s.a. ebd., Bülow an Pfuell, Nr. 87, Vertraulich, 18.6.1874.

⁸⁰⁵ PAAA, Botschaft London, Bd. 107, Bülow an Münster, Nr. 320, Vertraulich, 19.6.1874.

⁸⁰⁶ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bülow, Nr. 173, 14.6.1874; zum türkischen Widerstand s. ebd., Reuß an Bülow, Nr. 169, 7.6.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, Münch an Andrassy, Nr.31A-D, 13.6.1874.

⁸⁰⁷ PAAA, Botschaft Petersburg, P.8, Reuß an AA.Tel. Nr. 23, 16.6.1874.

на румънското правителство като „благотворно успокоение“, за да може то ясно да разбере обхвата на възможната подкрепа.⁸⁰⁸

Още преди новата ситуация да стане известна във Виена, австроунгарското правителство вече настоява за разрешаването на въпроса за търговското споразумение с Румъния. На 14 юни 1874 г. Андраши инструктира своя посланик в Константинопол официално да информира турското правителство за намерението си да сключи търговски споразумения с Букурещ. Той отправя официален демарш към европейските сили, опитвайки се в обширни обяснения на конституционните условия на съюзеренските отношения на Дунавските княжества (вече Румъния) да демонстрира законността на действията на Виена. Въпреки че признава съществуващите правни неясноти в съответните договори, Андраши подчертава правото си да сключва търговски споразумения с Румъния дори без изричното съгласие на Турция. За да задоволи собствените си търговски интереси, без да насърчава прекомерно откритите национални стремежи на турските васали, Балхаусплац постига компромис, „да поиска от Портата съгласието, сръбското и румънското правителства да сключват търговски споразумения без политически характер с чужди държави“⁸⁰⁹, но ясно заявява намерението си да пренебрегне всяка потенциална турска съпротива.

Затова Андраши упълномощава посланик Зичи да заяви „ясно без заобиколки“ пред Портата, „че ако османското правителство ни откаже поисканата отстъпка, ние въпреки това ще сключим с княжеските правителства споразуменията, изисквани от интересите на нашата търговия“. И гарантира „че няма да им придаваме официална форма на договори, а щесе ограничим до ратифицирането им от съответните министри на външните работи“.⁸¹⁰

С оглед на „пълното съгласие“ с австроунгарската и руската гледни точки, както и с предварителните преговори, които в момента се водят между Букурещ и Виена Бюлов бърза да съобщи на Андраши германската подкрепа, но акцентът му върху „пълно съгласие“ едва прикрива продължаващите различия между Берлин, с Виена и Санкт Петербург.⁸¹¹

Докато германският държавен секретар предупреждава да не се „разклаща прекалено много порутената турска държавна сграда“, подчертавайки необходимостта от „форма, която не нарушава интересите на Портата“, австроунгарският външен министър, в съгласие с руския заместник-държавен секретар, нямам съмнение, че в случай на турски отказ няма друг вариант, освен „*qu'ä passer outre*“ (да настъпят).⁸¹²

От гледна точка на Бисмарк, постигнатите досега резултати от съвместните споразумения по румънските търговски договори, са крайно незадоволителни. „Самостоятелните действия“ на Зичи в Константинопол подкопават жела-

⁸⁰⁸ PAAA, Botschaft Petersburg, RIO, Reuß an Bülow, Nr. 174, 16.6.1874; s.a. ebd., P.8, Reuß an AA, Tel. Nr. 22, 14.6.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, Mayr an Andrassy, Nr. 32, 17.6.1874.

⁸⁰⁹ KHStA, PA XII, Bd. 1C7, Andrassy an London, Paris, Rom, St.Petersburg, 14.6.1874; s.a. ebd., Andrassy an Károlyi, 14.6.1874, ebd., PA IX, Bd. 101, Andrassy an Apponyi, Secrete, 11.6.1874; eine englische Zusammenfassung des Erlasses an Károlyi in: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 29, Nr. 5477, S. 61-63.

⁸¹⁰ HHStA, PA XII, Bd. 107, Andrassy an Zichy, Reserve, 14.6.1874; s.a. Bindreiter, Beziehungen, S. 56.

⁸¹¹ HHStA, PAXII, Bd. 107, Mayr an Andrassy, Nr.33, 22.6.1874; s.a. ebd., Andrassy an Mayr, 17.6.1874, PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bülow, Nr. 179, 24.6.1874, Bindreiter, Beziehungen, S. 55, Bd. 107, Seiller an Andrassy, Nr. 36, 17.6.1874.

⁸¹² HHStA, PAXII, Bd. 107, Seiller an Andrassy, Nr. 36, 17.6.1874, Bd. 107, Seiller an Andrassy, Nr.36, 17.6.1874, Bd. 107, Andrassy an Mayr, 17.6.1874, s.a. PAAA, IABq 111, Bd. 1, Dönhoff an Bismarck, Nr. 125, Vertraulich, 17.6.1874.

нието на Берлин за съвместни и идентични действия от трите имперски сили. Вместо това, Германският Райх рискува да бъде въвлечен в крайно нежелана намеса на Балканите от напористия подход на Австро-Унгария и очевидното ѝ сътрудничество с Русия.⁸¹³

Надеждите на Вилхелмшрасе за участието в този въпрос са попарени. Въпреки че Дерби обещава да не предприема никакви контрамерки срещу планираните действия срещу Портата, той лично ги отхвърля като „заклет враг на всякакви търговски споразумения“. Но тъй като въпроса не засяга интересите на Англия, той „настоява пред Портата да разгледа тези нови права на вазалните княжества, които не са точно определени и не са предвидени в съществуващите договори, въпреки, че исканете вероятно нямаше да бъде благосклонно разгледано в Константинопол“.⁸¹⁴

Германското правителство споделя тези резерви и възражения, но смята поради държавни и съюзнически причини, да предотврати всякаква изолация в рамките на Тройния съюз и приема не само раздалечаването си с, но и предстоящото англо-френско обединение: Деказес е на мнение, че планът на Андраши за „търговско съглашение без политически характер“ му предлага възможността за „демарш“ като обявява всяка турска опозиция като „сериозно нарушение“ на Константинопол. В стремежа си да консолидира собствената си позиция с Виена и Лондон, той, подобно на Дерби, не оставя никакво съмнение, че правото за сключване на търговски споразумения е „неоспорим прерогатив на Портата“ и по принцип статуквото в Изтока трябва да се запази.⁸¹⁵

На Вилхелмшрасе смятат, че не може да игнорира аргументите на Певчески Мост и Балхаусплац поради гореспоменатите причини, но „не виждат причина“ да „ускоряват този въпрос“. По-скоро, с „постигнатото разбирателство“ между трите северни двора, им се струва, че „следващата цел“ на собствените им намерения е изпълнена, а именно „да се предотврати всяко едностранно споразумение, сключено без оглед на германските търговски интереси между Румъния и другите сили“.⁸¹⁶

Следователно Берлин отказва незабавно да подкрепи Зичи в Константинопол, и да приеме гледната точка, поддържана от Санкт Петербург в усилията му за засилване на германското участие на Балканите, а именно, след като Вилхелмшрасе, първи, предлагат съвместни действия, сега трябва да поемат водещата роля и при изготвянето на инструкциите до посланиците.⁸¹⁷

Вместо това Бисмарк се стреми да избути Вестман на преден план и да се върне в изгодната позиция в тила. Затова той обявява в Санкт Петербург, че всякакви инструкции до германския представител на Босфора зависят от „формалното установяване на разбирателство с Русия“ и че „от наша страна

⁸¹³ PAAA, IABq 111, Bd. 1, Bülow an Dönhoff, Nr. 353, 7.7.1874.

⁸¹⁴ PAAA, IABqIII, Bd. 1, Münster an Bismarck, Nr. 123, *Vertraulich*, 27.6.1874; s.a. HHStA, PA XII, Bd. 107, Beust an Andrassy, Nr. 56C, 24.6.1874, LRO, Derby Papers, 17/1/11, Derby an Elliot, Private, 4.7.1874, Derby an Buchanan, 6.7.1874, in: Kremer-AuenrodelHirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 29, Nr. 5477, S. 60, s.a. Derby an Elliot, 22.7.1874, in: ebd., Nr. 5478, S. 64.

⁸¹⁵ HHStA, PA XII, Bd. 107, Apponyi an Andrassy, Nr.20, 27.6.1874; AMAE, CP Angleterre, Bd. 766, Gavard an Decazes, Nr. 67, 9. 7.1874, PRO, F027, Bd.2054, Lyons an Derby, Nr.646, 2.7.1874; s.a., Bd. 107, Beust an Andrassy, Nr. 65A-E, 24.7.1874.

⁸¹⁶ PAAA, IABqIII, 3d. 1, Bülow an Reuß, Nr. 348, 24.6.1874; s.a. ebd., Bülow an Dönhoff, Nr. 326, 24.6. 1874.

⁸¹⁷ S. PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bülow, Nr. 179, 24.6.1874, s.a. HHStA, PA XII, Bd. 107, Mayr an Andrassy, Nr. 33, 22.6.1874, ebd., Mayr an Andrassy, Nr.35B, 27.6.1874.

няма да се предприемат по-нататъшни инициативи в Константинопол.“⁸¹⁸ Освен това той подкрепя съгласието на Вестман с мнението на Андраши, че са необходими, не „колективен подход“, а „аналогични стъпки“ за постигане на „по-благоприятния ефект“ пред Портата.⁸¹⁹

В съгласие с руското правителство той твърди, че планираната съвместна позиция на трите сили „да не е възпрепятствана“ от „превантивните действия на Австро-Унгария“, посланиците сега трябва да получат не идентична заповед, а такава, изготвена на Певчески Мост, според желанията на Бисмарк, и основана на „фундаментални принципи“, за действията им пред Портата.⁸²⁰ Освен това, повтаряйки мисълта на Вестман за „изразяване на твърде много стремж към независимост в Румъния, той отхвърля последните инструкции към Пфуел и инструктира своя пратеник в Букурещ да гарантира, в съгласие с колегите си от Русия и Австро-Унгария, „да не се насърчават, прекалените очаквания на румънските министри, търговските споразумения, са първата стъпка към политическия суверинитет за страната“.⁸²¹

За да осигури успеха на мерките, подготвяни на Балканите, Бисмарк се обръща към Виена и Лондон и предупреждава за последствията от действията на двете правителства в Константинопол, насочени или към ускоряване, или към възпрепятстване на напредъка. След вече даденото уверение от султана, което Андраши отхвърля като недостатъчно, да се даде разрешение на Дунавските княжества да сключват търговски споразумения „само за този единствен случай“, при условие че княз Карол „е поискал тази услуга от Високата Порта“⁸²²

Във Виена Бисмарк отново изразява своята „склонност да действа съвместно с Австро-Унгария, точно както с Русия“. И намеква за бъдещия ход на тези съвместни действия, „че с удоволствие бихме видели в обещанието, дадено от великия везир изпълнено, като първата стъпка към задоволително решение на въпроса“. Канцлерът инструктира посланика в Лондон⁸²³, подчертавайки взаимната незаинтересованост от пълното освобождаване на Румъния от Турция, да обясни собственото му желание към Портата за „известни отстъпки“ относно търговските отношения на нейния васал със страха от „свършеният факт на отделни споразумения между Румъния с други държави.“ Също да подчертае, че Вилхелмшпрасе вече не очаква английското одобрение на германската позиция, нж все още се надява, „че английският посланик в Константинопол няма открито да противоречи на гледната точка, която ние защитаваме съвместно с

⁸¹⁸ PAAA, IABq 111, Bd. 1, Bülow an Reuß, Nr. 359, 28.6.1874.

⁸¹⁹ HHStA, PAXII, Bd. 107, Andrassy an Zichy, Tel., Dringend, 18.6.1874, s.a. ebd., Andrassy an Károlyi, 8.7.1874, ebd., Andrassy an Mayr, 8.7.1874, PAAA, IABq 111, Bd. 1, Dönhoff an Bismarck, Nr. 221, Vertraulich, 23.6.1874.

⁸²⁰ PAAA, IABq 111, Bd. 1, Bülow an Pfuell, Nr. 104, Vertraulich, 10.7.1874.

⁸²¹ PAAA, IABq 111, Bd.1, Reuß an Bülow, Nr. 190, 16.7.1874; s.a. ebd., Bülow an Reuß, Nr.385, 11.7.1874, HHStA, PAXII, Bd. 107, Károlyi an Andrassy, Nr.40, 11.7.1874, ebd., Mayr an Andrassy, Nr. 400, 17.7.1874.

⁸²² PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bülow, Nr.185, 8.7.1874, IABq 111, Bd. 1, Bülow an Pfuell, Nr. 104, Vertraulich, 10.7.1874, IABq 111, Bd. 1, Bülow an Reuß.Tel. Nr.40, Dönhoff.Tel. Nr.29, Münster.Tel.Nr.42, Pfuell.Tel. Nr.4, 1.7.1874; s.a. ebd., Bülow an Reuß.Tel. Nr.41, Dönhoff.Tel. Nr.30, Münster, Tel. Nr. 43, Pfuell.Tel. Nr. 5, 5.7.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, Zichy an Andrassy, Nr.49A-F, 3.7.1874, AMAE, CPTurquie, Bd.399, Vogüe an Decazes, Nr. 79, 15.7.1874, Bindreiter, Beziehungen, S. 57.

⁸²³ PAAA, IABq 111, Bd. 1, Bülow an Dönhoff, Nr. 353, 7.7.1874.

Русия и Австро-Унгария, с което да засили съпротивата на Портата срещу разумните отстъпки.”⁸²⁴

Виждайки турската съпротива, която не е очаквал, и особено предстоящото сътрудничество с Бисмарк и Вестман, Андраши промени тактиката си. Няколко дни по-рано инструктира Зичи да не настоява за приемането на предложението от великия везир „с особен ентузиазъм“. Ако Портата го приеме, тогава въпросът ще бъде уреден по удачен начин“. В случай на турско отхвърляне, Андраши инструктира посланика си „да се увери как колегите му от Германия и Русия възнамеряват да продължат“. Само ако Вертер и Игнатиев предприемат бързи и обещаващи действия, Зичи трябва да „работи съвместно“ с тях „за да постигне на резултат“; в противен случай „нека въпросът засега остане, докато не бъде повдигнат от германска или руска страна пред Портата“.⁸²⁵

След като е сигурен в „заслугата си, че е поел инициативата в полза на претенциите на княжествата“, външният министър сега предпочита да „остави на силите, които споделят мнението му, да предприемат по-нататъшни стъпки в Константинопол“.⁸²⁶

Но нито една от трите имперски сили не показва склонност към по-бързо приключване на преговорите с Високата Порता, а възнамерява да убеди другите държави да поемат инициативата, в края на юли е проведено обсъждане за инструкциите, които да бъдат изпълнени „ако не съвместно, то идентично и едновременно“ в посолствата на Босфора.⁸²⁷

Изпълнението обаче е забавено до есента поради заминаванията на Зичи и Игнатиев в отпуски. Въпреки опасенията, особено в Петербург, от подновяване спорове между Константинопол и Букурещ, и общата загриженост, че Елиът, ако трите скандинавски двора заемат по-твърда позиция, може да убеди френския си колега да се откаже от досегашното си предпазливо благосклонно отношение към планове на Андраши, за да „създаде вид на бившето англо-френско сърдечно съглашение“⁸²⁸

Тройният имперски съюз предприема съвместната стъпка да се срещне в Константинопол на 21 октомври 1874 г. В трудното начинание да отстояват собствената си позиция, като едновременно да избягват непосредствена провокация на турската съпротива, по настояване на Зичи тримата посланици сега постигат споразумение Игнатиев да изготви декларация, която е единодушно приета, и посочва „идентично и едновременно“, че трите сили, като зачитат

⁸²⁴ PAAA, Botschaft London, Bd. 108, Bülow an Münster, Nr. 379, 13.7.1874.

⁸²⁵ HHStA, PAXII, Bd. 107, Andrassy an Zichy, Reserviert, 8.7.1874; s.a. ebd., Andrassy an Zichy, 8.7.1874, ebd., Andrassy an Karolyi, 8.7.1874, ebd., Andrassy an Mayr, 8.7.1874.

⁸²⁶ HHStA, PAXII, Bd. 107, Andrassy an Beust, 3.8.1874, Reserviert; s.a. ebd., Andrassy, an Herbert, Vertraulich, 2.8.1874.

⁸²⁷ PAAA, IABqIII, Bd.1, Bülow an Werther, Nr.281, 28.7.1874; s.a. HHStA, PAXII, Bd. 107, Mayr an Andrassy, Nr.41A-B, 22.7.1874, ebd., Münch an Andrassy, Nr.43B, 25.7.1874, ebd., Andrassy an Mayr, 2.8.1874.

⁸²⁸ AMAE, CP Russie, Bd. 249, Faverney an Decazes, Nr. 37, 31.7.1874, PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 229, 24.9.1874, ebd., Reuß an Bismarck, Nr. 237, 5.10.1874, PRO, F027, Bd.2059, Lytton an Derby, Nr.968, Confidential, 21.9.1874, PAAA, IABqIII, Bd.2, Werther an Bülow, Nr. 162, 23.8.1874, ebd., Werther an Bülow, Nr. 170, 8.9. 1874, ebd., Alvensleben an Bülow, Nr.247, 21.10.1874, HHStA, PAXII, Bd. 107, Zichy an Andrassy, Nr.49B, 3.7.1874, ebd., Herbert an Andrassy, Nr.64E, 1.9.1874, AMAE, CP Turquie, Bd. 399, Decazes an Montgascon, Nr. 72, 16.9.1874, PAAA, IABqIII, Bd.2, Werther an Bülow, Nr. 170, 8.9.1874, s.a. ebd., Werther an Bülow, Nr. 162, 23.8.1874, ebd., Alvensleben an Bülow, Nr. 247, 21.10.1874, ebd., Werther an Bülow, Nr. 189, 20.10.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, Zichy an Andrassy, Privat, 7.7.1874, ebd., Herbert an Andrassy, Nr.64E, 1.9.1874, ebd., Langenau an Andrassy, Nr. 53A-E, 10.10.1874, AMAE, CP Autriche, Bd. 513, Harcourt an Decazes, Nr. 108, 22.10.1874.

съществуващите договорни разпоредби, се чувстват упълномощени да сключват „преки и специални споразумения относно митата, тарифите и търговията с главните васали на Турция“.⁸²⁹

Освен това, на турското правителство трябва да се даде „официална гаранция, че тези споразумения, без какъвто и да е политически характер, ще бъдат подписани само от компетентните министри и няма да подлежат на суверенно одобрение“. Така те се въздържат от всякакво директно искане за одобрение от Портата, и едновременно смекчават удара на процедурата, като нотата е доставена само от първите драгомани на съответните им посолства.⁸³⁰

За разлика от предишната нота на турското правителство, написана в „доста суров тон“, сега Портатасе стреми да отговори „помирително и меко“.⁸³¹ В отговора си на действията на „Източните сили“ тя подчертава „помирителен характер“, но под влияние на английския посланик твърди, че княжествата нямат право да сключват преки търговски споразумения и следователно трябва да получат разрешението на своя сюзерен по собствена инициатива.⁸³²

Така съвместните действия между Виена, Берлин и Санкт Петербург се оказат неуспешен и инициативата отново остана в ръцете на Тройния съюз. Решаващият въпрос за трите сили е дали, пренебрегвайки исканията на Турция, да преговарят директно с Румъния или да направят последен опит за постигане на споразумение със султана.

Бързо става очевидно, че много хваленото единство в рамките на Съюза, постигнато само с големи трудности, е достигнало своите граници и всъщност ги е надхвърлило, по въпроса за румънското търговско споразумение, точно както по Испанския и Северношлезвигския проблем. Бисмарк подлага политиката си спрямо Румъния на поредна цялостна промяна. Икономическият и търговски аспект, преди това винаги представян като най-важния германски мотив, избледнява напълно на заден план, докато политическата целесъобразност все повече се превръщаше във водещ принцип на неговите разсъждения.

Докладите на Ройс за липсата на признание в Русия за германската политика на Изток има значителна роля в това. В началото на октомври германският посланик с ужас отбеляза колко бързо е забравено в Петербург, „че ситуацията на Изток, толкова удобна за руския кабинет от 1870 г. насам, се дължи един-

⁸²⁹ PAAA, IABq III, Bd.2, *Alvensleben an Bülow*, Nr.247, 21.10.1874, Bd.2, *Werther an Bülow*, Nr. 189, 20.10.1874; s.a. HHStA, PAXII, Bd. 107, *Zichy an Andrassy*, Nr. 76A-D, 20.10.1874.

⁸³⁰ Идентични инструкции от посланиците на Русия, Австро-Унгария и Германия до техните Първи драгомани, 20 октомври 1874 г., 20.10.1874, in: *Kremer-Auenrodel Hirsch* (Hg.), *Staatsarchiv*, Bd. 29, Nr. 5482, S.71 f.; s.a. PAAA, IABqIII, Bd. 2, *Werther an AA*, Tel. Nr. 78, 22.10.1874, ebd., *Botschaft Petersburg*, P. 8, *Bülow an Alvensleben*, Tel. Nr. 79, 22.10.1874.

⁸³¹ PAAA, IABq 111, Bd.1, *Bülow an Werther*, Nr. 358, *Vertraulich*, 14.10.1874, Bd. 2, *Werther an Bülow*, Nr. 189, 20.10.1874.

⁸³² PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an Bismarck*, Nr.254, 28.10.1874; s.a. ebd., *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 259, 5.11.1874. Зичи обвинява „разрушителната дейност“ на английския посланик Елиът, срещу съвместните действия на трите съюзнически сили, защото великият везир е напълно под негово влияние. Елиът пише в доклада си, че „те (посланиците) смятат че решенията на Портата са взети под влияние на моите съвети“. Той обвинява Игнатиев, че е въвеждал Вертер в плановете си, и изтъква опасенията си за последиците от координираните действия на тримата посланици. Заключва, че „това дава доказателства, как великият везир в момента гледа на правителството на Нейно Величество като на единственото, което може да смята за истински приятел на Турция“. Така се вижда, поне субективно, че Елиът е допринесъл за вземането на решения от Портата. HHStA, PA XII, Bd. 108, *Zichy an Andrassy*, Nr. 88A-C, *Geheim*, 4.12.1874, PRO, F078, Bd. 2332, *Elliot an Derby*, Nr. 259, *Confidential*, 24.10.1874, ebd., *Elliot an Derby*, Nr. 147, *Confidential*, 19.8.1874, ebd., *Elliot an Derby*, Nr. 161, *Confidential*, 25.8.1874, ebd., Bd. 2331, *Elliot an Derby*, Nr. 120, *Confidential*, 12.8.1874.

ствено на влиянието, което Германия упражнява върху европейските дела“, и че само „разрушаването на френската мощ, с произтичащата от това изолация на Англия в ориенталските дела, както и особено близкото приятелство на нашите императорски двора и сближаването между Русия и Австро-Унгария, чрез нашето посредничено“, осигуряват „руската политика на Изток да не срещне практически никаква съпротива“.⁸³³

След този доклад, Бисмарк инструктира Вертер на 28 октомври 1874 г. отсеганатък да „избягва всякаква инициатива“, да прави декларации до Портата „само като второстепенен въпрос“, доколкото „общите действия“ с колегите му от Русия и Австро-Унгария го изисква. Собственият интерес на Германия по въпроса се смята за „незначителен“, така че всяко бъдещо германско участие в потенциални демарши с турското правителство може да бъде оправдано само чрез „гаранция, че по-заинтересованите приятелски правителства на Русия и Австрия се ангажират с нас“.⁸³⁴

Същия ден Бисмарк засилва инструкциите си и забранява на Вертер, докато не бъдат дадени допълнителни инструкции, да прави каквито и да било изявления по търговския въпрос, нито пред Портата, нито пред колегите си.⁸³⁵ И той отново потърсва път до Лондон. След разговора си с Ръсел, дава указания на Бринкен, не само за да потвърди германската позиция, но и да повлияе на английската позиция, оформена от твърдоглавото поведение на Елиът.

„Имаме нужда от приятели“, признава той с удивителна откровеност пред английския посланик, „и за да запазим подкрепата, особено когато и двамата ни съюзници са единни по такъв въпрос, отнасящ се до Ориента, е за нас най-естествената и най-проста политика.“⁸³⁶ Той признава, че е работил за помирението на двамата бивши противници, Виена и Санкт Петербург, и е допринесъл за сегашното им приятелство, „но не исках те да станат твърде близки. Независимият съюз на Австрия е необходим за Германия; той иска Русия да се присъедини и застане до тях, но не иска Русия да застане между Германия и Австрия.“⁸³⁷

Бисмарк сега се опитва да противодейства на засилващото се схващане в Лондон, че не е достатъчно загрижен за турските дела, като набляга на консервативния характер на своята източна политика. Подкрепяйки политиката на Андраши спрямо Румъния, той уверява Ръсел, че осигурява позицията на Андраши и заедно с нея унгарския елемент във външната политика на Австро-Унгария. „Като подкрепя Андраши и унгарците и като държи австрийската

⁸³³ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Reuß an Bismarck, Nr. 237, 5.10.1874.

⁸³⁴ PAAA, IABq III, Bd.2, Bülow an Werther, Tel. Nr.68, 28.10.1874.

⁸³⁵ PAAA, IABq III, Bd. 2, Bismarck an Werther, Tel. Nr. 69, 28.10.1874, ebd., Bülow an Werther, Tel. Nr. 70, 29. 10. 1874.

⁸³⁶ PAAA, Botschaft London, Bd. 109, Bülow an Münster, Nr. 539, Ganz Vertraulich, 3.11. 1874. За разлика от това, Бюлов заблуждава в личен разговор с Ръсел, „че Бисмарк, подкрепяйки политиката на Андраши в Румъния, е повлиян да се присъедини към нотата до Портата поради прекомерен натиск от Горчаков!“ Ръсел коментира това изненадващо начално изявление на германския държавен секретар във Форин Офис, което вероятно цели да дискредитира руския канцлер, с думите: „Потискащата атмосфера и интригите около този румънски инцидент, карат човек да се чувства неудобно.“ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 5.12.1874.

⁸³⁷ PRO, F064, том 807, Ръсел до Дерби, № 201, секретно, 1 ноември 1874 г.; Дерби също изрази убеждението си, че германските действия са продиктувани от желанието „да се предпази Австрия от тесен съюз с Русия“. LRO, Derby Papers, 17/1/6, Derby an Russell, Private, 11.11.1874.

партия далеч от властта, той се съпротивлява на Русия и защитава Турция по Дунав.”⁸³⁸

Това съвместно действие на трите „северни двора“, той представя на своя шарже д'афер в Лондон, като хитра подготовка за плана си, която трябва да е и в интерес на Англия, защото „само по този начин“, политическите връзки „които обвързват княжествата с Портата като цяло и в техен собствен интерес“, ще останат непокътнати. Тази цел ще бъде „най-добре“ постигната, ако на Румъния бъде предоставено „практическо и фактическо удовлетворение на нейните искания, но само по отношение на икономическите интереси“.

След като канцлерът решително отхвърля мнението на Портата, че предложените търговски споразумения ще подкопаят съществуващите договори, и вместо това обещава укрепване на политическите връзки на Балканите, той изразява надежда, за разлика от по-ранните си изявления, че Лондон не само ще прекрати всякакво негативно влияние върху Константинопол, но и активно ще подкрепи действията на Той заявява, че ще е „много удовлетворяващо“ за Германия, ако и Англия „се изкаже в полза“ на практическо уреждане върху основата на европейските договори, на трудностите които ограничават съществуването на княжествата.⁸³⁹

Само два дни по-късно, шарже д'афера в Лондон получава указ от Бюлов, който е почти идентичен. Този указ за пореден път свързва интереса на Германия да подкрепя Виена и Санкт Петербург със съображението, че самата възможност, предоставена на княжествата чрез търговски споразумения да ги „ангажират с икономическите условия“, е подходяща за „предотвратяване на провеждането на опасна политика на велики сили, към местните владетелите там“. За пореден път заповедта, подчертава приемствеността на германската политика в Ориента, завършва с желанието да се действа „в съгласие с Англия“ и следователно дипломатът трябва да проучи „дали и до каква степен те (което не се надявам) споделят решителното мнение на сър Хенри Елиът, или биха се доближават до нашето“.⁸⁴⁰

За да осигури тези възможности, отправени до Дерби, Бюлов повторя на 31 октомври 1874 г. инструкциите си към Вертер за пълната резервираност, която трябвало да спазва, като отново обяснява, че Вилхелмшпрасе смята основната си цел за вече постигната, предвид единствения си косвен интерес към търговския въпрос. Тази цел е предотвратяването на едностранни действия от двете приятелски държави, насочени към уговаряне на специални търговски предимства в Румъния, както и желанието да се обвържат Русия и Австро-Унгария чрез подкрепа на съответните им амбиции. Сега обаче е от съществено значение да се поддържа контакт с Лондон, тъй като Форин Офис „досега“ се държи дефанзивно, и преди в навечерието на демарша в Портата, благодарение на упоритите усилия на Зихи, станали очевидни първите признаци на „известно

⁸³⁸ PRO, F064, Bd. 807, Russell an Derby, Nr.261, Secret, 1.11.1874; s.a. PAAA, Botschaft London, Bd. 109, Bülow an Münster, Nr. 539, Ganz Vertraulich, 3.11.1874; im gleichen Tenor ZStA-M, Rep. 92, NL Keudell, Nr. 44, Bülow an Keudell, 18.11.1874.

⁸³⁹ PAAA, IABq 111, Bd. 2, Bülow an Brincken, Nr. 535, 28.10.1874

⁸⁴⁰ PAAA, IABq 111, Bd.2, Bülow an Brincken, Nr. 537, 30.10.1874; s.a. ebd., Botschaft London, Bd. 109, Bülow an Münster, Nr. 539, Ganz Vertraulich, 3.11.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, Münch an Andrassy, Nr. 76B, 5.11.1874.

разминаване между Австрия и Русия“. Германия обаче не виждала „причина да заема страна в съперничеството между Австрия и Русия, от една страна, и Англия, от друга, с които понякога намират общ език, а понякога се разминават в Източната политика“. Затова не трябва да застрашават отношенията си с Англия, като заемат решителна и неизгода позиция: Накратко, след като политическият ефект от действията ни е постигнат, в наш интерес е да запазим свобода на действие спрямо Портата и всички сили, за по-нататък.⁸⁴¹

По отличен начин Бисмарк илюстрира същността на своята източна и външна политика през тези месеци: Споразумение между Виена и Санкт Петербург по проблемните въпроси, дори за сметка на приятелството с Лондон, може да изравни германската позиция към позицията на двамата партньори в Съюза на тримата императори, но канцлерът незабавно използва всяка поява на разминаване между Певчески Мост и Балхаусплац, за да се обърне отново към Форин Офис, демонстрирайки привидната си свобода за действие на изток, като внимава да не се отклонява твърде много от Андраши и Горчаков.

След провала на съвместните действия пред Високата Порта и умерения турски отговор, Вестман предсавя пред Виена и Берлин в началото на ноември предложение трите сили да използват идентични ноти, предлагайки на Букурещ да предприеме собствен демарш в Константинопол, „за да получи разрешение за сключване на въпросните конвенции“.⁸⁴²

Освен за общия интерес от бързо разрешаване на въпроса, той мисли за започналото англо-френското сближаване, на което гледа с недоволство, и подълбоките му мотиви зад този ход, показващ отстъпление, изглеждат трудно разбираеми. От една страна, руският политик пренебрегва значителната съпротива в собственото си правителство, но от друга страна, самият той не е убеден в успеха на подхода си и затова от самото начало подчертава, че „при никакви обстоятелства няма да скъса с кабинетите в Берлин и Виена по този въпрос“.⁸⁴³

След умерения отговор на великия везир, Андраши, смята, „че всичко ще се нареди“ и не вижда абсолютно никаква причина да се съгласи с руския план. Той смята, че последиците за оцеляването на румънското правителство и за собствената си позиция, са твърде заплашителни.⁸⁴⁴

⁸⁴¹ PAAA, IABq111, Bd.2, Bülow an Werther, Nr.372, Ganz Vertraulich, 31.10.1874; s.a. ebd., Bülow an Schweinitz, Nr. 518, Alvensleben, Nr. 521, Ganz Vertraulich, 2.11.1874, PRO, F0244, Bd. 275, Russell an Derby, Nr. 237, 16.10.1874, ebd., F064, Bd. 807, Russell an Derby, Nr. 261, Secret, 1.11.1874, LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 31.10.1874.

⁸⁴² HHStA, PAXII, Bd. 107, Langenau an Andrassy, Nr. 59, 5.11.1874; s. a. ebd., Langenau an Andrassy, Tel. Nr. 30, 6.11.1874.

⁸⁴³ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Alvensleben an Bismarck, Nr.259, 5.11.1874, s.a. ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr. 262, Vertraulich, 8.11. 1874, ebd., IABq 111, Bd. 2, Alvensleben an Bismarck, Nr. 265, Vertraulich, 11.11.1874, ebd., Bd. 3, Werther an Bülow, Nr. 203, 15.11.1874, HHStA, PAXII, Bd. 107, Langenau an Andrassy, Nr. 59, 5.11.1874, ebd., Langenau an Andrassy, Nr. 60B, 9.11.1874, ebd., Zichy an Andrassy, Nr. 82B, Geheim, 13.11.1874.

⁸⁴⁴ PAAA, IABqIII, Bd.2, Schweinitz an AA, Tel. Nr.67, 2.11.1874; s.a. ebd., Botschaft London, Bd. 113, Bülow an Münster, Tel. Nr.73, 2.11.1874, HHStA, PAXII, Bd. 107, Andrassy an Münch, Tel., 7.11.1874; s.a. ebd., Andrassy an Langenau, Tel., 7.11.1874, PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Alvensleben an Bismarck, Nr. 262, Vertraulich, Nachschrift, 9.11.1874.

Без да чака руската нота, той изразява несъгласието си със Санкт Петербург, изразявайки желанието си „удачното споразумение, съществуващо между трите кабинета по разбирателството за този въпрос, да не бъде нарушено“.⁸⁴⁵

След този категоричен отказ на австроунгарския външен министър, руският заместник-държавен секретар, очаквайки подобен негативен германски отговор, заявява „много унило“ и с израз на „съжаление“, че „тази фаза от румънските търговски споразумения трябва да се счита за приключена“.⁸⁴⁶

Бързото вето на Андраши и последващият отказ от инициативата на Вестман поставят Бисмарк обратно в позицията на ариергард, която винаги е търсил, позиция, която ще му позволила да избегне пренебрежението към Русия, нараняването на Австро-Унгария и поддържането на контакта с Англия.

Сега той може спокойно и с внимателно обмислени думи да усъвършенства отговора си за Санкт Петербург. Седмица след отрицателното уведомление на Андраши, от името на германското правителство, Бюлов информира руския кабинет за решението на Вилхелмцрасе, като първоначално подчертава второстепенния интерес от румънското търговско споразумение и първостепенната цел за „запазване на общата позиция на трите сили“.

Не Германският райх, а Русия и Австро-Унгария бяха призовани да постигнат това споразумение, тъй като Вилхелмцрасе в е „готов да подкрепи действията, предложени от императорското руско правителство в Букурещ“, а също и „да не повдига възражения срещу разбирането, че трите двора, извличайки най-очевидното следствие от съвместната декларация, ще пристъпят към преговори и сключване на неполитически търговски споразумения с Румъния“. Незаменима предпоставка и за двете резолюции е „предварителното съгласие на кабинетите в Санкт Петербург и Виена за курса, който трябва да се предприеме“.⁸⁴⁷

Така Берлин много умело избегва всякакво предпочитание, отдавано на някоя от гледните точки, поддържани във Виена и Санкт Петербург. Бисмарк смята, че Андраши е „отишъл твърде далеч“ по целия въпрос, но не иска, при постепенно нарастващото напрежение с Горчаков, „да упражнява влиянието си върху Австрия, както желае Русия, за да я убеди да приеме руската позиция.“⁸⁴⁸ Накрая, въпреки уверението си към Андраши, че „действа в интерес на своето правителство“ той ясно заявява на Вестман, че отказът на Австро-Унгария е навредил на германската позиция.⁸⁴⁹

Бисмарк поддържа тази позиция дори когато, малко след това Вестман казни съюзническите сили в Букурещ, „не по идентичен и демонстративен начин, както в Константинопол, но подчертава същата гледна точка“, както в Санкт

⁸⁴⁵ PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an Bismarck* Nr.269, 15.11.1874.

⁸⁴⁶ PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an Bismarck*, Nr.262, *Vertraulich*, *Nachschrift*, 9.11.1874, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an Bismarck* Nr. 269, 15.11.1874, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an Bismarck* Nr. 262, *Vertraulich*, *Nachschrift*, 9.11.1874, s.a. HHStA, PAXII, Bd. 107, *Langenau an Andrassy*, Nr.60A-C, 9.11.1874, ebd., *Langenau an Andrassy*, Nr.63A-B, 16.11.1874.

⁸⁴⁷ PAAA, IABq 111, Bd.2, *Bülow an Alvensleben*, Nr. 572, 14.11.1874, *Abschrift*; s.a. ebd., *Bülow an Schweinitz*, Nr. 534, 14.11.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, *Münch an Andrassy*, Nr. 81, *Vertraulich*, 14.11.1874.

⁸⁴⁸ *Hohenlohe, Denkwürdigkeiten*, Bd.2, S. 139, *Journal* 12.11.1874.

⁸⁴⁹ HHStA, PAXII, Bd.107, *Münch an Andrassy*, Nr. 76B, 5.11.1874, *Münch an Andrassy*, Tel. Nr.33, 13.11.1874, s.a. ebd., *Münch an Andrassy*, Nr. 81, *Vertraulich*, 14.11.1874.

Петербург, за да посочи, че румънското правителство, с останалите си независими търговски споразумения, по никакъв начин няма право да „сключва политически договори“.⁸⁵⁰

За пореден път, в указа си до руския представител в Букурещ, както и във встъпителните си думи към Алвенслебен и Лангенау, Вестман подчерта намерението си да спре прилагането на предложената стъпка, ако тяхното правителство не покаже никаква готовност да окаже подкрепа.⁸⁵¹

Предвиждайки румънска съпротива при вече започналите преговори с Букурещ, Андраши отново отхвърля всякаква помощ по този проект, който той нарича „отстъпление“, защото подобен подход създава впечатлението, че съвместният демарш в Константинопол от 21 октомври 1874 г. „насърчи политически тенденции, които сега трябва да отхвърлим, осъзнавайки грешката си“. Планираната едновременно стъпка следователно е „вредна за всички участващи страни и ненужна, защото трите имперски двора вече изрично са потвърдили правата на Портата и са напълно способни да спрат всякакви посегателства от страна на княжествата или да ги осъществят чрез Портата“.⁸⁵²

Бисмарк отново изчаква австроунгарската резолюция и след това инструктира Швайниц да увери Андраши, „че няма да подкрепим никакво предложение, което му се струва като „отстъпление“. Германското правителство ще продължи „да не отделя позицията си от неговата собствена“ и ще приеме позицията си по въпроса „според решенията на австроунгарския кабинет“.⁸⁵³

Въпреки това подновено споразумение между трите северни двора, преговорите по въпроса за румънското търговско споразумение не стигат до очаквания незабавен край, а кулминират в бурна и напрегната ситуация, белязана от объркване и интриги, което води до сериозно напрежение в отношенията между участващите държави.

От началото на ноември Дерби, повтаряйки усилията на Бисмарк, се опитва да убеди Високата Порта, че въпреки споделяната позиция за незаконността на автономните търговски споразумения между васалните държави, е препоръчително „Портата да обмисли практичното решение и да не се противопоставя на сключването на търговски споразумения от Румъния“.⁸⁵⁴

Това неочаквано отклонение от традиционно предпазливата политика на Форин Офис е повлияно по-малко от удовлетворението от неотдавнашните отваряния на Вилхелмщрасе, и повече от предупредителните доклади на Ръсел. Както и по Средноазиатския въпрос, британският посланик в Берлин обви-

⁸⁵⁰ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Alvensleben an Bismarck Nr.271, 18.11.1874, IABqlll, Bd.3, Bülow an Pfuell, Nr. 143, Ganz Vertraulich, 25.11.1874, s.a. ebd., Botschaft Petersburg, P.10, Alvensleben an Bismarck, Nr. 269, 15. 11.1874, ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr.271, 18.11.1874.

⁸⁵¹ PAAA, IABqlll, Bd.3, Pfuell an Bismarck, Nr. 92, 14.12.1874, ebd., Botschaft Petersburg, P.8, Alvensleben an AA.Tel. Nr. 55, 18.11.1874, HHStA, PAXII, Bd. 108, Langenau an Andrassy, Nr. 69A-B, Reserve, 8.12.1874, ebd., Calice an Andrassy, Nr. 83/pol., 16.12.1874.

⁸⁵² PAAA, IABqlll, Bd. 3, Schweinitz an Bülow, Nr. 340, 23.11.1874; HHStA, PA XII, Bd. 107, Andrassy an Zichy, 26.11.1874, ebd., Bd. 108, Andrassy an Langenau, 1.12.1874, ebd., Andrassy an Seiller, 2.12.1874, ebd., Andrassy an Calice, Tel., 22.12.1874, Abschrift.

⁸⁵³ PAAA, IABqlll, Bd. 3, Bismarck an Schweinitz, Tel. Nr.77, 22.11.1874, ebd., Bülow an Pfuell, Nr. 143, Ganz Vertraulich, 25.11. 1874, Bülow an Schweinitz, Nr. 572, 27.12.1874; s.a. HHStA, PAXII, Bd. 108, Seiller an Andrassy, Nr.85B, 6.12.1874.

⁸⁵⁴ PAAA, IABqlll, Bd.2, Persönliche Notiz Bülows, 6.11.1874; s.a. ebd., Münster an Bismarck, Nr. 174, 11.11.1874, Derby an Elliot, 31.10.1874, in: Kremer-Auenrodel'Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 29, Nr. 5485, S. 76; s. a. Derby an Russell, [Nr. 233 d. Vf.], 13.11.1874, in: ebd., Nr. 5486, S. 77f.

нява собственото си правителство за непредвидените развития по този важен европейски въпрос. „Със или без протест, в крайна сметка трябва да приемем свършения факт на нов тристранен протекторат на Европейска Турция от Австрия, Германия и Русия, тъй като нямаме останал съюзник, докато Франция е безсилна, да подкрепи нашата ориенталска политика, и тъй като сме престанали, „по силата на нашия неутралитет и политика на ненамеса в европейските дела, да бъдем бойна сила. Настоящият ход на Австрия, Германия и Русия е естествено следствие от изоставянето от наша страна на Турция по въпроса за Черно море и трябва да очакваме нашият неутралитет да подтикне континенталните сили да търсят по-активни и по-изгодни съюзи помежду си.“⁸⁵⁵

В светлината на тези сериозни обвинения и прогнозата на Ръсел, че германският кабинет ще помогне на Австро-Унгария „да отбие Турция от гърдите на Франция и Англия и постепенно да я лиши от млякото на Парижкия договор“⁸⁵⁶, докато австроунгарското правителство „с традиционна слепота проправя пътя към румънска независимост под ръководството на пруски принц, като намалява властта на султана заради ново митническо споразумение“⁸⁵⁷, се засилва желанието на Дерби за решение на проблема, приемливо както за румънската, така и за турската страна.⁸⁵⁸

В този дух, в средата на ноември той се съгласява с предполагаемо турското предложение, „че въпросът за формата може да бъде уреден, по молба на някоя или повече от силите, Портата свободно ще предостави на правителствата на княжествата правото да сключват тези конвенции.“⁸⁵⁹ В същото време Дерби се свързва с германския кабинет чрез Мюнстер и пита далие възможно силите съвместно да поискат необходимото разрешение от Портата.⁸⁶⁰

В обемист декрет, адресиран до Елиът, който е препратен и до другите европейски правителства, министърът на външните работи най-накрая комбинира тази идея за ферман от Портата към нейните васали – идея, която вече се е появила в началото на въпроса за търговското споразумение и след това е отхвърлена, с предложение за преразглеждане на клаузите на търговското споразумение между Турция и другите сили.⁸⁶¹ В това начинание обаче Форин Офис е държан в пълно неведение от Портата, че „техният“ план за ферман се основава на поверителна нота на Бисмарк до турския посланик в Берлин, която Аристархи бей докладва на Константинопол като „предложение“ от германското правителство.

Бисмарк казва на турския дипломат, че съветва султана „да даде на княжествата, демонстрирайки великодушие по собствена свободна воля, подчертавайки правата си на сюзерена и позовавайки се на желанията на великите сили,

⁸⁵⁵ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 14.11.1874; s.a. PRO, F064, Bd. 807, Russell an Derby, Nr. 291, Confidential, 15.11.1874.

⁸⁵⁶ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 7.11.1874.

⁸⁵⁷ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 24.10.1874.

⁸⁵⁸ Derby an Russell, [Nr. 233 d.Vf.], 13.11.1874, in: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 29, Nr. 5489, S. 80; s.a. AMAE, CP Angleterre, Bd. 767, Jarnac an Decazes, Nr. 120, 12.11.1874.

⁸⁵⁹ Derby an Elliot, 12.11.1874, in: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 29, Nr. 5488, S. 79.

⁸⁶⁰ Derby an Russell, [Nr. 233 d.Vf.], 13.11.1874, in: ebd., Nr. 5489, S.80.

⁸⁶¹ Derby an Elliot, 20.11.1874, in: ebd., Nr. 5491, S. 82-86.

които са му станали известни, това, което те не са склонни да поискат официално от него.”⁸⁶²

Докато Портата, в погрешната самоувереност в германската и особено английската подкрепа, въвежда в дискусиата идеята за европейска конференция (която вече се е появява по-рано)⁸⁶³, за да разреши висящия проблем в своя полза и да раздели противниковия фронт, Бисмарк е принуден да ограничи фаталния ефект от непрозрачното си лично съобщение до Аристархи бей, защото е в рязък контраст с многократно изразяваното му мото „да остане в настоящата, безпристрастна позиция и да взема по-нататъшните решения, според съществуващите споразумения между дворовете на Санкт Петербург и Виена.”⁸⁶⁴

Разтревожен от английските отвори, Бюлов, с мъдро предчувствие за турски интриги, инструктира Швайниц и Алвенслебен на 27 ноември 1874 г. да информират правителствата по бреговете на Дунав и Нева за съвета на канцлера до турския посланик, за да предотврати във Виена и Санкт Петербург, впечатлението за изолирано действие в Берлин. Държавният секретар настоява дори да се информира и Дерби, който по това време вече знае за съвета на Бисмарк, чрез съобщение от Аарифи паша до Елиътна 30 ноември 1874 г.⁸⁶⁵

Ръсел дава одобрението на англичаните за това предложение, което той смята за германско мнение. Вилхелмцрасе обаче веднага оспорва мнението му и представя в кореспонденцията си с Мюнстер, самия проект за „Ферман“ като британски план. Но Бюлов, в личен и строго поверителна разговор с Ръсел, след известно колебание признава верността на доклада на Елиът и потвърждава истината за съвета на германския канцлер към турския посланик, но същевременно, „разтревожен от недискретността на Портата и недоразумението, което тайният му съвет може да предимвика у съюзниците му“, той отказа веднага да даде съгласието си за Фермана, отбелязвайки, че първо трябва да се допита във Виена и Санкт Петербург „дали ще се съгласят с издаването на Ферман, упълномощаващ Румъния да сключва търговски договори.”⁸⁶⁶

В запитванията си към двете приятелски сили, Берлин избягва всякакво позоваване на тайния съвет на Бисмарк и вместо това подчертава желанието, за приемственост, да се установи мнението им за английското предложение, преди да отговори на английския посланик.⁸⁶⁷

Тази тактика първоначално е успешна, но допринася за пълно объркване относно истинския произход на идеята за проекта за султански ферман.

⁸⁶² PAAA, IABq 111, Bd.3, Bülow an Schweinitz, Nr. 572, 27.11.1874, s.a. ebd., Bülow an Alvensleben, Nr. 603, 27.11.1874.

⁸⁶³ PAAA, IABq 111, Bd. 2, Werther an Bülow, Nr. 173, 23.9.1874; s. a. ebd., Werther an Bülow, Nr.189, 20.10.1874.

⁸⁶⁴ PAAA, IABq 111, Bd.3, Werther an Bülow, Nr.211, 25.11.1874, HHStA, PAXII, Zichy an Andrassy. Tel. Nr. 80, 23.11.1874

⁸⁶⁵ Botschaft London, Bd. 110, Bülow an Münster, Nr. 573, Vertraulich, 18.11.1874; s.a. HHStA, PAXII, Bd. 107, Seiller an Andrassy, Nr. 85A-C, 6.12.1874.

⁸⁶⁶ PAAA, IABq 111, Bd.3, Bülow an Schweinitz, Nr.572, 27.11.1874, s.a. ebd., Bülow an Alvensleben, Nr. 603, 27.11.1874, PRO, FO 64, Bd. 807, Russell an Derby, Nr. 347, Confidential, 20.12.1874. PRO, F064, Bd. 807, Russell an Derby, Nr. 310, Secret, 30.11.1874. Френското правителство също е запознато с обявлението на Аарифи паша към Елиът. AMAE, CP Autriche, Bd.513, Decazes an Harcourt, Tel. Nr.30, 30.11.1874, BT, Papiers Decazes, Bd. 694 fo 77-79, Harcourt an Decazes, 3.12.1874, ebd., fo 124-126, Harcourt an Decazes, 16.12.1874.

⁸⁶⁷ PAAA, Botschaft Petersburg, P. 8, Bülow an Alvensleben. Tel. Nr. 30, 1.12.1874, ebd., IABq 111, Bd. 3, Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 78, 1.12.1874.

Докато Горчаков, „видимо доволен“ от учтивостта и вниманието на германското правителство, изразява своите „аплодисменти“ за намерението на Портата 836, Андрaши, въпреки че не подкрепя правното становище на Дерби и Форин Офис за преразглеждане на турския договор, показва съгласието си със спонтанното разрешение на Портата, но уговорката, че този указ на султана, не може да бъде признат от Виена като „основание“ за стъпка, на която тя „преди това се е обявила, че има право“.⁸⁶⁸

След становищата, получени в Берлин съответно на 2 и 6 декември 1874 г., Деказ остава доста пасивен по отношение на Константинопол, след съвместните действия на Съюза на тримата императори, от съображения за сближение с Англия, той търси сътрудничество с Дерби, е приема предложението на английския външен министър като подходящ начин „да се съгласуват всички заложи интереси и да се разсеят всички уязвимости“.⁸⁶⁹

Въпреки предварителните ангажименти към Виена и Санкт Петербург, на 6 декември 1874 г. до Мюнстер е изпратена доста подвеждаща телеграма: „Лорд Одо Ръсел иска нашето съгласие преди няколко дни да предоставим на княжествата, правото да сключват търговски споразумения от името на султана и по негова собствена инициатива, като същевременно зачитат неговите права.“

След положителните съобщения от Певчески Мост и Балхаусплац, лорд Дерби вече може да получи „незабавното съгласието на канцлера за това добре дошло решение с най-искрените му благодарности“.⁸⁷⁰

Следвайки тази инструкция, посланикът погрешно смята, че предава германския отговор на английско запитване до Форин Офис и създава впечатлението, че Дерби, или дори Ръсел, е авторът на плана, а не Бисмарк.

Както по-късно Бойст пише на Андрaши, за да разреши объркването, „телеграмата, достигнала до граф Мюнстер, наречена английско предложение, всъщност е английското споразумение, което може да тълкуваме като предложение в Берлин, но германското правителство изобщо не е правило никакво предложение.“⁸⁷¹

Трябва да отбележим, противно на твърдението на Бойст, германският канцлер наистина не прави официално искане, за да запази всички възможности отворени. Но неговата неофициална препоръка, отправена под прикритието на турския посланик, несъмнено означава повече от обикновен експеримент. Бисмарк всъщност прави сериозен опит да намали прекомерните искания на Виена, както и прекомерните претенции на Портата, до разумно ниво, без нито

⁸⁶⁸ PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, *Alvensleben an Bismarck*, Nr.284, 2.12.1874, s.a. AMAE, CP Russie, Bd. 249, *Le F16 an Decazes*, Tel. Nr. 3, 10.12.1874, HHStA, PAX11, Bd. 108, *Andrassy an Hofmann*, Tel. Nr.95, 7.12.1874, s.a. ebd., *Andrassy an Zichy*, Tel., 15.12.1874, PAAA, IABq 111, Bd. 3, *Schweinitz an AA*, Tel. Nr. 72, 6.12.1874, ebd., *Schweinitz an AA*, Tel. Nr. 73, 7.12.1874, PRO, F07, Bd. 833, *Buchanan an Derby*, Nr. 364, 8.12.1874.

⁸⁶⁹ AMAE, CP Autriche, Bd. 513, *Decazes an Harcourt*, Nr. 97, 24.11.1874; *zur französischen Haltung insgesamt* s. ebd., CP Turquie, Bd. 399, *Decazes an Montgascon*, Minute, Nr. 84, 20.11.1874, ebd., *Decazes an Montgascon*, Nr. 85, 26. 11.1874, ebd., CP Angleterre, Bd. 767, *Decazes an Jarnac*, Nr. 106, 21.10. 1874, ebd., *Decazes an Jarnac*, Nr. 111, 26.10.1874, ebd., *Decazes an Gavard*, Nr. 121, 24.11.1874, BT, *Papiers Decazes*, Bd. 717 fo 115-118, *Decazes an Jarnac*, 8.11.1874.

⁸⁷⁰ PRO, F064, Bd. 800, *Derby an Russell*, Nr.275, Confidential, 16.12.1874; s.a. ebd., Bd. 807, *Russell an Derby*, Nr. 347, Confidential, 20.12.1874, ebd., FO 7, Bd. 833, *Buchanan an Derby*, Nr. 377, 19.12.1874, ebd., F0918 (*Amphill Papers*), Bd. 62, *Tenterden an Russell*, Private, 16.12.1874.

⁸⁷¹ PA XII, Bd. 108, *Beust an Andrassy*, Nr. 101B, 18.12.1874.

една от страните да губи престиж, като същевременно негласно взема предвид и английските интереси на Изток.

Тентерден⁸⁷², описва тази Бисмарковска игра като „абсурдна и под негово достойнство“, Дерби е разбираемо силно разгневен от разказа на германския посланик, тъй като той фундаментално противоречи на признанието на Бюлов пред Ръсел. Освен това, след като Елиът е информиран за разговора между Бисмарк и Аристарх бей и първата съпротива от Виена срещу плана му да обвърже преразглеждането на турските договори с ферман от султана, той незабавно се отказва от този проект, за да избегне всякаква отговорност.

Обяснението на Мюнстер, въпреки германското искане за абсолютна секретност, дори спрямо Виена, е оправдано с „перспектива за успех на предложението за фермана, направено от принц Бисмарк.“⁸⁷³

Разказът на Мюнстер създава впечатлението, че Бисмарк иска да прехвърли отговорността си върху Дерби. Министърът на външните работи незабавно и твърдо опровергава недоразумението на Мюнстер, но германският дипломат настоява за своя разказ.⁸⁷⁴

Очевидно е необходима телеграма от Швайниц, за да накара германците да разкрият тайната си относно предложението на фермана. След като германският посланик във Виена информира Вилхелмщрасе на 6 декември 1874 г. за телеграмата на Бойст от 4 декември 1874 г., разкривайки колко добре е осведомен Андреши за действията на Бисмарк, единственият изход е проактивен подход. На 7 декември 1874 г. са изпратени указания до Мюнстер, в които Бюлов вече официално признава, че Аристарх бей е разбрал „просто случайния намек“ на канцлера като „предложение“ на Бисмарк, които Портата след това е използва за собствените си решения. Следователно Мюнстер трябвало да свърже благодарността си към английското правителство, с Дерби потвърждавайки единственото германско желание „да се постигне всеобщо споразумение за разрешаване на трудностите“ и да посочи настоящото „удовлетворение“, от „обратът предизвикан с неотдавнашното съобщение на лорд Дерби, който ние напълно поклкрпяме също толкова пълноценно и в съгласие с британския кабинет“.⁸⁷⁵

Пет дни по-късно, в друг разговор с Дерби, Мюнстер признава, че самият Бисмарк е „направил предложението, или по-скоро намек, в неофициален разговор с Аристархи бей“.⁸⁷⁶

Същевременно канцлерът приема австроунгарския посланик, за да представи този етап от източната си политика в по-благоприятна светлина във Виена. Той отново подчертава „приятелските чувства на Германия, които подкрепят преди всичко интересите на Австро-Унгария“, като заявява, че самата Германия „няма особен интерес по този въпрос“ и следователно „само гласува в подкрепа на позицията на двете съюзнически сили заради поддържането на поли-

⁸⁷² PRO, F0918 (*Ampthill Papers*), Bd. 62, *Tenterden an Russell, Private*, 23.12.1874

⁸⁷³ HHStA. PAXII, Bd. 108, *Beust an Andrassy, Tel. Nr. 41*, 4.12.1874; s.a. ebd., *Beust an Andrassy, Nr. 96A-E*, 4.12.1874.

⁸⁷⁴ PRO, F064, Bd.800, *Derby an Russell, Nr.275, Confidential*, 16.12.1874, ebd., Bd. 807, *Russell an Derby, Nr. 347, Confidential*, 20.12.1874.

⁸⁷⁵ PAAA, *Botschaft London*, Bd. 110, *Bülow an Münster, Nr.616*, 7.12.1874.

⁸⁷⁶ PRO, F064, Bd. 800, *Derby an Russell, Nr.275, Confidential*, 16.12.1874.

тически тесните отношения с тях“. Що се отнася до деликатния разговор с османския посланик, той вече не отрича, че всъщност е предложил на султана да издаде ферман, оправдавайки се, че Аристархи бей е разбарал чисто практическят му съвет „с ориенталска неточност“ като официално предложение на германския кабинет.⁸⁷⁷ Но може ли това неправдоподобно приписване на вината на посланика на Портата да е достатъчно, за да компенсира загубата на доверие на Балхаусплац ?

Междувременно, действителната тема на тези обърквания и сътресения около търговското споразумение вече е отложена. След като Виена, Лондон и Санкт Петербург единодушно и решително протестират срещу проекта за конференция в Константинопол, Високата Порता, осъзнава липсата на европейска подкрепа и изправена пред румънската съпротива, оттегля ангажимента си за фермана, който се отказва напълно от това предложение.⁸⁷⁸

Великите сили най-накрая се съгласяват да считат въпроса за приключен и да го оставят такъв, какъвто е бил.⁸⁷⁹ Докато Андраши вече вижда положената основа за действителните преговори с Букурещ и оценява постигнатата „позиция като основа на по-нататъшните ни действия по този въпрос“, Бисмарк ядосано, но и „отегчително“ поради постоянните пререкания по въпроса за румънското търговско споразумение, настоятелно призова дипломатите си в Константинопол и Санкт Петербург най-накрая да го пощадят по въпроса: „Канцлерът, позовавайки се на вече дадени инструкции, сега твърдо очаква, че Ваше Превъзходителства ще престанете да докладвате за румънските търговски споразумения“.⁸⁸⁰

„Дипломатическа кампания, започната в пълно съгласие“, както баварският посланик във Виена уместно обобщава преговорите по въпроса за румънското търговско споразумение, „[завърши] не без някои разногласия, ако не и раздори, между иначе толкова приятелски настроените сили. Портата, подкрепена от английската дипломация, отново използва раздора между силите, за да запази позицията си; княжествата ефективно запазиха своите; а несигурността

⁸⁷⁷ HHStA, PAXII, Bd. 108, *Károlyi an Andrassy*, Nr. 86A-D, 12.12.1874; s.a. PAAA, IABq 111, Bd. 3, *Bülow an Schweinitz*, Nr. 611, 10.12.1874.

⁸⁷⁸ S. PRO, F065, Bd. 887, *Loftus an Derby*, Nr. 441, 8.12.1874, ebd., *Loftus an Derby*, Nr. 465, 23.12.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, *Zichy an Andrassy*, Nr. 84A-C, 27.11.1874, ebd., *Andrassy an Beust*, Reserve, 25.11.1874, ebd., *Andrassy an Zichy*, 26.11.1874, ebd., *Zichy an Andrassy*, Nr. 86A-E, 27.11.1874, ebd., Bd. 108, *Andrassy an Seiller*, Langenau, 1.12.1874, ebd., *Langenau an Andrassy*, Tel. Nr. 34, 9.12.1874, PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an AA*, Tel. Nr. 63, 12.12.1874, ebd., IABq 111, Bd. 3, *Werther an Bülow*, Nr. 211, 25.11.1874, ebd., *Werther an AA*, Tel. Nr. 81, 30.11.1874, Bd. 108, *Andrassy an Hofmann*, Tel. Nr. 95, 7.12.1874, ebd., *Calice an Andrassy*, Nr.84/pol.,16.12.1874, ebd., *Calice an Andrassy*, Tel., 17.12.1874, ebd., *Zichy an Andrassy*, Nr.92A-D, 18.12.1874, ebd., *Zichy an Andrassy*, Nr.93A-C, 23.12.1874, PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 295, 8.12.1874, *Derby an Elliot*, 5.12.1874, in: *Kremer-Auenrodel Hinch* (Hg.), *Staatsarchiv*, Bd. 29, Nr. 5492, S. 86f., PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 307, *Nachschrift*, 23.12.1874; s.a. HHStA, PA XII, Bd. 108, *Zichy an Andrassy*, Tel., 24.12.1874.

⁸⁷⁹ PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.10, *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 310, 25.12.1874, HHStA, PAXII, Bd. 108, *Andrassy an Langenau*, 2.1.1875, ebd., *Langenau an Andrassy*, Nr. 3F, 9.1.1875, AMAE, CP Russie, Bd. 249, Le F16 an Decazes, Nr. 66, 31.12.1874.

⁸⁸⁰ PAAA, *Botschaft Petersburg*, P.8, *Bülow an Alvensleben*, Tel. Nr. 98, 26.12.1874; s.a. ebd., IABq 111, Bd. 3, *Bülow an Alvensleben*, Nr. 645, 13.12.1874, ebd., *Bismarck an Werther*, Tel. Nr. 80, 26.12.1874, ebd., *Bülow an Werther*, Nr. 436, 12.12.1874. Относно хода на преговорите, които завършват на 22 юни 1875 г. с подписването на търговското споразумение от Андраши и румънския агент Коста-Форю, в *Andrassy an Handelsminister Banhans*, 19. 1.1875, zitiert nach: *Bindreiter, Beziehungen*, S. 59-100.

около ситуацията в Ориента не намаля, а по-скоро се увеличи и стана по-тревожна.”⁸⁸¹

Така въпросът за румънското търговско споразумение придобива симптоматично значение за развитието на отношенията в рамките на Съюза на тримата императори през 1874 г. Истинско разбирателство между трите сили вече не съществува. Бисмарк все повече се оказва принуден да избягва надвисналата заплаха от изолация в рамките на съюза, като неохотно приема политиките на Русия и Австро-Унгария. Но тактиката му да се съгласява със задна дата с предварителните споразумения между правителствата във Виена и Санкт Петербург, не насърчава ли сътрудничеството между тези две държави? Не осъзнават ли политиките на Певчески Мост и Балхаусплац, че държавникът на Вилхелм-цресе е загрижен единствено за предотвратяване на собствената си изолация, а не за подкрепа на руските и австро-унгарските амбиции на Балканите?

От тяхна гледна точка, не разкрива ли постоянното му търсене на начини да ангажира Англия, ограничената стойност на сътрудничеството с германския канцлер? Не се ли подсилва допълнително това впечатление от неговата неформална инициатива в последната фаза на този въпрос, която вече разкрива липса на насока в германската политика спрямо Ориента?

И как след провала на тази акция, Бисмарк ще противодейства на намаляващата сплотеност в рамките на съюза и за да предотврати постоянната заплаха от едностранни руско-австроунгарски ходове?

Не е ли сега спешно необходимо Берлин да се съсредоточи върху развиването на отношения със Санкт Петербург, защото нито сътрудничеството с Виена, нито с Лондон не дава желаните резултати и пространството му за маневриране се ограничава значително?

7. Положението на Европейската пентархия и външнополитическата ситуация на Германския Райх в края на 1874 г. В отговора си от 4 декември 1874 г. на речта в Райхстага на баварския депутат Едмунд Йорг, изпълнена с критики към германската външна политика, Бисмарк, отговаря като определя приключващата година за най-безпроблемната от 1862 г. насам, тактически мотивираният характер на това решение не бива да се подценява.⁸⁸²

С опровержението си канцлерът иска да опровергае искането на Йорг за по-голямо участие на постоянния Комитет по външни работи на Федералния съвет, председателстван от Бавария. Въпреки това, ако се абстрахираме от всякакви изчисления, тази оценка е донякъде правдоподобна, защото в пряко сравнение с революционната трансформация на Европа между 1864 и 1871 г., предходните дванадесет месеца, бледнеят в сравнение с годините 1872 и 1873, белязани от успешните срещи на тримата монарси.

Оценката на близкото минало обаче трябва да бъде различна, ако изключителните резултати от последното десетилетие, не бяха послужили като стандарт за сравняване, а по-скоро бъде използвана собствената амбиция на Бисмарк да стабилизира постигнатото срещу външнополитическите врагове и вътрешнополитическите опоненти. Разбира се, не централното събитие, а многостранните мозаечни парченца, които оформят съвместното съществуване на

⁸⁸¹ HStA-M, MA111, Bd. 2442, *Bray an Ludwig II.*, Nr.303/XLVIII, 22.11. 1874.

⁸⁸² GW, Bd. 11, S. 375, *Reichstagsrede Bismarcks*, 4.12.1874.

държавата, пречат да бъде изобразена като безпроблемна или дори успокояваща цялостната картина.

В ретроспекция веднага се откроява утвърдената, дори стабилизирана позиция на Франция в рамките на Пентархията. Въпреки че пълната равнопоставена интеграция на Републиката в кръга на европейските монархии все още не е постигната поради продължаващите вътрешни трудности, чрез своята предпазливо тактична политика, Деказ възвръща европейското доверие и сигурността, и страната му продължава да бъде разглеждана и ценена като необходим елемент от баланса на силите. Министърът постига значителен успех през октомври 1874 г. като успява да изглади опасен източник на френско-италиански антагонизъм, като изтеглянето на броненосецът „Ориноко“, които се намира в пристанището на Чивита-Векия от август 1871 г. на разположение на папата.

От м. март насам италианското правителство многократно заявява намерението си да поиска изтеглянето на френския кораб, но официално въпросът не е разгледан на Ке д'Орсе. В очакване на предстоящите парламентарни избори на 15 септември 1874 г. тази италианска позиция се променя рязко и бурно: на 21 август 1874 г. италианският посланик в Париж Нигра, в съгласие с Висконти Веноста, заявява на Деказ, че проблемът изисква бързо и безкомпромисно решение, за да се избегне победа на антифренските сили в италианския парламент. Франция трябва да изтегли „Ориноки“ през първата половина на септември, ако е възможно, без да разполага заместващ кораб в италианското пристанище, както е обмисляно на Ке д'Орсе. *“Cette solution est la seule logique, elle est la seule digne de vous et de nous”* (Това решение е единственото логично; то е единственото, което е достойно за вас и за нас.).⁸⁸³

На 5 септември 1874 г. Висконти Веноста засилва натиска, като уведомява Деказ чрез Нигра: „Въпросът е сериозен и е труден за разрешаване. Вие сте нерешителен, или Франция предпочита да има желание *„subir une pression venant de nous”* (да бъде подложена на натиск от наша страна), защото *„dissimuler l'etat de choses qui en resulterait ne pourrait durer”* (прикриването на сегашното положение не може да продължи.)“.

Въпреки това, той все още се колебае с крайните средства на *„demarche official parce qu'une fois faite, il faudrait en subir demesurement toutes les conversions, et puis parce que je voudrais eviter une echange d'explications sur le droit du stationnement et ses limites”* (официалната процедура (демарша), защото, след като бъде започната, ще трябва да се преминат всички необходими етапи, и защото искам да избегна спорове относно правото на акостиране и неговите ограничения).⁸⁸⁴

Насърчен от Ке д'Орсе, да потърси начин да премахне „оспорвания момент“ в двустранните отношения, без да засегне религиозните чувства на френското население или интересите на папата, в края на септември Деказ приема резолюция, първоначално съобщена само на Светия престол, според която папата ще продължи да разполага свободно с френски кораб, но от съб-

⁸⁸³ DDF, I, Bd. 1, Nr. 329, S. 353, Decazes an Corcelle, 10.9.1874, Nr.326, S. 350, Nigra an Decazes, Particuliere, 21.8.1874; s.a. AMAE, CP Italie, Bd. 40, Visconti Venosta an Nigra, Tel., 4.9.1874, Copie, ebd., Visconti Venosta an Nigra, 3.9.1874, Copie.

⁸⁸⁴ AMAE, CP Italie, Bd. 40, Visconti Venosta an Nigra, 5.9.1874, Copie; s.a. DDF, Bd. 1, Nr. 329, S. 353, Decazes an Corcelle, 10.9.1874.

ражения за отношението с Италия, сега корабът ще пусне котва във френско пристанище.⁸⁸⁵

Пий IX е дълбоко натъжен от новината от Париж, особено след като по същото време от Лондон пристигнало известие за закриването на английското посолство във Ватикана. Докато Дерби оправда този „шамар в лицето на ултрамонтанистите“, че това е начин да се угоди на германското и италианското правителства, както и на английските протестанти.⁸⁸⁶

Макмахон в писмото си до главата на Католическата църква изрично подчертава приемствеността на двустранните отношения, въпреки френското решение.⁸⁸⁷

След този положителен отзив от Светия престол, Ке д'Орсе взема принципно решение да изтегли „Ориноко“, но поиска от Квиринал (Италианското правителство), като отстъпка уверение, че папата може по всяко време да упражни правото си да напусне страната по всякакъв удобен за него начин.⁸⁸⁸

Едва тогава, след като заменя „une tolerance“ (разбирателство) със споразумение „qui nous donnera un droit“ (което ще ни даде право), Деказ обявява на 13 октомври 1874 г. чрез „Journal officiel“ изтеглянето на „Ориноко“ и разполагането на нов кораб на свободно разположение на папата, но във френско пристанище.⁸⁸⁹

Така Париж постигна важен успех, тъй като с отплаването на кораба изчезна „целият зародиш на конфликт с Италия“ и според Рим, „причината за неприятни инциденти“, като едновременно с това „не се накърняват“ отношенията с Ватикана, тъй като новият кораб може да изпълни възложената му - задача по всяко време.⁸⁹⁰

За Бисмарк обаче изходът от въпроса за „Ориноки“, който шарже д'афера в Париж посочва като „очевидно доказателство за приятелството на Франция с Италия“, донася нов повод за безпокойство. Той отхвърля избухването на конфликт между двете държави, „и в такъв конфликт не можем да използваме подкрепата на Италия“, а разрешаването на проблема премахва „обвързването на Италия с опашката на Бисмарк.“⁸⁹¹ Това решение дава на Франция подновен престиж в Европа и допринася за изясняване на трудните ѝ отношения с Италия и Ватикана.

⁸⁸⁵ LRO, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Lytton, Private, 27.9.1874, Copy, PRO, F027, Bd. 2060, Lytton an Derby, Nr. 1014, Most Confidential, 13.10.1874, Lyons an Derby, 24.2.1874, in: Lyons, Record, Bd. 2, S. 55.

⁸⁸⁶ PRO, FO 27, Bd. 2058, Lyons an Derby, Nr. 831, Very Confidential, 28.8.1874, ebd., Bd. 2059, Lytton an Derby, Nr. 979, Confidential, 25.9.1874.

⁸⁸⁷ DDF, I, Bd. 1, Nr. 331, S.354, Mac Mahon an Pius IX., September 1874.

⁸⁸⁸ BL-O, Hughenden Papers, B/XX/S/933, Derby an Disraeli, Private, 14.9.1874, s.a., PRO, F045, Bd.238, Derby an Herries, Nr. 175, Draft, 8.10.1874, ebd., Bd.241, Herries an Derby, Nr. 158, 16.10.1874, ebd., Herries an Derby, Nr. 170, 30.10.1874.

⁸⁸⁹ S. AMAE, CP haue, Bd.40, Visconti Venosta an Nigra, Tel., 6.10.1874, Copie; s.a. DDF, I, Bd. 1, Nr.333, S.356, Nigra an Desprez, Particuliere, 6.10.1874, PAAA, IABe61, Bd. 2, Keudell an Bülow, Nr. 126, Geheim, 3.10. 1874, HHStA, PAIX, Bd. 101, Hoyos an Andrissy, Nr.39A-E, Confidentielle, 26.9.1874, DDF, I, Bd. 1, Nr. 335, S.357, Decazes an Noailles, Tel., 12.10.1874. Още на 28 септември 1874 г. италианският официален вестник „L'Italie“ съобщава за официалното решение на Франция за отзоваването на кораба, S. ebd., S. 356, Ann. 1, Tiby an Decazes, Tel., 28.9.1874, PAAA, IABe61, Bd.2, Keudell an AA, Tel. Nr.52, 13.10.1874.

⁸⁹⁰ Hansen, Coulisses, S.280; s.a. Arlinghaus, Kulturkampf, S.368., DDF, I, Bd. 1, Nr.336, S.358, Tiby an Decazes, Tel., 13.10.1874; s.a. AMAE, CP haue, Bd. 40, Tiby an Decazes, Tel. Nr. 1, 15.10.1874., AMAE, CP Italic Bd. 40, Decazes an Tiby, Nr.75, 12.10.1874.

⁸⁹¹ PAAA, IABe79, Bd. 4, Wesdehlen an Bülow, Nr. 166, 16.10.1874, Botschaft Petersburg, P.8, Bismarck an Arnim, Nr.26, 18.1.1874, Abschrift, Arlinghaus, Kulturkampf, S. 368; s. a. BT, Papiers Decazes, 21.9.1874.

Истинското значение на това събитие от германска гледна точка е в неговото интегриране в цялостната успешната френска външна политика. Деказ вече може да пожъне богатите плодове на усилията си, въпреки че на Вилхелм-царска с недоволство се отбелязва, че двамата партньори в Тройния имперски съюз също допринасят за неговата добра реколта.

На Дунава водещите политици оценяват „мъдростта“ на френския кабинет в неговите външни отношения и признават усилията му да поправи своите бедствия, и да завладее отново мястото, което му се полага“. Андраши изрично се позовава на „лоялна подкрепа“, които Париж намира като „необходим елемент в европейската политическа сцена“ във Виена, „чрез своята предпазлива съдържаност и стремеж да отчита временните нужди в трудна ситуация, да допринесе значително за укрепването на общия мир и спокойствие и да подпомогне възстановяването на системата от противовеси, предназначена да поддържа равновесието между различните сили“.⁸⁹²

Император Франц Йосиф, в началото на ноември 1874 г., награждава с Големия кръст на Ордена на Свети Стефан Макмахон, като знак за признание за постиженията на френското правителство, а не за лични заслуги на президента, въпреки че монархът официално е почетен от учтивостта на президента само при посещението на императрицата в Париж и неговия външен министър, въпреки че монархът официално с това просто почете любезността на президента проявена към императрицата (Сиси) по време на посещението ѝ в Париж, а външният му министър, чрез избора на ордена, се опита да сведе политическото значение на това събитие до възможно да го сведе до минимум.⁸⁹³

За Ке д'Орсе и Френската република тази благосклонност, проявена от австроунгарския монарх, представлява още един важен етап в постоянната им борба за уважение и признание, чиято стойност е допълнително засилена от белгийския крал Леополд II като награждава Деказ с Белгийския кралски орден.⁸⁹⁴

От много по-голямо значение за френското правителство от тези отличия обаче е дългоочакваният, демонстративен израз на съчувствие от Александър II. Въпреки всестранный си усилия за подобряване на външните отношения, Деказ никога не губи от поглед особеното значение на отношенията с Русия, върху което неговият посланик в Санкт Петербург многократно му насочва вниманието му. Дори по румънския търговски въпрос, в писмо до Деказ, Льо

⁸⁹² HHStA, PAIX, Bd. 101, Andrassy an Apponyi, Lettre Particuliere et Confidentielle, 15.5.1874; s.a. ebd., Apponyi an Andrassy, Confidentielle, 25.4.1874.

⁸⁹³ Австроунгарският шарже д'афер в Париж предлага като алтернатива на „ордена Свети Стефан“ „ордена на Златното руно“. В писмо до Франц Йосиф, Андраши категорично отхвърля „Златното руно“, който се дава само на монарси или принцове от управляващи династии и не може да се даде на президентите на република, защото те не трябва да бъдат поставяни на едно ниво с монарсите. Андраши осъжда и едновременно удостояване на съпругата на президента като „твърде демонстративна и твърде лична почест на маршала. HHStA, PA XL, Bd. 54, Andrassy an Franz. Joseph, II. 10.1874 mit Antwort-Marginalie Franz Josephs, 23.10. 1874, s.a. ebd., PA IX, Bd. 101, Hoyos an Andrassy, 6.10.1874, ebd., Hofmann an Andrassy, Tel., 10.10.1874, ebd., Andrassy an Apponyi, 6.11.1874, ebd., Apponyi an Andrassy, Nr.48D, 21.11.1874, AMAE, CP Autriche, Bd. 513, Harcourt an Decazes, Tel. Nr.1, 2.11.1874.

⁸⁹⁴ Френският посланик във Виена дори вярва, че подчертаната причина за вниманието на Макмахон към императрица Елизабет е просто формалност за Берлин; BT, Papiers Decazes, Bd.693 fo 110f., Harcourt an Decazes, 2.11.1874; s. a. ebd., fo 259-263, Harcourt an Decazes, 23.11.1874, HHStA, PA IX, Bd. 101, Mac Mahon an Franz Joseph, 17.12.1874; vgl. Steinbach, Diplomatie, S. 76. BT, Papiers Decazes, Bd. 693 fo 197, Baude an Decazes, 14. 11.1874; vgl. Steinbach, Diplomatie, S. 76.

Фло съветва да не се подкрепя твърде силно британската позиция, „защото тя със сигурност може да ни лиши от Русия“. Русия, е силата, „от която в момента сме най-заинтересовани да управляваме“.

Дипломатът отправя остро предупреждение срещу всякакви илюзии за отношенията с Англия: „Укрита на своя остров, защитена от внушителна флота, тази търговска и преди всичко егоистична нация, никога няма да ни се притече на помощ; ние сме изпитали нейната неблагодарност, и колко жертви сме й принесли през последните 40 години!“

Льо Фло оценява Русия като страна с млад народ, възприемчив към чест и военна слава, по пътя на огромния материален прогрес, но застрашен в интересите си и единството на своята територия. Русия, той, е „наранен дълбоко душата от арогантността на пруската парвенющина“, но въпреки това мрази Англия повече от Германия. Следователно, след подновяване на „най-сърдечното споразумение“, Санкт Петербург е напълно способен „да се хвърли в обятията на нашия безмилостен враг“.⁸⁹⁵

Несъмнено Льо Фло за пореден път демонстрира доста точното си усещане както за настроеността на руските политици, така и за същността на британската външна политика. Сякаш за да потвърди тези наблюдения, руският посланик в Константинопол заявява недвусмислено ясно на френския шарже д'афер, от името на своето правителство, „че твърде тясно споразумение между представителите на Франция и Англия, дори в Константинопол, ще подейства на Петербург, като развята червена кърпа пред бика“.⁸⁹⁶

Игнатиев обаче надценява английските амбиции за такава хармония с Франция. На Темза преобладаващото мнение е, че Деказ и Жарнак са „твърде силно настроени към по-тясна близост между Англия и Франция, но им липсва последователност в политиката“.⁸⁹⁷

Докато Ке д'Орсе се стреми към „своеобразно подновяване на тясната близост между Франция и Англия, която съществуваше през по-голямата част от управлението на покойния император“, но пренебрегва „кардиналната точка“ на това по-ранно приятелство – общото противопоставяне на източната политика на Русия, защото „основната цел на настоящата политика на Франция е да спечели благоразположението на Русия“.⁸⁹⁸

Взаимното им сътрудничество по испанския и румънския въпрос, се приема като „голям успех“ в Лондон, така и за Деказ, и Дерби започва да го цени като човек с „благоразумни и разумни възгледи“. Продължаващите конфликти на интереси, като политиката на „бляскава изолация“, обаче предотвратяват по-нататъшното сътрудничество между Лондон и Париж от английска гледна точка.⁸⁹⁹

Литън, подчертава пред Деказ „искреността, с която моето собствено правителство желае Франция да бъде силна и стабилна“, и подчертава безразличи-

⁸⁹⁵ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 693 fo 183-186, *Le Flö an Decazes*, 12.11.1874.

⁸⁹⁶ AMAE, *CP Turquie*, Bd. 399, *Montgascon an Decazes*, Nr. 118, 26.10.1874; s.a. ebd., *CP Angleterre*, Bd. 767, *Jarnac an Decazes*, Nr. 117, 6.11.1874.

⁸⁹⁷ LRO, *Derby Papers*, 16/1/11, *Lyons an Derby, Private*, 1.9.1874; s.a. ebd., *Lyons an Derby, Private*, 28.8.1874, RA, QJV 1874, *Journal* 28.11.1874.

⁸⁹⁸ LRO, *Derby Papers*, 16/1/11, *Lyons an Derby, Private*, 28.8.1874, im Auszug auch in: RA, J 86, Nr. 24.

⁸⁹⁹ LRO, *Derby Papers*, 17/1/4, *Derby an Lytton, Private*, 16.11.1874, Copy, im Auszug auch in: BT, *Papiers Decazes*, Bd. 693 fo 218-220.

ето към вътрешните френски дела, заявявайки, че „Англия никога няма да бъде привърженик на която и да е политическа партия или личност във вашата страна“⁹⁰⁰.

Същността на английската политика спрямо Франция едва ли може да бъде описана по-добре от думите на Дерби: „Можете да сте сигурни, че ще поддържам там [в Париж], както и другаде, отношенията, които трябва да съществуват между нашите правителства.“⁹⁰¹

Тази гледна точка има още по-голяма тежест, защото почти съвпада с възгледите на кралицата, която уведомява своя външен министър на 31 август 1874 г.: „Кралицата не приевтства категорично нов тесен съюз с Франция, особено с републиканска Франция. Германия, Австрия и дори Русия са далеч по-полезните естествени и добри съюзници за Англия, но ние винаги трябва да се стремим да бъдем в добри и приятелски отношения с Франция. Херцог Уелингтън казва [...] „Голямо приятелство [с Франция], но никаква любов“. И това е съвсем вярно. Изключителната близост с (Втората) Империя по време и непосредствено след Кримската война, не беше полезно за нашата страна.“⁹⁰²

Деказ предпочита приятелството с Русия пред връзките с Англия, но осъзнава, че връзката с Лондон никога не бива да се прекъсва в полза на едностранни връзки със Санкт Петербург, защото той смята, че в Съюза на тримата императори, решаващото влияние е на Бисмарк и водещо е политическото превъзходство на Германия.⁹⁰³

Горчаков иска да затвърди позицията си, но многократните му опити да демонстрира жест на благоразположение към Франция, например връчването на ордена „Свети Андрей“ на Макмахон, досега са неуспешни.⁹⁰⁴ Руският канцлер винаги твърди: „Силна и могъща Франция е необходима за Европа“, но същевременно посочва ненавременността на подобно руско отношение и многократно отбелязва с известно раздражение френската лековерност относно германските планове за агресия, което той отрича като несериозни.⁹⁰⁵

Но тихото недоволство и безпокойство в Париж, изчезва в края на ноември, когато руските дипломати говорят много откровено за двустранните отношения с Франция. Шувалов предизвиква интерес със своите профренски и антигермански изявления. Още през октомври той впечатлява Дерби с изявлението си, „че императорът на Русия не харесва подчинението на по-малките германски монарси на императора на Германия, но не възнамерява да се намесва, но ако бъде направен някакъв опит за анексиране на германските провинции

⁹⁰⁰ LRO, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Lytton, Private, 16.11.1874, Copy, im Auszug auch in: BT, Papiers Decazes, Bd. 693 fo 218-220.

⁹⁰¹ LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lytton an Derby, Private, 30.11.1874, s.a. AMAE, CP Angleterre, Bd. 767, Jarnac an Decazes, Nr. 114, 2.11.1874, ebd., Jarnac an Decazes, Nr. 128, 29.11.1874.

⁹⁰² BL-O, Hughenden Papers, B/XIX/B/83a, Queen an Derby, 31.8.1874, Copy, auch in: RA, J 86, Nr. 25.

⁹⁰³ HHStA, PAXII, Bd. 108, Apponyi an Andrassy, Nr.51A-B, 19.12.1874.

⁹⁰⁴ Steinbach, Diplomatie, S.74-76.

⁹⁰⁵ AMAE, CP Allemagne, Bd. 15, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 75, Confidentielle, 20.11.1874; s.a. BT, Papiers Decazes, Bd. 693 fo 1-6, Bernhard d'Harcourt an Decazes, 12.10.1874, Copie in: ebd., Papiers Chaudordy, Bd. 1, s.a. BT, Papiers Decazes, Bd.693 fo 251 f., Gontaut-Biron an Decazes, 21.11.1874, ebd., Bd.694 fo 54-57, Le Flö an Decazes, 30.11.1874, ebd., fo 73-76, Gontaut-Biron an Decazes, 2.12.1874, DDF, 1, Bd. 1, Nr. 343, S.364, Gontaut-Biron an Decazes, Tel., 19.11.1874, ebd., Nr. 344, S. 364f., Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 78, 2.12.1874.

на Австрия към Германската империя, ще бъде поставено под въпрос, дали Русия ще позволи толкова голямо разширение на своя съсед“.⁹⁰⁶

Той отхвърля френските опасения от германско нападение в разговор с Гавар със забележката, че германците „имат всичко, което искат“, и подчертава, че за Франция е неотложна вътрешната, а не военната реорганизация.⁹⁰⁷

Дори успокоява Жарнак⁹⁰⁸ и Деказ с думите, че „според него е много възможно войната да бъде по-скоро между Русия и Германия, отколкото между тази Германия и Франция“.⁹⁰⁹ И добавя, че Русия няма от какво да се страхува, защото Бисмарк знае, че Франция „ще се възстанови [...], за да си върне Елзас и Лотарингия“ веднага щом Германия изпадне в беда. Берлин не е нито застрахован от „*soulevement du Slesvig, appuyé par le Danemark*“ (Въстанието в Шлезвиг, подкрепено от Дания), нито може да бъде сигурен в поведението на Виена.⁹¹⁰

Френската дипломатия чува тези изявления с голямо задоволство, въпреки че не е толкова важно съдържанието им, колкото личността на самия Шувалов, традиционно смятан за слино прогермански настроен, открито полага „целенасочени усилия“ да установи приятни отношения с нас.“⁹¹¹

Тези изявленията, отправени към бреговете на Сена, са разглеждани като поредно доказателство, „че Русия търси близки отношения с Франция и иска да установи добри отношения с всички наши възможни правителства“.⁹¹²

Това се дължи на постепенно разпространяващата се идеята на бреговете на Нева „че ние сме единствената държава, която може сериозно да им помогне (на французите) срещу амбициозните видения на Германия, както и Франция е единственият съюзник, на когото можем да разчитаме един ден в случай на нов пожар.“⁹¹³

Ке д'Орсе веднага използва тази възможност, да засили влиянието си върху руските дипломати и политици в профренска посока, чрез удостоверяването с ордени и лични награди: Вестман е повишен в чин „Велик офицер“ на Почетния легион през, посланика в Париж Орлов получава ордена „Голям кръст“ и дори секретарят на посолството във Виена, Татищев, получава „Кръста на Почетния легион“, защото според Харкур е бил „много профренски настроен“ и не обича прусаците. Преди всичко Харкур иска да почете този „фаворит“ на Новиков „*de faire quelque d'agréable à l'ambassadeur qui a tou-jours été plein de prévenances pour moi*“ (да направя нещо приятно за посланика, който винаги е бил толкова внимателен към мен“).⁹¹⁴

⁹⁰⁶ LRO, Derby Papers, 17/1/9, Derby an Loftus, Private, 12.10.1874, Copy.

⁹⁰⁷ DDF, I, Bd. 1, Nr.339, S. 361, Jarnac an Decazes, Nr.113, 28.10.1874.

⁹⁰⁸ Филип Жарнак е френския посланик в Лондон по това време. (б. пр.)

⁹⁰⁹ RA-K, Frankrig Depecher, Moltke-Hvitfeldt an Rosenorn-Lehn, Nr. 45, 13.11.1874.

⁹¹⁰ AMAE, CP Angleterre, Bd. 767, Jarnac an Decazes, Nr. 115, 2.11.1874, BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 176f., Decazes an Harcourt, Confidentielle, 5.12.1874; vgl. Dreux, L'ambassade, S. 119.

⁹¹¹ Bf, Papiers Decazes, Bd. 694 fo 150-156, Jarnac an Decazes, Nr. 29, Particuliere, 19.12.1874.

⁹¹² BT, Papiers Decazes, Bd. 694 fo 108-111, Harcourt an Decazes, 12.12.1874.

⁹¹³ AMAE, CP Russie, Bd. 249, Le Flö an Decazes, Nr. 61, Confidentielle, 17.11.1874.

⁹¹⁴ Първоначално Ле Фло иска да наградя Стремоухов, за „услугите, които ми оказа многократно, бяха изключително важни, както и ценната информация която ми предоставяше, не толкова от приятелството си към мен, колкото от пламенното му съчувствие към Франция.“ Тогава Деказ му посочва, че награждаването на Стремоухов може да обиди неговия началник Вестман, който все още не бил удостоен с отличие, след което орденът е връчен на Вестман, а не на директора на Азиатския отдел. S. BT, Papiers Decazes, Bd. 694 fo 54-57, Le Flö an Decazes,

Върховното постижение на тези демонстративни жестове на нарастващото френско-руско приятелство е пътуването на царицата до Париж в края на ноември и последвалото връчване на ордена „Свети Андрей“ на френския президент в средата на декември 1874 г., инициатирано от Мария Александровна, „[за да може] да демонстрира деликатните грижи, които е получила [...], и да под-разни германците, които тя ненавижда“⁹¹⁵

За политиците на Ке д'Орсе този орден е дългоочакваният официален из-раз на симпатия, и за тяхна голяма радост, е посрещнат с бурни аплодисменти на брега на Нева. „Всичко е наред“, обобщава френският посланик в Санкт Пе-тербург, „без никакви признаци на безпокойство за добри чувства на Русия към нас“.⁹¹⁶

Но въпреки това, награждаването с ордени, естествено няма същото зна-чение, както френската военноморската демонстрация в Кроншат, през юли 1891 г. Засега френската дипломация имаше сериозни съмнения, че в случай на криза, Певчески Мост, ще отиде отвъд жестовете на добра воля и активно ще защити френските интереси.

Деказ отбелязва с леко разочарование, че Шувалов, който придружава ца-рицата до Париж, не дава други обещания освен общото споменаване на жела-нието на царя да поддържа мира.⁹¹⁷

Дори Льо Фло, който многократно анализира бъдещето на френско-руските отношения с оптимизъм, но без илюзии, предупреждава срещу прека-лено далечните очаквания, въпреки последователните доклади на различни френски дипломати за „настроенията на безспорна доброжелателност“ в Ру-сия: „Продължавам да повтарям, че откриваме само много дискретни надежди на постоянно променяща се основа, променяща се навсякъде поради непосто-янството на общественото мнение, и то се се променя особено в Русия, където погледите остават впериени в очите на императора и чакат само той да намигне, за да състави собственото настроение“.⁹¹⁸

За Деказ е известно, че вуйчото на Александър II, германският кайзер има силно влияние върху него. Въпреки това Льо Фло докладва уверено: „*Quoiqu'il en soit, la situation est bonne et avec un peu d'adresse et d'habile eile ne pourra desormais que s'ameliorer.*“ (Във всеки случай, положението е добро и с малко умения и сръчност, може само да се подобри оттук нататък).⁹¹⁹

Дори френският поглед към Берлин, вече не е скован от страх, а започва да придобива прагматизъм: „Не бива да създаваме впечатление, че ни е страх от прусаците, но не трябва да ги забравяме нито за миг“, съветва посланикът

30.11.1874, Steinbach, *Diplomatie*, S.76; s.a. RA-K, *Frankrig Depecher, Moltke-Hvitfeldt an Rosenorn-Lehn*, Nr.53, 30.12.1874, BT, *Papiers Decazes*, Bd. 694, fo124-126, *Harcourt an Decazes*, 16.12.1874.

⁹¹⁵ *Papiers Decazes*, Bd.694 fo 130-133, *Le Flö an Decazes*, 18.12.1874; s.a. DDF, I, Bd. 1, Nr. 347, S. 366, *Le Flö an Decazes*, Tel., 13.12.1874; AMAE, CP Angleterre, Bd. 767, *Jamac an Decazes*, Tel. Nr. 1, 19. 12.1874.

⁹¹⁶ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 694 fo 130-133, *Le Flö an Decazes*, 18.12.1874.

⁹¹⁷ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 717 fo 182-185, *Decazes an Gontaut-Biron*, 7.12.1874; vgl. Steinbach, *Diplomatie*, S. 76f.

⁹¹⁸ AMAE, CP Russie, Bd.249, *Le Flö an Decazes*, Nr.58, 11.11.1874; vgl. ebd., CP Turquie, Bd. 399, *Montgascon an Decazes*, Nr. 116, 23.10.1874.

⁹¹⁹ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 694 fo 130-133, *Le Flö an Decazes*, 18.12.1874; dagegen HHStA, PAX, Bd.66, *Langenau an Andrassy*, 74A-C, 23.12.1874, ebd., PAVIII, Bd.81, *Andrassy an Beust, Lettre Particuliere et Confidentielle*, 25. 11.1874.

своя външен министър, като улавя точно общото мнение в Ке д'Орсе, както и в дипломатическия корпус.⁹²⁰

Преценката за външнополитическата ситуация на Германския Райх в края на годината обаче едва ли дава основание за подобна увереност и удовлетворение. Напротив, политическата ситуация се влошава „в ущърб на новия райх“ както на отрицателния полюс от Запад, така и на положителния полюс на Изток.⁹²¹ Докато „историческият враг“ Франция получава демонстративно „признание за политиката си, благоприятна за мира в Европа“ от Австро-Унгария и Русия за много кратко време, Германският Райх се оказва в несигурно положение.⁹²²

Райхът е обсипван в Европа на „все по-чести слухове за германските намерения за анексиране, войнственост и намеса“.⁹²³ Френският „*Journal de Debats*“, през есента на 1874 г. дори е спечелен за интересите на Балхаусплац от виенския публицист Хайнрих Вижински, който пише в края на октомври, че международното недоверие към политиките на Бисмарк се основава „не толкова на действителните му действия, отколкото на голямата власт [...], който съдбата толкова внезапно му е дала и който създава впечатлението, че е способни да рискува всичко, което е възможно“.⁹²⁴

Това отношение на печата, съответстваше на дълбокото недоверие към германския канцлер и неговата външна политика сред европейската дипломация. В Лондон по това време отново пристигат доклади от Ръсел, белязани от „дълбоко вкоренено убеждение“ за Бисмарк, „че неговата мисия на земята е да обедини германците в Европа и да ги направи доминиращ народ в света“, като предупреждава Форин Офис „никога да не губи от поглед обстоятелството, че Германия, със своята прекрасна военна организация, има властта и възможността, да доведе за една-две седмици, най-мирните международните отношения в Европа във война.“⁹²⁵ Същата загриженост изразява и Литън, който, за разлика от Ръсел, е убеден, че Германия не се задоволява с военната си превъзходство, а се стреми и към военноморска мощ и впоследствие към придобиване на колонии.⁹²⁶

След незадоволителните резултати от колебливия му опит през пролетта да подобри двустранните отношенията с новото консервативно правителство в Лондон и предвид мнението му, потвърдено от тези усилия, че Англия е „не-надеждна“ защото външната ѝ политика „се променя със смяната на правителствата“, Бисмарк остава фиксиран върху Тройния имперски съюз, като единствен инструмент за сигурност на Германия. Но дали този съюз на „трите север-

⁹²⁰ BT, *Papiers Decazes*, Bd.694 fo 54-57, *Le Flö an Decazes*, 30.11.1874, s.a. ebd., fo 170-173, *Gontaut-Biron an Decazes*, *Particuliere*, 20.12. 1874, ebd., Bd. 717 fo 115-118, *Decazes an Jarnac*, 8.11.1874, AMAE, CP *Allemagne*, Bd. 15, *Gontaut-Biron an Decazes*, Nr. 70, 15.10.1874; vgl. *Dreux, L'ambassade*, S. 120.

⁹²¹ Muller-Link, *Industrialisierung*, S. 116.

⁹²² HStA-M, MAIII, Bd. 2442, *Bray an Ludwig IL*, Nr. 326/LII, 22.12.1874, HHStA, PA III, Bd. 107, *Münch an Andrassy*, Nr. 75C, *Reserviert*, 31.10.1874.

⁹²³ S. Lytton *an Lyons*, 27.10.1874, in: *Lyons, Record*, Bd.2, S.60f.

⁹²⁴ *Hohenlohe, Denkwürdigkeiten*, Bd. 2, S. 139, *Journal* 12.11.1874, HHStA, PA XII, Bd. 107, *Langenau an Andrassy*, Nr.66A-F, 25.11.1874, ebd., PAX, Bd. 66, *Langenau an Andrassy*, Nr. 70A-F, 11.12.1874.

⁹²⁵ PRO, F064, Bd. 806, *Russell an Derby*, Nr. 236, *Secret*, 16.10.1874, als Copy in: RA, 150, Nr. 309, Bd. 807, *Russell an Derby*, Nr.272, 4.11.1874; s.a. ebd., *Walker an Derby*, Nr. 70, 4.11.1874.

⁹²⁶ Lytton *an Lyons*, 27.10.1874, in: *Lyons, Record*, Bd.2, S.60f.

ни двора“ както го наричат, дали все още заслужава името си? Може ли все още той да разчита на двамата си партньори в този троен съюз?

След посещението в Петербург, Андрaши и Горчаков непрекъснато укрепват приятелството между двете сили чрез кадрови и външнополитически инициативи.⁹²⁷ Решенията се възприемат като поставени на по-твърда основа. По всички политически значими въпроси от 1874 г. те демонстрират желание за единство, което остава неосъществено само по испанския въпрос, защото Андрaши подценява упоритостта в резервите на Александър II. За разлика от това, различията в мненията в последната фаза на румънския въпрос се считат за незначителни както на Дунав, така и по Нева, тъй като предложенията на Вестман, не намират подкрепа дори от началника му Горчаков.⁹²⁸

Така в края на годината оформя външното впечатление за почти пълен съюз между двете държави, впечатление, оформено значително по Дунав от нарастващата мощ на силите, склонни към пълен съюз на Виена със Санкт – Петербург.⁹²⁹

Друг важен елемент в приятелството между Австро -Унгария и Русия е, че и двете сили имат „малко доверие в политиката на принц Бисмарк“, и приятелството с Берлин в никакъв случай не е предмет на обсъждане от гледна точка на Виена, но Андрeши, нейният най-важен, може би дори единствен, привърженик на Дунав, не може и не иска да избегне подобряването на отношенията със Санкт Петербург, защото признава тактическата им полезност за оказване на натиск върху Берлин и за вътрешнополитическата консолидация, а от друга страна е необходимо да се противопостави, според прогнозите на Новиков, че ерцхерцог Албрехт трябва да се разглежда като човекът, „чиято политическа система ще наследи тази на граф Андрeши“⁹³⁰

Предвид алтернативите между правителствата оглавявани от Бойст или ерцхерцог Албрехт, който според военния министър Кун, възлага надеждите си на руския престолонаследник Александър (III) който иска да отдели Русия от Германия, „за да може след това да си отмъстим на Прусия в нов съюз с Франция и съюзническа или поне неутрална Русия“, Бисмарк е наясно за необходимостта от запазване на „системата“ на Андрaши като по-малкото зло.⁹³¹

Канцлерът информира Ръсел, за да оправдае политиката си спрямо Румъния, „Ако Андрaши падне, австро-клерикалната партия се върне на власт и руското влияние надделее във Виена, ще последват проблеми и объркване без край“.⁹³²

Именно тази възможност за оставка на Андрaши в края на годината хвърли внезапна сянка върху европейската политика. Разногласията между външния министър и транслейтанското министерство относно румънското търговс-

⁹²⁷ Hohenlohe, *Denkwürdigkeiten*, Bd. 2, S. 139, *Journal* 12.11.1874.

⁹²⁸ HHStA, PA XII, Bd. 107, *Langenau an Andrassy*, Nr.66A-F, 25.11.1874, *ebd.*, PAX, Bd. 66, *Langenau an Andrassy*, Nr. 70A-F, 11.12.1874.

⁹²⁹ AMAE-B, CP *Autriche*, Bd. 41, *Jonghe an Aspremont-Lynden*, Nr. 189/278, 1.10.1874; s.a. RA-K, *Ostzig Depecher*, *Falbe an Rosenorn-Lehn*, Nr. 17, *Confidentielle*, 17.11.1874, *ebd.*, *Falbe an Rosenorn-Lehn*, Nr. 20, 25. 11.1874, HHStA, PA X, Bd. 66, *Andrassy an Gorcakov*, 20.12.1874, KA-W, B 670/7, NL Kuhn, S. 292-294, *Tagebuch* 18., 23. u. 24.12.1874.

⁹³⁰ RA-K, *Ostzig Depecher*, *Falbe an Rosenorn-Lehn*, Nr. 17, *Confidentielle*, 17.11.1874, Nr. 20, 25.11.1874.

⁹³¹ KA-W, B670/7, NL Kuhn, S.293, *Tagebuch* 24.12.1874.

⁹³² PRO, FQ64, Bd.807, *Russell an Derby*, Nr.261, *Secret*, 1.11.1874.

ко споразумение и продължаващите митнически преговори със Санкт Петербург очевидно създават сериозна заплаха за позицията на министъра във Виена, особено след като по същото време се разпространява слуха „че императорът е уморен от Андраши и иска промяна“.⁹³³

В европейските столици тези доклади са повод за размисли върху настоящите и бъдещите съюзи в рамките на Пентархията.

Ке д'Орсе отдава малка тежест на докладите от Балхаусплац, тъй като Харкур е убеден, че липсват три съществени фактора за смяната на правителството: 1. Човек, който да замести [Андраши] [...] 2. Организирана партия, която да подкрепи нова политическа посока. 3. Други съюзи, които да заместят пруския съюз.⁹³⁴

С оглед на собствената си външна и вътрешна политическа ситуация, Декаказ намира тази преценка за доста желателна, тъй като Андраши „не е човекът на решителните действия и не трябва да очакваме от него големи авантюри“.⁹³⁵ Следователно основното значение е върху вътрешната и военна консолидация на Монархията, за да бъде пълноправен съюзник.

Харкур не се съмнява, „че лично императорът, императорското семейство и армията хвърлят тревожни и нетърпеливи погледи към нашата страна. Те очакват нашето военно възраждане и ще им помогнат с каквото могат“. Веднага щом Франция може да представи стабилно правителство и милион войници, продължава той, Франц Йосиф ще се отдели от Германия, „ще управлява страната си според истинските си възгледи и личните предпочитания“.⁹³⁶

До този момент обаче, според мнението на посланика и неговия министър, е от съществено значение „че докато нямаме ефективна подкрепа, която да предложим на Хабсбургите, граф Андраши е толкова ценен за нас, колкото всеки друг“.⁹³⁷

На Темза, за разлика от Сена, общественото мнение е категорично против Андраши. Неговата обичайна неразумност по отношение на румънския въпрос, предизвиква значително негодувание на Дерби, което го определя като много нестабилен. „Той (Андраши) създаде много ненужни проблеми за Румъния“, пише Дерби на Ръсел на 23 ноември 1874 г., „и като цяло не изглежда много благоразумен човек“.⁹³⁸

⁹³³ HStA-St, E 71b, Büschel 77.1, Baur an Mitnacht, 13.11. 1874, ebd., Baur an Mitnacht, 17.11.1874, TAAA, IAA163, Bd.3, Schweinitz an Bismarck, Nr.344, Vertraulich, 29.11.1874, ebd., Schweinitz an Bülow, Nr.336, 14.11.1874, PRO, F027, Bd.2042, Derby an Lytton, Nr.658, Most Confidential, 14.11.1874, ebd., F064, Bd. 807, Russell an Derby, Nr.311, Secret, 30.11.1874, AMAE-B, CP Allemagne, Bd.2, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr.364, Confidentielle, 21.11.1874, AMAE, CP Angleterre, Bd. 767, Decazes an Jarnac, Tel., 13.11.1874, ebd., Decazes an Jarnac, Nr. 115, 13.11.1874, BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 144-148, Decazes an Gontaut-Biron, Cabinet, 20.11.1874, Novikov an Gorcakov, 28.12.1874, in: Dwszegi, Außenpolitik, S.93f., Anm.7, PRO, FO 7, Bd. 833, Buchanan an Derby, Nr. 350, Secret, 3.12.1874.

⁹³⁴ BT, Papiers Decazes, Bd. 693 fo 259-262, Harcourt an Decazes, 23.11.1874; Още през юли Харкур съобщава за недоволството във Виена от политиката на Андраши на Балканите (по румънския въпрос), което остава неизразено само защото няма наследник. Bd. 691 fo 164-167, Harcourt an Decazes, 4. 7.1874

⁹³⁵ BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 153-157, Decazes an Harcourt, 25.11.1874.

⁹³⁶ BT, Papiers Decazes, Bd. 693 fo 259-262, Harcourt an Decazes, 23.11.1874.

⁹³⁷ BT, Papiers Decazes, Bd.717 fo 153-157, Decazes an Harcourt, 25.11.1874; s.a. ebd., Bd. 694 fo 108-111, Harcourt an Decazes, 12.12.1874.

⁹³⁸ LRO, Derby Papers, 17/1/11, Derby an Elliot, Private, 29.9.1874, Copy, Derby Papers, 17/1/6, Derby an Russell, Private, 23.11.1874, Copy, s.a. ebd., Derby an Russell, Private, 1.12.1874, Copy, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 29.11.1874.

Посланикът е искрено учуден от очевидното безразличие на Форин Офис към смяната на ръководството на Балхаусплац, защото самата идея за смяна на правителството във Виена го изпълвала с безпокойство. Като негерманска сила, Австро-Унгария може, в случай на война, да се или към Русия, или към Франция, или и към двете срещу Германия. „Следователно най-тесният съюз с Австрия е необходим за мира и безопасността на Германия. Но тъй като националните интереси на Австрия и Германия не са абсолютно идентични, този тесен съюз трябва да се търси в идентичните цели на държавниците, които управляват двете империи.“

Веднага щом оставката на Андраши проправи пътя за антигермански или ултрамонтаниски министър с профренски, католически или проруски симпатии, „изкуствените връзки, които сега държат Австрия с Германия, ще бъдат разкъсани, ще последва международно недоверие и имперското (германското) правителство ще трябва да приеме политика, удовлетворяващ Националната партия, че Германия няма от какво да се страхува от Австрия, а Австрия няма за какво да се надява на Франция или Русия.“ Следователно английският дипломат за пореден път заключава, „че има повече основания да се мисли за война с Австрия, отколкото с Франция, за по-нататъшното укрепване и завършване на германското единство.“⁹³⁹

Според уверението на Хофман към Швайниц, съществуващите разногласия по търговските и митническите въпроси няма да доведат до смяна на министри, и Вилхелмщрасе инструктира своя посланик във Виена да държи Берлин „в постоянен контакт относно опитите за подкопаване на позицията на граф Андраши“.⁹⁴⁰ Бюлов се въздържа от по-нататъшни заключения, но ясно заявява, че възможността за смяната на Андраши трябва да се има предвид в средносрочен или дългосрочен план.⁹⁴¹

С оглед на тази вероятна загуба на един от двата крайъгълни камъка на съюза, значението на Русия като оставащ стълб естествено нараства за Германския Райх. Този стълб обаче изглеждаше много несигурен, както ясно демонстрират напреженията в двустранните отношения, които многократно се появяват през последните месеци, въпреки многократните устни декларации за приятелство. Предвид рязкото отхвърляне на германското искане за признаване на Серано, демонстративното подобрение в отношенията с Виена и одобрителното застъпничество за Париж, с антигерманските безпогрешни подтекстове, впечатлението за „нарастаща студенина и взаимно подозрение между Русия и Германия“ се разпространява в цяла Европа.⁹⁴²

⁹³⁹ PRO, F064, Bd.807, Russell an Derby, Nr.313, Confidential, 30.11.1874. Дерби отхвърля тези предположения на своя посланик, като заявява, че не знае нищо за ултрамонтаниски наследник на Андраши и по-скоро вярва в подновената кандидатура на Бойст. LRO, Derby Papers, 17/1/6, Derby an Russell, Private, 1.12.1874, Copy.

⁹⁴⁰ PAAA, IAAI63, Bd. 3, Bülow an Schweinitz, Nr. 632, 24.12.1874; s.a. ebd., Schweinitz an Bismarck, Nr.363, 17.12.1874, HStA-St, E71b, Büschel77.1, Baur an Mitnacht, 17.11.1874.

⁹⁴¹ PAAA, IAAI 63, Bd. 3, Bülow an Schweinitz, Nr. 632, 24.12.1874, ZStA-M, Rep.92, NL Keudell, Nr. 44, Bülow an Keudell, 18.11.1874.

⁹⁴² LRO, Derby Papers, 16/1/11, Lytton an Derby, Private, 17.11.1874, s.a. ebd., 17/1/9, Derby an Loftus, Private, 1.12.1874.

Чувството се засили и у самия Бисмарк, както научава Ръсел от общ приятел, „че канцлерът не може да разчита на сътрудничеството на руския си съюзник във всички случаи, както се е надявал и очаквал.“⁹⁴³

Тълкуването, което понякога се среща в литературата, че германско-руският дисонанс е резултат от личната борба за власт между двамата държавници, в която Горчаков е искал да накара своя „бившият ученик“ Бисмарк „да почувства превъзходството му[...]“ и е избрал Франция като „подходяща арена за унижение“, със сигурност е недостатъчно, въпреки че личните пристрастия не бива да се отричат.⁹⁴⁴

Поразителните „остри и неприятни чувства“ (спрямо Германия) демострирани в Париж от изказванията на царицата придружена от великият княз (престолонаследника) и двамата дипломати Орлов и Шувалов показват, че антигерманските настроения в края на 1874 г. в никакъв случай не се ограничават само до руския канцлер, а вече обхващат големи части от политическото ръководство и дори засягат царя.⁹⁴⁵

В Париж и Лондон политиките регистрират тези пукнатини в германоруското приятелство с неприкрито задоволство, и съдържана надежда. Докато Деказ уверено коментира последните развития с думите: „Това е от нашата полза“⁹⁴⁶, Дерби уведомява Лофтъс: „Не виждам, че е наша работа да се намесваме в това тяхно съперничество, двете велики сили ще са ни полезни като се контролират взаимно“, защото: „Перспективата да имаме двама врагове вместо един, с когото да се справяме, ще държи германците тихи: а опасенията от проблеми в Европа ще накарат руснаците да мируват в Азия“. Въпреки това поразително охлаждане на германоруското приятелство, Дерби се съмнява в разговор с посланик Жарнак, за да предотврати прекалено амбициозните френски надежди – „не знаем дали това чувство на охлаждане, някога ще стане толкова силно, че да преодолее симпатията, породена от близките отношения между двата двора и очевидните съображения за политическата целесъобразност, които ги кара да останат в добри отношения. Като цяло съм склонен да вярвам в поддържането на мир между двете страни. Не може да има сигурност, когато всичко зависи от личната воля на двама или трима души.“⁹⁴⁷

От гледна точка на Бисмарк, това със сигурност не са нито индивидуални враждебности, нито дребнави зависти, а по-скоро признаци на взаимна борба за надмощие в рамките на Съюза на тримата императори и следователно в континентална Европа. Стремешът на Бисмарк, чрез мощта на Германския Райх да насърчава мира и сигурността е използван от руското ръководство за всеобхватно подобряване на външнополитическите отношения на Русия. Този подход е посрещнат с предпазливо до ентузиазизирано одобрение в Париж, Виена и Лондон, поради неспокойната политика на германския канцлер.

⁹⁴³ PRO, F064, Bd. 806, Russell an Derby, Nr. 254, Most Confidential, 31.10.1874.

⁹⁴⁴ Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 224.

⁹⁴⁵ BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 176f., Decazes an Harcourt, Confidentielle, 5.12.1874, Decazes an Le Flo, 6.12.1874, PAAA, IABc 79, Bd. 4, Bülow an Hohenlohe, Nr. 620, Venraulich, 28.12.1874. Вилхелмцарска приписва на Орлов „злобата“, с която „Брюксел Норд“ коментира „събитията тук, особено личността на райхсканцлера“.

⁹⁴⁶ LRO, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Lytton, Private, 16.11.1874, Copy; s.a. BL, Add. MSS, Bd. 38969, Layard Papers, Lytton an Layard, Private, 17.11.1874. BT, Papiers Decazes, Bd. 694 fo 179f.

⁹⁴⁷ Derby an Jarnac, Private, Nr.3, 21.12.1874, Copie.

Вместо спокойно да очаква твърд съюз между Русия, Австро-Унгария и Германия, който да послужи за изолация на Франция, Бисмарк се озовава под комбинирания натиск на тези сили, принуждавайки го да се ангажира неохотно, с второстепенни въпроси, за да избегне изолацията. И става така, че европейският център на властта, който Бисмарк иска да премести окончателно от Париж в Берлин от 1871 г. му се изплъзва и попада в руски ръце?

Разминаването между стремежите и реалността във външнополитическите цели на Германския Райх едва ли може да бъде по-безмилостно разкрито, отколкото чрез следните преценки на руски дипломати и политици: Новиков заявява във Виена, „сега Русия упражнява доминиращо влияние в света и ще го докаже, ако е необходимо“⁹⁴⁸, Шувалов твърди в Париж: „Прусците не са сигурни нито в нас, нито в Австрия“⁹⁴⁹, Орлов гордо пояснява, „Мирът на Европа сега зависи от Русия и ние няма да допуснем война“⁹⁵⁰, Горчаков твърди, „Русия сега е практическият господар на положението“⁹⁵¹. (Б. пр. Типична руска самозаблуда и самонадценяване и цялата истина за безпомощността на Русия без подкрепата на Германия, ще лъсне няколко години по-късно на Берлинския конгрес

Политическите кръгове по бреговете на Шпрее са изключително раздразнени от тази настоятелно заявявана руска претенция за хегемония в Европа и реагират с открито възмущение и обида, когато по време на пътуването си през Берлин през ноември 1874 г. след задължителната хвалебствена реч за Тройния съюз и германо-руското приятелство, руският канцлер, забележително предвижда бъдещите събития и заявява „твърдото си намерение“ да „поддържа мира в Европа и готовността си да гарантира неговата трайност“. С „германска чувствителност“, както се изрази Одо Ръсел „военните, гражданските и дворцовите кръгове“ яростно опровергават тази непоискана декларация за мир: „Никой не го моли да поддържа мира в Европа, най-малкото пък Русия, само Германия може да гарантира неговата трайност! Хиляди дяволи!!!“, коментира английският посланик, очевидно напълно изненадан от тази откровена критика към руския държавник от високопоставените германски фигури.⁹⁵²

В ярък контраст с това са официалните германски изявления за състоянието на германо-руските отношения. Докато на 29 октомври 1874 г., в своята филипика пред Райхстага, Бисмарк все още се обръща към Франция и Австро-Унгария със заплашителни жестове, поради широко разпространените изрази на съчувствие към Френската република, Бисмарк сега, характерно за него, преследва целта да се освободи от клеймото на агресора с едва достоверни изявления за уж никога досега отношения с Париж не са били толкова добри, и ги приветства.⁹⁵³

⁹⁴⁸ Dreux, *L'ambassade*, S. 119

⁹⁴⁹ Също, S. 119.

⁹⁵⁰ BL, Add. MSS, Bd. 38969, *Layard Papers*, Lytton an Layard, Private, 5.11.1874.

⁹⁵¹ PRO, F027, Bd.2061, Lytton an Derby, Nr. 1077, Confidential, 6.11.1874; s.a. Taffs, *Ambassador*, S. 72.

⁹⁵² LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 21.11.1874; s.a. ebd., 17/1/9, Derby an Loftus, Private, 1.12.1874, Copy, PRO, F064, Bd.807, Russell an Derby, Nr.305, 28.11.1874, im Auszug in: Taffs, *Ambassador*, S. 72. HHStA, PA III, Bd. 108, Münch an Andrassy, 21.11.1874, ebd., PA XII, Bd. 107, Langenau an Andrassy, Nr.66A-F, 25.11.1874, PAAA, Botschaft Petersburg, P.10, Alvensleben an Bismarck, Nr. 310, 25.12.1874.

⁹⁵³ Деказес не е много впечатлен от твърденията на Хоенлое, които са били потвърдени от Мюнстер и Гонтаут-Бирон, „че отношенията на неговото правителство с Франция никога не са били по-добри.“ Това Деказ коментира „вероятно новият капан, който ще ни бъде заложен, все още не е измислен или поне не е направен.“ Дер-

За да противодейства на Санкт Петербург, за фаталното впечатление от германо-руския спад в отношенията, на 4 декември 1874 г. в гореспоменатата реч пред германския Райхстаг, Бисмак отговаря на обвиненията на Йорг, фокусирани особено върху германо-руските отношения, и големите разногласия с Санкт Петербург по отношение на испанския въпрос (доказвайки му че „грешни“), след което демонстративно показва разбиране към руския подход, тъй като „обстоятелствата“ на руската политика са „съвсем различни“; „И освен това, точно както изискваме уважение към нашите възгледи, ние уважаваме мненията на другите правителства, които са в благоприятна позиция да следват теоретичното разбиране на въпроса, защото не са засегнати практически. „Но най-вече“, започна Бисмарк кулминацията на речта си, „ние уважаваме мнението на Русия, която е била и все още е най-близка до нас сред съюзниците ни сили в продължение на век, и ако предишният оратор смята, че причинява незначителни смущения, като изстрелва малките си стрелички натам, това само ни забавлява вътрешно. Нашите отношения там, слава Богу, стоят здраво и се извисяват над последиците от подобни дребни опити.“⁹⁵⁴

Въпреки тези думи на Бисмарк, които Горчаков и Александър II приветстват с одобрение, неутралният наблюдател на политическата сцена, освен искането за реципрочност в зачитането на взаимните възгледи, неизбежно е поразен от впечатлението, че това съждение не отговаря точно на състоянието на отношенията между Берлин и Санкт Петербург, и е опит на Бисмарк да скрие негодуванието и тревогите си за взаимните отношения от кръговете в Петербург, но и маневра за избегване даването на повод на собствените си противници да подновят спекулациите относно съюза.⁹⁵⁵

Френският посланик в Лондон, Жарнак, уместно обобщава външнополитическата ситуация: „поради централното си положение Германия е изложена на постоянни опасности, докато нейното уникално географско положение облагодетелства нейните съседи“.⁹⁵⁶

Това предимство което предлага защитата от французите, все повече се използва от руснаците, австрийците и унгарците като лост за оказване на натиск, от който Германия трудно може да се измъкне.

Проницателният Одо Ръсел отбелязва през октомври: „Германия е непобедима, стига да предотврати създаването на европейска коалиция срещу себе си, и е готова да се бори самостоятелно със съседите си, преди те да са готови да се борят с нея, ако не приемат открито предложение от нея съюз и не последват нейното ръководство“.⁹⁵⁷

би също изразява дълбоко недоверие към това изявление от Берлин: „Изпитвам нарастващо недоверие, когато чуя за толкова невероятни изявления.“ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 717 fo 164-168, *Decazes an Chaudordy*, 3.12.1874, LRO, *Derby Papers*, 17/1/6, *Derby an Russell*, Private, 11.11.1874, Copy, s.a. AMAE, CP *Allemagne*, Bd. 15, *Sayve an Decazes*, Tel., 26.10.1874, ebd., CP *Angleterre*, Bd. 767, *Jarnac an Decazes*, Nr. 118, 7.11.1874, *Annexes*, PRO, F0918 (*Amphill Papers*), Bd.39, *Hammond an Russell*, Private, 23.12.1874, RA, H6, Nr.66, *Ponsonby an Queen*, 15.11.1874, BL, Add. MSS, Bd. 39006, *Layard Papers*, *Derby an Layard*, 16.11.1874; *Hohenlohe, Denkwürdigkeiten*, Bd.2, S. 140, *Journal* 27.11.1874; *Curtius nennt das falsche Datum* 27.10.1874; vgl. BA, NL *Hohenlohe*, Nr. 1365.

⁹⁵⁴ GW, Bd. 11, S.377, *Reichstagsrede Bismarcks*, 4.12.1874.

⁹⁵⁵ PAAA, IABi46, Bd. 2, *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 296, 9.12.1874, ebd., *Alvensleben an AA*.Tel. Nr. 62, 12.12.1874, ebd., *Golos*, Nr. 327, 8.12.1874, *Übersetzung*.

⁹⁵⁶ AMAE, CP *Angleterre*, Bd. 767, *Jarnac an Decazes*, Nr. 115, 2.11. 1874

⁹⁵⁷ LRO, *Derby Papers*, 16/1/15, *Russell an Derby*, Private, 24.10.1874.

С постепенно намаляващото си влияние в разпадащия се Троен съюз, Германският Райх е изправен пред заплахата да загуби основните елементи от системата си за сигурност. Дали ще успее през новата година да стабилизира отношенията си с Русия, която смята, че е възвърнала ключовата си външнополитическа роля, до такава степен, че да може да посрещне нарастващата враждебност и опасности в Европа с относително спокойствие?

Глава IV. Германско-руското отчуждение през зимата на 1874/75 г.

1. Позицията на Берлин и Санкт Петербург относно възстановяването на монархията в Испания. Усилията на Бисмарк да смекчи заплашителните последици за Германския Райх от очевидния провал на Съюза на тримата императори, чрез засилване на отношенията с Русия, вече са подложени на значително напрежение в началото на 1875 г. Тревожните последици от тези усилия за германската външна политика могат да бъдат правилно разбрани само ако анализът на различните проблеми винаги отчита едновременността на дипломатическите събития, описани тук последователно в непосредствената подготовка за мисията на Радовиц.

В началото на годината Испания отново се превръща във фокус на дипломатическа дейност, място което Бисмарк ще запомни като сурово напомняне за германо-руските конфликти от 1874 г. Дори след признаването подтикнато от Берлин, правителството на Серано не успява да постигне прекратяването на конфликта с Карлистите и така да стабилизира вътрешното положение на страната. Гражданската война бушува без да има изглед за затихане, и в началото на септември 1874 г. тя засяга и германски военни кораби, които са обстрелвани от карлистките войски близо до Гетария, и след като отвърщат на огъня, се обръщат обратно към Сантандер.⁹⁵⁸

Очевидната некомпетентност на Серано сега дава на поддръжниците му възможност да искат възстановяване на монархията и кандидатът за трона Алфонсо принц на Астурия, син на Изабела II но все още непълнолетен, получава нарастваща подкрепа у дома и чужбина по време на обиколката си из Европа.

След горчивия неуспех, който Бисмарк претърпява по въпроса за признаването на Серано, германската испанска политика на Бисмарк се озова в изключително сложна ситуация. От една страна, той не може да игнорира нарастващата доброжелателност към монархическото възстановяване под ръководството на дон Алфонсо в големите градове на Европа, за да не задълбочи разрива

⁹⁵⁸ S. PAAA, IABo37, Bd. 7, *Philipsborn an Bismarck*, Tel. Nr. 11, 7.9. 1874. *Кайзер Вилхелм I, одобрява изстрелите, произведени от капитана на ескадрата Филипсборн, като „акт на самозащита“, но инцидента създава подозрение в Испания, Франция и Англия като възможна прелюдия към германска интервенция. Кайзерът смята това за достатъчно отмящение за убийството на Шмит и изисква оттеглянето на корабите, за да се избегнат по-нататъшни усложнения. Той отстъпва, след като Бисмарк го убеждава, че оттеглянето в този момент означава обвинение срещу капитаните на корабите, за иначе правилните им действия. Въпреки това монархът настоява корабите да се въздържат от всякакви демонстрации, които могат да провокират конфликт или да разкрият твърде ясната позиция в полза на Републиката. На Хацфелд, той неражда да се въздържа от всякакви предложения на Мадрид. *Philipsborn an Wilhelm I., Immediatbericht*, 15.9.1874, mit *Marginalie des Kaisers*, s.a. ebd., *Philipsborn an Bismarck*, 19.9.1874, ebd., Bd. 8, *Promemoria Buchers*, 19.9.1874, ebd., *Philipsborn an Wilhelm I.*, 23.9.1874, ebd., *Philipsborn an Bismarck*, Tel. Nr. 15, 24.9.1874.*

с Русия или да обиди прекомерно германския монарх. От друга страна, не може да оттегли подкрепата си за Серано, тъй като това означава признаването на минали грешки. Освен това обезпокояващи са последните доклади на германски дипломати за симпатиите, които дон Алфонсо създава във Ватикана и Париж, както и продължаващата подкрепа на Карлистите от френския граничен управител Надайак.⁹⁵⁹

В трудната задача нито да изостави слабия Серано, нито да тласне дон Алфонсо и с него Испания в ръце на ултрамонтанистите чрез негативна позиция, Бисмарк се стреми, както Хацфелд вече е препоръчал по-рано, да се запази отворена възможността за приятелско разбирателство с нова монархия.⁹⁶⁰

Тази позиция е подсилена на 10.10.1874 г.у когато германският посланик в Мадрид Хацфелд докладва за промяната на мнението във Виена, където възстановяването на монархията под короната на Алфонсо вече се разглежда „като най-подходящото и желано окончателно решение на Испанската криза.“⁹⁶¹

Отбелязвайки, че Алфонсо вече може да разчита на Виена и Париж, а също и на Лондон, Хацфелд съветва, че „в интерес на германската политика е да заеме по-решителна позиция по този въпрос, без да се оттегля признанието и подкрепата от настоящото правителство“. Хацфелд ясно изразява симпатиите си към Серано и временното споразумение, което търси, но същевременно подчертава: „Ако обаче това временно споразумение не изглежда целесъобразно и друг кандидат, повече отговарящ на нашите интереси, не може да бъде поставен на мястото на принца, тогава е оправдано да не се лишава партията на принца, която вече е склонна да се хвърли в обятията на Франция, поне от надеждата да предпочете Германия, ако ние подкрепим с наша инициатива възстановяването на монархията начело с него.“⁹⁶²

Следователно германският посланик иска Алфонсо да се възкачи на испанския трон, „но само при условие че е задължен на Германския Райх“.⁹⁶³

Възприемайки тази идея, Вилхелмшрасе инструктира своите представители във Виена и Лондон да се отнасят учтиво с принца по време на посещенията му в двете столици и претендента за короната да получи много топло посрещане в Берлин, но без да се изоставя резервираната позиция, предвид несигурността около времето на промяната.

Бюлов съобщава на Хацфелд официалната позиция, че в случай на решително благоприятно монархическо бъдеще за Испания, дон Алфонсо се счита от Германския Райх за „най-вероятния и естествен“, и „най-желан“ кандидат. След това Берлин се обръща към своите посланици във Виена, Лондон и Санкт Петербург със забележителна нюансираност. Докато Мюнстер е натоварен със задачата да поддържа „пълна дискретност по отношение на нашите възгледи“ с Форин Офис и дискретно да установи каква е позицията на Англия, Швайниц

⁹⁵⁹ PAAA, IABo 37, Bd. 8, Lynar an AA, Nr. 118, 17.9.1874, ebd., Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 74, 15. 9.1874, ebd., Wesdehlen an Philipsborn, Nr. 153, 1.10.1874. Бисмарк не пренебрегнал тази конкретна благосклонност, която Алфонсо получил от Пуй IX.: Bloch, Relations, S.66, Hatzfeldt an AA, Nr.71, 13.9. 1874, ebd., Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 78, 16.9.1874, ebd., Bd. 7, Wesdehlen an Bismarck, Nr. 136, 9.9.1874.

⁹⁶⁰ PAAA, IABo37, Bd. 8, Hatzfeldt an Bismarck, Nr. 74, 15.9.1874.

⁹⁶¹ PAAA, IABo37, Bd.9, Hatzfeldt an AA, Nr. 100, Vertraulich, 10.10.1874; s.a.PRO, F027, Bd.2061, Lytton an Derby, Nr. 1078, Most Confidential, 6.11.1874, BL, Add. MSS, Bd. 38971, Layard Papers, Layard an Lytton, 9.11.1874.

⁹⁶² PAAA, IABo37, Bd. 9, Hatzfeldt an AA, Nr. 100, Vertraulich, 10.10.1874.

⁹⁶³ PAAA, IABo37, Bd.9, Hatzfeldt an AA, Nr. 104, 11.10.1874.

трябва да проучи дали настроението на Балхаусплац, е такова, каквото го съобщава Хацфелд.⁹⁶⁴ Ако резултатът е положителен, неговата задача е да информира Андрaши „напълно конфиденциално“, че германското правителство желае да бъде „благосклонно“ към мнението на своя съюзник за кандидата за трона, без обаче „активно да се противопоставя на съществуващото правителство“. При това то се ръководи от намерението да не позволи „нарастващите възможности на принца на Астурия да се реализират чрез настоящото френско правителство“.⁹⁶⁵

Предвид желанието на императора за едновременно комуникация с кабинета в Санкт Петербург, след предварителна консултация с канцлера, държавният секретар, най-накрая инструктира шарже д'афера на Нева да предаде там съдържанието на последните указания на Швайниц и Хацфелд „напълно конфиденциално“, без да предлага каквото и да е обяснение или предложение в полза на Алфонсо.⁹⁶⁶ Това има за цел да предотврати при всички обстоятелства подновяване на спора за германската политика спрямо Испания. Директните разговори с „Певчески Мост“ са „малко прекалено“ на Вилхелмспрасе след скорошните преживявания относно признаването на Серано, защото този метод на „връзка“ с оказва „недостатъчен“, за да „омекоти остротата“, която, дори според устните изявления на Ройс, все още присъства там и се „изостря от някои кръгове“.⁹⁶⁷

В Русия, тази „връзка“ изглеждала още по-необходима за Германския Райх. Важни руски вестници като „Московские ведомости“ и „Голос“, отразяват преобладаващите настроения в Лондон и Париж, и обвиняват Германия, че използва испанския въпрос, за да създава „трудности“ за Франция и „благоприятни условия за бъдещи възможни събития“ за себе си.⁹⁶⁸

Берлин е заподозрян, че е подтикнал Мадрид за протестната нота, представена на Париж на 4 октомври 1874 г., срещу подкрепата за карлистките войски. Тя е осъдена от Виена, Лондон, Санкт Петербург и разбира се, Париж като възможна причина за бъдещи усложнения между съседните държави, докато Берлин подкрепя нейния „обективен и подробен“ характер и я смята за основателна. Така Лудолф⁹⁶⁹ изразява съжалението си пред Улоа, че испанският посланик Вега де Армихо, чрез формата на жалбата „е затруднил Франция да отстъпи по въпрос, който днес се оказва натиск а може би и заплахата“.⁹⁷⁰

Дерби формулира възражението си още по-остро, заявявайки: „Не е в наш интерес, нито на Европа да позволим на Бисмарк да използва испанците като

⁹⁶⁴ PAAA, IABo37, Bd. 10, Bülow an Hatzfeldt, Nr. 171, 25.10.1874; s.a. ebd., Bülow an Münster, 29. 10.1874, ebd., Bülow an Schweinitz, Nr. 514, 30.10.1874; vgl. Beck, Time, S. 17.

⁹⁶⁵ PAAA, IABo37, Bd. 10, Bülow an Münster, 29.10.1874, Bülow an Schweinitz, Nr. 514, 30.10.1874.

⁹⁶⁶ PAAA, IABo37, Bd. 10, Bülow an Alvensleben, Nr. 548, Vertraulich, 30.10.1874.

⁹⁶⁷ PAAA, IABo37, Bd. 10, Bülow an Bismarck, Privat, 26.10.1874.

⁹⁶⁸ PAAA, IABo37, Bd. 10, Golos, Nr.287, 29.10.1874, Übersetzung; s.a. ebd., Moskauer Zeitung, Nr. 251, 21.10.1874, Übersetzung.

⁹⁶⁹ HHStA, PAXX, Bd.35, Ludolf an Andrassy, Nr.9, 21.10.1874; s.a. HStA-St, E71b, Büschel 77.1, Baur an Mitnacht, Vertraulich, 24.10.1874, AMAE, CP Autriche, Bd.513, Harcourt an Decazes, Tel. Nr. 2, 26.10.1874, AMAE-B, CP Autriche, Bd. 41, Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr. 204/263, 28. 10.1874.

⁹⁷⁰ Vega de Armiño an Decazes, 4. 10. 1874, Übersetzung, in: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 29, Nr. 5465, S. 37-44.

инструменти за неговите собствени цели.⁹⁷¹ Затова той възлага на Лейърд да насърчи испанското правителство „да остане вярно на старите си традиции за самопомощ и да отхвърли всички предложения за чуждестранна намеса“.⁹⁷²

Вестман определя нотата за „грешка“⁹⁷³, поради нейния „неуместен“ тон, който „може да доведе до по-сериозни усложнения“⁹⁷⁴, и инструктира своя представител Кудрявски да изрази от името на царя настоятелното желание „испанските дела да не се използват като претекст за конфликт между Франция и Германия“.⁹⁷⁵

Деказ отхвърля обвиненията на Вега де Армихо като неоснователни, изразявайки убеждението си, че определени кръгове в Испания се опитват да създадат недоразумения с Франция и използват Бисмарк като средство „да използва Испания като инструмент за дразнене на Франция, в интерес на политика, която може да не е съвсем безопасна за по-малката страна“.⁹⁷⁶

Въпреки липсата на доказателства за германско авторство на тази нота, германската следа със сигурност е правдоподобна. Ако испанският посланик наистина е действал без официално разрешение, както Мадрид първоначално твърди, а след това отрича, използването на Вега де Армихо от Берлин след като няколко седмици по-късно се сменя режима в Испания и последвалата му оставка изглеждат интересни. Соред признанието на Хохенлое в Париж, испанският дипломат е симпатизирал на Бисмарк и е нехаредван от френското правителство“.⁹⁷⁷

Противно на официалните испански твърдения, демаршът изглежда е поръчан от правителството, въпреки че Мадрид едва ли би рискувал несигурна авантюра за наказание на северния си съсед без външна подкрепа и сега, пред европейската опозиция, избягва всякаква отговорност. Тезата за германското влияние се подкрепя допълнително от съобщението на Лейърд който описва Хохенлое като „господар на ситуацията“, и многократно споделял че има от-

⁹⁷¹ Мюнстер, изразява съжалението си пред Дерби за нотата на Вега де Армихо, за която той настоява, че по никакъв начин не е вдъхновена от Берлин. PAAA, IABo37, Bd.9, Bülow an Bucher, 15.10.1874; s.a. ebd., Wesdehlen an Bülow, Nr. 167, 16.10.1874.

⁹⁷² BL, Add. MSS, Bd. 39006, Layard Papers, Derby an Layard, Private, 10. 10. 1874. Лейърд, изразява значителна загриженост за антифренската агитация на Хауфелд в Мадрид, както и опитите на Германия да придобие влияние в Испания чрез заем, обвинява канцлера: „Едва ли може да се съмняваме, че политиката на принц Бисмарк е да поддържа и насърчава враждебността между Франция и Испания, а не да пречи на сърдечното разбирателство между двете страни, защото при нова война между Германия и Франция, Испания ще бъде, открит враг, или не сигурен и подозрителен неутрален съсед, което изисква оставянето значителни сили на испанската граница. Принц Бисмарк желае Испания да му е под ръка, във всеки момент когато той ще изостри отношенията си с Франция.“ PRO, FO 72, Bd. 1371, Layard an Derby, Nr. 539, Secret, 25.11.1874.

⁹⁷³ PAAA, IABo37, Bd. 10, Alvensleben an Bülow, Nr. 248, 21.10.1874.

⁹⁷⁴ PAAA, IABo 37, Bd. 9, Reuß an Bismarck, Nr. 244, 14. 10.1874; s. a. ebd., Golos, Nr. 276, 18.10.1874, AMAE, CP Russie, Bd. 249, Le Flö an Decazes, Nr. 60, Confidentielle, 26.11.1874, HHStA, PAX, Bd. 66, Langenau an Andrässy, Nr. 54A-C, 14.10.1874.

⁹⁷⁵ PRO, F072, Bd. 1370, Layard an Derby, Nr.465, 26.10.1874; s.a. BL, Add. MSS, Bd.38971, Layard Papers, Layard an Lytton, Private and Confidential, 25.11.1874, AMAE, Papiers Chaudordy, Bd. 1, Lytton an Decazes, Particuliere, 4.12.1874, Copie.

⁹⁷⁶ PRO, F027, Bd. 2060, Lytton an Derby, Nr. 1037, Secret and Confidential, 20.10.1874; s. a. AMAE, CP Espagne, Bd. 888, Decazes an Chaudordy, Nr. 52, Confidentielle, 15.10.1874, Copie, ebd., Chaudordy an Decazes, Nr. 12, Confidentielle, 27.10.1874, ebd., Decazes an Chaudordy, Nr. 69 bis, 5.12.1874.

⁹⁷⁷ BL, Add. MSS, Bd. 39124, Layard Papers, Layard an Derby, Private, 21.10.1874, ebd., Layard an Derby, Private, 2.11.1874, ebd., Bd. 38971, Layard an Lytton, Private, 21.10.1874, PRO, F072, Bd. 1370, Layard an Derby, Nr.475, Confidential, 27.10.1874, AMAE, CP Espagne, Bd. 888, Chaudordy an Decazes, Nr. 7, Confidentielle, 21. 10.1874, ebd. Chaudordy an Decazes, Nr.12, Confidentielle, 27.10.1874, PAAA, IABo37, Bd. 13, Hohenlohe an AA.Tel. Nr. 12, 15.1.1875.

лична възможност да влияе върху испанското правителство, преввид продължаващата подкрепа на Надайак за дон Карлос.⁹⁷⁸

Въпреки това, най-важното доказателство за тези съображения, че германската политика спрямо Испания в крайна сметка е само един елемент от политиката на Бисмарк спрямо Франция, е последвалото развитие на испанския въпрос, характеризиращо се с известна дезориентация на Берлин.

Противно на неотдавнашните указания, изпратени до Хацфелдт, Мюнстер, Швайниц и Алвенслебен, изразяващи добрата воля към дон Алфонсо, и много благоприятните отзиви от Виена и Санкт Петербург, в края на ноември Берлин рязко промени позицията си за кандидатурата на астурийския принц.⁹⁷⁹

Причината за тази промяна първоначално е в постепенно нарастващото впечатление в Берлин, че руската благосклонност, е резултат от френската, според някои намеци.⁹⁸⁰

Освен това Хацфелд се убеждава, че испанското правителство се опитва да „осуети възстановяването на монархията от принца.“⁹⁸¹

Накрая посланикът рисува картина, която тревожи Бисмарк: като монарх Алфонсо няма да може да избегне „църковния тероризъм“, и „преди всичко ще бъде длъжен да покаже благодарността си към Франция за оказаната му, изглежда наскоро услуга. Строго католическата ориентация на голяма част от неговите поддръжници вероятно също изисква от него доброжелателно отношение към Рим, без да стига толкова далеч, колкото несъмнено ще го направи дон Карлос“.⁹⁸²

⁹⁷⁸ BL, Add. MSS, Bd. 38971, Layard Papers, Layard an Lytton, 7.10.1874; s. a. ebd., Layard an Lytton, 21.10.1874. В края на октомври Хацфелд пише: „Както стоят нещата днес, Франция или друга голяма сила, чиито интереси са заложили на карта, може да насочи монархическите стремежи в Испания за своя определена цел.“ Почти разтревожен, кайзерът отбелязва в полето: „Чиито интереси е имал предвид? Преди всичко трябва да изчакаме и да видим как ще бъде приет този дискретен намек.“ PAAA, IABo37, Bd. 10, Hatzfeldt an AA, Nr.112, 28.10.1874 mit Marginalie des Kaisers.

⁹⁷⁹ PAAA, IABo37, Bd. 10, Schweinitz an Bülow, Nr.331, 6.11.1874, ebd., Alvensleben an AA, Tel. Nr. 51, 9.11.1874, ebd., Alvensleben an AA, Tel. Nr. 54, 11.11.1874, ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr.263, 9.11.1874, ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr.267, 11. 11.1874. Холборн очевидно пренебрегва тази преориентация в германската политика спрямо Испания и позовавайки се на указанията от Бисмарк до Айхман от 11 януари 1875 г. (!), стига до напълно несъстоятелния извод, че Бисмарк, считайки възстановяването на монархията, застъпвана от Русия, за „желателно по всяко време“, е предложил кандидатура на дон Алфонсо във Виена и Санкт Петербург в началото на ноември и чрез одобрението там е „възстановил съгласието на тримата императори по този въпрос“. Холборн, Мисия, стр. 54 и сл.

⁹⁸⁰ Поради неяснотите относно официалната позиция на френското правителство във Виена и Санкт Петербург, Бюлов предварително установява „конфиденциално и дискретно“ дали Париж създава благоприятна атмосфера за дон Алфонсо там; освен това инструктира Мюнстер да публикува „предварително“ съобщение в английски вестник, че принцът очевидно е успял да обедини добрата воля на Ке д'Орсе и църковните кръгове; следователно той може да се счита за кандидат на Франция. „Изявленията или мълчанието на отделните вестници могат да дадат улики за това къде се крият симпатиите към принц Алфонсо.“ PAAA, IABo37, Bd. 10, Bülow an Schweinitz, Nr.537, Alvensleben, Nr. 574, 16.11.1874, ebd., Bülow an Münster, Nr. 569, 15.11.1874, ebd., Hatzfeldt an AA, Nr. 115, 9. 11.1874, ebd., Bülow an Hohenlohe, Tel. Nr.97, 15.11.1874, ebd., Wesdehlen an Bismarck, Nr.190, 19.11.1874.

⁹⁸¹ PAAA, IABo37, Bd. 10, Hatzfeldt an AA, Nr. 122, 13.11.1874, s.a. ebd., Bd. 8, Hatzfeldt an AA, Nr. 86, Vertraulich, 26.9.1874, ebd., Bd. 10, Hatzfeldt an AA, Tel. Nr. 73, 5.11.1874, ebd., Hatzfeldt an AA, Tel. Nr. 74, 5.11.1874, ebd., Geschäftsträger in Lissabon, von der Goltz, an AA.Tel. Nr.12, 14. 11.1874, ebd., Bd. 11, Hatzfeldt an Bülow, Privat, 30.11.1874.

⁹⁸² HStA-H/AP, NL Münster, Dep. 110 BIII, Friedrich Wilhelm an Münster, 6.1.1875, PAAA, IABo37, Bd. 10, Hatzfeldt an AA, Nr. 119, 13.11.1874; s.a. ebd., Bd. 11, Bülow an Hatzfeldt, Nr.190, 24.11.1874. Въз основа на отпечатаните доклади на Лейбърд, Дерби стига до същото заключение в оценката си за възстановяването на монархията от Алфонсо; струва му си „почти толкова вредно по отношение на властта на църквата и опасността за

Благодарение на упоритите и успешни усилия на Лейърд, Кудрявски и Шодорди, да предотвратят ескалацията на съществуващите френско-испански спорове чрез помирителни, умерени тонове и с помощта на техните правителства, 32 надеждата на Бисмарк за траен антагонизъм между съседните държави се изпарява, тъй като дори Серано все по-често напомня за Четворния алианс от 1834 г., създаден от Палмерстън и Талейран и говори за „че естествените съюзнции на Испания са Франция, Англия и Португалия и че той желае да ги запази“.⁹⁸³

Сега дори имаше основания за опасения, че антигерманските гаранции могат да насърчат съюз между алфонсистите и френските духовници и че вместо вражда, това ще доведе до сближаване между Франция и Испания под ултрамонтанистката знаме.

Вилхелмшпрасе незабавно оттегля симпатиите си към претендента за трона от Бурбоните, само за да се присъедини напълно към монпансинистката партия, след разкритията на Вега де Армихо пред Холщайн и Хохенлое за предполагаемия план, подкрепен от широки правителствени кръгове за кандидатурата на херцогинята на Монпансие, чието по-нататъшно развитие Вега де Армихо иска да направи зависимо от германската подкрепа (!).⁹⁸⁴

Докато Хацфелд, все още придържайки се към вярата в германските симпатии към дон Алфонсо, иска разрешение да предотврати „опасността“ от кандидатурата на съпруга на херцогинята, сестра на Изабела II, като прави съответните изявления пред Серано и външния министър Ульоа, Бисмарк вече е изтеглил тази карта, въпреки че брачните връзки между инфантата Луиза Фернандес и Орлеанския принц, могли да засилят „играта“ между испанските и френските кръгове. Въпреки „преобладаващите резерви“ относно херцога на Монпансие, канцлерът информира посланика в Париж, че трябва да благоприятства регентство от инфантата, защото това ще постави Испания „по-далеч от днешна Франция и по-специално от все още възможното бонапартистско развитие на делата там, отколкото в случая с Алфонсоистите“. Ако въпросът се развие по начина, по който Вега де Армихо се надява, продължи той „няма да имаме решителна причина да считаме тези комбинации за неприемливи от самото начало: Напротив, тя може да е по-добре дошла за нас от другата.“⁹⁸⁵

религиозната свобод, колкото и успехът на самите Карлисти“. Следователно Дерби предпочита настоящото състояние на нещата „или друг вариант, чрез който може да се поддържа редът и свободата в настоящето.

⁹⁸³ PRO, F072, Bd. 1370, Layard an Derby, Nr.422, Confidential, 2.10.1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 439, Confidential, 12.10.1874, ebd., Layard an Derby, Tel., 16.10.1874, ebd., Layard an Derby, Nr.468, Most Confidential, 26.10.1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 473, Confidential, 27.10.1874, ebd., Layard an Derby, Nr.474, Confidential, 27.10.1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 508, Confidential, 9.11.1874, ebd., Layard an Derby, Nr.513, 18.11.1874, ebd., Bd. 1371, Layard an Derby, Nr.529, Secret, 23.11.1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 539, Secret, 25.11.1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 564, 10.12.1874, AMAE, BT, Papiers Decazes, Bd. 692 fo 229-231, Lytton an Decazes, Tres Confidentielle, 11.10.1874; s.a. AMAE, CP Espagne, Bd. 888, Decazes an Chaudordy, Nr.49, Confidentielle, 12.10.1874, ebd., Papiers Chaudordy, Bd. 1, Decazes an Chaudordy, Confidentielle, 1.11.1874.

⁹⁸⁴ PAAA, IABo37, Bd. 11, Bülow an Hatzfeldt, Nr. 190, 24.11.1874.

⁹⁸⁵ PAAA, IABo37, Bd. 11, Holstein an Wesdehlen, 21.11.1874, Abschrift, ebd., Wesdehlen an Bismarck, Nr. 196, Ganz Vertraulich, 23.11.1874, ebd., Hohenlohe an Bismarck, Nr.199, Vertraulich, 30.11.1874; s.a. PRO, F072, Bd. 1370, Layard an Derby, Nr.468, Most Confidential, 26.10.1874, BL, Add. MSS, Bd.38971, Layard Papers, Layard an Lytton, 27.11.1874.

След като Хацфелд отново иска разрешение да „неутрализира“ Монпансие в съгласие с Лудолф, Вилхелмщрасе информира нищо неподозиращите и напълно изумени германски дипломати в Мадрид за новата ситуация.⁹⁸⁶

По това време влиянието на бонапартистите изглежда на Бисмарк като сериозна заплаха от орлеанистите, които Бюлов пренебрежително нарича „генерален щаб без армия“.⁹⁸⁷

Най-важният аспект на тази промяна в германската испанска политика е въпреки негативния опит с признаването на Серано, Вилхелмщрасе отново предприема едностранни действия, които пак завършват с фиаско, за тяхна голяма изненада.

Първоначално общата ситуация на Иберийския полуостров сякаш се успокоява в началото на декември. Хацфелд дори планира да излезе в разрешението си отпуск на 10 декември 1874 г.⁹⁸⁸

На 3 декември 1874 г. кайзер Вилхелм I нарежда на военните кораби да се изтеглят от испанските крайбрежни води, тъй като лошото време прави изпълнението на мисията им „практически невъзможно“.⁹⁸⁹

Поради неблагоприятни обстоятелства Хацфелд трябва да отложи заминаването си. На 9 декември 1874 г. той информира Радовиц, че вътрешнополитическата ситуация ще остане непроменена и възнамерява да заmine на 14 или 15 декември 1874 г.⁹⁹⁰ Два дни по-късно той все още изразява убеждението си, че нищо няма да се случи, защото: „Алфонсистите са твърде предпазливи, за да предприемат каквито и да било действия“.⁹⁹¹

На 19 и 20 декември 1874 г. военните кораби най-накрая вдигнат котва и възобновяват зададените си курсове. Докато Хацфелд докладва от Мадрид на 22 декември 1874 г. за „непроменена ситуация“, телеграма от германския консул в Байон, Рихард Линдау, пристига в Берлин на 21 декември 1874 г., за ужас на Вилхелмщрасе. В нея се казва: „Според частно съобщение, което получих в Сан Себастиан, бригът „Густав“, принадлежащ на Росток, е претърпял корабовъртане близо до Гетария. По време на спасяването на екипажа, карлистите обстрелват спасителните лодки, а преди това са обстрелвали самия кораб, въпреки че е издигнал германското знаме и сигнала за бедствие, което прави невъзможен всеки опит за спасяване на кораба или товара му.“ През следващите дни, главно от вестникарска кореспонденция, се разбира, че инцидентът е станал на 11 декември 1874 г.; екипажът е спасен от крайбрежни жители с помощта на лодки от обсадената крепост Гетария, която е държана от правителс-

⁹⁸⁶ PAAA, IABo37, Bd. 11, Hatzfeldt an AA, Nr. 133, 29.11.1874, s.a. ebd., Notiz zu den Akten Bülow's, o. D., Bismarck an Hohenlohe, Nr.550, Ganz Vertraulich, 27.11.1874, s.a. ebd., Bismarck an Hohenlohe, Nr.549, 27.11.1874.

⁹⁸⁷ PAAA, IABo37, Bd. 11, Hatzfeldt an Bülow, Privat, 30.11.1874, s.a. ebd., Hatzfeldt an AA, Nr.135, 30.11.1874, Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr. 46, 5.12.1874.

⁹⁸⁸ PAAA, IABo37, Bd. 11, Hatzfeldt an Bülow, Privat, 30.11.1874. Лейбърд дори вярва, че Хацфелд, поради недоволството си от резултатите от мисията си „каквато и да е била тази мисия“ изобщо няма да се върне. PRO, FO 72, Bd. 1371, Layard an Derby, Nr.560, 17.12.1874, s.a. BL, Add. MSS, Bd.38971, Layard Papers, Layard an Lytton, 17.12.1874.

⁹⁸⁹ PAAA, IABo 37, Bd.11, Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr. 49, 9.12.1874, s.a. ebd., Stosch an AA, 7.12.1874.

⁹⁹⁰ ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BII, Nr. 9, Hatzfeldt an Radowitz, Privat, 9.12.1874.

⁹⁹¹ ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BII, Nr. 9, Hatzfeldt an Radowitz, Privat, 17.12.1874.

твени войски; товарът обаче е разграбен от карлистите, след като корабът засяда близо до Зарауш.⁹⁹²

Разгневен от неспособността на германския флот да предотврати подобен инцидент и от хапливите коментари на местни и чуждестранни вестници като „*Journal de St. Petersburg*“ представящи този инцидент като доказателство „че Германия е изтеглила прекалено рано двата артилерийски кораба, които беше изпратила да кръстосват в испански води“, Бисмарк, отваря нова глава в борбата си срещу Щош. Първо разследва защо „Наутилус“ и „Албатрос“ не са използвали забавянето на отплаването си, свързано с времето, за да предприемат контрамерки.⁹⁹³

След това той незабавно се обръща към кайзера с едва завоалирани думи обвинявайки Щош, че е отговорен за фиаско и едновременно с това иска „удовлетворение“. Канцлерът твърди, че смъртта на Шмит го е подтикнала да планира бързото изпращане на военни кораби, които освен че защитават живота и имуществото на германците, имат за цел да „осигурят на Германия удовлетворение чрез приятелски отношения с правителствените власти и ако се появи възможност, чрез реални действия срещу карлистите, евентуално бомбардиране на някоя от техните крепости или залавяне на техните лидери“. Вилхелм I обаче се е съгласил с опасенията на Щош, което означава, че „за съжаление, след забавеното изпращане на незначителни сили и тяхното обучение, не е възможно да се постигне ефект, който да впечатли карлистите и да предотврати повторението на подобни насилия“.

Бисмарк от самото начало не оставя никакво съмнение, че този „акт на варварство“, дори по-скандален от убийството на Шмит, ще принуди всяка европейска сила, включително Германския Райх, незабавно да си спомни за „правото и задължението си“ да търси „обещетение“. Берлин обаче се сблъсква с проблема, че признатото испанско правителство, „въпреки най-добрите си намерения да победи карлистите и да предостави на Германия обещетение“, в момента не разполага със средства и ресурси за това. Затова възниква въпросът „дали трябва да облекчим задачата на Мадридското правителство чрез временна подкрепа и сериозно да обмислим сътрудничество с цел репарации и потушаване въстанието на Карлистите“. За пореден път канцлерът предлага изпращането на няколко военни кораба, което да бъде обявено на съюзническите сили с обяснението, от вече доказаната необходимост за наблюдение на испанското крайбрежие. За да разсее незабавно всички опасения, които монархът може да има, той дори предлага съвместен германо-испански подход, следвайки германското предложение, или поне „пълната свобода да се получи полагащото се на Германия удовлетворение в съгласие с Мадридското правителство“. Бисмарк завършва писмото с уверението, че не трябва да се опасяват от по-нататъшни усложнения, но в началото на новата сесия на Райха може да се

⁹⁹² PAAA, IABo37, Bd. 11, Stoschan AA, 22.12.1874, ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, B II, Nr. 9, Hatzfeldt an Radowitz, Privat, 22.12.1874, Lindau an AA, Tel. Nr. 1, 21.12.1874.

⁹⁹³ PAAA, IABo37, Bd. 12, *Journal de St. Petersburg*, Nr. 332, 25.12.1874, s.a. ebd., *Nationalzeitung*, Nr. 601, 25.12.1874, ebd., *Weser-Zeitung*, Nr. 10032, 26.12.1874, ebd., *Le Nord*, Nr. 360/1, 26.12.1874, ebd., *Nationalzeitung*, Nr. 605, 30.12.1874, ebd., *L'Union*, Nr. 351, 31.12.1874, ebd., *Magedeburgische Zeitung*, Nr. 610, 31.12.1874, ebd., *Vossische Zeitung*, Nr. 305, 31.12.1874, Bd. 11, Bülow an Stosch, 26.12.1874. Докладът на капитана на кораба до Щош показва, че не е получил никакви новини за инцидента.

очаква разследване как правителството на Райха е реагирало на този инцидент и възнамерява ли да защити германското корабоплаване.⁹⁹⁴

В безпогрешна аналогия с това писмо, два дни по-късно „Аугсбургер Алгемайне Цайтунг“ се обръща към своите читатели, подготвяйки ги, след като критикува поведението на Щош, за предстоящата реакция на Берлин: „Отзоваването на военните кораби след инцидента, дори и твърде късно, доказва, че намесата на Имперското адмиралтейство е била преждевременна. Тъй като Германският Райх междувременно призна испанското правителство и предвид проявената от него слабост, правото на Германия да се намеси, за да защити своите граждани, сега е дори по-сигурно, отколкото в случая със Шмит.“⁹⁹⁵

Още преди кайзер Вилхелм I да нареди изтеглянето на корабите „Наутилус“ и „Албатрос“ към северното крайбрежие на Испания, събитията на Иберийския полуостров приеат изненадващ обрат, усложняващ германските интереси.⁹⁹⁶

В навечерието на Нова година 1874 г. дон Алфонсо де Бурбон е провъзгласен за крал от армиите на централните и северните региони, и от гарнизонните войски в Мадрид, след което Серано дава отставка и предаде управлението на Антонио Канакас дел Кастильо.⁹⁹⁷

Престолонаследникът Фридрих Вилхелм научава от граф Трани, който е близък до Орлеанците, че Серано, въпреки предишното си негативно отношение към Алфонсистите сега е „в пълното съгласие на кралицата. Това е въпрос между Изабела и крал Алфонсо. Провъзгласяването в Мадрид за Алфонсо XII е чиста комедия“.⁹⁹⁸

Според поверителните изявления на германския престолонаследник, Одо Ръсел дори твърди, че испанският обрат е резултат от преврат, дълго подготвян

⁹⁹⁴ PAAA, IABo37, Bd. 11, Bismarck an Wilhelm I., 29.12.1874.

⁹⁹⁵ PAAA, IABo37. Bd. 12, Augsburger Allgemeine Zeitung, Nr.365, 31.12.1874. „В местните среди се очаква отзоваване на военните кораби към испанския бряг“, докато Berliner Tageblatt, приемайки вероятността за международна акция, повдига въпроса дали пристанищата, разположени на северния испански бряг, „не трябва да бъдат поставени под съвместната защита на заинтересованите от въпроса сили“. Пак там, Hamburger Nachrichten, бр. 308, 31 декември 1874 г.; виж пак там, Berliner Tageblatt, бр. 305, 31 декември 1874 г., GW, том 11, стр. 376 и сл., Реч на Бисмарк в Райхстага, 4 декември 1874 г.

⁹⁹⁶ Инструкциите на императора до Щош са издадени на 3 януари 1875 г. На следващия ден канцлерът отново се обръща към началника на Адмиралтейството, оплаквайки се от катастрофалните последици от намесата му в политиката. Той обяснява, че първоначално поисканото удовлетворение е било осуетено от забавянето на разполагането на военните кораби и че новото искане за обезщетение не може да бъде получено „нито лесно, нито бързо“. Щош му отговаря, че той желае „отстраняването му от този пост“, на което Бисмарк отвърща: „Това не е моя работа да решавам“. Щош се защитава с думите „действията ми винаги са били от полза за развитието на Имперския флот“, така че „отстраняването ми ще нанесе вреда за това развитие“, което Бисмарк коментира: „Не е моя работа да съдя“. Щош в крайна сметка отхвърля обвинението, че е използвал непосредствените си запознати срещу намеренията на канцлера и за да упражнява влияние в политическата сфера. „Сигурен съм своята невинност по този въпрос и ще намеря най-високопоставения съдия в лицето на Негово Величество, относно оплакването ми.“ PAAA, IABo37, Bd. 12, Bismarck an Stosch, 4.1.1875, ebd., Stosch an Bismarck, 9.1.1875 mit Marginalien Bismarcks.

⁹⁹⁷ Kremer-Auenrode / Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 29, Nr. 5466-5469, S. 44-51, PAAA, IABo37, Bd. 11, Hatzfeldt an AA, Nr. 146, 17.12.1874, ebd., Hatzfeldt an AA, Tel. Nr. 85, 29.12.1874, ebd., Wolff's Telegraphisches Bureau, Nr. 4109, 31.12.1874, ebd., Bülow an Friedrich Wilhelm, 31.12.1874, ebd., Bd. 12, Hatzfeldt an AA, Tel. Nr. 90, 31.12.1874.

⁹⁹⁸ AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Chaudordy an Decazes, Nr. 35, Confidentielle, 17. 12. 1874, PRO, F 0 72, Bd. 1370, Layard an Derby, Nr. 429, Most Confidential, 6.10.1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 500, Very Confidential, 9.11.1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 509, Most Confidential, 9.11.1874, ebd., Bd. 1371, Layard an Derby, Nr. 599, Confidential, 26.12.1874, PAAA, IABo37secr., Friedrich Wilhelm an Wilhelm I., 27.1.1875.

съвместно от Бисмарк и Серано.⁹⁹⁹ Въпреки че по-късно Дерби се съгласява с доклада на Ръсел¹⁰⁰⁰, наличните документи не подкрепят тезата за обединени германско-испански действия, предвид очевидното нежелание на Берлин за поставя на трона дон Алфонсо, нито могат да обосноват единственото от действията на херцог Торе.

Твърдението на Бюлов, че „германското правителство, е предвиждало случилото се в Испания, но не участва в организацията на движението и е неподготвено за неговото (на Алфонсо) встъпване на трона и бързия му успех“, изглежда по- достоверно.¹⁰⁰¹

Гонто-Бирон коментира оставката на Серано като „дипломатическа грешка“ за Бисмарк.¹⁰⁰²

Лейърд, подобно на Деказ и самия Серано, предвид обвиненията към Франция за развоя на събитията, отрича всякакво германско участие, твърдейки, че Хацфелд се е застъпил за херцогиня Монпансие и освен това може да се радва, че обстоятелствата (лошото време) са попречили на заминаването му, защото в противен случай „той можеше да пристигне в Берлин с убеждението, че няма да настъпи промяна в политическата ситуация тук, когато правителството му получи телеграма, обявяваща провъзгласяването на Алфонсо за крал.“¹⁰⁰³

Според мнението на Хохенлое, позицията на Хацфелд пред новото правителство е „разклатена“.¹⁰⁰⁴ Той също оспорва прякото влияние на германския посланик, въпреки че Хацфелд вероятно е искал да сложи германски печат върху събитията в последния момент, защото в навечерието на Нова година Лейърд докладва на Дерби: „Хацфелд [...] беше снощи в президентството, силно настоявайки, че еди-кой си трябва да бъде отстранен и трябва да се вземе тази и онази мярка“.¹⁰⁰⁵

Поради „особенно благосклонната“ оценката за дон Алфонсо, изразена от царя към Вердер в последните дни на старата година, и също „добре дошлото“ приветствано одобрение във Виена, въпреки собствените си дълбоки резерви към претендента за трона, Вилхелмшрасе, по необходимост посреща новото развитие на Иберийския полуостров, също „благосклонно“.¹⁰⁰⁶

⁹⁹⁹ PRO, F0244, Bd. 275, Russell an Derby, Private and Secret, 9.1.1875, ebd., Russell an Derby, Private, 16.1.1875, ebd., F064, Bd. 824, Russell an Derby, Nr. 8, 9.1.1875, ebd., Russell an Derby, Nr. 12, 15.1.1875, ebd., Russell an Derby, Nr. 13, Most Confidential, 15. 1.1875, ebd., Russell an Derby, Nr. 33, 23.1.1875.

¹⁰⁰⁰ LRO, Derby Papers, 17/1/16, Derby an Russell, Private, 19.1.1875, Copy, s.a. ebd., Derby an Russell, Private, 12.1.1875, Copy, ebd., 17/1/4, Derby an Lyons, Private, 15.1.1875, Copy.

¹⁰⁰¹ PRO, F064, Bd.824, Russell an Derby, Nr. 13, Most Confidential, 15.1.1875; s.a. DDI, II, Bd. 6, Nr. 8, S. 6f., Launay an Visconti Venosta, Nr. 1392, 6.1.1875.

¹⁰⁰² AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Gontaut-Biron an Decazes, [677.1.1875], Copie.

¹⁰⁰³ PRO, F072, Bd. 1405, Layard an Derby, Nr. 14, Most Confidential, 4.1.1875, s.a. ebd., Layard an Derby, Nr. 39, Confidential, 7.1.1875, ebd., Bd. 1406, Layard an Derby, Nr. 152, Confidential, 4.2.1875, ebd., Layard an Derby, Nr. 158, Secret, 5.2.1875, ebd., Bd. 1408, Layard an Derby, Nr. 279, Most Confidential, 10.3.1875, AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Chaudory an Decazes, Tel., 1.1.1875, ebd., Chaudory an Decazes, Tel. Nr. 1, 2.1.1875.

¹⁰⁰⁴ Hohenlohe an Hatzfeldt, 6.1.1875, in: Hatzfeldt, Papiere, T.I, Nr.114, S.291.

¹⁰⁰⁵ BL, Add. MSS, Bd. 39124, Layard Papers, Layard an Derby, Private, 30.12.1874.

¹⁰⁰⁶ PAAA, IABo 37, Bd. 11, Alvensleben an Bismarck, Nr. 304, Vertraulich, 20.12.1874, s.a. ebd., Bd. 15, Werder an Wilhelm I., Nr.3, 14.1.1875, Abschrift. PAAA, IABo37, Bd. 12, Schweinitz an AA. Tel. Nr.74, 31.12.1874, s.a. HHStA, PAIII, Bd 108, Károlyi an Andrassy, Tel. Ni.3, 4.1.1875, ebd., Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Tel., 2.1.1875, ebd., PAX, Bd. 67, Andrassy an Franz Joseph, Tel., Dringend, 1.1.1875, ebd., Franz Joseph an Andrassy, Tel., 2.1.1875, ebd., Andrassy an Langenau, Tel., Dringend, 2.1.1875., PAAA, IABo37, Bd. 11, Bismarck an Hatzfeldt, Tel. Nr. 54, 31.12.1874.

Прикривайки вътрешните и външните противоречия в испанската си политика, поради пионерската си роля в признаването на Серано, Берлин се опитва да преедстави провала на Серано, и собствената си инициатива, в успех, като информира своите представители във Виена, Санкт Петербург, Лондон, Париж, Константинопол и Рим в същия ден: „Предлагайки признаването на правителството на Серано, ние свързахме с това целта да запазим, временните правителства в Испания. Ако те осигурят основата за обещаващото завръщане към монархията, това удовлетворява Негово Величество Императора и Той ще е доволен, ако признаването на новото състояние в Испания, се последва от всички приятелски сили.“¹⁰⁰⁷

Бисмарк обаче не подава официално искане до европейските кабинети, противодействайки на испанските усилия да осигурят германската инициатива по въпроса за признаването, като посочва, че първоначалното испанско уведомление не е изпратено до Берлин, а до Париж.¹⁰⁰⁸

Вилхелмцрасе се опасява, че отделното германско искане „евентуално може да има обезкуражаващ ефект върху други сили“.¹⁰⁰⁹

Затова се въздържа, от бързо постигнато споразумение с Балхаусплац и Певчески Мост, за признаване новия крал веднага щом той „поеме юздите на управлението и уведоми за възкачването си на трона.“¹⁰¹⁰

Удовлетворението на Берлин от споразумението в рамките на Съюза, не трае дълго. Още на 5 януари 1875 г. статия във вестник „Руский мир“ помрачава всеобщо прокламираното сближаване, като пише, в крещящо противоречие с общото съгласие, че одобреното от Певчески Мост през април 1874 г., възстановяване на „законната монархия“ и падането на Серано като „много болезнен удар“ по онези сили, които бяха „признали нелегитимното, слабо и некомпетентно правителство, за да угодят на Прусия“, докато възстановяването на монархията, трябва да се счита за „безспорна дипломатическа победа“ за Русия.¹⁰¹¹ Седмица по-късно вестникът става още по-категоричен, обвинявайки Бисмарк, че е претърпял „дипломатически поражения, всяко по-забележително и по-сериозно от предишното“, след като е достигнал политическия си зенит.

¹⁰⁰⁷ PAAA, IABo37, Bd. 11, Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 85, Alvensleben, Tel. Nr.99, Münster, Tel. Nr. 84, Hohenlohe, Tel. Nr. 106, Keudell, Tel. Nr. 64, Werther, Tel. Nr. 22, 31.12.1874.

¹⁰⁰⁸ PAAA, IABo37, Bd. 12, Hohenlohe an Bismarck, Tel. Nr. 1, 1.1.1875, ebd., Hohenlohe an Bismarck, Nr. 3, 2.1.1875, ebd., Hatzfeldt an AA, Tel. Nr.1, 4.1.1875, ebd., Bülow an Hohenlohe, Nr. 6, 5.1.1875, ebd., Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr. 3, 5.1.1875, ebd., Hohenlohe an Bismarck, Tel. Nr. 5, 5.1.1875, ebd., Bd. 13, Hatzfeldt an Bülow, Privat, 4.1.1875. Испанският външен министър също лобира пред Шодорди за френска инициатива за признаване на новото правителство. AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Chaudordy an Decazes, Tel., Tres Confidentielle, 8.1.1875.

¹⁰⁰⁹ PAAA, IABo 37, Bd. 12, Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr.4, 7.1.1875.

¹⁰¹⁰ PAAA, IABo37, Bd.12, Promemoria Bülows, 3.1.1875, s.a. ebd., Alvensleben an AA, Tel. Nr.1, 1.1.1875, ebd., Hatzfeldt an AA, Tel. Nr. 91, 1.1.1875, Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr. 1, 2.1.1875, ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 1, Alvensleben, Tel. Nr.1, 4.1.1875, ebd., Alvensleben an AA, Tel. Nr.2, 4.1.1875, ebd., Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr.4, 7.1.1875, ebd., Bülow an Hohenlohe, Nr. 13, 8.1.1875, ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr. 5, 5.1.1875, HHStA, PA HI, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Tel., 2.1.1875, ebd., Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Tel. Nr. 3, 4.1.1875, ebd., Károlyi an Andrassy, Tel., 4.1.1875, ebd., Károlyi an Andrassy, Nr. 2A-B, Vertraulich, 9.1. 1875, ebd., PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Tel. Nr. 1, 4.1.1875.

¹⁰¹¹ PAAA, IABo37, Bd. 12, Russki Mir, Nr.353, 5.1.1875, Übersetzung, adh., Russki Mir, Nr.359, 13.1.1875, s.a. ebd., Moskauer Zeitung, Nr.325, 14.1.1875, Übersetzungen. Поради морален натиск от страна на немскоезичния петербургски вестник, който отпечатва статията в същия ден, «Северногерманският общ вестник» публикува откъс от статията на «Руский мир», вероятно неволно, на 20 януари 1875 г. Wmckler, Ausbruch, S. 693f; PAAA, IABi 53, Bd. 3, Petersburger Zeitung, 13.1.1875.

Признавайки Серано, той „е допуснал фатална грешка като временно се е отделил от кабинета на Санкт Петербург и се е впуснал в авантюри“.¹⁰¹²

Върлеки че може да е просто злорадство на руски редактор, или отпускане на юздите от страна на цензора в Санкт Петербург, тези публикации са предвестник на по-дълбок дипломатически разрыв, или може би изява на прикритото искане на руското правителство за публично заявяване на вяроност от страна на Германия?

Тревожен отговор на тези въпроси е даден от укадзанията на Бисмарк до неговите дипломатически мисии по бреговете на Дунав, Нева, Темза и Тибър. В деня на публикуването на тази вестникарска статия той напомня на правителствата там за инцидента в Гетария и ги информира за планираната германска стъпка да поиска „обещтение от правно отговорното испанско правителство за обидата, нанесена на нашето знаме, и обезщетение за щетите, причинени на нашите граждани на Райха“.

С многозначителни думи Бисмарк описва своето „убеждение“, че „нашето справедливо искане ще срещне доброволното сътрудничество, което съответства на приятелските отношения между двете страни“. Канцлерът не поставя под въпрос, че въпросните кабинети „с удоволствие ще използват влиянието си в Мадрид, за да подкрепят любезно нашето оправдано искане за наказване на престъплението, заплашващо безопасността на корабоплаването и за обезщетение на пострадалите“.

За да не оставя никакво съмнение относно твърдата си решимост, Бисмарк едновременно ясно заяви как възнамерява да противодейства на всяко испанско възражение: „Ние не искаме да продължаваме, за да ги убедим в твърдостта на намеренията си.“¹⁰¹³

Канцлерът информира Хацфелд за изготвяне на съответната нота до Кановас, без да подценява потенциалните трудности за испанското правителство при изпълнението на тези искания. Той ясно заявява, че основната му грижа е готовността на Испания за сътрудничество, по изпълнение на германските искания. „Ако Мадрид не може или не желае незабавно и изцяло да се съобрази с тях, продължава канцлерът, посланикът трябва да предложи на испанското правителство, германско сътрудничество и да се консултира с него относно естеството на съвместните действия. Ако обаче правителството има резерви относно подобно сътрудничество“, добави той, „ние ще си запазим избора между незабавното им удовлетворяване или предприемането на наши собствени и независими действия срещу тези беззаконни банди.“¹⁰¹⁴

Очакваната или поне желаната реакция от великите сили не се осъществява. Само Висконти Веноста „с радост“ се съобразява с германското искане за подкрепа.¹⁰¹⁵

¹⁰¹² PAAA, IABo53 adh., *Russki Mir*, Nr.359, 13.1.1875.

¹⁰¹³ PAAA, IABo37, Bd. 12, *Bismarck an Schweinitz*, Nr. 5, *Alvensleben*, Nr. 3, *Münster*, Nr. 5, *Keudell*, Nr. 4, 5.1.1875.

¹⁰¹⁴ PAAA, IABo37, Bd.12, *Bismarck an Hatzfeldt*, Nr.8, 8.1.1875; s.a. ebd., *Bismarck an Stosch*, 8.1.1875, *Abschrift*, ebd., *Bismarck an Stosch*, 9.1.1875.

¹⁰¹⁵ PAAA, IABo37, Bd. 13, *Keudell an AA.Tel.* Nr.4, 13.1.1875, s.a. ebd., Bd. 14, *Keudell an Bismarck*, Nr.4, 13.1.1875.

Деказ посъветва испанското правителство чрез Шодорди, „доколкото е възможно в трудната му ситуация, да се съобрази с германските искания“, но правейки уговорката, че Франция няма с какво да помогне, и коментира положението на испанските министри, „тези клети бедняци“, едва ли са в състояние да компенсират щетите, защото не разполагат с необходимите средства; в същото време той предупреждава за последствията от военните действия: „Това ще бъде авантюра, което ще ви причини трудности“.¹⁰¹⁶

Дерби изразява същото мнение, заявявайки, че е „трудно“ да се изисква обезщетение за щети, и същевременно изразява резервите си относно изолираната германска намеса, казвайки, че силно се надява на испанската обезщетение, „защото е трудно и неприятно за германското правителство да предприеме репресии срещу Карлистите.“¹⁰¹⁷

На Балхаусплац, началника на унгарската секция Орци разпространява слуха, че „че германският канцлер умишлено е заповядал (кораба) „Густав“ да заседне на испанския бряг, за да има основание за недоволство срещу новото правителство“, Андраши се съобщава с германското искане, дори с половин уста, оставяйки Лудолф да избере средствата, „с които да подкрепи германския си колега.“¹⁰¹⁸

Най-хладният отговор който Бисмарк получава идва от Горчаков. Руският канцлер по принцип не отрича легитимността на германските искания и предлага помощта на руския посланик след установяване на неофициални отношения с Мадрид, но въпреки това заявява, че отношението ка новият кабинет трябва да бъде „възможно най-снизходително“ предвид проблемите и задачите, пред които е изправен. Дори царят смята за „категорично желателно, поради целесъобразност, новото правителство да стабилизира властта си и да не бъде обременявано с нови трудности, като заплащането на обещания за това престъпление, за което самото то е невинно“.¹⁰¹⁹

Горчаков допълва тези забележки, на Александър II, с думите, „че е в наш общ интерес да не възпрепятствам по никакъв начин стабилизирането на правителството на дон Алфонсо в този момент“.¹⁰²⁰

Противно на разказа на Холборн, не само руският канцлер, но и царят е отказал съгласието си за германското искане, както Алвенслебен отбелязва, че той „приема почти лично, всяка трудност, която се създава пред стабилизирането на новото испанско правителство.“¹⁰²¹

¹⁰¹⁶ PAAA, IABo37, Bd. 14, Hohenlohe an Bismarck, Nr.28, 14.1.1875; s.a. AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Decazes an Chaudordy, 15.1.1875, ebd., CP Angleterre, Bd. 768, Decazes an London, Wien, Petersburg, Confidentielle, 28.1.1875.

¹⁰¹⁷ PAAA, IABo37, Bd. 13, Münster an Bismarck, Nr. 6, 12.1.1875.

¹⁰¹⁸ BT, Papiers Decazes, Bd. 696 fo 68-70, Harcourt an Decazes, 17.1.1875, HHStA, PAXX, Bd.33, Andrassy an Ludolf, Tel., 13.1.1875; s.a. PAAA, IABo37, Bd.13, Schweinitz an Bülow, Nr.1, 9.1.1875, ebd., Hatzfeldt an AA.Tel. Nr.9, 14.1.1875.

¹⁰¹⁹ PAAA, IABo37, Bd. 13, Alvensleben an Bismarck, Nr.11, 13.1.1875. Бисмарк коментира думите на Александър II с въпроса: „Но кой тогава трябва да плати?“ Ebd., Marginalie Bismarcks.

¹⁰²⁰ PAAA, IABo37, Bd. 13, Alvensleben an Bismarck, Nr. 11, 13.1.1875 u. Nachschrift vom 14.1.1875; s.a. ebd., Alvensleben an AA.Tel. Nr.2, 12.1.1875, ebd., Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr.9, 13.1.1875, ebd., Alvensleben an AA.Tel. Nr.6, 14.1.1875; vgl. Holborn, Mission, S.61.

¹⁰²¹ PAAA, IABo37, Bd.13, Auszug aus einem Privatbrief Alvenslebens, 14.1.1875; s.a. ebd., Bd. 15, Werder an Wilhelm I., Nr. 3, 14.1.1875, Abschrift; vgl. Holborn, Mission, S. 60f.

Този дисонанс е още по-остър в Берлин, защото тук активно се стремят да представят картина на пълната хармония в Тройния съюз и по-специално в отношенията с Русия, пред останала Европа през новата година. Поради тази причина Берлин, отричайки резервите си към Алфонсо XII, се опитва да постигне споразумение между трите сили по въпроса за признаването му, само няколко дни по-рано; следователно той настоява за „еднообразни и едновременни стъпки“ във Виена¹⁰²², когато австроунгарският посланик се готви да поиска частна аудиенция при монарха лично и на Хацфелд е забранено (от Вилхелм-щрасе) да се присъедини към Лудолф, без участието и на Кудрявски.¹⁰²³

В същото време Бюлов забранява на Хохенлое да посещава испанския крал, който е в Париж, в качеството си на германски посланик.¹⁰²⁴

Въпреки това германско-руските разногласия се задълбочават още повече, когато испанските власти затварят протестантски параклис и започват да забраняват протестантските вестници.¹⁰²⁵ Кабинетите в Берлин, Лондон и Рим изразяват опасения за бъдещата ултрамонтанистка ориентация на новия режим в Мадрид, въз основа на погрешно интерпретирани английски изявления, и се обмисля дали признаването на новото правителство трябва да бъде отказано, за да се получат гаранции по въпроса за религиозната свобода, както се предполага, че това е целта на Лондон.¹⁰²⁶

Докато Бисмарк, оказвайки натиск върху испанското правителство, предпазливо предлага в Мадрид възможността за обвързване на признанието с обещания за свобода на религията, той едновременно посочва в Лондон, че „не без риск [да се откаже признанието] с мотива, че Алфонсо ограничава свободата на убежденията на протестантите“, кабинетът на Сейнт Джеймс сега сигурно ще „промени мнението си“, след като испанското правителство, бързо отменя всички ограничителни мерки и публично заявява за продължаващото съществуване на религиозната свобода.¹⁰²⁷

¹⁰²² PAAA, IABo37, Bd. 13, Bismarck an Schweinitz, Tel. Nr. 7, 12.1.1875; s.a. ebd., Hatzfeldt an AA, Tel. Nr. 5, 11.1.1875, ebd., Bismarck an Alvensleben, Tel. Nr. 4, 12.1.1875, ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 8, 12.1.1875.

¹⁰²³ PAAA, IABo37, Bd. 13, Bismarck an Hatzfeldt, Tel. Nr. 7, 12.1.1875. На 15 януари 1875 г. Хацфелдт, заедно с двамата си колеги, искат частна аудиенция при краля, след като Виена и Санкт Петербург също искат от своите посланици да действат съгласувано. Лейбър единствен не иска аудиенция в двора, въпреки инструкциите за обратното, които уж пристигнали твърде късно, докато Шодорди е убеждаван от министър Кастро да поиска аудиенция.

¹⁰²⁴ PAAA, IABo37, Bd. 12, Hohenlohe an Bismarck, Tel. Nr.3, 2.1.1875, ebd., Bülow an Hohenlohe, Tel. Nr.2, 3.1.1875.

¹⁰²⁵ PRO, FO 72, Bd. 1370, Layard an Derby, Nr. 435, 12.10.1874, ebd., Layard an Derby, Nr. 440, 12.10.1874.

¹⁰²⁶ На 10 януари 1875 г. Мюнстер съобщава: „Ако правителството на Алфонсо възнамерява да потиска протестантите и прави необвързващи декларации, той няма да бъде признат от Англия.“ Мнението на посланика се основава на недоразумение или погрешна преценка, защото в писмо до Ръсел от 12 януари 1875 г. за разговора си с Мюнстер, Дерби, не отрича опасенията си за събитията в Испания, и изразява силни съмнения „дали е съвместимо с дипломатическата практика подобно признание да се обуславя от приемането на определена политическа линия“. PAAA, IABo37, Bd. 13, Münster an Bismarck, Tel. Nr. 2, 10.1.1875, PRO, F064, Bd. 822, Derby an Russell, Nr. 9, 22. 1. 1875; s.a.PAAA, ABo37, Bd.13, Münster an Bismarck, Nr. 5, 12.1.1875, BL, Add. MSS, Bd. 39007, Layard Papers, Derby an Layard, Private, 12. 1.1875, ebd., Derby an Layard, Private 13.1.1875, vgl. Bloch, Relations, S.67f. u. Taffs, Ambassador, S. 62.

¹⁰²⁷ PAAA, IABo37, Bd. 13, Bülow an Münster, Nr.23, 13.1.1875, Alvensleben an Bismarck, Nr. 10, 13.1.1875; s.a. ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr. 8, 10.1.1875, Auszug aus einem Privatbrief Alvenslebens, 14.1.1875. Деказ се опитва да повлияе на Горчаков за скорошното установяване на официални отношения с Испания, но възприема идеята за четворен съюз предложена от Серано, и се опитва да повлияе на Дерби чрез Лайън, „за да го впечатли с тревожното желание на френското правителство да действа в пълно съгласие с Англия за установяването на трона на крал Алфонсо и умиротворяването на Испания“. Посланикът му в Лондон обаче го предупреждава да не има прекалено високи очаквания, защото „Четиристранният съюз, е погребан и запечатан в гроба на Палмерстън. Нека не забра-

Горчаков не вижда в мерките срещу испанските протестанти „такива тревожни симптоми, каквито показва германското правителство. Руският канцлер с назидателен тон, поставя под въпрос желанието на Бисмарк да запази монархическата система в Европа, настоявайк Алфонсо „да бъде пощаден в интерес на възстановяването на монархическия принцип“, което „също“ се желае от Германия.¹⁰²⁸

Подобно на Андраши и Деказ, Горчаков иска да признае Алфонсо XII възможно най-бързо, затова отхвърля всяка пречка, издигната от Бисмарк, като нежелано забавяне и се надява да я преодолее чрез разбирателство с двамата си съюзника.¹⁰²⁹

Дори когато Бисмарк в помирителен ход към Санкт Петербург, обявява, че не иска да прави признаването на Алфонсо XII зависимо от официални декларации, но изразяването на „неодобрение на случилото се“ и „поради общи политически причини е навременно за всички правителства, благосклонни към Испания“, за да се предпази краля от заплашителното контролиращо влияние на духовенството, Горчаков хладно отговаря: „В момента обаче, трябва да се изчака потвърждение за това, което се твърди, че се е случило, а крал Алфонсо, като заявява, че иска да запази свободата на вероизповеданията, възнамерява да се отрече от тези министерски мерки.“ Руският канцлер най-накрая стигна до там, че предупреждава германския си колега, че ако той възприеме мерките срещу протестантите като пречка за признаването, той ще „даде на многобройните си врагове нови оръжия, защото те ще приемат намерението му, като предтекст да предотврати установяването на стабилни държавни условия в Испания и ще се възприеме като цел на германската политика“. Той продължава казвайки, че по време на процеса срещу Арним, е прочел с интерес писмо, публикувано във вестник, според което Бисмарк желае да предотврати установяването стабилно управление във Франция и се стреми да поддържа анархия. Ако германският държавник приеме това присърце, ще се окаже в сериозни проблеми. Ако той възнамерява да продължи играта си в Испания, Русия няма да участва, но подобно на Австро-Унгария ще признае Испания веднага след уведомяването за възкачването на Алфонсо на трона“.¹⁰³⁰

вяме, какво спечели Англия от испанските дела, когато беше страстно ангажирана! Нейният плам тогава ни струва много повече, отколкото нейната хладкост днес.“ Междуременно Жарнак също е оптимист за ползите от испанския въпрос за френската външна политика: „Правете това, което ви се струва правилно и уместно, и се съмнявам, че тя [Англия] ще остане назад. Във всеки случай, вие ще спечелите в свободата си това, което губите в подкрепата.“ PRO, F027, Bd.2103, Lyons an Derby, Nr.57, Confidential, 17.1.1875, BT, Papiers Decazes, Bd. 696 fo 62-65, Jarnac an Decazes, Particuliere, 17.1.1875. Zur englisch-französischen Zusammenarbeit s. a. Bloch, Relations, S. 70.

¹⁰²⁸ AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Decazes an Chaudordy, Nr. 1, 6.1.1875, ebd., CP Russie, Bd. 250, Le Flö an Decazes, Cabinet Nr.1, Tres Confidentielle, 21. 1. 1875, ebd., Papiers Chaudordy, Bd. 1, Decazes an Chaudordy, 8. 1.1875, HHStA, PA IX, Bd. 102, Apponyi an Andrassy, Nr. 2B, 8. 1. 1875, ebd., Apponyi an Andrassy, Nr.4A-B, 16. 1.1875, ebd., PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 5D, Reserve, 15. 1. 1875, ebd., Langenau an Andrassy, Tel. Nr. 4, 17.1.1875, ebd., Andrassy an Langenau, Tel., 16.1.1875.

¹⁰²⁹ PAAA, IABo37, Bd. 13, Bülow an Alvensleben, Nr. 33, 16.1.1875, Bd. 14, Alvensleben an Bismarck, Nr.19, 19.1.1875.

¹⁰³⁰ PAAA, IABo37, Bd. 14, Bismarck an Alvensleben, Nr.45, Vertraulich, 20.1.1875, fehlerhaft abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 61-63, Bd. 14, Bericht Bülows, 20.1. 1875, s.a. ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 15, Alvensleben, Tel. Nr. 10, 20.1.1875, DDF, I, Bd. 1, Nr. 352, S.369f., Decazes an London, Wien, St. Petersburg, Rom, Vatikan, Berlin, Tel., 23. 1. 1875., Bülow an Alvensleben, Tel. Nr. 11, Schweinitz, Tel. Nr. 17, 21.1.1875, HHStA, PA III, Bd. 109, Schweinitz an Hofmann (?), 21.1. 1875.

След това заплашително предупреждение от Санкт Петербург и недвусмислено ясните изявления за последствията от политиката на Берлин, осъдена като насърчаваща анархията, изявленията на Горчаков за „напълно идентичната позиция“ на трите имперски двора по въпроса за аудиенцията¹⁰³¹ и надеждата му за тяхното продължаващо сътрудничество, изглеждат като гротескни думи. Външно Бисмарк участва в това задължително упражнение за подчертаване на трайната хармония в германо-руските отношения, като информира Горчаков, след испанските уверения по въпроса с кораба „Густав“, че Хацфелд вече няма да връчва нота, очертаваща искането на Германия за обезщетение, а ще обсъди устно прилагането на мерките с испанското правителство.¹⁰³²

Бисмарк съчетава това съобщение с акцент върху удовлетворението си от „пълното съгласие“ с руския кабинет. Разбира се, няма нищо такова като „пълно съгласие“. Инструкцията към Хацфелд се основава не само на действителните испански отстъпки, но основно на страха, че независимите германски действия в Северна Испания ще бъдат осуетени от ясения испански отказ.¹⁰³³

Всяко сътрудничество с Германия, както и негативните изявления на Лондон за намесата или вмешателството на Берлин, могат отново да предизвикат у руското правителство, подозрението за Бисмарк като постоянен смутител и да провокират европейските противоречия, за което Горчаков вече е предупредил.

Инструкцията на Бисмарк към Алвенслебен, в която изразява благодарност за обещаната от Русия подкрепа в преследването на германските интереси в случая „Густав“¹⁰³⁴, да посочи в Санкт Петербург, че Виена и Рим са отговорили незабавно с уверения за „безусловна подкрепа на нашите оплаквания“, вече загатва за действителното недоволство на германския канцлер. Пълната сила на критиките му и значителните му съмнения относно лоялността на руския кабинет, особено на Горчаков са изяснени в поверително писмо до Алвенслебен от същия ден. Докато получава „задължителните благодарности“ изразени на Дунав, Темза и Тибър за подкрепата на германските претенции, които приема със „задоволство“, канцлерът информира своя шарже д'афер на Нева, че „тонът, с който княз Горчаков обсъжда целесъобразността на нашите претенции за обезщетение за нападенията на Карлистите, е малко по-хладен, отколкото очаквах, и със съдържаното си съдържание е в рязък контраст с отговорите, които получихме от Виена, Рим и Лондон“.

Бисмарк вижда в това още едно доказателство, че Горчаков действа противно на надеждите и очакванията му, които самият той е изразил и които са споделяни от германската страна, „че нито една от двете сили, Германия или Русия, няма да заеме позиция по големите европейски въпроси, без да е пос-

¹⁰³¹ Деказ казва на Шодори „виждам предимство Русия да поеме водещата роля и да се възползва от момента, който може да възникне между аудиенцията на нейния посланик и тази на другите двама (германския и австроунгарския)“. Chaudordy an Decazes, Nr.54, 18.2. 1875, ebd., Chaudordy an Decazes, Tel. Nr. 2, 7.2.1875.

¹⁰³² За разлика от това, Вилхелм I е на мнение, „че трябва да проявим по-голяма готовност да установим близки, добри отношения в бъдеще“. PAAA, IABo37, Bd. 14, Bülow an Wilhelm I., 23.1.1875, Marginalie Wilhelmsl., s.a. ebd., Bülow an Hatzfeldt, Tel. Nr.25, 23.1.1875, ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr.21, 23.1.1875, ebd., Bülow an Alvensleben, Tel. Nr. 16, 23.1.1875, ebd., Bd. 15, Alvensleben an Bismarck, Nr. 34, 30.1.1875, ebd., Schweinitz an AA, Tel. Nr.23, 27.1.1875.

¹⁰³³ P. PAAA, IABo 37, Bd. 13, Hatzfeldt do AA, tel. № 7, 13.1.1875 г., Hatzfeldt to AA, Tel. № 13, 15.1.1875.

¹⁰³⁴ Преговорите приключват едва в края на април, след като е дадено удовлетворение под формата на компенсация и испанските военни кораби, са задължени да отдават чест на германското знаме.

тигнала разбирателство с другата“. Колко раздразнен и чувствителен е станал той към всеки германо-руски дисонанс, се илюстрира от факта, че цитира като допълнителен пример за недружелюбното отношение на Горчаков, вече симпатична „неприятна изненада“, предизвикана в Берлин от директната покана на германските средни държави за конференцията в Брюксел.

Канцлерът обаче твърди, че винаги се е придържал към словесния диалог със своя колега, особено по Източния въпрос. „Естествената предпоставка за близките отношения със Санкт Петербург, в програмен план, които поддържахме и желаем да поддържахме с Русия, е принципа на реципрочността в отношенията и във взаимната подкрепа в политическите задачи“.

Горчаков обаче пренебрегва тази реципрочност и вместо това посочва „засилването на монархическия принцип“ в Испания, предупреждавайки за негативните последици от германските искания. В Берлин обаче по-належащата грижа е „какви опасности за запазването на монархическата власт в Германия могат да възникнат, ако правителството на Негово Величество Императора, противно на живото и оправдано национално чувство, позволи обидите срещу знамето му и светотатствените нападки срещу живота и имуществото на поданиците му в сърцето на Европа да останат ненаказани“. Отслабването на доверието в защитата на Короната в Германия „ще нанесе по-големи щети на монархическия принцип, отколкото последиците от оправданите ни претенции към новото испанско правителство.

Хроничната неспособност на Русия и Германия да постигнат консенсус, дори по второстепенни въпроси, най-накрая се разкрива, когато Алфонсо XII изпраща уведомителните писма за възкачването си на престола до европейските кабинети в средата на януари, като създава условия за признаване си от силите. В подновен опит за хармонизиране на действията на Съюза, Вилхелмшрасе обявява във Виена и Санкт Петербург, че възнамерява да обяви признаването веднага след получаване на документа и вярва, че това ще стане в съгласие с приятелските правителства. След пристигането на уведомителния документ на 23 януари 1875 г. Берлин потвърждава желанието си за едновременни действия, въпреки че, противно на мнението на императора, канцлерът иска да даде приоритет на Виена и Санкт Петербург в процеса на признаването. Съответно Вилхелмшрасе информира Певчески Мост и Балхаусплац за желанието на Вилхелм I да приеме испанския посланик на лична аудиенция, за да приеме акредитивните писма и за становището, че процесът на признаване ще бъде завършен едва с предаването на акредитивните писма в Мадрид.¹⁰³⁵

Франц Йосиф и Андраши напълно одобряват германското предложение¹⁰³⁶ след предварителни сондажи в Санкт Петербург, но Александър II отхвърля *modus procedendi* (процедурата) по предложение на Горчаков.

¹⁰³⁵ S. PAAA, IABo37, Bd. 14, Bismarck an Schweinitz, Tel. Nr.23, 24.1.1875, ebd., Bismarck an Alvensleben, Tel. Nr. 19, 24.1. 1875, Abschrift.

¹⁰³⁶ S. HHStA, PAXX, Bd.33, Andrassy an Ludolf, Nr.2, 1.1. 1875, ebd., PA III, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Tel., 23. I. 1875, ebd., Andrassy an Károlyi, 6.2.1875, ebd., Hofmann an Schweinitz, 26.1.1875, ebd., PAX, Bd.66, Andrassy an Langenau, Tel., 23.1.1875, ebd., PAXL, Bd. 133, Andrassy an Schweinitz, Tel., 23.1.1875, PAAA, IABo37, Bd. 14, Schweinitz an AA.Tel. Nr. 14, 24.1.1875, ebd., Schweinitz an AA.Tel. Nr. 18, 26.1.1875, ebd., Schweinitz an AA.Tel. Nr.21, 26.1.1875.

Той нарежда на руския канцлер лично да приеме уведомителното писмо.¹⁰³⁷ Горчаков се опитва да омаловажи „възможните разлики във формата“ като „незначителни“, тъй като „между нас има пълно съгласие относно принципа на незабавно признаване“ и дори в Петербург актът на признаване ще се счита за завършен едва след предаването на акредитивните писма в Мадрид.¹⁰³⁸

Въпреки това, той за пореден път предоставя доказателство, че Русия, както на правителствено, така и на монархическо ниво, смята че има пълна свобода на действие по ежедневните политически въпроси и не проявява никаква готовност за истинско сътрудничество със западния си съсед. Процедурата за установяване на официални отношения между Мадрид и европейските велики сили следователно трябва да демонстрира разбитата хармония в германоруските отношения и на задаващите се признаци на руско-австроунгарско-френско съглашение. След като Кудрявски е приет от крал Алфонсо на 16 февруари 1875 г., ден по-късно, по заповед на Деказ, френският посланик Шодорди го последва. Няколко часа по-късно Лудолф представи акредитивните си писма.

Бисмарк обаче забавя изпращането на акредитивните писма поради бавните преговори за удовлетворението по аферата „Густав“, както и от раздразнението си от демонстративната профренска позиция на новия испански консул в Байон, син на външния министър Кастро, който е „груб“ с германския си колега, и накрая от уведомлението, изпратено до баварския двор за възкачването на Алфонсо XII на испанския трон, от испанския посланик във Виена на 24 февруари 1875 г.

От Пентархията остава само Англия, след разгорещени спорове между кабинетата и кралицата относно антиалфонсистките доклади на Лейърд, силно повлияни от приятелството му със Серано. Затова Виктория се забавя безuspешно търсейки „много сериозните доказателства“ и признава правителството на Алфонсо XII на 27.2.1875 г.¹⁰³⁹

По този начин втората фаза на испанския въпрос не завършва нито с „окуражаваща демонстрация на австро-германско сътрудничество“, нито пък излекува последния „разрив между Берлин и Санкт Петербург“, както твърди Багдасарян.¹⁰⁴⁰

¹⁰³⁷ PAAA, IABo37, Bd. 14, *Alvensleben an AA.Tel. Nr. 17*, 24.1.1875, *ebd.*, *Alvensleben an AA, Tel. Nr. 13*, 21.1.1875, *ebd.*, *Alvensleben an AA.Tel. Nr. 18*, 24. 1.1875, *ebd.*, *Alvensleben an AA.Tel. Nr. 19*, 25.1.1875, *ebd.*, *Alvensleben an Bismarck, Nr.30*, 27.1.1875.

¹⁰³⁸ PAAA, IABo37, Bd. 14, *Alvensleben an Bismarck, Nr. 27*, 25.1.1875; s. a. *ebd.*, IABi 53, Bd. 2, *Werder an Bismarck*, 28.1. 1875, *Abschrift*.

¹⁰³⁹ S. PRO, FO 72, Bd. 1407, *Layard an Derby, Nr. 225*, 23.2.1875, *ebd.*, *Layard an Derby, Nr. 236*, 25.2.1875, *ebd.*, Bd. 1402, *Derby an Layard, Nr. 54*, Draft, 9.2.1875, *ebd.*, *Derby an Layard, Nr. 74*, Draft, 19.2.1875, *ebd.*, *Derby an Layard, Tel.*, 20.2.1875, *ebd.*, Bd. 1406, *Layard an Derby, Nr. 126*, Confidential, 28.1. 1875, Bd. 1407, *Tenterden an Derby, Private*, 24.2.1875, *ebd.*, *Layard an Derby, Nr. 191*, Confidential, 12.2.1875, *ebd.*, PRO 30/29 (*Granville Papers*), Bd. 25 A u. B, Bundle 1, *Layard an Granville, Confidential*, 10.2.1875, BL, Add. MSS, Bd. 39007, *Layard Papers, Derby an Layard, Private*, 15.2.1875, *ebd.*, Bd. 39124, *Layard an Derby, Private*, 16.1. 1875, *ebd.*, *Layard an Derby, Private*, 12.2. 1875, BL-O, *Hughenden Papers, B/XIX/B/170*, *Queen an Disraeli, Private and Confidential*, 11.1.1875, *ebd.*, *B/XIX/B/186*, *Ponsonby an Disraeli*, 22.1.1875, *ebd.*, *B/XIX/B/208*, *Queen an Disraeli*, 1.2.1875, *ebd.*, *B/XIX/B/218* *Queen an Derby*, 19.2. 1875, *ebd.*, *B/XIX/B/219*, *Derby an Queen*, 20.2.1875, *Copy, ebd.*, *B/XIX/B/221*, *Queen an Derby*, 21.2.1875, *Copy, ebd.*, *B/XIX/B/223*, *Derby an Queen*, 22.2.1875, *Copy, ebd.*, *B/XIX/B/225*, *Derby an Disraeli, Confidential*, 22.4.1875, RA, A48, Nr.6, *Disraeli an Queen*, 12.1.1875, *ebd.*, B27, Nr.10, *Queen an Derby*, 9.2.1875, *Copy, ebd.*, Nr. 17, *Queen an Derby*, 12.2.1875, *Copy*.

¹⁰⁴⁰ Bagdasarian, *Rapprochement*, S. 145.

По-скоро отново води до сериозен разрыв между двете столици, което се допълва от сближаването между Франция, Русия и Австро-Унгария.

Като катализатор за тези две направления на развитие в мрежата от взаимоотношения на европейската пентархия действа Горчаков, без да подценяваме охлаждането на царя към германския канцлер.

С активната подкрепа на Андраши той се стреми да придаде на отношенията с Виена „поразителен характер на близост и доверие“, демонстрирайки, според Лангенау, показната воля „да не се отделят от нас“ и едновременно с това с нескрита радост създава впечатлението, че Русия се стреми „да направи в този момент всичко, което е приемливо за френското правителство.“¹⁰⁴¹

В ярък контраст, отношенията между Берлин и Санкт Петербург все повече се характеризираха с резервираност и „своеобразно взаимно недоверие“, чиято по-дълбока причина, както многократно показват понякога незначителните причини за разногласия, не в незначителните различия между двата кабинета, а в желанието на Горчаков, насочено към отстояване на бъдещи интереси, „да ръководи, а не да бъде воден от принц Бисмарк“, и най-вече във все по-енергичните усилия на германския канцлер да изисква реципрочност в двустранните отношения, която руското правителство многократно отказва, за да се предпази от надвисналата вече зависимост и обкръжение на Русия след провала на Съюза на тримата императора.¹⁰⁴²

2. Германският Райх, Русия и Полският въпрос. Надеждите на Бисмарк за укрепване на германо-руското приятелство след очевидния провал на Тройното споразумение през 1874 г. претърпяват тежък удар на Иберийския полуостров в началото на 1875 г. Ръководството в Санкт Петербург все по-ясно заявява, че възнамерява допълнително да консолидира благоприятната си за момента външнополитическа позиция, дори и срещу германските интереси, и че няма намерение да предостави на правителството в Берлин реципрочността, която Бисмарк изисква с нарастващо негодувание.

Тази липса на съгласие между Берлин и Петербург е очевидна не само по Испанския въпрос, и по въпрос явяващ се основен елемент на пруско-германо-руското приятелство от 1772 г. насам, или това е Полският въпрос.¹⁰⁴³

След съвместното потушаване на Полското въстание от 1863 г., съгласуваната позиция между Берлин и Санкт Петербург спрямо поляците очевидно остава непроменена. Руското правителство лиши Конгресна Полша от всякакъв специален статут в рамките на собствената си империя, като я трансфор-

¹⁰⁴¹ AMAE, CP Russie, Bd. 250, Le Flö an Decazes, Cabinet Nr. 1, Tres Confidentielle, 21.1.1875; s.a. *das identische Urteil des württembergischen Gesandten in St. Petersburg*, Maucler in: HStA-St, E73, Verz.61, Fasz.88, Maucler an Mitnacht, 14.1.1875. HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrassy, Nr.5D, Reserve, 15. 1.1875; s.a. ebd., PA XII, Bd. 108, Langenau an Andrassy, Nr. 5C, Tres Confidentielle, 15.1.1875. PRO, F065, Bd.907, Loftus an Derby, Nr.48, Confidemial, 3.2.1875; s.a. AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Decazes an Chaudordy, Nr. 9, Confidentielle, 7.2.1875.

¹⁰⁴² AMAE, CP Russie, Bd. 250, Le Flö an Decazes, Cabinet Nr. 1, Tres Confidentielle, 21.1.1875; s.a. HHStA, PAXII, Bd.108, Langenau an Andrassy, Nr.5C, Tres Confidentielle, 15.1.1875, ebd., PA X, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 12C, 13.2.1875, PRO, F065, Bd. 907, Loftus an Derby, Nr. 48, Confidemial, 3.2.1875.

¹⁰⁴³ Winckler, *Ausbruch*, S. 687-692, 704; ders., *Rußland*, S. 194. Винклер обаче се ограничава да демонстрира остротата на Полския въпрос за германо-руските отношения през есента и зимата на 1874-75 г. изключително върху избрани полски и германски вестникарски статии, без да използва публикацията на Хайо Холборн за спомените на Радовиц и неговата мисия в Русия, където този въпрос е от съществено значение в преговорите между руското ръководство.

мира във Вислинска губерния и премахна поста генерал-губернатор след смъртта на граф Берг.

Както подчертават скептичните руски гласове, репресиите му правят идеята за помирение с поляците, напълно абсурдна.¹⁰⁴⁴

Въпреки че Полският въпрос изглежда временно погребан с Договора между тримата императори, германският канцлер остава напълно наясно, че той в никакъв случай не е окончателно решен.

Въстанията от 1794, 1806, 1830-31, 1846, 1848 и накрая 1863 г., трайно напомнят за жизнеността на полските национални чувства. Въпреки всички репресивни мерки, това движение постигна някои първоначални, дори и малки успехи, като например практически предоставената автономия в австрийска Галиция, или появата на самоувереното полско общество в германските и руските територии. Не заплашва ли Културкампфа, чието начало за Бисмарк „предимно се дължи на полския му компонент“¹⁰⁴⁵, да засили тези еманципаторски импулси, толкова нежелани за него?

Предвид непредвидимите последици от руската промяна в отношението ѝ към полските поданици, продължаващото съгласие в германо-руската политика спрямо Полша е от решаващо значение за Германския Райх. Затова той обръща значително внимание на усилията на някои полски вестници, като издавания в Позен (Познан) „Dziennik Poznański“, който от средата на 1874 г. се засъдържа за „истинско сближаване между поляците и руснаците“, привидно без никаква реална основа. Бдителните пруски власти скоро научават, че тези все по-антигермански статии в печата са косвено насърчавани от руското правителство, чрез спиране или либерализиране на цензурата.

В същото време либералната Полска национална партия също започва „открито да флиртува с Русия“ в своите партийни органи и да изразява желание за по-тесни връзки с тази „славянска велика сила“¹⁰⁴⁶

Тя вече е провела „директни преговори“ с руските панслависти, като „полските флиртове“ изобщо не са неприятни за кабинета в Санкт Петербург, а по-скоро са реципрочни „любезно“ приети.¹⁰⁴⁷

Нарастващата несигурност на Вилхелмшцрасе за целите, преследвани на Певчески Мост, при сериозните вътрешнополитически¹⁰⁴⁸ и външнополитически проблеми, стоящи пред Германския Райх, и предоставящи улеснение за руската политика спрямо Полша, изисква повишено внимание към тези доклади. Берлинският кабинет незабавно възлага на генералния консул във Варшава

¹⁰⁴⁴ Вижте изявленията на Сувалов до германския генерален консул във Варшава, барон фон Рехенберг, PAAA, IABi53, Bd.2, Rechenberg an Bismarck, Nr. 118, Ganz Vertraulich, 13. 7. 1874, заведено в архива под неправилната дата 13.6.1874 г.

¹⁰⁴⁵ Силната католическа църква в Полша. (б. пр.) GW, Bd. 15, S. 333.

¹⁰⁴⁶ PAAA, IABgll, Bd.37, Rechenberg an Bismarck, Nr. 85, Vertraulich, 12.5.1874, s.a. ebd., Bd. 38, Rechenberg an Bismarck, Nr. 160, 16.9.1874, Resume des journaux polonais etrangers du 14 Septembre 1874, ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr. 161, 19.9.1874, Resume des journaux polonais etrangers du 17 Septembre 1874.

¹⁰⁴⁷ PAAA, IABgll, Bd.39, Polizeidirektor in Posen, Staudy, an den Oberpräsidenten von Posen, Günther, 1.10.1874, Abschrift. (Директор на полицията в Позен, Щауди, до главния президент на Позен, Гюнтер, 1 октомври 1874 г.)

¹⁰⁴⁸ Поради потенциалното обвързващото значение на Полския въпрос за френско-руското сближаване.

да коментира тези обезпокоителни доклади, въпреки спомените за маркиз Велополски¹⁰⁴⁹, той не им придава прекомерно значение.¹⁰⁵⁰

Въз основа на наблюденията си в Петербург, Рехенберг в доклада си отрича всякакви признаци на истинско разбирателство между руското правителство и Полската национална партия. Той обяснява случайните руски отстъпки като произтичащи от усилията на Санкт Петербург да създаде условия в полските губернии, улесняващи поляците „да се примирят със сегашното си положение или поне да се адаптират към него“, като „справедливо отчитат материалните им интереси“ и като „контролират често произволните действия на руските административни и надзорни служители“. Рехенберг обаче не отрича, че високоставени кръгове в руската столица, водени от лични или партийни интереси, „завист“ към големите успехи на Германия и „особена тревога“ от „огромната мощ“ на Германския Райх, искат да „засилят противотежестта срещу Германия“, като „привличат поляците“. Накрая, той потвърждава не само усилията на полски вестници, като „*Dziennik Poznanski*“, да подобрят отношенията си с руското правителство, но и на „други клерикални полски вестници“ които все по-остро издигат антигермански изявления, като краковския вестник „*Czas*“, орган на консерваторите, или ултрамонтанисткия ския австрийски „*Vaterland*“.¹⁰⁵¹

Това предсказва бъдещи усложнения между Германия и Русия. „Фатерланд“ препоръчва при наличните „много благоприятно настроение“ към Франция в Петербург, за „по-активна намеса“ към руското правителство, за да обмисли промяна в отношенията си с Полша, които оприличава на „гнойна рана“, която „може да предизвика катастрофална криза при първа възможност“. Следователно Русия трябваше да започне преговори с поляците, основани на възстановяване на Полската конституция от 1815 г., което Полша трябваше да приеме в свой интерес.¹⁰⁵²

Подобни отстъпки са напълно изключени за руското ръководство, но от германска гледна точка е неприятно преживяване, че чуждестранните ултрамонтанистски вестници сега също се стремят да „използват полско-руския компромис като оръжие срещу Германия“ и със сигурност оказват влияние в Петербург. Според Рехенберг, е „безспорно“, че тази статия във „Фатерланд“ е предизвикала отклик, „който ще резонира у някои руснаци, ако тонът не беше толкова висок“.¹⁰⁵³

Предвид очевидната възприемчивост на официалните кръгове в Санкт Петербург към полските предложения, статиите от гореспоменатия „Денник

¹⁰⁴⁹ Александър Игнаций Велополски, маркиз Гонзаго-Мишковски (1803 – 1877) е полски аристократ, приближен на великият княз Константин Николаевич, заместника на Полша. Провежда либерални реформи насочени към сближение с руските власти. Предизвиква подозренията на крайните полски елементи и това провокира въстанието в 1863 г. По време на въстанието емигрира в Германия и живее в Дрезден. (б. пр.)

¹⁰⁵⁰ S. PAAA, IABgll, Bd.39, Bülow an Rechenberg, Nr. 6, Vertraulich, 11.10.1874.

¹⁰⁵¹ PAAA, IABgll, Bd.39, Rechenberg an Bismarck, Nr.191, Vertraulich, 5.11.1874, s.a. ebd., Rechenberg an Bülow, Nr. 182, Vertraulich, 28.10.1874, Rechenberg an Bismarck, Nr.196, 12.11.1874, Borejsza, Bismarck, S. 624.

¹⁰⁵² S. PAAA, IABgll, Bd.39, Rechenberg an Bismarck, Nr. 179, 24.10.1874, Resume des journaux polonais etrangers du 23 Octobre 1874, s.a. ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr.169, 4.10.1874, Resume des journaux polonais etrangers du 30 Septembre 1874, ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr.172, 10.10.1874, Resume des journaux polonais etrangers du 8 Octobre 1874; zur Klassifizierung des Blattes s. ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr. 196, 12.11.1874, Vaterland, Nr.309, 10.11.1874.

¹⁰⁵³ PAAA, IABgll, Bd.39, Rechenberg an Bismarck, Nr.200, 16.11.1874.

Познански“ изискват повишено внимание в Берлин, защото техните автори призовават да се „забрави старата вражда“ с Русия и да се „протегне братска ръка“ към този народ с неприемливи искания и следователно не можеха да очакват положителен отговор извън панславянските кръгове.¹⁰⁵⁴

Не беше ли вестникът уловил точно основния проблем на руската външна политика, поставящ правителството в Санкт Петербург пред „дилемата“: „или [Русия] трябва да се откаже от своето влияние в Европа и от владееенето на важните комуникационни пътища, които последователната политика от времето на Петър Велики ѝ е осигурила, и да се обърне към Азия за да си изгради там нов живот, или ако иска да запази и гарантира позицията си в Европа, тя трябва да следва политика, в която Полша има значителна роля“¹⁰⁵⁵

Тревогата на Вилхелмцрасе за агитацията в полския печат нараства, когато Рехенберг научава в началото на новата година за споразуменията между полските вестници относно бъдещи антигермански тенденции.¹⁰⁵⁶ Сега не само партийните вестници са посветени в задачата да „представят предстоящо избухване на неизбежната война между Германия и Русия като много вероятно“.¹⁰⁵⁷

С нарастващо безпокойство става известно, че тази разширяваща се враждебност в печата и политиката срещу Берлин, се дължи на руско влияние и кампанията на „Деник Познански“ е резултат от лични отношения между главния редактор на вестника и руски агент в Познан на име Олендзки.¹⁰⁵⁸

Нарастващата несигурност на Германия относно политиката на Русия в Полша се засилва допълнително, когато в началото на януари съобщения във вестниците за предстоящо разполагане и увеличаване на руските войски в Полша за пръв път предизвикват в двустранните отношения „напрежение,“ в двустранните отношения, което в по-късните кризи между двете държави ще се превърне в едно от най-опасните оръжия на царя.¹⁰⁵⁹

„Въпреки че германският генерален консул вижда причината за тези планирани военни мерки в новото разделение на руската армия и им приписва „отбранителен характер“, антигерманският аспект на тази мярка не може да бъде пренебрегнат, защото според Рехенберг целта е „да се предотвратят изненади от разположените на запад войскове части и да се защитят техните складове“.¹⁰⁶⁰

¹⁰⁵⁴ Windeier, *Ausbruch*, S.687f. S.a. PAAA, IABgll, Bd. 39, *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 196, 12.11.1874, *Resume des journaux polonais etrangers du 10 Novembre 1874*, ebd., *Rechenberg an Bismarck*, Nr.205, 22.11.1874, *Resume des journaux polonais etrangers du 20 Novembre 1874*.

¹⁰⁵⁵ PAAA, IABgll, Bd.39, *Rechenberg an Bismarck*, Nr.215, 10.12.1874, *Resume des journaux polonais etrangers du 30 Novembre 1874*.

¹⁰⁵⁶ PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 10, *Vertraulich*, 10.1.1875.

¹⁰⁵⁷ PAAA, IABgll, Bd.40, *Rechenberg an Bismarck*, Nr.11, *Vertraulich*, 10.1.1875; s.a. ebd., *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 7, 8. 1. 1875, *Resume des journaux polonais etrangers du 7 Janvier 1875*, ebd., *Rechenberg an Bismarck*, Nr.15, 13.1.1875, *Resume des journaux polonais etrangers du 12 Janvier 1875*, ebd., *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 17, 16.1.1875, *Resume des journaux polonais etrangers du 11 Janvier 1875*.

¹⁰⁵⁸ PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 237, *Vertraulich*, 30.12.1874.

¹⁰⁵⁹ Winckler, *Ausbruch*, S. 704, PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 3, 3.1.1875.

¹⁰⁶⁰ PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Rechenberg an Bismarck*, Nr.11, *Vertraulich*, 10.1.1875, *Anlage*.

Поради тези „забележителни подробности относно опитите за постигане на разбирателство между Полша и Русия за сметка на Германия“, Вилхелмц-расе трябва спешно да отвърне на удара.¹⁰⁶¹

На 15 януари 1875 г. Алвенслебен е натоварен със задачата да получи допълнителна информация от военния аташе фон Вердер относно планираното преместване на руските войски, което също е съобщено на Молтке. Самият шарже д'афер очевидно трябва да се въздържа от всякакви коментари в Санкт Петербург, за да прикрие безпокойството на Германия.¹⁰⁶²

Бисмарк нарежда същото мълчание на своя представител на река Нева, когато няколко дни по-късно одобрява експулсирането на Олендзки.¹⁰⁶³

Бюлов информира Алвенслебен за лична информация, като изрично го съветва да избягва всякакви разговори, особено с Горчаков, че „канцлерът, отдава известна стойност на тези събития, доколкото те показват, че дори в руските официални кръгове тенденциите от 1863 г., помирение с полските елементи на панславянска и антигерманска основа, не са напълно изчезнали. Във всеки случай, ние вярваме, че действат в интерес и на двете страни, ако противодействат на разпространението на тези идеи и тенденции, които бързо наберат скорост, когато са подхранвани от руски агенти.“¹⁰⁶⁴

Дали отношенията с Русия вече са толкова лоши, че Бисмарк, противно на конвенцията на Алвенслебен (от 1863 г.), сега иска да избягва директен контакт с Санкт Петербург, доколкото е възможно, за да потисне полските вълнения и затова забрани на сина на Густав фон Алвенслебен¹⁰⁶⁵ да води каквито и да било разговори с Горчаков?

Обаче, ситуацията на „полския фронт“ се влошава. През втората половина на януари, „първоначално привидно съвместно“ целият полски печат в пруски Позен и австрийска Галиция публично демонстрира настъпление.¹⁰⁶⁶

На 18 януари 1875 г. лембергският (лвовски) вестник „Gazeta Narodowa“ съобщава: „Точно както Франция и Германия направиха сериозни военни приготовления през 1870 г. въпреки многократните декларации за приятелство, така е и днес с Германия и Русия. Въпреки уверенията за приятелство между московският цар и германският кайзер, двете сили работят активно по необходимите си приготовления за евентуална война. Общото мнение е, че рано или късно ще имаме война. Тази възможност е един от най-важните въпроси в неотдавнашните разговори, проведени от руския генерал-губернатор в Санкт Петербург, относно полската позиция в такава война. Казват, че Коцебу се обявил

¹⁰⁶¹ PAAA, IABgll, Bd.40, Bülow an Alvensleben, Nr.22, 15.1.1875.

¹⁰⁶² S. PAAA, IABgll, Bd.40, Bülow an Moltke, 15.1.1875, Bülow an Alvensleben, Nr.22, 15.1.1875.

¹⁰⁶³ PAAA, IABg 11, Bd.40, Bülow an Alvensleben, Nr.46, 20.1.1875, s.a. ebd., Bülow an Rechenberg, Nr. 3, 23.1.1875.

¹⁰⁶⁴ В доклада си за действията на Олендзки, Рехенберг предлага да се уведоми руският генерал-губернатор Коцебу, за да предприеме контрамерки. Първоначално Вилхелмцрасе подкрепя този подход; след като Рехенберг докладва за пътуването на Коцебу до Санкт Петербург и Естония, и поради засиленото напрежение около полските действия вече не изчака завръщането на генерал-губернатора, а го постави пред свършен факт. Коцебу се съгласи с пруската екстрадиция от 29.1.1875 г. и веднага след пристигането му във Варшава Олендзки е арестуван. S. PAAA, IABg 11, Bd. 40, Rechenberg an Bismarck, Nr.237, Vertraulich, 30.12.1874.

¹⁰⁶⁵ Густаф фон Алвеслебен е генералът сключил конвенцията от 1863 г. с Русия за взаимопомощ при потушаване на Полското въстание, а Фридрих Йохан фон Алвеслебен (1836 – 1913) е посланикът в Петербург, но не му е син, тъй като генералът умира неженен и няма наследници. Бащата на дипломата е генерал Фердинанд Лудолф фон Алвеслебен (1803 – 1889). (б. пр.)

¹⁰⁶⁶ Winckler, Ausbruch, S. 688.

за промяна в системата, приета за Кралство Полша; той е на мнение, че не бива да се раздражнява националното чувство на поляците“.¹⁰⁶⁷

Предния ден германоезичният вестник „*Vaterland*“ – подобно на френския вестник „*Le Monde*“, съобщава в същия дух, че усилията за полско-руско помирение, включващи „влиятелни и високопоставени личности в Русия, вече са дали обещаващи резултати“. Вестникът пише за „*modus vivendi*“, основан на „възстановяването на автономията на Конгресна Полша“ и за „важни икономически постижения“. Най-значимото следствие от това споразумение, са съвместните действия на двете страни (т.е. Русия и автономна Полша) в случай на война срещу Германия. Русия ще спечелила важни стратегически предимства, защото ще премести „базата на основните операции на руската армия към естествения театър на военните действия в Полша“. По отношение на преместването на руските военни части, съобщени от печата, вестникът очертава заплашителния сценарий за Германия, заявявайки, че скоро ще стане очевидно, „че руснаците вече военно обработват терена на този театър на военните действия“.¹⁰⁶⁸

Вилхелмшпрасе обаче продължава външно да демонстрира добре познатата си увереност в продължаващото съществуване на германо-руското приятелство. С привидна самоувереност, превод на статията от „Газета Народовна“ е публикувана в „Норддойче Алгемайне Цайтунг“ придружена с унизителен коментар: „Слухът за германско-руска война е „разпространен от висшите кръгове на политическото общество в Европа към по-отдалечените [...] региони, докато [...] не се превърнал в парцал част от неделния гардероб на полския печат.“. Дори ако тази война заема „мислите на определени политици, ден и нощ“, двамата монарси са свързани помежду си с „известно приятелство“¹⁰⁶⁹

В действителност обаче германското правителство следи много внимателно всеки признак за разбирателство между руснаци и поляци, като например премахването на управлението на униатските дела, което сериозно обтяга двустранните отношения, от портфейла на известния министър на образованието Толстой, или създаването на правителствена комисия за преглед и реформиране на законите и административните разпоредби, отнасящи се до католическото население в Русия.¹⁰⁷⁰

Рехенберг също отбелязва с недоволство „умението“ на антигерманската - ултрамонтанистка и полска преса, чиито машинации „несъмнено“ оставят впечатления, „създаващи надежди, които могат да намерят известна подкрепа чрез определени събития и промени на определени лица в Санкт Петербург и в начинанията на влиятелни фигури, които искат да помирят поляците в Русия с настоящото им положение и да ги накарат да приемат съществуващите условия“.¹⁰⁷¹

¹⁰⁶⁷ PAAA, IABgll, Bd.40, Rechenberg an Bismarck, Nr.20, 19.1.1875, *Resume des journaux polonais etrangers du 18 Janvier 1875*.

¹⁰⁶⁸ PAAA, IABgll, Bd.40, *Vaterland*, Nr. 17, 17.1.1875; s.a. ebd., *Politik*, Nr.27, 27.1.1875 mit der Übersetzung eines Artikels aus *Le Monde*.

¹⁰⁶⁹ *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, Nr. 18, 22.1. 1875, zitiert nach: Winckler, *Ausbruch*, S. 690.

¹⁰⁷⁰ PAAA, IABgll, Bd.40, *Vaterland*, Nr.17, 17.1.1875, ebd., IABi54, Bd. 1, *Alvensleben an Bismarck*, Nr.37, 2.2.1875.

¹⁰⁷¹ PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 21, 19.1.1875.

Предвид тези мрачни сигнали за бъдещето, ситуацията на Вилхелмщрасе е още по-тревожна, защото симптомите на руско-полско сътрудничество вече не се ограничават само до журналистиката, а си проправят път и в конкретната политика.

На 20 януари 1875 г. депутатът от Позен Тачановски използва германския Райхстаг, за да започне остра атака срещу „унищожаването на нашата националност“, преследвана от пруския „деспотизъм“, като иска легитимна защита на полския език и националност. Той предупреждава за последствията, ако Прусия-Германия игнорира полските искания, защото тогава „целият полски елемент, най-тясно свързан със западните традиции, най-накрая ще осъзнае, че няма какво да очаква от Запада и че неговите симпатии и естествена основа трябва да се търсят само на Изток“.¹⁰⁷²

Дали това е обявяването от парламентарната сцена на нова национална програма, която представлява заплахата не само за Германия?¹⁰⁷³

Наистина ли Европа е „в навечерието на велики събития“?

„Докато враждебно настроената към Русия Полша служеше на Германския райх като бастион на двустранните отношения, както правилно разпознава статия в пражкия вестник „Политика“ от 27 януари 1875 г., но и като „изолиращ слой“ и „отбранителен пояс“ в случай на военни конфликти между двете сили, предпазвайки ги от непосредствен сблъсък, завоят на Полша към Русия, за който Бисмарк е наясно още от времето си като посланик в Петербург, заплашва не само да разкъса връзката, но и да постави Полша в ролята на „потенциално свързващо звено във веригата на страховития френско-руски съюз“.¹⁰⁷⁴ Вестникът, очевидно навлязъл в панславянска територия, отправя остро предупреждение към Вилхелмщрасе, използвайки патетичен език, за катастрофалните последици, ако поляците, „възродени от възстановяването на своята автономия, формират твърд бастион, за да защитят славянската култура от нашествията на германското варварство. С мощни оръжия и с активното си участие славянската култура ще обгради германския гигант от Балтийско до Адриатическо море, ще контролира движенията му и ще го накаже посегателствата му“.

Германското правителство се чуди дали руската политика не разкрива все повече, че вече е пропитана с твърдението на вестника, за „арогантността“ на германската политика, която „не може да се издигне до небесата, без да застраши собствената си сигурност“.¹⁰⁷⁵ Дали очевидният стремеж на Бисмарк към хегемония сам по себе си е насърчил сближаването между двамата му съседа?

Тази загриженост се задълбочава, когато Алвенслебен, както му е наредено, предава мнението на Вердер в Берлин, за предполагаемо предстоящото придвижване и увеличаване на руските войски, и този доклад сякаш потвърждава гореспоменатата вестникарска статия във „Фатерланд“, че Русия вече се готви за театъра на военните действия.

¹⁰⁷² *Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages, 2. Legislaturperiode, 2. Session 1874/5, 48. Sitzung, Bd.2, Berlin, 1875, S. 1137; s.a. PAAA, IABgII, Bd. 40, Politik, Nr.27, 27.1.1875; Winckler, Ausbruch, S. 688; dm., Rußland, S. 194, Anm. 30.*

¹⁰⁷³ PAAA, IABg 11, Bd. 40, Vaterland, Nr. 27, 27.1.1875.

¹⁰⁷⁴ PAAA, IABg 11, Bd. 40, Politik, Nr. 27, 27.1.1875.

¹⁰⁷⁵ PAAA, IABg 11, Bd. 40, Politik, Nr. 27, 27.1.1875.

Според информация от германския военен аташе в Санкт Петербург, руското правителство наистина планира преразпределение на войските от левия на десния бряг на Висла и увеличаване на числеността им с шест кавалерийски полка. Според него причината за това е „да се защитят складовете в западните части на страната от нахлуващ враг и да се предпазят войските, разположени там от изненада, което обяснява техния отбранителен характер.“¹⁰⁷⁶

Беше ли това очевидният руски отговор на въоръжане от страна на Германия? Не представлява ли тази мярка очевиден вот на недоверие?

Противопоставянето на Санкт Петербург на Берлин е очевидно, защото „срещу кого“ се приемат и тези отбранителни мерки, ако не срещу Германия?¹⁰⁷⁷

Въпреки че Алвенслебен смята, че може да успокои берлинския щаб, като посочва, че „вероятността от скорошно избухване на война между Германия и Русия [вече] не е тема на разговор“ на Нева, това трябва да се счита за изключително тревожен симптом, предвид постоянното заявяване на „непоколебимото приятелство между двете сили“ от страна на Бисмарк, ш тези мисли дори са навлезли в политическите дискусии в руската столица. За германската външна политика, фиксирана върху потенциалните опасности на бъдещето, е още по-нежелано, че германският шарже д'афер свързва наблюдението си с информацията, че според неговите разузнавателни данни Коцебу се е обградил почти изключително с поляци, въпреки че Алвенслебен не желае да прави окончателно изявление за това колко възприемчив е руският генерал-губернатор към подобни „вливания“.¹⁰⁷⁸

Затова трябва да се обърне внимание и на статия във „Vaterlande“ от 27 януари 1875 г. за речта на Заревич на Славянския конгрес в Москва, според която известният германофобски настроен руски престолонаследник (бъдещият Александър III) е изрекъл знаменателните думи: „Моите предци освободиха Русия от татарите, баща ми от робството на крепостничеството, а аз ще я освободя от германците.“¹⁰⁷⁹

Въпреки че „постоянното разпалване“ на желанието за германо-руски разрыв от полския печат бързо отшумява, достигайки своя връх в края на януари, когато принудителното обръщане на 50 000 гръко-униатски поляци в православита погълтца вниманието и ожесточените атаки срещу Русия вече доминират в съдържанието на много полски публикации, Вилхелмшрасе остава скептично за целите на руската политика спрямо Полша.¹⁰⁸⁰

По предложение на Бисмарк, кайзер Вилхелм I дори предприема активна стъпка, като казва на Вердер, да поиска аудиенция при царя, за да обсъдят „полско-руското сближаване“.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁶ PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Alvensleben an Bismarck*, Nr.25, 24.1.1875.

¹⁰⁷⁷ PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Alvensleben an Bismarck*, Nr.25, 24.1.1875, *Marginalie Bismarcks*; s. a. AMAE, CP Russie, Bd. 250, *Decazes an Le Flö*, Nr. 8, *Confidentielle*, 1.2.1875.

¹⁰⁷⁸ PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Alvensleben an Bismarck*, Nr.25, 24.1.1875.

¹⁰⁷⁹ PAAA, IABg 11, Bd. 40, *Vaterland*, Nr. 27, 27.1.1875.

¹⁰⁸⁰ PAAA, IABg 11, Bd.40, *Rechenberg an Bismarck*, Nr.34, 29.1.1875; s.a. *ebd.*, *Resume des journaux polonais etrangers du 28 Janvier 1875*, *ebd.*, *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 35, 29.1.1875, Bd.41, *Rechenberg an Bismarck*, Nr.40, 3.2.1875, *Resume des journaux polonais etrangers du 2 Fevrier 1875*, *ebd.*, IABi54, Bd. 1, *Rechenberg an Bismarck*, Nr. 29, 26.1.1875, *ebd.*, *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 37, 2.2.1875, *ebd.*, *Rechenberg an Bismarck*, Nr.48, 8.2.1875, *ebd.*, *Dziennik Poznanski*, Nr.28, 5.2.1875, *Übersetzung*, s.a. PRO, F065, Bd. 907, *Loftus an Derby*, Nr. 57, 16.2.1875.

¹⁰⁸¹ PAAA, IABg 11, Bd. 41, *Werder an Wilhelm I.*, Nr. 5, 2.2.1875.

Александър II обаче вече научил за опасенията в Берлин, вероятно от Убри, преди аудиенцията, а вероятно и за съдържанието на писмото на кайзера, което погрешно е доставено по пощата¹⁰⁸², и за свое учудване Вердер чул сред светските кръгове да се говори, че германският монарх е „зает с вестникарски статии и доклади“, които е получил за полските дела. Освен това царят му споменава и случая Олендзки, който преди това му е непознат, което подсеща Вердер, подкрепен и от Рехенберг, че изпращането на руския агент е дело на началника на тайната политическа полиция във Варшава.¹⁰⁸³

По този начин военният аташе със сигурност успява да разсее всички останали съмнения, които неговото правителство има за участието на официалните руски кръгове в полските агитации. Той предостави ясни доказателства, че Коцебу, когото полуофициалният „Кьолнски вестник“ вече косвено обвинява в полонофилски настроения, всъщност се отнася с голяма добронамереност към поляците и че Александър II подкрепя това отношение.¹⁰⁸⁴

Във втори разговор с Вердер царят описва помирението на двата народа като свое „желание“, но добавя уговорката, че се съмнява в искреността на поляците и никога няма да влезе в преговори с тях „за сметка на добрите отношения с Германия“. „Техните предложения могат да бъдат каквито си пожелаят“. Тъй като Бисмарк не възприема времевото измерение „никога“ като историческа категория, а изхожда от отвореността на историята и подразбиращата се необходимост, държавниците да предвидят всички възможности в своите политически изчисления, този акцент върху германо-руското приятелство несъмнено е засенчен в неговите очи от съобщението на Вердер, че Александър II е посъветвал Коцебу при встъпването му в длъжност през януари 1874 г., да бъде „учтив с поляците“.

Следователно на Вилхелмшрасе сега се създава впечатлението, че руският генерал-губернатор е напълно забравил предупреждението, добавено от монарха, да не бъде „обграден“ като „онези, които са заели длъжността като най-големи врагове на поляците, а след това са станали техни най-пламенни защитници.“¹⁰⁸⁵

Поради тази причина германското правителство очевидно се стреми да задълбочи раздора между Полша и Русия, възникнал след дезертърството на полско-руските поданници, за да предотврати разпространението на водената другаде прескампания в Позен и да съживи старото германо-руско споразумение по полския въпрос.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸² PAAA, IABg 11, Bd. 41, Wilhelm I. an Bismarck, 5.2.1875.

¹⁰⁸³ PAAA, IABg 11, Bd.41, Werder an Wilhelm I., Nr.6, 4.2.1875, Abschrift, s.a. ebd., Bd. 40, Rechenberg an Bismarck, Nr. 27, Vertraulich, 24.1.1875.

¹⁰⁸⁴ На 3 февруари 1875 г. вестникът препечата статия от виенския „Morgenpost“, в която, без да се споменават имена, се обръща внимание на често срещания в историята факт, че наместниците „в досега строго подчинени провинции флиртуват с амбициите на местното население, за чието потискане са необходими не само цялата сила на собствената империя, но и най-сериозни услуги на съседите. Неомислени думи и още повече неомислени действия, които извън границите не винаги остават незабелязани и призовават към бдителност, тогава дават плод на изобилно разрастващи се плевели от тревожни слухове, които злорадният враг на мира в Европа използва и злоупотребява за своите агитационни цели.“ Вестникът „Kölnische Zeitung“ коментира тази статия с допълнението, че вероятно споменатият руски губернатор в Полша междуременно отново се е „отказал от своите прополски настроения“. Kölnische Zeitung, Nr. 34, 3.2.1875.

¹⁰⁸⁵ PAAA, IABgII, Bd.41, Werder an Wilhelm I., Nr.6, 4.2.1875, Abschrift. Zur Ernennung Kotzebues s. ebd., IABg 15, Bd. 1, Rechenberg an AA, Tel., 24.1.1875.

¹⁰⁸⁶ PAAA, IABg 11, Bd. 41, Politik, Nr. 33, 2.2.1875, ebd., Schlesische Zeitung, 6.2.1875.

На 4 февруари 1875 г., в деня на заминаването на Радовиц за Санкт Петербург, Бюлов изпраща поверително писмо до руския посланик Убри, в което насочва вниманието му към статия в торнския вестник „Газета Торунска“ от 20 януари 1875 г. Вестникът участва активно в прескампанията и се застъпва категорично полско-руското сближаване с антигермански уклон.¹⁰⁸⁷

Според докладите на пруската полиция държавният секретар е информирал обществеността, че вестникът е отпечатал статия, „съдържаща обиден език срещу императорското правителство на Русия“. В известна аналогия с Конвенцията от Алвенслебен, Бюлов препоръчва на руското правителство да се предприемат действия срещу този вестник, който се публикува на пруска земя, и незабавно обещава германска помощ. „Считам за мой дълг да информирам Ваше Превъзходителство, в случай че императорското правителство реши да продължи този въпрос. Ако случаят изисква, моля официално искане от Вашето правителство, с което да изисква съдебно преследване на лицата, отговорни за въпросния престъпление“.¹⁰⁸⁸

Тази „предпазливост“ на Вилхелмщраसे несъмнено не наподобява както твърди Йерусалимски, на „отношенията между двете части на една полицейска сила“¹⁰⁸⁹, а отразява неотложното желание на германското правителство за успокояване на полския въпрос и за връщане към общата германо-руска политика спрямо Полша, надежда, която прави използването на малки „услуги“ за ефективно подобряване на хладния климат между двете сили.

В крайна сметка обаче и тези очаквания остават неосъществени. Докато нови доказателства за полско-руско сътрудничество пристигат на Вилхелмщрасе след скоро подновената агитация в печата, допълнително увеличаваща несигурността в целите на руската външна политика, германското правителство се оказва принудено, чрез новия си посредник Радовиц, да противодейства на силното негодувание, предизвикано от писмото на германския кайзур, във връзка с доклада на Убри до руския цар. От съображения за чувствата на Александър II, Бисмарк потиска огорчението си от сътрудничеството между руските политици и полски агитатори срещу Германия, но става все по-уверен, че високоставените и влиятелни кръгове на Нева обмислят едностранно прекратяване на германо-руската общност на интереси в полската политика.

След загубата на сигурността в Съюза на тримата императори, правителството в Берлин се опасява, че вече няма да може да разчита за своята сигурността на Санкт Петербург в бъдеще.

3. Турско-черногорският граничен конфликт и неговото влияние върху Балканския въпрос. Несъгласията между Германия и Русия през зимата на 1874/75 г. могат да бъдат правилно изтълкувани от исторически информирания читател, само ако се разберат в тяхната цялост като мрежа от разногласия, които постепенно заплашват напълно да оковат двустранните отношения и следователно да парализират приятелството между двете сили. Ядрото на тези дисхармонии ве мижда особено ясно в онова направление на двустранните отно-

¹⁰⁸⁷ Winckler, Ausbruch, S. 689.

¹⁰⁸⁸ PAAA, IABgII, Bd.41, Bülow an Oubril, *Confidentielle*, 4.2.1875.

¹⁰⁸⁹ Йерусалимски, Бисмарк, стр. 322, бел. 5.

шения, която Бисмарк постоянно хвали като отличен пример за германо-руско сътрудничество, или това е т.нар. „Източен въпрос“.

На 19 и 20 октомври 1874 г. глеещият конфликт между местните жители и турците в малкия черногорски град Подгорица и в близката Зетска равнина ескалира в насилие, при което са убити много черногорци.¹⁰⁹⁰

Русия като самопровъзгласил се защитник на християните в Ориента, се чувства длъжна да се притече на помощ на Черна гора, „знамето на християнството“, както се изразява Стремуков¹⁰⁹¹ имайки предвид вече симптоматично поведение на Турция спрямо нейните християнски поданици.

На 23 октомври 1874 г. правителството в Санкт Петербург инструктира посланика в Константинопол да изрази своето „уверено очакване“, че Високата Порта ще обещае „енергична подкрепа“ на княза на Черна гора в усилията му да поддържа реда, като осигури „най-стриктно разследване“ на инцидентите и „пълно удовлетворение“ за Черна гора. В същото време руският кабинет се обръща към германското правителство с молба да „издигне тежкия си глас към Високата Порта в същия дух.“¹⁰⁹²

Бисмарк едва ли е доволен от това подновено участие в източните дела. Той не иска да пренебрегне молбата на своя съсед, но няма намерение да се намесва твърде активно пред Високата Порта в интерес на княза на Черна гора. И информира Вестман, че ще изрази „очакването“ си на Босфора, че инцидента ще бъде разследван и виновните ще бъдат „най-сурово“ наказани.¹⁰⁹³, но инструктира посланика в Константинопол Вертер да използва значително по-умерен тон за да предаде на Портата „поверително и приятелски“ убеждението си, че „безпристрастното разследване“ на събитията на черногорската граница и „наказването на виновните“ ще предотвратят по-нататъшно кръвопролитие.¹⁰⁹⁴

Очевидно незадоволителните преговори на съвместната турско-черногорска разследваща комисия, създадена скоро след инцидента в Скутари (Шкодра), подтикват към действия и Балхаусплац, тъй като във Виена се опасават „брожението“ в тази част на Балканите, предвид заплахата от черногорски репресии.¹⁰⁹⁵

На 27 ноември 1874 г. Андраши се съгласява с предложението на консула си в Скутари за участие на специален комисар от Портата в разследванията с цел бързо повдигане на обвинения към виновните и инструктирал Зичи да се

¹⁰⁹⁰ PAAA, IABq 41, Bd. 12, Lichtenberg an AA, Nr.617, 21. 8.1874, ebd., Lichtenberg an AA, Tel. Nr. 47, 20.10.1874, Kopie, ebd., Schweinitz an AA, Tel. Nr. 66, 21.10.1874, ebd., Lichtenberg an AA, Tel., 22.10.1874, ebd., Rosen an Bismarck, Nr. 59, Vertraulich, 19.10.1874, ebd., Lichtenberg an AA, Nr. 659, 23.10.1874, ebd., Werther an Bülow, Nr.193, 22.10.1874, vgl. dazu insgesamt Holborn, Mission, S. 57-60, 65-71.

¹⁰⁹¹ PAAA, IABq41, Bd. 13, Alvensleben an Bismarck, Nr. 316, 29.12.1874.

¹⁰⁹² PAAA, IABq41, Bd. 12, Alvensleben an Bismarck, Nr.250, 23.10.1874; за общото руско влияние върху княз Никола, виж Lichtenberg an AA, Nr. 554, 1.6.1874, vgl. HHStA, PAX, Bd. 66, Langenau an Andrassy, Nr.57A-C, 28.10.1874.

¹⁰⁹³ PAAA, IABq41, Bd. 12, Bülow an Alvensleben, Tel. Nr. 80, 27.10.1874.

¹⁰⁹⁴ PAAA, IABq 41, Bd. 12, Bülow an Werther, Tel. Nr.67, 27.10.1874.

¹⁰⁹⁵ HHStA, PA III, Bd. 107, Andrassy an Seiller, Tel., 4.12.1874, PAAA, IABq41, Bd.12, Alvensleben an Bismarck, Nr.283, 30.11.1874, s.a. HHStA, PA XII, Bd. 106, Zichy an Andrassy, Tel., 26.10.1874, ebd., Zichy an Andrassy, Nr. 78B, 27.10. 1874, ebd., Bd. 105, Andrassy an Zichy, Tel., 25.10.1874, ebd., Andrassy an Zichy, Tel., 27.10.1874.

консултира с Игнатиев и Вертер, и евентуално и с другите си колеги.¹⁰⁹⁶ Два дни по-късно той инструктира Лангенау, в същия дух, да „предприеме съгласуван подход [...] към всички въпроси, отнасящи се до Ориента, с руското правителство“ и да съгласува инструкциите за посланика в Константинопол, с тези дадени на граф Игнатиев.¹⁰⁹⁷

След положителните новини от Певчески Мост, Балхаусплац се свързва с Вилхелмщрасе седмица по-късно, за да предложи подобен подход и така „да предотврати по-късни усложнения.“¹⁰⁹⁸

Австроунгарският шарже д'афер в Берлин Зайлер скрива руското одобрение, а германският канцлер ще изпълни искането само ако е гарантирано съгласуването със Санкт Петербург, Бисмарк първоначално иска от Алвенслебен да се осведоми за руското разположение „възможно най-бързо и конфиденциално“ за да може след това, след като получи положителен отговор, да инструктира Вертер, с одобрението на Вилхелм I, да последва стъпките на двамата си колеги, но да остане лично резервиран по отношение на всякакви по-нататъшни предложения, особено от Игнатиев.¹⁰⁹⁹

Бисмарк смята, че трябва да издаде тази инструкция не толкова от интерес към събитията в Черна гора, които го засягат само косвено, колкото от желание да „угоди“ на австроунгарското правителство, защото то е заинтересовано от „особеното значение“ на поддържането на мира в тези райони, предвид свързаното с тях славянско население в югоизточните австроунгарски провинции (Далмация).¹¹⁰⁰ Междувременно обаче Вертер вече е престъпил очевидно насоките на германската ориенталска политика. Вместо да подкрепи предложенията на Зичи и Игнатиев, той позволява на двамата си колеги да го използват, за да прокарат интересите си, и след ласкателните думи за „по-ефективния“, и „напълно безпристрастен глас“ на Берлин, той изпълнява молбата им, да подготви Портата за изпращането на специални комисари, ако разследването не протече „по-бързо и достатъчно“ чрез по-строги директиви.¹¹⁰¹

Тъй като не е обявил встъпителните си изявления за официален демарш, Вертер дори не осъзнава неправомерното си поведение; всъщност той дори вярва, че е постигнал желаната цел, защото Зичи и Игнатиев, към които по тяхно искане се присъединяват и представителите на другите велики сили, оттеглят искането си за специални комисари в последвалите си разговори с великия везир Хюсеин Авни паша, който им предоставя „убедителни уверения“ за строгостта на присъдата и бързия процес.¹¹⁰²

¹⁰⁹⁶ HHStA, PA XII, Bd. 105, *Andrassy an Zichy, Tel.*, 27.11.1874, *ebd.*, Bd. 106, *Zichy an Andrassy, Tel.*, 27.11.1874, *ebd.*, *Zichy an Andrassy, Nr.86B*, 27.11.1874.

¹⁰⁹⁷ HHStA, PAX, Bd. 66, *Langenau an Andrassy, Nr.57B*, 28.10.1874, *Andrassy an Langenau, Tel.*, 29.11.1874.

¹⁰⁹⁸ HHStA, PAIII, Bd. 107, *Andrassy an Seiller, Tel.*, 4.12.1874, s.a. PAAA, IABq41, Bd. 12, *Bülow an Bismarck*, 4.12.1874.

¹⁰⁹⁹ PAAA, IAB141, Bd. 12, *Bülow an Alvensleben, Tel. Nr.92*, 5. 12.1874, *Alvensleben an AA, Tel. Nr. 59*, 6.12.1874, *ebd.*, *Alvensleben an Bismarck, Nr. 285*, 6.12.1874.

¹¹⁰⁰ PAAA, IABq 41, Bd. 12, *Bülow an Werther, Tel. Nr.74*, 6.12.1874, *ebd.*, *Bülow an Schweinitz, Tel. Nr.80*, 6.12.1874, *ebd.*, *Bülow an Alvensleben, Tel. Nr. 94*, 6.12.1874, *ebd.*, *Notiz zu den Akten Bülows*, 6.12.1874.

¹¹⁰¹ PAAA, IABq 41, Bd. 12, *Bülow an Werther, Nr. 418, Vertraulich*, 7.12.1874.

¹¹⁰² PAAA, IABq41, Bd. 12, *Werther an AA, Tel. Nr.82*, 7.12. 1874, s.a. HHStA, PA XII, Bd. 106, *Zichy an Andrassy, Nr.90A*, 11.12.1874, PAAA, IABq41, Bd. 12, *Werther an Bülow, Nr.215*, 17.12.1874, s.a. HHStA, PAXII, Bd. 106, *Zichy an Andrassy, Nr.90A*, 11.12.1874, PRO, F078, Bd. 2333, *Elliot an Derby, Nr. 334*, 8.12.1874, *ebd.*, *Elliot an Derby, Nr. 343*, 11.12.1874, AMAE, CPTurquie, Bd. 399, *Montgascon an Decazes, Nr. 135*, 9.12.1874.

Разгневен от превишаването правомощията си на посланик, Бисмарк веднага напомня на Вертер за максимата на германската политика на Изток, която предвижда подкрепа за съюзническите сили само дотолкова, доколкото те са единни в действията си. Всяко „индивидуално и отделно действие“ противоречило на цялата тази политическа позиция.¹¹⁰³

Канцлерът отказва да приеме аргументите на Вертер като извинение. Живо спомняйки си собствения опит с официални или лични изявления по време на спора за румънското търговско споразумение, той подчертава, че няма абсолютно никаква нужда от изрични препратки към инструкции, „така че турските министри да приписват всяко политическо изявление на чуждестранен посланик, на конкретна официална заповед“. Германия нямала пряк интерес към черногорския въпрос, нито към „много други частични прояви на Източния въпрос“. Тези преговори имат значение само защото отразяват отношенията между европейските сили, и по-специално на Виена и Санкт Петербург с Константинопол. Задачата на германската политика е просто да окаже съдействие на съществуващото разбирателство между двете сили, без самостоятелно да изразява каквито и да било конкретни професионални желания по въпроса. При всички обстоятелства подобно поведение, каквото демонстрира Вертер, трябваше да се избягва, защото то ще послужи само за „изваждане на кестените от огъня“ с наши ръце в полза на съседните империи. Освен това, общите политически интереси на Германския Райх, дори в случай на съвместни действия с Русия и Австро-Унгария, не позволяват „загуба на контакта с Англия заради ориенталските дела“. Следователно основното условие на германската политика спрямо Ориента остава максимата да се въздържа от всякакви самостоятелни действия и да не се преминава „дори на косъм“ линията разделяща „предимствата на нашата резервирана и сигурна позиция, от недоволството на Австрия, Русия или Англия“.¹¹⁰⁴

Въпреки тази остра критика, отправена към Вертер, Бисмарк също не успява да поддържа този идеален курс на германската ориенталска политика. Тревожното влошаване на германо-руските отношения през последните седмици, както и все по-очевидните опити на руското ръководство да принуди Берлин да се съгласи, го подтикват вместо това да демонстрира автономност и независимост по Източния въпрос. Импулсът за тази борба за влияние между Берлин и Санкт Петербург, която протича успоредно с преговорите за условията за признаване на Алфонсо XII и за германските усилия в инцидента с кораб „Густав“, е решението на Портата да спре изпълнението и на без това доста леките присъди, произнесени от Върховния съд в Константинопол в началото на януари 1875 г., въз основа на констатациите на Скутската комисия. Високата Порта обвързва изпълнението на тези присъди с осъждането на онези черногор-

¹¹⁰³ PAAA, IABq41, Bd. 12, Bülow an Werther, Tel. Nr.76, 8.12.1874.

¹¹⁰⁴ PAAA, IABq41, Bd. 12, Bülow an Werther, Nr.435, Ganz Vertraulich, 11.12.1874, Abschrift; vgl. die der Rechtfertigung dienenden Berichte Werthers an Bülow, Nr. 215, 17.12.1874, ebd., Werther an Bülow, Nr. 216, 20.12.1874, mit den Marginalien Bismarcks u. ebd., Bülow an Werther, Nr. 462, 31.12.1874.

ци, които след клането в Подгорица са стреляли по турски войници, докато са бягали, като се твърди, че са убили някои от тях.¹¹⁰⁵

Още преди това европейските кабинети са разтревожени от многократните съобщения за струпване на турски войски на границата с Черна гора и напрегнатата атмосфера в самото княжество. На преден план излиза все по-належащият въпрос дали княз Никола, въпреки умерената си позиция, ще може да съдържи поданиците си пред лицето на по-нататъшните турски провокации.¹¹⁰⁶

След обявяването на турското решение, ситуацията сред черногорците бързо се влошава до „военна“ атмосфера. Германският генерален консул в Рагуза (Дубровник), Лихтенберг, дори рисува заплашителна картина, предполагайки, че на 8 януари 1875 г. когато ще се състои събрание на ченогорските първенци, ако турското правителство пренебрегне исканията им за незабавно наказване на осъдените, князът на Черна гора, може да бъде „принуден да води война против волята си“.¹¹⁰⁷

Във Виена и Санкт Петербург тези страхове са напълно споделени. Стремоухов и Горчаков виждат точно това като целта на турската политика, която се стреми да „докара васалите си до крайност чрез всякакви трудности“, за да получи претекст „да се намеси срещу тях и да даде воля на ислямския си фанатизъм“.¹¹⁰⁸

На 12 януари 1875 г. руският канцлер отправя апел към великите сили за съвместна намеса в спора на враждуващите страни. Князът на Черна гора е посъветван да не свиква събранията на първенците, и му е казано да не разчита на някаква подкрепа, ако страната му прибегне до насилствено отмъщение. Горчаков иска от Високата Порта „отговорните за ексцесиите в Подгорица да бъдат наказани незабавно, без това да се свързва с последващите инциденти“.¹¹⁰⁹

Андраши преди това е подчертал, че Зичи не трябва да оказва натиск върху Турция „без конкретна причина“, и при „естествена възможност“ трябва да се изкаже „решително“ пред Високата Порта, в съгласие с Игнатиев и Вертер, за да предотврати по-нататъшните усложнения.¹¹¹⁰ В същото време той желае да действа съвместно с другите сили, така че както е подчертано в едно изречение, по-късно заличено преди изпращането на указанията до посланика в Константинопол – „нашите действия не трябва да се характеризират като поредната колективна стъпка от страна на трите сили“.¹¹¹¹

¹¹⁰⁵ PAAA, IABq 41, Bd. 13, Werther an Bülow, Nr.7, 12.1.1875, Werther an Bülow, Nr.3, 5.1.1875, ebd., Werther an Bülow, Nr.7, 12.1.1875, HHStA, PA XII, Bd. 109, Zichy an Andrassy, Tel., 5.1.1875, ebd., Zichy an Andrassy, Tel. Nr.3, 6.1.1875, PRO, F078, Bd.2379, Elliot an Derby, Nr. 1, 4.1.1875.

¹¹⁰⁶ PAAA, IABq 41, Bd. 12, Lichtenberg an AA, Nr. 690, 4.12.1874, ebd., Bd. 13, Lichtenberg an AA, Nr. 709, 29.12.1874, ebd., Lichtenberg an AA, Nr.715, 31.12.1874, HHStA, PA XII, Bd. 106, Zichy an Andrassy, Nr.92B, 18.12.1874, KA-W, KM Präs. Nr. 51-1/3, Rodich an Koller, Nr.36, o.D., ebd., Nr.51-1/5, Rodich an Koller, Nr.77, o.D.

¹¹⁰⁷ PAAA, IABq41, Bd. 13, Lichtenberg an AA, Tel., 11.1.1875, s.a. ebd., Werther an Bülow, Nr.3, 5.1.1875, HHStA, PA XII, Bd. 109, Zichy an Andrassy, Tel. Nr. 1, 4.1.1875, AMAE, CPTurquie, Bd. 400, Montgascon an Decazes, Nr.4, 13.1.1875.

¹¹⁰⁸ PAAA, IABq41, Bd. 13, Alvensleben an Bismarck, Nr.6, Ganz Vertraulich, 8.1.1875, s.a. ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr. 7, 10.1.1875, HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 3C, 9.1.1875.

¹¹⁰⁹ PAAA, IABq41, Bd. 13, Promemoria Bülow's, 12.1.1875; s.a. ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr.6, Ganz Vertraulich, 8.1.1875, HHStA, PA X, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Tel. Nr.2, 13.1.1875.

¹¹¹⁰ HHStA, PAXII, Bd. 110, Andrassy an Zichy, Tel., 13.1.1875.

¹¹¹¹ HHStA, PAXII, Bd. 110, Andrassy an Zichy, Tel., 6.1.1875, Abschrift.

След молбата на Горчаков, вече Зичи получава заповед да се яви пред Портата заедно с Игнатиев, дори и без представителите на другите сили.¹¹¹² Въпреки че Андраши продължава да набляга „да върви ръка за ръка с Германия на всички етапи“ по въпроса, всъщност с тази директива той вече показва готовността си да не поддържа споразумението с Берлин на всяка цена, в полза на отношенията със Санкт Петербург и следва собствените си властови интереси в Цетине.¹¹¹³

В руската молба, предадена от Льо Фло и Орлов, в напълно ласкателен тон от Горчаков за важността на френската помощ, Деказ вижда разногласията му с Бисмарк и очевидните скрити мотиви на Андраши, което преценя като много добре-дошла нова възможност да придаде по-голяма тежест на френския глас в европейския концерт на силите.¹¹¹⁴

Затова той незабавно инструктира своя посланик в Константинопол, Монгасон, да се присъедини към Игнатиев в усилията му за успокояване на ситуацията, която и той смята за много сериозна. В същото време френският външен министър, от съображения за приятелството с Англия в Ориента и за да избегне привидно едностранчиви връзки с Русия, се стреми с голямо усърдие да подтикне „Англия да се присъедини към нас в тази ситуация и ще се стреми да гарантира, че спокойствието на Ориента не е нарушено“.¹¹¹⁵

Бисмарк незабавно заявява одобрението си за руския план и инструктира Вертер да подкрепи демарша, при условие че Игнатиев и Зичи се споразумеят за съвместен план на действие. Успоредно с едновременната заповед, изпратена до Хацфелд относно аудиенцията в Мадрид, канцлерът допълнително забранява на Вертер да подчертава всякаква прекомерна близост с Австро-Унгария и нарежда на дипломата си, в случай на разногласия между двамата му колеги, да се обърне към руснаците и да възприеме тяхното становище.¹¹¹⁶

След като се уверява във Виена, че предложението на Санкт Петербург е прието там, той нарежда на германския генерален консул в Рагуза да пътува до Цетиние, за да осъществи предвидената дискусия с представителите на другите сили пред княза на Черна гора.¹¹¹⁷

Междувременно Алвенслебен научава за указанията на Андраши до Зичи, според които посланикът, подобно на руския си колега, трябва категорично да заяви пред Портата, че виновните черногорци ще бъдат съдени не от турски, а от черногорски съд, с участието на турски комисари.¹¹¹⁸

Докато Бисмарк потвърждава автентичността на този доклад от Швайниц, Горчаков отново се обръща към германското правителство чрез Алвенслебен и след като признава „силния език“, използван от австроунгарския кабинет по

¹¹¹² HHStA, PAXII, Bd. 110, *Andrassy an Zichy, Tel.*, 14.1.1875.

¹¹¹³ HHStA, PA XL, Bd. 133, *Andrassy an Hofmann, Tel.*, 16.1.1875.

¹¹¹⁴ AMAE, CPRussie, Bd. 250, *Le Flö an Decazes, Tel.*, 15.1.1875; *ebd.*, *Decazes an Le Flö, Nr.8, Confidentielle*, 1.2.1875.

¹¹¹⁵ AMAE, CPTurquie, Bd. 400, *Decazes an Montgascon, Tel.*, 15.1.1875, *ebd.*, *Decazes an Montgascon*, 16.1.1875, *CP Angleterre, Bd. 768, Decazes an Jarnac, Nr.6*, 16.1.1875, *s. a. ebd.*, *Decazes an Jarnac, Nr. 8*, 18.1.1875, *PRO, F027, Bd. 2103, Lyons an Derby, Nr. 56, Confidential*, 17.1.1875.

¹¹¹⁶ PAAA, IABq41, Bd. 13, *Bülow an Werther, Tel. Nr.2*, 13.1.1875; *s.a. ebd.*, *Bülow an Alvensleben, Tel. Nr.5*, 13.1.1875.

¹¹¹⁷ PAAA, IABq41, Bd.13, *Bülow an Schweinitz, Nr.26*, 13.1.1875, *ebd.*, *Schweinitz an AA, Tel. Nr.4*, 13.1.1875, *ebd.*, *Schweinitz an AA, Tel. Nr.8*, 14.11.1875, *ebd.*, *Schweinitz an Bülow, Nr. 4*, 15.1.1875.

¹¹¹⁸ PAAA, IABq41, Bd. 13, *Alvensleben an AA, Tel. Nr.6*, 13.1.1875.

този въпрос с турското министерство, моли за подкрепата на тази стъпка, за да допринесе за запазването на „решително застрашения [...] световен мир“!¹¹¹⁹

В същото време представителите на Виена, Санкт Петербург, Берлин, както и на Рим и Париж, и накрая на Лондон, се стремят в Цетине и Константинопол, по нареждане на своите правителства, да уредят конфликта и да предотвратят по-нататъшните насилия. Портата обаче остава напълно неразкаяла се и настоява преговорите да се водят на турска територия, за да избегне всякакъв вид признаване на независимостта на своя васал.¹¹²⁰

След това Бисмарк отново инструктира Вертер да ограничи действията си до подкрепа, по начин, благоприятен за Константинопол, на онези стъпки, които Виена и Санкт Петербург възнамеряват да предприемат там съвместно.¹¹²¹

Изявленията на чуждестранните представители пред султан Абдул Азиз остават без последствие, на 19 януари 1875 г., след срещата на черногорските първенци, Горчаков отново се обръща към останалите сили с кръгова телеграма (циркуляр), в която информира силите, че е предложил на Портата незабавно обезщетение на близките на жертвите в Подгорица и иска подкрепата им“. Алвенслебен докладва за циркуляра предварително на Бисмарк.¹¹²²

За трети път руският канцлер търси подкрепа в Берлин, и в същото време самият той приема хладно и резервирано германските молби за съдействие по Испанския въпрос. Бисмарк обаче все още не желае открито да се противопостави на тези желания, въпреки че раздразнено не одобрява доклада на своя шаже д'афер в Санкт Петербург за „предстоящото съобщение“ на Горчаков, за което заявява, „че не ни интересува истински“. Канцлерът съветва Алвенслебен да се ограничи по този въпрос само до съобщения, „абсолютно засягащи нас“. Германският Райх, обяснява, е „второкласен“ наблюдател на Източния въпрос, отличаващ се само да подкрепата си за разбирателство между Русия и Австро-Унгария. Следователно съобщението за „циркуляра“ на Горчаков е в задължението на руския посланик Убри, а Вилхелмшпрасе ще заеме позицията едва след като получи готово руско-австроунгарското споразумение.¹¹²³

¹¹¹⁹ PAAA, IABq41, Bd. 13, AA an Schweinitz, Tel. Nr.11, 14.1.1875; s.a. ebd., Schweinitz an Bülow, Nr. 5, Vertraulich, 15.1.1875. Der Erlaß an Zichy war bereits am 9.1.1875 abgegangen. S. HHStA, PAXII, Bd. 110, Andrassy an Zichy, 9.1.1875, ebd., PA XL, Bd. 133, Andrassy an Rodich, Tel., 14.1.1875, PAAA, IABq41, Bd. 13, Alvensleben an Bismarck, Nr.13, 14.1.1875.

¹¹²⁰ PAAA, IABq 41, Bd. 13, Werther an Bismarck, Tel. Nr. 3, 14. 1.1875, ebd., Werther an Bülow, 20. 1. 1875, HHStA, PA XII, Bd. 109, Zichy an Andrassy, Nr.4E, Reserviert, 8.1.1875, ebd., Zichy an Andrassy, Nr. 5B, 13. 1.1875, ebd., Zichy an Andrassy, Nr. 6A-B, Reserviert, 15.1.1875, PRO, F078, Bd.2379, Elliot an Derby, Nr.6, 6. 1. 1875, ebd., Elliot an Derby, Nr.18, 14.1.1875, ebd., Elliot an Derby, Nr.21, 17.1.1875, AMAE, CP Turquie, Bd.400, Montgascon an Decazes, Nr.5, 17.1.1875.

¹¹²¹ PAAA, IABq41, Bd. 13, Bismarck an Werther, Tel. Nr.3, 15.1.1875, fehlerhaft abgedruckt in: Holborn, Mission, S.93, Anm. 2.

¹¹²² PAAA, IABq 41, Bd. 13, Schweinitz an AA, Tel. Nr.10, 20.1.1875, ebd., Alvensleben an AA, Tel. Nr. 12, 21.1.1875, ebd., Schweinitz an AA, Tel. Nr. 9, 19.1.1875, ebd., Alvensleben an AA, Nr. 22, 22.1.1875, HHStA, PA XL, Bd.133, Rodich an Andrassy, Tel., 18.1.1875, ebd., Rodich an Andrassy, 19.1.1875, ebd., Andrassy an Rodich, Tel., 19.1.1875, ebd., Rodich an Andrassy, Tel., 20.1.1875, ebd., Andrassy an Rodich, Tel., 20.1.1875, ebd., Rodich an Andrassy, Tel., 21. 1. 1875, ebd., Rodich an Andrassy, Tel., 22. 1. 1875, Поради тревожните доклади на губернатора на Далмация, Родич, за предстояща война, Виенското военно министерство вече обмисля „по-всеобхватни превантивни мерки за поддържане на неутралитет“ и евентуално разполагане на войски в Далмация. KA-W, MKSM, Nr. 69-2/1, Beck an Koller, 19.1.1875, S. PAAA, IABq41, Bd. 13, Alvensleben an AA, Tel. Nr.11, 19.1.1875, ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr.20, 19.1.1875; s.a. Holborn, Mission, S. 58.

¹¹²³ PAAA, IABq41, Bd. 13, Bülow an Alvensleben, Nr.47, 20.1.1875, im Auszug in: Holborn, Mission, S. 66 f.

Германският дипломат е критикуван от Бисмарк, но все повече попада под контрола на руският канцлер. Зичи и руският му колега Игнатиев изготвят съгласуваното си предложение, според което обвиняемите черногорци ще бъдат съдени в черногорския манастир Пипери близо до границата, а разпитът на турските свидетели ще се проведе в малката турска гранична крепост Спуж.¹¹²⁴ Портата обаче го отхвърля и след като Горчаков научава за това, иска чрез Алвенслебен и Убри за нова, възможно най-конкретна и енергична инструкция до Вертер с цел „незабавно изпълнение на решенията и отхвърлянето на турския съд за черногорците“¹¹²⁵

В отговор на същото съобщение от Орлов, Деказ незабавно дава най-категоричните уверения към Монгаскоун, „да упражним с най-голяма енергия и без да губим нито миг влиянието си върху Портата, за да осигурим на черногорския княз удовлетворението, за което той може законно да претендира“.¹¹²⁶

След като предварително Бисмарк е инструктирал Вертер, да заеме позицията съгласувана с Игнатиев, сега смята това поведение на бързите действия за неподходящо. Едновременно съобщения за предполагаемото приемане на нотата на Зичи-Игнатиев от Портата, което очевидно е изпратено след негативния доклад на Игнатиев от Константинопол, (които по-късно се оказаха верни) както и поради обструкционистката политика на Горчаков по Испанския въпрос, подтикват Бисмарк да преосмисли проруската линия на източната си политика и за първи път от избухването на Черногорския въпрос, да се увери конфиденциално за английската позиция в Лондон.¹¹²⁷

Досега Дерби мълчи напълно по въпроса и оставя Елиът без инструкции, защото искае да запази локалния характер на инцидента. Той категорично отхвърля всякакви искания към Портата, и всяка руска инициатива, отхвърля и многократните френски опити за постигане на съгласие с Англия по последния руски план, защото според него това означава „Англия и Франция да положат обединени усилия за подкрепата на руското искане в Константинопол“.¹¹²⁸

Изправен пред нарастващата заплаха от война, и предстоящата изолация на собствената си страна, на 21.1.1875 г. той инструктира Елиът: „Продължавайте активно да съветвате Портата да не създава сериозни затруднения за Черна гора, като отказва разумните отстъпки относно мястото на съда.“¹¹²⁹

В очите на Бисмарк тази английска сдържаност дава допълнителни основания за неговия собствен, донякъде колеблив, отговор на руското искане. Канцлерът обещава да се обърне към кайзера по този въпрос, а кайзерът приема одобрението му за сигурно. Бюлов също така посочва на Убри очакваното им-

¹¹²⁴ PAAA, IABq41, Bd. 13, Werther an Bülow, Nr. 7, 12.1.1875, HHStA, PAXII, Bd. 109, Zichy an Andrassy, Tel., 9.1.1875, ebd., Zichy an Andrassy, Tel. Nr. 5, 11.1.1875.

¹¹²⁵ PAAA, IABq41, Bd. 13, Alvensleben an AA, Tel. Nr. 12, 21.1.1875; s.a. ebd., Notiz Bülow's, 21.1.1875.

¹¹²⁶ AMAE, CP Russie, Bd. 250, Decazes an Le Flo, Nr. 6, 23.1.1875.

¹¹²⁷ AMAE, CP Russie, Bd. 250, Decazes an Le Flo, Nr.6, 23.1.1875, PAAA, IABq41, Bd. 13, Werther an AA, Tel. Nr. 5, 21.1.1875, ebd., Bülow an Alvensleben, Tel. Nr.12, Schweinitz, Tel. Nr.18, 21.1.1875, ebd., Schweinitz an AA, Tel. Nr. 11, 22.1.1875, 223, PAAA, IABq41, Bd.13, Bülow an Alvensleben, Nr.48, 19.1.1875, ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr.14, Münster, Tel. Nr.14, 20.1.1875.

¹¹²⁸ PRO, F027, Bd.2103, Lyons an Derby, Nr.56, Confidential, 17.1.1875, s.a. AMAE, CP Angleterre, Bd. 768, Decazes an Jarnac, Nr.10, 21.1.1875.

¹¹²⁹ PRO, F078, Bd.2376, Derby an Elliot, Nr. 17, Draft, 21.1.1875, s.a. ebd., Derby an Elliot, Nr.11, Dralt, 20.1.1875.

перско разрешение и посочва предишните инструкции, дадени на Вертер, за сътрудничество с руския и австроунгарския му колеги.¹¹³⁰

В действителност поради постепенно разширяващия се разрыв с Певчески Мост, Вилхелмщрасе внимава много, да не бъде въвлечен твърде много в Балканските амбиции на Русия.

Затова германският посланик в Константинопол отново е посъветван да говори „с повече внимание и приятелски“ за разлика от колегите си, подчертавайки европейския интерес от добри отношения между Турция и съседните ѝ страни.¹¹³¹

На следващия ден канцлерът още по-решително настоява дипломата да гарантира, че сътрудничеството му с руското искане, ще бъде „по възможно най-приятелския начин и щадящо за самочувствието на Портата“, като ще е още по-добре, ако „вече няма нужда“ от неговото участие.¹¹³²

Въпреки че в писмото си до Вертер подчертава колко важна и необходима, е германската подкрепа за сътрудничеството между Виена и Санкт Петербург, Бисмарк сега тайно започва да се дистанцира от Русия, зад гърба на своя велик съюзник. Предвид продължаващата критична атмосфера в Черна гора граничеща с война, допълнително изострена от започващото въстание в Херцеговина и емиграцията на местно население в Черна гора търсещо закрилата на княз Никола, се създава впечатлението, че поради отношенията с Англия, канцлерът иска да избегне твърде силното влияние на руската ориенталска и външна политика, но умишлено избира да не избягва конфликта, за да го използва като облекчението във външната политика, което въстанията на Балканите (доп.пр. и избухването на Източната криза от 1875-78 г.) ще донесат на Германския Райх няколко месеца по-късно след кризата с „военната тревога“.¹¹³³

Руското искане за надмощие в Съюза (на трите империи) и послушната германска подкрепа бързо прекратява стремежа на Бисмарк към независимост и свобода на действие. Това е последвано от благоприятния отговор на Бюлов към Убри на 21.1.1875 . Руският посланик, както Лангенау научава , докладва за „уклончив отговор“ и обобщава германската позиция с кратките думи: „Господин Бюлов се позовава на общите инструкции дадени на барон Вертер“.¹¹³⁴

На Нева обаче поведението на германския посланик е подложено на критика, защото не се изказва достатъчно категорично срещу многократно очерняната турска позиция. Поради това Алвенслебен трябваше да докладва на Берлин, че общото изявление на Бюлов е „смутило“ царя, „тъй като Негово Величество разчита особено на енергичната подкрепа на Германия по този въпрос, който засяга достойнството на Русия“. Горчаков дори заплашва да продъл-

¹¹³⁰ PAAA, IABq41, Bd.13, Bismarck an Alvensleben, Tel. Nr.13, 21.1.1875, Bülow an Alvensleben, Tel. Nr.18, 23.1.1875.

¹¹³¹ PAAA, IABq41, Bd. 13, Bülow an Werther, Tel. Nr.6, 21.1.1875; s.a. Holborn, Mission, S. 59.

¹¹³² PAAA, IABq41, Bd.13, Bismarck an Werther, Tel. Nr.7, 22.1.1875, s.a. Bülow an Werther, Nr.34, Vertraulich, 25.1. 1875, in: Holborn, Mission, S. 93f.; vgl. ebd., S. 59.

¹¹³³ PAAA, IABq41, Bd. 13, Schweinitz an AA, Tel. Nr. 8, 17.1.1875, ebd., Alvensleben an AA, Tel. Nr. 10, 19.1.1875, HHStA, PAXL, Bd. 133, Rodich an Andrässy, Tel., 15. 11. 1875, K.A-W, KM Prä. 1875, Nr. 51-1/3, Rodich an Koller, Nr. 36, o. D., ebd., Nr. 51-1/4, Rodich an Koller, Nr. 40, o. D..

¹¹³⁴ HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrässy, Nr.9A-F, Reserve, 28.1.1875, PAAA, IABq41, Bd.13, Alvensleben an Bismarck, Nr.22, 22.1.1875; s.a. ebd., Alvensleben an AA, Tel. Nr. 14, 22.1.1875; vgl. Holborn, Mission, S. 65.

жи сам с Андреши по този решаващ въпрос, освен ако Вертер не се откаже от резервираната си позиция.¹¹³⁵

Алвенслебен смята, че междинният доклад на Бисмарк за почти неоспоримото одобрение на императора е разсеял „лошото впечатление“, но след това трябва да преразгледа мнението си. Когато няколко дни по-късно той отново споменава пред Горчаков разговора между Бюлов и Убри, руският канцлер няма какво друго да каже, освен „да се позове на лаконичния доклад на посланика и завършил с забележката, че с благодарност е узнал от телеграма, получена от Берлин на следващия ден, че на барон фон Вертер са предоставени поисканите инструкции“. По този начин Горчаков старателно избягва неловкото положение за себе си или за Убри.¹¹³⁶

Според Алвензибен, дори царят, върху когото Горчаков е прехвърлил „нервното си настроение“ не е доволен от успокояващото обяснение на германския дипломат, оправдавайки се с недоразумение. „Негово Величество“, съобщава Лангенау, „смята германския отговор за много общ, защото работата е много по-сложна“¹¹³⁷

От гледна точка на Бисмарк, възмущението на Александър II вероятно е симптоматично. Чрез изопаченото си описание на изявленията на Бюлов, Убри, несъзнателно е описал точно хладната реакция на Вилхелмшрасе, а последвалата остра критика срещу Берлин, ярко илюстрира как Санкт Петербург реагира на акцента върху независимостта на западния си съсед. Това е руският отговор на германския призив за реципрочност: Докато царят и неговият канцлер, остро порищават дори съмнението за недостатъчна германска подкрепа по Източния въпрос, позовавайки се на собственото си достойнство, в Испанския въпрос те претендират за правото да пренебрегнат далеч по-ангажираните германски интереси и вместо това, настояват за придържане към монархическия принцип.

Въпреки значителните разногласия между Берлин и Санкт Петербург, инцидентът в Подгорица е уреден в края на януари 1875 г., когато Игнатиев, се обръща към княз Нткита, като най-старши представител на дипломатическия корпус, за приеме варианта „Пипери-Спуж“ вече приет от Портата, след направена промяна в турското външно министерство.¹¹³⁸

На 29 януари 1875 г., в отговора си до руския посланик, князът отхвърля предложението, позовавайки се на неуважение към позицията си на владетел, но и отбелязва, че „Не смятме, че имаме право да занимаваме благосклонното внимание на европейските сили твърде дълго и желаем да им дадем доказателство за нашето желание за мир, ние сме готови да прекратим и забравим инцидента в Подгорица, без да искаме никакви репарации или компенсации от

¹¹³⁵ HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr.9A-F, Reserve, 28.1.1875, PAAA, IABq41, Bd.13, Auszug aus einem Privatbrief Alvenslebens, 26.1.1875.

¹¹³⁶ PAAA, IABq41, Bd.13, Alvensleben an Bismarck, Nr.28, 25.1.1875, Auszug aus einem Privatbrief Alvenslebens, 26.1.1875.

¹¹³⁷ PAAA, IABq41, Bd. 13, Auszug aus einem Privatbrief Alvenslebens, 26.1.1875, HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 9A-F, Reserve, 28.1.1875.

¹¹³⁸ На 16 януари 1875 г. Вертер съобщава, че предишният министър на външните работи, Ариф паша, е заменен от Сафвет паша. PAAA, IABq 111, Bd. 4, Werther an AA, Tel. Nr.4, 16.1.1875.

Турция. Виновните черногорци въпреки това ще бъдат съдени, защото нашият закон забранява саморазправата“¹¹³⁹

По този начин Никола се отказва от всякаква материална компенсация, но тази щедрост му спечелва политическото уважение на великите сили и като подчертава неговата независимост, го доближава значително до постигането на пълен суверенитет. Александър II незабавно предава своята благодарност на княза за неговата „смела и премерена позиция“.¹¹⁴⁰ Бисмарк също така възнамерява да изпрати на Никола, чрез Лихтенберг, „израз на истинско удовлетворение и признание от Негово Величество и канцлера за неговото премерено, държавническо поведение в най-добрия смисъл на думата“.¹¹⁴¹

След като Швайниц съобщава за резервите на Андраши, относно такъв доброжелателен израз на съчувствие, той се отказва от тази „признателност“.¹¹⁴²

Австроунгарският външен министър е раздразнен, че в телеграмата си до Игнатиев, Никита игнорира предложението за посредничество на трите сили. Но напълно неочаквано за Бисмарк, въпреки резервите си и без предварителна консултация в Берлин, Андраши инструктира своя губернатор в Далмация, ген. Родич, да изрази на княза задоволството си „че е използвал толкова добре властта си в интерес на запазването на мира“.¹¹⁴³

Едва тогава, след като получава това съобщение от Виена, Бисмарк изразява своята благодарност към Никола, в променена форма, „за неговата благоразумна позиция, която благоприятства мирното уреждане.“¹¹⁴⁴

Докато Черна гора постига голям политически успех с този демонстративен жест на добра воля, от трите съюзни сили, края на кризата с инцидента в Подгорица завърши далеч по-неприятно за Германския Райх, с тревожни признаци за промяна в европейските отношения. Въпреки че полуофициалният „Кьолнски вестник“ представя уреждането на въпроса като „успех“ на „щастливото разбирателство“ на „трите северни сили“ и като „успешен тест“ на политиката, започната през 1872 г.¹¹⁴⁵, разрывът между Берлин и Санкт Петербург се разширява бързо, след като опитите на Бисмарк да демонстрира независимост и да разшири пространството си за маневриране, са провалени от силното недоволство на Александър II и Горчаков.

В дълга депеша до Алвенслебен, райхсканцлерът се опитва за пореден път, да изясни пълната липса на основания в руското (според него Горчаковско), „отхвърляне“ и същевременно обвинява германския шарже д'афер в неговата немалка лична отговорност за германо-руския раздор, защото той „не е осъзнал достатъчно“ неговите последствия.

¹¹³⁹ PAAA, IABq 41, Bd. 13, Ignat'ev an Fürst Nikita, 23.1.1875., Fürst Nikita an Ignat'ev, 29.1.1875.

¹¹⁴⁰ PAAA, IABq41, Bd. 14, Alvensleben an Bismarck, Nr.35, 1.2.1875; s.a. HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 11A-F, 3.2.1875, ebd., Langenau an Andrassy, Nr. 12B, 13.2.1875, AMAE, CP Russie, Bd. 250, Le Flö an Decazes, Nr. 13, 5.2.1875.

¹¹⁴¹ PAAA, IABq 41, Bd. 13, Bülow an Schweinitz, Tel. Nr.27, 30.1.1875.

¹¹⁴² PAAA, IABq41, Bd. 13, Schweinitz an AA, Tel. Nr.24, 31.1.1875, ebd., Bd. 14, Schweinitz an Bülow, Nr. 10, 31.1.1875, ebd., Bismarck an Schweinitz, Tel. Nr.20, 1.2.1875.

¹¹⁴³ PAAA, IABq 41, Bd. 14, Schweinitz an Bülow, Nr.17, 6.2.1875.

¹¹⁴⁴ PAAA, IABq41, Bd. 14, Bülow an Schweinitz, Nr.137, 10.2.1875, s.a. ebd., Schweinitz an Bülow, Nr.24, 18.2.1875.

¹¹⁴⁵ Kölnische Zeitung, Nr.27, 27.1.1875, s.a. Kölnische Zeitung, Nr. 32, 1.2.1875.

Без да се обръща внимание на съответните си опасения, резерви и съображения относно Високата Порта в исканията от Санкт Петербург, канцлерът заявява, че Германският Райх „винаги решително и без забавяне е подкрепял“ стъпките на руската дипломатия. Като „благодарност“ за тази „пълна отдаденост на руското ръководство“, Германия сега получава сериозна критика, за която Алвенслебен е трябвало „учтиво“ да отхвърли молбата на Горчаков (чрез него да бъде съобщена в Берлин) и „да бъде изпратена по официалния дипломатически път чрез руско посолство в Берлин“. Германското посолство в Санкт Петербург има за задача да представлява германските желания към Русия, а не да предава руските желания тук“. Руският канцлер е много наясно, че тази процедура не му позволява да изрази желанията си „непосредствено с необходимостта от незабавно решение и отговор“ и затова използва „посредничеството“ на германския дипломат, което лишава Вилхелмщрасе от „времето да обмисли и самостоятелно да установи фактите“. Тъй като Горчаков иска „винаги да се възползва от превъзходството, произтичащо от несъответствието в позициите им“, Бисмарк съветва представителя си, ако трябва „дори енергично и грубо“ да му противоречи „за да предотврати използването Ви от него за цели, за които, предвид бързината на развитието, едва ли имате време да изясните“. Накрая той е добав заповедта за „унищожаване“ на чисто личното писмо след прочитането му и е завършва, че ще даде допълнителни обяснения на Алвенслебен при „следващото му посещение в Берлин.“¹¹⁴⁶

Въпреки раздразнението си от пренебрежението на Горчаков към задълженията му на учтивост и от формата на критиката, станала възможна благодарение на податливостта на Алвенслебен, основната грижа на Бисмарк е съдържанието на критиката, което в крайна сметка се свежда до принудата за „пълна преданост“ на Германския Райх към Русия.

В ярък контраст, сътрудничеството между Санкт Петербург и Виена функционира толкова гладко, че „Кьолнише Цайтунг“, като неофициален рупор на Вилхелмщрасе, контрира това развитие с доклада, „че отношенията между Виена и Берлин никога не са били по-тесни, отколкото са сега“.¹¹⁴⁷

В действителност обаче Германският Райх изпитва тревожните симптоми на изолацията в рамките на Съюза, както и заплашителни признаци за сближаване между Русия и Франция.¹¹⁴⁸

Тези тенденции многократно насочват вниманието на Бисмарк към нарастващата възможност за война на два фронта и отново поставят „кошмара от коалиции“ в центъра на неговите политически съображения. Както е добре известно на Вилхелмщрасе, за разлика от традиционната си протурска Балканска политика, сега Ке д'Орсе винаги бързо удовлетворява молбите за подкрепа от Певчески Мост.¹¹⁴⁹

¹¹⁴⁶ PAAA, IAAa40, Bd. 2, Bismarck an Alvensleben, 25. 1. 1875. Холборн отпечатва пълния текст на указанията, но пропуска последния пасаж, който е много интересен за мисията на Радовиц. S. Holborn, Mission, S. 67-69; vgl. Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S. 297.

¹¹⁴⁷ Kölnische Zeitung, Nr. 32, 1.2.1875.

¹¹⁴⁸ Vgl. HHStA, Presseleitung, Bd. 31, Nr. 58, Langenau an Andrassy, Nr. 11E, 3.2.1875, RA-K, Ostrig Depecher, Falbe an Rosenorn-Lehn, Nr.2, Tres Confidentielle, 15.1.1875.

¹¹⁴⁹ PAAA, IABq41, Bd. 13, Alvensleben an Bismarck, Nr. 18, 19.1.1875, ebd., Werther an Bülow, 20.1.1875, ebd., Werther an AA, Tel. Nr. 7, 26.1.1875, ebd., Bd. 14, Werther an Bülow, Nr. 12, 27.1.1875.

С тази позиция в източните дела, която варира значително за различните конкретни случаи, както се вижда от Арменския Хасунски въпрос, Суецкия въпрос и въпроса за румънските търговски договори, Деказ демонстрира гъвкавост, която многократно му печели признание в Лондон и Санкт Петербург и му предоставя винаги ново пространство за маневриране. Несъмнено чрез тези умели маневри той постига целта си и по въпроса за Черна гора, за да се представи като по-сговорив за Русия, отколкото чрез обичайните си услуги.¹¹⁵⁰

Той успява да се представи не като търсещ мир, а като все по-важен елемент от европейския мирен ред. Фокусът на френската външна политика не трябва да бъде постоянното кредо за „отмъщението за Седан“ или нервното и прибързано преследване на съюза с Русия, а сътрудничество за установяване на фундаментален ред, който да запази мира и всеобхватно подобряване на двустранните отношения. „Ние не търсим“, подчертават отново и отново френските дипломати на Нева, „в настоящия момент съюз с някого и ограничаваме амбицията си до поддържане на добри отношения с всички правителства и до спечелване на тяхното уважение и благосклонно съчувствие.“¹¹⁵¹

Чрез тази хитра политика, Бисмарк все повече губи необходимите точки за атака, за да постигне целта си да изолира Франция. А друга ключова цел изглежда все по-неосъществима: планът да се поддържа съперничеството между Русия и Австро-Унгария, от една страна, и Санкт Петербург и Лондон, от друга, но под прага на европейска война, за да се възползва от собствената си роля на балансатор и да избегне кошмара на коалицията. След загубата на посредническата си роля между Виена и Петербург и развиващото се сближаване между Ке д'Орсе и Певчески Мост, дори и по Източния въпрос, и предвид очевидното насърчение, което Русия оказва на Черна гора¹¹⁵², възобновяването на Източния въпрос, водено от Санкт Петербург, заплашва да настъпи веднага щом руската армия се почувства достатъчно готова за действие.¹¹⁵³

Във Виена също политици и военни лидери се готвят за война срещу Турция, както става ясно от протокола от тайната конференция, председателствана от императора на 29 януари 1875 г. и публикуван сега изцяло. Военното и политическото ръководство, очаква евентуално възобновяване на конфликтите между Турция и нейните васали, и определя анексирането на Босна и Херцеговина за цел на австроунгарската източна политика. Андраши, показателно, оценява настоящите отношения с руското правителство като толкова оптимистични, че според него евентуалните действия на Виена в хода на вече разрешената криза, няма да срещнат пречка.¹¹⁵⁴

От гледна точка на Берлин, повторното отваряне на Източния въпрос и потенциалното споразумение между двете основно заинтересовани страни,

¹¹⁵⁰ *Alvensleben an Bismarck*, Nr.36, *Vertraulich*, 2.2.1875, in: *Holborn, Mission*, S.97f., hier S. 98, *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 36, *Vertraulich*, 2.2.1875, *Marginalie Bismarcks*, in: *ebd.*, S.98; s.a. PRO, F065, Bd. 907, *Loftus an Derby*, Nr. 34, *Most Confidential*, 27.1.1875, *ebd.*, *Loftus an Derby*, Nr. 48, *Confidential*, 3.2. 1875.

¹¹⁵¹ AMAE, CP Russie, Bd. 250, *Faverney an Decazes*, Nr. 14, *Confidentielle*, 5.2.1875.

¹¹⁵² PAAA, IABq41, Bd. 14, *Bülow an Hohenlohe*, Nr.146, *Vertraulich*, 21.2.1875, im Auszug in: *Holborn, Mission*, S. 73 f.

¹¹⁵³ PAAA, IABq41, Bd. 14, *Hohenlohe an Bismarck*, Nr. 45, *Ganz Vertraulich*, 5.2.1875. *Gespräch zwischen Orlov und Hohenlohe*.

¹¹⁵⁴ *Protokoll über die am 29. Jänner 1875 unter dem Allerhöchsten Vorsitze Seiner Majestät des Kaisers abgehaltenen Konferenz*, in: *Diöszei, Außenpolitik*, S. 321-332, hier S. 323; vgl. dazu *ebd.*, S. 81, *Haseisteiner, Haltung*, S. 232 f. und 241 f.; *Kos, Orientkrise*, S. 61-97 *passim* u. S.425; *Palotds, Aspekte*, S. 271-273.

заплашва с разпадането на „контрола и баланса“ на Балканите, освен ако Англия не е готова да влезе във война от голям мащаб. Суецката криза обаче вече беше показала, че Лондон може да се откаже от традиционната си Балканска политика и да се концентрира върху Египет и Индия. Продължаващото настъпление на руските войски в Средна Азия, както и съобщенията за сътрудничество между Санкт Петербург и Техеран, многократно подхранват тези съображения във Форин Офис.¹¹⁵⁵

Докато Лофтъс вижда миролюбието на царя, семейните му отношения с кралицата, назначаването на Шувалов за посланик в Лондон и не на последно място, желанието на Александър II „да търси подкрепа от Англия по въпроси на общата европейска политика“ като гаранции за избягване на военни конфликти между двете империи¹¹⁵⁶, Дерби не приема тази положителна оценка. Нито прекалено откровеният, Шувалов, нито миролюбивият, но слаб Александър II, са способни да вдъхнат доверие в руската политика.¹¹⁵⁷

По-специално, недоверието му към руския манталитет представлява постоянно напрежение в отношенията му с континенталната сила. „В Русия няма чувство за чест, както ние го разбираме, общественото мнение е слабо или никакво и няма обществено или политическо наказание за злоупотребата с истината и добросъвестността. Колкото и да са добронамерени и справедливи заповедите и изявленията на Императора, ако той реши да наруши думата си, кой ще му възрази?“¹¹⁵⁸

Лофтъс също се чувства принуден да преразгледа оптимистичната си оценка за руската политика в Азия, вярвайки, че може да предостави доказателства за обратното, „че агресивната политика на Русия в Средна Азия се дължи главно на влиянието на Военната партия и амбицията на нейните генерали“.¹¹⁵⁹

На фона на тази промяна в мнението, свидетел на което е и британският военен аташе в Санкт Петербург, Уелсли, и докладите, пристигащи във Форин Офис през зимата на 1874/75 г. за евентуални руски интервенции в Коканд, Хива и Кашгар, се състои среща между Дерби и германския посланик, която допълнително затвърждава признаците за преориентация на британските интереси.¹¹⁶⁰

¹¹⁵⁵ PRO, F065, Bd.902, Loftus an Derby, Nr.305, Confidential, 28.8.1874, ebd., Bd.903, Loftus an Derby, Nr.361, Secret, 12.10.1874, ebd., Loftus an Derby, Nr. 363, Most Secret and Confidential, 12.10.1874, ebd., Loftus an Derby, Nr. 385, Secret and Confidential, 27.10.1874, ebd., Bd. 886, Loftus an Derby, Nr. 370, Most Confidential, 14.10.1874.

¹¹⁵⁶ LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 30.9.1874, s.a. ebd., Loftus an Derby, Private and Confidential, 14.10.1874.

¹¹⁵⁷ LRO, Derby Papers, 17/1/9, Derby an Loftus, Private, 18.11.1874, Copy; der Brief wurde auszugsweise abgedruckt in: Weeks, Shuvalov, S. 120. През януари 1875 г. има индикации, че не само Лондон, но и Санкт Петербург стават все по-недоволни от работата на графа и самият Шувалов е разочарован и дори разгневен от отношението на Горчаков към него, който очевидно го е отлъчил и му предоставя недостатъчна информация за външната политика, действа с нарастваща липса на мотивация. PAAA, IABb64 secr., Münster an Bismarck, Nr. 2, Vertraulich, 7. 1.1875, Münster an Bismarck, Nr. 15, Vertraulichst, 24.1.1875, in: Holborn, Mission, S. 94-97, LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 25.11.1874, ebd., Loftus an Derby, Private, 9.12.1874; vgl. Weeks, Shuvalov, S. 122-124.

¹¹⁵⁸ LRO, Derby Papers, 17/1/9, Derby an Loftus, Private, 7.10.1874, Copy, s.a. ebd., Derby an Loftus, Private, 18.11.1874, Copy.

¹¹⁵⁹ PRO, F065, Bd. 903, Loftus an Derby, Most Secret and Confidential, 12.10.1874.

¹¹⁶⁰ PRO, F0519 (Cowley Papers), Bd. 278, Wellesley an Loftus, Nr.30, Secret and Confidential, 12.10.1874, F065, Bd.904, Loftus an Derby, Nr.406, Confidential, 10.11.1874, ebd., Loftus an Derby, Nr.413, Most Secret, 11.11.1874, ebd., Loftus an Derby, Confidential, 23.11.1874, ebd., Loftus an Derby, Nr.427, Secret, 24.11.1874.

Както и в предишни дискусии, Мюнстер отново придобива впечатление, че наред с нарастващото негодувание и недоверие към Русия, в Англия също непрекъснато нараства раздразнението от Турция. Той докладва в Берлин, че „Дерби, все повече се убеждава, че турският режим бързо се насочва към своя край, финансовият фалит е само въпрос на време и васалните държави няма да толерират дори подобие на зависимост за дълго“. „Старата традиционна политика на Англия“, обобщава посланикът наблюденията си, „да запази Турция на всяка цена, започва да отслабва“. Въпреки, че никой не иска да помогне на Санкт Петербург да спечели влияние в Константинопол, нараства убеждението, че условията там стават „все по-несъстоятелни“ и че руската експанзия в Афганистан и Персия в крайна сметка ще бъде „много по-опасна за Англия, отколкото дори завладяването на Константинопол“. Освен това се изказват надежди, че (доп. пр. владееенето на) „Константинопол като столица, плюс панславизма [...] скоро ще съсият напълно Русия“.¹¹⁶¹

Мюнстер пропуска важна причина за това очевидно английско преосмисляне на бъдещата политика в Близкия изток: нарастващия страх на Форин Офис, че ще бъде все по-неспособен да балансира комбинираната тежест на Балхаусплац, Певчески Мост и Вилхелмштрассе, защото Ке д'Орсе все по-често търси сътрудничество със Санкт Петербург.

Лофтъс, все по-често посочва нарастващите взаимни симпатии както по Сена, така и по Нева, и взаимните усилия за приятелско разбирателство и сътрудничество по всички европейски въпроси.¹¹⁶² Франция разчитала на Русия като „бъдещ съюзник“, и в Русия също се разпространявала идеята, „че в някакъв бъдещ период двете страни могат да си окажат взаимни услуги“.¹¹⁶³

Освен това „подновяването на близките отношения“ между Австро-Унгария и Русия, „ежедневно води до голяма промяна в политическите възгледи на тези сили, както и във възгледите на Франция, която гледа и на двете страни като на бъдещи съюзници срещу Германия“. Според Лофтъс това води Англия до заключението, че „не може да се даде никакъв тласък на каквото и да е сътрудничество на Франция срещу Русия нито на Изток, нито другаде“.¹¹⁶⁴

Дерби се съгласи с наблюденията на своя посланик. Въпреки облекчението си от мирното разрешаване на Черногорската криза, той гледа с безпокойство на Източния въпрос, тъй като руснаците възнамеряват да използват инцидента в Подгорица в своя полза, „а французите, независимо дали умишлено играят руската игра или просто от суета, се придържат към тях. През цялото време чувствах, че няма какво повече да направим, освен да даваме мирни съвети; ако Русия и Австрия са решени да направят война от някой дребен граничен бунт, те ще могат да го направят.“ Британският външен министър намира поведението на своя австроунгарски колега за особено неразбираемо, защото:

¹¹⁶¹ PAAA, IABq41, Bd.13, Münster an Bismarck, Nr.15, Vertraulichst, 24.1.1875, fehlerhaft abgedruckt in: Holbom, Mission, S.94-97.

¹¹⁶² PRO, F065, Bd. 907, Loftus an Derby, Nr. 34, Most Confidential, 27.1.1875.

¹¹⁶³ LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 20.1.1875, PRO, F065, Bd. 907, Loftus an Derby, Nr. 34, Most Confidential, 27.1.1875.

¹¹⁶⁴ LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 20.1.1875, s.a. ebd., 17/1/2, Derby an Buchanan, Private, 2.2.1875, Copy, PRO, F065, Bd.907, Loftus an Tenterden, Private, 20.1.1875; vgl. dagegen ebd., F078, Bd. 2381, Elliot an Derby, Nr. HO, Confidential, 3.3.1875, im gleichen Tenor wie Loftus auch: HHStA, PA X, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 8A-C, Reserve, 27.1.1875.

„Той се чувства длъжен да следва примера на Германия, имайки предвид безопасността на германските провинции на Австрия, което е разбираемо; но защо да следва този на Русия? Дали е за да си осигури защита срещу Бисмарк или наследника на Бисмарк? Това означава опасна игра: но не мога да намеря друго обяснение.“¹¹⁶⁵

Освен чувството за изолация на Балканите, изглежда, че второ съображение определя промяната в настроенията сред британските политици: а именно оптимистичната надежда, че новодефинираните „британски интереси“ могат да бъдат защитени без война чрез диалог с Русия. И в Санкт Петербург отговорните държавници очевидно виждат необходимостта, дори императива, от намиране на общ език въпреки антагонизма, който разделя двете държави. Тази способност за преодоляване на антагонизма в краткосрочен план произтича не само от страха за една неспечелена война, която ще подпали света, но и от споделяното осъзнаване на своето специално положение в рамките на Пентархията, което е превърнало дипола в единица с квазимонополни характеристики. От 1871 г. нататък на преден план излиза друга движеща сила: недоверието към Германския Райх и неговите държавнище. От гледна точка на фланговите сили, тази военна и икономическа сила в сърцето на Европа все още е само второстепенна сила. Държавните интереси на Англия и Русия е диктуват запазването и укрепването на тази йерархия; А интересът на Германския Райх изисква нейното премахване. Ако твърдението на Бисмарк за „насищането“ на Германия вече е загубило убедителната си сила поради тези теоретични съображения, тогава дипломатическите и публични маневри и провокациите на канцлера срещу всички съседни държави на практика унищожават всякакъв авторитет.

Тази загуба на доверие е толкова тежка в началото на 1875 г., че предвид „нарастващото отчуждение“, между Берлин и Санкт Петербург, английският външен министър очевидно вече предвижда неизбежен военен конфликт между двете континентални сили: „Ако човешката природа не се промени драстично“, пише той на Лофтъс след първите признаци на нарастващите противоречия между съседните империи, „те трябва да се скарат рано или късно и денят, в който това стане, ще бъде ден на проблеми и опасност за цяла Европа, въпреки че резултатите в крайна сметка ще са по-скоро в наша полза, отколкото във вреда“.¹¹⁶⁶

Косвен отговор на тази английска оценка е даден няколко седмици по-късно от два важни руски вестника, чиито статии звучат още по-заплашително за Германия, след официалното обявяване на 20 януари 1875 г. оттегляне на Англия от Брюкселската конференция за военновременните закони, планирана да се проведе в руската столица. Също става известно предоставянето на концесии от персийското правителство за строителство на железопътни линии на руския генерал Фалкенхаген и се подновява руското настъпление в Средна Азия.¹¹⁶⁷ Всичко това силно обтяга англо-руските отношения.¹¹⁶⁸

¹¹⁶⁵ LRO, Derby Papers, 17/1/2, Derby an Buchanan, Private, 2.2.1875, Copy.

¹¹⁶⁶ LRO, Derby Papers, 17/1/9, Derby an Loftus, Private, 7.10.1874, Copy.

¹¹⁶⁷ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4,H.3, Münster an Bismarck, A148, 7.1.1875, Abschrift; s. a. Holborn, Mission, S. 36.

На 2 януари 1875 г. „Кьолнише Цайтунг“ отпечатва откъс от официалния руски „Петербургер Цайтунг“, който ясно подчертава способността на Русия да се споразумее с Англия срещу Германия.: „Правителствата на държавите, чиято дипломатическа система се придържа по-тясно към кодекса на универсалния човешки морал, предвид откровеността на германския министър, ще бъдат принудени или да се присъединят към системата на принц Бисмарк – за недоволство на народите, защото това е система на насилие, или открито да обединят силата си срещу опасния съсед, не за да воюват с него, а за да предотвратят кръвопролития. Планираната Петербургска конференция предлага подходящия, но и необходимия „международен трибунал“ за тази цел; Тъй като Германия не желае да се яви пред него, одобрението на тези предложения от Англия е от централно значение, Франция „винаги е готова да ги приеме“, докато стойността на другите държави е „по-маловажна“. „Русия и Англия“, заключава документът, не само поради проекта за конференцията, „естествено трябва да бъдат начело на всяко голямо международно начинание. Съчувствието на Англия може да бъде спечелено, като се разсеят нейните постоянно тревожни мечти за предателството на Русия; трябва да се демонстрира, че политиката на Русия стъпва на основи, които не ѝ пречат да живее и да оставя другите да живеят.“¹¹⁶⁹ Въпреки значителното разстройство, причинено единствено от отказа за възобновяване на преговорите от Брюксел за военното право в Петербург, Певчески Мост веднага сигнализира за продължаващата си готовност за диалог и желанието си за помирение с Лондон, което не е добре прието в Берлин и предизвиква доста смесени чувства.¹¹⁷⁰

На 4 февруари 1875 г. „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ и „Kölnische Zeitung“ публикуват съвместно статия от петербургския вестник „Новое время“, чието съдържание, както се вижда от публикацията ѝ във видни германски вестници, е много добре разбрано на Вилхелмщрасе. „Трябва ли“, пише вестникът непосредствено преди заминаването на Радовиц, „да се въздържим от сближаването с Великобритания, обусловено от семейни и политически обстоятелства, защото напоследък в английското обществено мнение се засилват страховете от пруската мощ и приятелството ни с Англия може да застраши приятелството ни с Берлин?“¹¹⁷¹

¹¹⁶⁸ Само няколко седмици след подписването на окончателния протокол от участващите държави на Брюкселската конференция, Вестман от името на царя, предлага на европейските сили следващата конференция а се проведе на 8 октомври 1874 г. в руската столица. Предвид дълбокото недоверие на Великобритания към руските намерения, Форинт Офис отхвърля поканата. Докато другите велики сили, от съображения за личните чувства на царя, смятат, че не могат да откажат участие, Великобритания отказва да присъства поради опасения от скрити мотиви и враждебни намерения на Русия, въпреки опитите на Германия и Франция да я убеждават да промени мнението си. Westmann an die russischen Missionen im Ausland, 8.10.1874, in: Kremer-Auenrode/Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 28, Nr. 5377, S. 118, Derby an Loftus, Nr. 13, Draft, 20.1.1875, in: ebd., Nr. 5378, S. 119-126, s.a. PRO, F083, Bd. 485, Russell an Derby, Nr. 306, Confidential, 28.11.1874, ebd., Lyons an Derby, Nr. 1107, Confidential, 8.12.1874.

¹¹⁶⁹ Russische Petersburger Zeitung, zitiert nach: Kölnische Zeitung, Nr.2, 2.1.1875.

¹¹⁷⁰ Неофициална, остра статия във вестник "Brüsseler Nord" е остро осъдена на Темза като „враждебна демонстрация“. PAAA, Botschaft London, Bd. 123, Münster an Bismarck, Nr.25, 13.2.1875; s.a. Gorcakov an Suvalov, 5.2.1875, in: Kremer-Auenrode/Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 28, Nr. 5379, S. 126-132; PRO, F065, Bd. 907, Loftus an Derby, Nr. 52, 15.2.1875; ebd., FO10, Bd. 357, Lumley an Derby, Nr.15,12.2.1875; ebd., F083, Bd. 485, Promemoria Tenterdens, 12.2. 1875; Holborn, Mission, S.36f.; Winckler, Ausbruch, S. 695., Novoe Vremja, zitiert nach: Kölnische Zeitung, Nr. 35, 4.2.1875.

¹¹⁷¹ Novoe Vremja, zitiert nach: Kölnische Zeitung, Nr.35, 4.2.1875.

Опитът на „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ да отклони вниманието от това „възмущение“, като посочи продължаващите германски усилия за „балансиране напрежението между Англия и Русия, които многократно намират много силен израз в английския печат“, едва ли може да прикрие дълбоката загриженост на Вилхелмщрасе, която тази новина предизвиква в общия контекст на докладите за външнополитическата ситуация на Германския Райх.¹¹⁷²

Защото с руско-английско помирение в Средна Азия и оттеглянето на Англия от Турция, цялата съюзническа система на Бисмарк заплашва да се разпадне. Предвид добре познатата резервираност на Германия по Източния въпрос и без английска подкрепа Австро-Унгария ще бъде тласната още по-близо към Русия. Потенциалното повторно отваряне на Източния въпрос, ускорено от стабилизирането в Средна Азия, също заплашва да повдигне Централноевропейския въпрос, от който както Горчаков, така и Бисмарк, с право се опасават.¹¹⁷³

Горчаков ясно изразява желание да изрази благодарността си към Деказ за услугите, предоставени по Черногорския въпроса, с надеждата че подобна подкрепа ще бъде дадена от Париж и по другите Балкански въпроси. Руският канцлер изрично изразява задоволството си от френската политика в Ориента пред френския шарже д'афер: „*Je me plais à reconnaître personnellement combien la politique de votre Gouvernement a été franche, loyale et correcte, dans les circonstances que nous venons de traverser et combien elle a été utile aux intérêts pacifiques que nous avons fait prevaloir de concert.*“ (Лично с удоволствие признавам колко откровена, лоялна и коректна е политиката на Вашето правителство в обстоятелствата, през които току-що преминахме, и колко полезна е тя за интересите на мира, които заедно отстояваме).¹¹⁷⁴

С кратък щрих на перото, в статия в „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“ от 20 януари 1875 г. повтаряйки сензационната си статия от 13 февруари 1874 г., Михаил Полит, очертава тревожното настроение на Вилхелмщрасе относно драматичното развитие на отношенията в рамките на Европейската пентархия. Под заглавие „Върху източната политика на трите източни сили“ той поставя въпроса, смятан за централен проблем във външната политика на Бисмарк – дали източните дела могат да причинят разпадането на Тройния съюз. Полит отрича това, използвайки Бисмарковската терминология, с оправданието, отразяващо по-скоро желанията на канцлера, отколкото реалността, че ситуацията е „контролирана“ от „спокойните отношения между Германия и Русия“, които „се извисяват далеч над“ всички външни враждебни действия и са допълнително засилени от присъединяването на Австро-Унгария.

Внимателният читател обаче няма да пропусне, че Полит веднага уточнява това ясно мнение, когато с остра забележка, насочена към Париж и Виена, обсъжда усилията на Франция за сближаване с Русия и разрива между Берлин и Санкт Петербург. Без дори да споменава руските отстъпки на Франция, Полит напомня на западния си съсед, „че френският съюз е безполезен за Русия за много дълго време и неуместен по отношение на Източния въпрос“, въздър-

¹¹⁷² *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, 4.2. 1875, zitiert nach: *Kölnische Zeitung*, Nr.35, 4.2.1875.

¹¹⁷³ *Alvensleben an Bismarck*, Nr.36, *Vertraulich*, 2.2.1875, *Marginalie Bismarcks*, in: *Holborn, Mission*, S. 98.

¹¹⁷⁴ *AMAE, CP Russie*, Bd.250, *Faverney an Decazes*, Nr. 14, *Confidentielle*, 5.2.1875.

жайки се от всякакви коментари относно евентуални германски контрамерки на френските предложения, сякаш тези усилия на Ке д'Орсе са неизбежно обречени на провал.

По отношение политиката на Балхаусплац обаче той прибегна до значително по-сурови оценки, напомняйки на държавниците там, с многозначителното препращане към обратимостта на политиките, водени досега на Вилхелмщрасе и на Певчески Мост, за следното: „Ако Германия и Русия [след Садова и Седан] не са се чувствали принудени да се съмняват в жизнеспособността на Австрия, това е защото тя се присъедини към политиките на Германия и Русия, което всъщност е постигнато само с няколко отклонения, особено по отношение на политиката към Ориента. Огромната сила, която Германия и Русия представляват, обединени от общите си политически интереси, прави необходима интеграцията на Австрия между тях. Предвид настоящата световна ситуация, е чиста лудост Австрия дори да се опита да се откъсне от това влияние и да води самостоятелна политика“.¹¹⁷⁵

Бисмарк е много наясно колко много германо-руските отношения вече са се отклонили от този идеал: Като се има предвид, че отношенията на Германският Райх с източния си съсед вече не са „безпроблемни“, признаците на френско-руско сближаване, не могат да бъдат пренебрегнати като незначителни. Освен това е силно съмнително дали политиката на Австро-Унгария „да действа самостоятелно“ на Балканите всъщност ще изтласка Виена от рамките на Тройния съюз. В такъв случай, имайки предвид напълно възможното сътрудничество между Балхаусплац и Певчески Мост, не съществува ли всъщност риск от изолиране на Вилхелмщрасе?

Не налага ли това на Бисмарк дори изключването на Германия от Съюза, като постоянно настоява, че ще се присъедини към политиката на съюзните две сили едва след като бъде постигнато споразумение между съответните им министри?

Инцидентът в Подгорица за пореден път ясно показва, че руското правителство не желае да предостави на германския кабинет, принципа на реципрочността, която той изисква при преследването на двустранните си интереси.

Колкото повече Бисмарк се съпротивлява на руското искането за безусловен ангажимент, толкова по-близки отношения Русия изгражда с френското и австро-унгарското ръководство, като увеличава опасността от разпадането на Съюза.

Така все по-належаща задача за канцлера става решително да се сложи край на това катастрофално развитие. Но какви средства може да използва срещу нарастващия руски натиск, предвид „бляскавата изолация“ на Англия?

Как може Бисмарк, предвид неотдавнашното много резервирано отношение на Горчаков към неговите желания, да го убеди, че Берлин, а не Париж или Виена, ще бъде най-подходящият партньор за преследване на политическите стремежи на Санкт Петербург?

Предвид очевидното широко руско пространство за маневриране, и застарелите германски интереси за собствената сигурност, е необходимо много

¹¹⁷⁵ PAAA, IABq 10, Bd. 24, Augsburger Allgemeine Zeitung, Nr. 20, 20. 1.1875.

енергичен натиск от кабинета на река Шпрее, за да си осигури подкрепата на правителството на Нева?

4. Аферата „Розен“: Спорът за ранга в консулите в Белград. Сред много-тонаправления, в които възникват спорни точки между Германия и Русия през зимата на 1874/75 г., освен търканията на държавно-политическото ниво, се появява и търкане на кадрово-политическото ниво, свързвано с германския генерален консул в Белград Георг Розен. Т.нар. афера „Розен“ илюстрира по особено ярък начин как Бисмарк, изпадащ в настроение на нарастваща раздражителност и несигурност се опитва да демонстрира независимост и свобода на действие във външнополитическите отношения, и особено по отношение на Русия, използвайки в крайна сметка неефективни средства.

Като полусуверенна държава, Сърбия няма право на дипломатически мисии. Затова задачите на Великите сили се изпълняват от генерални консули, чиято легитимност се предоставя от султански „берат“ (указ), въпреки че европейските държави не подчертават тази връзка. В опит да разшири тясната граница между суверенитет и сюзеренитет в своя полза, правителството на река Сава отдава се опитваше да придаде прекомерно значение на титлата „дипломатически агент“, притежавана от генералните консули на великите сили от 1868 г., титла без международно правно значение, за да придаде дипломатически характер на консулския корпус.

Стойността на тази титла е, че не най-възрастният генерален консул, или „дипломатически агент“, представителят на Виена, барон Калай, изпълнява длъжността доаен, призната от Белград и избран от всички свои колеги. Тъй като пруската дипломатическа служба не признава тази титла, тя е отказано на Розен, поради което от 1868 г. насам (а не „внезапно“, както твърди Холборн)¹¹⁷⁶ той остава на заден план спрямо колегите си на официални събития. Германският представител приема това понижение в продължение на шест години и не информира Вилхелмцрасе за това. Въпреки че е най-възрастен и поради временното отсъствие на руския му колега Шишкин, на официални поводи е представян дори след новоназначения си френски колега Дебен. Едва през август 1874 г., той привлича вниманието на Вилхелмцрасе към тази ситуация.¹¹⁷⁷

Берлин първоначално омаловажава въпроса и се бави повече от два месеца, за да изпрати отговор на Розен. На 8 ноември 1874 г. Бюлов информира генералния консул, че титлата „дипломатически агент“ „не е обичайна във външната служба на Германския Райх, нито е призната от международното право“, но той има право „поради правни и фактически причини на равно третиране“ с колегите си. Дори германският представител в Букурещ, въпреки че няма титлата, няма да бъде поставен под представителите на другите сили. На Розен е наредено да изясни „погрешното разбиране“ на позицията си, пред сръбското правителство на Маринович и да изрази очакване, „че в бъдеще ще му бъде предоставена позицията, съответстваща на старшинството му като

¹¹⁷⁶ Holborn, *Mission*, S. 63. Холборн о греши, когато твърди, че другите дипломати не са подкрепили Розен в усилията му да получи ранга, който той смята, че заслужава. В действителност Розен приема съществуващия ред повече от шест години, защото смята, „че по-ниският му ранга е със знанието и съгласието на Берлин“. PAAA, IABq 10, Bd. 23, *Rosen an AA*, Nr. 200, 20.11.1874.

¹¹⁷⁷ PAAA, IABq 10, Bd. 23, *Rosen an AA*, Nr. 44, 26. 8.1874; s.a. HHStA, PA XXXVIII, Bd. 205, *Källay an Andrassy*, Nr.1, 15.1.1875.

генерален консул“. За да избегне всякакъв политически натиск върху Сърбия, Бюлов допълнително посъветва Розен да изчака следващия случай, в който рангът му ще е „външно очевиден“, и след това да го поиска по право. Въпреки маловажността на въпроса, държавният секретар ясно заявява, че в случай на несъгласие от Белград или чуждестранните представители, той възнамерява да включи другите правителства, ако е необходимо, за да гарантира задоволителното разрешаване на въпроса.¹¹⁷⁸

След тези указания, германският генерален консул първоначално иска да разреши проблема насаме със сръбския министър-председател, защото се опасява, че „политическата завист срещу Германия, която все още не е утихнала след огромните сътресения от 1870/1871 г.“, може предизвика нежелана реакция в Белград, ако бъде отправено официално искане с участието на негови колеги, особено след като е бил в дългогодишна вражда с руснака Шишкин и осъжда Калай като „предпазлив, но ревностен и последователен германомразец“.¹¹⁷⁹

Но от името на германското правителство, Бюлов категорично отхвърля този начин на действие и инструктира Розен да обясни въпроса на сръбския кабинет при следващата подходяща възможност, „недвусмислено и позовавайки се на моите инструкции“, и да подчертае незнанието на Берлин за погрешното разбиране на Белград, възникнало поради липсата на информираност. Следователно едва сега има възможност „да се обяви срещу разграничението, напълно недопустимо съгласно международното право и никъде не оправдано, между генерални консули с титлата дипломатически агенти и генералните консули без такава титла“. Държавният секретар повтори убеждението си, че е налице „недоразумение“, а не „умишлено понижаване“, така че „е необходимо само изясняване на фактите“, за да може Розен да получи в бъдеще външната позиция, на която „има право по силата на старшинството си като генерален консул“. Бюлов обаче отново подчерта „сериозното значение“, което трябва да придаде на въпроса, ако Белград „противно на очакванията“ настоява за предишната си практика.¹¹⁸⁰

Успоредно с тези указания до Генералното консулство в Белград, държавният секретар информира и посолствата в Лондон, Константинопол и Виена за инцидента в същия ден. Докато на Вертер е позволено да коментира въпроса само „ако бъде обсъден сред вашите колеги след на нашето предложение“¹¹⁸¹, - на Швайниц и Мюнстер е възложено да проведат поверителни разговори със съответните правителства, с които Берлин смята, че ще получи съгласие, и няма да признават легитимността на нови, непознати в международното право титли, и „както със сигурност създаването на дипломатически корпус от дипломатически представители в Белград може да доведе до някои недоразумение и нежелани последиствия за политическото положение на княза на Сърбия“.¹¹⁸²

¹¹⁷⁸ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Bülow an Rosen, Nr. 27, 8.11.1874.

¹¹⁷⁹ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Rosen an AA, Nr. 200, 20.11.1874.

¹¹⁸⁰ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Bülow an Rosen, Nr. 30, 7.12.1874.

¹¹⁸¹ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Bülow an Werther, Nr. 416, 7.12.1874.

¹¹⁸² PAAA, IABqlO, Bd.23, Bülow an Münster, Nr.612, 7.12.1874; s.a. ebd., Bülow an Schweinitz, Nr. 583, 7.12.1874.

На 9 декември 1874 г. това мнение е съобщено и на Санкт Петербург, като тази информация има особена тежест, защото Берлинският кабинет се опасява от липса на подкрепа от руската страна при отстояването на интересите си поради дългогодишната лична вражда между Росен и Шишкин, въпреки че спорът за ранга по никакъв начин не е свързан с личните различия и отношения.¹¹⁸³ Поради тази причина той допълва подхода си, като инструктира генералния консул в същия ден да се постарее да подобри отношенията си със Шишкин, „като бъде възможно най-отзивчив“ и да не позволява официалните отношения да бъдат засегнати от лични кавги.¹¹⁸⁴ Държавният секретар, чрез шарже д'афера в Санкт Петербург, да помоли руският представител също да установи „поне официалната колегиалност на двамата агенти по начин, посъобразен с отношения между техните правителства“.¹¹⁸⁵

След „пълното споразумение“ между Балхаусплац и Вилхелмштрассе, за което от Виена е незабавно съобщено на Санкт Петербург и Лондон, Бюлов отново инструктира Розен да използва „приятелски и умерен, но същевременно твърд език“ в Белград, което да не остави „никакво съмнение“ там, че този въпрос трябва да бъде решен „в наш интерес“.¹¹⁸⁶

На Певчески Мост обаче отговорните политици виждат нещата по съвсем различен начин, което предоставя допълнително доказателство за намаляващата способност, дори по маловажни политически въпроси, да се постигне - съгласувано споразумение с Вилхелмштрассе. Стремоухов обещава да изпрати аналогични инструкции на Шишкин, но веднага разкритикува русофобията на Розен, с която обяснява личната неприязън между двамата агенти.¹¹⁸⁷ А Горчаков, който напълно се съгласява с германското правно тълкуване на значението на термина „дипломатически агент“, дори изразил молба „да му бъде позволено да няма мнение по този въпрос, тъй като не е отдава значение на подобни разлики в ранга“¹¹⁸⁸, като само неадекватно прикрива факта от съображения за уважение към Бисмарк, че наистина е смятал титлата, както потвърждава Лангенау, за „по-висша степен от тази на обикновен генерален консул“¹¹⁸⁹ и няма интерес да се откаже от предимството, което това дава на руската дипломация.

Въпреки че не демонстрира тази яснота пред Алвенслебен, руският канцлер, отказва да подкрепи германското искане, защото смята всякакъв вид протест в Белград за неподходящ. Тактически проникателен, той предложил като „най-просто“ решение на проблема, Розен също да получи титлата „дипломатически агент“.¹¹⁹⁰

Германският канцлер е раздразнен от дидактическите съвети на руския си колега, и заповядва на Алвенслебен незабавно отново да повдигне въпроса за

¹¹⁸³ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Bülow an Alvensleben, Nr. 628, 9.12.1874.

¹¹⁸⁴ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Bülow an Rosen, Nr. 31, 9.12.1874, Abschrift.

¹¹⁸⁵ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Bülow an Alvensleben, Nr. 629, 6.12.1874, Abschrift.

¹¹⁸⁶ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Schweinitz an Bülow, Nr. 360, 17.12.1874, Bd. 23, Bülow an Münster, Nr. 656, 22.12.1874, ebd., Bülow an Alvensleben, Nr. 654, 22.12.1874, Bülow an Rosen, Nr. 33, 22.12.1874.

¹¹⁸⁷ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Alvensleben an Bismarck, Nr. 305, 22.12.1874; s. a. HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 3E, 9.1.1875.

¹¹⁸⁸ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Alvensleben an Bismarck, Nr. 306, 22.12.1874.

¹¹⁸⁹ HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 3E, 9.1.1875.

¹¹⁹⁰ PAAA, IABq 10, Bd. 23, Alvensleben an Bismarck, Nr. 306, 22.12.1874.

ранга на Певчески Мост, и да опровергае впечатлението на Стремоухов, че предполагаемите „антируски настроения“ на Розен са причина за конфликта му със Шишкин. В действителност неприязънта между двамата консули „се дължи на не особено приятелското поведение на руския представител“.¹¹⁹¹

Следователно Берлин също очаква „ефективни коригиращи действия“ от Санкт Петербург по отношение на Шишкин, но не може да подкрепи предложението на Горчаков, тъй като „няма нужда“ от въвеждане на титла, която не е призната от международното право.¹¹⁹²

С пламенни думи и едва доловим заплашителен тон, трябва да се напомни на руското правителство, изцяло в съответствие с основните принципи на германската политика на Изток, че „основният мотив“ за създаването и поддържането на Белградското представителство „беше и все още е желанието ни да бъдем от полза за Русия и Австро-Унгария, като основно за цялата ни политика на Изток“.

При това положение Берлин ще се чувства принуден да замени съществуващото консулство с чисто търговско представителство, ако Белград не предостави на германския генерален консул длъжността, на която той има право.¹¹⁹³

След значително забавяне Горчаков най-накрая се съгласява с германското мнение и съответно инструктира Шишкин, с още едно „спешно напътствие“, да поддържа официална комуникация с Розен, подходяща за двустранните отношения.¹¹⁹⁴

Но не отразява ли раздорът между двамата генерални консули, отношенията между двата кабинета по много по-добър начин от онези празни фрази, за приемствеността на приятелството?

Тъй като сръбското правителство, позовавайки се на външнополитическите си отношения, се определи като некомпетентно спрямо случая на Розен и го насочи към колегите си за уреждане на спора, насочвайки го към установените практики, германският кабинет настоява неговият представител в Сърбия да преговаря изключително със сръбските министри.¹¹⁹⁵

Германското искане на река Сава, остава без отговор. Белград не реагира на крайния срок, определен от Берлин за 13 януари 1875 г., или това е Нова година по стар стил (според календара използван от православните страни), на която чуждестранните агенти трябва официално да се представят. Съгласно инструкциите, Розен напуска сръбската столица предния ден, въпреки че Андраши и Горчаков се обявяват против отзоваването му. Смяната на правителството през декември 1874 г., очевидно под френско влияние, от „консерватив-

¹¹⁹¹ PAAA, IABq 10, Bd.23, Bülow an Alvensleben, Nr.668, 30.12.1874; s.a. Bd. 24, Rosen an Bismarck, Nr.72, Vertraulich, 20.12.1874.

¹¹⁹² PAAA, IABq 10, Bd. 23, Bülow an Alvensleben, Nr. 668, 30.12.1874. Аргументът, посочен от Бисмарк като бележка в полето към окончателния доклад на Алвенслебен, е че Розен ще загуби старшинството си чрез назначаването си за „дипломатически агент“, който не е съобщен на Горчаков. Андраши също не вижда решение в предложението на Горчаков, защото „с това [Розен] винаги ще остане последен“. Alvensleben an Bismarck, Nr. 306, 22.12.1874, Marginalie Bismarcks, HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr.3E, 9.1.1873, Marginalie Andrässys.

¹¹⁹³ PAAA, IABq 10, Bd.23, Bülow an Alvensleben, Nr. 668, 30.12.1874, s.a. die Vorankündigung der Abberufung Rosens an die Adresse Wiens in ebd., Bd. 24, Bülow an Schweinitz, Nr. 10, 6.1.1875.

¹¹⁹⁴ PAAA, IABq10, Bd.24, Alvensleben an Bismarck, Nr.2, 5.1.1875, s. a. ebd., Notiz zu den Akten Bülows, 12.1.1875.

¹¹⁹⁵ PAAA, IABq10, Bd.24, Rosen an Bismarck, Nr. 73, Vertraulich, 21.12.1874, ebd., Bülow an Rosen, Tel. Nr.1, 4.1.1875, ebd., Bülow an Rosen, Nr. 4, 6.1.1875, ebd., Rosen an Bismarck, Nr. 1, Vertraulich, 9.1.1875.

ния“ кабинет на Маринович към „ултранационалистичният и същевременно отчетливо профренския на Чумич, и едновременно бурни събития в Черна гора, поражда у сърбите надеждата за сътрудничество между трите сили, за да се предотвратят непосредствени опасности.¹¹⁹⁶

Горчаков, също приема преместването на германската мисия в Константинопол за „неприятно“ защото искал не само да запази, но и да укрепи ограничената независимост на васалните княжества от Турция.¹¹⁹⁷

Германската позиция остава непроменена дори след споразумението, постигнато вечерта на 12 януари 1875 г. в консулския корпус относно бъдещия ред на старшинство. Това споразумение, постигнато с посредничеството на Калай по указания на Андраши, постановяваше, че Шишкин, като най-старши генерален консул, отсега нататък ще поеме длъжността доаен, а Розен ще се нареди след руския си колега.¹¹⁹⁸

На 13 януари 1875 г. Розен, който се установява в Землин (Земун), съседен на Белград (тогава австроунгарски град), поради неблагоприятни метеорологични условия и заминава за Берлин едва на 20 януари 1875 г., получава новина за решението на чуждестранните представители. Заповедите му обаче не позволяват да се върне в Белград, тъй като сръбското правителство продължава да настоява за своята некомпетентност и само одобрява решението на консулския корпус.¹¹⁹⁹

Въпреки че спорът за йерархията в консулския корпус в Белград в крайна сметка произтича от неправомерното поведение на Розен и въпреки отстъпките, направени от европейските сили, Бисмарк не е доволен от постигнатото споразумение. Поради общо нарастващия натиск върху Германия, той се чувства принуден да пречупи съпротивата в Сърбия срещу първоначално доста умерените си, но сега все по-остри искания. На 13 януари 1875 г., позовавайки се на позицията на Балхаусплац и Певчески Моста, той се обръща към Портата, за да информира официално по въпроса за етикета и да я насърчи да упражнят правата си на сюзерен, защото: „Предполагаме“, завършва Бюлов съответната телеграма до Вертер, „че Портата споделя същото мнение, оценява политическото значение на сръбските претенции и ще се обяви срещу сръбския агент в Константинопол в този смисъл.“¹²⁰⁰

В същото време Вилхелмшрасе се обръща към Ке д'Орсе със строг тон, основавайки се на положителните отзиви от Виена и Санкт Петербург, и на добре

¹¹⁹⁶ Wardi (Rosen), *Serbien*, S. 92. Das Manuskript dieses unter einem Pseudonym verfaßten Buches befindet sich im Nachlaß Rosen in der Lippischen Landesbibliothek Detmold, NL Rosen, HS 23, PAAA, IABq 10, Bd. 24, Bülow an Schweinitz, Nr.10, 7.1.1875, s.a. ebd., Bd. 23, Rosen an Bismarck, Nr. 65, 8.12.1874, HHStA, PA XXXVIII, Bd. 205, Kállay an Andrassy, Nr. 9, 13.2.1875, Bd. 4, Schweinitz an Bülow, Nr. 368, 30.12.1874, ebd., IABqLO, Bd.24, Schweinitz an AA, Tel. Nr.1, 10.1.1875, ebd., Notiz Bülow's, 12.1.1875, ebd., Bismarck an Schweinitz, Nr. 19, 11.1. 1875, s.a. HHStA, PA III, Bd. 107, Andrassy an Münch, Vertraulich, 10.8.1874, ebd., PA XII, Bd. 105, Andrassy an Zichy, 1.12.1874, ebd., PA XXXVIII, Bd.205, Andrassy an Kállay, Tel., 16.1.1875, ebd., Kállay an Andrassy, Nr.2, 22.1.1875, PRO, FO78, Bd. 2332, Elliot an Derby, Nr. 246, 20.10.1874.

¹¹⁹⁷ HHStA-M, MA III, Bd. 2759, Lerchenfeld an Ludwig II., Nr. 15/VIII, 2.2.1875.

¹¹⁹⁸ HHStA, PA XXXVIII, Bd. 205, Andrassy an Kállay, Januar 1875, ebd., Andrassy an Kállay, Tel., 11.1.1875, ebd., Andrassy an Kállay, Tel., 12.1.1875.

¹¹⁹⁹ PAAA, IABqLO, Bd. 24, Rosen an Bismarck, Nr. 3, Vertraulich, 13.1.1875, ebd., Pirocanac an Rosen, 12.1.1875, ebd., Rosen an Bismarck, Nr. 4, Vertraulich, 19. 1.1875, ebd., Rosen an Pirocanac, 14.1.1875, Abschrift, ebd., de la Croix an AA, Tel. Nr.7, 28.1.1875, ebd., Pirocanac an Rosen, 16.1.1875, HHStA, PA XXXVIII, Bd. 205, Kállay an Andrassy, Nr. 1, 15.1.1875, ebd., Kállay an Rosen, 13.1.1875.

¹²⁰⁰ PAAA, IABq 10, Bd.24, Bülow an Werther, Tel. Nr. 1, 13.1.1875; s.a. Holborn, *Mission*, S.64.

познатата близка връзка между френския дипломатически агент Дебен и сръбския княз, и влиянието му върху Белградския кабинет по въпроса за ранга, поради което „е доста вероятно“ сръбското правителство да е намерило „подкрепата“ на Дебен, придържайки се към неоправданите си претенции. Следователно Хохенлое трябва поверително да обясни на Деказ германската позиция за значението на титлата „дипломатически агент“ и да посочи, че ако позицията на френския представител наистина се окаже водеща за сръбското правителство по този въпрос, Германия „най-сериозно ще възрази“.¹²⁰¹

Френският външен министър обаче твърдо отхвърля тези подозрения и уверява германския посланик, че е инструктирал Дебен „да избягва всичко, което го ва противопоставя на трите северни сили“. Деказ обявява пълното си съгласие с възгледите на Бисмарк по този въпрос и повтаря това мнение в циркуляр до мисиите в Берлин, Рим, Лондон и Санкт Петербург, заявявайки: „Френският представител в Сърбия не повдига въпроса за присъствието и етикета, защото рангът му, не му даваше право, нито пък може да го насърчи, нито чрез инструкциите си, нито чрез личните си отношения, чиято мъдрост, аз признавам.“¹²⁰²

Въпреки това, след допълнителните доклади от Розен, получени в Берлин, както и устни изявления от генералния консул, пристигнал в Берлин на 26 януари 1875 г., Бюлов смята „без съмнение“, че Дебен е действал „по собствена инициатива“, за да даде тежест на позицията си и претенциите си за предимство. Въпросът официално може да се счита за „уреден“ с декларацията на Деказес, както информире Хохенлое, но си съмнението за „личното отношение на г-н Дебен към нашия представител в Белград, което е враждебно към Германия“.¹²⁰³

Указанията на Бюлов поясняват, че след промените в ранга в консулския корпус, в Белград, и вече постъпилите положителни отговори от Лондон и Рим на запитването на Берлин относно съответните им позиции по въпроса за ранга и значението на титлата „дипломатически агент“, по въпроса с казуса „Розен“, ситуацията все повече се превръща в търсене на виновника за пренебрежителното отношение на Белград за *modus procedendi* (процедурата), изисквана от Берлин.¹²⁰⁴

¹²⁰¹ PAAA, IABq 10, Bd.24, Bülow an Hohenlohe, Nr.28, 14.1.1875, s.a. ebd., Bülow an Alvensleben, Nr.21, 15.1.1875, ebd., Bülow an Bismarck, 15.1.1875, ebd., Bülow an Schweinitz, Nr. 50, 19.1.1875.

¹²⁰² PAAA, IABq 10, Bd.24, Hohenlohe an Bismarck, Nr.29, 26.1.1875. 313, AMAE, CP habe, Bd. 41, Decazes an Noailles, Nr.4, Gontaut-Biron, Jarnac, Le Flö, 28. 1.1875; im gleichen Sinne die Eröffnungen Gontaut-Birons an Oubril in: ebd., CP Allemagne, Bd. 16, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 8, 9.2.1875.

¹²⁰³ Бисмарк настоява многократно за отзоваването на Розен. PAAA, IABq 10, Bd. 24, Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 13, 19.1.1875, ebd., AA an Rosen, Tel. Nr.2, 21.1.1875, ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 24, 25.1.1875, ebd., AA an Rosen, Tel. Nr.5, 19. 1.1875, ebd., Schweinitz an AA, Tel. Nr.17, 25.1.1875, ebd., Schweinitz an AA, Tel. Nr. 20, 26.1.1875 (mit Notiz von Radowitz), ebd., Radowitz an Schweinitz, Tel. Nr. 69, 27. 1. 1875, PAAA, IABq 10, Bd. 24, Bülow an Hohenlohe, Nr. 77, 31.1.1875, s. a. ebd., Bismarck an Petersburg, Wien, Konstantinopel, London, Rom, 31.1.1875, ebd., Rosen an Bismarck, Nr. 1, Vertraulich, 9.1.1875, ebd., Rosen an Pirocanac, 8.1.1875, Abschrift, ebd., Rosen an Legationsrat, Privat, 1.2.1875. След ожесточените атаки на пруските вестници във Виена срещу Дебен, Харкур и Деказ информира Хофман и Орчи, че „настояват да се възстанови справедливостта и помирително отношение към нашия агент в Сърбия по делото „Розен“. AMAE, CPAutriche, Bd. 514, Harcourt an Decazes, Tel. Nr.2, 3.2.1875.

¹²⁰⁴ Дерби напълно споделя германското мнение, „че титлата „дипломатически агент“ не отговаря на международното право, и не може да даде основание, нито в Белград, нито където и да е другаде, за използването ѝ като аналог на по-висок ранг в сравнение с представителите на другите сили, на които тя не е предоставена“, и принципино защитава твърдата позиция на Бисмарк срещу стремежите на Сърбия за независимост. Висконти Веноста, след дълго колебание, изразява „с резерви“, че ще даде съгласието си за новия ранг „от съображения за жела-

Недоволството на Вилхелм II се отупорития отказ на сръбското правителство да реши проблема само, сега се отразява и на отношенията между Берлин и Санкт Петербург. Докато германското правителство, чрез неофициалните публикации в печата в „Kölnische Zeitung“ и „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“, до края на януари все още свързва спора за ранговете с френското влияние¹²⁰⁵, противно на по-ранното си мнение или тактическо „убеждение“, сега вече има информация, че именно е подтикнал кабинета на Чумич да заеме твърда позиция по германското искане, работейки пряко или косвено с Дебен.

След разговор с руския агент, Розен чува от Пирочанац намек че ще бъде много „неприятно за княжеското правителство да обтяга отношенията с Русия, чрез своята намеса“.¹²⁰⁶ Тази информация е потвърдена от румънския представител който съобщава на Розен за „подозрителната“ позиция на Шишкин по въпроса за ранга.¹²⁰⁷

След уточняващите изявления на Горчаков, Бисмарк, предпочита да види „главния виновник“ в Дебен, тъй като започването на нов спор с Русия, в допълнение към вече съществуващите испански, полски и черногорски въпроси, едва ли е в негов интерес. Идентичните съобщения от Стремоухов до Алвенслебен и от Убри до Бюлов относно доклад от руския генерален консул потвърждават вече изразеното лично впечатление на Розен, че Шишкин има „враждебно“ отношение към германската позиция в Белград и очевидно е поставил „личния конфликт“ над инструкциите на своето правителство“.¹²⁰⁸

За Вилхелм II вече е установен „фактът“, че Шишкин „не само не е направил нищо“, за да разреши спора, но „също е затвърдил негативното и враждебно отношение на сръбските министри към германския му колега дори в последните етапи от развитието на въпроса“. Той е внушил „неприемливата“ и „несъстоятелна“ теза за некомпетентността на Белград и като цяло поведението му „не може да е по-неприятелско“. Бюлов признава, че руският представител „не е действал в духа на инструкциите, дадени му от Петербург“, и с благодарност приема „безрезервното“ съгласие на Горчаков с германската позиция.¹²⁰⁹

За Берлин са още по-дразнещи руските оплаквания относно германските сондажи в Константинопол, последвали след сръбското неподчинение, които Високата Порта използва като добре дошла възможност да напомни категорично на своя васал, чрез своя агент, за собствения ѝ суверенитет.¹²¹⁰

Лангенау и Елиът изразяват съжаление за германските действия, техните кабинети не реагираха на тях по дипломатичен път, а във Виена заминаването

нията на германското правителство“. PAAA, IABq 10, Bd. 24, Münster an Bismarck, Nr.16, 25.1.1875, ebd., Keudell an Bülow, Nr. 11, 26.1.1875.

¹²⁰⁵ PAAA, IABq 10, Bd.24, Kölnische Zeitung, Nr.29, 29.1.1875, AMAE-B, CP Allemagne, Bd.3, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 29.1.1875, s.a. HHStA, PAIII, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.6, 29.1.1875.

¹²⁰⁶ PAAA, IABq 10, Bd. 24, Rosen an den serbischen Außenminister Pirocanac, 8.1.1875.

¹²⁰⁷ PAAA, IABq 10, Bd. 24, Rosen an AA, Tel. Nr. 5, 19.1.1875.

¹²⁰⁸ PAAA, IABqIO, Bd. 24, Alvensleben an Bismarck, Nr. 31, Vertraulich, 27.1.1875, ebd., Notiz zu den Akten Bülow's, 3.2.1875, HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr.6C, 20.1.1875, PAAA, IABqIO, Bd.24, Rosen an Legationsrat, Privat, 1.2.1875.

¹²⁰⁹ PAAA, IABq 10, Bd. 24, Bülow an Alvensleben, Nr. 90, 4.2.1875.

¹²¹⁰ PAAA, IABq 10, Bd.24, Werther an Bülow, Tel. Nr.2, 14.1.1875, ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr.31, Vertraulich, 27.1.1875.

на Розен, след като консулския корпус изпълни претенцията му, е посрещнато с неразбиране.¹²¹¹

За Русия, въвличането на Турция във въпроса, подтикнато от Германия, се разглежда като „чувствителен удар“ срещу нейната Балканска политика, въпреки че на Нева добре разбират, че целта на германските действия е насочена не срещу Санкт Петербург, а срещу Белград.¹²¹²

Резултатът от германското действие предизвиква още по-голямо раздразнение на река Нева, и Горчаков пише на посланик Новиков, че „претенцията на Бисмарк е детинщина, която не заслужава вниманието на другите правителства.“¹²¹³

Стремоухов и Убри информират Бисмарк за тревожните доклади от Игнатиев, който не само яростно „осъжда“ действията на Вертер, което определя като „предложение“ за турска намеса в Сърбия, но и изказва съмненията си относно тежестта на „споразумението на трите северни сили“ на Босфора и че Портата може да използва ситуацията като „причина за арогантно поведение спрямо васалните държави“.

Стремоухов, прочита доклада на Игнатиев на Алвенслебен, и не скрива недоволството си от действията на германския посланик в Константинопол, мрачно предсказвайки, че германският подход ще породи „сериозна загриженост“ и ще предизвика сериозни усложнения на Ориента.¹²¹⁴

От руска гледна точка, случаят Розен се превръща в афера на германския канцлер, което Льо Фло злорадо коментира: „Няма нужда да се оплакваме на останалите, защото е сигурно, че все по-ексцентричните действия на германския канцлер ще предизвиква навсякъде раздразнение, което може само да ни е от полза и да предизвика голямо съчувствие към нашата страна.“¹²¹⁵

Алвенслебен е наясно, че от гледна точка на Бисмарк, Шишкин е отговорен за намесата на Портата и че Игнатиев с призивите си за единство в рамките на Съюза, не може да прикрие факта, че вижда истински руските интереси в разширяването на независимостта на християнските Балкански народи, за застрашени, и затова германският шарже д'афер приема острата критика към германската ориенталска политика само като въпрос на мнение и се ограничи до „изслушване“ обясненията на директора на Азиатския отдел (Стремоухов). Младият дипломат демонстрира за пореден път липсата на рутина в справянето с порицанията и критичните изявления от Певчески Мост, адресирани до Вилхелмщрасе, поради което Бисмарк му посочва, „че когато нашите представители в официални разговори, са подложени на порицание и атаки, заради нашата политика, те трябва или незабавно и окончателно да откажат да преда-

¹²¹¹ AMAE, CP Autriche, Bd.514, Harcourt an Decazes, Nr.5, 22.1.1875, ebd., CP Allemagne, Bd. 16, Decazes an Gontaut-Biron, Nr.7, 28.1.1875, Minute, HHStA, PA XXXVIII, Bd.205, Kállay an Andriissy, Nr.1, 15.1.1875, Holborn, Mission, S. 65.

¹²¹² AMAE, CP Russie, Bd.250, Favemey an Decazes, Nr.14, Confidentielle, 5.2.1875.

¹²¹³ PAAA, IABq 10, Bd.24, Alvensleben an Bismarck, Nr.31, Vertraulich, 27.1.1875, s.a. ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr. 38, 2.2.1875, ebd., Notiz zu den Akten Bülow's, 3.2.1875.

¹²¹⁴ PAAA, IABq10, Bd.24, Alvensleben an Bismarck, Nr.31, Vertraulich, 27.1.1875, s.a. ebd., Alvensleben an Bismarck, Nr. 38, 2.2.1875, ebd., Notiz zu den Akten Bülow's, 3.2.1875.

¹²¹⁵ AMAE, CP Russie, Bd. 250, Le Flö an Decazes, Nr.12 bis, 3.2.1875, s.a. ebd., Le Flö an Decazes, Tel. Nr. 1, 2.2.1875, ebd., Le Flö an Decazes, Nr.13, 5.2.1875.

ват такива изявления, или ако не сметнат това за уместно, веднага да отвърнат с аргументите, с които сами да оборят тези атаки“.¹²¹⁶

Канцлерът неправомерно подчертава личния компонент в сложната мрежа от причини за германо-руското отчуждение, изтъквайки индивидуалните недостатъци на Шишкин, но не може да отрече, че по-дълбоката причина е от властово-политическо естество. Признанието на Убри, че поради отказа на Белград, Берлин наистина не е имал друг избор, освен да се обърне към Константинопол, както и акцентът на Бюлов върху неофициалния характер на съобщението до Високата Порта и едновременно нареждане към Вертер да подчертае още веднъж на Босфора, че Германският Райх е „в пълно съгласие“ с двете приятелски сили по този въпрос, наистина илюстрират взаимното желание (все още) да не се доведат съществуващите различия до открита конфронтация.

Въпреки това, този привидно единен компромис не може да прикрие постоянно нарастващия натиск, който Русия упражнява по всички налични направления, като се обръща индивидуално към Австро-Унгария и Франция.

Германия се оказва обхваната от пълзящ процес на ограничаване на собствената ѝ сфера на действие. Както този маловажен и второстепенен въпросът за етикета ясно показва, че „Певчески Мост“ все по-често изисква от германското правителство на Вилхелм II да проявява всеотдайно внимание към руските интереси, изцяло пренебрегвайки принципа на реципрочност, и затова приятелските дискусии по текущи политически въпроси, в съответствие с духа на Съюза на тримата императори, все повече се изражда, според думите на Бисмарк във „военни заповеди“, издадени от Санкт Петербург до Берлин: „Подчинявайте се!“ (доп. пр. според руския принцип „Молчать, не разсуждать“).

От гледна точка на канцлера, ответното германско поведение, става все по-спешно и необходимо. Въпреки многократните инструкции как да се справя с руските политици, Алвенслебен изглежда неподходящ за тази задача, което обяснява и последвалото му отзоваване.¹²¹⁷

Ефектът е недостатъчен. Бисмарк е напълно наясно, че стесняването на пространството за маневриране на Германия, предизвикано от Горчаков, вече не може да бъде спряно просто с по-твърда позиция от страна на германския посланик на Нева. Канцлерът прикрива (б. пр. по-скоро не иска да признае истината), че фундаменталния аспект на германо-руските отношения – взаимната борба за надмощие на континента (б. пр. неточно казано, не е взаимна, а е глупава руска мегаломания без покритие), и като проблематизира личността на Алвенслебен, за да има външно основание, изпраща в руската столица, своя специален пратеник Радовиц.

¹²¹⁶ PAAA, IABq 10, Bd.24, *Alvensleben an Bismarck*, Nr. 31, *Vertraulich*, 27. 1.1875.

¹²¹⁷ PAAA, IABq 10, Bd.24, *Bülow an Alvensleben*, Nr.90, 4.2.1875, *Notiz zu den Akten Bülow's*, 3.2.1875, *Bülow an Werther*, Nr.50, 2.2.1875, *Alvensleben an Bismarck*, Nr.31, *Vertraulich*, 27.1.1875, *Marginalie Bismarck's*, s.a. ebd., *Bülow an Alvensleben*, Nr.90, 4.2.1875; vgl. *Holborn, Mission*, S. 71, Anm.2.

Глава V. Мисията на Радовец. Държавническото изкуство на Бисмарк на кръстопът (февруари-март 1875 г.)

1. Изпращането на Радовиц в Санкт Петербург и реакцията на европейските велики сили. Предполагаемите хегемонистични амбиции и очевидното териториално увеличение на една европейска велика сила в началото на 1875 г., отново, както във времето на Карл V, Луи XIV или Наполеон I, подтиква сближаването на другите държави. Руският вестник „Новое время“ на 21 януари 1875 г., пише следното „Прусия застанала начело на Германия, ще следва респектираща политика, в съответствие с националните ѝ интереси, стремежите и инстинктите на германската нация. Но това е дръзка, опасна и авантюристична политика спрямо Европа и нейния международен живот, въпреки че се нарича „голяма политика“. Прусия трябва да запази своите завоевания и с цялата военна мощ на Германия, ще ги защитава не само срещу Франция, но и срещу останала Европа, където недоверието към пруската военна хегемония и пруските амбиции нараства все повече.“¹²¹⁸

Както пише вестника, този повтарящ се исторически феномен на сближаване на застрашени сили във времена на предполагаема или действителна опасност, има не само обща отбранителна цел за поддържане на съществуващия ред, но и различни нападателни, национално ориентирани цели, насочени към разширяване на собствената мощ. Докато Франция е фокусирана върху завръщането в редиците на равностойните велики сили и установяването на система за сигурност срещу опасния си източен съсед, Австро-Унгария и Русия са загрижени за осигуряването на възможно най-изгодната позиция за бъдещи конфликти в Европа и Средна Азия.

Бисмарк противодейства на произтичащото постепенно стесняване на външнополитическата свобода на действие на Германия и очертаващата се заплаха от изолация, но неговите дипломатически контрамерки, винаги постигаха обратния ефект, и само потвърждаваха резервите на европейските правителства спрямо „непокойният Райх“ в средата на Европа, а обявеното от него „завършено германско обединение“¹²¹⁹ е смятано за твърде съмнително.

В известен смисъл обаче германската активност изглежда доста добре дошла за великите сили, защото демонстрира необходимостта от поддържането на връзките помежду им и им дава възможност да запълнят вакуума, създаден от стесняването външнополитическо пространство на Германия.

Германското поведение претърпява значителна трансформация през 1874 г. След сключването на Съюза на тримата императори и смяната на правителството във Франция през 1873 г. фокусът на германската политика е върху директен конфликт със западния съсед и ултрамонтанизма, с основна цел приятелските отношения с Австро-Унгария и Русия. Но антифренската политика придобива промени, след предупредителното писмо на кралица Виктория и събирането на монарси в Санкт Петербург през пролетта на 1874 г., както и за-

¹²¹⁸ PAAA, IABi 53, Bd. 3, *Novoe Vremja*, Nr. 7, 21.1.1875.

¹²¹⁹ Така например Бисмарк се изказа пред заминаващия си холандски посланик ван Биланд: „Германия току-що постигна огромни резултати, които надминават всички очаквания. Ние сме доволни, защото ако постигнем дори малко в повече, в която и да е посока, това ще е началото на нашия упадък“. Van Bylandt an van der Does de Willebois, 8.1.1875, in: Woltenng (Hg.), *Bescheiden*, Nr.27, S.63.

почналото и нарастващо отчуждение между Берлин и Санкт Петербург. Тази промяна обаче не намаля приоритета на германската външна политика.

Сега централната стратегия вече не е „да притиска Франция при всяка възможност, да я ухажда или да провокира участието на други държави“, и да привлича потенциалните съюзници на „заkletия враг“, в съюз с Германия.¹²²⁰ Най-важната цел на тази стратегия обаче е Русия, но тя няма намерение да се подчинява на подобна „система за сигурност“.

„Новое время“ пише, че германската политика и ръководство през януари 1875 г., следва германските, но не и руските интереси. „Русия в момента не се нуждае от отбранителен и нападателен съюз с Германия, какъвто може да изглежда необходим на пруските патриоти в настоящия момент. [...] Нашето съгласие с пруската политика може да бъде само изгодно за Русия и следователно само трайно, доколкото не нарушава независимостта на нашите национални интереси и отношенията ни с останалата част на Европа.“¹²²¹

През последните месеци, Бисмарк е категорично изправен пред липсата на алтернатива на поддържането на добри отношения със Санкт Петербург. Александър II и Горчаков все повече избягват от обвързаността на Берлин, като развиват връзки с Виена, Париж и донякъде с Лондон. През януари 1875 г., опаявайки се от заплашителните вътрешнополитически промени във Франция, канцлерът се чувства принуден, подобно на действията си във Виена през предходния декември, да убеди Макмахон да не извършва промени в правителството за сметка на Деказ.¹²²² Но поведение на Горчаков по ориенталските въпроси показва, че дори републиканска Франция се превръщаше във все по-важен фактор в бъдещите сметки на руската външна политика.

В началот на новата година, по сензационен начин вестник „Голос“ поставя под съмнение убеждението на канцлера, че републиканска Франция е неспособна да формира съюзи с монархична сила, и предлага отговор, който разтревожава Бисмарк: „Изглежда съмнително дали една истински републиканска Франция може в крайна сметка да формира съюзи. Русия не е фундаментален противник на републиканската форма на управление. Не формата на управление, а силата и решителността на френската държава ще определят нейната способност за съюзи.“¹²²³ Такива открити заплахи не могат да се смекчат от успокояващото твърдение, че „нови съюзи в момента не могат да се обсъждат“.

Те съответстват твърде ясно на политиката на руската автократия, за да бъдат отхвърлени като просто изнудване. През тези седмици Бисмарк изпитва

¹²²⁰ HHStA, PA XII, Bd. 107, Münch an Andrassy, Nr.44B, Reserviert, 29.7.1874.

¹²²¹ PAAA, IABi 53, Bd. 3, *Novoe Vremja*, Nr. 7, 21.1.1875. Пълната илюзорност на тези руски твърдения ще лъсне много скоро с избухването на Източната криза, руско-турската война и последвалата рязка връзка в Берлин. Тогава Русия ще се сблъска с реалността, но и тогава няма да проумее, че единственият съюзник който може да има в Европа е Германия. Вместо това, перверзната руско-френска любов, я докара до катастрофата в 1917 г., катастрофа с чудовищни последствия, от която Русия никога няма да се възстанови, а днес виждаме как постепенно се превръща във васал на Китай! (б. пр.)

¹²²² PAAA, IABc79 secr., Hohenlohe an Bismarck, Nr. 222, Geheim, 26.12.1874, ebd., Hohenlohe an AA, Tel. Nr.15, 21.1.1875, ebd., Bülow an Hohenlohe, Tel. Nr.7, 21.1.1875, ebd., Hohenlohe an AA, Tel. Nr.16, 23.1.1875, ebd., Hohenlohe an Bismarck, Nr.39, 29.1.1875. Император Франц Йосиф също изрази надеждата си пред Харкур, че Макмахон, „ще запази херцог Деказес. Имаме голямо доверие в неговата мъдрост и търпение.“ BT, *Papiers Decazes*, Bd. 696 fo 103-110, Harcourt an Decazes, 27.1.1875.

¹²²³ PAAA, IABi53 adh., *Golos*, Nr.351, 1.1.1875.

страх, почти граничещ с обсеия, че е в процес на формиране на нова коалиция „тип Кауниц“ между Австрия, Франция и Русия.¹²²⁴

След уреждането на „папския“ въпрос с френския кораб „Ориноко“ и след проявата на италианските резерви за ранга на германския дипломатически представител в Белград, както и нарастващите признаци на все по-малко прогермански настроения сред италианските представители в германските дворове¹²²⁵, но и в чужбина, след германо-датския спор за Северен Шлезвиг и конфликта с Брюксел относно проповедите на белгийските епископи, сякаш „пръстен на обкръжение“ около Германия, е допълнително разширен от Италия, Белгия и Дания. В края на януари 1875 г. след тревожните сигнали от почти едновременните публични атаки срещу Германския Райх във Франция, Италия, Австро-Унгария, Русия, Дания, и полските територии Западна Пруссия и Галиция, сякаш този пръстен започна да се затяга.

През тези седмици германският държавник е в състояние на умствените и физическо пренапрежение. Здравословното му състояние се влошава и известно време е прикован на легло. Разпространява се слуха за неговата оставка, подхранван от собствените му изявления. В европейската обществена сфера, се появи общото мнение сред европейските дипломати ставаше дума не толкова за уволнение, колкото за неговото собствено оневиняване.¹²²⁶ Изтощен и раздразнителен, Бисмарк се оплаква на приятеля си, руския посланик в Париж, княз Орлов, за самотата си и загубата на приятелите си: „Имах много приятели, преди да стана министър, и няха големи врагове, дори сред противниците си; днес стана обратно, и се чудя, дали това е следствие на моя характер или естествен резултат от политическия ми живот като министър, продължил доста дълго?“¹²²⁷

Не отговаря ли и здравословното състояние канцлера на това което става с Германския Райх? Не започнаха ли и неговите приятели все повече да се отдърпват от него ?

Той е измъчван от мисълта, че неписаният „закон“ в европейската история – „обединението на по-слабите срещу по-силния“¹²²⁸, започва да се проявява отново не му дава спокойствие. Той се опасява от тази мрачна перспектива която може да е симптом на започваща промяна в статуквото на Европа и го спо-

¹²²⁴ Hillgruber, *Wegscheide*, S. 43 f.

¹²²⁵ PAAA, IABqIO, Bd.24, Bülow an Keudell, Nr. 84, 2.2.1875, ebd., IABe61, Bd.3, Bülow an Keudell, Nr. 58, *Vertraulich*, 26.1.1875.

¹²²⁶ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BIO, Nr. 4, Bd. 2, Limburg-Stirum an Radowitz, Privat, 16.2.1875, ebd., B II, Nr. 7, Bd. 1a Busch an Radowitz, Privat, 27.2.1875, *abgedruckt in*: Holborn, *Mission*, S. 140-143; zur Datierung dieses von Busch irrtümlicherweise mit dem 17.2.1875 angegebenen Schreibens ebd., S. 140, Anm.2; s.a. PRO, F 0 918 (*Amphill Papers*), Bd. 13, Adams an Russell, Private, 26.2. 1875, ebd., F064, Bd. 825, Russell an Derby, Nr. 99, *Confidential*, 27.2.1875, LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 6.2.1875, HStA-M, MAIII, Bd.2655, Perglas an Ludwig II., Nr.89/VIII, 19.2.1875, ebd., Perglas an Ludwig II., Nr. 95/IX, 26.2.1875, HStA-St, E 73, Verz. 61, Fasz.12, Spitzemberg an Mitnacht, 24.2.1875, ebd., Spitzemberg an Mitnacht, 6.3.1875, HHStA, PAIII, Bd. 12, Karolyi an Andrassy, Privat, 24.2.1875, ebd., Bd. 109, Károlyi an Andrassy, *Vertraulich*, 20.2.1875, ebd., PAV, Bd.41, *Gesandter in Sachsen, Frankenstein, an Andrassy*, Nr. 8A-D, *Vertraulich*, 20.2. 1875, AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, Sayve an Decazes, Nr. 13, 27.2. 1875.

¹²²⁷ Bismarck an Orlov, 10.2.1875, in: Orlov, *Bismarck*, S. 162; s. a. Palmer, *Bismarck*, S. 287; Tiedemann, *Erinnerungen*, Bd.2, S. 13 u. 15; aufgrund der körperlichen Ermattung nahm Bismarck auch keine Vorträge der einzelnen Dezentenen mehr entgegen, sondern leitete die Geschäfte gänzlich über Bülow; s. Raschdau (Hg.), *Leiter*, S.54.

¹²²⁸ Winckler, *Bündnispolitik*, S. 3.

хождата мрачните мисли, как едно след друго „разни гнили петна“ отпадат от картата на Германия.¹²²⁹

Още в първите дни на февруари, канцлерът предприема контраатака в духа на „*principiis obsta*“¹²³⁰, използвайки всички тънкости на тайната кабинетна дипломатия и неофициалната политическа журналистика. Той систематично проучва всяка слабост на привидно формиращата се антигерманска коалиция.

И започва тази ожесточена битка с прескампания срещу Дания, в която недвусмислено заявява на кабинета в Копенхаген, че „той застрашава самото си съществуване, ако увеличава военните си разходи в бъдеще, вместо да се сближи с Германия по един или друг начин.“¹²³¹

Успоредно с това, Културкампфа навлиза в „истинската кулминация“ и Бисмарк възобновява дискусиите с Брюксел, провели се без резултат през зимата на 1873/74 г., относно поведението на висшето белгийско духовенство и по повод скандалното предложение, на белгиец на име Дюшен до архиепископа на Париж през септември 1873 г., за организиране убийство на германския правителствен глава.¹²³²

Белгийският кабинет последователно подчертава приятелството си с могъщия си съсед, като подчертава, че „Белгия вижда в Германия лоялен съюзник, на когото ще разчитала, ако желанията на Франция [за присъединяване на Белгия] се събудят отново“.¹²³³ Това става възможно благодарение на сигурността за настоящата военна слабост на Франция, Англия и Русия.¹²³⁴ Досега малката страна се съпротивлява на всички германски искания, позовавайки се на липса на законодателна власт и на собствения си неутралитет, въпреки защитната му функция. На този фон, на 21 януари 1875 г., като начален ход на новата си офанзива, канцлерът кара своя посланик в Брюксел да отбележи, че има „известна загриженост за добрите отношения между Германия и Белгия“.¹²³⁵

Няколко дни по-късно е издадена остра дипломатическа нота, придружена от публична кампания, в която се съветва Белгия незабавно да се дистанцира от теченията на ултрамонтанизма и по-решително да се противопостави на действията на своя епископат, насочени срещу германското законодателство на Културкампфа. В документа, представен от посланик Перпонше-Седлницки на белгийския външен министър, Вилхелмшпрасе изисква белгийското правителст-

¹²²⁹ Bismarck an Orlov, 10.2.1875, in: Orlov, Bismarck, S. 162; s. a. Palmer, Bismarck, S. 287; Tiedemann, *Erinnerungen*, Bd.2, S. 13 и 15; Поради здравословното си състояние, Бисмарк вече не приема докладите пряко от ръководители на отдели, а вместо това управлява делата изцяло чрез Бюлов; s. Raschdau (Hg.), *Leiter*, S.54.

¹²³⁰ „Застанете срещу принципите“. (б. пр.)

¹²³¹ Lucius von Ballhausen, Bismarck-Erinnerungen, S.22, Winckler, *Ausbruch*, S. 703; vgl. ders., *Bündnispolitik*, S. 16f.

¹²³² Schmidt-Volkmar, *Kulturkampf*, S. 138, S. Arlinghaus, *Kulturkampf*, S.369; Taffs, *War Scare*, S. 339f.; Robolsky, *England*, S. 168; üreux, *L'ambassade*, S. 77; Meine, *England*, S. 149-154. Кореспонденцията между Дюшен и архиепископа на Париж е отпечатана в: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), *Staatsarchiv*, Bd. 28, Nr. 5437, *Beilage*, S. 331-333.

¹²³³ PAAA, IABa48, Bd.1, Perponcher-Sedlnitzky an Bismarck, Nr. 90, 12.11.1874.

¹²³⁴ След посещението си в Англия руският цар посещава Белгия през май 1874 г., което според Хотек е предприето само по „лична спешна молба“ на английската кралица. Тук той уверява крал Леополд II, „че винаги ще бъде готов да изпълни ангажиментите, които е поел, за да запази независимостта и неутралитета на Белгия“. (доп. пр. поредната порява на руската глупост). HHStA, PA XXII, Bd. 41, Chotek an Andrassy, Nr.24, 24.5.1874, PRO, FO10, Bd. 348, Lumley an Derby, Nr. 98, 31.5.1874.

¹²³⁵ PAAA, IABa49, Bd. 2, Perponcher-Sedlnitzky an Bismarck, Nr. 4, 21.1.1875.

во най-накрая да предприеме законодателни мерки, за да предотврати, в съответствие с неутралната си позиция, „превръщането на територията ѝ в плац-дерм за атаки срещу мира на съседните държави и безопасността на техните граждани.“¹²³⁶

С това ясно указание относно заплашителните последици за Белгия от продължаване на предишното ѝ поведение, рамката за бъдещи преговори вече е определена: Ако Брюксел продължава да отказва официално да изрази осъждането и неодобрението си за клерикално-ултрамонтанистката агитация, той трябва да се страхува, че вече няма да разчита на Германия в случай на френски експанзионистични амбиции.

Само два дни след предаването на нотата на Белгия, която е съобщена на всички гарантиращи сили по договора от 18 април 1839 г., и на Нидерландия, но не е официално връчена, Бисмарк се оказва изправен пред ответната реакция като зов на бойна тръба.¹²³⁷

Папа Пий IX като главата на Католическата църква в своята енциклика „*Quod nunquam*“ (Това никога) недвусмислено обявява законите на германския Културкампф за нищожни, „тъй като те противоречат изцяло на божествения ред на Църквата“¹²³⁸ Вилхелмшпрасе вижда тази була, както ясно показва статия в „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“, „без съмнение като израз на най-крещящата и нагла арогантност, която Курията е проявявала досега.“¹²³⁹

Следователно реакцията е бърза. Само няколко седмици по-късно, пред пруската Камара на представителите е внесен проектозакон, известен като „Законът за спиране на субсидиите“, който налага прекратяване на държавното финансиране за целите на католическата църква.¹²⁴⁰ Наред с тези вътрешни контрамерки, Бисмарк едновременно обмисля как да включи италианското правителство в борбата срещу Ватикана.

Докато тези опити, винаги съпроводени от политическа агитация в печата за разбиване на предполагаемото „обкръжение“ на Германския Райх, „действащо по вътрешната линия“, създава впечатлението, че целта на Бисмарк е на юг, запад и север, неговият „основен политически и дипломатически ход“, мисията на Йозеф Мария фон Радовиц в Санкт Петербург, остава „умишлено извън светлината на прожекторите“ на официалните германски публикации и предполага, не само поради тази неблагоприятна медийна атмосфера, а поради уникалното значение на руския фактор в променената германска стратегия за сигурност, тази мисия всъщност представлявала най-важната част от германската контраатака.¹²⁴¹

¹²³⁶ Perponcher-Sedlnitzky an Aspremont-Lynden, 3.2.1875, in: Kremer-Auenrode/Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd.28, Nr. 5433, S.322; s.a. PAAA, IABa49, Bd. 2, Bismarck an Perponcher-Sedlnitzky, Nr.18, 27.1.1875, ebd., Perponcher-Sedlnitzky an AA, Tel. Nr. 4, 5.2.1875, ebd., Perponcher-Sedlnitzky an Bismarck, Nr. 11, 3.2.1875.

¹²³⁷ PAAA, IABa49, Bd.2, Bülow an Radowitz, Nr. 102, Münster, Nr. 111, Schweinitz, Nr. 121, 6.2.1875, ebd., Bülow an Hohenlohe, Nr.113, Canitz, Nr.32, 6.2.1875, ebd., Bülow an Perponcher-Sedlnitzky, Nr.43, 18.2.1875., Schmidt-Volkmar, Kulturkampf, S. 138.

¹²³⁸ Schultheß, Geschichtskalender, Bd. 16, S. 54; die Enzyklika wurde abgedruckt in: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 24, Supplement, Nr. 6129, S. 274-278.

¹²³⁹ Gontaut-Biron, Botschafterzeit, S.429; s.a. Anonymus, Bulle, S. 397-400.

¹²⁴⁰ Schmidt-Volkmar, Kulturkampf, S. 138-141.

¹²⁴¹ Schultheß, Geschichtskalender, Bd. 16, S. 54; die Enzyklika wurde abgedruckt in: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 24, Supplement, Nr. 6129, S. 274-278, Gontaut-Biron, Botschafterzeit, S.429; s.a. Anonymus, Bulle, S. 397-400. Schmidt-Volkmar, Kulturkampf, S. 138-141., Winckler, Ausbruch, S. 702, Hillgruber, Wegscheide, S. 44.

Но защо Бисмарк повери на Радовиц тази трудна задача? Кой е този „Пра-
теник с изключителна мисия“?¹²⁴²

Йозеф Мария Фридрих Вилхелм Лудвиг фон Радовиц, роден на 19 май 1839 г. Той е син на пруския генерал и по-късно министър на външните работи Йозеф Мария фон Радовиц, е смятан за един от най-способните дипломати на Германския Райх и въпреки че Бисмарк има противоречия с по-възрастния Радовиц, който е и католик, го цени много високо.

След като синът завършва юридическото си образование, получава специално разрешение да постъпи на дипломатическа служба в началото на 1861 г. Силната самоувереност и голяма отдаденост на работата, бързо привличат вниманието, и той е назначаван за аташе в посолството в Константинопол, след което, две години е в Китай и Япония. През февруари 1865 г., заобикаляйки принципа на старшинството, е назначен за втори постоянен секретар в посолството в Париж. Следва служебно назначение по време на войната срещу Австрия през 1866 г. в щаба на принц Фридрих Карл и отново завръщане в Париж, през август 1867 г. той е преместен в Мюнхен, където през ноември 1868 г. се жени за дъщерята на руския поклник там, Надя (Надин) Озерова, с която се познават от детството си.

Назначен за легационен съветник през юли 1869 г., Радовиц е извикан в Букурещ като генерален консул само шест месеца по-късно, където служи и като представител на Северногерманската конфедерация в Европейската Дунавска комисия, създадена през 1856 г. След двугодишен престой в Румъния и временно заместващ болния шарже д'афер в Константинопол, граф Кейзерлинг, Радовиц е преместен в октомври 1872 г. на Вилхелмштрассе в Берлин. Бисмарк споделя че той единственият човек освен баща му, който го е впечатлил толкова много, че е спечелил пълното му доверие и му поверява задачата да създаде Ориенталски отдел в рамките на политическия отдел.

Амбициозният дипломат скоро си е спечелва репутацията на „своеобразен специалист“, въпреки че според мнението на Мюнх е склонен „да разшири влиянието на Германския Райх върху ориенталските въпроси по-далеч, отколкото изискват преките интереси на Германия.“¹²⁴³

От юни 1874 г. Радовиц служи едновременно като таен легационен съветник на Вилхелмштрассе и като посланик в Атина, с условието да напусне Берлин само временно. Очевидно Бисмарк вече разглежда този пост като стъпка към посланическата длъжност в Константинопол, което Радовиц ще поеме едва осем години по-късно.

На Берлинския конгрес той умело изпълнява ролята на „*Secrétaire du Congrès*“ (секретар на Конгреса).¹²⁴⁴ След това Радовиц възобновява работата си във външното министерство. Неговата дръзка независимост и нежеланието да

¹²⁴² Radowitz, *Aufzeichnungen*, 2 Bde., *passim*; Bulow, *Denkwürdigkeiten*, Bd.1, S.392; *ebd.*, Bd. 4, S. 374; Cetil, *Service*, bes. S. 91 u. 161; Goldschmidt, *Mitarbeiter*, Bd. 236; Hatzfeldt, *Papiere*, T.I, Nr. 110, S. 284-286; Hohenlohe, *Denkwürdigkeiten*, Bd. 2, S. 172 u 177; Holstein, *Papiere*, Bd. 1, bes. S. 90-100; *ebd.*, Bd. 3, S. 58; Philippi, *Korps*, S.47; Reutern, *Familienkreis*, S. 13; Rogge, *Holstein*, S. 47f.; Schoeps, *Zeitgenossen*, bes. S. 97 u. 104; Wahl, *Bismarck*, S. 77; Waller, *Crossroads*, S. 13 und jetzt bes. Wolter, Radowitz.

¹²⁴³ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd.1, S.249, Wolter, Radowitz, S. 260., HHStA, PA111, Bd.108, Münch an Andrassy, Privat, 25.7.1874

¹²⁴⁴ Спомените на Радовиц от Берлинския конгрес са преведени и публикувани от мен в сборника ми „Берлинският конгрес“ том 2 изд. „Еделвайс“, 2024. (б. пр.)

търси инструкции, фундаменталното му лично и политическо противопоставяне на старши съветника Фридрих фон Холщайн и загубата на доверието на Бисмарк все повече затрудняват позицията му на Вилхелмшпрасе. Така след смъртта на Бюлов на 20 октомври 1879 г., той не е в състояние да поеме поста държавен секретар, както се с надявал, и вместо това подава оставка от поста си в министерството през април 1880 г.

Загубата на доверие към Радовиц дори от самия канцлер, се вижда от факта, че след временното шестмесечно оглавяване на посолството в Париж от принц Хохенлое в Париж, въпреки първоначалното си намерение Бисмарк не изпраща Радовиц там, а на доста по-непопулярния пост в Атина, преди окончателно да поеме посолството в Константинопол през октомври 1882 г.

Две години след уволнението на Бисмарк, през юли 1892 г., той е изпратен на доста по-маловажния пост в Мадрид.

Радовиц многократно е спряга в дипломатическите кръгове като евентуален кандидат за поста държавен секретар във външното министерство през 1890, 1897 и 1901 г. , той си остава посланик в Мадрид, заради обтегнатите си отношения с Холщайн, който се позова с покровителството на кайзер Вилхелм II.

Последната му проавя на сцената на „голямата политика“, е назначаването му за първи германски делегат на конференцията за Мароко в Алхесирас през 1906 г. Въпреки личното му успешно представяне, провалът на конференцията се отразява на последвалата му кариера. Всяко подновено споменаване на името му като кандидат за държавен секретар или дори канцлер е незабавно осуetyавано от Холщайн. Радовиц остава посланик в Испания. Четири години след пенсионирането си, Йозеф Мария фон Радовиц умира на 16 януари 1912 г. на 72-годишна възраст.

Четири качества по същество го предопределят за мисията на извънреден пратеник в Санкт Петербург : 1. пълната му преданост и възхищение към канцлера, които той все още притежава в млада възраст; 2. семейните и роднинските му връзки с Русия (които обаче по-късно ще го доведат в конфликт с официалната линия на германската външна политика като предполагаем приятел на Русия); и 3. професионалният му опит, който е придобил чрез създаването на Ориенталския отдел, поемането на бюрото за Италия и Ватикана през 1873 г., наследяването на Хацфелд като ръководител на френската секция през май 1874 г. и разширяването на отговорностите му, за да включи и испанската секция през декември 1874 г.¹²⁴⁵

Предвид очевидната неспособност на Алвенслебен да отхвърли все по-яростните атаки на Горчаков срещу германската политика, увереното му пове-

¹²⁴⁵ Goldschmidt, *Mitarbeiter*, Bd.236, S.255; s.a. Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd.2, S.297. След аудиенцията си при император Вилхелм II, на 29 май 1889 г. Радовиц споделя в дневника си: „Той ми разказа за всичките си връзки с императора [Александър III] и с Русия, за старата си привързаност към двора в Петербург, но и за това как сега се е отдръпнал защото очаква само враждебност оттам. Всичко това, както ми се струваше, беше казано малко *ad hominem* (лично), защото кайзерът започна с: „Не ми се сърдете, имате руска съпруга и може би много добри приятели там, но...“, и така започна всичко. Очевидно руската съпруга е била причината, поради която младият кайзер вече е имал известна резервираност спрямо мен, когото вече знаех от други източници.“ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 274, 282, 295.

дение и самочувствие в има важна роля в избирането му за специален пратеник.

Както казах, Бисмарк вече е посочил на изпълняващия длъжността шарже д'афер в Санкт Петербург Алвенслебен, на 25 януари 1875 г., по завоалиран начин, възможността за скорошното му отзоваване, за да въведе ред в работата на посолството той вече обмисля изпращането на Радовиц.

Според мнението на френския посланик във Виена, Бисмарк е взел това решение самостоятелно, „без да се консулти с г-н Бюлов. В отговор на Бюлов Бисмарк отговоря, че не е назначен посланик, а има само временна мисия да замести принц Ройс.“ Харкорт обаче не предостави окончателна информация дали Бюлов е доволен от това обяснение. Въпросът се смята за „приключендо второ нареждане“.¹²⁴⁶

Наличните документи първоначално създават впечатлението, че канцлерът е взел решението си да изпрати дипломата, чисто лично, защото очакваното завръщане на Ройс от лечението му в Амстердам не може да стане така бързо, поради бавното му възстановяване. На 28 януари 1875 г. възстановяващият се посланик пише до д-р Клеменс Аугуст Буш, старши съветник във външно министерство: „Все още не съм напълно в състояние да да ходя без бастун, куцам и имам известна болка.“ Лекуващият лекар смята, че ще трябва да остане на лечение поне още три седмици. Той обаче е по-малко оптимистичен, но се надява, „че няма да отнеме много повече“. Два дни по-късно Ройс получава писмо от Радовиц, за съжаление недостъпно, съдържащо „изненадващата новина“ за предстоящото му заминаване за Санкт Петербург. От отговора на посланика може да се заключи, че близкият довереник на Бисмарк сигурно е споменал некомпетентността на Алвенслебен като причина за изпращането, с мистериозно неясни думи, на което Ройс отговаря: „Тъй като не знам за какво става въпрос, мога само да кажа, че съжалявам за Алвенслебен. Защото дори и той лично да разбира професионалните причини, както казвате, външната форма винаги е фатална.“¹²⁴⁷

Ройс смята, че мисията на германски пратеник да замени изпълняващия длъжността секретар на легацията ще бъде тълкувана като обида към Алвенслебен, но се въздържа от по-нататъшни коментари, въпреки че тя очевидно го учудвала. В продължение на почти четири месеца шарже д'афера действа като представител на посланика, чието завръщане вече е очевидно на хоризонта, без Бисмарк да е обмислял да го замени. Не повдига ли това неминуемо подозрението, че канцлерът има съвсем друге далечни намерения зад настоящите си действия?

Наистина ли има толкова значителна, дори решаваща, причинно-следствена връзка между драматичното влошаване на германо-руските отношения и несигурното поведение на Алвенслебен, че това *ad hoc* (по необходимост) решение може да се счита за оправдано? Дали всъщност е само мярка на кадровата политика в случая с Алвенслебен?

¹²⁴⁶ *Papiers Decazes*, Bd. 696 fo 171 f., *Harcourt an Decazes*, 20.2.1875.

¹²⁴⁷ PAAA, NL Busch, Bd. 1.1, Nr. 2, *Reuß an Busch, Privat*, 28.1. 1875. На 9 декември 1874 г. баварският посланик в Санкт Петербург съобщава, че състоянието на Ройс благоприятно се подобрява, „и се надява той да бъде очакван тук през януари“. HStA-M, MA111, Bd. 2758, *Lerchenfeld an Ludwig II.*, Nr.81/XXIX, 9.12.1874, ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 17, *Reuß an Radowitz, Privat*, 30.1.1875.

Посланиците Вертер и Ройс са подложени на значителна критика година по-рано, без да бъдат отзовани, въпреки че посланикът в Санкт Петербург със сигурност се опасява за поста си от известно време.¹²⁴⁸

Или може би Бисмарк подготвя размятане, в което Ройс е трябвало да бъде жертван, защото връзката му с царския двор е смятана за твърде близка след брака на племенницата му, принцесата на Мекленбург-Щрец, с втория син на цар Александър II, великия княз Владимир?¹²⁴⁹

И двете съображения пораждат значителни опасения, защото едва ли е имало по-лош момент за уволнението на Ройс, и неправомерното поведение на Алвенслебен не може да бъде истинската причина за отчуждението между Берлин и Санкт Петербург, така че въпросът за се реши с неговото отзоваване. Основната причина за германо-руските противоречия е в стремежа на руските държавници да се противопоставят на тезата¹²⁵⁰, „че Русия вече е сторостепенна велика сила в Европа и за да осъществява своите интереси и инициативи, се нуждае от постоянен контакт с Берлин по много въпроси.“¹²⁵¹

В писмото си до Радовиц, Ройс се въздържа от участие в подобни комбинации. След като изразява пожеланието „да се справиш добре на Нева“ и предава поста си в посолството, той отново посочва, за да напомни на всички, че отсъствието му „няма да е дълго.“¹²⁵²

Седмица по-късно посланикът получава друго писмо от Вилхелмщрасе, в което държавният секретар дори не се опитва да обясни причините за изпращането на Радовиц. Бюлов започва личното писмо, като заявява, че за „дълбоко съжаление“ на Бисмарк, надеждата за пълното му възстановяване през януари не се е осъществила. Затова канцлерът е решил „предвид важността на нашите политически отношения с Русия, да повери ръководството на посолството в Санкт Петербург на пратеник с извънредна мисия, до неговото завръщане, защото последните събития показват, че въпреки своята компетентност и такт, Алвенслебен, не може да представя и защитава адекватно в дългосрочен план германските интереси. След като канцлерът запознава кайзера с решението си, монархът е одобрил избора на Радовиц. Този избор произтича от пълната запознатост на Радовиц с „всички ориенталски дела“ поради пооста му в министерството на външните работи и работата му като дипломатически представител в Букурещ и Атина. След като Бюлов начква за трудностите между Берлин и Санкт Петербург по Балканските въпроси като вероятна основна задача на мисията, той признава, че германският емисар е не само специалист, но и чрез дългогодишната си служба във външното министерство и напълно запознат с „цялостната ситуация на нашата политика“. Временното му ръководство на посолството е „свързано с по-малко трудности за него“, отколкото за „всеки друг“. Нещо повече, „доброто му приемане“ в царския двор е още по-сигурно,

¹²⁴⁸ Kap.III.I.S.51.

¹²⁴⁹ HStA-St, E73, Verz.61, Fasz.88, Maucier an Mitnacht, 6.2.1875, AMAE-B, CP Russie, Bd. 12, Dudzele an Aspremont-Lynden, Nr. 23, 7.2.1875, RA-K, Russland Depecher, Vind an Rosenorn-Lehn, Nr. 6,22.2.1875. През януари 1876 г. Ройс е трябвало да напусне поста си в Санкт Петербург поради родствениите си връзки с Александър II, защото чрез брака си с принцеса Мария фон Саксония-Ваймар той става „двойно племенник“ на царя. Вилхелм I до Швайниц, 25.11.1875 г., Schweimtz, Briefwechsel, S. 105.

¹²⁵⁰ Което е абсолютната истина, неприятна за руската мегаломания и свръхнадчестване! (доп. нр.)

¹²⁵¹ HHStA, PAV, Bd.41, Frankenstein an Andrassy, Nr. 8B, 20.2.1875.

¹²⁵² ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 17, Reuß an Radowitz, Privat, 30.1.1875.

защото освен „личните му качества и връзки“, той е представен не само с официално препоръчително писмо, но и с „лично писмо от Негово Величество“.

Бисмарк възлага на Бюлов, и той завършва писмото си с многозначителните думи „имам убеждението, че предвид обстоятелствата, вие самият ще признаете необходимостта от изпращане на пратеник с извънредна мисия, който да ви представлява в Санкт Петербург“. Държавният секретар завърши писмото с най-добри пожелания за бързо възстановяване.

Въпреки че подчерта „високата оценка“, която Бисмарк има за Ройс, и възможността че „отново ще се възползва“ от услугите му на Нева, Бюлов не изразява надежда за скорошното му завръщане, а предлага на вече възстановяващият се от травмата посланик, да не бърза да се връща на поста си „единствено от съображения за пълното му здравословно възстановяване“.¹²⁵³

Несъмнено това писмо повдига повече въпроси, отколкото дава отговори. Вилхелмцрасе не само изправя посланика си пред свършен факт, но не смята за нужно да обяснява мотивите си за замяната на неговия представител.

В последните си писма до Буш и Радовиц, Ройс многократно подчертава предстоящото си възстановяване и дори казва, че е много вероятно да се завърне още през втората половина на февруари.

Защо тогава Бюлов оправда изпращането на Радовиц с неспособността на Алвенслебен да представлява адекватно германските интереси в дългосрочен план, аргумент, който е звучал съвсем разумен няколко седмици след заминаването на лечение на Ройс през октомври, но сега, само седмици преди очакваното му завръщане, изглежда изкуствен?

Защо на Радовиц е удостоена честта да получи препоръчително писмо лично от кайзера, въпреки че е трябвало да се занимава „само“ с обикновените дела в Санкт Петербург и поради семейните си връзки уж не се нуждае от специални препоръки?

Съветът на Бюлов към Ройс да не бърза до пълното си здравословно възстановяване, предизвиква значително подозрение. Дали това е просто израз на личната загриженост на „работодателя към подчинения си“?

По време на решаващата фаза на Испанския въпрос в разгара на лятото на 1874 г., на Бисмарк не е впечатлен от принудителното отсъствие на посланика си в Петербург, след травмата му през август.

Въпреки че не можем да отговорим с абсолютна яснота дали по-ранното възстановяване на Ройс прави мисията на Радовиц ненужна, съвкупността от тези несъответствия все пак позволява тезата, че посланикът поне временно, е трябвало да бъде държан в неведение за истинските мотиви на решението, и след като решението е взето, на Вилхелмцрасе очевидно вече нямат интерес от бързото му завръщане, така че Радовиц да има достатъчно време да изпълни задачите си.

Министерството на външните работи възприема същото мистериозно и тайно поведение, спрямо лицето (Алвеслебен), което е основно отговорно за изпращането на извънреден пратеник.

Едва на 4 февруари 1875 г., в деня на заминаването на Радовиц, Бюлов информира Алвенслебен, първо с телеграма, а след това с указания, че императо-

¹²⁵³ Bülow an Reuß, Privat, 6.2.1875, in: Holborn, Mission, S.98f.

рът „е сметнал, предвид продължаващото отсъствие по здравословни причини на посланика, да повери на посланика в Атина, тайния легационен съветник фон Радовиц, временно управление на делата на посолството в Петербург в качеството му на пратеник с извънредна мисия“.

Държавният секретар отново обосновава това решение, като се аргументира, че „политическите обстоятелства, и по-специално неотдавнашните преговори относно Източния въпрос“, правят „желателно“ задълженията на германската мисия да се изпълняват от дипломат, „който чрез собствения си опит е добре запознат с гореспоменатия въпрос и същевременно, благодарение на продължителната си работа във външното министерство до ден, е посветен във всички тънкости на нашата политика“.

Бюлов предпазливо да намеква за изпращането на Радовиц, германоруските неразбирателства, но се въздържа от всякакви обвинения и вместо това похвалява „ревността и всеотдайността“, които Алвенслебен показва по време на временния си мандат като старши в посолството.¹²⁵⁴

След това той инструктира освободения от поста шарже д'афер, за предстоящото пристигане на Радовиц, и за предстоящата промяна в ръководството на германското посолство.

Последната заповед подчертава още веднъж мистериозния характер на мисията на Радовиц, тъй като с инструкцията незабавно да предаде работата си, след пристигането на пратеника. Същевременно Бюлов намеква на Алвенслебен, да „поиска отпуск, за да се върне у дома.“¹²⁵⁵

Тази препоръка със сигурност не произтича от някаква сапциална загриженост на Вилхелмшрасе, а по-скоро, освен желанието за допълнителни инструкции към шарже д'афера, да се осигури свободен терен за специалният пратеник Радовиц, от всякакви потенциално вредни фактори. Това се подкрепя и от гореспоменатото писмо от ръководителя на Специалното бюро на райхсканцлера, защото два дни преди Бюлов да информира Алвенслебен, Ойленбург вече е уведомил неизвестен получател, че дипломатът ще бъде отзован в Берлин за времето на присъствието на Радовиц.¹²⁵⁶

След като на 3 февруари 1875 г. получава императорските заповеди от Вилхелм I, Радовиц се среща с Бисмарк на следващия ден, който го инструктира в продължителен разговор „за всичко“, което „трябва и не трябва да прави там“. Канцлерът обобщава подробно позицията си относно Русия от времето на цар Николай I и накрая подчертава желанието си да поддържа добри отношения и да развие „искрено разбирателство“ с Горчаков, „дори и това да е изключително трудно“. Накрая, според собствения разказ на заминаващия дипломат, той „само“ го инструктира да „се справя и изпълнява ежедневните дела там“ в този дух, без да му приписва никаква „специална политическа мисия“.¹²⁵⁷

¹²⁵⁴ Горчаков, вече е информиран от Убри, който научава от Радовиц за заминаването му в Петербург.

¹²⁵⁵ PAAA, Botschaft Petersburg, P.12, Bülow an Alvensleben, Nr. 100, 4.2. 1875, s.a. ebd., P.11/14, Bülow an Alvensleben, Tel. Nr.20, 4.2.1875.

¹²⁵⁶ Kap.I, S. 14, ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BIII, Nr.4, Bd. 1, Radowitz an einen Flügeladjutanten Wilhelms I., Privat, 3.2.1875; s. a. Radowitz, Aufzeichnungen, Bd.1, S. 298.

¹²⁵⁷ Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.298.

След този инструктаж Радовиц напусна германската столица и пристигна в руската столица два дни по-късно. Той приема задачата, която му е поставена „с голямо удоволствие“.¹²⁵⁸ Не е ли това началото на ново изкачване по вече значителната му кариерна стълбица?

За него е чест да му бъде позволено да управлява делата на най-важната германска мисия, замествайки Алвенслебен, който е с три години по-възрастен от него. Това му предоставя възможност да получи признание и да демонстрира своя талант на сцената на висшата дипломация.

Спомняйки си собствените си подозрения, относно престоя на Гонтаут-Бирон и Бургуан в Санкт Петербург през пролетта на 1874 г., Бисмарк ограничава превантивно прекомерните спекулации за целта на мисията на Радовиц, с неофициални съобщения в най-важните германски вестници. „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ в броевете от 5 февруари 1875 г., че единствената причина е забавеното възстановяване на посланика Ройс. Следователно Радовиц ще поеме задълженията на посланика до неговото възстановяване и е особено подходящ, защото е запознат с ориенталските въпроси, от собствения си опит на дипломат.¹²⁵⁹ Така официалният вестник на Бисмарк избягваше всякакво пряко споменаване на германо-руските раздори или ролята на Алвенслебен. За разлика от изявленията, направени от Вилхелмщрасе до Ройс и Алвенслебен, той фокусира бъдещите отговорности на емисара изключително върху ориенталските въпроси, докато Бюлов в официалните си писма също подчертава, и познанията на Радовиц за германската външна политика като цяло.

„Kölnische Zeitung“ също следва тази линия, като обявява заминаването в кратко телеграфно съобщение от Берлин и обявява завръщането на Радовиц след възстановяване на Ройс. На друго място в същия ден вестникът обяснява депешата, като заявява, че „в този момент въпросът за румънските търговски споразумения и черногорския инцидент, представляват основния обект на политиката на кабинетите на Берлин, Петербург и Виена, които действат в тясно и пълно съгласие, и че г-н фон Радовиц познава тези въпроси, както и цялата политическа ситуация на Ориента, от собствения си опит.“¹²⁶⁰

Чрез умишлена дезинформация вестникът отклонява вниманието на читателите към предполагаеми ключови въпроси, които всъщност вече се считат за решени от двете правителства. Предвид традиционно възхваляваната „хармония между силите на Съюза“, възниква въпросът за необходимостта от представителство на все още действащия шарже д'афер. Ден по-късно самото полуофициално издание разрешава противоречието в коментар към статията в „Norddeutsche Allgemeine Zeitung“ от 5 февруари 1875 г., с репортаж от Санкт Петербург относно уреждането на проблема с Подгорица. След като отново подчертава Източния въпрос като особена област на отговорност на мисията, сега заявява: „Въпреки че въпросът с Подгорица е уреден, сътрудничеството на три-

¹²⁵⁸ BA, NL Bismarck, B 70, Limburg-Stirum an Herbert von Bismarck, Privat, 16.2. 1875, s.a. ebd., D6, Herbert von Bismarck an seine Mutter, Privat, 8.2. 1875. На Вилхелмщрасе той изрази благодарността си с „голяма пратка хаубер“. Херберт фон Бисмарк до майка си, лично писмо, 8 февруари 1875 г.

¹²⁵⁹ Norddeutsche Allgemeine Zeitung, Nr. 31, 5.2.1875, zitiert nach: Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.308; s.a. HStA-M, MA11, Bd.2655, Perglas an MA, Tel. Nr.2591D, 5.2.1875.

¹²⁶⁰ Kölnische Zeitung, Nr. 36, 5.2.1875.

те сили поражда много дискусии за евентуални инциденти, които могат да възникнат в бъдеще.“¹²⁶¹

Накрая, в допълнение към проблемите „които в момента отново обгръщат Долния Дунав в мъгла“, вестникът смята, че е намерил друга тема за обсъждане, от интерес за Германия, или това е са резултатите от Брюкселската конференция.¹²⁶²

Но не се споменава най-важният все още висящ въпрос – случаят „Розен“. Вместо това, на 7 февруари 1875 г. се заявява, „че тази мисия ще се занимава по-общо с представителството на германската политика на Изток в съответствие с резултатите от срещата на тримата императори, както и с други въпроси“. Напълно неочаквано след това вестникът косвено приписва на мисията мотив, който никога преди не е бил загатван в официални или полуофициални изявления и по-късно последователно е отричан от Бисмарк и Радовиц.

„Доброто разбирателство между Берлин и Санкт Петербург, което не може да бъде засегнато от френски шепот за съюзи, е ясно демонстрирано за пореден път.“¹²⁶³ По този начин вестникът поне не принудено признава, че разговорите на Радовиц, целящи да демонстрират германо-руското единство, са основани на антифренски уклон. Прилагайки това откритие към контекста на германо-руската и руско-френската реалност, вече е възможно да се твърди, че Радовиц е имал за цел да възстанови обтегнатите отношения между Берлин и Санкт Петербург, като едновременно с това е осуети нарастващата близост между кабинетите на Сена и Нева.

В същия дух като „Кьолнски вестник“, но с различен тон и без да се споменава Франция, на 9 февруари 1875 г. „Хамбургер Нахрихтен“, който Бисмарк използва като свой личен орган след уволнението си, публикува очевидно преувеличена статия, на която самият Радовиц обръща сериозно внимание, която презрително атакува мрачните прогнози на противниците на Берлин, „че Германия може да бъде взривена като къща от карти веднага щом един или друг чуждестранен суверен оттегли подкрепата си“.

Забележително е, че вестникът не се обръща към император Франц Йосиф, и твърдо отрича всякаква загуба на подкрепа за Германския Райх от руския цар. Вестникът обаче признава, че в двора на Санкт Петербург съществуват антигермански настроения, които нямат решаващо влияние. Това няма се променя дори след смъртта на Александър II, „стига Русия да се управлява от държавници, които разбират нейните национални интереси“.¹²⁶⁴ Разбира се, последните събития в Сърбия и Черна гора показват, че има „активни партии“, които желаят да „разхлабят настоящото споразумение на източните сили. Мисията на г-н фон Радовиц със сигурност ще допринесе за убеждаването на противниците на Германия в низостта на техните фантазии.“¹²⁶⁵

¹²⁶¹ Kölnische Zeitung, Nr. 37, 6.2.1875.

¹²⁶² Kölnische Zeitung, Nr. 43, 12.2.1875.

¹²⁶³ Kölnische Zeitung, Nr. 38, 7.2.1875.

¹²⁶⁴ В това е основният проблем, че Русия се управлява от глупаци, които не виждат къде са истинските интереси на Русия и я превърнаха в пушечно месо за чужди интереси през 1914 г. (б. пр.)

¹²⁶⁵ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, C, Nr. 1, Bd. 1, Hamburger Nachrichten, Nr.34, 9. 2. 1875. „Руский мир“ заявява в същия ден, че фокусът на европейската политика в момента е ясно насочен на Запад, тъй като Германия няма интереси в Ориента, стремежите на Франция там ще станат очевидни едва след като си уреди сметките с Германия, Австро-Унгария е заинтересована единствено от статуквото на Балканите, а Англия гледа на въпро-

Но какви средства притежава германският пратеник, за да потуши тези „фантазии“, използвани от Франция и Австро-Унгария в Русия?

Тези статии, целят да успокоят ситуацията, но новината за изпращането на Радовиц се приема за сензация както у дома, така и в чужбина. Когато заминаването е обявено вечерта на 4 февруари 1875 г. на бал в Кралския дворец в Берлин, това „временно заместване“ на Ройс, според доклад на баварския посланик, получава „заслужено внимание“. Бюлов отказва да предостави допълнителни разяснения на Перглас, когото намира за „много несъчувствен“, дори „враждебен“, по въпроса за мотивите за тази „неочаквана и внезапна мисия“, но подчертава, че тя е ще бъде краткосрочна. Перглас поставя под въпрос информацията, която е получил от „друг компетентен източник“, че продължителното отсъствие на посланика налага заместването му от дипломат с министърски ранг, и официалното обяснение, публикувано в „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“.

Другите посолства и мисии също отдават ограничено значение на тези предполагаеми причини, „защото в момента не съществува реален Източен въпрос. [...] В този момент възникват подозрение и недоверие“, смята Перглас, добавяйки, че Радовиц „може да има специална задача от важен политически характер, преследваща целта да приближи Русия до интересите на Германския Райх, независимо съществуващите близки отношения, за които както твърдят някои е настъпило известно разхлабване“.

Следователно баварският посланик очаква мисията, „с декларирания си фокус върху ориенталските въпроси [...], да предизвика раддвигване в Европа и известно безпокойство в очакване на предстоящи събития“.¹²⁶⁶

За разлика от това, германският държавен секретар се опитва да представи германо-руските контакти и разбирателство по Балканските въпроси, в съответствие със споразуменията от Съюза на тримата императори, като основна цел на преговорите в Радовиц. Според Перглас това е цели да предостави на Виенския кабинет „задоволителна информация“ за мисията на Радовиц. Докато тези обяснения са били напълно достатъчни за Каройи, Перглас научава поверително, че престоят на Радовиц „вероятно ще отнеме известно време и ще преследва други важни цели“. Той е информиран от надежден източник, „че тук има безпокойство и загриженост поради близките отношения на руския кабинет с французите, които княз Горчаков напоследък култивира с подозрително съчувствие. Г-н фон Радовиц ще трябва да работи особено усилено срещу това сближаване и да упражнява германско влияние“.¹²⁶⁷

За разлика от Перглас, който не е доволен от официалните германски изявления, неговият баварски колега в Санкт Петербург стриктно се придържа към политиката на цензура, диктувана от Берлин. Без да се замисля, Лерхенфелд докладвал на баварския крал Лудвиг II, че новият германски представител му обяснил в разговор, че мисията му „не преследва никакви конкретни политически цели тук, а само ще поддържа съществуващото добро разбирател-

сите около Босфора доста „флегматично“. PAAA, IABi 53 adh., Russki Mir, Nr. 26, 9.2. 1875. (Доп. пр. Тази английска „фрегатичност“ руските глупаци ще я видят 3 години по-късно на Берлинския конгрес).

¹²⁶⁶ BA, NL Bismarck, B70, Limburg-Stimm an Herbert von Bismarck, Privat, 16.2.1875; zur Stellung Perglas in Berlin s.a. GW, Bd. 15, S.340. HStA-M, MAIII, Bd. 2655, Perglas an Ludwig II., Nr.64/IV, 6.2.1875.

¹²⁶⁷ HStA-M, MAIII, Bd. 2759, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr.18/XI, 8.2.1875.

ство между двата кабинета“. Радовиц признал „недоразумения по определени въпроси“, причината за които е във „взаимните декларации, които не са правилно разбрани от самото начало“. Затова Вилхелмшрасе, изпраща представител, който е „точно информиран за намеренията на собственото си правителство, особено по ориенталските въпроси“, за да предотврати подобни грешки в бъдеще. Германското правителство отдава „много голямо значение на твърдото разбирателство с Русия“ както по европейски, така и по ориенталски въпроси, „че винаги ще бъде готово да се съобрази напълно с желанията на Русия по тези въпроси. Неговата основна задача е да изрази подобни чувства тук.“¹²⁶⁸

Според собствените му твърдения, пратеникът трябва да хармонизира, напълно, германската и руската европейска и балканска политика.

При дадените обстоятелства, и съответните приоритети във външната политика на Берлин и Санкт Петербург, това споразумение предполага отчитането и насърчаването на техните различни интереси. Ако Радовиц го е описал като своя задача да се съобрази максимално с руските желания на Ориента, тогава възникват два въпроса: Каква цена трябва да плати Русия за тази отстъпка, която не бива да се тълкува погрешно като обикновен акт на приятелство, и какво крие германският дипломат зад уточняващите думи „доколкото е възможно“?

За да не се превърне това обещание в празна фраза, не трябва ли Германският Райх да отиде по-далеч в подкрепата си на руските стремежи на Ориента, отколкото Австро-Унгария?

Разбирателството между Виена и Санкт Петербург по източните въпроси винаги заплашва Берлин с опасността да бъде изолиран в тройният им съюз, особено ако Лондон преразгледа Балканската си политика и изостави Константинопол.

Въпреки настоящата липса на интерес към бързото разрешаване на Източния въпрос по Нева и Дунав, настоящата ситуация на Балканите не се смята за идеална от нито едно от правителствата. Силово-политическите амбиции на Русия и Австро-Унгария, и националистическите стремежи на Балканските народи, правят конфликта в периферията на Европа неизбежен. Германия не може да бъде на всички страни и едновременно да не заеме страна на нито една от тях. Само „честен посредник“ можеше да изпълни тази роля, при условие че можеше да включи Англия като потенциална сила на Балканите в своите съображения и да изключи спериалното разбирателство между Русия и Австро-Унгария.

През 1875 г. Бисмарк не се ползва със славата на „честния посредник“, а носи продължаващото клеймо на „белия революционер“ и размирник. Нито британското участие в Константинопол е гарантирано, нито австро-руското съгласие е фундаментално невъзможно. Как тогава Германия може да се съобрази напълно с руските стремежи на Ориента „доколкото е възможно“, без да се ангажира с широкообхватно разбирателство с Русия?

Следвайки примера на Лерхенфелд, австроунгарският посланик в Берлин, Каройи, също подкрепя официалните германски твърдения, че мисията на Радовиц „не е предизвикана от никакви специални дипломатически преговори, а

¹²⁶⁸ HStA-M, MAIII, Bd. 2759, *Lerchenfeld an Ludwig II*, Nr. 18/XI, 8.2. 1875.

единствено от вакантността на посланическия пост, продължаваща вече 6 месеца и се е очаква да продължи за по-дълъг период поради здравето на принц Ройс“.¹²⁶⁹

Германското правителство смята за уместно да промени обосновката за изпращането на Радовиц в зависимост от преобладаващите обстоятелства и външнополитическата ситуация: докато Бюлов говори с Перглас само за кратък престой на Радовиц, сега той намеква на Каройи, с несъстоятелни аргументи, за възможността за по-дълга мисия. За да демонстрира неотложността на тези мерки, той изкуствено удължава отсъствието на тититулярния посланик до шест месеца, като слива ограничената работоспособност на Ройс в Петербург след травмата му в началото на август, с отсъствието му поради лечението в Холандия, започнало от октомври. За да придаде още по-голяма тежест на този аргумент, държавният секретар лъжливо предполага „вероятно“ още по-дълго отсъствие на германския посланик, което обаче не получава доверие на Балхаусплац и по-скоро предизвиква подозрение, защото самият Ройс е съобщил на колегата си Лангенау, кога смята да се върне на поста си.¹²⁷⁰

Бюлов отново изразява голямото си удовлетворение от Алвенслебен, но добавя, че „предвид близките отношения между двата имперски двора и грижата, с която принц Бисмарк винаги е култивирал отношения с Русия“, за Берлинския кабинет е „удобно“ да намери временен заместник за продължителното отсъствие на посланика, „който има доверието на император Александър, и трябва временно да осигури заместник, който да запълни възникналата празнина както в делово отношение, според дипломатическия етикет“. Радовиц е бил „особено подходящ“ за тази задача, защото експерт по Ориента и може да получи и докладва „експертна информация за възгледите на кабинета в Санкт Петербург, които понастоящем не са достатъчно известни тук“, относно въпросите и ситуациите, заслужаващи по-голямо внимание“.

Германският Райх заема резервирана позиция по този въпрос, воден единствено от желанието „да подкрепи взаимните интереси на двете съседни и приятелски империи“. Бюлов намеква, че в момента смята успеха на тази политика, на „пълно съгласие“ между Виена и Санкт Петербург, за застрашен, предвид нарастващата несигурност в Берлин, че това споразумение не е „напълно утвърдено по всички въпроси“. Каройи не дава по-подробно обяснение на този намек, а го свързва с последната фаза на Черногорския инцидент, когато Горчаков, за разлика от Андраши, смята въпроса за уреден с телеграмата на княз Милан до дипломатическия корпус.

Както Перглас посочва, държавният секретар убеждава австроунгарския посланик с аргументите си. След срещата Каройи оценява мисията като „мярка, изцяло в съответствие с естественото положение на нещата“ и изразява убеждението си, че „ефективността“ на Радовиц „ще се прояви единствено в приятелски смисъл към нашите интереси на Ориента и ще бъде насочена към „улесняването на пълното споразумение между нас и Русия“. В подкрепа на това мнение той допълнително посочи, че за да се предотврати всякакво „погрешно или

¹²⁶⁹ HHStA, PA III, Bd.108, *Károlyi an Andrassy*, Nr.7A-D, 6.2.1875.

¹²⁷⁰ HHStA, PAX, Bd.68, *Langenau an Andrassy*, Privat, 6.2.1875.

преувеличено тълкуване“, че мисията е официално описана в акредитивното писмо на Радовиц не като „извънредна“, а като „временна.“¹²⁷¹

Каройи обаче остава единствен в положителната си оценка за мисията, което подхранва спекулациите. Докато Лангенау го разглежда във връзка с „вълнението“ на Бисмарк, за което Убри съобщава до Санкт Петербург за „натиска“, упражняван „както от император Александър директно върху император Вилхелм, така и от княз Горчаков върху Берлинския кабинет по Подгоришка афера и вероятно и по въпроса за признаването на Испания“¹²⁷², Ръсел веднага свързва мисията на Радовиц, която той приветства, защото тя може да сложи край на руско-френския флирт¹²⁷³, защото от разбирателството между Русия, Франция и Австро-Унгария, Бисмарк се опасява, че „ще изолира Германия и ще обедини нейните ултрамонтаниски врагове.“¹²⁷⁴

За него това е поредно доказателство, „че Бисмарк не може да разчита на приятелството на Горчаков и сериозните различия между Бисмарк и Горчаков могат да доведат до различни усложнения.“¹²⁷⁵

Въпреки че Бюлов също се опитва да съсредоточи вниманието си върху ориенталските въпроси като основен предмет на преговорите в Санкт Петербург и оправдава мисията с предполагаемите доклади от Ройс за отсъствието му още с два до три месеца (!) поради неработоспособността му, английският посланик остава непоколебим в мнението си. Раздразнението му от „подчертаните грижи“, които Горчаков оказва на френското правителство, както и от неспособността на Алвенслебен „да защити германските интереси пред руския канцлер“ подтиква Бисмарк да изпрати Радовиц, „най-способния от неговите възпитаници“, в Санкт Петербург, „за да проучи ситуацията и да поправи нещата“. Ръсел също посочва основната цел на новия германски пратеник на Нева, и очевидно не вярва, както Бюлов обяснява на Каройи, че Радовиц ще работи за възстановяване на предполагаемо нарушеното разбирателство между Виена и Санкт Петербург. По-скоро Ръсел свързва мисията на Радовиц на Вилхелмштрассе с многократните изявления на пратеника, че отношението на Бисмарк към Балканския въпрос е изцяло безразлично, „поради което германското безразличие принуждава Русия да търси симпатии другаде“.¹²⁷⁶

Това мнение на английския посланик в Берлин е напълно споделено от неговия колега в Санкт Петербург. Лофтъс също има впечатлението, че „привидното безразличие“, проявено наскоро от Бисмарк по ориенталските въпроси, предизвикау Горчаков „известна изненада и дори недоверие“. За разлика от това, Бисмарк проявяваше „известна ревност“ към „сърдечните отношения между Русия и Австрия и към приятелското разположение на Русия към Франция“, при което възниква пословичната „чувствителност“ на германския канцлер за „фантома за бъдеща коалиция срещу Германия“.¹²⁷⁷

¹²⁷¹ HHStA, PA III, Bd. 108, *Károlyi an Andrassy*, Nr. 7A-D, 6.2.1875.

¹²⁷² HHStA, PAX, Bd. 68, *Langenau an Andrassy, Privat*, 3.2.1875.

¹²⁷³ Bülow, 6.2. 1875, in *Holborn, Mission*, S. 71 f., Anm.3.

¹²⁷⁴ PRO, F064, Bd. 824, *Russell an Derby*, Nr. 53, *Most Confidential*, 3.2.1875; s. a. Taffs, *War Scare*, S. 336

¹²⁷⁵ PRO, F064, Bd. 824, *Russell an Derby*, Nr. 53, *Most Confidential*, 3.2.1875, s. a. Taffs, *War Scare*, S. 336f.; относно „особеното влияние“ на Радовиц на Вилхелмштрассе Bd. 806, *Adams an Derby*, Nr. 125, *Secret*, 2.9.1874.

¹²⁷⁶ PRO, F064, Bd. 824, *Russell an Derby*, Nr. 53, *Most Confidential*, 3.12.1874.

¹²⁷⁷ RO, F065, Bd.907, *Loftus an Derby*, Nr.60, 17.2.1875; s.a. Loftus, *Reminiscences*, Bd. 2, S.125

Те несъмнено разбрат перфектно ситуацията в Германския Райх: необяснимото отчуждение между Берлин и Санкт Петербург, от гледна точка на Бисмарк, налага бързо изясняване на руските цели и възстановяване на някогашните приятелски отношения, за да не се окаже германското правителство, - изложено на непредвидими рискове в близко бъдеще. Но с какви средства всъщност разполага германския канцлер?

Самият Радовиц вече е предоставил решаващата улика в разговорите си с Ръсел. За да откъсне Русия от другите ѝ партньори, при сегашните обстоятелства, Германският Райх трябва да преосмисли позицията си по Балканския въпрос. Безразличната германска политика към Ориента, на практика подтиква Санкт Петербург да се споразумее с Виена. Нещо повече, Горчаков е твърде наясно със силата, която „привидното приятелство с Франция му дава в отношенията с Германия.“¹²⁷⁸

Надеждата на Бисмарк за приятелство с Русия и неразрешимият характер на руско-австроунгарския антагонизъм следователно остават измамни, тъй като и двамата противници имат възможността да се споразумеят. Заплахата от изолацията на Германския Райх в тройния им съюз става напълно реална възможност. Компромисът между Певчески Мост и Балхаусплац по Източния въпрос се превръща в Дамоклесов меч, висящ над цялата външнополитическа концепция на Бисмарк. Това е причината, която при дадените обстоятелства принуждава Вилхелмшпрасе да се откаже от консервативната си и в крайна сметка незадоволителна позиция и за двамата партньори.

Бюлов също обяснява на Гонто-Бирон, че изпращането на Радовиц е необходимо, защото германското представителство на река Нева, трябва да бъде попълнено с по-високопоставена фигура, защото Ройс ще отсъства още два месеца. Но френският посланик обаче далеч не е убеден в това обяснение, въпреки идентичните уверения на Каройи.¹²⁷⁹

Не показва ли внезапно „заминаването без предупреждение“, както и обстоятелството, че Радовиц е сред най-близките довереници на Бисмарк, други по-важни. цели на мисията?

Както предполага Гонто-Бирон, въз основа на докладите за дислоцирането на руски войскове басти в Полша, с острата забележка, насочена към Турция, „вероятно задачата на Радовиц е да наблюдава и да подкрепи политиката на руския кабинет спрямо Портата“. Точно както уверенията на Бюлов не успяват да успокоят Гонто-Бирон, така и тези изявления не успяват, въпреки че руският му колега, след две срещи с Бисмарк твърди, „че всички направени коментари, възможни извън тези обяснения, са неверни“.

Защо, чуди се вместо това френският дипломат, тази уж незначителна мисия дава повод на Бисмарк да проведе две срещи с руския посланик, въпреки че приема чуждестранните представители много рядко и е здравословно неразположен от седмици? „Дали изборът на г-н Радовиц [...] не разкрива поне някаква загриженост за източните дела, по която г-н Радовиц минава за експерт? Дали ще разкрие някакъв проект за разбирателство между двете империи?“

¹²⁷⁸ PRO, F064, Bd. 824, Russell an Derby, Nr. 53, Most Confidential, 3.12.1874

¹²⁷⁹ AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 7, 6.2.1875.

Гонто-Бирон не може да потвърди тези подозрения, но политическият му инстинкт му подсказа, „*ces suppositions sont plausibles surtout si on les rapproche de certains renseignements parvenus à Votre Excellence, qui représentant la Russie et l'Allemagne comme disposées à faire une démonstration hostile contre la Turquie, peut-être nième à la faire au détriment de l' Autriche* (Тези предположения са правдоподобни, особено сравнени с информацията, получена от Ваше Превъзходителство, че Русия и Германия, са готови да направят враждебна демонстрация срещу Турция, може би дори в ущърб на Австрия).¹²⁸⁰

Въпреки идентичните уверения от Бюлов, Каройи и Убри, Гонто-Бирон смята за напълно възможно, предвид общата политическа ситуация, Радовиц да постигне споразумение между Русия и Германия на Изток за сметка на Австро-Унгария. Френският посланик не изразява нова мнение сред френските дипломати. В същата линия френският генерален консул в Букурещ вече е изразил подозрението на 3 ноември 1874 г. поради германската подкрепа за австроунгарските интереси по Долния Дунав, „*en meme temps qu'il accorde son appui au Gouvernement austro-hongrois avec une ponctualite qui fait naitre la pensee d'un formula formula, le Cabinet de Berlin ne trouve pas assez de prevenances ni de careses pour celui de Saint-Petersburg [...] On pourrait croire que l'Allemagne reserve à la Russic, pour l'avemr, le conversion qu'elle prete dans le present à l'Autriche*” („Предоставяйки подкрепата си на австроунгарското правителство, Берлинският кабинет не намира достатъчно внимание и ухажване за Санкт Петербург [...] Предполагам, че Германия запазва вниманието си към Русия, за в бъдеще, с каквото сега удостоява Австрия“).¹²⁸¹

Още от самото начало на мисията на Радовиц, френската дипломатия изпитва жив интерес, и известно подозрение, за възможни тайни споразумения между съседните империи. Гонто-Бирон естествено изстрелва пробен балон. Деказ също не остава пасивен, а веднага изпраща доклада на своя посланик в Берлин до хосолствата си в Лондон, Виена, Санкт Петербург и Рим, още в средата на февруари, като дава указания да проведат разследвания в съответните столици за мисията на германския пратеник.¹²⁸²

Тази заповед е значително повлияна от телеграма, получена от френския посланик в Петербург до министъра, в деня след заминаването на Радовиц, в която Горчаков отново напомня за фундаменталния проблем и основната задача на френската политика. „Скъпи ми генерале“, увещава руският канцлер френския посланик Льо Фло, „мога само едно да ви кажа: Бъдете силни, бъдете силни! [...] Бъдете много силни.“¹²⁸³

Съветът на руския канцлер, повтарян като рефрен през последните години, не е ли сериозно предупреждение срещу планове на Бисмарк, особено в деня преди пристигането на Радовиц? Можеше ли обаче Ке д'Орсе да бъде сигурен в подкрепата на Певчески Мост в случай на военен конфликт с Вилхел-

¹²⁸⁰ AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, Gontaut-Biron an Decazes, Nr.7, 6.2.1875, DDF, I, Bd. 1, Nr.345, S. 365, Gontaut-Biron an Decazes, Tel., 3.12.1874, Gontaut-Biron an Decazes, Nr.7, 6.2.1875; s.a. Steinbach, Diplomatie, S. 84, Gontaut-Biron an Decazes, Nr.8, 9.2. 1875; s.a. Steinbach, Diplomatie, S. 84.

¹²⁸¹ DDF, I, Bd. 1, Nr. 341, S.362f., Michels an Decazes, Nr.7, Confidentielle, 3.11.1874.

¹²⁸² S. AMAE, CP Angleterre, Bd. 767, Decazes an London, Nr. 28, St. Peterburg, 16.2.1875, ebd., CP Autriche, Bd. 514, Decazes an Harcourt, Tel., 15.2.1875, ebd., Decazes an Harcourt, Nr.20, 18.2.1875, ebd., CP Italie, Bd.41, Decazes an Noailles, Nr.7, 15.2.1875.

¹²⁸³ DDF, I, Bd. 1, Nr.354, S. 370f., Le Flö an Decazes, Nr.14, Confidentielle, 5.2.1875.

мщрасе, особено ако Бисмарк е готов да хвърли тежестта си на Балканите, в полза на руската страна, както предполага Гонтаут-Бирон?

Както на Сена, недоверието към германския дипломат преобладава и при оценката на мисията на Нева, а изпращането му в Санкт Петербург, въпреки предварителното уведомление на Убри, предизвиква общо неразбиране.

В самия ден на заминаването на пратеника, германският военен аташе в царския двор съобщава, след разговор с Александър II, че „владетелят на цяла Русия“ изрично се е изказал „много благосклонно за г-н фон Алвенслебен и неговото водене на дипломатическите преговори с канцлера“.¹²⁸⁴

Дори острата критика на Бисмарк към Убри, изразена „в най-лошото възможно настроение“, че германският шарже д'афер се занимава с „напълно излишна дейност“ все едно е „служител на руското външно министерство“, среща учудване в Санкт Петербург, където смятат, че Алвенслебен просто изпълнява „дълга си“.¹²⁸⁵

Отзоваването на харесвания секретар на германската легация, и заменянето му от висш дипломат, следователно не оказва никакво влияние на река Нева, противно на твърденията на Берлин.¹²⁸⁶ Това не се възприема като акт на особена учтивост към царя, а по-скоро като „Boutade“ (шега) от страна на канцлера, „да направи услуга на Радовиц за сметка на Ройс и Алвенслебен“.¹²⁸⁷ Александър II също е „недоволен“ от мисията. Според философията на монарха, когато Бисмарк е взел това решение, той трябваше да изпрати „персона грата“ (желана личност) като фелдмаршал Мантойфел, а не „нискорангов дипломат, който не е особено симпатичен на Русия по време на престоя си в Ориента.“¹²⁸⁸

Радовиц усеща тази неприязън към него, веднага след пристигането си. Затова той се чувства длъжен да похвали още повече „другарското и разбиращо сътрудничество“ на Алвенслебен, тъй като още на 7 февруари 1875 г. му става „ясно“ колко „отлична е неговата позиция“ и че неговото пристигане е „много неприятно“ за Алвенслебен, защото както той, така и отсъстващият Ройс, ще възприемат неговата „внезапната поява“ като „изразено недоверие, към тяхната професионална работа“.¹²⁸⁹

Още една причина подхранва безпокойството на Русия относно тази мисия. Защо, чудеха се влиятелните кръгове на Нева, Бисмарк е решил да по-

¹²⁸⁴ PAAA, IABg 11, Bd. 41, Werder an Wilhelm I., Nr. 6, 4.2.1875, Abschrift; s. a. HStA-St, E73, Verz. 61, Fasz. 88, Maucler an Mitnacht, 6.2.1875.

¹²⁸⁵ HHStA, PAX, Bd. 68, Langenau an Andrassy, 3.2.1875; im gleichen Sinne: HStA-M, MA III, Bd. 2759, Lerchenfeld an Ludwig II., Nr. 16/IX, Vertraulich, 5.2.1875. За разлика от Лангенау, в доклада на относно срещата на Убри с Бисмарк, Лерхенфелд споменава не испанските и черногорските дела, а сръбските като основна причина за раздразнението на германския канцлер.

¹²⁸⁶ Wiener Montags-Revue, 8.2.1875, in: Radowitz, Aufzeichnungen, Bd.1, S.308, AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 8, 9.2.1875, HStA-St, E 73, Verz. 61, Fasz. 88, Maucler an Mitnacht, 6.2. 1875.

¹²⁸⁷ PRO, F0918 (Amphill Papers), Bd. 50, Loftus an Russell, Private, 17.2.1875; s.a. LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 17.2.1875.

¹²⁸⁸ HHStA, PAX, Bd.68, Langenau an Andrassy, Privat, 6.2.1875, s.a. PAAA, IABi53, Bd.3, Werder an Wilhelm I., Nr.8, 15.2.1875, RA-K, Russland Depecher, Vind an Rosenarn-Lehn,Nr.6, 22.2.1875.

¹²⁸⁹ ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 7.2.1875. Лерхенфелд, докладва само за изявленията на Радовиц, и подчертава е „отличната позиция“ на Алвенслебен, за когото идването на германския пратеник е много „смуцаващо“. HStA-M, MA III, Bd. 2759, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr. 18/XI, 8.2.1875, Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.298.

нижи Алвенслебен на второстепенна позиция толкова късно, въпреки симпатиите, на които се радва в Санкт Петербург?

Съобщението, че Ройс, че отсъства още между 6 до 8 седмици и сметнатото да несъстоятелното ръководене на посолството от обикновен шарже д'афер не звучи убедително, поражда съмнението, че целта на мисията не е само замяната на Алвесслебен, но и вероятно възникнало недоверие в Берлин към Петербург. Освен това, тъй като изглежда, че руската страна е склонна към по-тесни контакти с Франция, Радовиц, е изпратен „за да изглади ситуацията“.¹²⁹⁰

Без съмнение това подозрение е значително повлияно от мнението на руския посланик в Мюнхен, защото според доклад на неговия австроунгарски колега, Озеров също е убеден, че зет му е изпратен в Санкт Петербург, като „пълнен довереник“ на Бисмарк, и „повече от всеки друг е посветен във всички тайни планове на канцлера“. Озеров се изказва завоалирано, сякаш сега се отдава голямо значение за запазването на съюза между Прусия и Русия, и фон Радовиц е напълно подходящ да изпълни желанията на принц Бисмарк.¹²⁹¹

Цялата тази дипломатическа кореспонденция ярко илюстрира, че пристигането на новия германски представител в руската столица става при доста неблагоприятни обстоятелства. Още преди да е произнесъл и дума на брега на Нева, европейската дипломация изпитва значителни съмнения относно официално обявената му мисия.¹²⁹² Около тази мисия вече се носят най-странни слухове и всякакви спекулации, на които Вилхелмшрасе се опитва да противодейства със съмнителни, дори противоречиви, официални изявления за „истинските“ задачи на извънредния пратеник.

Как би могъл Радовиц да се справи с преобладаващото недоверие в Санкт Петербург? За каква преговорна стратегия го е инструктирал Бисмарк, за да разреши противоречието между действителните и предполагаемите цели на тази „изключителна мисия“?

2. Преговорите между германския специален пратеник и руското правителство по Източния въпрос през февруари 1875 г. След двудневно пътуване с влак, Йозеф Мария фон Радовиц пристига в Санкт Петербург вечерта на 6 февруари 1875 г. Той веднага се настанява в резиденцията на Ройс на „Большая Морская“ и провежда продължителен разговор с Алвенслебен.

На следващия ден е приет от Горчаков за очевидно само уводна среща, по време на която довереникът на Бисмарк не оставя никакво съмнение относно тона, който отгук нататък ще характеризира преговорите му.

Руският държавник първоначално отправя съжалителни забележки и шеговити намеци, относно нервността и раздразнителността на Бисмарк, за които му е докладвал Убри. Въпреки основателността на тези наблюдения, Радовиц се чувства длъжен незабавно, по учтив но твърд начин, да призове за по-голямо уважение към двустранните политически отношения и да отхвърли всякакви лични забележки срещу германския канцлер, като многократно прекъсва руския канцлер. Алвенслебен е много изненадан от този очевидно непознат за не-

¹²⁹⁰ AMAE, CP Allemagne, Bd. 6, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 8, 9.2.1875, PRO, F065, Bd.907, Loftus an Derby, Nr.60, 17.2.1875; s.a. Loftus, Reminiscences, Bd. 2, S. 125, RA-K, Rusland Depecher, Vind an Rosenern-Lehn, Nr. 6, 22.2.1875.

¹²⁹¹ HHStA, PA IV, Bd. 44, Brück an Andrassy, Privat, 6.2.1875.

¹²⁹² PAAA, IABi 53, Bd. 3, Werder an Wilhelm I., Nr. 8, 15.2.1875.

го език и тон на разговора, Радовиц смяташе за свое основно задължение, постоянно да се напомня на Горчаков за необходимостта от проявяването на политическа съобразителност спрямо Германия.¹²⁹³

Същия ден пратеникът се среща с директора на Азиатския отдел (департамент). В началото той не харесва този „съвсем несимпатичен , [...] хлъзгав, неискрен, и безкрайно приказлив чиновник“¹²⁹⁴ но това лично отношение трябва да бъде оставено настрана, тъй като Алвенслебен е забелязал „безпогрешни“ признаци, че „влиянieto на Стремоухов непрекъснато нараства“ и че мнението му влияе върху външнополитическите възгледи на Горчаков. „Отново и отново“, отбелязва германският шарже д'афер само няколко дни преди заминаването си за Берлин, той разговаря с канцлера, преди и след разговорите си с директора на Ориенталския департамент, „и след това долови почти диаметрално противоположни възгледи у него.“¹²⁹⁵

По този начин Стремоухов представлява значителен фактор във властовата структура на руската външна политика, който очевидно успява да надделее въпреки острите обвинения от Вестман и Жомини, благодарение на много близките си връзки с Лангенау и Льо Фло. За Радовиц той със сигурност е неудобен партньор в преговорите, и както отбелязва Лангенау „се застъпваше за доброто споразумение“ между Русия и Австро -Унгария, убеден, че руските интереси „за момента са почти идентични с нашите.“¹²⁹⁶

По време на мисията на Радовиц, Стремоухов дори увеличава влиянието си, защото заместник-министърът Вестман, който е заместник на Горчаков, получава инсулт в края на февруари и след това Стремоухов за кратко се издига до втория най-важен представител на руското външно министерство.¹²⁹⁷

Освен с Горчаков и Стремоухов, на 7 февруари 1875 г., Радовиц се среща и със своя „стар приятел и покровител“, министърът на държавните имоти Валуев, който след изпращането на Шувалов в Лондон, е смятан за един от най-обещаващите кандидати за наследник на Горчаков. И той помага на германския представител със съвети и подкрепа през тези седмици.¹²⁹⁸

След този „нормален“ работен ден без особени инциденти, Радовиц се завръща в посолството същата вечер. Постепенно започна да свиква с непознатата обстановка, въпреки че все още не е наясно с продължителността на престоя си. Същата вечер той пише писмо на жена си: „Ако по някаква ирония на съдбата трябва да остана тук за по-дълго, ще трябва да дойдеш.“¹²⁹⁹

Разбира се, тук не се интересуваме от личните чувства и привързаността на Радовиц към съпругата си, отколкото въпросът, на който за съжаление той

¹²⁹³ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 299; s.a. ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd.1, Radowitz an seine Frau, Privat, 7.2.1875; Holborn, *Mission*, S. 77.

¹²⁹⁴ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 301.

¹²⁹⁵ PAAA, IABq41, Bd. 13, *Auszug aus einem Privatbrief Alvenslebens*, (откъс от лично писмо на Алвенслебен,) 26.1.1875.

¹²⁹⁶ HHStA, PAX, Bd. 67, *Langenau an Andrassy*, Nr.6E, *Reserve*, 20.1.1875.

¹²⁹⁷ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S.301; PAAA, IABi53, Bd. 3, *Radowitz an Bismarck*, Nr. 51, 27.2.1875, ebd., *Radowitz an Bismarck*, Tel. Nr.22, 2.3. 1875; s.a. ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, B II, Nr. 7, Bd. 2=1 a, *Radowitz an Busch*, Privat, 14.2. 1875, im *Auszug in*: Holborn, *Mission*, S. 116f., *Anm.* 3. Вестман умира на 27 май 1875 г. в Баден. PAAA, IABi 53, Bd. 4, *Reuß an Bismarck*, Nr. 138, 29.5.1875.

¹²⁹⁸ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 301; s. a. ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BI, Nr. 2, Bd.1, *Radowitz an seine Frau*, Privat, 7.2.1875, за *Balyeß* в HHStA, PAX, Bd. 68, *Langenau an Andrassy*, Privat, 6. 1. 1875.

¹²⁹⁹ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr. 2, Bd. 1, *Radowitz an seine Frau*, Privat, 7.2.1875.

не дава отговор: каква „ирония на съдбата“ според него, може да наложи удължаване на престоя му? Дали е мислил за здравословните проблеми на Ройс, или може би е очаквал конкретни инструкции от Берлин, които ще изискват по-продължителни преговори?

На 8 февруари 1875 г. Радовиц продължава официалните си посещения от първия ден с доклади до чуждестранни посолства и посещения на дипломатическия корпус. В посмъртно публикуваните му „Спомени“ той пише за тези събития с решително снизходителен, дори на моменти презрителен тон. Той описва Лофтъс като „голямо нищожество с неизмеримо самочувствие“, Льо Фло, с острота към по-късните му разкрития, нарича „почтен но глупав генерал“, а Лангенау определя като „генерал, назначен за дипломат в старите си години“, но забелязва неговата „приятна съпруга“. Само за Лерхенфелд, баварския посланик, Радовиц намира мили думи.¹³⁰⁰ (доп. пр. виж главата от „Спомените“ на Радовиц, за мисията в Петербург, която съм поставил в началото на тази книга)

В същия ден е приет на аудиенция при цар Александър II, която дава началото на същинската делова част от мисията му. Германският пратеник първо представя акредитивното си писмо и ръкописното писмо от Вилхелм II, в което императорът обяснява изпращането на своя пратеник в съответствие с политиката на Бюлов и Бисмарк.¹³⁰¹

След като царят прочита писмото следва „много дълъг“ разговор, който Радовиц определя като за доста задоволителен, по време на който Александър II изненадва непознатия за него германски дипломат с изключително „любезно и приятелско посрещане“.¹³⁰² Писмото на германският монарх обаче не създава непременно очакваното благоприятно впечатление у царя.¹³⁰³ Тъй като очевидно не е гледал с „голямо доверие“ на пратеника на Бисмарк, Александър II първо да пита дали идва с конкретни инструкции. Радовиц отрича това подозрение, и обобщава заповедта си с „голямото желание“ на Вилхелм I да „поднови най-тясното разбирателство между Германия и Русия по всички въпроси на външната политика, за да бъде постоянно засилвано и проявявано“. Неговото правителство смята „непрекъснатия диалог за взаимните перспективи по всички политически интереси като предпоставка за това разбирателство“.

Александър II вижда в тези изявления отражение на собственото си желание за добри отношения с Германия, но подчертава, че не търси изключителен съюз само с Германия, а също иска Австро-Унгария да бъде част от този съюз. Въпросът за Черна гора доказал, че сътрудничеството на трите сили осигурява „най-добрата гаранция за мир за Европа. Той искрено желае мир, а за Ориента – запазване на статуквото“. Царят не смята сегашната ситуация на Балканите за идеална, но нейното премахване ще доведе до непредвидими усложнения за целия свят (т.е. Европа).

¹³⁰⁰ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd.1, Radowitz an seine Frau, Privat, 7.2.1875, ebd., Radowitz an seine Frau, Privat, 11.2.1875, Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.304.

¹³⁰¹ S. Holborn, Mission, S. 76; Б. а.: За съжаление не разполагам с частното писмо от Вилхелм I до Александър II, нито пък акредитивното писмото на Радовиц. Царят незабавно благодари на кайзера с телеграма, с която също не разполагам.

¹³⁰² ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd.1, Radowitz an seine Frau, Privat, 11.2.1875.

¹³⁰³ Holborn, Mission, S. 78

Александър II категорично посочва, че планове, приписвани на Русия, не са негови, и се надява, че ще „продължава да се среща с другите правителства, на първо място с германското и австрийското, разбиране в желанието си да запази статуквото на Ориента“. В момента той смята това споразумение за даденост и затова е необходимо да се вразуми и Турция, за да се предотвратят подобни трудни ситуации като черногорската в бъдеще. Царят отново похвалява „много премереното и правилно“ поведение на княз Никола в конфликта, а след това, позовавайки се на инцидента в Подгорица, отново подчертава опасността, предвид вече натрупаното напрежение, че е необходим само „претекст и известна небрежност от великите сили“, за да избухне сериозна криза на Балканите. Следователно е необходимо, чрез координираните усилия на тримата посланици в Константинопол, Високата Порта да бъде лишена от всякаква възможност да смята Тройния съюз за отслабен.

Когато монархът пита дали и той споделя мнението, „че опасностите от внезапни сътресения могат най-добре да бъдат предотвратени чрез съвместните действия на трите сили“, Радовиц отговорил с остра забележка срещу признаците на руско-френско-австроунгарско разбирателство, появило се през януари, както и срещу симптомите на евентуално споразумение между Санкт Петербург и Лондон по Балканския въпрос, което според него може да бъде избегнато само „чрез това единство“. Следователно, според администрацията на Вилхелмщрасе, изключителните споразумения между Русия и Германия, както може да се заключи от думите му, са изключени. Противно на очакванията на германския дипломат, след като приключва с изказването си по черногорския въпрос, царят заобикаля сръбската и румънската ситуация и се въздържа от всякакви коментари относно отношенията с Англия. Вместо това, той се обръща „с особен интерес“ към полските и религиозните дела. За свое „съжаление“, царят започва разговора, след като научил, че Берлин го подозира „в предполагаемо полско-руско разбирателство, насочено срещу Германия“. Предполагането, че „той някога може да се забъркал в подобни неща“, му се струвало „съвсем неразбираемо“. „Който ме познава достатъчно добре“, възкликва възмутено монархът, „знае, че аз никога няма да имам нищо общо с полонизма, най-малкото в антигермански смисъл.“¹³⁰⁴

Полските ултрамонтански и националистически кръгове се развълнували от този слух за руско-полско разбирателство, основано на взаимна вражда срещу Германия, за да посеят раздор между съседните империи. „Царят се надява, че в Берлин подобни лъжи ще бъдат разпознати веднага и че няма да им обръщат внимание.“

Любезно, но твърдо, Радовиц веднага го уверява, че нито кайзерът, нито райхсканцлерът някога са свързвали подобни доклади „дори косвино с благородните намерения на император Александър или с политиката, ръководена от руското правителство“. Въпреки че „тези пропагандни кампании“ наистина са „отдавна известни на Берлин както по произход, така и по намерение“ и германското правителство се чувства принудено „поради опасностите, които мо-

¹³⁰⁴ PAAA, IABi53, Bd. 3, Radowitz an Wilhelm I., Nr. 42, Holbom, Mission, S. 100-107; s.a. die Darstellung in Radowitz, Aufzeichnungen, Bd.I, S. 299-301, и. PAAA, IABi53, Bd. 3, Radowitz an AA, Tel., 9.2.1875. Сякаш за да потвърди подозрението си за участието на руския канцлер в последната полска агитация, Бисмарк споменава Горчаков. Бележка в полето на Бисмарк; писмото е отпечатано с множество грешки и езикови неточности.

гат да възникнат за лековерните маси от умишлената измама“ да „предприемат действия срещу подобни машинации“, но въпреки това „далеч не е надценило резонанса, който тези кампании са намерили в Русия“.

След това царят измества разговора от полските към ултрамонтанистките стремежи, говорейки за руските усилия за постигане на „*modus vivendi*“ с Курията относно регулирането на католическите църковни дела в Полша и Русия. В основата на тези дискусии е признаването на Католическия колеж в Санкт Петербург и въвеждането на руски език в католическата литургия, доколкото народният език е допустим редом с латинския. В случай на „сигурен“ провал на преговорите с Ватикана, Александър II обявява, че ще пренебрегне позицията на Светия престол и ще предприеме административни мерки, „които са необходими за държавния ред“. С известна горчивина, сякаш за да потвърди несъществуващите си полски симпатии, той конкретно обвинява полското влияние за предишната съпротива на Курията, но незабавно и решително отхвърлил всякакви мерки по подобие на законите на Културкампа.

Успехът на масовото покръстване на гръцко-униатските поляци в православната вяра го убеждава да разчита не на държавни репресии, а на възпиращия ефект на „полската ултрамонтанистка политическа агитация“.

По отношение на далеч по-интензивната борба между държавата и църквата в Германия, царят признава, „че държавата трябва спокойно и твърдо да изпълнява задълженията си“ към политизиращата църква, но не оставя никакво съмнение относно неодобрението на пътя, който Бисмарк е избрал за изпълнение на тези задължения; защото, както обяснява на Радовиц, според пасаж, - показателно изтрит от ръкописа на мемоарите на посланика, „никога не би ми хрумнало да правя нещо против Католическата църква“.¹³⁰⁵

Александър II само накратко засяга този въпрос и преминава към испанският въпрос. След разногласията по признаването на Серано, той намира за „изключително желателно“ Германия да е предприеме „същите стъпки“ за признаването на крал Алфонсо. Това означава, че всички онези, „които се радваха, на помраченото разбирателството между Германия и Русия по испанските въпроси, сега ще бъдат разочаровани“. Въпреки това, все още има „много хора в Европа, които виждат във всеки, дори най-малкия повод на разногласие, началото на политически разрыв между нас. Затова, увещава царят събеседника си в края на аудиенцията, „да бъдем във взаимно съгласие и да не им позволяваме да видят дори най-малкия разрыв“. Преди Александър II да изпрати германския представител с пожеланието, скоро да види Ройс отново на поста му, той му казва, ако сметне за необходимо, да иска от Горчаков да обяви официално завършването му, и ако има задача и желание да му каже нещо по-специално, царят винаги ще го приеме с радост.¹³⁰⁶

¹³⁰⁵ PAAA, IABi53, Bd. 3, Radowitz an Wilhelm I, Nr.42, 9.2.1875; s. Holborn, Mission, S.103-105, ZStA-P, 90 Ra 1, NL Radowitz, Nr. 9; Съответният параграф в публикуваната версия гласи: Царят заяви, „че винаги искрено ще се стреми да постигне разбирателство с Римската курия“. Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.300.

¹³⁰⁶ PAAA, IABi 53, Bd.3, Radowitz an Wilhelm I., Nr. 42, 9.2.1875; vgl. Holborn, Mission, S. 106; Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S. 299-301.

Според Валуев и Вердер, монархът по-късно изразява голямо удовлетворение от това влияние, а Радовиц вярва в успеха на своите аргументи.¹³⁰⁷ Но дали взаимно разменените любезности не прикриват продължаващото несъгласие по фундаменталните въпроси на външната политика? Къде се виждат признаци на бъдещо истинско разбирателство и взаимна способност да се премине отвъд общите, безсмислени декларации за поддържане на мира и приятелските отношения, към дълбоко сътрудничество, основано на реципрочност и признаване на взаимните интереси?

Разказът на германския пратеник за аудиенцията разкрива, че царят е обвинил за съществуващата „цепнатина“ между двете сили изцяло Германия: подходът на Берлин към Източния въпрос „laissez-faire“ (т.е. ненамеса) създава условия за усложнения на Балканите; Берлин подозира владетеля на цяла Русия в сътрудничество с полския национализъм; Берлин е замесен с ненужна суровост в борбата си срещу ултрамонтанизма; и Берлин подхранва политическия разрыв със Санкт Петербург, като подкрепя републиканските тенденции в Испания. Радовиц, отговаря на тези завоалирани критики с общи фрази - за желанието за необезпокоявани приятелски отношения или, както по полския въпрос, с учтиви упреци, които едва ли отразяват истината, тъй като отричат действителните опасения на Бисмарк, за целите на полската политика на Горчаков, произтичащи от неговата отбранителна позиция спрямо Александър II.

С почти софистични думи Валуев обяснява очевидното задоволство на царя от публиката, като заяви, че „очевидно е от полза за височайшия господар да изрази мнението си изчерпателно“¹³⁰⁸ Несъмнено монархът е представил мнението си изчерпателно; но наистина ли се е състояла истинска „дискусия“ ?

Повече от всякога е важно канцлерът да не застрашава приятелските чувства на царя към германския император. Наскоро и очевидно многократно нарасналото недоверие на Александър II към Бисмарк, следователно трябваше бързо да бъде разсеяно. Радовиц несъмнено не успява да отговори на това предизвикателство. От една страна, привидното приятелското предложение на монарха, че може да говори с него по всяко време, ако има „нещо специално“ за съобщаване, само засилва широко разпространеното подозрение в столицата към новия германски пратеник и неговата мисия. От друга страна, царят опроверга спекулациите за замяната на Ройс и ясно заявява, че преместването на германския посланик ще е крайно нежелателно за него. Как тогава трябва да се държи Радовиц с представителите на правителството в тази ситуация?

На следващата сутрин германският дипломат се среща с Вестман и Стремоухов, за да обсъдят случая „Розен“, който е пропуснат м разговорите с Александър II и Горчаков, и германското обжалване пред Високата Порта по този въпрос. Това е най-чувствителният въпрос, който според Лангенау дълбоко разтърсва цялото руско ръководство, включително монарха.¹³⁰⁹ Стремоухов повтаря добре познатото твърдение на Шишкин, че германският генерален консул

¹³⁰⁷ S. Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 301 u. PAAA, IABi 53 secr., Radowitz an Bülow, Privat, 10.2.1875, Holborn, Mission, S. 107-109.

¹³⁰⁸ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 301.

¹³⁰⁹ PAAA, IABi53 secr., Radowitz an Bülow, Privat, 10.2.1875, abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 107-109, hier S. 108; s.a. ebd., IABq 109, Bd. 1, Radowitz an Bismarck, Nr. 49, 17.2.1875.

години наред не сазва учтивост, и „давал израз на присъща враждебност към Русия“. По самия въпрос експертът по Ориент (Стремоухов) потвърждава от-
давнашната си позиция, че белградското правителство е некомпетентно по
въпросите на ранга, тъй като там не съществува дворцов етикет и консулският
корпус винаги сам е регулирал собствената си йерархия. Поради това руското
правителство приема официалното искане на Вертер към Високата Пор-
та да уреди въпроса за ранга и титлите от Константинопол за „най-неприятния и
изненадващ аспект“ на този въпрос. Турското правителство е изпълнява това
искане чрез устни и писмени инструкции до сръбския агент в Константинопол
„по рязък начин“. Освен това, берлинските вестници обявяват намерението на
Германия, „много неудобно“ за Русия да представлява интересите ѝ в Белград и
Константинопол в бъдеще. Санкт Петербург приема този план за „двойно неп-
риятен“, защото засилва впечатлението на Константинопол, че Съглашението
от трите държави „не е достатъчно силно“, за да направи турската намеса в
спорни случаи „ненужна“. Едностранният апел към Портата, направен след
постигане на разбирателство с Берлин и Санкт Петербург и уреждане на въ-
проса с Белград, „значително намаля стойността на сътрудничеството между
трите сили в очите на Турция и останалите сили“.

В отговора си Радовиц първо подчертава като нито коректното, нито при-
ятелско поведение на руския представител в Белград, както преди, така и след
възникването на спора, и го обвинява, че е раздухал случаят до знанието на на
кабинетите и обществеността. Той отхвърля обвиняването на Розен в „русофо-
бия“. Когато отрича, въз основа на собствения си опит в Букурещ, твърдението
на Белград за некомпетентност по въпросите, свързани с ранга на дипломатите,
Стремоухов признава, „че го отдава само на местни, фактически обстоятелства,
но по принцип със сигурност го признава за неправилно“.

В бъдеще тамошното правителство трябва да се съобразява с подобни оп-
лаквания, „дори и само след консултация с представителите там“. Руският по-
литик обаче не подкрепя обвиненията на Радовиц срещу Шишкин, но обявява
че скоро той ще бъде преместен.

Относно германския демарш във Високата порта, Радовиц, който сам е из-
готвил инструкциите до Вертер, подчертава, че споразумението, постигнато с
Балхаусплац и Певчески Мост, е подчертано като „предпоставка и отправна
точка на нашата комуникация с Високата порта“. Германия не е възнамерява
едностранно да се обръща към турския кабинет с молба за разрешаване на
въпроса чрез „указ“ от султана; правителството в Берлин обаче „не може да бъ-
де държано отговорно“ за „погрешно или пристрастно тълкуване“ на правил-
ния демарш. „Съобщението“ до самата Висока Пор-та и изразеното в него
„очакване“, че Турция споделя възгледите, с които Русия и Австро-Унгария
също са съгласни, „не може да бъдат възразено“, защото съответства на закон-
ното искане на Високата Пор-та за разглеждане.

Радовиц повторя становището на Берлин, вече докладвано от Убри, че
въпросът се счита за „уреден“. Той изразява надежда, че съответните предста-
вители, особено в Ориента, отсега нататък ще се въздържат от всякакви лични
търкания и ще действат в тясно сътрудничество. Той смята за желателно руско-
то правителство да инструктира своите дипломатически и консулски предста-

вители да се придържат към тези правила за поведение, аналогични на многократните вече издадени германски инструкции.

Германският пратеник предлага незабавно преразглеждане, ако се появят допълнителни съобщения за различаващи се позиции между двата кабинета по въпроси на външната политика. Тези забележки са приети „приятелски и любезно“ от Стремоухов, чието решаващо влияние върху руската източна политика също е отбелязано от Радовиц, но руският политик не показва готовност да следва препоръките на германския дипломат.¹³¹⁰

След натовареният ден, първият от многобройните балове е насрочен за вечерта, на който германският пратеник очевидно отива неохотно. Той се чувстваше по-привлечен от светския живот, който достигна своя връх по време на карнавала.¹³¹¹

На следващата сутрин германският пратеник се среща отново с руския канцлер, който му прочита последния доклад на Игнатиев за черногорския инцидент, както и отговора му до руския посланик в Константинопол. Докато Игнатиев съжалява за отказа на княз Никола да се съгласи с разпита на свидетели в Спуж, Горчаков, подобно на Александър II, хвали „много коректната и премерена“ позиция на княз Никола, когото царят веднага поздравил за „мъдрата му смелост“. С прикрита критика към все още липсващото германско признание за поведението на Никола в неотдавнашната криза, руският канцлер отбелязва, че император Франц Йосиф също е изразил одобрението се на княза, преди да посочи, че Игнатиев е инструктиран от царят да смята въпроса за приключен и ще „остави всякакви протести на султана срещу изявлението на княза без отговор“. След това Горчаков за пръв път повдига въпроса за ранга на дипломатите в Белград. Той също „силно защитава“ Шишкин, но благодарни на Радовиц за разяснението относно на германския демарш към Константинопол. Канцлерът признава, че това наистина е довело до „погрешни доклади“, за които той държи отговорни турските министри. Той също сега смята въпроса за „напълно уреден“. За да избегне повторение, Горчаков най-накрая приема предложението на Радовиц от предишния ден и изразява намерението си да издаде циркуляр, с който да настоява пред всички руски мисии в чужбина да поддържат добри отношения с германските мисии.

Всъщност, на 14 февруари 1875 г. Радовиц успява да докладва за изпълнението на това намерение, след като Стремоухов му прочита циркуляра, лично подписан от царя, адресиран до руските дипломатически мисии в чужбина и консулските представителства в Ориента. Циркуляра подчертава желанието на монарха да укрепи и поддържа съществуващите „приятелски отношения [...] с всички европейски сили [...]“. Тъй като с Вилхелмщрасе и Балхаусплац се е развило „по-тясно разбиране на неотложните въпроси на външната политика, и особено към ориенталските дела“, царят нарежда на всички представители, „доколкото им позволява основното задължение към националните интереси, в официалните и личните си отношения... винаги да има предвид добрите от-

¹³¹⁰ PAAA, IABqIO, Bd. 24, Radowitz an Bismarck, Nr. 44, 12.2.1875, abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 116-123; s. a. ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BI, Nr. 2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 11.2.1875.

¹³¹¹ Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.303; s.a. ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr. 2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 11.2.1875.

ношения, съществуващи между руското правителство и другите чуждестранни сили, и особено с колегите им от Германия и Австро-Унгария.“

В случай на евентуални различия, външното министерство очаква „представителите да не действат като съдии по собствения си случай, а незабавно да представят подробен доклад по въпроса“.

След като Стремуков го информира, че Горчаков възнамерява да подчертае стойността на тази инструкция, като я подпише, руският политик иска от германския пратеник подобна заповед до германските консули в Ориента, надхвърляща всички съществуващи инструкции, тъй като тя „сър сигурност ще има най-добър ефект.“¹³¹²

Радовиц оценя руския циркуляр като „много добър“ и е доста благосклонно настроен към това искане. Очевидно обаче той се опасява, че с предложението си вече е превишил рамката за преговори, поставена пред него. Затова придружава доклада си с лично писмо до Буш, в което, позовавайки се на личното си авторство на идеята, иска „тя да не се отхвърля в Берлин и да се признае, че ние (което е напълно вярно) вече сме написали нещо подобно на представителите ни в Ориента. Ако и ние издадем циркуляр до всички консули там и съобщим това на Виена, това със сигурност ще е полезна мярка“.

Бисмарк обаче „не е склонен да проявява по-голяма отзивчивост към руснаците“ по принципни причини и частично се съобразява с искането, като инструктира съответно посолството в Константинопол, генералните консулства в Белград и Букурещ и консулството в Сараево.

Но наистина ли подобно циркулярно писмо е решение на основния проблем? Не е ли просто отложено, за да се предотврати по-нататъшен разрыв? Подобни директиви, издадени месеци по-рано на Шишкин и Розен, ясно показват незначителната стойност на такива циркуляри за отношенията с чуждестранни представители. И нито една от страните не е иска да признае своите грешки. Докато руските политици старателно избягват да порицават Шишкин, който е смятан за „персона грата“ в царския двор, Радовиц се опита да омаловажи значението на германския демарш във Високата Порта, като приписа на турците погрешно тълкуване на думите на Вертер. Той удобно пропуска собствения си апел към турското правителство да отхвърли сръбските искания, както и отказва на Горчаков да признае германската позиция. Най-малкият общ знаменател в крайна сметка е декларация за намерение и от двете страни да призоват дипломатите си в чужбина да избягват всякакви лични търкания и незабавно да проверят всички съобщения за противоположни позиции между двете правителства. Съществуващите разногласия между двете империи така се свеждат до лични провали от страна на съответните им дипломатически мисии или до политически маневри на външните министри. По-дълбоките причини за конфликтите, които словесно са омаловажавани като недоразумения, липсата на съгласуваност между властово-политическите интереси и взаимното недоверие по отношение на хегемонните стремежи на приятелската сила остават скрити.

¹³¹² PAAA, IABq41, Bd.14, Radowitz an Bismarck, Nr.43, 10.2.1875, IABq 10, Bd.24, Radowitz an Bismarck, Nr. 44, 12.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 122f.; s.a. ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 11.2.1875.

Въпреки това, Радовиц е доста доволен от резултатите в онези дни. Дори след първите си срещи с руските държавници, той смята задачата си за „напълно оправдана“, защото се оказва „необходима“ за „достигане до ясна и автентична дискусия по различни въпроси“. Радовиц смята, че се е сблъскал с „цяла поредица от големи и малки недоразумения“, които могат „лесно“ да бъдат разрешени чрез устна дискусия, защото без тяхното уточняване „създават постоянно неприятна атмосфера“. Той посочва по-специално Убри, но също и Игнатиев, като основен източник на „мътните води, вливащи се отвън“.

Освен изопачаващата телеграма за разговора му с Бюлов относно черногорския инцидент, руският посланик в Берлин докладва „постоянно злонамерено“ за процеса „Арним“, за „предполагаемата загриженост на Германия поради полско-руските дейности“ и „в същия дух“ за изявленията на Бисмарк за Алвенслебен, създавайки впечатлението, че германският канцлер прехвърля „цялата вина за евентуално възникнали неблагоприятни впечатления“, особено в последната фаза на черногорския инцидент, върху шарже д'афера, който действа „непохватно“, от когото е „много недоволен“ и затова трябва да го смени. Въз основа на това представяне, Алвенслебен е смятан от Александър II, Горчаков и петербургското общество за „жертва на грешки [...], допуснати във външното министерство в Берлин, които те не са желали да си признаят“.

Радовиц обаче смята, че „тактичното, лоялно и разбиращо поведение“ на секретаря на легацията е допринесло значително за постепенната промяна в това схващане сред „влиятелните кръгове“ и за разбирането, че замяната на посланик, който отсъства за по-дълъг период от време, с пратеник е „просто факт“ и нищо повече.

Германският пратеник смята руските „недоразумения и погрешни тълкувания“ по черногорския въпрос за разрешени. Случаят с Росен също му се струва приключил „по най-задоволителен начин“.¹³¹³

Той отбелязва със задоволство как тези частични успехи влияят и на отношенията с руските политици. Стремоухов не само винаги е приятелски настроен и отзивчив, но и Горчаков вече променя „надменното“ си отношение от първоначалните им срещи и се държи „безкрайно любезно и отзивчиво“. Руският канцлер дори го ласкае, изразявайки поздрав и към Надин фон Радовиц.¹³¹⁴

Докладите от Лангенау и Лофтс също създават впечатлението, че пристигането на Радовиц е заглушило слуховете, циркулиращи в руската столица. Английският посланик научава от различни източници, че германският пратеник е потвърдил желанието на Бисмарк „да действа сърдечно в съгласие с Русия по всички въпроси, свързани с Изтока, че германският канцлер отдава много голямо значение на общите действия на трите Северни империи и че целта на неговата мисия е да консолидира и укрепи отношенията между Германия и Русия“. Освен това, довереникът на Бисмарк задоволително е обяснил събитията около случая Розен, „заявявайки, че молбата за намеса на Портата е била направена поради недоразумение и че като наследник на Розен, ще бъде

¹³¹³ PAAA, IABi53 secr., Radowitz an Bülow, Privat, 10.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 107f.

¹³¹⁴ ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BI, Nr. 2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 11.2.1875; s.a. PAAA, IABi53 secr., Radowitz. an Bülow, Privat, 10.2.1875; Holborn, Mission, S. 108; Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S. 301.

назначен друг германския консул в Белград. „Накратко“, обобщава Лофтъс това което е научил до момента за мисията на германския дипломат, „за да използвам термините, използвани от колега, появата на господин Радовиц тук е представена като „ангел на мира“.¹³¹⁵

Австроунгарският посланик изразява подобно мнение, след като Стремоухов го информира за благоприятното впечатление, което Радовиц е създал досега. Директорът на Азиатския департамент е особено доволен, че Бисмарк, както смята, че може да заключи от предложението на Радовиц за циркуляра до дипломатическите представители в Ориента, е призовал германските дипломатически представители да отстъпят от последните спорове на Балканите.¹³¹⁶

Този положителен резултат е отразен и в статия на проправителствения „Journal de St. Petersburg“. Вестникът не коментира предварително мисията на Радовиц, а само съобщава за аудиенцията на германския пратеник при Александър II, излиза със съобщението на 13 февруари 1875 г.: „'C'est en raison meme des rapports intimes qui existent entre les deux cours imperiales et de la valeur que l'on attache de part et d'autre ä un echange Interrompu des vues politiques, qu'il a ete juge opportun ä Berlin de confier la gestion interimaires des affaires de l'ambassade ä un diplomate ayant rang de ministre plenipotentiaire et etant bien au courant de la situation, grace ä une activite diplomatique deployee pendant longtemps dejä et pour avoir rempli plusieurs annees durant des fonctions importantes au ministere des affaires et rangeres de l'empire d'Allemagne. Тези съображения expliquent suffisamment la mission dont Mr. de Radowitz [...] vient d'etre charge, de Gerer временно les affaires de l'ambassade d'Allemagne dans notre capitale, точно както retour de S[on] Afltesse] le princ de Reuss.“ („Поради близките отношения, които съществуват между двата императорски двора, и ценността, която и двете страни отдават на непрекъснатия диалог по политическите възгледи, в Берлин е счтено за уместно временно управление на делата на посолството да бъде поверено на дипломат с ранг на пълномощен министър, който е добре запознат със ситуацията, благодарение на дипломатическия си опит, и заеманите в продължение на няколко години важни постове в министерството на външните работи на Германската империя. Тези съобщения обясняват достатъчно мисията, с която г-н Радовиц [...] току-що е бил натоварен, да управлява делата на германското посолство в нашата столица до завръщането на Негово Височество принц Ройс.“)¹³¹⁷

Времето и съдържанието на тази публикация в полуофициалния вестник показват, че руската страна е имала нужда от седмица, за да се откаже поне публично, от първоначалното си недоверие към германския пратеник и да подкрепи германското обяснение за целта на мисията.

Радовиц сега се стреми да представи предишните си преговори в благоприятна светлина. От доклада на Лангенау за първото посещение на германския пратеник научаваме, че той е говорил „с голяма топлота за възстановените отлични отношения“ между Австро-Унгария и Русия, но веднага е „подчертал важността на доброто взаимно разбирателство с Германия“. След това той пра-

¹³¹⁵ PRO, F065, Bd.907, Loftus an Derby, Nr.60, 17.2.1875; s.a. Loftus, Reminiscences, Bd. 2, S. 125.

¹³¹⁶ HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrassy, Nr. 12G, 13.2. 1875.

¹³¹⁷ Това впечатление произтича от колекцията от изрезки от вестници, направени от самия Радовиц, която за този ранен етап от мисията му, се съобщава само в една статия от „Хамбургер Нахрихтен“ и една от „Журнал дьо Санкт Петербург“, и двете с дата 9 февруари 1875 г. ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, C, Nr. 1, Bd. 1.

ви преглед на предишните си дискусии с евфемистични термини, като първо подчертава отличния прием, който неговите кратки уверения на Вилхелм I относно мироопазващата функция на съюза на трите държави, са получили от Александър II. В разговорите си с Горчаков и Стремоухов той допълнително заявява, че се е стремил предимно да „разсее неблагоприятното впечатление“, оставено в Санкт Петербург от въпроса за ранга на германския дипломат в Белград. Той изрично посочва на Лангенау неточния доклад на Игнатиев за обжалването до Портата, но признава, че великият везир е „използвал“ тази възможност, за да каже „неприятни неща“ на сръбския агент. Радовиц допълнително посочва, че Берлин няма да върне обратно Розен защото „не се вписва там поради характера си“ и е в противоречие с колегите си. В знак на желание то си да поддържа добри отношения с двете съседни сили, Бисмарк ще инструктира консулите си в Турция да развиват добри отношения с колегите си от Русия и Австро-Унгария, като Санкт Петербург ще последва примера му и вероятно ще желае да се придържа към Виена.¹³¹⁸

Въпреки докладите си за състоянието на преговорите между руското правителство и германския пратеник, които са сходни по тон, Лангенау и Лофтъс стигат до съвсем различни заключения. Докато английският посланик вече не приписва „никакъв практически резултат“ на мисията и предсказва, че „тя няма да е продуктивна и ще осуети собствената си цел“, а Дерби според тези доклади вече я определя като „провал“, Лангенау поради благоприятното си впечатление от Радовиц, е убеден, че довереникът на Бисмарк, дори и „не особено удобен“ за руското правителство, е „призван да донесе много добро“. Важно е да се отбележи, че дипломатът вижда гаранция за успеха само ако желанията на неговия германски колега за продължаване на добрите отношения между трите империи са „искрено намерение, което засега не е причина за съмнение.“¹³¹⁹

Тъй като впечатленията на Стремоухов също са предимно положителни, Лангенау е убеден в „много помирителния характер“ на мисията на Радовиц. Бисмарк очевидно е осъзнавал, че поведението му на Балканите, и в Испания, не може да има благоприятни последици за взаимните отношения в рамките на Тройния съюз и затова се стреми да компенсира пропуснатото чрез Радовиц.¹³²⁰

Австроунгарският посланик напълно погрешно преценил намеренията на Бисмарк, защото именно това впечатление, според него, трябва решително да се избегне, както ще покажат новите инструкции, издадени от канцлера след пристигането на първоначалните доклади на пратеника.

Първоначално Бисмарк се обръща към доклада на Вердер от 4.2.1875 г., в който германският военен аташе съобщава за униатските православни покръствания на поляците, и преразказал изявления на царя за отношенията му с Полша и Ватикана.

¹³¹⁸ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S.308f.

¹³¹⁹ HHStA, PAX, Bd. 67, *Langenau an Andrassy*, Nr.12D, 13.2.1875, LRO, *Derby Papers*, 16/1/22, *Loftus an Derby*, *Private*, 17.2.1875, PRO, F0918 (*Amphill Papers*), Bd. 50, *Loftus an Russell*, *Private*, 17.2.1875. *Gegen über Derby meinte der Botschafter am gleichen Tag, die Mission „is more likely to awaken distrust than to put confidence“.* LRO, *Derby Papers*, 16/1/22 *Loftus an Derby*, *Private*, 17.2.1875, *Derby Papers*, 17/1/6, *Derby an Russell*, *Private*, 22.2.1875, *Copy*.

¹³²⁰ HHStA, PAX, Bd.67, *Langenau an Andrassy*, Nr.12G, 13.2.1875.

На 9.2.1875 г., той инструктира Радовиц настоятелно да призове военният аташе „да не се доверява и да не счита за авторитетни онези лица, които по повод събитията с покръстването в православието на униатите, изразят мнение, различно от това на НВ император Александър“, и да се въздържа от изразяване на същото задоволство от събитието, както царят, от съображения за чувствителността на папата. Този упрек към Вердер сега заслужава особено внимание след последния разговор между Радовиц и Александър II, защото последвалите забележки на Бюлов придобиват нова актуалност в светлината на ясното отхвърляне от царя на мерките на Бисмарк от „Културкампфа“ и в крайна сметка разкриват по-нататъшният разрыв между двете сили.

Бюлов подчертава, че онези хора в Санкт Петербург, които „неправилно преценяват истинското състояние на нещата и собствените интереси на Русия, изразяват възгледи за църковните дела и особено за предприетите мерки и постигнатите последици срещу католическата пропаганда“, са „не точно ултрамонтаниски“, въпреки това гледат на „борбата срещу Рим, наложена на Берлин, с неприятелски поглед и не могат да бъдат смятани за приятели на Германия“. Въпреки това, безпристрастната оценка на настоящата европейска ситуация и миналите конфликти между Русия и Ватикана не разкрива, че отношенията между папата и царя са фундаментално добри. Германия „едва сега е ангажирана в борбата срещу Курията [...], защото последната, във войната си срещу невярващите и срещу цялото буржоазно общество, е посочила Германия като своя основна цел“ и се стреми да я „изолира“. След като Светият престол победоносно приключи тази битка, той веднага ще се обърне срещу царския двор, защото ултрамонтанистите „никога не могат да бъдат приятели на гръкокатолическия (православен) императорски дом и Русия“.¹³²¹

Докладът на Радовиц за изявленията на Александър II по отношенията с Рим все още не е получен в Берлин. Разказът на Бюлов все още се чете като директен отговор на забележките на царя. Той създава впечатлението, че Вилхелм-царска възнамерява да започне нов опит за европеизиране на Културкампфа, този път насочен към Певчески Мост. Дори без изрични заповеди до Радовиц или Вердер, може да се предположи, че и двамата германски представители са ще привлекат вниманието, чрез дискусиите си в Петербург, към предполагаемите опасни цели на Ватикана за Русия. Очите на царя е трябвало да бъдат отворени за истинската природа на ултрамонтанизма, за да го разубедят от търсенето му на разбирателство и начин на общуване с папата и да го насочат към течението на германския Културкампф. Затова държавният секретар набързо изпраща на германския пратеник доклад от Рехенберг за поверителна информация, в който генералният консул от Варшава съобщава за ожесточени атаки в полските вестници срещу Русия по повод на униатските покръствания.¹³²²

В този контекст държавният секретар насочва вниманието на Радовиц към съобщение от испанския външен министър Кановас дел Кастильо до Хацфелдт, според което испанското правителство е получило от държавния секретар кардинал Антонели уверението за скорошно признаване и изпращане на нунций,

¹³²¹ PAAA, IABi54, Bd.1, Bülow an Radowitz, Nr.116, 9.2.1875.

¹³²² PAAA, IABi54, Bd.1. Bülow an Radowitz, Nr. 118, Vertraulich, 11.2.1875; s.a. ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr. 48, 8.2.1875.

„без да е направена каквато и да е отстъпка от негова страна по висящи религиозни въпроси.“¹³²³

Естествено, Александър II не е смятан за ултрамонтанист на Вилхелмшрасе. Но не го ли поставят усилията му да заеме помирителна позиция спрямо Католическата църква, от гледна точка на Германия, в служба на Ватикана?

От гледна точка на Берлин, този конфликт засяга не само двете пряко замесени страни; по-скоро той представлява многостранен и международен проблем, чиято тежест трябва да бъде споделена от мнозина. Следователно, в очите на Бисмарк, обективно неутралната позиция от страна на Русия, ако изобщо е възможна, вероятно вече е равносилна на заемане на страна, защото отказът активно да се отхвърли ултрамонтанизмът означавал нейното пасивно съгласие.

Пристигането на първите доклади на Радовиц предизвиква трескава дейност на Вилхелмшрасе, тъй като сега е необходимо да се определи по-нататъшният ход на действията в Санкт Петербург, като се издадат нови инструкции на пратеника. Император Вилхелм I вече има „чувството“, че Радовиц е пристигнал „в точния момент“ и е „разсеял малките облаци“ „решително и по най-задоволителен начин“.¹³²⁴

За разлика от това, лошото настроение на Бисмарк не се подобрява ни най-малко след тези доклади, за голямо огорчение на неговия щаб. Радовиц в мемоарите си се позовава на забележката на монарха и твърди, че след разрешаването на Балканските проблеми, т.е. след 12 февруари 1875 г., той „няма други специални задачи от висшата политика за изпълнение“, и според последващо допълнение към ръкописа, просто е продължил „натрупаната и изморяваща работа с ежедневните дела“ без „експертната помощ на Алвенслебен“, създавайки впечатлението, че целта на мисията му вече е изпълнена за пълно удовлетворение на Берлин, но резултатите от преговорите в Петербург изобщо не удовлетворяват германския канцлер.¹³²⁵

Напротив, той вижда Радовиц като „вече донякъде повлиян от московците“ и затова се чувства задължен да „го посъветва да предприеме по-провокативен подход“.¹³²⁶

На 15 февруари 1875 г. той отново обсъжда подробно непосредствения доклад на Радовиц за аудиенцията при царя, като първо обръща внимание на проблема с полската агитация. Макар че демонстративно мълчи за подозренията си относно ролята на Горчаков, той работи енергично, за да изчисти германското правителство от подозренията на монарха, че го обвинява в подкрепа на полските ултрамонтанистки усилия срещу Германия; Берлин „никога“ не се

¹³²³ PAAA, Botschaft Petersburg, P.12, Bülow an Radowitz, Nr.119, 11.2.1875.

¹³²⁴ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.5, Bülow an Radowitz, Privat, 16.2.1875; fehlerhaft abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 114-116, hier S. 114.

¹³²⁵ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, B III, Nr. 4, Bd. 2, Limburg-Stirum an Radowitz, Privat, 16.2.1875, ebd., B II, Nr. 7, Bd. 1=1 a, Busch an Radowitz, Privat, 27.2.1875, ebd., Busch an Radowitz, Privat, 23.2. 1875; die letzten beiden Briefe wurden abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 140-143 u. 124f., Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S. 303. Ebd., vgl. ZStA-P, 90 Ra I, NL Radowitz, Nr. 9., ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 7, Bd. 1 = 1 a, Busch an Radowitz, Privat, 7.3.1875, fehlerhaft abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 143f. По този начин Буш коригира погрешното впечатление, което е създал в по-ранна кореспонденция, че Бисмарк е бил изключително доволен от първоначалните доклади на Радовиц. Busch an Radowitz, Privat, 22.2.1875, ebd., Busch an Radowitz, Privat, 27.2.1875, ebd., S. 123f. u. S. 140-143.

¹³²⁶ PAAA, IABi53, Bd. 3, Bismarck an Radowitz, Nr.126, 15.2.1875, Holborn, Mission, S. 110-113.

е страхувал, „че тези подстрекателства могат да намерят подкрепа у император Александър“. Съобщенията от Берлин имат само за цел да предадат наличната информация „за машинациите на нашите общи врагове [...] поверително на най-висшата власт в Санкт Петербург“, „не защото се страхуваме от руската подкрепа за поляците, а защото се страхуваме, че последните ще бъдат развълнувани от фалшивата претенция за такава подкрепа“. Заедно с Вердер, Радовиц трябва да осигури достигането на „истината“ до царя, че правителството в Берлин осъжда всички елементи, враждебни към двамата монарси и тяхното приятелство, а именно поляци, йезуити, но също така ултрамонтанистки и реакционни кръгове в Австрия, както и профренските групи в Санкт Петербург, „за да се бори с тях съвместно с Русия, но ни най-малко, от страх, че те биха намерили благоволенieto на Негово Величество император Александър.“¹³²⁷

За Бисмарк целият въпрос е толкова важен, че се връща към него на следващия ден в лично писмо, в което поставя под въпрос твърдението на Радовиц, че преобладаващото впечатление на Александър II за германските подозрения произтича от Убри. Канцлерът не изключва напълно влиянието на посланика, като се има предвид, че руският дипломат е католик и вероятно има специални отношения със свещениците, той смята за също толкова възможно писмото от Вилхелм I до Вердер, с което не е запознат, и погрешно изпратено по пощата, да е създадо това жалко впечатление у Александър II, тъй като формулировката му „вероятно не е обмислена дипломатически“ и „тълкувателно“ и не е нито намерението на императора, нито отразява „мнението“ на Вилхелм II. Следователно прегледът на текста може да предостави ключови прозрения за „ролята на Убри.“¹³²⁸

Въпреки това енергично отричане на всякакви подозрения относно очевидната политика на царя спрямо Полша, остава открит въпросът дали Бисмарк наистина се е чувствал сигурен в симпатиите на Александър II по този въпрос. Дори и да не е таял подозрение към руския монарх, въпреки това е дори по-важно, да следи отблизо неоспоримото участие на руското правителство в полските дела. В този дух, на 18 февруари 1875 г. Бюлов критикува небрежността на руските цензори във Варшава заради гневните статии в полските вестници, които продължават да проповядват за компромис с Русия и предстоящата война между Берлин и Санкт Петербург.¹³²⁹

В същия ден той информира и Радовиц за срещата в Познан между двама лидери на лужическите вени (лужичките сорби) и говорителите на полската агитация. Двата са известни панславянски пропагандатори в Саксонска и Пруска Лужица, а седмичният вестник на панславянската асоциация, който те председателстват, е основан със значителна субсидия от руското правителство. По-нататъшната финансова подкрепа на вестника от Санкт Петербург, както и

¹³²⁷ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BIII, Nr. 4, Bd. 2, Bismarck an Radowitz, Privat, 16.2.1875;

¹³²⁸ PAAA, IABgll, Bd.41, Bülow an Radowitz, Nr. 132, 18.2.1875; zur polnischen Presseagitation s. ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr. 53, 15.2.1875, Resume des journaux polonais etrangers du 14 Fevrier 1875, ebd., Gazeta Torunska, Nr.32, 10.2. 1875, Übersetzung, ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr.54, 16.2.1875, ebd., Dziennik Polska, Nr.35, 13.2.1875, ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr. 55, 17.2.1875, Resume des journaux polonais etrangers du 16 Fevrier 1875.

¹³²⁹ PAAA, IABgll, Bd.41, Bülow an Radowitz, Nr.132, 18.2.1875; Rechenberg an Bismarck, Nr. 53, 15.2.1875, Resume des journaux polonais etrangers du 14 Fevrier 1875, ebd., Gazeta Torunska, Nr. 32, 10.2. 1875, Übersetzung, ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr. 54, 16.2.1875, ebd., Dziennik Polska, Nr. 35, 13.2.1875, ebd., Rechenberg an Bismarck, Nr. 55, 17.2.1875, Resume des journaux polonais etrangers du 16 Fevrier 1875.

дейността на единия от двамата, като негов редактор „в съчетание с опозиционния характер на гореспоменатия седмичник и новоустановените връзки с полската революционна партия, могат да раздвижат общественото мнение в гореспоменатите региони“. Затова на пратеника е наредено „конфиденциално да обърне внимание на този въпрос при следващата подходяща възможност“.

Друга важна тема в новите инструкции към германския пратеник на Нева е черногорският въпрос. Междувременно Убри изпраща на Бюлов статия, която според руснаците е вдъхновена от германци.¹³³⁰ Константинополският вестник „*Phare de Bosphore*“, изобразява германо-руските отношения, силно обтегнати поради Черногорския инцидент, но е потърсен от „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ с молба за официално опровержение.¹³³¹

Бисмарк отхвърля молбата, твърдейки, че официално или дори неофициално опровержение ще даде на статията „твърде голямо доверие“. В безпогрешна аналогия с речта си в Райхстага от 4 декември 1874 г., канцлерът заявява, че споразумението между трите империи е „достатъчно твърдо, височайшо и твърде очевидно за всички, които желаят да го видят“, за да сметне за необходимо да противодейства на потенциалните последици от подобна статия, на която ще повярват онези кръгове, „върху които дори опровержението няма да има ефект“. Бюлов възлага на Радовиц да информира Горчаков за съдържанието на указанията от Вилхелмшрасе за да сигнализира на Певчески Мост, още веднъж своята готовност и желание да постигне възможно най-доброто споразумение; но всъщност иска да ограничи сътрудничеството си до „строго необходимото“ за да намали и същевременно да избегне всякаква отговорност за различията, идващи от Санкт Петербург, за които германското правителство не може да бъде успокоено, защото не може да приеме изобщо френско-руското сътрудничество.¹³³²

Бюлов съобщава на германския представител, че след като е прочел доклада на Алвенслебен за споразумение между Русия и Франция, „Бисмарк си припомнил старото предупреждение, че грешникът, който се разкайва, предизвиква повече радост от праведника. Франция жъне повече благодарности за малката услуга, която е оказала на Русия в Черногорския въпрос, противно на обичайната си практика, отколкото Германия, която оказва приятелско отношение всеки ден“. Канцлерът все още не смее да се обърне с пълна сила към деликатната тема за френско-руските близки отношения и затова инструктира Радовиц да използва тази забележка към Горчаков само в „шеговит тон“.¹³³³ Но канцлерът изобщо не смята това руско поведение за забавно. В личното си писмо от 16 февруари 1875 г. той отново увещава довереника си в Санкт Петербург да не създава впечатление на река Нева, че германският подход в случая с Черна гора изисква „каквото и да е прикриване или умилюствяване. Бяхме смъмрени от Горчаков чрез телеграмите на Алвенслебен като раболепни стари слуги, които веднъж са заподозрени, че не се качват достатъчно бързо по стълби-

¹³³⁰ PAAA, Botschaft Petersburg, P.12, Bülow an Radowitz, Nr.133, 18.2.1875.

¹³³¹ Холборн, предполага, че авторът е руски. Holborn, Mission, S.82; PAAA, IABq 109, Bd. 1, Phare de Bosphore, Nr. 22, 30.1.1875.

¹³³² PAAA, IABq 109, Bd. 1, Bülow an Radowitz, Nr.123, Vertraulich, 13.2.1875, Holborn, Mission, S. 109. ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BII, Nr.7, Bd. 1=1 a, Busch an Radowitz, Privat, 27.2.1875, s. Holborn, Mission, S. 141.

¹³³³ PAAA, IABq41, Bd.14, Bülow an Radowitz, Nr.125, 15.2.1875, abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 109f.

те¹³³⁴, докато незначителната френска услуга е високо оценена. Който се опитва да се прави на глупак, бива изяден от козите“, казва нашият селянин. „Пропуснахме реципрочността.“ Бисмарк не е възнамерява, както изрично добавя, тези думи да се тълкуват като искане за руско извинение. По-скоро Радовиц трябва да осъзнае с неприятна изненада, че той, повече от Горчаков, би могъл „да се оплаче от липса на внимание“. „Вашето вътрешно чувства“, сигурен е канцлерът, „ще ви помогне в избора на точните думи.“

След анализ на текущите отношения със Санкт Петербург, той накрая добавя: „Оплакванията за непроменимото минало никога не са полезни за сила, с която искаме да остане приятел; но привидната дори най-малка липса на уважение, за която да се упрекваме и за която да се реваншираме, е полезна за истински приятел, какъвто е император Александър, но за стратег като Горчаков това е просто отстъпка, която той приема като полезна основа за действия, без никаква благодарност.“¹³³⁵

Докладите на Радовиц успокояват съмненията на Бисмарк относно лоялността на царя и дори увеличават нейното значение за поддържането и възстановяването на приятелските отношения, но още повече засилват недоверието на германския канцлера към руския му колега. Един срещу друг стоят двама сродни държавници, обединени от много общи черти на характера, но сякаш разделени от един решаващ критерий. И двамата смятат придобиването на лично влияние и разширяването на държавната власт за най-висшата цел на живота им, така че и двамата могат да бъдат описани като политици стемящи се към властта. Но един все по-значим фактор обаче отличава Бисмарк и Горчаков: политическа цел. Докато Бисмарк, от 1871 г. насам, поставя властта в служба на политиката за сигурност и издига принципа на завършеното германско обединение, и не иска по-нататъшно разширяване, а Горчаков издигне концепцията за „териториално придобиване“.¹³³⁶ Предвид тези диаметрално противоположни цели, може ли изобщо да съществува трайно политическо приятелство между двете империи?

Предвид липсата на други пътища за подкрепа в рамките на Европейската общност на великите сили, Бисмарк смята, че е спешно необходимо Германският Райх да укрепи все по-крехките си връзки с Русия възможно най-бързо. Канцлерът смята уреждането и изясняването на оставащите различия в мненията на Изток за първа стъпка в тази посока, като основната му цел е да отклони вниманието от отговорността на Германия за тези конфликти, за да получи ново пространство за маневриране в двустранните отношения. В този дух новите му инструкции към Радовиц относно аферата „Розен“ не оставят никакво съмнение за истинските причини за тези спорове. След докладите на пратеника за

¹³³⁴ Показателно е, че преписът от писмото на Бисмарк, съхраняван в РААА, пропуска твърдостта на неговата преценка и заменя този пасаж с изречението: „Бяхме порицани от Горчаков чрез телеграмата на Алвенслебен като стари приятели, които веднъж са заподозрени, че не са се появили достатъчно бързо.“ РААА, IABi53 secr., Bismarck an Radowitz, Privat, 16.2.1875.

¹³³⁵ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, VIII, Nr. 4, Bd.2, Bismarck an Radowitz, Privat, 16.2.1875, s. Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.302; Lucius von Ballhausen, Bismarck-Erinnerungen, S. 74.

¹³³⁶ Тук не съм съгласен с автора, Горчаков също отрича териториалното разширение на Русия, а иска да я издигне като равноправна велика сила на останалите, основно на Англия, което е невъзможно без най-тесния съюз с Германия и тук е основното неразрешимо негово противоречие, чието голямо разочарование ще дойде на Берлинския конгрес! (б. пр.)

руските възгледи по въпроса за ранга на германския консул в Белград, на Вилхелмшпрасе преобладава мнението, че преговорите с Певчески Мост са проведени „донякъде твърде снизходително“ по този въпрос. Докато Русия разглежда германския апел към Турция „като вид престъпление“, Бюлов информирал Радовиц на 16 февруари 1875 г., Германия го вижда просто като свое „право, принудено от сръбското правителство и отношението на консулите там“. Следователно, този демарш не следва да се счита за „предполагам“ апел, а по-скоро за „съвсем реален апел“, ако „въпросът не се разреши от само себе си“.¹³³⁷

Бисмарк е особено раздразнен от този проблем и руската позиция, защото Стремоухов използвал термина „*pas la moindre fissure*“ (без най-малка пукнатина), който Александър II използвал към Радовиц, в разговор с Алвенслебен именно във връзка с въпроса за етикета, а германският канцлер вижда в това „ясен знак, че нашето поведение в сръбския въпрос е представено на императора с тази доста рядка дума, т.е. като „пукнатина“.¹³³⁸

Следователно той инструктира Радовиц „открито“ да посочи, по дадения повод, „че колкото повече ние, сме по-склонни да подкрепяме руската политика на Изток, толкова повече по маловажни въпроси, където трябва да запазим достойнството си без никакви политически скрити мотиви срещу наглостта на една арогантна и тромава малка държава, толкова повече не можем да разчитаме на доброволната подкрепа на съответните руски представители и да се надяваме, че те ще разсеят всяко съмнение сред нашите приятели относно близките отношения между двата имперски двора.“ Берлин „с благодарност ще призна“ подобна реципрочност на германската подкрепа по важни и не толкова важни въпроси, ако Шишкин беше използвал много по-силното руско влияние в Белград, за да накара сръбското правителство да се отнася учтиво с германския представител“.¹³³⁹

Радовиц докладва лично на Берлин, че „вече няма да обсъжда въпроса, ако е възможно, и предполага, че в Берлин този и свързаните с него въпроси вече ще бъдат окончателно погребани“. Бюлов се връща към въпроса Розен-Шишкин още веднъж на 20 февруари 1875 г. и подчертава желанието на Бисмарк, германският пратеник „от време на време“ да споменава отново инцидентите в Белград при „неофициален повод“ и да посочи, че произходът на раздора в Санкт Петербург „се крие единствено и изключително в действията на Шишкин, защото е ескалирал един незначителен въпрос „в конфликт чрез агитация и подстрекателски доклади“. По отношение на втория спорен въпрос между двете правителства, за германското обжалване пред Високата Порта, Бюлов изостря тона си, обвинявайки германското правителство в „изопачаване на фактите“. Той твърди, че нотата пред Портата не е предшествана от опит за разбирателство с Петербург, а е резултат от неуспешни опити за постигане на споразумение.“ Той твърди, че тази нота е „възможност“, за Берлин да инфор-

¹³³⁷ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 5, Bülow an Radowitz, Privat, 16.2.1875, s. Holbom, Mission, S. 114.

¹³³⁸ PAAA, IABq 10, Bd.24, Bismarck an Radowitz, Nr.127, Vertraulich, 16.2.1875, fehlerhaft abgedruckt in: Holbom, Mission, S. 113f.; der Erlaß bildete ursprünglich den Schlußabsatz der Instruktion Nr.126, wurde dann auf Anweisung Bismarcks in separato als vertrauliche Order abgeschickt, PAAA, IABi53, Bd.3, Bismarck an Radowitz, Nr. 126, 15.2.1875, Holborn, Mission, S. 113, Anm. 1.

¹³³⁹ PAAA, IABqIO, Bd.24, Bismarck an Radowitz, Nr.127, Vertraulich, 16.2.1875, s. Holborn, Mission, S. 113. Бюлов отново обсъжда случая Розен с Убри и го информира за предстоящото завръщане на генералния консул в Белград. HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 15, 21.2.1875.

мира Константинопол, „както са правили и с другите сили“, за предприетите в Белград стъпки. Германското правителство смята позицията си за легитимна: „Апелът към височайшия господар, винаги ще остане последна мярка за принуждаване на държавите под суверенитета на султана да изпълняват задълженията си съгласно международното право.“

Това оправдание е още по-очевидно в случая с Розен, тъй като генералните консули в Белград са демонстрирали своята легитимност.¹³⁴⁰

Въпросът ще бъде обсъден на Великия съвет на султана и ще а бъде разрешен само с одобрението на Портата. С предупредителен пръст Бюлов завършва, обръщайки се към обвинението на Стремоухов, че Берлин се е поставил в услуга на Константинопол по този въпрос. Позовавайки се на по-ранен доклад на Ройс, според който Русия все повече не признава приноса на Германия за благоприятната ситуация на Балканите от 1871 г. насам, той ясно заяви на руското ръководство, „че не ние, а другите, извличат основната полза от обстоятелството, че солидарността на трите имперски двора изглежда стабилна на Изток“. Русия, в частност, „извлича най-голяма полза за собствените си цели от сътрудничеството с нас“.¹³⁴¹ Дали Бюлов неусетно намеква за възможна преориентация на германската Балканска политика, във вреда за Русия?

Последователно критичният тон на директивата към Радовиц разкрива, че на Вилхелмшпрасе не са доволни от отхвърлянето на пратеника на вината на Розен в белградския спор и последвалото германо-руско напрежение. За Бисмарк е ясно, че Шишкин, който по това време се е превърнал за негова в „черна овца“ е отговорен за ситуацията. Въпреки всички пропуски и недостатъци на германския генерален консул, той е допринесъл решаващо за избухването и ескалацията на спора. Той го е смята за отговорен за гнева на царя, който е описал като „дело на Шишкин“.¹³⁴²

Това създава двоен проблем: от една страна, да разсее недоволството на Александър II, причинено от личното влияние на Убри, Игнатиев и всъщност на Шишкин, а от друга, да напомни на руското правителство за многократно отправеното искане за реципрочност, на което Русия не отговоря, не само по въпроса за ранга консула в Белград. Бисмарк тактически проникателно се опитва да направи това искане за германската реципрочност приемливо за руснаците, като посочва дисбаланса в съответните интереси: Докато Германският Райх очаква доброволна подкрепа за германските планове по маловажни, дори незначителни политически въпроси, той едновременно обещава германска помощ за преследване на руските амбиции по въпроси от най-висока важност, като например Източния въпрос. Бюлов повторя тази позиция на германското правителство, когато писал лично до Радовиц на 16 февруари 1875 г., заявявайки, „че ние нямаме какво да поправяме или да искаме оправдание: напротив, ние искаме само добри условия за себе си и нашата приятелска пози-

¹³⁴⁰ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.7, Bd. 2=1 a, Radowitz an Busch, Privat, 14.2.1875, abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 116f., Anm. 3.

¹³⁴¹ PAAA, IABq 10, Bd.24, Bülow an Radowitz, Nr.134, 20.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 135-137.

¹³⁴² ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.7, Bd.1=1a, Busch an Radowitz, Privat, 27.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 141.

ция“.¹³⁴³ А полуучихме студено и пренебрежително отношение към нашите желания (случаят с корба „Густав“)“.¹³⁴⁴

Така Бюлов разкрива несигурното състояние на руско-германските отношения с всичките му заплашителни подробности. Докато Санкт Петербург последователно и незабавно иска от германските служби да защитават собствените му интереси и дори привидният, камо ли действителен отказ, Петербург проявява негодувание и раздразнение, достигащи до най-високите кръгове, Берлин не може да разчита на руската добра воля дори по въпроси от третокласен ранг. На каква цена тогава Певчески Мост е готов да подкрепи първостепенните германски интереси? Дали Петербург, чрез намеците на Берлин за ползите от сътрудничеството в рамките на Съюза по Източния въпрос, ще си спомнил за важността на Германия? Дали Горчаков ще разбере правилно шеговитата забележка на Бисмарк за надеждността на Франция, правейки така ненужни по-нататъшните сондиращи в тази посока от Радовиц?

Докато тези нови инструкции се изготвят в Берлин, в германското посолство на река Нева настъпва леко успокоение. Както се очаква, на 17 февруари 1875 г. Алвенслебен излиза в отпуск за няколко седмици, одобрен от Бисмарк. На Вилхелмшрасе са наясно с пагубното впечатление, което това отзоваване може да направи върху младия дипломат. Затова, на следващия ден след връчването на заповедта от 15 февруари 1875 г., Бюлов се чувства длъжен да разсее всички съмнения, които Алвенслебен може да има, че това пътуване до Берлин, че то не е наказание без връщане, а секретарят на легацията „с удоволствие ще използва свободното си време и ще се върне заедно с посланика или по-рано“.¹³⁴⁵

Въпреки цялата си дружелюбност и лоялност към Радовиц, Алвенслебен, не може да преодолее „неприятното чувство на пренебрежение“, и този неочакван домашен отпуск, той възприема като пореден акт на дискриминация, защото понижаването му на второстепенна позиция, го лишава от всякаква възможност да играе водеща роля в оформянето на германо-руските отношения.¹³⁴⁶

Графикът на Радовиц през тази втора седмица, засенчен от инцидента със съпругата му и смъртта на зет му, руския политик Карл фон Петерсон, е зает от светски задължения. „Ужасният забързан ритъм“ без никакви „удоволствие“ от първите няколко дни, в които „всичко е работа“, сега за кратко отшумява.¹³⁴⁷ Дори „най-трудната част от първоначалните запознанства и представяния“ в дипломатическия корпус и сред великите князе вече е завършена.¹³⁴⁸

На 14 февруари 1875 г. пратеникът пише на Буш: „Ще ви разкажа за Санкт Петербург, когато се върна; предполагам, че не очаквате никакви общи наблюдения в писмен вид.“ След това мистериозно неясно изявление, Радовиц поне

¹³⁴³ PAAA, IABq 10, Bd.24, Radowitz an Bismarck, Nr.44, 12.2.1875, Marginalie Bismarcks. Бележка в полето на Бисмарк. Холборн погрешно чете „Клюките на Шишкин“. Holborn, Mission, S. 123.

¹³⁴⁴ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 5, Bülow an Radowitz, Privat, 16.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 116.

¹³⁴⁵ PAAA, Botschaft Petersburg, P.II/14, Bülow an Radowitz, Tel. Nr.22, 16.2.1875, s.a. ebd., Bülow an Radowitz, Tel. Nr.21, 15.2.1875, ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BII, Nr. 7, Bd.2=1 a, Radowitz an Busch, Privat, 17.2.1875.

¹³⁴⁶ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 11.2.1875.

¹³⁴⁷ Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.304f. sowie die Briefe von Radowitz an seine Frau vom 18., 20., 22. und 24.2.1875 in ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1.

¹³⁴⁸ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 17.2.1875.

посочва, че престоят го интересува „съвсем извънредно и би го заинтересувал още повече“, ако не се налагае „да посещава толкова много досадни хора по служба всеки ден, което губи по-голямата част от времето му“. Дали текущите дела, както и досадните запознанства, вечери и балове, ще запълнят оставащите дни от престоя му на река Нева?

Радовиц едва ли е доволен от тази перспектива и затова изрично моли Буш да го уведоми, „ако научи от държавния секретар, че все още има нещо специално, което трябва да свърши тук“.

Очевидно дадените досега инструкции не позволяват на пратеника да предприеме каквито и да било по-нататъшни действия. Освен това, Радовиц преценя погрешно резултатите от преговорите си, вярвайки, че вече е изпълнил инструкциите си. Пристигането на новите директиви от Берлин обаче му изясняват значителните несъответствия в оценката му на ситуацията и го съветват да използва по-предпазлив език оттогава нататък.¹³⁴⁹

Различните изявления на Радовиц и Бюлов за завръщането на Розен вече разкриват първоначалните разногласия между германското правителство и неговия представител в Санкт Петербург. Допълнителни разногласия възникват когато държавният секретар докладва в Санкт Петербург за отказа на Вилхелмщрасе да опровергае статията във „Фар дьо Босфор“, докато в същото време пратеникът на Нева, чрез своя довереник Буш, се опитва да прокара опровержение в „Норддойче Алгемайне Цайтунг“. Причината е, че Горчаков и Стремоухов в многократните си коментари за тази „забележителна статия“ поставят голям акцент върху очернянето на Германия, и Радовиц отбеляза с безпокойство как на Певчески Мост има общо убеждение, че този турски вестник е „свързан с Вилхелмщрасе или поне косвено облагодетелстван от германското посолство в Константинопол“. Но веднага се отказва от това искане, след като получава указанията на Бюлов, и не го споменава, когато на 20 февруари 1875 г., след разговор с руския канцлер, отново се връща към статията от вестника в доклад до Бисмарк.¹³⁵⁰

Според тези твърдения Горчаков смята че „недвусмислен упрек“ към вестника ще е уместен, защото „от по-рано“ на Босфора съществува убеждението „за връзката на вестника с германското посолство в Пера“, а „автентичното“ изясняване на общественото мнение „винаги е нещо добро“. Докато Бисмарк контрира твърдението на Горчаков за общото убеждение в предишна връзка между вестника и германското посолство с недвусмисленото „Няма начин“ в полето, Радовиц признава пред руския канцлер в разговора си, характеризира се с „доверителен тон“ и проведен с „пълна откритост“, предишна връзка между „Фар“ и германската мисия на Златния рог, но отрича всяко подобно вдъхновение от страна на настоящия посланик.

Горчаков не иска да опровергава тази версия, но смята за много възможно редакторите на вестниците да се свързват с по-нископоставени служители и след това да са „злоупотребяват“ с името на посолството.¹³⁵¹

¹³⁴⁹ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.7, Bd. 2=1 a, Radowitz an Busch, Privat, 14.2.1875.

¹³⁵⁰ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.7, Bd. 2=1a, Radowitz an Busch, Privat, 17.2. 1875, 18.2.1875.

¹³⁵¹ PAAA, IABqlO, Bd.24, Radowitz an Bismarck, Nr.50, Vertraulich, 20.2.1875, Holborn, Mission, S. 129-134; s.a. ebd., IABi53 secr., Radowitz an Bülow, Privat, 20.2.1875, fehlerhaft abgedruckt in: Holborn, Mission, S. 127-129.

Радовиц признава погрешната преценка на възгледите на Бисмарк по въпроса за етикета в Белград. Докато в писмо до Буш той уверено подчертава, че последният му доклад по въпроса съответства „изцяло на желанията“ и инструкциите на Вилхелмшпрасе, във втори вариант го формулира много по-предпазливо: Той „много се надява“, че докладът му „няма да противоречи“ на това, което Бюлов му е писал наскоро по темата, докато самият той има „поне съвсем сигурното впечатление“, че желаният ефект е постигнат. Материалът, който наскоро пристига в Санкт Петербург, е убедил пратеника, че Бисмарк не смята резултатите от преговорите за Нева за достатъчни. От това Радовиц заключава, че трябва да „затвърди успеха [...] по предвидения начин“.¹³⁵²

В по-нататъшният им разговор по случая „Розен“ Горчаков признава, че Вертер не е поискал официална намеса от Портата, а „само участие по този въпрос“, но въпреки това „в Константинопол е останало известно обезпокоително впечатление“.¹³⁵³

По този начин Горчаков оттегли по-ранните обвинения за характера на германските действия при Портата, въпреки че според предишните разкрития на германския пратеник и доклада на Убри за заповедта, дадена на Розен от Бюлов, и според достоверен доклад на Лангенау, той е убеден, че германският подход при Високата Порта не е по „маловажен въпрос“, който германците му приписват, „а е обръщение към сюзерена, за инцидента възникнал в Белград“.¹³⁵⁴

Въпреки опасенията се за целесъобразността на обжалването пред Константинопол, канцлерът признава, както по-късно Стремоухов и Лангенау¹³⁵⁵ че „германската гледна точка за задължението на белградското правителство по уреждането на въпроса за ранга на консула, както и стъпките, които трябва да се предприемат при Портата“ е правилна. Въпреки тази отстъпка, Радовиц не е доволен от обяснението. Той се чувства длъжен да повтори, че решението на консулския корпус в Белград и сръбското правителство от 12 януари 1875 г. е било взето само под категоричен външен натиск, без руско участие, и твърде късно, така че Розен е принуден да напусне, както е било указано.

Следвайки стриктно последните инструкции на Бисмарк и очевидно отклонявайки се от собствените си по-ранни изявления, Радовиц не оставя никакво съмнение, че германската стъпка да „информира Портата за събитията и да я помоли да изрази мнението си и пред сръбското правителство“ е само „абсолютният позволен минимум“. Германското правителство „по принцип не би се поколебало от официално обжалване пред сюзерена, ако това остава единственото средство за спазване на закона и защита на по-малките държави.“¹³⁵⁶

Радовиц е наясно според писмата му до Бюлов и Буш, че официално обжалване от Берлин с право ще предизвика подозрение в Санкт Петербург. Следователно, целта му е да омаловажи действителните действия, предприети в Портата (Вертер не само е информирал великия везир, но и поне косвено е

¹³⁵² ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.7, Bd. 2=1a, Radowitz an Busch, Privat, 18.2.1875.

¹³⁵³ PAAA, IABqIO, Bd. 24, Radowitz an Bismarck, Nr. 50, Vertraulich, 20.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 131.

¹³⁵⁴ HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrässy, Nr. 15, 21.2.1875.

¹³⁵⁵ PAAA, IABq 109, Bd. 1, Radowitz an Bismarck, Nr. 49, 17.2.1875.

¹³⁵⁶ PAAA, IABqIO, Bd.24, Radowitz an Bismarck, Nr.50, Vertraulich, 20.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 132.

призовал за намеса), като едновременно с това е „заплашил“ да обжалва „и да го представи като „право““. ¹³⁵⁷

Горчаков избягва по-нататъшно обсъждане на този въпрос и вместо това отново се отдава на многократните намеци за усилията и опасенията на Бисмарк, Радовиц бързо стига до същината на изявлението си и ясно заявява, че колкото повече канцлерът вярва, и заявява на императора че „тясно разбирателство с Русия е основна цел на германската политика“, „толкова по-ярко е очакването да се отговори с реципрочност от руска страна. По отношение на ориенталските дела тази връзка е най-осезаема: Германия се стреми да бъде в услуга за руската политика и по най-важни въпроси за Русия, и от своя страна разчита на руска подкрепа в по-редките и по-маловажни случаи, които пряко ни засягат.“

Горчаков го прекъсва рязко и категорично подчертава, че подобен въпрос не може да постави под въпрос „реципрочните политически чувства“; Той смята Бисмарк за твърде велик държавник, „за да се спре на толкова малки неща“; и германският канцлер може да бъде спокоен, защото „нашите отношения почиват на солидна основа“. Сякаш за да потвърди тези евфемистични думи, той завършва, като споменава руските отношения с Ватикана и ги предсавя в значително по-негативен тон от преди, от което Радовиц прави смелото заключение, че надеждите на Горчаков за „отделен мир“ с Рим и за „доказателство за неговото държавническо превъзходство“ над Бисмарк са забравени и скоро ще заинтересува Берлин „как най-добре да организира съпротива срещу римските влияния“. ¹³⁵⁸

Германският пратеник обаче скоро ще научи, че въпреки ласкателните си думи, руският канцлер всъщност не показва никаква готовност да се съобрази с германското правителство по въпросите, които го интересуват. Когато Радовиц му прочита германската нота до Белгия, Горчаков изразява разбиране за действията на Вилхелмшрасе, но се усъмнява, че в Белгия, „където клерикалната партия държи юздите, може да се постигне промяна в законодателството в смисъла, който ние с право сме защитавали“. В този случай той дава на германското правителство „още повече основания“ да предприеме всички мерки, които сметне за необходими, „за да предотврати опасностите за обществения ред в собствената си страна в отговор на белгийските демонстрации“. ¹³⁵⁹

Руският канцлер намеква, че отхвърля всякакъв по-нататъшен дипломатически натиск на Берлин в Брюксел и иска германските мерки да бъдат чисто отбранителни и ограничени до територията на Германския Райх.

Горчаков косвено напомня на Бисмарк за ролята на Русия като защитна сила, но не предвижда по-нататъшната ескалация на конфликта. Той силно се съмнява, както казва на Лангенау, „че Германия, която в този момент е толкова загрижена за малките неща и за Англия, ще се продаде твърде скъпо на прави-

¹³⁵⁷ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.7, Bd.2=1a, Radowitz an Busch, Privat, 20.2.1875; s.a. PAAA, IABi53 secr., Radowitz an Bülow, Privat, 20.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 127.

¹³⁵⁸ PAAA, IABqIO, Bd. 24, Radowitz an Bismarck, Nr.50, Vertraulich, 20.2.1875; s. Holborn, Mission, S. 133f.

¹³⁵⁹ PAAA, IABa49, Bd.2, Radowitz an Bismarck, Nr.46, 17.2.1875, s.a. AMAE, CP Russie, Bd. 250, Faverey an Decazes, Tel. Nr.1, 8.3.1875, PRO, F065, Bd. 908, Loftus an Derby, Nr. 92, 17.3.1875.

телството, което винаги се е ползвало с покровителството на Лондонския кабинет.“¹³⁶⁰

В ярък контраст на разговор между Горчаков и Радовиц е дискусията между канцлера и белгийския пратеник Дудзеле. Докато той говори в присъствието на германския емисар за оправданото искане на Берлин за промяна в белгийското законодателство, защото Брюксел по вътрешнополитически причини, не може да се съобрази с тях, забележките му към Дудзеле сега насърчават тази твърда линия. Горчаков, казва на белгийския посланик „че белгийския парламент не може да ограничи свободата на печата под чуждестранен натиск“. Той смята „тази демарш е шамар в лицето от германския канцлер, в интерес за Брюксел, който трябва да бъде информиран за настроенията към Белгия“.¹³⁶¹

Също толкова странен е разказът, който Орлов провежда с английския посланик Лъмли за срещата на Горчаков с Радовиц. Очевидно, за да успокои евентуалните английски страхове от руска подкрепа за германския натиск срещу Белгия, и да подхрани недоверието на англичаните към Бисмарк, руският дипломат твърди, че Горчаков категорично е обяснил на Радовиц, „че Германия иска невъзможното, като очаква белгийското правителство да приеме ограничителни закони в на Берлин“, като Орлов едновременно добавя, че германският канцлер „подхваща такъв спор с Белгия, защото възнамерява постепенно да се оттегли от гаранцията си за независимостта и неутралитета на Белгия, за да има по-голяма свобода на действие в следващата си война с Франция.“¹³⁶²

Въпреки че привидно приятелските думи на руското ръководство към Радовиц са насочени срещу политиката на Бисмарк, те отразяват и очевидно нарастващото им недоволство от мисията на германския пратеник.

Докато след първоначалните си разговори Стремоухов и Горчаков официално изразяват подкрепата си за „пратеника с извънредна мисия“ сега по бреговете на река Нева се разпространява недоверието дали „благочестивите уверения за приятелство“ на Радовиц, изразени по „убедителен начин“, и неговият „ентузиазъм за близко и истинско разбирателство между трите скандинавски кабинета са напълно искрени“. Стремоухов посочва на Лангенау необяснимите противоречия „между позицията на извънредния германски пратеник и на кабинета в Берлин, особено по отношение на Източния въпрос“.

Като индикация за това несъответствие между думите и делата на Берлин, директорът на Азиатския департамент спомена статията във „*Phare de Bosphore*“ (Бодфорски фар), която е „изцяло под германско влияние“, докато Радовиц го информира за окончателното отзоваване на Розен, а Убри едновременно обявява завръщането му в Белград. Накрая, служител на посолството в Константинопол го информира, че Портата се надява на разпадането на Тройния съюз, а при германо-руска намеса, ще извърши отвиличаща маневра срещу Русия.

¹³⁶⁰ HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr.19C, 13.3.1875.

¹³⁶¹ AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 1, Dudzele an Aspremont-Lynden, Nr. 40, 11.3.1875; s.a. ebd., Aspremont-Lynden an Solvyns, Nr.82, Confidentielle, 24.3.1875. В същия дух датският посланик Винд, очевидно информиран за разговора между Горчаков и Дудзеле, изразява мнението си, че конфликтът между Берлин и Брюксел е, според руския канцлер „е обичайна шега на Бисмарк, но той цени твърде много добрите отношения между Германия и Англия, за да настоява срещу Белгия, която е специално протекже на Англия.“ RA-K, Rusland Depecher, Vind an Rosenorn-Lehn, Nr.8, 17.3.1875.

¹³⁶² LRO, Derby Papers, 16/1/7, Lumley an Derby, Private, 21.3.1875.

Лангенау обаче смята разрыв между Берлин и Санкт Петербург за „трудномислим“ в момента, но намира за изключително учудващо, че подобни „предположения“ изобщо могат да бъдат направени. Нещо повече, те не изглеждат без основание, защото Стремоухов от известно време се държи „много недоверчиво“ към Берлин и дори Вестман, който иначе винаги се изразява сдържано, му споделя „че има пукнатина в сърдечното разбирателство между Русия и Германия“. Според виенския дипломат, ръководството в Санкт Петербург отдава недоволството, наблюдавано от канцлера в Берлин по отношение на Балканските дела, защото въпреки „преобладаващото си положение [...] след Френската война, Германия вече не е задължително да има водещата роля в Европа“ по европейските въпроси и че Русия „вече я изпреварва чрез активната си политика в Ориента“.

Ако Бисмарк наскоро „очевидно доброволно беше въввлечен от споразуменията, постигнати между Виена и Санкт Петербург по източните дела“, това не трябва да се разбира като „искрено съгласие“, особено след като германският държавник винаги се е стремил да поддържа „известен контакт с Англия“ на Балканите, така че според мнението на Игнатиев, което със сигурност е потвърдено на Нева, сътрудничеството му с Австро-Унгария и Русия „винаги е имало само моментно благоприятен характер“. Последните „нюанси на мнения“ между двата кабинета и „наскоро наблюдаваните противоречия в уверенията на г-н фон Радовиц с фактите“ от гледна точка на руските политици, предлагат твърде много доказателства, „да не разчитат твърде много на пълната искреност на Берлинския кабинет по всички въпроси“. Когато Стремоухов обръща внимание на германския пратеник върху тези многобройни несъответствия в германската политика по време на последните „доста приятелски, но въпреки това доста сериозни дискусии“ и го „притисна в ъгъла“, Радовиц появява, че може да се измъкне от тази неблагоприятна ситуация, като предложи, че „трябва да се има предвид сприхавостта на германския канцлер“. Разбираемо е, че директорът на Азиатския департамент не желае да приеме подобно извинение и хладно отговори, „че подобно разглеждане създава трудности, особено за силите, приятелски настроени към Германия, тъй като външната политика не бива да бъде зависима от нервните сривове на един държавник“. Тези различия между водещите политици на Шпрее и Нева, които според Лангенау са причинени и от „напоследък по-изразените усилия на Парижкия кабинет да се споразумее с Русия“, вече пораждат в Санкт Петербург „многобройни съмнения, дори страхове“ относно политиката на Бисмарк.

Австроунгарският дипломат намира за много жалко, ако „споразумението на трите северни кабинета, толкова важно за интереса на общия мир“, бъде нарушено от позицията на германския канцлер и е редно“, завършва Лангенау личното си писмо, „че личната намеса на германския император [...] ще предотврати подобно разстройство.“¹³⁶³

Според изявленията на Стремоухов, Радовиц не успява да разсее недоверието, с което се сблъсква от началото на мисията си, относно целите на германската политика; всъщност той очевидно е прибегнал до оправдание със

¹³⁶³ HHStA, PAX, Bd. 68, Langenau an Andrassy, Privat, 21.2. 1875.

здравословните проблеми на Бисмарк, въпреки че твърдо отрича раздразнителността на канцлера в първия си разговор с Горчаков.

Дори в Берлин подозрението към съседа не намаляват ни най-малко. Очевидните или привидни отстъпки на Санкт Петербург не предлагат никакъв повод за успокоение; приятелските думи, толкова често отправяни към Бисмарк, са в рязък контраст с действията на руските политици, несъответствие, с което Радовиц отново се сблъсква, когато на 20 февруари 1875 г. завърши разследването си за ролята на императорското писмо до Вердер относно полските вълнения, и недоволството на царя, предизвикано „несъмнено от доклада на Убри“.¹³⁶⁴

В тази обстановка на Вилхелмцрасе е показателно за настоящото състояние на двустранните отношения, че дипломатите на Горчаков работят срещу доброто разбирателство между двете сили, руският канцлер прави фиктивни отстъпки от чисто словесен характер, но многократно се опитва да привлече (да използва) Бисмарк за свои собствени интереси. Той съвсем умишлено се въздържа от всякакво обещание за подкрепа на германския протест срещу Белгия заради антигерманските проповеди на белгийските католически епископи.

Същевременно се оплаква на Радовиц, едва ли само, както твърди той, за „поверителна информация“, от „недружелюбното отношение“ на председателя на Швейцарския федерален съвет Шерер, който с нота призовава руското правителство да опровергае статия в „*Journal de St. Petersbourg*“ от май 1873 г., в която Санкт Петербург информира руските студенти, че дипломите им, получени в швейцарски университети, няма да бъдат признати в Русия.

Както съобщава Радовиц, Горчаков отправя остро порицание към Шерер предвид „претенциите на който отдава на малка Швейцария, загрижена от своя неутралитет“, и упълномощава сина си, който е посланик там, да заяви, че Русия няма да прави никакви изявления пред чуждестранните правителства за тази вестникарска статия. Тъй като в статията „няма нищо обидно за Швейцария, нищо няма да се променя.“¹³⁶⁵

Германският Райх няма интерес да заема страна, особено след като Бисмарк веднага подозира, че профренски настроеният син на Горчаков носи отговорност за позицията на Шерер, защото, както потвърждава Шувалов, неговата нетактичност „почти е довела швейцарците до дипломатически разрыв с Русия“. Но тази информация създава впечатлението, че руският държавник се е опитвал да купи „доброжелателния си неутралитет“ в кампанията на Бисмарк срещу малката неутрална Белгия, чрез „подкрепящия неутралитет“ на Бисмарк в борбата му с друга малка, неутрална държава – Швейцария.¹³⁶⁶

Също толкова симптоматични за състоянието на отношенията със Санкт Петербург, и значително по-тревожни, са съобщената в Берлиен, получената от

¹³⁶⁴ HHStA, PA X, Bd. 68, Langenau an Andrassy, Privat, 23.2. 1875. Льо Фло предоставя същия разказ, но не посочва Стремоухов, а неназован „важен член на императорската канцелария“ като събеседник на Радовиц, което е интересно, защото посланикът не посочва конкретните си източници на информацията, която получава за целите на мисията на Радовиц, а посочва неназовани лица, запознати с всички събития в канцеларията. DDF, I, Bd. 1, Nr.396, S.421, Le Flö an Decazes, Nr.21, 23.4. 1875 u. Kap.V.5, Anm.424.

¹³⁶⁵ PAAA, IABi53, Bd. 3, Radowitz an Bismarck, Nr. 48, Vertraulich, 17.2.1875

¹³⁶⁶ PAAA, IABi53, Bd. 3, Radowitz an Bismarck, Nr. 48, Vertraulich, 17.2.1875, Bülow an Roeder, Nr. 20, 25.2.1875, Reuß an Bismarck, Nr.97, Ganz Vertraulich, 8.4.1875, abgedruckt in: Holborn, Schuwalow, S. 263-265, bes. S.264.

германския пратеник, информация за френско-руското сближаване. На 17 февруари 1875 г. Радовиц съобщава, че всички руски вестници наскоро са публикуватата статия взета от „*République Française*“, в която се казва, че „Германия възнамерява да издигне херцога на Насау на гръцки трон“. Въпреки „абсурдността на това френско изобретение“, пратеникът е изумен да получи многобройни запитвания относно истинността на това, дори от онези, които се смятат за „сериозни политици“.¹³⁶⁷

Споразумението договорено между Певчески Мост и няколкото руски вестника от април 1874 г. е ефективно анулирано.

Тази констатация, която е досадна от гледна точка на Берлин, и предизвиква безпокойство, когато Радовиц, след разговор с редактора на полуофициалния „*Journal de St. Petersburg*“, съобщава, че причините не са неоторизирани действия на антиправителствения печат, а всъщност се ползва с одобрение и насърчаване от официалните кръгове. „*Republique française*“, органът на Гамбета, се смята за „популярен вестник и „особено добре редактиран“ тук. Той е свързан с Орлов и „представлява стремежите за съюз между Русия и Франция, винаги стремейки се да казва благоприятни неща за Русия, като хвърля подозрения срещу Германия“. Събеседникът на Радовиц открито признава, че този вестник е „много ангажиран с постоянната и изключително ревностна работа за нарушаване разбирателството между Русия и Германия и въпреки цялата очевидна абсурдност на новините, които разпространява за германската политика, влиянието му върху руската общественост не бива да се подценява.“¹³⁶⁸

Докато акцентът на Горчаков върху разбирателството с Германия в рамките на Съюза вече загубил значителна достоверност предвид участието на руските правителствени кръгове във френско-руско сближаване за сметка на Берлин, думите на руския канцлер са почти напълно безполезни, когато Радовиц засяга основния мотив на Русия да набляга на съгласието в рамките на Съюза. Руският канцлер пише лично на Бисмарк на 20 февруари 1875 г., следното: „Вярвам че ключовата цел на нашето придържане към Съюза е мълчаливото изолиране на Англия. Ще трябва да положим всички усилия, за да се привлечем Франция към Тройния съюз.“

Към това отрезвяващо чувство се добавя и забележката, че отношението на царя към Шувалов „не се е подобрило“ и че противниците на посланика „засега държат позицията си“.¹³⁶⁹

Съобщението от германския пратеник от 28 февруари 1875 г. изглежда симптоматично за отношенията между Русия и Германия, според което „*Kreuzzeitung*“, на който Бисмарк яростно се противопоставя и който агитира срещу неговата политика, все още намира „голяма“ читателска аудитория на Нева, а правилното разбиране на „фактическите и непатриотични дейности“

¹³⁶⁷ PAAA, IABi 53, Bd. 3, Radowitz an Bismarck, Nr.47, 17.2.1875.

¹³⁶⁸ PAAA, IABi53, Bd.3, Radowitz an Bismarck, Nr. 47, 17.2.1875, Бисмарк намира този доклад за „забележителен“ съобщавайки, за връзката между либералните руски кръгове и Гамбета, но смята връзката с Орлов за „неоснователна“. Bülow an Hohenlohe, Nr. 163, 25.2.1875.

¹³⁶⁹ PAAA, IABi 53 secr., Radowitz an Bismarck, Privat, 20.2.1875, s. Holborn, Mission, S. 126; im gleichen Sinn äußerte sich Radowitz gegenüber Lerchenfeld; s. HStA-M, MAIII, Bd.2759, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr.22/XIII, 2.3.1875.

на този вестник бавно набира сила.¹³⁷⁰ На Вилхелмщрасе, тези доклади водят до три основни заключения:

Първо, надеждата за кадрова промяна в руското правителство в полза на Германия или поне за по-добро разбиране на германската политика остава несъществуваща в обозримо бъдеще, което означава, че настоящата позиция на Русия трябва да се приеме за даденост в обозримо бъдеще.

Второ, тази политика в рамките на настоящия Съюз, преследва цели, диаметрално противоположни на германските интереси, защото разглежда самият Съюз, не като средство за изолиране на Франция, а по-скоро за нейното интегриране, като същевременно възнамерява да изолира Англия, докато Бисмарк винаги се е стремил към нейната интеграция в европейската политика.

Трето, действията на Русия увеличават риска за Берлин, с оглед на бъдещ Четворен съюз, контролиран от Санкт Петербург, Лондон да преосмисли основните си интереси и да прекрати участието си на Балканите. Как трябва да реагира Бисмарк на тази заплашителна ситуация за Германия?

За да се отговори на въпроса за по-нататъшните действия на германския канцлер в Санкт Петербург, е необходимо първо да се разгледа цялостната външнополитическа ситуация на Берлин през втората половина на февруари 1875 г., за да се схванат в тяхната цялост съществуващите от гледна точка на Бисмарк опасности и да се разберат решителните му указания към Радовиц.

3. Ескалацията на външнополитическата ситуация на Германския Райх в края на февруари 1875 г. Дипломатическата кореспонденция, пристигаща на Вилхелмщрасе в последните дни на февруари от големите европейски градове, рисува изключително тревожна картина за Германския Райх. Всички начални ходове на офанзивата, започната в началото на месеца на запад, север и юг, са в застой. Острата нота до Белгия, досега не получаваа подкрепа от никое правителство. Горчаков, привидно я разбира, както беше споменато, но отказва всякаква подкрепа за тази германска политика на натиск и вместо това предупреждава Бисмарк срещу по-нататъшно засилване на натиска.

Андраши се изразява с не по-малка резерва. Въпреки че е „удивен“ от белгийската правна вратичка, относно преследването на „очевиден опит за убийство“, но по отношение на проповедите на белгийските епископи, подчертава резервираното, дори пренебрежително отношение на Виена към германския Kulturkampf и дори изразява разбиране за позицията на Брюксел, защото е „трудно за едно правителство да предотврати подобни изяви“.¹³⁷¹

Деказ се въздържа от всякакви коментари след като Хохенлое му показва нотата, оставяйки „в мълчаливо съзерцание“.¹³⁷²

¹³⁷⁰ PAAA, IABi 53, Bd. 3, Radowitz an Bismarck, Nr. 52, 28.2.1875; s. a. Holborn, Schuwa low, S. 258. „Вилхелмщрасе“ реагира на този доклад със значително закъснение. На 3 април 1875 г. Бисмарк, в указ до Ройс, обръща внимание на промените в този вестник, който вече не е „изразител на консервативните настроения и източник на надеждна информация“. Бюлов в средата на лятото, научава, че според стара, досега неотменена разпоредба, повечето руски дипломатически мисии в чужбина получават „Kreuzzeitung“ безплатно и правителството отпуска субсидия на вестника за това, той отново подчертава пред Алвенслебен на 15 септември 1875 г. недвусмислено опозиционния характер на вестника и инструктира шарже д'афера да противодейства на това „жалко и не съвсем безразлично [към нас]“ споразумение, особено по отношение на Валуев, по изключително предпазлив начин.

¹³⁷¹ PAAA, IABa49, Bd. 2, Schweinitz an Bülow, Nr. 25, 18.2.1875.

¹³⁷² PAAA, IABa49, Bd. 2, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 64, 1.3.1875.

Но на белгийския посланик Бейенс френският външен министър посочва, че гледа на този въпрос като „пробен балон, и за да избегна пристрасността, щях да лиша от мандат някой епископ“. Но Деказ изглежда „много разтревожен от тази ситуация и всичко, което се осмелява да каже, е „да преживеем поне лятото“¹³⁷³

Следователно френският външен министър все още не вижда непосредствена заплаха в германските действия, но се опасява, че германското правителство, след успешна намеса във вътрешните работи на Белгия, може да се намеси и в други държави. Затова той незабавно инструктира представителите си в чужбина да подготвят подробен доклад за това събитие, за което преди това не зане нищо.¹³⁷⁴

Той възнамерява неуспешно, да разговаря с Андраши за разкритията на Хохенлое и след първоначалните успокояващи доклади от Лондон, предава собствените си опасения на Дерби, за да разпали недоверието на англичаните към Германия. В указанията си до Жарнак намеква, че Лондон може да предложи на двамата противници Берлин и Брюксел съвети за разрешаване на спора им.¹³⁷⁵

Макар че това поведение вече показва известна нервност и най-вече недоверие към намеренията на Бисмарк, Дерби не вижда причина в този момент да счита спора между Белгия и Германия за сериозен. За него действията на германския канцлер са „по-скоро гняв, отколкото политика“, въпреки че смята за възможно „канцлерът да внуши на белгийското правителство, че най-добрият им курс ще бъде да застанат на страната на Германия, а не на Франция във всяка предстояща борба“. За Дерби конфликтът е просто още един израз на целите, преследвани от Белгия и Германия по принцип: Докато Бисмарк „поддържа подобни въпроси отворени и ги повдига от време на време“, за Дерби е обяснимо, че Белгия „живее в страх от някой съсед и постоянно се обръща към Англия за защита“, като политиците там в момента виждаха опасността на изток.¹³⁷⁶

За разлика от английския кабинет, белгийското правителство, разбираемо, приема много сериозно действията на Германия. Фактът, че Перпонше-Седлницки представя нотата си в деня на сватбата на принцеса Луиза, дъщерята на монарха, като своеобразен „подарък“, дълбоко ги разстройва и ги кара да се опасяват, че отсега нататък Бисмарк ще бъде напълно лишен от такт и внимание в отношенията си с малката съседна държава.¹³⁷⁷

Брюксел умишлено се въздържа от всякакво официално обсъждане на нотата с европейските сили и най-вече избягва да информира Париж за инцидента, защото според генералния секретар в брюкселското външно министерство

¹³⁷³ AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd.1, Beyens an Aspremont-Londen, Nr. 235, *Confidentielle*, 1.3.1875; s.a. Decazes an Harcourt, 28.2.1875, im Auszug in: Steinbach, *Diplomatie*, S. 80.

¹³⁷⁴ DDF, I, Bd.1, Nr. 355, S. 371, Decazes an London, Nr. 31, Wien, Brüssel, Vatikan, 28.2.1875.

¹³⁷⁵ HHStA, PA IX, Bd.102, Apponyi an Andrassy, Privat, 1.3.1875, DDF, I, Bd. 1, Nr.362f., Decazes an Jarnac, Nr.33, 6.3.1875; s. a. Steinbach, *Diplomatie*, S. 80 f.

¹³⁷⁶ LRO, Derby Papers, 17/2/8, Derby an Queen Victoria, 26.2.1875, Copy, BL-O, Hughenden Papers, B/XX/S/1105, Derby an Disraeli, Private, 25.2.1875; DDF, I, Bd.1, Nr.357, S.374, Jarnac an Decazes, Tel., 2.3.1875.

¹³⁷⁷ PAAA, IABa49, Bd. 2, Perponcher-Sedlitzky an Bismarck, Nr. 13, Ganz Vertraulich, 5.2.1875; s.a. DDF, I, Bd. 1, Nr.356, S. 372-374, Baude an Decazes, Nr. 10, 2.3.1875.

Ламбермон, не изпитва желание „да се окаже в една лодка с Франция“.¹³⁷⁸ Крал Леополд II обаче се чувства задължен лично да информира кралица Виктория за спора и позицията на Белгия.

Монархът първоначално потвърждава желанието си да поддържа добри отношения с Германия, но след това разкрива неразбирането си, че могъщата държава на изток дори е загрижена за условията в страната му. Ако Германия го обвинява, то Белгия, като неутрална страна, не е опасност за своите съседи: „Ние сме силно убедени в тази истина; вярваме, че след като устояхме на бурята от 1848 г., и се страна, в която Интернационалът, някога толкова заплашителен за континента, не успя да се утвърди, не е опасна за Германия; тя може да стане опасна само ако ненавременните претенции я задушат и предизвикат анархия.“ След тази остра атака срещу отношението на Германия, което кралят осъжда като революционно и насърчаващо анархията, изразявайки надеждата си, че германското ръководство ще разбере: „колко недостойно е от негова страна да ни мъчи за дреболии.“¹³⁷⁹

В съответствие с желанията на своя монарх, Аспремонт-Линден, Нотомб и Борхгрейв, специалният пратеник изпратен в Берлин, многократно подчертават в разговорите си съответно с Перпонше-Седлницки и Бюлов желанието си да намерят „основната си подкрепа“ в Германия. Те обаче не оставят почти никакво съмнение, че вътрешнополитическата ситуация в Брюксел не предлагала възможност за изпълнение на германското искане.¹³⁸⁰

Впоследствие Бисмарк възразява срещу този аргумент от Белгия, на който Перпонше-Седлницки симпатизира и недвусмислено заявява на своя посланик, че *raison d'etat* на Германия не позволява да се вземат предвид вътрешнополитическите обстоятелства на съседните държави. Основната задача на правителството в Берлин е „да поддържа реда и закона в Германския Райх“ и ако изпълнението му „противоречи на необходимостта от запазване на мира в Белгия, тогава дългът към Германия трябва да има предимство“. Ето защо е важно Брюксел да покаже „добросъвестност“ да изпълни своите съседски задължения и „сериозно да се изправи срещу“ нарушенията на закона от страна на своите граждани срещу Берлин.¹³⁸¹

Как Бисмарк възнамерява това да се разбере, се изяснява от Бюлов, който посочва на белгийския посланик, че канцлерът на Райха „иска да се измени малка част от закона, чрез който Белгия ще се доближи до Германия“.

За Нотомб това искане е неприемливо, защото се равнява на влизане на Белгия в германския Културкампф и демонстрира солидарност, „която ще разрушила статуквото в Белгия, което трябва да се избегне на всяка цена“.¹³⁸²

¹³⁷⁸ PRO, FO 10, Bd. 357, Lumley an Derby, Nr.24, Confidential, 6.3.1875.

¹³⁷⁹ AMAE-B, Lettres de Leopold II. a la Reine Victoria, Bd.7, Leopold II an Queen Victoria, 14.2.1875, masch. Abschrift; s. a. PRO, FO 10, Bd. 357, Lumley an Derby, Nr. 28, Confidential, 8.3.1875.

¹³⁸⁰ PAAA, IABa49, Bd. 2, Perponcher-Sedlnitzky an Bismarck, Nr.13, Ganz Vertraulich, 5.2.1875; s.a. AMAF, B, CP Incident Germano-Belge, Bd.1, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr.36, Confidentielle, 12.2.1875, ebd., Borchgrave an Aspremont-Lynden, Tres Confidentielle, 14.2.1875.

¹³⁸¹ PAAA, IABa49, Bd. 2, Bismarck an Perponcher-Sedlnitzky, Nr. 38, 16.2.1875.

¹³⁸² AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 1, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 36, Confidentielle, 12.2.1875. Твърдението на Ръсел за изявлението на Бюлов, „че принц Бисмарк смята, че правителствата, които той защитава, трябва да бъдат в хармония с мисълта и езика на германското правителство“, е неточно във формулировката си, както показва и контрааргументът на Лъмли. Ръсел обаче несъмнено е схванал правилно мнението на Бисмарк. PRO, F064, Bd. 825, Russell an Derby, Nr. 80, Confidential, 19.2.1875, zitiert auch be'r.Taffs, War Scare,

Въпреки този натиск, белгийското правителство, чувствайки се под закрилата на Англия и Русия, отхвърля исканията на германския кабинет точка по точка в отговора си от 26 февруари 1875 г., който също е изпратен до Лондон.

Относно случая „Дюшен“, който представлява особен интерес в Берлин, кабинетът се чувства неспособен да накаже поведението, срещу което германското правителство възразява, тъй като престъплението на Дюшен не се обхваща от белгийското наказателно право. Аспремон-Линден подчертава, че белгийското право е „в хармония със съвременното законодателство, и с напредъка на науката, правилата на естествения разум и обичаите на нашето време“. Въпреки това, външният министър уверява, че Белгия ще измени наказателните си закони, ако други европейски държави го направят.¹³⁸³

Така Бисмарк претърпява поредното си значително поражение в политиката си. Въпреки неравномерния баланс на силите, който е в негова полза, Германският Райх не успява да принуди малката западна нация да предприеме благоприятен за нея курс на действие. Канцлерът не е доволен от този неблагоприятен резултат.

На 10 март 1875 г. той инструктира своите представители във Виена, Париж, Лондон, Санкт Петербург и Хага да препратят белгийския отговор до съответните им външни министерства. С изключение на Мюнстер, той ги инструктира да разследват дали действащите там наказателни закони, подобно на тези в Англия, предвиждат наказание за престъплението „Дюшен“.

Очевидно с тази стъпка Бисмарк се опитва да принуди европейските сили да заемат позиция и така да ги спечели за своята политика, като ги обърне срещу Белгия.

Успоредно с тези действия срещу Брюксел, канцлерът засили конфронтацията с Рим, предизвикана от последната була на папа Пий IX. В доклад от 16 февруари 1875 г., Койдел, описва постигането на разбирателство между папата и италианският крал като „най-важния интерес на Германия“ спрямо Италия, което означава, „че Германия ще загубата италианския съюзник в случай на война.“¹³⁸⁴ Бюлов го информира на 25 февруари 1875 г. с противоречив отговор, че Бисмарк не очакваната загуба от такова помирение за „толкова голяма, и поне не толкова ясна“, всъщност дори помирието между Пий IX и Вилхелм I „не е толкова далечно“. Германското правителство отдава ограничена стойност на приятелството с Италия, защото все още помни много добре, че съюзът от 1866 г. се беше доказал като „*Societas leonina*“¹³⁸⁵. В спомена от тези събития и съществуващите традиции в Рим, няма гаранция, че Германия може да изпадне в подобна ситуация, ако отново се забърка във военно усложнение. Берлин мо-

S.339; s.a. FO10, Bd. 357, Lumley an Derby, Nr. 35, Most Confidential, 19.3.1875, ebd., Lumley an Derby, Nr. 21, Confidential, 28.2. 1875, AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 1, Borchgrave an Aspremont-Lynden, Tres Confidentielle, 14.2. 1875, ebd., Aspremont-Lynden an Nothomb, Nr. 40, 16.2.1875.

¹³⁸³ PAAA, IABa49, Bd.2, Bülow an Hohenlohe, Nr.193, Münster, Nr.184, Radowitz, Nr.181, Schweinitz, Nr.199, Canitz, Nr. 52, 10.3.1875, 2. Angabe.

¹³⁸⁴ PAAA, IABe63, Bd.1, Keudell an Bülow, Nr.20, 16.2.1875.

¹³⁸⁵ *Societas leonina* (на латински „лъвско партньорство“) е правен термин, описващ невалиден договор за партньорство, при който едната страна поема цялата печалба, докато другата поема всички загуби. Произхожда от римското право, предвид аналогията с царя на животните, който изяжда цялата плячка, което прави несправедливото споразумение нищожно заради нарушаване принципите на равноправното партньорство. В случая военно много слабата Италия се възползва максимално от пруската победа и въпреки че е била на бойното поле от австрийците, присъединява Венецианската област. (б. пр.)

жеше да бъде сигурен в активен съюз между Рим и Париж само ако се притече на помощ на Италия в конфликт, избухнал между тези две държави.

В известно противоречие с предишните си твърдения за ограничената стойност на добрите отношения с Италия и незначителните вреди на споразумение между Курията и Квириналския дворец (италианското правителство), Бюлов инструктира Койдел да използва аргумента за френската заплаха, съчетан със загатване на евентуална промяна в германската политика спрямо Италия в случай на смяна на канцлера, сценарий, който вече се обсъжда във вестниците, за да впечатли италианското правителство колко е важно Рим да осигури тесните си връзки с Берлин, дори и в такъв случай.

Проявеното опасение към сближаването между Ватикана и Италия, както и предполагаемата възможност за разбирателство между Курията и Вилхелмщрасе, стават напълно съмнителни, когато Бюлов предлага цената на двустранното приятелство, и повдига въпроса за изменението на Гаранционния закон от 13 май 1871 г. В доклада си от 16 февруари 1875 г. Койдел подчертава нежеланието на Италия да измени този закон, регулиращ отношенията между Италия и Ватикана, държавният секретар нарежда на посланика да обсъди с италианското правителство „първоначално само принципно“, дали то може да бъде държано отговорно за откритото пропагандиране на бунта чрез папската енциклика от 5 февруари 1875 г. или за „злоупотребата“, която папата извършва с „убежището, предоставено му от италианското правителство.“¹³⁸⁶

Докато тези официални дипломатически стъпки все още се характеризират с известна сдържаност, Вилхелмщрасе вече заема далеч по-остър тон неофициално, като недвусмислено настоява чрез неофициални медийни канали за изменение на „катастрофалния“ Гаранционен закон.¹³⁸⁷ Но защо Вилхелмщрасе изобщо си прави труда да търси подкрепата на Италия за отварянето му, ако съюзът с южноевропейската държава се определя като напълно несигурен и безсмислен?

Несъмнено указанията до Койдел за пореден път демонстрират дълбоката несигурност на правителството на Райха по отношение на цялостната европейска ситуация. Бисмарк симулира свобода на действие, като например заплахата от война между Париж и Рим или разбирателство със Светия престол, за да противодейства на сближаването между Квириналския дворец и Курията, което в никакъв случай не е незначително, особено поради тревожните контакти между кабинетите на Сена и Тибър.

Основният проблем на германската политика спрямо Италия през 1880-те години вече става очевиден: необходимостта от осигуряване на собствения южен фланг чрез свързване на Рим с Берлин, въпреки нарастващите съмнения за стойността на тази връзка в случай на война. На 22 март 1875 г. в разговор с Хохенлое, Бисмарк заявява, че разбирателството между Италия и Ватикана е от малко значение, защото Рим, от гледна точка на Берлин, вероятно никога няма да ни окаже „значителна активна подкрепа“, тъй като италианската армия е „некомпетентна“, а италианската политиката е „напълно ненадеждна“.¹³⁸⁸

¹³⁸⁶ PAAA, IABe63, Bd.1, Bülow an Keudell, Nr. 140, 25. 2. 1875.

¹³⁸⁷ Kölnische Zeitung, Nr.34, 13.2.1875.

¹³⁸⁸ PAAA, IABe63, Bd.1, Promemoria Bucher, Sekret, 27.3.1875, Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd.2, S. 152, Journal 21, 2.3.1875.

Но канцлерът отдава значителна стойност на тази държава, защото въпреки че тя не е важен негов съюзник, все пак ще бъде още по-нежелан коалиционен партньор за Франция. Следователно подобно сътрудничество е значително „по-малко желателно“ за него, отколкото между Светия престол и Квириналския дворец, особено ако се основава „на разбирателство между Франция и папата“, както Бюхер записва по заповед на Бисмарк след разговора му с Хохенлое. В този момент канцлерът също признава, противно на указанията си до Койдел, че смята споразумението със Светия престол за невъзможно.¹³⁸⁹

С новата фаза на действия спрямо Рим, започнала на 11 март 1875 г., Берлин, преследва целта да осуети сближаването между Италия и Ватикана, като така косвено предотврати и това между Рим и Париж. Чрез Койдел, Бисмарк, информира италианското правителство за германската нота до Белгия, изразявайки с внушителен тон надеждата си, че Италия „със сигурност“ ще „одобри по принцип“ изразените от него възгледи. Канцлерът се чувства още по-оправдан в това очакване, защото според него центърът на вълнението, срещу което е насочен този документ, се намира именно на италианска земя. За разлика от официалния демарш в Брюксел обаче, Бисмарк не възнамерява да предприема по-нататъшни официални стъпки, поради досегашните отрицателни резултати на нотата в Рим, и затова просто възлага на Койдел да се увери в мнението на италианските министри. Въпреки този помирителен тон, съдържанието на неговия сондаж не оставя съмнение, че той възнамерява да въвлече Италия на страната на Германия, в борбата си срещу ултрамонтанизма.

Следователно не е от полза ако посланикът разпространи по Тибър, впечатлението, което вече съществува другаде, че религиозният мир изисква възстановяването на Папската държава на някоя друга суверенна територия, „на чиято земя папата ще бъде незащитен срещу всяка светска държава“, вкореняващо се в германското обществено мнение. Тогава егидата на Италия вече няма да бъде оправдана срещу френските или други опити за възстановяване на папската власт.¹³⁹⁰

Докато Бисмарк засилваше офанзивата си срещу Белгия и Италия, той е силно разтревожен от повторната поява на антигермански статии в полските вестници и особено от докладите на пруските власти в Позен, които съобщават за „струпване на руски войски“ на пруската граница и за приготовления, които „гарантират тяхната мобилност.“¹³⁹¹

Въпреки че това съобщение, е отречено от Убри и скоро се оказва невярно¹³⁹², подозрението на Вилхелм Цасе относно въоръжаването на Русия остава, тъй като Вердер научава едновременно за окончателното намерение на руското правителство да премести всички военни съоръжения с изключение на леките войски от левия на десния бряг на Висла и скоро да извърши преразпределение на войските в кавалерията“.¹³⁹³

¹³⁸⁹ PAAA, IABe63, Bd. 1, *Promemoria Bucher, Sekret*, 27.3.1875.

¹³⁹⁰ PAAA, IABe63, Bd. 1, *Bismarck an Keudell*, Nr. 167, 11.3.1875, *Abschrift*.

¹³⁹¹ PAAA, IABgII, Bd.41, *Landrat von Thorn, Hoppe, an AA*, 19.2.1875.

¹³⁹² AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, *Gontaut-Biron an Decazes*, Nr. 8, 9.2. 1875, PAAA, IABg 11, Bd. 41, *AA an Hoppe*, 25.2.1875, *ebd.*, *Hoppe an AA*, 25.2.1875.

¹³⁹³ PAAA, IABi53, Bd. 3, *Werder an Albedyll*, 15.2.1875, *Abschrift, ebd.*, *Albedyll an Bülow*, 23.2.1875, *Abschrift, ebd.*, IABg 11, Bd.41, *Bülow an Radowitz*, Nr. 157, 28.2.1875.

Успоредно с това англо-руският конфликт в Средна Азия се изостря. През февруари Персия предоставя концесии на руския генерал Фалкенхаген за изграждането на къса железопътна линия от границата с Кавказ до Тебриз. Въпреки че удължаването на маршрута е планирано, необходимите разрешителни все още не са поискани от руска страна. За Лондон това решение на Техеран представлява не само сериозна загуба на престиж, тъй като самото Форин Офис подкрепя протеста на Ройтерс срещу отмяната на концесията му, а членове на правителството, като Дизраели, провеждат кампания под претекст за проявена слабост към Русия. Това представлява и тежко поражение на силовата британска политика. Персийският велик везир свърза отхвърлянето на британския протест с нота до Русия, изразяваща надеждата на шаха „за защитата и приятелството“ на царя. Персия под руско влияние обаче ще застраши Афганистан и с него позициите на Великобритания в Индия, самото сърце на цялата империя.¹³⁹⁴

От германска гледна точка, възможността, за която Мюнстер намеква няколко седмици по-рано и която Радовиц все повече подсилва чрез докладите си за усилията на Горчаков да привлече Франция към Тройния съюз, се очертава във все по-ясни контури: изоставянето на Балканите от Лондон и обръщането му към Индия въз основа на споразумение със Санкт Петербург по средноазиатския въпрос. Новините за обтегнатите отношения между Форин Офис и Певчески Мост, на Вилхелмштрассе се приемат като ефективни фактори, и Англия и Русия ще се изправят пред сериозни предизвикателства, но няма да пристъпят към решителни стъпки и реални усложнения и следователно ще се обърнат отново една към друга в подходящия момент“ за диалог.¹³⁹⁵

Потвърждение на това мнение е предоставено на 28 февруари 1875 г. от германския посланик в Лондон, който след изключително откровен разговор с английския министър-председател докладва за уверението на Дизраели, че никога не е могъл да повярва, че „Франция е били някога или може да бъде искрен съюзник на Англия. Единствените две нации, които биха могли да вървят ръка за ръка и все повече трябва да признават това, са Германия и Англия“, въпреки че сключването на „твърд съюз“ винаги представлявало „известни трудности“ заради „партийното управление“ в Англия. Въпреки това Берлин „винаги може да разчита на“ Лондон в бъдеще; освен това той смята „няма нищо по-неправилно, дори в интерес на Англия, от това да се откажем от всякакво влияние върху европейската политика от самото начало. За него е напълно ясно, че в случай на сериозни усложнения, едни и същи интереси, едни и същи фундаментални възгледи, раса и религия ще трябва да водят тези две нации по един и същ път“.

Но тези уверения не предлагат на Бисмарк нищо ново, те само подхранват подозренията му за действителната британска готовност да подкрепи германската политика. Последващият ход на разговора между германския посланик и британския министър-председател е направо тревожен, защото Дизраели говори с голяма неприязън за руските действия на Балканите, в Персия и Средна

¹³⁹⁴ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Münster an Bismarck, Nr.A 1066, 20.3.1875, Abschrift, s.a. ebd., Bülow an Radowitz, Nr.143, 24.4.1875, ebd., Radowitz an Bismarck, Nr.58, 3.3.1875.

¹³⁹⁵ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.5, Bülow an Radowitz, Privat, 16.2.1875; s Holborn, Mission, S. 115.

Азия, които блокират пътя към „истинско разбирателство“. Той предупреждава за последствията, ако руснаците „прекалено задълбочат интригите си в Константинопол и Азия“, защото тогава „Джон Бул най-накрая ще стане груб и тогава никое правителство не би могло да го сдържи“. Въпреки силните си думи, Дизраели не е убеден в предстояща конфронтация. По-скоро той вярва, „че споразумение и разбирателство с Русия могат да бъдат постигнати както в Турция, така и в Азия“. Англия, посочва Дизраели, не мисли нито за Константинопол, нито за Техеран, а за Кайро и Делхи като основен терен на „британските интереси“. Той „посочва Египет и е съгласен в Азия руснаците да разширят влиянието си не до Афганистан, а до Китай, като дадат на англичаните пълна свобода в Индия“. За да подчертае тежестта на това твърдение, Мюнстер завършва забележките си, като подчертава, че Дизраели е „истинският лидер на английската политика“ и че Дерби не прави „нищо без неговия съвет и одобрение“.¹³⁹⁶

Руското ръководство също напълно вижда възможността за споразумение, както става ясно от докладите на Радовиц, ситуацията е съвсем ясна. Неговата донякъде рязка забележка в непосредствения му доклад от 9 февруари 1875 г., че царят изобщо не е споменал отношенията с Англия или събитията в Средна Азия, предполага, подсказва, че още в Берлин е бил призван да успокои руското правителство относно настоящата криза с Англия.¹³⁹⁷

Мълчанието на Александър II, Горчаков и Стремоухов, сега представлява недвусмислен сигнал за Бисмарк, че руското правителство няма намерение да търси германско посредничество, защото не се нуждае от него. Горчаков иска да увеличи тежестта на Русия срещу нейния глобален антагонист, като разшири водещата ѝ роля в континентална Европа, и не планира да прекъсне отношенията с Англия, а винаги поддържа възможността за пряк диалог между двете сили. Този ход разпознат от Бисмарк, е истинската причина Радовиц да не повдига темата за отношенията между Лондон и Санкт Петербург в многобройните срещи с руското ръководство, докато Ройс, няколко седмици по-късно, по време на общо затишие на средноазиатския фронт, ще се опита да посредничи за споразумение между двамата противници, въпреки че целта на Бисмарк не е да разреши конфликта, а да представи Германия като пазител на мира и посредник между двете противостоящи сили.

Несигурното положение на Германския Райх се влошава допълнително, когато след сътресенията от предходната есен отношенията с Австро-Унгария започнаха да се влошават напълно. Това се случва след анонимен меморандум, публикуван във Виена, озаглавен „Размисли върху организацията на австрийската артилерия“, който отправя остра атака срещу предполагаемите анексионистки амбиции на Германския Райх, като се застъпи за съюз с Русия. В разделите за външната политика на този „много сензационен“ документ авторът твърди, че Дунавската монархия трябва да бъде „напълно наясно, че експанзионистичните амбиции на съседния Пруско-германски Райх застрашават целостта на монархията“. За да може да излезе победител от неизбежната война

¹³⁹⁶ PAAA, IABb64, Bd.4, Münster an Bismarck, Nr.32, Vertraulich, 28.2.1875; s.a. Holborn, Mission, S.39, Anm. 1.

¹³⁹⁷ HStA-St, E71b, Büschel 77.2, Baur an Mitnacht, 9.2.1875, s.a. PAAA, IAA163, Bd. 4, Schweinitz an Bülow, 6.2.1875, HStA-M, MAIII, Bd. 2443, Bray an Ludwig II, Nr. 34/VII, 10.2.1875.

със северния си съсед, е необходимо „сближаването с Русия да се затвърди в траен съюз, основан на признаването на взаимната изгода“, защото „само в това е гаранцията за щастливо бъдеще за монархията“.¹³⁹⁸

След публикациите във вестници и последвало запитване от ерцхерцог Вилхелм, което е одобрено от императора, ерцхерцог Йохан Салватор, братовчед на монарха и артилерийски офицер, скоро признава, че автор на брошурата. Той оправдава публикуването ѝ с наивното твърдение: „поради моментно настроение, което е осъзнал по-късно.“¹³⁹⁹

Предвид авторството, впечатлението създадено от брошурата, която е разпродадена за дни и е преиздадена, изглеждащо по-озадачаващо за Вилхелмщ-расе, особено очевидното сближаване на идеите с тези на ерцхерцог Албрехт или министър Кун, като „тревожен симптом.“¹⁴⁰⁰

Това трябва да се разглежда като доказателство за нарастващите проруски и антигермански настроения във висшите кръгове на Виенския двор и армията. Това съвпада с констатациите на Радовиц, когато Лангенау му очертава отношенията между правителствата на Дунав и Нева с непреувеличени думи, че той едва ли някога, те да са толкова благоприятни, както сега. „Осъзнаването на стойността на това разбирателство се засилва всеки ден във Виена, както и в Петербург“ и това разбирателство се осъществява особено на Изток.¹⁴⁰¹

Предвид тази изключително положителна оценка на двустранните отношения от най-висшите дипломатически представители на Виена, едва ли е изненадващо в Берлин, че според полицейски доклад, общественото мнение на Дунав, възприема памфлета на Йохан Салватор като „израз на най-тайните мисли на цялото императорско семейство“. Андреши, разбира се, категорично отрича това твърдение пред Швайниц. Император Франц Йосиф също изразява „голямо раздразнение“ за публикацията от братовчед му, тъй като Йохан Салватор в военната част на своето изложение се е „отнесъл към него по недружелюбен и унизителен начин.“¹⁴⁰²

Поради този инцидент, императорът насрочва среща за 5 февруари 1875 г. с ерцхерцозите Албрехт и Вилхелм, военния министър Колер и неговия генерал-адютант Бек, на която е решено преместването на Йохан Салватор в пехотата. Освен това монархът извиква ерцхерцогат във Виена, за да получи „строغو словесно порицание“.¹⁴⁰³

¹³⁹⁸ KA-W, B670/8, NL Kuhn, Tagebuch 27.2.1875, s.a. PAAA, IAA163, Bd 4. Schweinitz an Bülow, 6.2.1875; Wertbeimer, Andrassy, Bd. 2, S.223; Winckler, Ausbruch, S. 697.

¹³⁹⁹ KA-W, MKSM 1875, Nr. 71-1/5, Erzherzog Johann Salvator an Erzherzog Wilhelm, 28.1.1875, Abschrift; s.a. ebd., Erzherzog Wilhelm an Erzherzog Johann Salvator, 25.1.1875.

¹⁴⁰⁰ KA-W, B 670/8, NL Kuhn, Tagebuch 27.2.1875. В дневника си Кун изрично подкрепя принципната ориентация към Русия, но категорично отхвърля изключителната обвързаност със Санкт Петербург, възприемайки я като „позор“ и „унижение“. Кун продължава да вярва, че Русия „едва ли може да бъде откъсната от съюза с Германия“, така че поддържането на добри отношения и с други сили, по-специално с Франция, му се струва абсолютно необходимо.

¹⁴⁰¹ PAAA, IABq 109, Bd. 1, Radowitz an Bismarck, Nr. 49, 17.2.1875.

¹⁴⁰² PAAA, IAA163 secr., Bd.1, Schweinitz an Wilhelm I., Nr.19, Geheim, 9.2.1875, HStA-St, E71b, Büschel 77.2, Baur an Mittnacht, 9.2.1875, KA-W, MKSM 1875, Nr.71-1/5, Franz Joseph an Kronprinz Rudolf, Erzherzöge Carl Ludwig, Ludwig Victor, Ferdinand Salvator, Carl Salvator, Ludwig Salvator, Albrecht, Wilhelm, Joseph Leopold, Ernst, Sigismund, Heinrich, Rainer, Franz Ferdinand d'Este, 17.2.1875.

¹⁴⁰³ KA-W, MKSM 1875, Nr.71-1/5, Beck an Erzherzöge Albrecht, Wilhelm, Kriegsminister Koller, 4.2.1875, KA-W, MKSM 1875, Nr. 71-1/5.

Освен това „косвено отричане“, разпространено от „Wiener Zeitung“, суверенът смята за необходимо и директен жест, да „неутрализира“ не само военните, но и външнополитическите щети. Както научава от надежден източник банкерът на Бисмарк, Герсон фон Блайхрöder, че Франц Йосиф е решил „да даде на въпроса пълна тежест, като изпрати ерцхерцог Албрехт, в Берлин с уверения в приятелство към германския император и Райха.“¹⁴⁰⁴

Без да споменава тези имперски мисли, австроунгарският външен министър информира германския посланик на 9 февруари 1875 г., че в „откровен разговор“ Албрехт му е изразил желанието, след многобройните посещения в Санкт Петербург, „с удоволствие“ да посети и Берлин. Швайниц приема тази „добре дошла и важна новина с благодарност и искрено удовлетворение“. Според него посещението е добре дошло. За да предпази плановите за пътуване от „разрушителни влияния“, той се съгласява с Андраши да го запази в тайна възможно най-дълго. Германският дипломат изразява убеждението си пред Вилхелм I, че примерът на ерцхерцога ще направи „дълбоко впечатление“ върху офицерския корпус и ще „коригира много погрешни възгледи“. Добрите отношения, които са съществували между имперските дворове и между двете външни министерства, постепенно ще се разпространят и върху армиите. Затова Швайниц препоръчва „събитието да се ускори максимално“, защото смята „значението му за сегашната система, която отговаря на нашите интереси, но е подложена на значителни атаки, от много високо“.¹⁴⁰⁵

Германският монарх е напълно съгласен с това мнение. Според него неodobрието на политическите пасажии в памфлета на ерцхерцог Йохан Салватор е допринесло за наказанието му също толкова, колкото и осъждането на неговата „недисциплинираност и нетактичност!“. Следователно обявяването на посещението му е „толкова желателно, колкото и важно“. Той предлага на Швайниц първата половина на май като подходяща дата, но не иска да се ангажира с окончателна дата, тъй като планираното повторно посещение на италианският крал Виктор Емануил през есента на 1873 г., насрочено за пролетта, все още не е точно уточнено.¹⁴⁰⁶

Въпреки успокоителните новини от Виена, неговият канцлер остава подозрителен. Изпълнен от „физическо и морално недоволство“, което вече може да се опише като „постоянно състояние“ на „цялото му същество“, Бисмарк вижда в това „нескопосано писане“ пореден знак за възраждането на онези ултрамонтански и реакционни сили в Австрия, които вече наблюдава с недоволство по време на последната вълна от обществени вълнения в Полша.¹⁴⁰⁷

Докато споровете между Виена и Берлин миналата есен довеждат до словесна война и дипломатически маневри, този път Вилхелм прасе продължава по-предпазливо. Бисмарк информира Андраши, за участието на австрийските вестници, в използването на полската кауза „за да се всява раздор в иначе доб-

¹⁴⁰⁴ HStA-M, MA III, Bd. 2443, Bray an Ludwig II, Nr. 34/VII, 10.2.1875, HHStA, PA III, Bd. 109, Károlyi an Andrassy, Vertraulich, Privat, 20.2.1875, PAAA, IAA163 secr., Bd. 1, Bleichröder an Bismarck, Privat, 23.2.1875.

¹⁴⁰⁵ PAAA, IAA1f.3 secr., Bd. 1, Schweinitz an Wilhelm I., Nr.19, Geheim, 9.2.1875.

¹⁴⁰⁶ PAAA, IAA163 secr., Bd. 1, Wilhelm I an Schweinitz, 14.2.1875.

¹⁴⁰⁷ HHStA, PA III, Bd. 109, Károlyi an Andrassy, Privat, Vertraulich, 20.2.1875, Твърдението на Кароли, че непрякото отхвърляне на памфлета е направило „със сигурност добро впечатление“ в Берлин, трябва да бъде категорично оспорено. PAAA, IABi53, Bd. 3, Bismarck an Radowitz, Nr. 126, 15.2. 1875; s. Holborn, Mission, 5.111.

рите отношения между трите имперски двора“, но се въздържа, въпреки подновеното си раздражение и загриженост за бъдещия курс на Австро-Унгария, от всякакви коментари по памфлета, който е игнориран „доколкото е възможно“ от свързаните с Вилхелмщрасе вестници, докато официалните публикации умело цитират опровержението от Виена.¹⁴⁰⁸

Ако Бисмарк се въздържа от публични забележки, за да не хвърли сянка върху привидното приятелство между двете сили, което посещението на ерцхерцога се надява да създаде, той бързо трябва да признае пълния провал на тази тактика. Въпреки че проектът за посещение е „строго секретен“ в Берлин, представен само на Вилхелм I и известен във Виена само на Франц Йосиф, Андраши, Албрехт и Швайниц, планът скоро е обявен от някои вестници с забележката, че посещението има за цел да „замаже“ впечатлението от памфлета на ерцхерцог Йохан Салватор.¹⁴⁰⁹

Албрехт е „неприятно обиден“ от тази недискретност и сега иска да пътува само след официалната намеса на Франц Йосиф и при условието „да бъде официално изпратен“.¹⁴¹⁰

Тогава Швайниц предлага датата, определена му от Вилхелм I, в началото на май, което обаче вече не е приемливо на Вилхелмщрасе, защото според тайно съобщение от Бюлов, посланикът тогава се застъпва пред Андраши за отлагане на посещението до края на лятото, което министърът на външните работи най-накрая приема.¹⁴¹¹

Тъй като посещението на русофилския австрийски ерцхерцог през тези седмици със сигурност може да се счита за успех на германската външна политика, може да предположим, че проектът е бил саботиран от Виена, за да се демонстрира сила и независимост спрямо Берлин. Тази теза се потвърждава, от факта, че Йохан Салватор е преместен обратно в артилерията с императорски указ само след година и сякаш като награда повишен в командир на полк, а според наблюдението на Швайниц, настоящото цислейтанско министерство и най-висшите правителствени кръгове по Дунав са почитатели на „истинския австрийизъм“, чиято основна идея е „омраза към Прусия“.¹⁴¹²

Аферата, предизвикана от памфлета на ерцхерцог Йохан Салватор, както и начинът на нейното „разрешаване“, следователно предизвикват опасения за Бисмарк.

Възникна въпросът кога Андраши ще се поддаде на антигерманските настроения по Дунав или ще стане тяхна жертва. Все още се чуват гласове, които подчертават, че кайзерът „по-скоро толерира, отколкото обича“ своя външен

¹⁴⁰⁸ PAAA, IABgll, Bd.41, Bülow an Schweinitz, Nr.152, 19.2.1875, HHStA, PAIII, Bd.109, Károlyi an Andrassy, Privat, Vertraulich, 20.2.1875, Winckler, Ausbruch, S.697; s.a. PRO, F07, Bd.848, Buchanan an Derby, Nr.47, 11.2. 1875. Вестник „Кьолнше Цайтунг“ определя в своята статия императорската заповед за преместването на ерцхерцога като „знак за определени тенденции в обкръжението на императора“. Kölnische Zeitung, Nr.42, 11.2.1875.

¹⁴⁰⁹ PAAA, IAA163, Bd. 1, Bülow an Schweinitz, Nr.176, Sekret, 1.3.1875. PAAA, IAA163 secr., Bd. 1, Schweinitz an Wilhelm I., Nr. 31. Geheim, 18.3.1875.

¹⁴¹⁰ PAAA, IAA163 secr., Bd. 1, Schweinitz an Wilhelm I., Nr. 31, Geheim, 18.3.1875.

¹⁴¹¹ PAAA, IAA163 secr., Bd. 1, Schweinitz an Bülow, 25.3.1875. Ерцхерцог Албрехт най-накрая посещава император Вилхелм I от 20 до 22 юни 1875 г. в Бад Емс и участва в есенните маневри в Силезия.

¹⁴¹² KA-W, MKSM 1875, Nr.71-1/95, Vortrag Koller bei Franz Joseph, Nr.5778, 23.12.1875, ebd., Erledigung, Allerhöchste Entschließung, 25.12.1875; Richter, Kronprinz, S. 70; Winckler, Ausbruch, S. 696, HStA-St, E71b, Büschel 77.2, Baur an Mittnacht, Höchst Vertraulich, 4.3.1875.

министър и скоро може да нареди „назначаването на силно правителство с фон Шмерлинг“.¹⁴¹³

Обмисляйки тази алтернатива, Андраши несъмнено остава най-желаният ръководител на виенската външна политика за Берлин. Още по-досадно обаче е осъзнаването там, че и той може да бъде възприеман все по-малко като гарант на прогерманска политика, както се вижда от неговата отчетливо резервирана позиция по отношение на германската нота до Белгия.

В същото време последните новини за позицията на Балхаусплац по случая Розен и инцидента в Подгорица предизвикат раздразнение и негодувание на Вилхелмштрассе. Дори искането на Виена да отложи изпращането на благодарственото писмо до княза на Черна гора среща недоумение в Берлин, тъй като правителството там смята, че всякакви опасения, за проявени от княза искания, са аргумент „не заслужаващ внимание“.¹⁴¹⁴ Това недоразумение бързо се превръща в негодувание срещу Андраши, когато в Берлин пристига новината за вече изпратеното от него благосклонно писмо до княз Никола. Бисмарк, „предвид доверието, което гласува на граф Андраши“, незабавно извиква Швайниц, за да обясни противоречивото поведение на виенския външен министър.¹⁴¹⁵

Този гняв обаче след това се прехвърля върху германския посланик, защото Швайниц трябва да признае, че молбата му за отлагане на писмото не произтича от изрично искане на Андраши, а от резервите на посланика и че самият той тогава „се е съобразил с неговите неизказани желания“.¹⁴¹⁶ Раздразнен от своеволието на своя посланик, канцлерът го критикува в „прекомерна предпазливост“ и му наемква за осуetyаването на „политическата цел“, която той възнамерявал да постигне с телеграмата до княз Никола, чиито точни подробности щеше да му съобщи само устно. И му посочва, че е било желателно, демонстрацията (с телеграмата до черногорския княз) да закъснее след тези на Виена и Санкт Петербург.¹⁴¹⁷

Последователно подчертаваният от Бисмарк принцип за пълна незаинтересованост от източните дела, който позволява германска намеса само като подкрепа за сътрудничеството между Австро-Унгария и Русия, несъмнено учудва Швайниц, който в писмото си изрично се позова на максимите на източната политика на Бисмарк.¹⁴¹⁸ Защо канцлерът, който винаги се е отнасял с резерва към черногорския въпрос, изведнъж иска да действа на преден план, особено в последната му фаза?

Едновременно съобщение до Константинопол относно въпроса за ранга на германския консул в Белград подсказва, че с този акт на фаворизиране към княза, който със сигурност ще озлоби Портата, той едва ли се е интересува от черногорската кауза. Вместо това, предвид започналото разпадане на съюза на трите империи, той сякаш иска да предотврати неизбежното руско негодува-

¹⁴¹³ HStA-St, E71b, Büschel 77.2, Baur an Mittnacht, 14.1.1875.

¹⁴¹⁴ PAAA, IABq41, Bd. 14, Bülow an Schweinitz, Nr.137, 10.2.1875.

¹⁴¹⁵ PAAA, IABq41, Bd. 14, Bülow an Schweinitz, Nr.146, 15.2.1875.

¹⁴¹⁶ PAAA, IABq41, Bd. 14, Schweinitz an Bismarck, Nr.23, Vertraulich, 17.2.1875.

¹⁴¹⁷ PAAA, IABq41, Bd. 14, Schweinitz an Bismarck, Nr.23, Vertraulich, 17.2.1875 mit Marginalie Bismarcks, Bülow an Schweinitz, Nr. 161, 24.2.1875.

¹⁴¹⁸ PAAA, IABq41, Bd. 14, Schweinitz an Bismarck, Nr.23, Vertraulich, 17.2.1875.

ние и същевременно ефективно да парализира въздействието на приближаването към Константинопол.

Въпреки че Бисмарк приписва вината за този неуспех повече на Швайниц, отколкото на Андраши, източната политика на Балхаусплац не предизвиква удовлетворение на Вилхелмщрасе. „Донякъде рискованата политика на Андраши“ към Черна гора, и позицията му по въпроса за Розен предизвиква недоволството на канцлера. За да утвърди собствената си позиция в Белград след отзоваването на генералния консул, не само за изясняване на въпроса за първенството, но и поради международното право, с изключително хитър ход в началото на февруари, Бисмарк се обръща към правителството във Виена с молба консул Калай, от името на Германия, да отговори на последната сръбска нота, тоест приемането на новата йерархия, като подчертава липсата на юрисдикция от страна на Сърбия. По аналогия с указанията дадени на Радовиц, австроунгарският дипломат не е трябвало да разглежда вече уредения въпрос за етикета, а да напомни на Белград единствено за неговите задължения съгласно международното право и в случай на упорито твърдена некомпетентност, да посочи, че Германия ще се обърне към Високата Порта.

Въпреки съществуващите резерви относно обръщането към султана, Бисмарк заявява, след като Сърбия не е суверенна държава и Германия не може да упражни никакъв „натиск“ върху Белград, „в крайна сметка той няма друг избор освен да се обърне към султана като сюзерен“.¹⁴¹⁹

Андраши обаче смята възгледа на Бисмарк за изключителната юрисдикция на сръбското правителство за „погрешен“. Той отказва да признае властта на Портата в случай на сръбски отказ. Но най-вече, за радост на Санкт Петербург, изобщо не смята да се съобрази с Берлин.¹⁴²⁰

Въпреки че с готовност поверява на генералния си консул да представлява германските интереси, той недвусмислено дава да се разбере на Швайниц, че Калай при никакви обстоятелства няма да търси решение на проблема с турското правителство. Посланикът е наясно, че подобна стъпка е в рязък контраст с целта на външния министър да убеди румънските и славянските съседи, живеещи под турски сюзеренитет, че „Австро-Унгария е не само най-близкият им, но и най-полезният и безкористно благотворен приятел.“¹⁴²¹

Предоговарите за въпроса за ранга на консула, за сметка на Калай, очевидно изглежда на Андраши като достатъчна отстъпка на германските искания, чието разширяване изисква не само кадрово-политически, а по-скоро политически отстъпки. Австроунгарският външен министър не е готов да направи това, особено след като тези действия застрашават умереното правителство на

¹⁴¹⁹ PAAA, IABq41, Bd.14, Schweinitz an Bismarck, Nr.23, Vertraulich, 17.2.1875, IABq10, Bd.24, Bülow an Schweinitz, Nr. 120, 5.2.1875.

¹⁴²⁰ HHStA, PA 111, Bd. 109, Andrassy an Kirolyi, 16.2.1875; s.a. ebd., Andrassy an Károlyi, 21.2.1875, ebd., Andrassy an Langenau, 24.2.1875, ebd., Andrassy an Zichy, 25.2.1875, ebd., PAXXXVIII, Bd.205, Andrassy an Kállay, Tel., 17.2.1875, ebd., Kállay an Andrassy, Tel., 18.2.1875, ebd., Kállay an Andrassy, Tel., 21.2.1875, ebd., Andrassy an Kállay, 21.2.1875, HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 17B, 3.3.1875. Стремоухов е информиран от Новиков за демарша на Швайниц пред Андраши, и изрично заявява, че ако Бисмарк беше поискал подобно представяне от руското правителство, „княз Горчаков няма да даде друг отговор“; следователно Горчаков е много доволен да види Виена и Санкт Петербург отново обединени по Източните въпроси.

¹⁴²¹ PAAA, IABq10, Bd.24, Schweinitz an Bülow, Nr.20, 10.2.1875; s.a. ebd., Schweinitz an AA, Tel. Nr. 26, 19.2.1875, ebd., AA an de la Croix, Tel. Nr. 3, 19.2.1875, ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BIII, Nr.4, Bd. 2, Limburg-Stimm an Radowitz, Privat, 16.2.1875.

Стефанович, което току-що е установено, под натиск от Виена и Санкт - Петербург.¹⁴²²

Така планът на Бисмарк се проваля. Той отново обяснява на Андраши, че смята Портата за „върховен сюзерн по международното право относно Белград, към която трябва да се обърне при спешен случай“ и че позицията на сръбското правителство предизвиква такава извънредна ситуация.

Бисмарк трябва да признае, че ръководителят на Балхаусплац не желае да покаже на сръбския си колега „извора“, „от който произтича правото на Сърбия да приема чуждестранните представители“, той незабавно отменя планираната нота до Белград и едновременно с това ограничава задълженията на Калай „до защитата на германските граждани и опазването на търговските интереси“, като изрично изключи всякакво „политическо представителство“.

В тази обстановка и въпреки противоположните изявления на Радовиц към Лангенау, той сега смята за уместно да не удължава престоя на Розен в Германия и незабавно добавя бележка към новите насоки в отговорностите на Калай, съобщаваща за скорошното завръщане на германския генерален консул в Белград.¹⁴²³

Всяко по-нататъшно настояване изглежда на Бисмарк вредно за целите му. Във Виена той приема изясняването на позицията си за достатъчно, защото Санкт Петербург едновременно е признал нейната фундаментална легитимност. Той взема окончателното решение за завръщането на Розен, когато новото сръбско правителство, чрез Калай, изразява искреното си съжаление за недоразумението с Германия и заявява, че относно ранга на консулите, акредитирани в Белград, ще „направи всяко изясняване, поискано от Германия“, за да ускори бързото пристигане на германския генерален консул, който може да „разчита на най-приятелското посрещане“ както от княза, така и от правителството.

От германска гледна точка нищо не пречи на заминаването на Розен, особено след като австроунгарският генерален консул също уверява германския канцлер, че настоящото сръбско правителство „не таи никакви френски симпатии“ и не желае „нищо повече от благоволенieto и добрата воля на трите северни сили, и особено на Германия.“¹⁴²⁴

Постигнатият успех със Сърбия с пристигането на Розен в Белград на 2 март 1875 г., е засенчен от тежката борба, която трябваше да бъде спечелена, срещу окончателната твърда позиция на Виена и негодуванието в Санкт Петербург. Така Сърбия става пример за намаляващата, всъщност несъществуващата сплотеност на Тройния съюз, германско-руското отчуждение и руско-френското сътрудничество, което предизвиква още по-голямо безпокойство у

¹⁴²² Докато Горчаков ясно заявява на княз Милан в нота през януари, че оставката на правителството на Маринович през декември 1874 г. създава „изключително неудобно впечатление“ и че правителството на Чумич има руската подкрепа само ако продължи старата политика, Андраши едновременно с това изпраща съобщение в Белград, че се надява всякакви неприятелски тенденции в този кабинет да бъдат потушени, за да не се застрашат добрите двустранни отношения. След тези предупреждения князът е принуден да назначи по-умерено правителство.

¹⁴²³ PAAA, IABq 10, Bd. 24, Bülow an Schweinitz, Nr. 145, 14.2.1875; s. a. ebd., Bülow an Schweinitz, Tel. Nr. 32, 13.2.1875, ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BII, Nr. 5, Bülow an Radowitz, Privat, 16.2.1875, HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 17B, 3.3.1875; Holborn, Mission, S. 115.

¹⁴²⁴ HHStA, PAXXXVIII, Bd. 205, Kállay an Andrassy, Nr. 8, 11.2.1875; s. a. PAAA, IABq 10, Bd. 24, Schweinitz an Bülow, Nr. 26, 18.2.1875, PAAA, IABq 10, Bd. 25, Rosen an AA, 4.3.1875, HHStA, PAXXXVIII, Bd. 205, Kállay an Andrassy, Tel., 4.3. 1875.

Бисмарк, защото по същото време в Берлин пристигат доста тревожни доклади от Париж.

В писмо до германския посланик в Рим, Койдел, от 18 ноември 1874 г., Бюлов очертава максимата на германската политика спрямо Франция със следните думи: Със своето „добро“ управление и „уменията“ на херцог Деказе, Франция печели „предимството, че спрямо Англия и Русия, постига известен напредък в подобряването на отношенията си в Европа. Можем да бъдем доволни от това, стига Франция да не се консолидира от твърда ръка.“¹⁴²⁵

А вътрешната консолидация подобрява способността за формиране на съюзи във външната политика, което Бисмарк иска да избегне след 1871 г., като поддържа вътрешната и външна слабост подкрепяйки Френската република.

От гледна точка на германския канцлер, опасността от монархистки обрат, както ясно показват неговите съображения за кандидатурата на дон Алфонсо за испанския трон, във Франция все още не е предотвратена. А през последните седмици се наблюдават все повече признаци за укрепване на Републиката, парламентарните избори в края на ноември 1874 г. са изцяло в полза на републиканските партии, и дебатът в Народното събрание аз конституционните закони и бъдещето на сегашната форма на управление, води до първоначални положителни републикански резултати в края на февруари 1875 г., когато на 24 и 25 февруари 1875 г. са приети Законът за Сената и Законът за „Организацията на публичната власт“.¹⁴²⁶ Хохенлое все още смята, че „объркването във Франция далеч не е приключило“ но републиканците във Франция спечелват солидна основа с този вот, а държавата печели основата за по-нататъшна вътрешна консолидация. „*nous marchons*“ (в ход), както отбелязва австроунгарският дипломат Апони на 3 февруари 1875 г., „*en ce moment à pleines voiles vers l'organisation definitive de la Republique, c'est-à-dire vers la consoiidation legale de ce qui a existe jusqu'ici à l'etat provisoire. C'est une experience à faire et eile n'aurait rien d'effrayant, si Fon pouvait esperer que le regime nouveau serait et resterait une Republique sage, moderee, pacifique, tolerante et conservative*“ (В този момент е в ход с пълна пара напред окончателната организация на Републиката, тоест към правното консолидиране на това, което досега е съществувало във временно състояние. Това е експеримент, който трябва да се предприеме, и няма да от какво да се страхуват, защото се надяват, че новият режим ще бъде и ще остане мъдра, умерена, мирна, толерантна и консервативна Република.)¹⁴²⁷

В интерес ли е на Германския райх „последователно да преследва тези тенденции чрез дипломатическите и политическите медийни канали“?

Подобна политика предполага, че Бисмарк смята републиката за най-желаната форма на управление във Франция. Всъщност, на 9 март 1875 г. канцлерът заявява пред Ръсел, че запазването на републиката във Франция е предимство за Германия, защото „Русия не може да сключи съюз с републиканска Франция.“¹⁴²⁸

¹⁴²⁵ ZStA-M, Rep.92,NL Keudell,Nr. 44, Bülow an Keudell, 18.11.1874.

¹⁴²⁶ Hohenlohe, Denkwürdigkeiten,Bd. 2, S.150, Journal 18.2.1875; PAAA, IABc79, Bd. 4, Hohenlohe an Bismarck,Nr.56, 17.2.1875; Pohl, Einflußnahme, S.147f.

¹⁴²⁷ HHStA, PA IX, Bd. 102, Apponyi an Andrassy, Nr. 7, 3.2.1875.

¹⁴²⁸ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 9.3. 1875. Доп. пр. Тук му е най-голямата грешка, в края на живота си ще види, че Александър III сключва „сърдечното споразумение“ с Френската република!

Но не се ли опитва съзнателно да заблуди посланика относно действителната си загриженост за френско-руското сближаване? Бисмарк знае твърде добре, че крайтъгълните камъни на държавните отношения се променят през годините и тези модификации, изискват постоянно адаптиране към преобладаващите обстоятелства. Казано по друг начин: Стабилната република във Франция едва ли е по-мирен и надежден съсед от крехката монархия, защото според Бюлов консолидираната власт, която трябва да бъде предотвратена, е също толкова опасна в твърдите ръце на президента, колкото и в тези на монарха. Следователно, трябва да се съгласи и с дневниковия запис на Кун от 13 декември 1874 г., в който се казва, че Бисмарк не е „толкова глупав“, „за да не осъзнава, че други държави могат и ще сключват съюзи с републики“, както историята често е показвала.¹⁴²⁹

Както съвсем правилно отбелязва „Новое время“ в началото на годината, „не формата на управление, а вътрешната консолидация е все по-отговорна за способността на една сила да формира съюзи, въпреки всички съществуващи и оставащи идеологически резерви на европейските монархии към немонархиите. Следователно, приветстването на републиката може да е приоритет във френската политика на Бисмарк само доколкото насърчава дестабилизацията, без да се допуска монархическа реставрация. С нарастващата вътрешна стабилност на Франция, идеологическите предразсъдъци на европейските монарси все повече отстъпват в съображенията на Бисмарк зад силово-политическите съображения на техните правителства, тъй като Андрaши и Горчаков, въпреки антипатиите на Александър II и Франц Йосиф към Републиката, със сигурност са в полза на последната, които те умело интегрират в цялостната си концепция за външна политика в ущърб на Бисмарк“. След като Франция се консолидира“, съвсем правилно отбелязва Кун, „тогава може да се очаква нещо и за Австрия; амбициите на Хохенцолерните не бива да достигат небето.“¹⁴³⁰

Поради тези съображения на канцлера, той сега регистрира всеки признак за по-нататъшна вътрешна консолидация на Франция, с особена бдителност и грижа. Доклад на Хохенлое от 4 февруари 1875 г., информира Бисмарк за емитирането на 600 млна франка и заслужава значително внимание. Хохенлое веднага свързва това парично действие със „съображения от военен характер“ и рисува тревожна картина: Тъй като никой от „настоящите носители на властта“ в Париж не вярва във възможността „да се изправи срещу Германия без съюзи за какъвто и да е период от време“, значението на този „симптом“ се тълкува, че френското правителство „сигурно е получило новини отнякъде, и обмисля възползването от предстоящо усложнение между други силите, може би на Изток.“¹⁴³¹

¹⁴²⁹ KA-W, B 670/7, NL Kuhn, S.291, Tagebuch 13.12.1874. Кун намира за „трудно приемливо, че този интелигентен човек [...], най-накрая повярва, че Републиката е за предпочитане във Франция, защото консолидирането на страната се забавя. Именно защото се страхува от това консолидиране и добре разбира, че то може да бъде постигнато само чрез провъзгласяването на Републиката, той се стреми да заблуди народа на Франция и навсякъде, където все още има врагове на Прусия. Защото там, както и тук, народът ще каже: Аха, Бисмарк в крайна сметка не иска Републиката и ще направи всичко възможно, за да постигне обратното. Това отлага още повече въпроса за действителната форма на управление и целта на Бисмарк, неконсолидирането на Франция, е постигната още по-ефективно.“

¹⁴³⁰ KA-W, B 670/8, NL Kuhn, Tagebuch 1.2.1875.

¹⁴³¹ PAAA, IABc79 secr., Hohenlohe an Bismarck, Nr. 44, 4.2.1875.

Въпреки „силните политически и военни причини“, които говорят срещу предстоящото предизвикване на война от Франция, отговорните политици на Вилхелмштрасе виждат натрупването на толкова голяма сума пари като тревожна индикация „заслужаваща внимание“¹⁴³²

В тази ситуация Бисмарк препраща до Париж на 26 февруари 1875 г., тревожна информация. Канцлерът научава, че Франция започва кампания по закупуването на 10 000 коня от германските търговци на коне, на всяка цена. Бисмарк смята тази мярка по същество за „естествено следствие от планираната реорганизация“ на френската армия, той „не вижда причина за ускорената реорганизация, освен като военно усилие, насочено срещу нас, със закупени германски коне“. Въпреки че очаква никакви „военни намерения за следващата година“ от а френското правителство, такова голямо количество коне му се струва „източване което ще усетим, когато се наложи да се мобилизираме след около три години“. Затова инструктира Хохенлое и военния аташе в Париж, майор Бюлов, да му предоставят „бърз доклад“, съдържащ по-подробна информация за „обхвата на мярката от местна гледна точка“.¹⁴³³

Проучването единодушно показва, че мярката на Франция има „характер на военна подготовка“, въпреки че „в момента не трябва да се разглежда като непосредствено заплашваща с война“.¹⁴³⁴ Но по принцип французите не са изоставили реваншистките си идеи за „отмъщението за Седан“. Те чакаха, „докато евентуални европейски неуредици ще отворят перспективата за съюзи срещу Германия“. Следователно водещите политици смятат времето на този въоръжен конфликт за „неопределен в бъдеще, зависещ от събитията извън Франция“. „Увеличаването на военните разходи“ обаче показва, че „при определени обстоятелства развитието на събитията може да бъде по-кратко от подготовката необходима на Франция“. Всеки французин смята благоприятното стечение на Източния въпрос, и особено смяната на руския трон, за такова предварително условие.¹⁴³⁵

Както Бюлов, така и Хохенлое смятат планираните контрамерки на Бисмарк за напълно оправдани, въпреки че военният аташе се съмнява в ефективността на подобни мерки, като забрана за износа, защото Франция тогава ще получи необходимото от Източна Европа.

Канцлерът обаче смята, че конете там са „по-малко и не са толкова подходящи“. Според неговата информация, френските търговци са инструктирани, да закупуват коне само от Германия. Той е напълно сигурен в ефективността на забраните, и на 4 март 1875 г. нарежда забраната за износ на коне от Райха. Това предизвиква голямо външение в Европа, защото нито един кон не е закупен от френското военно министерство и Ке д'Орсе, опровергава, че няма никаква поръчка към германските търговци на коне.¹⁴³⁶

¹⁴³² PAAA, IABc79 secr., Bülow an Hohenlohe, Nr. 140, Geheim, 13.2.1875.

¹⁴³³ GP, Bd.1, Nr.155, S.245, Bismarck an Hohenlohe, Privat, 26.2.1875, auch in: Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd. 2, S.151 f.

¹⁴³⁴ GP, Bd. 1, Nr. 156, Anlage, S. 246f., Bericht Bülows, 1.3.1875.

¹⁴³⁵ GP, Bd. 1, Nr. 156, S.245f., Hohenlohe an Bismarck, Nr. 70, Vertraulich, 2.3.1875.

¹⁴³⁶ PAAA, Botschaft Petersburg, P.11/14, Bülow an Reuß, Nr. 276, 17.4.1875, ebd., Botschaft London, Bd. 116, Bülow an Münster, Nr.269, 17.4.1875; s.a. Herzfeld, Kriegsgefahr, S. 18-20; Taffs, War Scare, S.340, dagegen Steinbach, Diplomatie, S.81-83; zu den Auswirkungen des Exportverbotes auf die französische Kavallerie vgl. Mitchell, Situation, S. 57. Бюлов е информира посланиците в Лондон и Санкт Петербург на 17 април 1875 г., че договорите за покупка,

Но Бисмарк задава нов тон във външнополитическата офанзива от пролетта на 1875 г., допълнена от изключително важни инструкции към Радовиц и заедно с тях започва основната фаза от борбата му срещу „кошмара на коалициите“.

4. Указанията на Бисмарк към Радовиц за „по-активни действия“: Не-успешният опит за премахване на „военната опасност от Запад“. В продължение на няколко седмици външнополитическото положение на Германския Райх се влошава драстично. Офанзивите, започнати в началото на февруари за разбиване на все по-заплашителния „обкръжаващ пръстен“, не постигат нищо. Белгия и Италия решително се противопоставят на политическия натиск на Германия, Австро-Унгария демонстрира решително резервирано отношение към северния си съсед и освен това посочи възможността за пълен разрыв с Германия, след смяна на правителството. На фона на тази общо влошена външнополитическа ситуация в Берлин, чиято действителна ескалация е предизвикана от тревожните новини от Париж за войната и планове за съюз, очевидно изковани там с перспектива за успех, канцлерът започва нова външнополитическа офанзива. Централният ѝ удар е насочен срещу руското правителство.

Докато през месеца той се опитва, чрез своя пратеник Радовиц, да разреши възникналите през последните седмици търкания със Санкт Петербург в своя полза, като незначително възпрепятства руско-френското сближаване, сега възникващата заплаха за германските интереси и сигурността, изискваше силен натиск по река Нева, за да се освободи в дългосрочен план от кошмара на коалициите, като трайно укрепи връзката с Русия.

Радовиц е информиран, за последните доклади на Хохенлое за вътрешните промени във Франция, и за разказите на посланика и военния аташе в Париж относно предполагаемите покупки на коне от Франция.¹⁴³⁷ В тази обстановка на 27 февруари 1875 г. са му изпратени указания, целящи да постави отношенията между двете империи на нова основа.

За пореден път, позовавайки се на указанията си от 16 февруари 1875 г., канцлерът първо потвърждава готовността на Германия да подкрепя руската политика на Ориента, но след това напълно предефинира областта, в която Германия очаква руска подкрепа, според реципрочността.

Бисмарк се връща към доклада на Радовиц от 20 февруари 1875 г. относно случая „Розен“. Въпреки че Горчаков по същество е признал правото на Германия да се обърне към Високата Порта, а инцидентът в Белград е „ефективно разрешен“ с последващото завръщане на Розен, несъмнено изключително раздразнителното настроение на Бисмарк изискват допълнително, по-самодоволно удовлетворение. Канцлерът инструктира своя пратеник да гарантира, че хронологията на събитията при никакви обстоятелства не е „замъглена“ и винаги да подчертава, че германските действия в Константинопол са били предприети едва след „съобразителния“ руски отговор на „внимателния“

склучени от френските доставчици с германски търговци „за 10 000 коня“, са представени на Вилхелмицраце, това не изключва и целенасочено фалшифициране.

¹⁴³⁷ PAAA, Botschaft Petersburg, P.12, Bülow an Radowitz, Nr. 140, Vertraulich, 21.2.1875, ebd., IAAa35, Bd.12, Bülow an London, Nr.165, St. Petersburg, Nr.163, Wien, Nr. 182, Rom, Nr. 149, Brüssel, Nr. 56, 5. 3. 1875, ebd., Bülow an London, Nr. 166, St. Petersburg, Nr. 164, Wien, Nr. 183, Rom, Nr. 150, 5.3.1875, ebd., Bülow an London, Nr.167, St. Petersburg, Nr.165, Wien, Nr.184, Rom, Nr.151, Konstantinopel, Nr. 86, 5.3.1875.

протест на Берлин относно „опасното поведение“ на Шишкин и пренебрегнатото старшинство на Розен. В съответствие с предишни инструкции, Бисмарк отново иска Радовиц, обсъждайки този въпрос, да не остава „в отбранителна позиция“, „сякаш имаме нещо да компенсирате“, а да подчертае, „че нашето сътрудничество обуславя пълната реципрочност и че ще трябва да се обърнем към Високата Порта само след като тя ни е била отказана“. Впечатлението за германското поведение е силно преувеличено „едва ли неволно“, както показва споменаването на „деструктивния вестник“ *„Phare de Bosphore“*. Това уточнение изглежда особено необходимо за Бисмарк, защото Убри се е връща към Белградския въпрос на 24 февруари 1875 г. и му прочита на глас доклад на Игнатиев, в който руският посланик в Константинопол отново посочва германското обръщение до Високата Порта „с недвусмислена критика“, характеризирайки го като неоправдано и не целесъобразно. Това създава впечатлението на Вилхелмцрасе, че Певчески Мост се придържа към позицията си, въпреки, че на Радовиц е казано противното.

След тези забележки, изключително върху случая „Розен“, Бисмарк рязко и без преход преминава към изцяло нова тема, за да насочи вниманието на Радовиц към действителната цел на тази инструкция. До Бюлов от 20 февруари 1875 г., пише следното: „Колкото и желателна да е за нас, да изгладим случилото се недоразумение, сме принудени да заемаме отбранителна позиция и да очакваме някаква малка, и неприятна провокация“.¹⁴³⁸

Бисмарк отново предупреждава своя пратеник да не позволява да бъде поставян в отбранителна позиция по сръбския въпрос, и не оставя никакво съмнение, че изисква „пълна реципрочност“ дори и особено по такива маловажни въпроси. Ако Русия откаже на Германия тази реципрочност дори по тези второстепенни проблеми, тогава Берлин едва ли ще може да разчита на подкрепа от Санкт Петербург по наистина важните въпроси.

Той се стреми именно към това – ново качество на двустранното сътрудничество, което не само осигурява пълно равенство и реципрочност по маловажните въпроси на ежедневната политика, но и мълчаливо съгласие, пълна реципрочност по основните задачи на времето. Докато Радовиц преди това повърхностно критикува френско-руското сътрудничество в инцидента в Подгорица, сега трябва без колебание да посочи не само първостепенното значение на сближаването за Германия, но и да призове Горчаков да промени своята профренска политика. Без изрично да заявява, целта на тази инструкция ясно сочи лично към руския канцлер, защото Горчаков многократно се оказва движещата сила на тази ориентация към Париж, а Бисмарк вече не се колебае да предупреди за опасните последици от тази франкофилия за мира в Европа.

От самото начало мисията на Радовиц има остър, антифренски уклон, за който Бисмарк за първи път напомня на пратеника в своите указания от 15 февруари 1875 г. Липсата на обратна връзка от Санкт Петербург относно изпълнението на тези указания, и последните новини от Хохенлое за отпуснатата голяма сума пари от френското правителство и накрая тревожният доклад за закупуването на коне от Германия за френската армия, сега изискват незабавна активност на брега на Нева. До този момент Бисмарк многократно изразява го-

¹⁴³⁸ PAAA, IABi53 secr., Radowitz an Bülow, Privat, 20.2.1875; s.a. Holborn, Mission, S. 128.

товността си да подкрепи руската политика в насоката, която Санкт Петербург смята за своя основна сфера на интерес: Ориентът. Без изрично да уточнява необходимата за германския интерес реципрочност, той последователно подчертава великодушното на германското поведение и иска проявата на руска добра воля по маловажни въпроси, като компенсация. Сега обаче той сваля за-весата на предполагаемия си алтруизъм и за първи път определи насоката, в която всъщност изисква реципрочност - Франция.

Какво ниво на реципрочност си представя Бисмарк? Наистина доколко е готов да предостави подкрепа на Русия на Балканите и каква цена трябва да плати Санкт Петербург за този акт на приятелство от Берлин?

Задачата, възложена на Радовиц, изглежда е по-скоро отбранителна по своята същност: Горчаков трябва да неутрализира профренските влияния в Петербург, като подкопае всяка надежда за френско-руски съюз в случай на нова френско-германска война. Но каква услуга трябва за това?

Забележително е, че по това време Бисмарк изрично отхвърля точно средствата, които 16 години по-късно Париж и Санкт Петербург ще посочат като подходящи, за да демонстрират пред света началото на новото френско-руското приятелство.

На 1 март 1875 г. Бюлов информира началника на Адмиралтейството Щош в отговор на запитването му, че канцлерът не може да се съгласи с желанието, изразено от Александър II и одобрено от Вилхелм I, за среща между германска и руска ескадра в руски води, защото се опасява от „ревност“ от появата на германския флот и „недоволство“ на едната страна при сравнение на военноморските постижения.¹⁴³⁹

Може би няма по-добро доказателство за крехкостта на отношенията между Германия и Русия от този факт, че Бисмарк не вижда възможност чрез подобна военноморска демонстрация да изпрати сигнала за толкова желано германско-руско сътрудничество в Париж, а подозира, че това само ще даде нов повод за по-нататъшни усложнения и нарастващо отчуждение.

В своите указания до Радовиц от 27 февруари 1875 г. Бисмарк предлага, като уж подходящо средство за структурно подобряване на отношенията между двете сили и демонстриране на съгласие, инструкция до руските посланици на Запад, аналогична на директивата до консулите на Ориента. Това обаче едва ли е истинската му цел. Бисмарк не се интересува от издаването на прогермански инструкции до отделни руски дипломати, а от елиминирането на франко-филския център на река Нева, който именно е Горчаков, и който с подобна директива трябва символично да унищожи френските надежди за коалиция.

В този момент обаче възниква основният въпрос дали германският канцлер всъщност ще се отърси от кошвари си от коалиции, с подобна мярка. Наистина ли това е достатъчно, за да предотврати войната срещу Франция в дългосрочен план? Въпреки, че една успешна офанзива може временно да държи френските реваншисти под контрол, поради липсата на съюз, тази преграда срещу Франция заплашва да се скъса незабавно, ако Русия започне активна дейност в Ориента. Този момент обаче може бързо да наближи, предвид настоящото приятелство между Виена и Санкт Петербург, отново документираните,

¹⁴³⁹ PAAA, Botschaft Petersburg, P.12, Bülow an Stosch, 1.3.1875, s.a. ebd., Stosch an AA, 26.2.1875, Abschrift.

ясно проруски настроения на висшите обществени и военни кръгове на Дунав, и особено очевидното нежелание на Лондон да защитава Константинопол, насочвайки интересите основно към Делхи.

Без английска подкрепа и с германското безразличие, австроунгарската политика в Ориента остава свързана с Русия и зависима от нея. От гледна точка на Санкт Петербург, в случай на повторно отваряне на Източния въпрос (доп. пр. само няколко месеца по-късно, това става реалност), само западната граница е изложена на риск, а необходимата защита може да се осигури от конфликт между Германия и Франция, чието отваряне френският реваншизъм ще направи неизбежно така или иначе. В тази ситуация изпълнението на искането на Бисмарк от Горчаков осигурява краткосрочно облекчение, но не осигурява траен мир.

Колко катастрофален тогава трябва да бъде отказът на руския канцлер? Заповедта от Вилхелм II е едва ли посрещната с възторг в германското посолство на „Большая Морская“, защото освен „ежедневния забързан ритъм“, от който Радовиц може да се измъкне само „полумъртъв от умора късно през нощта“, той все повече се обременява от неприятелската и пренебрежителна атмосфера в петербургските висши кръгове, с които общува както светски, така и професионално. Докато Горчаков и особено Стремоухов се опитват да скрият истинското си недоволство от германския дипломат още от аудиенцията при Александър II „под прикритието на голяма любезност“.

Радовиц се оплаква в дълъг раздел от мемоарите си, че петербургското общество, с малки изключения, ясно изразява недоволството си от мисията и личността на младия германски дипломат. След бал в Ермитажа той с горчивина отбелязва, че „за щастие не бях пренебрегнат. Императорът е за мен най-приятелският и най-любезен от всички господа тук!“¹⁴⁴⁰

В светлината на не много „поносимата“ атмосфера на Нева, Радовиц почти се успокоява от небилжавашото завръщането на Ройс, което очаква с нетърпение от средата на февруари за началото на март. Той вече уведомява жена си на 17 февруари 1875 г., че скоро ще се върне у дома.

Бюлов затвърждава това предположение, когато на 16 февруари 1875 г. го уведомява за съобщение от посланика, че Ройс очаква в най-скоро време да се възстанови окончателно“ и след това да пътува през Бон за Берлин. Това подхранва у Радовиц вярата му в наближаващото му отзоваване, особено след като Ройс несъмнено ще „побърза“ и че престоят му в руската столица, няма да е много по-дълъг от първата седмица на март.

Затова той сята да приеме поканата на княз Владимир Долгуруки да посети Москва, след като предаде „юздите на управлението“ в посолството, но се надява да остане на брега на Нева още няколко дни, за да получи от личните си средства, пари за пътуването до старата руска столица.

Колко много очаква скорошното завръщане на Ройс, се вижда, че още на 24 февруари 1875 г. той прави кратко заключение за престоя си: „Но дори и

¹⁴⁴⁰ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 20.2.1875, Radowitz, BII, Nr. 7, Bd.2=1a, Radowitz an Busch, Privat, 14.2.1875; s.a. Holborn, Mission, S. 117, Anm. Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S. 303-305, Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 27.2.1875.

толкова кратък“, пише той на жена си, „петербургският епизод е от голяма ценност за мен като образователен етап.“¹⁴⁴¹

Пратеникът на Бисмарк обаче се е обърква силно в предположението си за бързо завръщане у дома; той пристига в Берлин едва месец по-късно. Причините за това забавяне обаче не са поради по-продължително отсъствие на Ройс, а в намерението на канцлера да удължи престоя на своя довереник по политически причини.

В този смисъл Алвенслебен пише на Радовиц на 23 февруари 1875 г., че се очаква посланикът да пристигне в Берлин на 28 февруари 1875 г., но според Ото фон Бюлов изглежда, „че ще те задържат тук още известно време“¹⁴⁴²

Очевидно по същото време, както съобщават Лангенау, Сайве и Лерхенфелд, от Берлин е разпространено съобщението, че Ройс, се очаква да се върне в Петербург около средата на март. Възможно е и Радовиц да е участва в разпространението на тази новина, защото съобщението изцяло съответства с линията, следвана от Вилхелмщрасе, която цели да представи завръщането на Ройс като далечно, за да придаде легитимност на мисията на пратеника, който го представлява.

Радовиц знае, че възстановяването на Ройс е неизбежно. Въпреки новините от Алвенслебен, в личните си писма, той продължава да изразява убеждението си че Ройс „бърза да се върне“. В края на февруари той вече се е подготвил за пътуването към дома, като почти се е отказал от пътуването до Москва.

Буш обявява на 27 февруари 1875 г., че Ройс ще пристигне в Берлин на 1 март 1875 г., но Бюлов обявява същия ден, без да посочва причини, че „принц Ройс е отложил пристигането си с няколко дни“.¹⁴⁴³

Предвид нетърпението на Радовиц, за по-бързото завръщане на Ройс, това съобщение от държавния секретар, показва със сигурност, както съобщава „Бюлов син“, задържането на посланика е поради съобръженията на Вилхелмщрасе. Всички останали съмнения се разсейват от писмо на посланика от 3 март 1875 г., в което информира Радовиц от Берлин, че ще тръгне на 9 март 1875 г. и следователно очаква Радовиц скоро да се премести в апартамента на Алвенслебен, който ще го последва около седмица по-късно. Отлагането на пристигането в Берлин, обявено от Бюлов, е намалено с два дни. Но заминаването на принца е отложено почти със седмица, така че той умишлено е забавено пристигането му в Берлин, и е удължен престоят му в Германия.

Това отлагане на заминаването на титулярния посланик за Санкт Петербург е поради по две причини: Първо, важните нови инструкции до Радовиц изискват време; второ, предвид обосновката за мисията, дадена по-рано от Вилхелмщрасе, това единственият начин е да се поддържа твърдението, че бавното възстановяване на Ройс налага увеличения престой на „извънредния пратеник“.

¹⁴⁴¹ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, B I, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 24.2.1875.

¹⁴⁴² ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BIII, Nr. 4, Alvensleben an Radowitz, Privat, 23.2.1875.

¹⁴⁴³ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 5, Bülow an Radowitz, Privat, 1.3.1875. Бюлов информира сина си в същия ден, че Ройс се очаква в Берлин на 1 март 1875 г. На 2 март 1875 г. коьлнският вестник съобщава, че Ройс е пристигнал предния ден. PAAA, NL Bülow, Nr.22 (2), Bülow an seinen Sohn Bernhard, Privat, 1.3.1875, Kölnische Zeitung, Nr.61, 2.3.1875, ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, B II, Nr.17, Reuß an Radowitz, Privat, 3.3.1875, s.a. HStA-M, Bayerische Gesandtschaft Berlin, Nr. 1045, Perglas an Ludwig II, Nr. 108/X, 4.3.1875, (unsigniertes Konzept).

Радовиц защитава упорито и последователно тази теза и против здравия си разум, дори твърди в мемоарите си, че посланикът „неочаквано бързо се възстановил“ от травмата си по-рано и се е върнал в Санкт Петербург „още“ на 11 март 1875 г.¹⁴⁴⁴ А реално Ройс се завръща по-късно, умишлено задържан в Германия, едва на 11 март 1875 г.

Пратеникът използва инструкциите на Бисмарк от 27 февруари 1875 г. в няколко разговора с Горчаков и Стремоухов. На 4 март 1875 г. той информира германския канцлер, позовавайки се на първата част от указанията, относно случая „Розен“, че общото впечатление от този епизод върху Санкт Петербург може да се обобщи по следния начин: те са „изненадани“ от „суровия начин“, който Германия е използвала по този въпрос както срещу Сърбия, така и срещу Русия, и произтичащото от това „безпокойство“ ги е накарало да се замислят върху разбирателството по източните дела „по-сериозно от преди“.

Радовиц изрично посочва на директора на Азиатския департамент, че от последната война насам Германия демонстрира при всеки случай колко много цени и желае да запази значението на приятелството си с Русия. С почти програмен анализ, надхвърлящ провинциалното тесногърдието на Белградския спор за етикета, той се простира до широчината на всички германо-руски отношения, и апелира към съвестта на своя събеседник; „в стремежа си да засили чувството за реципрочност в тези отношения между нас, Русия едва ли може да стигне твърде далеч сега. Това чувство се нуждае от известно освежаване.“¹⁴⁴⁵

Три дни по-късно, на 7 март 1875 г., Радовиц докладва за изпълнението на указанията от 27 февруари 1875 г. В различни разговори той междувременно обсъжда руско-френските отношения с Горчаков и, почти дословно възпроизвежда указанията на Бисмарк, ясно дава да се разбере на руския канцлер колко високо германското правителство цени уверението, че придържането на влиятелните руски кръгове към „традиционното предпочитание на Франция“ и „елементите, противници на Германия“, ако бъдат наблюдавани и политически обезвредени от самия него. Затова „напомнянето“ към представителите на Санкт Петербург в Париж е „също толкова полезно“, колкото и към консулите в Ориента, защото във френските правителствени кръгове, дори повече отколкото в турските, се правят заключения за единството на двете сили, от поведението на дипломатите на двете страни и съобразяват собствените си усилия.

Горчаков първоначално обявява, че е „съгласен“ с това мнение, но както винаги, когато се споменава Франция, отрича, че там изобщо има „специална агитация срещу Германия“. Той отказва да издаде специалния декрет, поискан от Бисмарк, и се задоволява с наблюдението, че добре познатата заповед до представителите в Ориента е била „съобщена на всички руски посланици и консули в чужбина като информация“ и несъмнено е разбрана и ще бъде изпълнена от тях като върховна воля. Руският държавник уверено отрича франкофилията си, но вярва, че е „доказал, че не злоупотребява с тези свои чувства и те оставят политическите му действия напълно незасегнати“¹⁴⁴⁶. Този факт, според него, е л признат и взет предвид, особено в Париж.

¹⁴⁴⁴ Rajowitz., *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S.303.

¹⁴⁴⁵ PAAA, IABq 10, Bd. 25, *Radowitz an Bismarck*, Nr. 59, *Vertraulich*, 4.3.1875

¹⁴⁴⁶ Коего е пълна лъжа, но изпадащият вече в старческа деменция Горчаков, едва ли е бил адекватен да осъзнае това, че личните му франкофилски пристрастия, пречат на трезвата дипломатическа робота! (б. пр.)

Радовиц намира хода и резултата от разговора за крайно незадоволителни. Горчаков му показва, че „особено не харесва да се обсъжда тази тема и я смята липса на уважение, когато е подканен да говори за политиката си спрямо Франция“. Радовиц смята за „много необходимо“ да изяснява „често и твърдо“ германската гледна точка по този въпрос на руския канцлер.¹⁴⁴⁷

Както германския пратеник, изявленията на руския канцлер, не успокояват Берлин, за целите на руската политика спрямо Франция, защото наблюденията там пряко противоречат на изявленията на Горчаков. Бисмарк забелязва нарастващото външение срещу Германия от запад и смята, че руските дипломати не следват волята на своя монарх и че самият Горчаков със своите профренски наклонности все повече прекрачва границите, които Бисмарк е поставил, и се чувства задължен да даде тези последне указания на Радовиц.

Предстоящото завръщане на Ройс не оставя много време за допълнителни инструкции до посолството в Санкт Петербург. Дали обаче германският представител е сметнал мисията си за изпълнена с този доклад?

Не го ли подтиква собственото му недоволство от изявленията на Горчаков, както и собственото му наблюдение за необходимостта от по-често и решително подчертаване на германската позиция, към подновен разговор, особено със Стремоухов, чието влияние на Певчески Мост той многократно посочва и след инсульта на Вестман на 26 февруари 1875 г., за кратко време се издига, превръщайки се в решаващата фигура редом с Горчаков?¹⁴⁴⁸

Радовиц твърди в доклада си, че е „многократно имал възможност“ да използва забележките на Бисмарк относно френско-руските отношения според указанията е от 15 и 27 февруари 1875 г. в разговорите с руския канцлер.¹⁴⁴⁹ Но не споменава Стремоухов в този контекст. Въпреки че германските досиета не предоставят преки доказателства за съответстващите дискусии между германския пратеник и директора на Азиатския департамент в руското външно министерство по основния въпрос за Германия – заплахата от война на Запад, различни индикации сочат за съществуването на такива разговори. Радовиц многократно и подробно разглежда преговорите по слечая „Розен“, Черногорския инцидент и Полския въпрос в своите доклади, но споменава дискусиите по най-големия проблем на германската външна политика само веднъж и то едва на 7 март 1875 г., след като Бисмарк е иска по-активен подход и по този въпрос.

Докладите на английския посланик Лофтъс обаче показват, че отношенията между Париж и Санкт Петербург вече са обсъждани, поне косвено, в преговорите между Радовиц и руското ръководство преди 17 февруари 1875 г. Докато германският дипломат многократно подчертава важността на германските отношения с Русия в Съюза на тримата императори, Лофтъс заявява, че в отговор му е казано, „императорското правителство желае да живее в приятелски от-

¹⁴⁴⁷ PAAA, IABi53, Bd. 3, Radowitz an Bismarck, Nr. 62, 7.3.1875, fehlerhaft abgedruckt in: Holborn, *Mission*, S. 144f.

¹⁴⁴⁸ Пьотър Стремоухов е елиминиран, по желание на царя и на 2 декември същата 1875 г., е уволнен от външното министерство, подава оставка и е назначен в действителен таен съветник. Заменен е от Николай Карлович Гирс. На практика не участва в развитието на Източната криза. Умира на 24 април (6 май) 1885 г. (б. пр.)

¹⁴⁴⁹ PAAA, IABi 53, Bd. 3, Radowitz an Bismarck, Nr. 62, 7.3.1875; s. a. Holborn, *Mission*, S. 144.

ношения с всички сили, както с Германия, така и с Франция, и политиката на Русия е пълноценното на мира.“¹⁴⁵⁰

Очевидно Радовиц умишлено пропуска тези крайно нежелани за Бисмарк забележки, за да държи темата за Франция далеч от официалните доклади и да изведе на преден план другите теми за дискусия.

Според тези съображения е необходимо да свържем докладът му от 4 март 1875 г. по въпроса за ранга на консула в Белград с поверителен втори доклад от същия ден, в който германският пратеник коментира променената позиция на Стремоухов след инсулта на Вестман.

В това писмо Радовиц изрично подчертава, че дори влиянието на Стремоухов „досега да е било очевидно само в областта на Източната политика“, то „в бъдеще ще стане забележимо и в по-широка степен“ и Радовиц ще се ползва „с много малко доверие“, ако фракцията, представлявана от Стремуков, „вземе надмощие“ на Певчески Мост.

Германският пратеник характеризира руския чиновник като руско-славянски национален политик „с голяма интелигентност, богатство от фрази и съответстващи умения в изказа, гладки обноси, амбициозен, страстен, леко злобен и познаващ само ориенталските дела в необичайна степен, но иначе с силно едностранчиво политическо образование“. Въпреки че „не е особено уважаван“ в обществото, Горчаков го цени заради „забележителната му интелигентност и лекотата на работата“¹⁴⁵¹

Предвид изключително близките отношения между двамата държавници, Радовиц провежда важните политически разговори, особено по темата за Франция, не само с руския канцлер, който е „много нестабилен въпреки цялата си енергия, но вече навлязъл в старостта“¹⁴⁵², но и с може би бъдещия човек на Нева, в момента със сигурност най-влиятелният руски държавник след Горчаков, особено след като последният не е склонен да повдигне тази тема, докато Стремоухов, като руско-славянски националист, може да прояви по-голяма готовност да говори по този въпрос, ако дискусията е подходящо „подготвена“, чрез широкообхватни германски предложения по Източния въпрос. Радовиц със сигурност се чувства окуражен от влиянието на руския чиновник върху канцлера, както посочва Алвенслебен, защото очевидно е бил способен напълно да промени политическите си възгледи. Допълнително доказателство за разговора между Радовиц и Стремоухов за руските отношения с Франция се очертава от сравнението между гореспоменатото умишлено „опаковано“ предупреждение на германския пратеник в доклад за случая „Розен“, че Русия едва ли може да стигне твърде далеч, ако иска да демонстрира готовността си да развива реципрочни отношения с Германия, и изявлението за Стремоухов, което той изпраща на Бисмарк в същия ден: „успях да се убедя колко много му липсва дори най-простото разбиране за нуждите и изходните точки на германската политика и в разговорите с него винаги съм имал впечатлението, че той прави само привидни отстъпки на германските очаквания под натиска на насока, предписана от волята на императора, или по други моментни причини за це-

¹⁴⁵⁰ LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 17.2.1875.

¹⁴⁵¹ PAAA, IABi53 secr., Radowitz an Bismarck, Nr.60, Vertraulich, 4.3.1875.

¹⁴⁵² ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 7, Bd. 2=1 a, Radowitz an Busch, Privat, 6.3.1875, s.a. PAAA, IABi53 secr., Radowitz an Bismarck, Privat, 20.2.1875; Holborn, Mission, S. 126.

лесъобразност, докато вътрешно остава враждебен към нас.“¹⁴⁵³ Два дни по-късно Радовиц добавя с притеснение: „Той вероятно няма да ни достави много-радост, ако бъде оставен на собствените си инстинкти още дълго!“¹⁴⁵⁴

Значи Радовиц наистина е говорил със Стремоухов за Франция, защото къде другаде Германският Райх има по-големи нужди, къде другаде са отправните точки на германската политика? Къде другаде Русия би могла да предложи възможно най-голямото доказателство за своята реципрочност?

Очевидно, с оглед на очакваното си скорошно завръщане у дома, Радовиц умишлено се въздържа от всякакви доклади за тези дискусии със Стремоухов. Противно на твърденията му от 1887 г., че изобщо не е засягал темата за Франция, дори има податки, че пратеникът е провел друг разговор с руския държавник в последните дни на мисията си, което прави изпращането на доклада вече ненужно. В този контекст, гореспоменатото лично писмо от Буш от 7 март 1875 г. е от съществено значение, в което служителят на Вилхелмшпрасе, с изрично позоваване на първите доклади от Радовиц, съобщава указанието на Бисмарк за по-настъпателен подход, защото тази критика от канцлера, която изглежда не-актуална само два дни преди заминаването на Ройс за Санкт Петербург, сигурно е приета от Радовиц като последен сигнал от Берлин.

Германските досиета обаче не предоставят задоволителна информация по този въпрос. Вместо това, те създават впечатлението, че през последните седмици на мисията, въпросите които са занимавали най-много Бисмарк в продължение на месеци и сега отново са повдигати фундаменталните проблеми на германо-руските отношения, са изведени на преден план. Горчаков, за огорчение на Вилхелмшпрасе, отрича пред Радовиц някаква специална френска агитация срещу Германия и Стремоухов по подобен начин отрича връзката с всякаква политическа дейност на полските панслависти, които са привлекли вниманието в Берлин. Сякаш за да потвърди всички опасения, циркулиращи в Берлин относно полско-руското сътрудничество под прикритието на панславизма, генералният консул във Варшава, устно обявява в Берлин по същото време, че руският журналист Олендзки, след краткото си арестуване във Варшава, е взет на служба при началника на Тайното бюро за политическо разузнаване и е под покровителство.¹⁴⁵⁵ Тази новина естествено поставя решителните изявления на царя относно полската му политика под значителна въпросителна. Дори доброжелателните думи на Александър II не могат да предложат трайна гаранция, че Санкт Петербург ще води политика съобразена с интересите на Берлин.

В този контекст, изявление на Рехенберг сега изискват особено внимание, според което разполагането на руските войски е окончателно решено за есента и ще включва както укрепване на кавалерията, така и общото увеличаване на войските във Варшавския военен окръг.¹⁴⁵⁶

Лофтус също е получил тази информация и определя мерките за ясно насочени срещу Германия. Той вече споделя опасността от германо-руска война, пред колегата си Лангенау, който обаче веднага отрича това, казвайки, че царят

¹⁴⁵³ PAAA, IABi 53 secr., Radowitz an Bismarck, Nr. 60, Vertraulich, 4.3.1875.

¹⁴⁵⁴ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 7, Bd.2=1a, Radowitz an Busch, Privat, 6.3.1875.

¹⁴⁵⁵ PAAA, IABg 11, Bd. 42, Bülow an Reuß, Nr. 178, 8.3.1875.

¹⁴⁵⁶ PAAA, IABg 11, Bd.42, Rechenberg an Bismarck, Nr.68, Vertraulich, 1.3.1875.

никога няма да влез в конфликт с вуйчо си. Австроунгарският посалинк иска да придаде на тези мерки само отбранителен характер.¹⁴⁵⁷ (Доп. пр. но не отговаря, срещу кого са тези мерки, очевидно не са срещу все още приятелската тогава Австро-Унгария!)

За разлика от негоа, френският шарже д'афер в Берлин, Сейве, не вижда непосредствена опасност от война между Германия и Русия, и смята че дислокацията на войските според друго мнение, са насочена срещу Турция, но итова е неоснователно и според него „ще бъдат насочени срещу непосредствените съседи на Полша“, тоест Германия или Австро-Унгария. Тъй като отличните отношения между Виена и Санкт Петербург в момента изключват първата възможност, втората остава, дори като малко вероятна. Но френският дипломат пророкува, че между германската и славянската „раса“ съществува „латентен антагонизъм“, „който рано или късно ще се изяви“. За да потвърди тези изявления, Сейве най-накрая се позова на изявление на фелдмаршал Молтке, който казва на английския посланик: „Не можете да си представите какви трудности имах при изготвянето на плана си за кампанията срещу Русия и още повече за при изпълнението му, защото съм убеден, че докато съм жив, отношенията между Германия и Русия ще останат много добри.“¹⁴⁵⁸

В действителност Молтке вероятно е далеч по-малко уверен, а и Бисмарк не смята войната с Русия за принципно невъзможна. Въпреки, че прекратява по-нататъшните наблюдения за струпване на руски войски, тази депеша от областния управител на Торн (не до Вердер или Рехенберг)¹⁴⁵⁹, не се основава на предполагаемата „безпочвеност“ на съобщенията за струпването на руски войски в граничните райони с Германия, което е опровергано от Рехенберг и Вердер. По-скоро тя се основава на страха, че подобни дребни противоречия могат да създадат погрешни заключения и да провокират германското безпокойство, което трябва да се избягва на всяка цена, за да не се тълкува като слабост. Отношенията с Русия трябва да се управляват не от страх и подчинение, а от равноправност и хармония. Затова е необходимо да се използва всяка възможност, за да се прикрият съществуващите пукнатини в структурата на германо-руските отношения, като се демонстрира показно съгласувана политика.

Добра възможност за това е предоставена от планираната в Санкт Петербург следваща конференция след тази в Брюксел по военното право. Докато Бюлов информира руския посланик в Берлин за германския ангажимент, Радовиц, както съобщи на Лерхенфелд и Лангенау, едновременно с това подчертава пред Горчаков, че германското правителство приема Брюкселския протокол „в неговата цялост“ и има само резерви и искане за изменения на отделни членове, което Горчаков веднага признава.¹⁴⁶⁰ Според забележителна тайна руска кореспонденция, изтекла до Ке д'Орсе, Радовиц се опита да използва Брюкселска-

¹⁴⁵⁷ HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 16, 23.2.1875.

¹⁴⁵⁸ AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, Sayve an Decazes, Nr. 10, 20.2.1875.

¹⁴⁵⁹ PAAA, IABgll, Bd.42, Bülow an Hoppe, 14.3.1875, s.a. ebd., Hoppe an AA, 12.3.1875.

¹⁴⁶⁰ Както обаче Лерхенфелд и Лангенау научават от Жомини, след отказа на англичаните да участват в конференцията, Санкт Петербург, вече е склонен да извърши определянето на отделните членове на Брюкселския протокол не на конференция, а чрез отделни преговори със участващите правителства. HHStA-M, Bayerische Gesandtschaft Petersburg, Nr. 79, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr.24/XV, 3.3.1875, (unsigned Konzept); s.a. ebd., Bayerische Gesandtschaft Berlin, Nr. 1045, Perglas an Pfretzschner, Nr. 110, 6.3.1875, (unsigned Konzept), HHStA, F29, Bd. 11, Langenau an Andrassy, Nr. 18A-B, 5.3.1875, ebd., Langenau an Andrassy, Nr.19F, 13.3.1875.

та конференция, която Санкт Петербург е издигнал до „въпрос на самочувствие“, за да създаде контраст между Русия и Франция. Следователно неговата тактика е да „донесе на нашите дипломати, че Франция действа в тази насока в съответствие с Англия и търси възможност да се върне към бившия „западен съюз“. Не казвам“, добавя анонимният руски автор, който очевидно е приятелски настроен към Франция, казва „генерал Льо Фло даде обяснения по този въпрос на нашите държавници, като твърдо вярва в този обрат, затова те впоследствие не бързат да приемат намеците на г-н Радовиц.“... „Въпреки тази предпазливост и сдържаност срещу действията на германските държавници към Санкт Петербург, руските държавници все пак имат подозрения относно отношението на Франция при това обстоятелство.“

Следователно е важно френското правителство „да осуети надеждите, които германският канцлер има, като уверява Русия в подкрепата си по въпросите, повдигнати на конференцията.“ В резултат на тези уверения, според информатора, „Тогавя Берлин ще бъде принуден да отзове г-н Радовиц и да върне на поста принц Ройс, което равносилно на фиаско.“¹⁴⁶¹

Тактиката, възложена на Радовиц, е много удачна, предвид дадените му указания, да използва всяка възможност, за да се укрепи разкъсващата се връзка между Берлин и Санкт Петербург и негласно да разкъсва заздравяващата се нишка между Нева и Сена, особено след активното френско-руско противодействие на усилията на германския пратеник.¹⁴⁶²

Друга възможност за прилагане на двустранен подход се появява в Испания, когато Алфонсо XII обявява възкачването си на трона и изпраща официалното писмо директно на княз Карол Румънски, заобикаляйки съюзера на Високата Порта, веднага изпозва това като протестира пред великите сили срещу това поведение.¹⁴⁶³

Отношенията между Берлин и Мадрид по това време не са много добри, поради все още неизплатените обещания за кораба „Густав“ и нарастващите признаци на разбирателство между Испания, Франция и Ватикана. Бисмарк сега многократно повтаря, „че никога не е ценил благодарността или съюза на испанците, че никога не е забравял позицията им през лятото на 1870 г. и че Франция не е по-опасна с Испания, отколкото без нея“, и заявява че германското правителство се въздържа от всякаква намеса.¹⁴⁶⁴

Поради това отхвърля нотата, предадена от Аристархи бей, за германско представяне в Мадрид. Предвид негодуванието и гнева си към Испания, канцлерът не е заинтересован от проявата съобразителност към Мадрид и според предишния си опит с Испанския въпрос да използва конфликта за постигане

¹⁴⁶¹ AMAE, CP Russie, Bd. 250, Correspondance Secrete de Russie, Extraits, Fevrier-Mars 1875.

¹⁴⁶² Тази теза е подкрепена от факта, че германското правителство незабавно оттегля предложените изменения, когато руският кабинет, противно на първоначалното си съгласие, изразява опасения за последиците от тези предложени модификации. PAAA, Botschaft Petersburg, P.198, Reuß an Bismarck, 3.4.1875, Abschrift, ebd., Bülow an Wilhelm I., 12.4.1875, Abschrift.

¹⁴⁶³ PAAA, IABo37, Bd.17, Bülow an Radowitz, 1.3.1875, s.a. AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Safvet Pascha an die türkischen Vertreter im Ausland, Tel., 21.2.1875, Copie, PRO, F072, Bd. 1407, Layard an Derby, Nr. 245, 27.2.1875, HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Tel. Nr. 10, 25.2.1875.

¹⁴⁶⁴ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 5, Bülow an Radowitz, Privat, 1.3.1875, s.a. PAAA, IABo37, Bd. 17, Bülow an Hatzfeldt, Nr.57, 25.2.1875, ebd., Bülow an Hohenlohe, Nr. 170, 2.3.1875, ebd., Bülow an Hatzfeldt, Nr.73, Ganz Vertraulich, 8.3.1875; s.a. die Klagen Layards über das französisch-spanische Verhältnis in: BL, Add. MSS, Bd. 39124, Layard Papers, Layard an Derby, Private, 28.2.1875.

на собствените си интереси, смята това неподходящо от съобразителност спрямо Русия. Следователно остава само демонстративно безразличие и отпращане към турския посланик, защото въпросът с етикета засягаше само Испания и Турция, и нека бъде най-добре уреден директно между двете държави.¹⁴⁶⁵

По този начин Бисмарк мъдро избягва подновяване на конфронтацията с Горчаков, а на 1 март 1875 г. Бюлов тайно забранява на Радовиц да споменава конфликта¹⁴⁶⁶, съобщава още на 28 февруари 1875 г., че руският канцлер смята въпроса за уреден. Мадрид, по негов съвет и по препоръка на Деказ и Дерби, изпраща официална нота до Константинопол, според която Испания не възнамерява да се намесва във васалните отношения на Румъния спрямо Турция, като съобщава това и на Румъния.¹⁴⁶⁷

Според съобщението на Убри, Горчаков, разглежда въпроса просто като „безсмислен спор за етикета, който лесно ще се разреши, ако засегнатите страни са добросъвестни“.¹⁴⁶⁸ Андраши също обвинява Портата в „прекомерна чувствителност“ и добавя, че други като Деказ и Дерби са доволни от испанската декларация, а Бисмарк запазва резервираното си отношение и удовлетворението, че косвено, не е провокирал Русия.¹⁴⁶⁹

Германската позиция се запазва в същия дух, когато сред дипломатите в Мадрид избухва нов спор (доп. пр. подобен на Белгардския) за ранга на посланик, и е поискано бързо становище от Берлин. Причината е че според Англия въпросът за старшинството на чуждестранен посланик се определя единствено от продължителността на неговото присъствие в страната на неговата акредитация, независимо от евентуални вътрешнополитически сътресения които са станали тук. Затова английският посланик Лейърд, който служи в Мадрид от 1869 г. сега претендира за титлата доаен.

Но в Санкт Петербург и руският представител Кудрявски, отстоява прерогатива на *primus inter pares* (първ между равните), че йерархията трябва да бъде преразгледана след смяна на правителството или династията.

Чуждестранните дипломати, в отсъствието поради болест на руския имколега, решават въпроса за ранга в полза на Лейърд, а Русия се обръща към другите сили, за да привлече вниманието към поведението на Англия, което

¹⁴⁶⁵ PAAA, IABo37, Bd.17, Bülow an Radowitz, 1.3.1875, ebd., Bülow an Wilhelm I., 3.3.1875, HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.10A-C, 6.3.1875, AMAE, CP Allemagne, Bd.16, Sayve an Decazes, Nr.12, 27.2.1875.

¹⁴⁶⁶ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.5, Bülow an Radowitz, Privat, 1.3.1875.

¹⁴⁶⁷ Андраши също обмисля подобно стъпка в Мадрид, но се отказва, след е информиран за испанската декларация. HHStA, PA XII, Bd.110, Andrassy an Zichy, Tel., 1.3.1875, ebd., PAIII, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, 1.3.1875, ebd., PA XX, Bd. 36, Ludolf an Andrassy, Nr. 22B, 4.3.1875, PRO, FO 72, Bd. 1402, Derby an Layard, Nr. 83, Draft, 24.2.1875, ebd., F078, Bd. 2380, Elliot an Derby, Nr. 92, 20.2.1875, ebd., Elliot an Derby, Nr.105, 27.2.1875.

¹⁴⁶⁸ PAAA, IABo37, Bd.17, Radewitz an Bismarck, Nr.54, 28.2.1875, präsentiert am 4.3. 1875; s.a. HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrassy, Tel. Nr. 11, 27.2.1875.

¹⁴⁶⁹ PAAA, IABo37, Bd.17, Bülow an Wilhelm I., 3.3.1875, s.a. HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrassy, Tel. Nr.12, 2.3.1875, AMAE, CP Russie, Bd. 250, Faerverney an Decazes, Nr.16, 3.3. 1875, Bülow an Wilhelm I., 3.3.1875, AMAE, CP Espagne, Bd. 889, Decazes an Chaudordy, 26.2.1875, ebd., Decazes an Ali Pascha, Minute, 28.2.1875, HHStA, PAVIII, Bd.83, Beust an Andrassy, Nr.20, 1.3.1875, ebd., Beust an Andrassy, Tel. Nr.8, 2.3.1875, ebd., PAIX, Bd.102, Apponyi an Andrassy, 6.3. 1875, PRO, F072, Bd. 1408, Layard an Derby, Nr. 269, 8.3.1875, ebd., F078, Bd. 2381, Elliot an Derby, Nr. 107, Confidential, 1.3. 1875, ebd., Bd. 2376, Derby an Elliot, Nr. 88, Draft, 18.3.1875. HHStA, PA XX, Bd. 33, Andrassy an Ludolf, Tel., 27.2. 1875, ebd., PAI, Bd. 1107, Andrassy an Apponyi, Beust, Wimpffen, Tel., 1.3.1875, ebd., PAX, Bd.67, Andrassy an Langenau, Tel., 1.3.1875, PAAA, IABo37, Bd. 17, Andrassy an Károlyi, 1.3.1875, Abschrift.

противоречи на досега спазваните традиции на международното право, и към легитимността на собствената ѝ позиция.

Санкт Петербург критикува това, което смята за „неправилно“ решение на проблема, защото не е предшествано от разбирателство между правителствата. Обръщайки се към Радовиц, руският канцлер, очевидно с оглед на токущо уредения в Белград въпрос за ранга и общото си нежелание за подобни спорове, веднага подчертава, „че руското правителство няма намерение да повдига въпрос“, но същевременно подчертава „особената стойност“, която царят отдава на принципната германска гледна точка.¹⁴⁷⁰

В демонстративен контраст с рязка позиция на Русия по случая „Розен“ спрямо германското правителство, Бисмарк незабавно се изказа пред Убри и Радовиц изцяло в съответствие с гледната точка на Горчаков, като пояснява, „че посланиците на Русия и Австро-Унгария, като са представили по-рано своите акредитивни писма, също имат старшинство пред нашия посланик“.¹⁴⁷¹

Горчаков е само частично удовлетворен от тази гледна точка, която е споделена и от Андраши, но отхвърлена от Деказ, тъй като тя не отменя свършения факт по въпроса за ранга в Мадрид. Въпреки, че смяташе въпроса за уреден и обявява, че не обмисля по-нататъшни протести срещу разрешаването на конфликта, той подчертава, че „се обявява против това третиране на въпроса по принцип“ и най-вече „няма да признае никакъв прецедент“, създаден от него. В този дух, но със значително по-остър тон, той инструктира Шувалов да предаде на Дерби неодобрението си към английската правна позиция. Ако Форин Офис се позова на циркуляр на Палмерстън, постановяващ, че английските представители „винаги трябва да председателстват по начина, заявен от г-н Лейърд“, той не приема този документ като правно основание, защото не се основава на разбирателство с другите сили. Освен това, случаите, цитирани от английския външен министър по това време, също не могат да бъдат приети, защото неизменно предполагат приемствеността на формата на управление или династията. Горчаков повторя, че не желае да развива фактически въпрос от този случай, „но възразява срещу това която и да е отделна сила да установява нови принципи за международния обмен на посланиците по своя преценка и да изисква тяхното признаване“.

След тези забележки на руския канцлер, отправени с учудваща „острота към Англия“¹⁴⁷², Бисмарк се чувства задължен да изпрати допълнителни указания до пратеника си в Санкт Петербург, за да изясни германската позиция в потвърждение легитимността на руската позиция. Бюлов информирал германското посолство, че Хацфелдт все още не е докладвал по въпроса. Тъй като пълномощията на Хацфелдт предвиждат споразумение за старшинството в съответствие с желанията на Кудрявски, Бюлов предполага, че германският посланик не е участвал в уреждането на спора между дипломатите.

След разкритията на Убри, Бюлов забранява на Хацфелдт всякаква промяна на ранга му, с който е назначен при акредитацията си. Германското пра-

¹⁴⁷⁰ PAAA, Botschaft Petersburg, P.II/14, Radowitz an Bismarck, Nr.56, 2.3.1875, s.a. HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr.17C, 3.3.1875, AMAE, CPRussie, Bd.250, Faverey an Decazes, Tel. Nr. 1, 8.3. 1875.

¹⁴⁷¹ PAAA, Botschaft Petersburg, P.II/14, Bismarck an Radowitz, Tel. Nr.23, 6.3.1875.

¹⁴⁷² PAAA, Botschaft Petersburg, P.II/14, Radowitz an Bismarck, Nr.63, 8.3.1875, s.a. HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr.20A-C, 17.3.1875.

вителиство вижда настоящото руско оттегляне като „знак на отстъпчиво и помирително отношение“, но все пак твърди, че не само „законът е на негова страна“ за Кудрявски, но и че по-голямата част от дипломатическия корпус „не е компетентна“ да решава подобни въпроси.¹⁴⁷³

Промяната в мнението на Русия прави по-нататъшните инструкции към Хацфелд ненужни; проблемът е счетен за решен. За Бисмарк тази възможност носи закъсняло удовлетворение отново да демонстрира на Горчаков нелегитимността на руската позиция по случая „Розен“. Въпреки че няма пълна аналогия между двата случая, сигурно е забележимо на Нева, че Берлин без да се ангажира прекалено, веднага е признал легитимността на руската позиция по въпроса за ранга на посланиците в Мадрид и е отрекъл всякакво участие в неблагоприятното за Русия уреждане, докато Санкт Петербург, като посочва липсата на компетентност сред чуждестранните посланици в Испания, използва същия аргумент, който преди това отказа да приеме по въпроса за ранга на консулите в Белград. Може би осъзнаването на тези противоречия е важна причина Горчаков да не придава на проблема в Испания същото значение, което Бисмарк му отдава в Сърбия, за да се представи като щедър държавник, загрижен единствено за отстояването на консервативните ценности и принципи на международното право.

Наскоро установеното разбирателство между Германия и Русия в конфликта между Турция и Румъния, от една страна, и въпросът за първенството в Мадрид, от друга, скоро са застрашени от подновени спорове между Шишкин и наскоро завърналия се Розен.

Бисмарк вярва, че е разрешил напълно този проблем с връщането там на германския генерален консул. Намаленото му доверие в компетентността на консулския му представител на река Сава обаче го кара да издаде точни инструкции на Розен относно официалните му отношения със Шишкин и воденето на дела там. В съответствие с циркуляра до германските консули в Ориента, подтикнат от Радовиц, Розен трябва да поддържа тесни отношения с Калай и Шишкин, като „се занимава с политика и пише възможно най-малко“, и поспециално да направи пръв посещение на руския си колега възможно най-скоро, при условие че Шишкин е склонен да отвърне на същото на следващия ден.¹⁴⁷⁴ Пренебрегвайки указанията, Розен просто помолва Калай да информира Шишкин на 4 март 1875 г., че желае да остави визитната си картичка на руския си колега, при условие че последният е съгласен да го посети. Шишкин се съгласява от уважение към получения циркуляр, но поискал реципрочни отношения и ще да удостои Розен с посещение само ако той първо го посети лично.¹⁴⁷⁵

Това контрапредложение среща сериозни резерви от германския генерален консул; неговото „помирение“ не е насочено лично към руския му колега, а единствено към представителя на „един от най-близките съюзници и кръвни

¹⁴⁷³ PAAA, Botschaft Petersburg, P.12, Bülow an Reuß, Nr. 182, 12. 3.1875.

¹⁴⁷⁴ ZStA-M, Rep.92,NL Radowitz, BII, Nr. 5, Bülow an Radowitz, Privat, 1.3.1875, s.a. PAAA, IABq 10, Bd. 25, Bülow an Radowitz, 4. 3.1875, HHStA, PAIII, Bd.108,Károlyi an Andrassy, 23.2.1875, ebd., Bd. 109, Andrassy an Karolyi, 3.3. 1875; vgl. zum folgenden Bagdasarian, Rapprochement, S. 153.

¹⁴⁷⁵ HHStA, PAXXXV1II, Bd.205, Kállay an Andrassy, Nr.11, 6.3. 1875, PAAA, IABq 10, Bd. 25, Siskin an Gorcakov, 5.3.1875.

роднини“ на неговия монарх. Калай обаче успява да убеди германския консул да промени решението си по-късно същия ден, да уреди посещението при Шишкин за 5 март 1875 г. Изненадващо, Розен отмени това решение на следващата сутрин. Писмено той информира Калай, че трябва да отмени посещението поради заболяване, но че вече не споделя страховете на австроунгарския си колега за последиците от пропуснатата среща, „тъй като съм достатъчно скром-мен, за да изисквам само това, което руското правителство дължи на моето, и да се откажа от удобствата на приятелските отношения с г-н Шишкин още от самото начало“.¹⁴⁷⁶ Австроунгарският генерален консул след това ядосано информира Шишкин за новата ситуация и незабавно отказа всякакво по-нататъшно посредничество между двамата. Той също иска от Андраши да предаде неговия разказ за случилото се, на Бисмарк и Горцаков, за да си изясняват действията.¹⁴⁷⁷

Докато Шишкин информира правителството си за поведението на Розен, Розен, без да споменава уговорката от предишния ден, се обръща към Бисмарк, за да остави решението относно искането на руския консул на него. Разгневен от този нов спор, канцлерът го порицава заявявайки, че не може да разбере как е могъл да си помисли да се отнася с колегата си „неравностойно “ и иска телеграфно разяснение, като завършва с думите. „Очаквах че след завръщането си ще посетите колегите си, на първо място барон Калай, за да му благодарите за представителството и помощта му, и че ще направите реципрочни посещения.“¹⁴⁷⁸

С тази заповед Бисмарк не остави никакво съмнение, че първото посещение определено трябва да бъде по инициатива от германска страна. Следователно Бисмарк не можеда приеме обяснението на Розен на следващия ден, че грешки в телеграмата, са му създали невярното впечатление, че не трябва пръв да поема инициатива.

Гневът на Бисмарк от този подновен конфликт в Белград произтича не само от очевидната неспособност на Розен да изпълнява официалните директиви, независимо от личното си неодобрение, но и осъзнаването на ограничената стойност на официалните инструкции за гладкото функциониране на отношенията между двете мисии.

Но възниква и опасението, че този инцидент може да застраши успешните преговори, които Радовиц води в Санкт Петербург по Белградския случай, защото последното събитие отново повдига въпроса дали Бисмарк е прав като обвинява Шишкина за личната вражда с Розен и въпроса за ранга.

Добре дошлата новина от Радовиц на 3 март 1875 г. заплашва да се изгуби в новия абсурден спор, когато докладът, получен в Санкт Петербург от Цетине за германското признаване на позицията на княз Никола по черногорския въпрос, „предизвика живо удовлетворение и като нова проява на пълното съгласие между Германия и Русия по ситуацията в Ориента.“¹⁴⁷⁹

¹⁴⁷⁶ PAAA, IABq 10, Bd. 25, Rosen an Kállay, 4.3.1875.

¹⁴⁷⁷ HHStA, PAXXXVII1, Bd.205, Kállay an Andrassy, Nr. 11, 6.3.1875, PAAA, IABq 10, Bd. 25, Siskin an Gorcakov, 5.3.1875, PAAA, IABq 10, Bd. 25, Rosen an Kállay, 5. 3.1875.

¹⁴⁷⁸ PAAA, IABq 10, Bd.25, Bismarck an Rosen, Tel., 5.3.1875.

¹⁴⁷⁹ PAAA, IABq41, Bd.14, Radowitz an Bismarck, Nr.57, 3.3.1875.

Въпреки порицанието си към Розен, Бисмарк изпраща указание до Радовиц на 7 март 1875 г., да предотврати евентуални руски протести. В тези канцлерът отново отправя сериозни обвинения срещу Шишкин, като подчертава правилността на собственото си поведение. След това инструктира пратеника да повдигне въпроса за инцидента в удобно време, „така че никой да не се изненада, ако въпреки най-добрите ни намерения възникнат нови търкания в Белград.“¹⁴⁸⁰

Когато Радовиц изпълнява тази заповед, Горчаков е дълбоко недоволен от подновените спорове в Белград и съставя телеграма в негово присъствие, в която на Шишкин е категорично наредено да възобнови личните си отношения с германския си колега и е настоятелно призван да поддържа тези отношения по начин, който да съответства на „близките отношения между двете правителства.“¹⁴⁸¹

Това решително помирително отношение на руския канцлер обаче се променя веднага, когато получи гореспоменатия доклад на Шишкин от 5 март 1875 г., както и приложената кореспонденция между Розен и Калай от 4 и 5 март 1875 г., която, за негова изненада, опроверга твърденията на Бисмарк по важни точки.¹⁴⁸² Горчаков очевидно изхожда от погрешното предположение, че Розен все още създава трудности за посещението на Шишкин дори след телеграфната инструкция на Бисмарк от същия ден, и руският генерален консул, вероятно не знае за директивата на германския канцлер, само е съобщил за безкомпромисното отношение на германския си колега.¹⁴⁸³

Руският канцлер не иска да се оплаква от Розен, както по-късно ще каже на германския посланик, въпреки че го смята отговорен за подновените трудности.¹⁴⁸⁴ Той инструктира Убри да предаде доклада на Шишкин и кореспонденцията между Калай и Розен на германския държавен секретар, оставяйки на Бюлов да реши дали да информира Бисмарк. Предвид „странните изрази, използвани в руски стил“, съдържащи се във втория документ на Розен, той не може да устои на саркастичната забележка *„je ne lui en veux que pour un seul, celui de nous mettre dans le cas de nous occuper et d'entrainer les autres de semblables puerilités“* (Виня го само за едно нещо: че ни постави в положението да забавляваме другите с подобни детинщини.)¹⁴⁸⁵

Стремоухов обаче се изразява много по-остро, като се впуска в продължително оплакване пред Ройс и Лангенау с укорителен тон. Германският посланик обаче веднага го прекъсва, като посочва инструкциите на Бисмарк към Розен.¹⁴⁸⁶ Стремоухов не е доволен и иска да намери нова причина за критика. Той обвинява Ройс, противно на здравия си разум, колко „странно“ е, че Германия, противно на обещанията на Радовиц, все още не е издала циркуляр до консулствата си в Ориента.¹⁴⁸⁷ Поради непознаване на съответните документи,

¹⁴⁸⁰ PAAA, IABq10, Bd.25, Bismarck an Radowitz, Nr. 172, 7.3.1875.

¹⁴⁸¹ PAAA, IABq10, Bd.25, Radowitz an Bismarck, Nr. 65, 11.3.1875.

¹⁴⁸² PAAA, IABq10, Bd.25, Siskin an Gorcakov, 5.3.1875.

¹⁴⁸³ PAAA, IABq10, Bd.25, Notiz Buschs, 17.3.1875.

¹⁴⁸⁴ PAAA, IABq10, Bd.25, Reuß an Bismarck, Nr.72, 15.3.1875.

¹⁴⁸⁵ PAAA, IABq10, Bd.25, Gorcakov an Oubril, Privat, 12.3.1875, Abschrift.

¹⁴⁸⁶ PAAA, IABq10, Bd. 25, Reuß an Bismarck, Nr. 72, 15.3.1875, s.a. HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrassy, Nr.20A-C, 17.3.1875.

¹⁴⁸⁷ PAAA, 1 ABq 10, Bd. 25, Reuß an Bismarck, Nr. 72, 15.3.1875

Ройс не успява да опровергае това обвинение веднага, а изяснява въпроса след разговор с Радовиц и с негова помощ.¹⁴⁸⁸ Недоволен от очевидната единствена цел на Стремоухов да „отправя оплаквания и обвинения“, Вилхелмщрасе инструктира своя посланик, да разпита директора на Азиатския департамент и да посочи как подобна „липса на професионална памет“ „безполезно“ възпрепятства съвместната работа и „вероятно ще предизвика недоверие в такъв важен орган.“¹⁴⁸⁹

Въпросът е „напълно уреден“ след посещенията на Розен у Шишкин на 9 март 1875 г. и последвалата обратна визита на 10 март 1875 г., е насочено не само към Стремуков, но и към Калай, защото той беше предал кореспонденцията с Розен на Шишкин в опита си да поправи неудобното положение, в което е поставен от германския консул. Според Бюлов това негово действие, „само може да изостри конфликта“.¹⁴⁹⁰

Неспособен да оцени разбираемите мотиви на Калай поради колебливото поведение на Розен и съсредоточен единствено върху нарастващите симптоми на антигерманска политика, която сега вижда и в Австро-Унгария, Бисмарк инструктира посланика във Виена незабавно да изясни противоречието между сегашната случка и досегашното винаги тактично поведение на Калай.¹⁴⁹¹

Но основното негодуванието на Бисмарк от този нов източник на търкания в германо-руските отношения е насочена срещу Розен, чието твърде закъсняло оплакване за йерархията на консулите в Белград, както и личната му вражда със Шишкин, държат Вилхелмщрасе в напрежение в продължение на месеци. След предполагаемото уреждане на спора, генералният консул бързо демонстрира, че е неспособен да се справи с възложените му задачи, както лично, така и професионално. Решителното доказателство за неговата некомпетентност, за Бисмарк, е предоставено от германския консул, когато на 6 март 1875 г., след съответно искане от Дебен, той заобикаля официалните канали и изпраща частно писмо до Буш, с което моли Вилхелмщрасе да реабилитира френския генерален консул чрез „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ след ожесточените атаки срещу него в неофициални вестници, за ролята му в Белградския въпрос за ранга на консулите, тъй като Розен е действал „предпазливо и резервирано“ в спора. Но сега Розен не скрива защо толкова внезапно е застанал в защита на френския си колега. Успехът му в аранговката се оказва пирова победа. От – недискретни подмятания той разбра, че е „считан за дипломат, неспособен да се издигне по-високото ниво на колегите си, и е успял да ги повлече, заедно със сръбското правителство, до собственото си ниско ниво“. Розен сега иска „да не си спечели репутацията на интригантен размирник, който не прави разлика между приятел и враг“. Следователно, подчертава той, в никакъв случай не може да му е безразлично да види колега, който винаги е ценил „добрите отношения“, „наранен от фалшиви нападки в германските вестници“. С остра

¹⁴⁸⁸ PAAA, IABq109, Bd. 1, Reuß an AA, Tel. Nr.26, 18.3.1875, ebd., IABq10, Bd. 25, Radowitz an Bülow, Privat, 18.3.1875.

¹⁴⁸⁹ PAAA, IABq 10, Bd. 25, Bülow an Reuß, Nr. 207, 21.3.1875.

¹⁴⁹⁰ PAAA, IABq 10, Bd.25, Bülow an Reuß, Nr.207, 21.3.1875, s.a. ebd., Bülow an Rosen, Nr.8, 19.3.1875, ebd., Notiz zu den Akten Bülows, 23.3.1875, ebd., Rosen an Bismarck, Nr.14, 25.3.1875, S. HHStA, PAXXXVIII, Bd. 205, Kállay an Andrassy, Nr.11, 6.3.1875.

¹⁴⁹¹ PAAA, IABq 10, Bd.25, Bülow an Schweinitz, Nr.224, 23.3.1875, s.a. HHStA, PAIII, Bd.108, Károlyi an Andrassy, Nr.18B, Vertraulich, 4.4.1875.

критика срещу статиите за Дебен, публикувани от германските вестници, несъмнено вдъхновени от Берлин, Розен завършва молбата си, към която прилага чернова, за съответното опровержение, с думите: „Наистина трябва достатъчно да изтърпя тук всичко, което ми се приписва, без да имам възможност да говоря открито“.¹⁴⁹²

С това писмо Бисмарк изчерпва всички останали съображения, след като получава доклад от Радовиц само няколко дни по-рано, в който германският пратеник разказва доста пренебрежителен разказ на Шишкин за трескавите усилия на Дебен да окаже влияние върху сръбското правителство и за опита му да получи „удостоверение за добро поведение“ от руския генерален консул по въпроса за ранга. Шишкин обаче отказва това искане, защото „не е предявил претенции за предимство“ пред Розен „в последната фаза на този въпрос“.¹⁴⁹³

Тъй като обаче Дебен не е изоставил стремежа си да бъде оневинен и вече е спечелил Розен, Бисмарк незабавно е подава молба до кайзер Вилхелм I за уволнението на генералния консул. Оценките на Розен предоставят ясни доказателства, че той не може да следва политическите разсъждения на своя началник. Неговото фаворизиране към Дебен в крайна сметка се е свежда до ретроспективно отричане от политиките на Бисмарк в ранните етапи на този случай. За канцлера всяка неясна индикация за действие от страна на френски дипломати и политици, привидно или уж насочено срещу Германия, предлага добре дошъл претекст за остри атаки срещу Франция. Розен е отказал да се подчини на тази първостепенна цел. Докато само това неподчинение, от гледна точка на канцлера, е достатъчно основание за уволнение, все по-тревожната оценка на цялостната външнополитическа ситуация допълнително изисква бързи действия. Канцлерът е все по-заstraшен от всеобхватна френска офанзива, която очевидно постига успехи и на сръбска земя и вече не позволява продължаването на по-ранната концепция за тактически мотивирани ухапвания. В оправданието си за уволнението на Розен, Бисмарк, в пълно противоречие с оценката на генералния си консул към монарха, на 5 април 1875 г., изразява убеждението си, че отношенията на княз Милан с френското правителство и позицията на Дебен оставят „малко съмнение, че Франция работи там срещу статуквото и срещу единството на трите империи“. Следователно Бисмарк диагностицира у подчинения си „тревожна степен“ на липса на „всякаква политическа преценка“, недостатък, който е още по-сериозен, защото е съчетан с „липсата на необходимия такт за запазване на международните отношения“. Когато канцлерът допълнително подчертава, че завръщането на дипломата е послужило само за „възобновяване на прекъснатите отношения със сръбското правителство“, тоест умишлено придава на назначението временен характер, той се опитва да прикрие очевидно погрешното си решение да върне Розен и да убеди Вилхелм I в правилността и нормалността на искането си. Когато канцлерът научава за отзоваването на Шишкин от Александър II само няколко дни по-рано, той променя курса си и сега представя уволнението на Розен като учтивост към царя.¹⁴⁹⁴ Този аргумент обаче също е лишен от всякаква достоверност, тъй като за

¹⁴⁹² PAAA, IABq 10, Bd.25, Bülow an Schweinitz, Nr.224, 23.3.1875, NL Busch, Bd.6, Rosen an Busch, Privat, 6.3.1875.

¹⁴⁹³ PAAA, IABq 10, Bd.25, Radowitz an Bismarck, Nr. 55, Vertraulich, 1.3.1875.

¹⁴⁹⁴ PAAA, IABq10, Bd.25, Bismarck an Wilhelm I., 5.4.1875.

разлика от Розен, Шишкин не е отстранен, а в знак на признание за „отличната му служба“ е повишен в посланик във Вашингтон, така че действията на руското правителство не са отстъпка, а по-скоро обида към германския кабинет.¹⁴⁹⁵

Въпреки раздражението си от това руско поведение, германският канцлер засили тона на обвинителното си писмо на 9 април 1875 г., за да подтикне колебливия монарх към бързо решение. С последвалото временно отзоваване на Розен от Вилхелм I и предварително обявеното назначаване на Шишкин за посланик във Вашингтон, на германско-руският спор в Белград най-накрая е положен край. Въпреки всичките си устни обвинения срещу Шишкин, Бисмарк в крайна сметка се чувства длъжен да „удовлетвори Русия“, за да избегне всякакво обидно отношение към Александър II.

Радовиц отново преживява това решение на проблема в Берлин. Съобщението на Ройс от 3 март 1875 г. за предстоящото му пристигане го облекчава значително. „Много се радвам, че скоро ще се върна“, пише той на Буш на 6 март 1875 г. „Това, което успях да видя и науча тук в тази бързина, вярвам че усвоих. Нямаше достатъчно време за нищо повече.“ Пратеникът не дава всякакви по-нататъшни уточнения. Той е доста кратък и със съпругата си Надин на 3 март 1875 г., споменавайки очакваното си отзоваване и уверявайки я в предстоящото си завръщане у дома; тогава, разбира се, ще има „много“ да ѝ разкаже.¹⁴⁹⁶ Той е подобно съдържан в друго писмо от 10 март 1875 г. и, вече показвайки леко нетърпение от закъснението, отново подчертава радостта си от предстоящия край на мисията си: „Много съм доволен, че петербургският епизод вече е към своя край. Усвоих всичко полезно за него, както и неприятните страни, затова няма да съжалявам при заминаването си. Ще ти разкажа за това като се видим.“¹⁴⁹⁷

Продължителният престой обаче има и положителен страничен ефект, позволил да пътува до Москва, което Радовиц предприема веднага след пристигането на Ройс.¹⁴⁹⁸

След завръщането на посланика на 11 март 1875 г., пратеникът незабавно предава задълженията си и чрез него получава разрешение от Берлин на следващия ден да замине за Москва.¹⁴⁹⁹ Но царят определя прощалната аудиенция да се проведе едва на 20 март 1875 г., и Радовиц, разочарован е принуден да отложи заминаването си за старата руска столица. С нарастващо нетърпение, на 13 март 1875 г. той пише на Надин голямото си желание най-накрая да се върне у дома. Ройс, изглежда „доста жизнерадостен“, и щастлив от завръщането си, „че е забравил раздражението си от моето присъствие тук“. Радовиц се убеждава „че е време да освободи помещенията. Несъмнено му е неприятно да види как Ройс е посрещнат „с толкова искрени прояви на приятелство“, че дори самият посланик е изненадан. Очевидно нарастващото разочарование на Радовиц не се дължи единствено на студеното отношение, с което се сблъска в свет-

¹⁴⁹⁵ HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr.23C, 30.3.1875.

¹⁴⁹⁶ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr.7, Bd.2=1 a, Radowitz an Busch, Privat, 6.3.1875, BI, Nr.2, Bd.1, Radowitz an seine Frau, Privat, 3.3.1875.

¹⁴⁹⁷ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd.1, Radowitz an seine Frau, Privat, 10.3.1875; s.a. Wolter, Radowitz, S. 261.

¹⁴⁹⁸ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 10.3.1875.

¹⁴⁹⁹ PAAA, Botschaft Petersburg, P.II/14, Reuß an AA, Tel. Nr.23, 12.3.1875, ebd., Bülow an Radowitz, Tel. Nr.24, 12.3.1875.

ските и в политическите среди, а от целия му престой на Нева. Само така може да се обясни защо след изключително очакващите и оптимистични изявления в началото на посещението си, той сега с нетърпение очакваше заминаването си и след това, на 13 март 1875 г., откровено заяви на жена си, че „със сигурност няма да предприеме подобна мисия втори път.“¹⁵⁰⁰

Два дни по-късно той пристига в Москва и се завръща в Петербург на 18 март 1875 г. след „наистина великолепен“ престой, където, противно на ранните съобщения, цар Александър II веднага го приема за прощална аудиенция. В съответствие с предварителното споразумение между Вилхелмщрасе и посолството, Радовиц не представя акредитивни писма, вероятно за да подчертае още веднъж временния характер на своето посещение и на цялата си мисия. Оскъдната информация за приема, който заминаващият дипломат е получил от руския монарх, говори за „много любезно и приятелско“ сбогуване.

Вероятно няма причина да се съмняваме в това впечатление, както е разказано от Радовиц, възниква въпросът дали добрата воля на царя трябва да се тълкува като израз на неговото задоволство от успешната мисия или по-скоро като отражение на удоволствието му от заминаването на германския емисар.

Александър II е вижда пратеника само веднъж, освен при светските поводи, по време на личната аудиенция на 8 февруари 1875 г. Предложението му за по-нататъшни разговори остава неизползвано. Въпреки уж доброто впечатление, което според Вердер и Валуев, Радовиц му е направил, германският дипломат, както скоро ще научи Ройс, не успява да разсее негодуванието на царя от отправените му порицания от Берлин. Александър II очевидно гледа на присъствието на Радовиц като на ненужна временна мярка, която трябва бързо да бъде прекратена, и е желал да види отново титулярния посланик възможно най-скоро, а не да се среща с този все още доста млад, извънреден пратеник, по належащите злободневни въпроси.

Сякаш за да демонстрира радостта си от завършването на посланика, той приема Ройс на 14 март 1875 г. „в тържествена най-любезна и сърдечна аудиенция“. Съдържанието на разговора е също толкова забележително, колкото и външната му форма, защото царят веднага се възползва от възможността, след като изрази „задоволството си от премахването на всички трудности в Ориента“, да обсъди подробно с Ройс своята „основна грижа“ – отношенията с Англия, тема, която е пропусната по време на аудиенцията с Радовиц, въпреки че е от голямо значение за монарха. За разлика от това, според разказите на Ройс, които, пропускат много, той споменава мисията на Радовиц „само много накратко“, „с благодарност“, и завършва с доста неясна преценка, че „той не изглежда толкова ултрамонтанист, колкото беше баща му.“¹⁵⁰¹

Тривиална забележка, защото Александър II едва ли е изненадан, че Бисмарк толерира католици, но не и ултрамонтанисти в най-близкия си кръг от

¹⁵⁰⁰ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd.1, Radowitz an seine Frau, Privat, 13.3.1875., PAAA, IABi53 secr., Reuß an Bismarck, Privat, 15.3.1875, BI, Nr.2, Bd.1, Radowitz an seine Frau, Privat, 13. 3.1875. Радовиц предава това мнение само в мемоарите си в значително по-умерен тон: „Нядявам се, че няма да се наложи да предприемам отново такава изключителна мисия.“ ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd. 1, Radowitz an seine Frau, Privat, 18.3.1875; vgl. Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.306f.

¹⁵⁰¹ PAAA, IABi53, Bd. 3, Reuß an Bismarck, Nr. 68, 14.3.1875, Reuß an AA, Tel. Nr. 25, 14.3.1875; s. a. Holborn, Mission, S. 37, Anm. 3, secr., Reuß an Bismarck, Privat, 15.3.1875; s. a. Holborn, Mission, S. 38, secr., Reuß an Bülow, Privat, 20.3.1875.

доверени хора. Ако въпреки това тази конкретна черта му се е сторила забележителна, може да се заключи, че Радовиц е оставил малко положителни впечатления. Това може да е и една от причините, поради които той, за всеобщо учудване на дипломатическите и светските кръгове в Петербург „не е наградил“ Радовиц с орден при заминаването му. По-правдоподобно обаче е обяснението, получено от Лангенау: че това решение, предизвикало недоволство в Берлин, е необходимо според руските държавници, защото мисията на Радовиц „не е нито желана, нито дълготрайна тук“. Австроунгарският посланик обаче изразява убеждението си, че Ройс „ще предприеме действия на местно ниво.“¹⁵⁰²

Според Лео Фло германският кабинет наистина е поискал от Петербург „почетно отличие“ за Радовиц, „*qui lui fût en meme temps qu'un Souvenir flatteur une Sorte d'approbation de sa mission*“ (което ще е едновременно скъп спомен и одобрение на мисията му), но искането е отхвърлено.¹⁵⁰³

Радовиц, който научава това много по-късно от разкритията на Лео Фло във в-к „Фигаро“, отхвърлил твърденията на френския дипломат в мемоарите си като „чиста измислица“ и опровергава твърдението, че Берлин никога не е изисквал да му бъде даден руски орден „за краткия престой в Петербург. Няма абсолютно никаква причина за това.“¹⁵⁰⁴

Въпреки че в германските архиви не е намерен документ, който би могъл да опровергае твърденията на Радовиц по този въпрос, тезата, че Александър II едва ли е оплакал германския пратеник, а е приветствал напълно завръщането на посланика, изглежда основателна.

Друго важно указание в подкрепа на това мнение е, че царят незабавно удостоверява Ройс с покана за лов.¹⁵⁰⁵ Това допълнително забавя отпътуването на пратеника, защото посланикът го моли да изчака завръщането му, вечерта на 20 март 1875 г., за да може след това да вземе със себе си писмени съобщения, които да занесе на Вилхелмштрассе. Радовиц се съгласява изчака със заминаването си.¹⁵⁰⁶

Не съществуват германски документи за тези наистина последни дни от неговата мисия. Известно е обаче, че Радовиц вече се е собогувал с Горчаков и вероятно със Стремоухов. От мемоарите му знаем, че „раздялата“ с руския канцлер е „с хладна учтивост както от негова, така и от моя страна“.¹⁵⁰⁷

Политическите теми очевидно са избягвани на тази среща. За разлика от това, Радовиц осведомява Бюлов на 18 март 1875 г., че е възнамерявал да използва възможността за последен разговор със Стремоухов на следващия ден, за да „освежи“ паметта на директора на Азиатския департамент за германския циркуляр към консулите в Ориента, и да противодейства на склонността му да се връща към „Белградските дела“, „както и към всички подобни дребни инци-

¹⁵⁰² HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrassy, Nr.22, 23.3.1875, s.a. HStA-St, E73, Verz. 61, Fasz. 88, Maucier an Mitnacht, 29.4.1875.

¹⁵⁰³ DDF, I, Bd. 1, Nr. 394, S.415, Le Flö an Decazes, Nr. 20, 21.4.1875.

¹⁵⁰⁴ Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S. 311.

¹⁵⁰⁵ PAAA, IABq 10, Bd. 25, Radowitz an Bülow, Privat, 18. 3. 1875.

¹⁵⁰⁶ PAAA, IABq 10, Bd.25, Radowitz an Bülow, Privat, 18.3.1875, ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BI, Nr.2, Bd.1, Radowitz an seine Frau, Privat, 18.3.1875.

¹⁵⁰⁷ Radowitz, Aufzeichnungen, Bd. 1, S.307.

денти, за които е изпитвал особено удоволствие“.¹⁵⁰⁸ За съжаление, германските записи не предоставят информация дали разговорът действително се е състоял и какви въпроси са били обсъждани.

Мисията на Радовиц вече е към своя край. С „много скромно изпращане“ което Ройс му осигурява, той напусна руската столица на 21 март 1875 г.

След първоначалните си разговори с руското ръководство посланик Ройс разказва впечатленията си на заминаващия Радовиц и загадъчно отбелязва в частно писмо до Бюлов, че „няма нищо важно за докладване, а всичко останало ще ви разкаже заминаващият си оттук пратеник [Радовиц] по далеч по-красноречив начин, отколкото аз мога да напиша“.¹⁵⁰⁹

Очевидно могат да се направят важни заключения от този намек на посланика, за това, което остана неизказано и за впечатлението, което Радовиц оставя след себе си в руската столица. Царят, както споменехме, остава доста резервиран в коментарите си за германския дипломат, канцлерът и най-вече най-близкият му съветник не оставят никакво съмнение относно мнението си за германския пратеник. Според Ройс, Горчаков първоначално набляга на „безупречните обноси“ на германския емисар, в които забелязва „фин намек за недоволство“, и Ройс го тълкува за безпогрешен знак, че руският канцлер „напълно е разбрал истинската причина за мисията на фон Радовиц“. За да обясни тези първоначални мотиви, Горчаков добавя, че Бисмарк ще характеризира най-добре мисията с една дума към Убри, „а именно: че ние в Берлин със сигурност сме чули гласа на Русия, но гласът на Германия вече не се чува съвсем ясно в Санкт Петербург“. Ройс отговаря с „шеговит“ тон, че „гласът на Русия ни е позната, приятна мелодия, чиято хармония може да бъде пълна и да направи впечатление на слушателите само ако нашата се чуе със същата яснота.“ Посланикът обаче не се впуска в по-нататъшни разисквания по тази тема, за да не си навлече очевидното раздражение на руския канцлер, заради Радовиц и неговите инструкции.¹⁵¹⁰

Според Ройс, Стремоухов също е „напълно разбрал“ причината за изпращането на Радовиц, въпреки че официалните изявления пред Певчески Мост външно се различават от това.¹⁵¹¹

Въпреки че „загрижеността“ за „скритата цел“ на мисията сякаш се разсейва преди завръщането на Ройс и „развълнуваните улове, вече са успокоени отново“, на Певчески Мост все още преобладава различна линия на разсъжденията.¹⁵¹² „Имайки предвид престоят на г-н Радовиц“, обяснява Стремоухов на Лерхенфелд, „чакахме всеки ден за някоя афера, но напразно, и аз гледам на тази мисия като на един от триковете на принц Бисмарк“.¹⁵¹³

По подобен начин датският пратеник в Санкт Петербург отбелязва на 17 март 1875 г.: „Що се отнася до мисията на последния [Радовиц], ние все още се

¹⁵⁰⁸ PAAA, IABq 10, Bd.25, Radowitz an Bülow, Privat, 18.3.1875.

¹⁵⁰⁹ PAAA, IABi53 secr., Reuß an Bülow, Privat, 20.3.1875.

¹⁵¹⁰ PAAA, IABi53, Bd.3, Reuß an Bismarck, Nr.66, 12.3.1875; s.a. Radowitz, Aufzeichnungen, Bd.1, S.305.

¹⁵¹¹ PAAA, IABi53 secr., Reuß an Bülow, Privat, 20.3.1875.

¹⁵¹² PAAA, IABi53, Bd. 3, Reuß an Bismarck, Nr. 66, 12.3.1875.

¹⁵¹³ HStA-M, MA1II, Bd.2759, Lerchenfeld an LudwigII., Nr.26/XVI, 24.3.1875.

чудим, дори в най-висшите кръгове на външното министерство, се опитват да разберат нейната цел.“¹⁵¹⁴

На Ройс е казано също, че „винаги са чакали“ Радовиц да „се появи със специална мисия и тъй като това не се случва, те не са правилно разбрали причината за идването му“. Разпространен е и „злонамереният“ слух, че мисията е насочена срещу посланика, за да му навреди.¹⁵¹⁵

Напълно в съответствие с линията от Вилхелмшрасе, Ройс се противопоставя на тези възгледи с проверените от времето обяснения и, „според истината“, както се изразява, „обикновено дава онези обяснения, които вече са известни“. Така в най-добрия случай, разкрива само част от истина.

На някои „изключително надеждни личности“, като Лангенау, той признава, че Бисмарк, „далеч не е бил недоволен от поведението на фон Алвенслебен“, но пред лицето на държавник „от ранга на Горчаков“, „рангът на временно управляващият посолството не е винаги е достатъчен“, за да „се противопоставя“ на неговото влияние.¹⁵¹⁶

Следователно Радовиц е избран като експерт по Ориента, за да „обясни“ на руския канцлер, германските възгледи по „различни въпроси“. Освен това важността на добрите отношения между двете сили, изисква „те да останат абсолютно наясно една с друга, за необходимостта от перфектна реципрочност в проявите на приятелството“.¹⁵¹⁷

Вилхелмшрасе не се спира само на тези последващи обяснения за мисията на Радовиц. Когато Шувалов придружава царицата до Луга¹⁵¹⁸, спира в Берлин, и се среща с Бисмарк на 18 март 1875 г. за продължителен разговор относно мотивите за мисията в частност, и отношенията между Германия и Русия като цяло, чието съдържание руският посланик незабавно довежда до вниманието на своя монарх. От разказите на Ройс за тази аудиенция научаваме, че канцлерът обяснява мисията по същество със следните причини: Първо, „навикът“ на Горчаков да „злоупотребява“ с Алвенслебен, за да предаде директно критиките си към германската политика в Берлин, му е особено „неприятен“. Второ, на Шпрее се създава впечатлението, че руските дипломати успешно влияят на царя в антигерманска насока. Преди всичко, в Берлин се вижда „с какви ласкателства се обсибва френското правителство от руския кабинет“, докато Берлин е затрупан с оплаквания, въпреки че „руските желания почти винаги, се изпълняват безусловно“. Затова Бисмарк отново напомни на руския посланик за „необходимата реципрочност в услугите, между двата кабинета“.¹⁵¹⁹

В контраст с този разказ за разговора между Шувалов и Бисмарк, руският посланик Убри, когото германският канцлер хвали като свой „защитник и приятел“¹⁵²⁰, съобщава на австроунгарския посланик в Санкт Петербург, че канцлерът му казал, следното: **„най-добрата политика на Русия е тесен съюз с**

¹⁵¹⁴ RA-K, *Rusland Depecher, Vind an Rosenorn-Lehn*, Nr.8, 17.3.1875.

¹⁵¹⁵ PAAA, IABi53 secr., *Reuß an Bülow, Privat*, 20.3.1875.

¹⁵¹⁶ Kap.V.5,S.424.

¹⁵¹⁷ PAAA, IABi53 secr., *Reuß an Bülow, Privat*, 20.3.1875; s.a. *Radowitz, Aufzeichnungen*, Bd.1, S. 305.

¹⁵¹⁸ Селище в област Бауцен в Източна Саксония на Германия. (б. пр.).

¹⁵¹⁹ PAAA, IABi53 secr., *Reuß an Bismarck*, Nr.77, 22.3.1875, mit Ungenauigkeiten abgedruckt in: *Holborn, Schuwalow*, S.259-261.

¹⁵²⁰ *Bismarck an Reuß*, Nr. 236, 3.4.1875, in: *Holborn, Schuwalow*, S. 262f., hier S. 263; s. a. *das Konzept des Erlasses aus der Hand Buchers* in: PAAA, IABi 53 secr.

Германия, защото тази с Австро -Унгария няма солидна основа, и смяната на министрите във Виена може да промени всичко“; Германия е готова „да следва руската политика на Изток, ако Русия подкрепи нашата на Запад.“¹⁵²¹

Без да се впускаме тук в подробно разглеждане на съдържанието на тези твърдения за предложението на Бисмарк да му бъде дадена пълна свобода на действие на Запад, с реципрочната за Русия на Изток, предложение, което по-късно ще е в основата на указанията на Радовиц, може да твърдим, Вилхелмц-расе съзнателно създава легендата сред обществеността относно истинската цел на мисията на Радовиц, в създаването на която участва и посланик Ройс.

Публичната версия, която трябва да се поддържа, е просто като баналното заместване на дълго отсъстващия по здравословни причини посланик. Само на избрани лица е предпазливо загатната допълнителна, филтрирана информация за целите на мисията. За пореден път личността на Алвенслебен и неговият пост в посолството в Петербург, служи като оправдание за неотложността на тази мисия, а в същото време Ройс посочва, че според събеседниците му (Горчаков и Стремоухов) целта на специалният пратеник е насочена основно към ориенталските въпроси. В този контекст, единствено неясното твърдение на Ройс, че Радовиц в Санкт Петербург е подчертал необходимостта от пълна реципрочност в проявите на приятелство и едновременно с това е изяснил германските възгледи по различни въпроси, изглежда наистина интересно.

Учусващо, посланикът напълно пропуска действителната тема на тези разговори, т.е. Франция, очевидно за да избегне по-нататъшното подхранване на съществуващото недоверие към колегите си.

Предвид последните указания на Бисмарк до Радовиц относно тревожната заплаха от война на Запад, забележките на Ройс са допълнително доказателство, че канцлерът е изпратил своя близък довереник в Санкт Петербург не само за да се измъкне от засиленото руското влияние, но и да ограничи нарастващата френско-руска близост. Непосредственият приоритет е да се премахнат съществуващите пречки в двустранните отношения, без да се оставя никакво съмнение относно вината на Русия. Въпреки че Бисмарк безмилостно изтръгва допълнителни отстъпки от Горчаков, целта му не е просто да обвини някого. Радовиц многократно се опитва да свърже критиките си към настоящото поведение на Санкт Петербург с изявления за благоприятните бъдещи перспективи за отношенията с Берлин.

Русия трябваше да се научи отново да цени стойността на връзките си с Германския Райх и да бъде подсетена, да признае ограниченото значение на приятелството си с Франция. Тактически проникателен, но разкриващ собствената си слабост, Бисмарк първоначално се опита да установи благоприятна позиция за преговори, като изисква реципрочност на неравностойни нива. Умишленият акцент върху германската подкрепа за наистина значими руски интереси, съчетан с едновременното искане за помощ от Санкт Петербург по маловажни въпроси, засягащи Берлин, има за цел да прикрие истинската цена, която трябва да платят от Певчески Мост за германската подкрепа на руските стремежи в Ориента.

¹⁵²¹ HHStA, PA X, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 22, 23.3.1875; s. a. Wolter, *Außenpolitik*, S. 174.

Бързото влошаване на цялостната външнополитическа ситуация на Германския Райх, усещаната нарастваща заплаха от война на Запад и впечатлението на Бисмарк, че Горчаков, въпреки устните си отстъпки, няма да демонстрира истинската готовност за сътрудничество, която той изисква, подтикват канцлера да предприеме демарш, който има широкообхватно въздействие, неочаквано преди изпращането на Радовиц.

Бисмарк, отново подчертавайки реципрочността в отношенията между двете сили, иска ясни доказателства от Горчаков, че се отказва от приятелството си с Франция, за да подкопае френските военни амбиции, които очевидно са насочени към съюз с Русия. Германските документи не посочват изрично, че Радовиц е предложил свободата на действие. Докладите на Ройс също не споменават подобно предложение, нито пък говорят за слухове за подобен проект. Това обаче не изключва непременно възможността той да не е съществувал или все още да не е могъл да съществува, защото, първо, изявленията на посланика са датирани съответно на 12 и 20 март 1875 г. и следователно не казват нищо за действителните последни дни от мисията на Радовиц в Санкт Петербург, тъй като Ройс е на лов по същото време с царя. От друга страна, е направо глупаво германският дипломат да коментира това писмено, предвид предстоящото завръщане на Радовиц. Но каква е информация която Ройс отказва да документира писмено? Какви инструкции му е дал Бисмарк преди заминаването си за Санкт Петербург? Дали Ройс е предал нови инструкции на Радовиц за целенасочен последен тласък преди завръщането му у дома, докато самият той е останал дискретен далеч от Санкт Петербург?

В този контекст е учудващо, че изследванията на мисията на Радовиц, досега идентифицират нейния края в деня, в който Ройс възобновява задълженията си, а именно 11 март 1875 г. В действителност Радовиц остава в руската столица, с тридневна прекъсване (когато е в Москва), до 21 март 1875 г.

Показателно е, че той прикрива този факт в мемоарите си, като веднага преминава от разказа си за прощалната аудиенция с царя на 18 март 1875 г. към недатираната раздяла с Горчаков и след това, към завръщането му у дома, създавайки неточното впечатление, че и това се е случило на 18 март 1875 г. Холборн също пропуска последните дни от мисията на Радовиц, като невярно твърди, че пратеникът „е предал делата на посолството на принц Ройс на 12 март и се е върнал в Берлин от Петербург на 21 март. Междувременно той е бил в Москва.“¹⁵²²

Радовиц се завръща в Берлин на 23 март 1875 г., където е приет първо от Бисмарк, а на следващия ден от Вилхелм I. В мемоарите си той представя тези дискусии така, сякаш и двете страни считат целта на мисията му за изпълнена „в два аспекта“, „първо (което е от най-голямо значение за стария император) чрез личното успокояване на император Александър относно позицията на Берлин към него, и второ (което е конкретното намерение на Бисмарк), че Горчаков и неговата канцелария е трябвало да се убедят в необходимостта от тър-

¹⁵²² Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 307, Holborn, *Schulz*, S. 259, Anm. 4.

сене на добри отношения с нас, единствено въз основа на реципрочност и внимателни делови отношения“.¹⁵²³

Тази оценка обаче поражда значителни съмнения; всъщност тя създава впечатлението, че е част от друг официален, правителствен разказ за мисията на Радовиц, организиран от Берлин – с други думи, централно контролирано митологично начинание, предназначено да прикрие истинската цел от самото начало. Успехът, който Бисмарк и Радовиц постигат с този подход сред своите съвременници, е особено очевиден в преценката на Лерхенфелд, баварския посланик в Санкт Петербург и приятел на Радовиц, който информира крал Лудвиг II на 2 март 1875 г., че германският пратеник ще се върне в Берлин „много доволен от приема“. Позовавайки се на циркуляра на Горчаков до мисиите в Ориента, Лерхенфелд след това твърди, че Радовиц е изгълнил задачата си, така че сега отново има съгласие във възгледите на двата кабинета.¹⁵²⁴

Дори ако присъствието на Радовиц в Санкт Петербург може да не е възприето като приятно, Лерхенфелд добавя на 24 март 1875 г., че близките разговори и дискусии между германския пратеник и руското ръководство са „премахнали недоразуменията, и са постигнали по-голяма яснота за взаимните намерения и желания“ и имат „положителен резултат“ в гореспоменатия циркуляр. Лерхенфелд също включва тази изключително благоприятна оценка за мисията на Радовиц в мемоарите си, където само позоваването на постигнатата яснота за съответните планове и желания може да привлече внимание. Там той заявява, че Радовиц е „доволен от успеха на мисията си“.¹⁵²⁵

Забележително е, че самият главен герой не участва в оценката на мисията си. Също толкова поразителен е фактът, че в преработката на цитирания пасаж от мемоарите си относно уж „пълното“ успокояване на царя, той впоследствие го е премахнал.¹⁵²⁶

Очевидно е, че отношението, което е получил на Нева, изобщо не му е харесало. Първоначалният оптимизъм на самоуверения млад дипломат бързо се разсейва и дори се заменя от надеждата за по-бързо завръщанете у дома. Независимо от несъмнено потискащата атмосфера в Санкт Петербург, може да предположим, че недоволството на Радовиц, което ясно се засилва в писмата му, и в декларацията му, че никога повече няма да се заеме с подобна задача, едва ли може да се тълкува като резултат от неприятни рутинни преговори по второстепенни въпроси. Не произтича ли това недоволство по-скоро от неуспешния опит да се разреши „охлаждането в самия съюз“, което обременява Германия, като се предложи на Русия широкообхватно споразумение за сътрудничество?

На този въпрос може да се отговори окончателно и внимателно само ако истинската цел на мисията на Радовиц е ясна. Следователно, преди да се стигне до окончателна преценка, е от съществено значение внимателно и обмислено да се оценят мненията на чуждестранните дипломати и задълбочено да се про-

¹⁵²³ Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd.1, S.307; s.a. ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BII, Nr.5, Bülow an Wilhelm I., 23.3.1875.

¹⁵²⁴ HStA-M, MA 111, Bd. 2759, Lerchenfeld an Ludwig II., Nr. 22/XIII, 2.3.1875.

¹⁵²⁵ HStA-M, MAIII, Bd. 2759, Lerchenfeld an Ludwig II., Nr.26/XVI, 24.3.1875, Lerchenfeld-Koefering, *Erinnerungen*, S. 101.

¹⁵²⁶ ZStA-P, NL Radowitz, 90 Ra1, Nr. 9.

учи политиката на Бисмарк между пристигането на Радовиц в Берлин и края на кризата от „военната тревога“.

5. Предложението за „свобода на Изток“ и реципрочното искането за „свобода на Запад“. Разкритията за тайните цели на мисията Радовиц. Информацията за преговорите между германския емисар и руското ръководство е оскъдна по време на престоя на Радовиц в Санкт Петербург, което означава, че европейските правителства първоначално получават много недостатъчна или неточна информация. Например в Рим кабинетът на Мингети, според наличната му информация, свързва мисията само със случая „Розен“ в края на февруари, докато Ноай, френският посланик там, според слуховете които е чул, я свързва единствено с позицията на Ройс в царския двор, който е успял да уреди брака на племенницата си с втория син на Александър II.¹⁵²⁷

Версията на посланика, която още тогава е преценена като несериозна, подтиква външния министър Деказ, както беше споменато, да информира Сейве на 5 март 1875 г. и другите френски посолства в Европа, да събират информация за мисията и косвено да направят свои проучвания по въпроса.¹⁵²⁸

Според Перглас, дори първоначално в Берлин по това време не е известно нищо автентично за целта и резултатите от мисията.¹⁵²⁹

Едва в средата на март завесата на тайната около мисията, паднала върху нея като новинарско затъмнение, започва донякъде да се повдига. На 13 март 1875 г. Сейве съобщава, че досега има само смътна информация за нейните резултати: „Въпросът е, че г-н Радовиц, първоначално е бил посрещнат доста хладно защото не е бил нито очакван, нито желан, е успял с голямо умение да спечели симпатиите на руския свят, и в крайна сметка той напълно е постигнал целта, за която г-н Бисмарк го е изпратил.“

Сейве очевидно е станал жертва на подвеждащата официална германска реторика, защото Радовиц несъмнено не успява да спечели симпатиите на руското общество. Може ли въпреки това мисията да се счита за успешна, както твърди Лерхенфелд, и сега Сейве? Френският шарже д'афер не е доволен от получената информация. „Каква, чуди се той, е била целта на мисията? Все още циркулират множество различни мнения. Някои колеги смятат, че Радовиц е трябвало да укрепи приятелските връзки между двата двора, които се разхлабват след признаването на Серапо; други казват, че той е отишъл да информира Горчаков за германските идеи за анексиране на Дунавските княжества и за установяване на съюз между двете сили в Ориенталските дела; трети пък са убедени, че е изпратен да оцени истината за различните слухове относно постепенно зараждащия се „тесен съюз“ между Франция и Русия. Самият Сайве казва следното: „Може да имам по малко вярно от всичко това“, в крайна сметка заключава, че Радовиц не е договарял никакви планове в Петербург, които заплашват мира, защото „нямам информация, за сключено добре планирано споразумение като резултат от разговорите на г-н Радовиц с принц Горчаков,

¹⁵²⁷ AMAE, CP Italie, Bd. 41, Noailles an Decazes, Nr.17, 28.2.1875, BT, Papiers Decazes, Bd.696 fo 187, Noailles an Decazes, 28.2.1875.

¹⁵²⁸ AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, Decazes an Sayve, Nr. 18, 5.3.1875.

¹⁵²⁹ HStA-M, MAIII, Bd. 2655, Perglas an Ludwig II, Nr.108/X, 4.3.1875

нито най-вече за едновременни военни действия от двете германски държави за бъдещ подход към която и да е точка в Европа.”¹⁵³⁰

Всъщност дипломатът повтаря някои съображения на Гонто-Бирон за руско-германското сътрудничество в Ориента и ги допълва с идеята, че Радовиц трябва да е проучил и отношенията между Санкт Петербург и Париж. Той обаче не прави пряка връзка между тези две цели и не вижда в подхода на Бисмарк офанзивен ход срещу Франция, нито както подозира Гонто-Бирон – срещу Австро-Унгария.

За разлика от тези твърдения е докладът на австроунгарския посланик в Мюнхен, Брук, който очевидно се основава на надежден източник, и противоречи на писмо от Каройи от 6 февруари 1875 г. В това писмо посланикът в Берлин, подкрепя твърденията на Бюлов за целта на мисията на Радовиц. Брук обаче е получил точна информация, че когато Радовиц е изпратен, в Берлин е добре известно, че Ройс „скоро ще се върне на поста си“. Травмата му, позволява той да възобнови задълженията си. Брук също научава, че Радовиц е получил „инструкции от специален характер“, „които очевидно са му дадени устно, и не трябва да бъдат известни на г-н фон Алвенслебен“.¹⁵³¹

Посланикът не уточнява предмета на тези инструкции. Вероятно той е бил запознат с мнението на Озеров, което той му е съобщил в началото на февруари, че Бисмарк желае безпроблемни отношения с Русия точно в този момент и затова изпраща зет му Радовиц, човек, запознат и с най-тайните му намерения.

Така в средата на март, целта на мисията на Радовиц остава неясна за страничните наблюдатели. Дори подробното частно писмо на Лангенау, датирано от 13 март 1875 г., не успява да поправи напълно тази ситуация. В него австроунгарският посланик в руската столица, подобно на Брук от Мюнхен, посочва, че мотивът за мисията, представен от полуофициалните германски вестници, е „неоснователен“, защото в Берлин са „съвсем наясно“, че отсъствието на германския посланик от поста му „не може да продължи много дълго“. От това Лангенау заключава, че има „специални причини“ подтикнали изпращането на Радовиц и споменава петербургските слухове, че от Германия е поискано посредничество, за да „възстановят наскоро „променилите се отношения“ между Русия и Англия“. Австроунгарският дипломат правилно отхвърля тази версия. За разлика от Брук, Лангенау знае за неверните германски твърдения относно изпращането на Радовиц, и въпреки това заключава, че тази мисия не е имала „конкретна цел“; германският канцлер просто е искал да изпрати „подходяща личност, напълно запозната с най-съкровените му мисли“, за да оправдае „пасивната германска политика в Ориента“, която се е очертава в съгласието на трите сили, като едновременно с това иска по-подробно да проучи хората и обстановката в руската столица. Радовиц несъмнено е най-подходящият кандидат за тази задача, тъй като съчетава „привлекателен външен вид, голяма тактичност и прецизни познания по ориенталските въпроси“ и като „изгряваща звезда“ на германската дипломация, притежава „пълното доверие на своя началник“. Въпреки това изключително положително описание на младия

¹⁵³⁰ AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, Sayve an Decazes, Nr.16, 13.3.1875.

¹⁵³¹ HHStA, PA IV, Bd. 44, Brück an Andrassy, Nr.7G, 14.3.1875

германски пратеник, за разлика от баварския си колега Брук, Лангенау не говори за успех на мисията. „Противоречията“ между „изявленията“ на Радовиц и „фактите“ не могат да убегнат от вниманието на Петербург, затова „му причиниха някои затруднения, от които той се опита с голямо умение да се измъкне, за добро или за лошо“. В лицето на Стремоухов, Радовиц намира по време на разговорите им „напълно равностоеен, не бих казал съвсем противник, дори по-запознат с Ориента и със сигурност не по-малко умен и находчив“.

За Горчаков, когото Радовиц посещава „много често“, пратеникът е „категорично неудобен“, защото канцлерът, „без да казва много за тази извънредна мисия“, сравнява Радовиц със „сирената, чието пеене не бива да се слуша.“¹⁵³²

Само това сравнение, коментира Лангенау метафората на Горчаков, характеризира начина, по който руският държавник гледаше на мисията на Радовиц.

Известното недоволство не само в руското ръководство, не може да се скрие, както и самият Радовиц отбелязва във впечатленията си. Той смята Стремоухов за „неискрен“, обвинение което директорът на Азиатския департамент отхвърля като невярно. Най-общо казано, временното издигане на Стремоухов до заместник на руския канцлер, което се очаква вероятно скоро щеше да стане постоянно, е непопулярен в Берлин, особено след като Ройс не поддържа особено добри отношения с него.

Радовиц също е „изключително недоволен“ от свтския прием, към което Лангенау добавя като обяснение, че посланиците в Санкт Петербург обикновено са канени на императорската трапеза и с изключение на престолонаследника, великите князе не контактуват с дипломатическия корпус. Висшите петербургски светски кръгове демонстративно оказват лош прием на Радовиц, защото Ройс и Алвенслебен са много популярни там.

Освен това Радовиц констатира факта, че въпреки тесните родствени връзки между двете династии, висшите държавници и великите князе в столицата, „не вярват в бъдещето на тези връзки с увереност и смятат, че импулсивната и нервна политика на принц Бисмарк дава основания за значително безпокойство“. След това Лангенау категорично опровергава твърдението на Бюлов пред Каройи в началото на февруари, че Радовиц ще допринесе за разрешаване на предполагаемите преобладаващи разногласия между Русия и Австро-Унгария в Ориента. Напротив, той доста изненадан от това твърдение, защото Горчаков и Стремуков единодушно „винаги са говорили с най-голямо задоволство за пълното съгласие между нашите кабинети по гореспоменатите въпроси“. Следователно предполагаемата посредническа роля на Радовиц, е съмнителна. Лангенау правилно вижда в намеренията на Бюлов „рецидив“ към „добре познатите“, както той „често е отбелязвал“, особености на Берлинския кабинет [...], който смята, че помирението и посредничеството между Виена и Санкт Петербург може да се осъществят само през Берлин.

В определени кръгове на Шпрее, „където манията за посредничество е вкоренена“, не могат да приемат, че Виена се е „еманципирала“ от Берлин в това отношение, търси и намери директен път към Санкт Петербург, и „най-

¹⁵³² HHStA, PAX, Bd. 68, Langenau an Andrassy, 13.3.1875, PA XL, Bd. 332, NL Langenau.

отличните отношения между двата императорски двора“ са възстановени, особено с посещението на император Франц Йосиф.

Лангенау определя опасенията на някои хора на Нева, че Радовиц възнамерява да „измести“ Ройс, за твърде дръзки. Последващата среща с Ройс, проведена след завършването на този доклад, потвърждава оценката на австроунгарския дипломат. Германският колега, за чието завръщане той иначе с удоволствие съобщава, го информира, че кореспонденцията на Алвенслебен „силно е развълнувала“ Бисмарк и го е подтикнала да заеме „донякъде остра позиция“ по отношение на Русия с помощта на високопоставеният дипломат. Лангенау заключава, че Радовиц не е постигнал очаквания от Берлин успех, и Ройс вероятно скоро ще изглади напрежението между двете сили.¹⁵³³

Твърдения на очевидно добре осведомения австроунгарски посланик са до голяма степен точни, те пораждат някои възражения.

Ако мисията на Радовиц наистина е мотивирана предимно от некомпетентността на Алвенслебен и се ограничава до оправдаване на пасивната позиция на Германия в Ориента, а иначе просто е изследва местните руски условия без конкретна цел, тогава несъмнено е било по-разумно да се изчака завръщането на способният Ройс. Освен това канцлерът в никакъв случай не е търсил оправдание за своята ориенталска политика като покаяние и извинение, а иска да опровергае неоправданите оплаквания на Горчаков, и едновременно с това да проправи пътя за координирана външна политика между Германия и Русия.

Лангенау очевидно все още не е наясно с основната насока на преговорите – руските отношения с Франция и заплахата от война на Запад при равностойно поставяне на германо-руските отношения, също е контрааргумент на заключенията на австроунгарския дипломат.

Лангенау възприема версията на Ройс за „вината“ на Алвенслебен и дори вярва, че германският посланик скоро ще разреши преобладаващото напрежение между двете сили след провала на Радовиц, и едновременно посочва, че според водещите руски фигури тези разногласия не са причинени от германския шарже д'афер, а са израз на страхове на Бисмарк за германската политика, и следователно не са личен, а като държавно-политически проблем.

Тъй като разногласията между съседните държави и нарастващото отчуждение оказват толкова тревожен ефект върху Берлин, канцлерът не иска да чака скорошното завръщане на Ройс, а вместо това изпраща пратеник с извънредна мисия, което показва, че Бисмарк не е изпратил Радовиц на Нева само за да проучи терена. Мащабът на проблемите, особено след драматичното влошаване на външнополитическото положение на Германия в края на февруари, след началото на френската военна реорганизация, го принуждава да предприеме по-нататъшни действия.

Лангенау подготвя доклада си 8 дни преди заминаването на Радовиц, като не отчита последната седмица през която германският пратеник има достатъчно време да предприеме подходящите стъпки.

¹⁵³³ HHStA, PAX, Bd.68, Langenau an Andrassy, 13.3.1875; s.a. die Ausführungen Langenaus gegenüber Vind in: RA-K, Rusland Depecher, Vind an Rosenorn-Lehn, Nr. 8, 17.3.1875.

Това предположение се подкрепя от вече разгледаните германски документи. През следващите дни и седмици, си появяват първоначално доста неясни, а след това все по-точни и недвусмислени новини до европейските дипломатически кръгове от различни източници, които подсказват, че Радовиц наистина е бил натоварен да направи широкообхватни предложения в Петербург.

На 20 март 1875 г. английският посланик в Берлин, който от самото начало свързва тази мисия с най-важните въпроси на деня, съобщава, че сред по-малките дипломатически мисии в столицата, според личните му контакти, е научил, че се разпространява мнението, за споразумение между Бисмарк и Горчаков по „източна политика“ в хода на мисията на Радовиц, „според която Австрия ще бъде губещата, а влиянието на Франция и Англия ще бъде завинаги изместено“. Ръсел обаче не иска да придава твърде голяма тежест на това впечатление, което се основава на умишлените недискретности на Гонто-Бирон, и добавя уточнението си: „това впечатление не се основава на никакъв официален авторитет или източник.“¹⁵³⁴

Лофтъс също получи нова, но неясна, информация. Той описва желанието на Бисмарк „да държи Русия отделена от Франция и Англия“ като „истинската цел“ на мисията на Радовиц. Канцлерът се надявал да привлече Русия, но това усилие постигнало обратния ефект.¹⁵³⁵

Четири седмици по-късно английският посланик научава от частен източник, че Радовиц не е дошъл с празни ръце. Той е представил на руското правителство „някои предложения“, за които Лофтъс обаче все още не може да предостави повече подробности. Но е уверен, че ще може да ги предостави своевременно и вече знае, че германският пратеник е бил много недоволен от резултатите на мисията си, „така че най-вероятно предложенията му са отхвърлени.“¹⁵³⁶

Далеч по-конкретна, но непотвърдена информация получава по същото време от френския шарже д'афер в Санкт Петербург, Фаверни. Дотогава френското посолство на Нева мълчи за мисията на Радовиц, защото Льо Фло е напуснал руската столица на 15 февруари 1875 г. и трябва да се завърне едва на 11 април 1875 г. Така на 18 март 1875 г. неговият представител за пръв път споменава мисията и телеграфира на Деказ с молба за куриер: „защото имам интересна, но кратка информация, която да ви изпратя, по различни въпроси, и особено за мисията Радовиц“.¹⁵³⁷

Седмица по-късно дипломатът информира външния министър, за слуховете в руската столица, че Радовиц е изпратен в Санкт Петербург като довереник на Бисмарк, защото Алвенслебен в своите доклади е описал съществуващото „известно охлаждане“ на Русия към Бисмарк, което „искрено е подразнило, неспокойния германски канцлер“. От Радовиц се очаква да направи изявления и същевременно да проучи много внимателно ситуацията. Фаверни научава, че германският пратеник е тайно упълномощен от Бисмарк, без знанието на им-

¹⁵³⁴ LRO, *Derby Papers*, 16/1/15, *Russell an Derby, Private*, 20.3.1875.

¹⁵³⁵ LRO, *Derby Papers*, 16/1/22, *Loftus an Derby, Private*, 3.3.1875.

¹⁵³⁶ LRO, *Derby Papers*, 16/1/22, *Loftus an Derby, Private*, 31.3.1875; *der Brief wurde auch Russell mitgeteilt, s.ebd.*, 16/1/15, *Russell an Derby, Private*, 3.4.1875, *Anlage*.

¹⁵³⁷ AMAE, *CP Russie*, Bd.250, *Faverney an Decazes, Tel. Nr.1*, 18.3.1875, *im Auszug ohne diesen Abschnitt veröffentlicht in: DDF, I, Bd. I, Nr.371, S.385*.

ператора, да „*de s'enquerir de l'attitude que compterait prendre la Russie dans le cas d'une nouvelle guerre entre la France et l'Allemagne et qu'il avait eu l'autorization de faire au Cabinet de Petersbourg des offres dont on n'a Pu d'ailleurs me determiner ni la nature ni l'etendue, mais qui avaient certainement trait a la question d'Orient.*” (да се осведоми за позицията, която Русия ще заема в случай на нова война между Франция и Германия и е получил разрешение да отправи предложения към петербургския кабинет, чийто характер и обхват не мога да знам, но със сигурност са свързани с Източния въпрос.)

Според слуховете германският пратеник се е провалил, "*car on l'aurait arrete des le debut en lui declarant, qu'on ne voulait pas la guerre et qu'on s'y opposerait.*" (защото щяхме да го спрем още в самото начало, като заявим, че не искаме война и ще ѝ се противопоставим.)" Въпреки че тази версия е „най-акредитираната“ в дипломатическия корпус на Нева, Фаверни я описва като „доста резервирана“ защото разказът на Горчаков е диаметрално противоположен и руският канцлер ги уверява със сигурност, „че тези слухове са чиста измислица“. Въпреки това, и той се чуди „защо принц Бисмарк изпрати този обещаващ дипломат?“, подхвърляйки, че и за него целта на мисията е неразбираема, и най-вероятно е насочена срещу Алвенслебен, поради „нервната раздразнителност“ на германския канцлер.¹⁵³⁸

За първи път този доклад свързва двете цели на преговори, по-късно многократно приписвани на мисията на Радовиц: Ориентът и Франция, като вече приемат ясен уклон срещу Париж. Основната задача на Радовиц вече не е да изяснява недоразумения на Балканите или да разследва връзката между Певчески Мост и Ке д'Орсе, а да представи все още неопределеното предложение на Русия относно Източния въпрос и едновременно с това да проучи поведението на Русия при война между Франция и Германия. От това може да се заключи, коетоне прави Фаверни, че Бисмарк, чрез компенсации на Изток, иска да неутрализира руска намеса на страната на Франция в евентуален въоръжен конфликт. Разбира се, този доклад се смяташе за обикновен слух, което руският канцлер категорично отрича.

Френският външен министър Деказ въпреки това вижда във все още неясната информация, добра възможност да подхрани недоверието на европейските сили към политиката на Бисмарк. На 5 април 1875 г. той информира английския посланик, че мисията на Радовиц е имала за цел „да спечели симпатиите на Русия на страната на Германия в случай на непосредствена война с Франция“.¹⁵³⁹

Въпреки отричането на Горчаков, слухът за целта на германския пратеник продължава да се разпространява в руската столица. Почти четири седмици след доклада на Фаверни спекулациите се засилват до такава степен, че френският посланик Льо Фло, който се завръщав Санкт Петербург след престоя си във Франция, написва доклад¹⁵⁴⁰, в който описва мисията на Радовиц, която определя като „напълно провалена“, по две направления „по първото е удовлет-

¹⁵³⁸ DDF, I, Bd. 1, Nr. 373, S. 387-389, Faverney an Decazes, Nr.17, 25.3.1875.

¹⁵³⁹ PRO, F027, Bd. 2107, Lyons an Derby, Nr.291, Confidential, 5.4.1875.

¹⁵⁴⁰ За периода между 25 март и 21 април 1875 г. както и преди това Щайнбах и Бюхлер, авторът не успя да открие доклади на френски дипломати в Санкт Петербург относно мисията на Радовиц. Steinbach, Diplomatie, S. 85; Büchler, Verhältnisse, S. 31-34.

ворил някои недоволства, породени от различни инциденти, свързани с признаването на Серано, и на дон Алфонсо, а второто е по въпросите относно Черна гора и Белград.“ В допълнение Льо Фло потвърждава, че германският пратеник е имал политически много по-важна задача, засягаща Франция: „да се опита да предвиди какви ще бъдат настроенията и нагласите в Берлин (очевидно грешка, смислово трябва да е Петербург) при нова кампанията срещу Франция, както и да разкрие или просто да намекне, според ситуацията, какви отстъпки може да направи Германия на Изток в замяна на благосклонността и либералната политика, които г-н Бисмарк очаква от Санкт Петербург“.

Радовиц обаче се проваля, защото попитал: „Какво ще искате да вземете от Турция?“ и му отговорили: „Ние не желаем нищо повече от това, което при тежаваме, и на Изток се стремим единствено към запазването на статуквото, и мира, който е необходим на нещастните християнски народи в тази страна“¹⁵⁴¹

Въпреки обилното количество информация, разказът на Льо Фло остави някои въпроси без отговор относно достоверността на неговите твърдения. Както е добре известно, френският посланик пропуска да спомене своя информатор и в хода на разкритията си, които не са одобрени от Ке д'Орсе –12 години по-късно говори за двама души, „замесени във всички тайни на руската канцелария.“¹⁵⁴²

Без да може да потвърди мнението си, Радовиц смята, че тези двама души могат да бъдат само Горчаков и Стремоухов.¹⁵⁴³ По това време той е посланик в Константинопол, и след обсъждане с Бисмарк, отвърща на „намека“ на Льо Фло, с искане за „опровержение“, до Портата, в турски вестници, и в статия от 26 май 1887 г., се представя като жертва на руския канцлер, който искал да скрие истинската, неприятната цел на мисията и да „се представи пред Париж с евтин трик, на защитник за да бъде прославен във Франция.“¹⁵⁴⁴

Проверката на това твърдение изисква да се отговори на следните въпроси: Има ли други доклади, включително от други дипломати, които потвърждават твърденията на Льо Фло? Кой може да се счита за източник на тези доклади, при което автоматично се изключва, че те произхождат от германска страна? Ако Горчаков и Стремуков наистина могат да бъдат идентифицирани като източници, трябва ли тогава техният разказ да бъде поставен под въпрос, защото е част от цялостна стратегия в смисъла на Радовиц, или по-скоро не представлява достоверни показания на ключов свидетел ?

За разлика от Радовиц и Холборн, изследванията цитиращи изявление на Гонто-Бирон, излагат теорията, че информаторите на Льо Фло са били семейс-

¹⁵⁴¹ DDF, I, Bd. 1, Nr. 394, S.414f., *Le Flö an Decazes*, Nr.20, 21.4.1875.

¹⁵⁴² *Le Figaro*, 21. 5. 1887, Льо Фло получава 12 000 франка за публикацията, и вероятно целта му е да направи аналогия между външнополитическите конфигурации от 1875 и 1887 г. и да подтикне руското ръководство към подобна мирна инициатива (в полза на Франция), каквато е предприета през май 1875 г. Правителството в Париж му повдига обвинение, че е публикувал секретни документи от външното министерство без съгласието на кабинета, и противопостави на неговите разкрития съответно съобщение на Агенция Хавас (Френската осведомителна агенция, основана през 1830 г. от Шарл-Луи Хавас). PAAA, *Rußland* 91, Bd.4, *Temps*, 23.5.1875, *ebd.*, *Münster an Bismarck*, Nr.183, 24.5.1875, AMAE, *CP Russie*, Bd. 276, *Flourens an Laboulaye*, Tel. Nr. 3, 25.5.1875, *HNStA*, PA IX, Bd. 117, *Hoyos an Kálnoky*, Nr. 29B, 26. 5.1887; s. a. Schott, *Duel*, S. 121 f.

¹⁵⁴³ *Le Figaro*, 5.6. 1887, unter dem falschen Datum des 2.6.1887 abgedruckt in: *Hanotaux, Histoire*, Bd. 3, S.247, Anm. 1.

¹⁵⁴⁴ *Memoiren: Radowitz, Aufzeichnungen*, Bd. 1, S.312; *ZStA-P, NL Radowitz*, 90 Ra 1, Nr. 9; *Holborn, Mission*, S.6.

тво Хрептовичи, тъй като френският посланик в Берлин е докладвал на 26 април 1875 г. за разговор, в който бившият руски посланик твърди: „Радовиц е дошъл по въпросите на Изтока и за други неща, но не е било точно“. От разказа на графиня Хрептович, Гонто-Бирон успява да заключи, че Радовиц е предложил на руското ръководство „германска подкрепа за нейните планове за Изток, при условие че Русия не пречи на Германия да действа на Запада по свой собствен начин. Руският император категорично отказал.“¹⁵⁴⁵

Графинята очевидно не е мислила толкова за това, че пратеникът е получил отказа лично от царя, а по-скоро, че предложението е било отхвърлено от негово име.

Този разказ не решава въпроса за информаторите на Льо Фло. Защо френският дипломат е скрил имената им? Дали не е искал да ги замеси в посланието си, или са били твърде ненадеждни? В известна аналогия с разкритията си от 1887 г., Льо Фло съобщава на 23 април 1875 г. за поверително съобщение от Радовиц относно раздразнителността на Бисмарк, което той твърди, че е получил от важен член на руската канцелария. Както е добре известно, от подобен доклад на Лангенау знаем, че този човек е бил Стремоухов, който е бил в тесен контакт и с двамата посланици. Това предполага, че Льо Фло вероятно е получил и другата си информация за мисията на Радовиц от Стремоухов.

Но кой е бил вторият му източник? На 7 май 1875 г., непосредствено преди разгара на кризата поради „военната тревога“, френският дипломат заявява в писмо до Деказ: „Вече не можем да имаме съмнения за целта на пътуването на г-н Радовиц; това е война и аз го разбрах инстинктивно, когато разговарях с княз Горчаков, който поддържаше това мнение с голяма резерва: Бъдете убедени, херцоже мой, мисията на този човек е бойна мисия.“

Горчаков не потвърждава твърдението на Льо Фло, но и не противоречи решително на мнението му¹⁵⁴⁶, както прави няколко седмици по-рано пред Фаверни. Руският посланик във Виена, Новиков, се изразява по същия неясен начин ден по-късно, когато френският му колега го информира, че френското правителство смята, че Радовиц е „дошъл да направи примамливи предложения на руското правителство, за да остане неутрално, в случай че Франция бъде нападната от Германия и отвърне на удара“. Париж се опасява, „че тези предложения ще бъдат подновени и настоявани от император Вилхелм и г-н Бисмарк“. Важно е да се отбележи, че Новиков не отхвърля тези хипотези на Харкур, които са изпратени почти дословно и на датския посланик в Париж.¹⁵⁴⁷ Той използва неясни формулировки, заявявайки, че не може нито да потвърди, нито да отрече тази информация, и напълно възможно „това действително да

¹⁵⁴⁵ Gontaut-Biron an Decazes, 26.4.1875, in: Dreux, *L'ambassade*, S. 115f. Апри Саломон също е на мнение, че информаторът Льо Фло не е Горчаков, защото тогава посланикът ще разкрие името. „Впечатленията на една знатна дама, на високоставен чиновник, дори на велик княз, не носят такъв авторитет, както този на граф и графиня Хрептович.“ Salomon, *Victoire*, S. 109; s. a. Broglie, *Mission*, S.231f.

¹⁵⁴⁶ AMAE, CP Russie, Bd. 250, Le Flö an Decazes, Nr. 23, 7.5.1875. Морие също разпита руския канцлер през юни, за мисията на Радовиц, защото се нуждае от потвърждение на получен доклад с потвърждаващи доказателства, че Радовиц се е опитал „да размени свободата на действие на Изток със свобода на действие спрямо Франция“, Горчаков отказва да предостави точна информация, въпреки че твърденията му са разглеждани от английския посланик като потвърждение, че неговият германски колега наистина е предприел решителна стъпка в тази посока. LRO, Derby Papers, 16/1/17, Morier an Derby, Private, 20.6.1875, ohne Adressatangabe abgedruckt in: Morier, *Memoirs*, Bd. 2, S. 362-369, hier S. 365.

¹⁵⁴⁷ AMAE, CP Autriche, Bd. 514, Harcourt an Decazes, Nr.34, 8.5.1875.

се е случило, но е сметено за безполезно да ме уведомяват“. Руският посланик изразява убеждението си, че съответните предложения несъмнено са отхвърлени от неговото правителство и не биха намерили подкрепа в случай на подновяване.¹⁵⁴⁸

Харкур със сигурност е смятал че по-важната част от намеренията му за изпълнени. Целта му очевидно е да получи допълнителна информация за мисията на Радовиц, и да гарантира, че руското ръководство ще остане непреклонно пред Бисмарк и Вилхелм I. Но могат ли неясните твърдения на Новиков за мисията на германския пратеник сега да се считат за потвърждение на версията на Льо Фло?

Първо трябва да отбележим, че руският дипломат не опровергава твърденията на френския посланик; напротив, той ги е сметнал за доста правдоподобни и е отказал да коментира, защото не е получил съобщение за това, от своето правителство. Така той косвено потвърждава версията на Льо Фло.

Трябва да отбележим също, че той споменава признаването на Серано и Алфонсо, въпреки че според докладите на Радовиц те не са били предмет на разговорите и са споменати само по време на аудиенцията при Александър II, без Радовиц да ги е коментирал. Това особено достоверно доказателство за пореден път повдига съмнението, че германският пратеник умишлено е пропуснал някои особено чувствителни теми от докладите си, както е видно и от инструкцията на Бюлов към него, да се въздържа от всякакво споменавање на испанско-турския спор, въпреки че държавният секретар не е забранил изрично на своя дипломат да обсъжда въпроса.

Балансираното представяне на мисията на Радовиц налага и включването на доклад от посланика на Вюртемберг в Санкт Петербург, Мауклер, който единствен коренно противоречи на разказа на Льо Фло .

Виждайки общото недоволство в Русия към Германия, Мауклер отбелязва, че е „било по-добре“ Радовиц изобщо да не е бил пращан, защото Ройс се е върнал „три седмици по-късно“ и Радовиц „категорично не е имал конкретна задача тук“, така че „изпращането му може да е предизвика само подозрение“.¹⁵⁴⁹

Поради голямата сигурност, с която Мауклер косвено противоречи на твърденията на Льо Фло, основната му забележка няма голяма тежест. По-скоро той безкритично е приел уверенията, които след завръщането си, Ройс дава на по-малко сигурни лица за мисията на Радовиц. Не могат ли размислите на Мауклер дори да се смятат като доказателство за твърденията на Льо Фло. Поемането на посланически задължения от Радовиц за пет седмици чрез изкуственото удължаване на престоя на Ройс у дома, в никакъв случай не е единствено само за поддържането на деловите отношения?

¹⁵⁴⁸ На 5 май 1875 г. Молтке-Хвифелд докладва на външния министър, че френското правителство е убедено, че Бисмарк е направил предложението чрез Радовиц „да се осигури доброжелателният неутралитет на Русия при агресия срещу Франция, а на Русия ще бъде позволено да се разшири на Изток“, което е отхвърлено. Нито Орлов, нито Горчаков отричат германското предложение. Въпреки че силно уважава руската позиция, кабинетът в Париж таи опасения, че „ако принц Бисмарк поднови опита, който се провали първия път, възниква въпросът, какви действия ще предприеме Русия, и ще попречи ли официално на нова агресия срещу Франция, за да може тя да се възстанови от поражението си и да възобнови в Европа позицията, която заемаше преди това!“ RA-K, Frankrig Depecher, Moltke-Hvitfeldt to Roscnorn-Lehn, No. 19, Confidentielle, 5.5.1875.

¹⁵⁴⁹ HStA-St, E 73, Verz. 61, Fasz. 88, Maucler an Mittnacht, 29.4.1875.

Подобна заповед неминуемо ще предизвика подозрение в Санкт Петербург и ще разшири недоверието между двете сили, вместо да го преодолее. Бисмарк несъмнено е използвал времето за възстановяването на своя посланик, за да започне решителен натиск на изток, успоредно с натиска си на юг и север, за да пробие енергично обкръжението на Райха, и през Санкт Петербург, да овладее заплахата от война, идваща от Париж.

Мауклер демонстративно отрича на мисията на Радовиц какъвто и да е конкретна цел, а Лангенау потвърждава разказа на френския си колега Лео Фло и значително разширява перспективата за възможните източници на сведенията за целите на мисията на Радовиц.

На 28 април 1875 г. той докладва на външния министър Андраши, че покъсно е научил от Стремоухов, че Радовиц е предложил „в самия край на мисията си“ (очевидно след завръщането си от Москва), „че Германия абсолютно ще подкрепи руските интереси в Ориента, ако Русия обещае реципрочност на Запад“. Когато той пита „какво иска Русия на Изток“, германският дипломат получава отрицателен отговор, че „Русия искат да запазят статуквото и нямат никакви териториални претенции“.¹⁵⁵⁰

В посмъртно публикуваните си спомени за времето като посланик в Санкт Петербург, Лангенау повтаря тези сериозни доводи за Радовиц и Бисмарк. Лангенау вижда мисията на германския пратеник като предизвикана от „сприхавия характер“ на германския канцлер и от намерението Ройс да бъде представен от „по-внушителна личност“ от шарже д'афера с който Горчаков „твърде много злоупотребява“ с положението си.

Според Лангенау, Радовиц първоначално е трябвало само „внимателно да прецени“ ситуацията и отговорните личности и да установи „какво трябва да се направи“. В самия край на мисията си, обобщава Лангенау, Радовиц съобщава, че „Германия е готова да даде на Русия пълна свобода на Изток, ако Русия в замяна подкрепи политиката на Германия на Запад“. Това „вероломно искане“ обаче е отхвърлено „в интерес на Съюза, като е спестен „смъртоносният му удар“. В допълнение посланикът споменава, че е обърнал внимание на външния министър върху „вероломството на това предложение“ и Андраши, е бил „напълно“ съгласен с него.¹⁵⁵¹

Райнхард Витрам сега твърди, че историческата стойност на изявленията на Лангенау трябва да бъдат разглеждани в светлината на очевидната му русофилия.¹⁵⁵² Трябва да отбележим, че германските дипломати на Нева изобщо не споменават репутацията на Лангенау като категорично проруски настроен.

Напротив, той е един от малкото чуждестранни представители, с които Радовиц очевидно е водил дълги политически дискусии.

Артур фон Брауер, назначен за консул в Санкт Петербург по това време, го описва, по аналогия с Радовиц, като „смел генерал“, който, макар и любезен, не е истински дипломат.¹⁵⁵³ Ройс, смята своя австроунгарски колега за толкова „надежден“, и му е признал, че Радовиц трябва да изисква пълна реципрочност

¹⁵⁵⁰ HHStA, PA X, Bd. 68, *Langenau an Andrassy*, [28.]4.1875; s. a. Wolter, *Außenpolitik*, S. 174, mit *falschem Datum* 30.4. 1875; Wereszycki, *Alarm*, S. 702f., Anm. 26; Winckler, *Rußland*, S. 199.

¹⁵⁵¹ HHStA, XL, Bd. 332, NL *Langenau*; s.a. Wittram, *Bismarck*, S. 222; Wereszycki, *Alarm*, S.715.

¹⁵⁵² Wittram, *Bismarck*, S. 222.

¹⁵⁵³ Brauer, *Dienste*, S. 62.

в двустранните отношения с Горчаков и да му изясни германските позиции. Противно на мнението на Витрам, възгледите на Лангенау са възприети и от дипломати, които сега несъмнено могат да бъдат описани като безпристрастни и свободни от антигермански настроения, като например австроунгарския посланик в Берлин, Каройи, чието напълно променящо се мнение за мисията на Радовиц с течение на времето изисква специално внимание и е показателно за промяната в разказите на чуждестранни наблюдатели.

В началото на назначението на Радовиц, Каройи напълно приема изявленията на Бюлов за целта и мотивите на мисията. На 17 април 1875 г. посланикът отново се изказва доста положително за работата на Радовиц, и отхвърля тълкуването на последните доклади, които е получил от колегата си в Санкт Петербург. За разлика от Лангенау, той не вижда никакви податки в германската политика към Ориента, които „могат да събудят подозрението на Русия“, защото Вилхелм II се винаги отстъпва „лидерството“ на Балканите за Певчески Мост и Балхаусплац. Ако Радовиц сега е заявил това на брега на Нева, той просто „отдава справедливост“ на намеренията на своето правителство. Следователно Каройи, противно на Лангенау, отказва да признае каквото и да е противоречие между думите на германския пратеник и действията на кабинета му. Но пренебрегва, че политиката на „втора линия“, практикувана в Берлин, наистина предизвиква с недоволство на Петербург и че Радовиц многократно обещава широка подкрепа за руските интереси в Ориента. Тази промяна в перспективата очевидно убягва на Каройи и машинациите в тактиката на Бисмарк също остават скрити от него.

Все още придържайки се към обясненията на Бюлов за целта и задачата на мисията, той смята, че на мисията „се отдава твърде голямо значение“. Австроунгарският дипломат признава, че трябва да промени мнението си, защото вижда, че Берлин иска ситуацията в Санкт Петербург да се следи повнимателно за „някои симптоми на сближаване между Русия и Франция“.

Също определя личността на Радовиц, като „несъмнено един от най-важните дипломати тук“, който трябва да получи „по-голямо значение“.

Каройи сега си обяснява „загрижеността“ на Горчаков и Стремоухов, за която съобщава Лангенау, „предимно с личните особености на въпросните руски държавници“. Освен това, вижда допълнителни причини в „чувството на ревност, да не кажем завист“, предизвикано у Горчаков, във „вдъхновенията на амбициозна личност“ като Стремуков и „претенциите“ на Игнатиев.

Германия дава „свобода на действие“ за руската политика в Ориента, и посланикът многозначително отбелязва, „няма и следа от някаква „пукнатина“ никъде“. Едва началото на независима „източна политика“ предизвиква опасенията на Русия „от разхлабването на тесните връзки“, въпреки че Каройи отхвърля подобни оплаквания като „неоснователни“ по това време. Но Бисмарк дава приоритет на защитата на германските интереси пред поддържането на разбирателство с Горчаков в последните търкания на Изток.

От германска страна, виенският дипломат вижда мотивите за сегашното „охлаждане“ в двустранните отношения не в личните, а по-скоро в политическите съображения, изразяващи се в страха от „съвсем лекото наклоняване на Русия към Франция“.

Каройи изразява убеждението си, че този страх е толкова силно обхванал германския канцлер, че „той със сигурност би е готов да предложи реципрочни услуги“, ако „му се даде свобода на действие в това отношение“ и ако „политиката му за изолиране и отслабване на Франция“ бъде подкрепена.

Въпреки че австроунгарският дипломат, с проникателния си поглед, ясно е разпознал преобладаващото чувство за заплахата у Бисмарк, чувство, подхранвано от руско-френската близост, и вече е очертал пътя, който германският канцлер е готов да поеме, за да елиминира опасността, странно защо, не е успял да свърже тези съображения с мисията на Радовиц.

Не може ли да се досети, че Бисмарк ще отговори на искането на Горчаков за свобода на действие на Изток с реципрочно искане за свобода на действие на Запад?

Четири седмици по-късно Каройи най-накрая вижда връзка между „кошмарът от коалиции“ на германския канцлер и мисията на Радовиц.

На 15 май 1875 г., в края на кризата от „военната тревога“, той изразява убеждението си в писмо до Андраши, че германският емисар е предложил на Нева, „абсолютна германска подкрепа за руските интереси в Ориента, ако Русия обещае реципрочност на Запад“.¹⁵⁵⁴

Буквалното съвпадение на тази формулировка с писмото на Лангенау от 28 април 1875 г. до Андраши предполага, че Каройи също е получил това съобщение или е запознат с неговото съдържание и очевидно вече не се съмнява ни най-малко в твърденията на колегата си в Санкт Петербург.

Датският посланик в Берлин изразява подобно мнение през този период, но в по-нюансиран начин. Неговите забележки са особено важни, защото не се основават на руска информация. Според констатациите на Куаде, Радовиц е упълномощен да направи цяла поредица от различни предложения, включително предложението за „свобода на действията в Ориента“, за да осигури руската подкрепа в случай на военни действия срещу Франция. Първоначалните запитвания обаче бързо разкриват на посланика безсмислието на неговото начинание и го карат да оттегли предложенията си.

Германският пратеник само засяга предложението за свободата на действие в Ориента и само повърхностно. Той е незабавно информиран, че „Русия в момента вижда най-важната и единствена своя задача в Азия“.¹⁵⁵⁵

Забележително е, че според разказа на Куаде, германският пратеник не е получил категоричния отговор на предложението си за свобода на действие в Ориента, който е постоянно съобщаван другаде и представя руското правителство в особено благоприятна светлина, че Санкт Петербург няма никакви желания на Изток, а по-скоро отговора, който трябва да се вземе предвид в бъдеще, че настоящият фокус на руската външна политика е в Азия. Това създава впечатлението, че германската страна се опитава да противодейства на съвсем реалните руски тенденции да експлоатират мисията на Радовиц в услуга на

¹⁵⁵⁴ HHStA, PAIII, Bd.108, *Károlyi an Andrassy*, Nr.22A-C, *Vertraulich*, 17.4.1875, Nr.25E, *Vertraulich*, 15.5.1875; s.a. *Vierthetmer, Andrassy*, Bd.2, S. 226.

¹⁵⁵⁵ RA-K, *Tyskland Depecher, Quaade an Rosenorn-Lehn*, Nr.10, 14.5.1875. Британският посланик Лумли, посочва мнението на Дудзела, който твърди, че провалът на Радовиц, предизвиква недоволството на принц Бисмарк, защото приемът на неговия агент в Петербург е бил недружелюбен и там са отхвърлили всички негови предложения. LRO, *Derby Papers*, 16/1/7, *Lumley an Derby, Private*, 9.5.1875.

политика, уж насочена единствено към запазване на мира и статуквото в Европа. Информаторът на Куаде обаче потвърждава предложението за „свобода на действие“, приписвано на Радовиц, и опровергава с основание аргументите, изложени от Певчески Мост за отхвърляне на германското предложение.

В дългосрочен план Бисмарк несъмнено трябва да очаква възобновяването на Източния въпрос, но при сегашните обстоятелства, нуждае ли се Руската империя изобщо от германска помощ?

Отхвърляйки предложението на Радовиц, руското ръководство демонстрира не само огромното си самочувствие, но и пълната си свобода на действие в този момент, и предвид добрите отношения с Виена и Париж, въпреки активните усилия на Берлин, Русия няма никаква причина за каквито и да е отстъпки на Бисмарк.

В една много забележителна статия, руският вестник „Норд“ свързан с Певчески Мост, и препечатана от френския „Журнал дьо Пари“ на 9 май 1875 г., е разкрит именно този фатален проблем на германската външна политика. „През 1870 г., Русия имаше явен интерес от победата на пруските войски. Тя желаше отмяната на членовете от договора от 1856 г., които установяваха неутралитета на Черно море. Днес какво може да предложи Прусия на Русия в замяна на съгласието, което последната може да даде за нова война срещу Франция?“ Германия можеше да каже само „Дайте ни Запада, и ние ще ви оставя Изтока“, но това предложение имаше малък шанс да бъде чуто от царя“.¹⁵⁵⁶

Според в-к „Норд“, следователно Русия не е зависима от съобразяването с германските планове, особено след като поддържането на мира и запазването на европейското статукво са основна нейна политическа амбиция. Дори промяната в тази политика, от германска гледна точка, не гарантира непременно осъществяването на собствените ѝ цели, защото приятелството между Санкт Петербург и Виена, или Париж, от руска гледна точка, прави връзката с Берлин, не толкова абсолютно необходима.

Допълнително потвърждение на тезата на Льо Фло и Лангенау за целта на мисията на Радовиц, която Деказ, вече представя на Адамс като достоверен факт¹⁵⁵⁷, сега се предоставя от доклад на английския посланик в Санкт Петербург. В по-ранните си забележки и лични бележки Лофтъс разкрива известна колебливост в оценката си за мисията. От една страна, той я описва, дори в мемоарите си, като най-важната задача на Радовиц, „ангелът на мира“, „да консолидира и укрепи отношенията между Германия и Русия“.¹⁵⁵⁸

От друга страна, от наблюденията си върху хладния прием на германския пратеник и недоверието около появата му в руската столица, той прави заключението, неотпечатано в неговите „Мемоари“, че Радовиц няма да постигне успех. Две седмици след края на кризата от „военната тревога“ Лофтус очевидно получава допълнителна информация за мисията, което го довежда до напълно нова оценка на събитието, такава, която не е спомената в мемоарите му.

¹⁵⁵⁶ Winckler, *Rußland*, S.198.

¹⁵⁵⁷ На 12 май 1875 г. той отбелязва пред английския шарже д'афер, че Радовиц е казал на руското правителство „Можете да правите каквото искате на Изток, ако ни позволите да правим каквото искаме на Запад“, но е получил отговор, че Русия „не е сключвала подобни сделки“. LRO, *Derby Papers*, 16/1/12, *Adams an Derby, Private*, 12.5.1875, s.a. RA, J8, Nr.63, *Ponsonby an Queen Victoria*, 22.5.1875.

¹⁵⁵⁸ Loftus, *Reminiscences*, Bd. 2, S. 126.

Английският посланик не разкрива източника си, а повтаряйки Льо Фло, само заявява, че това е човек, „който от официалната си позиция е много добре информиран по всички политически въпроси, дори тези от секретен характер“. Лофтъс обаче изрично добавя, че информацията му трябва да се счита за „напълно автентична“, защото събеседникът му многократно е разговарял с Радовиц. За него, информацията, която най-вероятно е получил от Стремоухов, представляват „ключът към мистерията“ на мнението на Ръсел, че Бисмарк планира атака срещу Австро-Унгария, а не срещу Франция, „или с други думи, че принц Бисмарк е смятал за необходимо да изключи Австрия от възможността да се присъедини към какъвто и да е съюз срещу Германия“.

Бисмарк очевидно наблюдава отношенията между Виена и Санкт Петербург, и нарастващото разбирателство и близост между двата кабинета, с нарастващо недоверие. Следователно първата му цел е „да прекъсне тази верига на приятелско разбирателство“. За тази цел той възнамерявал „да неутрализира Австрия, като я направи безсилна за външни действия“, като същевременно разчита „да спечели Русия чрез ласкателства и корупция“. Това всъщност представлява целта на мисията.

Той твърди, че мисията на Радовиц за Бисмарк, е „начална сцена в драмата“, която „изобретателният ум“ на неспокойния германски канцлер е подготвил за политическата сцена на Европа. Докато Австро-Унгария и Русия остават обединени и споразуменията от 1873 г., тоест запазването на статуквото и запазване на мира формират ядрото на тяхната политика, Бисмарк възприема пространството си за маневриране като ограничено. Той се опасява, че в случай на нова война с Франция, рискува да „открие, че Европа се обединява срещу него“. В тази ситуация, Бисмарк разработва политика, която първоначално цели „да създаде трудности за Австрия в нейните германски провинции, като подстрекава германския елемент срещу славянския“. Целта на това действие е отклоняваща тактика, предназначена да попречи на Виена да участва във всякакви европейски дела. „След като неутрализира Австрия“, продължава Лофтъс, „принц Бисмарк разчита със сигурност да купи подкрепата на Русия, като ѝ предложи пълна свобода на действие на Изток, докато в замяна той трябва да бъде оставен да се отнася също толкова свободно с Франция“. Радовиц трябва да изпълни тази част от своята „програма“ за Русия.

Всеки път обаче, когато германският пратеник наемква за неговите „понататъшни цели“, той се сблъсква с най-категоричния отговор, че Русия желае да живее в мир и приятелство с всички сили. Радовиц печели време и е предвидил престой от няколко месеца, но за своя изненада и разочарование, получава съобщението за завръщането на Ройс. Чрез това развитие германският пратеник се отказва от предишното си изчаквателно поведение „и смирено запознава императорското правителство с предложението на принц Бисмарк да даде на Русия пълна свобода на действие на Изток и дори подкрепа, от която би се нуждаела при постигането на своите интереси, а Русия трябва да позволи свободата на действие на Германия на Запад“. Това предложение обаче е отхвърлено

„категорично и доста остро“, така че Радовиц е принуден да се върне в Берлин с пълен провал на мисията си”.¹⁵⁵⁹

В известна аналогия с този доклад на английския посланик, който според Ръсел хвърля „много светлина“ върху политиката на Бисмарк и неговите „зли замисли“, твърденията на неговия датски колега в Санкт Петербург предполагат, че Винд или е получавал информация от същия неназован източник, или самият Лофтс е бил негов информатор.

Почти три седмици след подробния доклад на лондонския дипломат, датският посланик написа също толкова обширен доклад, в който говори и за мащабен план на Бисмарк за възобновяване на борбата срещу Франция. Като предварителна мярка за своите действия, Бисмарк първо иска да се подsigури срещу намесата на Русия и Австро-Унгария, а след това планира двуетапен подход, първата част от който е мисията на Радовиц. Нейната задача е да оцени ситуацията в Санкт Петербург и с обещанието за подкрепа на руската политика на Изток, да убеди правителството там да приеме благосклонен неутралитет в случай на нападение срещу Франция. След успех на тази мисия, Австро-Унгария трябва да бъде съдържана чрез подстрекаване на немското население там. Предложението на Радовиц, което не е ясно формулирано, обаче е посрещнато с отказ от руското ръководство.¹⁵⁶⁰

Общият тон на разказа на Винд за целите, приписвани на мисията на Радовиц, е също потвърден от италианския посланик в Санкт Петербург, Барболани, чиито твърдения заслужават особено внимание, защото не се основават на анонимни източници, а на човека, с когото Радовиц се е консултирал най-често – Стремоухов. На 12 юни 1875 г., повече от два месеца след завръщането на германския пратеник в Берлин и близо месец след посещението на царя в германската столица, руският политик поверително информира представителя на Рим, че в многобройните си разговори той и Радовиц първоначално са обсъждали дребните инциденти в Ориента, като въпроса за ранга на германския консул в Белград. В дните непосредствено преди завръщането на Радовиц, той „изпозва тежката артилерия и ни попита директно, откровено да кажем, какво желаем на Изток и дали там има нищо, което ни изкушава“. В отговор на тези „съблазнителни предложения“, Стремоухов отговорил на германския емисар, „Не желаем абсолютно нищо“, след което Радовиц се върна у дома много недоволен от този отговор.¹⁵⁶¹

Докладът на Барболани е особено важен не само защото италианският посланик, както и Лангенау, посочват Стремоухов като източник, но и защото, противно на предишните си изявления пред посланика на Австро-Унгария, руският директор на Азиатския департамент за пръв път признава, че самият той е отхвърлил предложението на Радовиц. Лангенау съобщава, че Стремоухов го е информирал за руското отхвърляне на германско предложение за „реципрочната свобода на действие“, но не уточнява на кого Радовиц е разкрил целта на мисията си.

¹⁵⁵⁹ PRO, F065, Bd. 909, *Loftus an Derby*, Nr.175, *Most Confidential*, 26.5.1875, LRO, *Derby Papers*, 16/1/15, *Russell an Derby, Private*, 5.6.1875.

¹⁵⁶⁰ RA-K, *Rusland Depecher*, *Vind an Rosenern-Lehn*, Nr.14, 14.6.1875.

¹⁵⁶¹ DDI, II, Bd.6, Nr.236, S.278, *Barbolani an Visconti Venosta*, Nr.31, *Confidenziale*, 12.6.1875.

Заклучението към този момент е, че според руската информация, германският специален пратеник наистина е предложил „реципрочната свобода на действие“ на Стремоухов, който пък е предоставил тази информация на посланиците. Това съобщение е разпространено както от директора на Азиатския департамент лично, така и от графиня Хрептович, а три години по-късно и от Жомини, докато Горчаков, който очевидно не е пряко замесен, противно на твърденията на Льо Фло, нито е потвърдил, нито е отрекъл информацията.

В тази ситуация, директорът на Азиатския департамент естествено играе ключова роля, което неизбежно повдига въпроса за достоверността и автентичността на неговите твърдения. Отговорът на този въпрос трябва да вземе предвид и професионалните трудности, с които Стремоухов се сблъсква след края на мисията на Радовиц.

Веднага след завръщането си в Петербург, Ройс докладва в Берлин, че временното назначаване на Стремуков за представител на Вестман е посрещнато с „възмущение“ във влиятелни кръгове и че самият Александър II е изразил „недоволство“ от промяната. В края на март положението на Стремоухов се влошава до такава степен, че той иска от Горчаков уволнението си. Руският канцлер обаче не се съгласява с това и все още се надява по това време царят да отстъпи, тъй като не искаше да загуби своето „второ Аз“. След това, в началото на май, въпреки по-ранното решение, според което поста на Вестман ще остане вакантен за една година, е зает от друг, за голямо раздразнение на Горчаков и Стремуков. Стремуков отново подава оставка, но я оттегли след намесата на канцлера и си взе отпуск от няколко месеца, на което Ройс коментира: „Стремоухов си тръгва, но сянката му остава.“¹⁵⁶²

Бисмарк несъмнено е много доволен от това развитие, защото Радовиц многократно му докладва за негативното влияние на Стремоухов върху руската политика, което е вредно за Германия.

Но Ройс го информира, че Стремоухов е „изключително услужлив във всички текущи дела“ и му дава „най-категоричната политическа гаранция“, че руското правителство „по никакъв начин няма да се отклони от започнатия курс на тясно приятелство с Германия“¹⁵⁶³, канцлерът инструктира посланика си да отвърне на това сътрудничество, само при условие че Стремоухов остане „услужлив във всички текущи дела“, но не крие, че няма да съжалява, ако наскоро нарасналата му власт отново намалее.

Бисмарк не го смята за „конкретен враг на Германия“, но го причислява „към класа руски национални политици, чието лесно възбудимо въображение и слабо познаване на чуждестранните условия ги води до преувеличени представи за силата на собствената им страна и амбициозни планове за бъдещето“¹⁵⁶⁴ (Доп. пр.: Изключително вярна и точна оценка!)

¹⁵⁶² PAAA, IAB153, Bd.3, Reuß an Bismarck, Nr. 67, Vertraulich, 3.3.1875, Reuß an Bismarck, Nr. 84, 28.3.1875; HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr. 22, 23.3.1875, Bd.3, Reuß an Bismarck, Nr. 89, 31.3. 1875, ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 17, Reuß an Radowitz, Privat, 2.5.1875, През декември 1875 г. Стремоухов е окончателно уволнен след назначаването на Гирс за директор на Азиатския департамент.

¹⁵⁶³ PAAA, IABi53, Bd. 3, Reuß an Bismarck, Nr. 84, 28.3.1875; s.a. HStA-M, MAIII, Bd. 2759, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr.23/XIV, 2.3.1875.

¹⁵⁶⁴ PAAA, IAB153, Bd. 3, Bülow an Reuß, Nr. 223, 4.4.1875.

Предположението е правдоподобно и основателно, защото Бисмарк, предвид опита на Радовиц, вече е разсеял всяко съмнение, че политиката, водена от Горчаков и Стремоухов, наистина и противно на твърденията на Льо Фло и другите европейски дипломати, скоро ще повдигнат Източния въпрос и Германският Райх, предвид съществуващите тесни връзки между Русия, Австро-Унгария и Франция, и потенциалната пасивност на Англия, ще трябва да види заемаването на точно това поле, което толкова отчаяно иска да държи отворено за противопоставяне на другите сили.

Логично това води до тезата, че Бисмарк, чрез Радовиц, е искал да предвиди именно това развитие. Тъй като тази обща констелация не предлагала възможност за политика на периферно отклонение, и предполага антагонизма между Виена и Санкт Петербург и готовността на Лондон да се противопостави на офанзивните руски планове на Балканите, в ситуацията на очевидните военни подготовки в Париж, Бисмарк смята че е в позиция да сключи доходоносна сделка. Принуден е да отиде (чрез Радовиц) при „Певчески Мост“, с цел да се освободи от кошмара на коалициите. Там се сблъсква с жадния за власт директор на Азиатския департамент, и иска да раздразни апетитът му за бързо реализиране на амбициозните му планове. Освен това Стремоухов е в най-тесна връзка с Горчаков, който е силно резервиран за намеренията на Радовиц за необходимостта от промяна на френската политика на Русия.

Слуховете разпространявани в Петербург, че Стремоухов е жертва на интрига, всъщност насочена срещу Горчаков, подхранвани и от германско влияние, изглеждат доста правдоподобни.¹⁵⁶⁵

Бисмарк не иска от Ройс да се противопоставя активно на Стремоухов, но неговото резервирано отношение към руския държавник и указанието да се съобразява с него само в ежедневните дела предполага, че германският посланик не е забавил развитието на събитията на Певчески Мост, а по-скоро ги е ускорил, когато позицията на Стремуков става несъстоятелна и провалът на мисията на Радовиц, показва ясно, че руският държавник не е готов да се съобрази с германското желание за реципрочност с Русия.

Дали Стремуков е бил жертва на германското негодувание „поради провала на мисията на г-н д-р Радовиц“?

Външно руският чиновник отказва да повярва на това безпочвено твърдение, носещо се като слух по река Нева.

Той споделя пред Барболани с крехък претекст, че Бисмарк със сигурност знае, че отхвърляйки предложенията на Радовиц, той не следва „лична политика“, а действа като „представител на руското правителство“ по такъв деликатен въпрос.¹⁵⁶⁶ В действителност Стремоухов е съвсем наясно, че си е навлякъл гнева на германския канцлер, защото в никакъв случай не е просто зъбно колебло в руската правителствена машина, а все повече поема ролята на политически влиятелна фигура и се насочва в посока, смятана от Бисмарк за изключително опасна.

¹⁵⁶⁵ PAAA, IABi53, Bd. 3, *Reuß an Bismarck*, Nr.84, 28.3.1875; s.a. HStA-M, MAIII, Bd. 2759, *Lerchenfeld an Ludwig II*, Nr.23/XIV, 2.3.1875, HStA-St, E 73, Verz. 61, Fasz. 88, *Maucler an Mitnacht*, 29.4.1875.

¹⁵⁶⁶ DDI, II, Bd. 6, Nr. 236, S.278, *Barbolani an Visconti Venosta*, Nr.31, *Confidenziale*, 12.6.1875.

Възниква и любопитния въпрос, дали Стремоухов, е разпространил твърденията си за предложението на Радовиц, като лично отмъщение срещу германския канцлер?

Това съображение несъмнено може да бъде отхвърлено като неоснователно. Нито Лангенау, нито Барболани поставят под въпрос изявленията на Стремоухов. Каройи, Винд и Лофтъс също не оставят никакво съмнение, че получената от тях информация за целите на Радовиц е автентична.

Указанията от Вилхелмщрасе до Ройс, в които Бюлов подчертава антипатията на канцлера към този руски държавник, датира от 4 април 1875 г., когато вече смътни слухове за предполагаемите цели на мисията на Радовиц вече циркулират по река Нева.

Накрая, трябва да отбележим, че не само чуждестранните дипломати в Санкт Петербург са научили за предложението за „свободата на действие“, но и в модифицирана форма, Ръсел и особено Куаде, които нямат пряк контакт със Стремоухов и вероятно са информирани от неруски източник, защото единствен той не е интерпретирал отхвърлянето на германското предложение като проява на фундаментално руско незаинтересовано отношение към промяната на баланса на силите на Ориента, а само обяснява, че настоящият фокус на политиката на Санкт Петербург е в Азия.

Важно е да подчертаем, че разкритията, приписвани на Радовиц, са попаднали и в кореспонденцията между руските политици, и Жомини е сметнал този въпрос за толкова важен, че го споменава на Гирс години по-късно.

Поразително е, че разкритията за тайните намерения на Бисмарк излизат наяве в дипломатическия свят едва седмици, дори месеци след мисията на Радовиц. Това поражда подозренията, че събитията от кризата с „военната тревога“ и широко разпространеното вече убеждение във военните намерения на германския канцлер почти постфактум са определили като цел на мисията на Радовиц, но само изкривява истинските ѝ цели.

Окончателното изясняване на тези вече разгледани точки, както и заключителна оценка на мисията на Радовиц, изисква първо да се разгледа този повратен момент във външната политика на Германия след 1870/71 г., за да се оценят по-добре и да се контекстуализират действията на Бисмарк преди и по време на „военната тревога“ от 1875 г.

Глава VI. Изпреварване на събитията: Бисмарк и кризата на „военната тревога“ (март-май 1875 г.)

1. „Обкръжаването“ на Германския Райх. Провалът на мисията на Радовец, ясно демонстрира отказа на руското ръководство да сложи край на състоянието на неопределеност в европейската борба за надмощие, състояние, толкова благоприятно за руските интереси в момента, влиза в противоречие с основната инициатива на Бисмарк, да предотврати потискащия го натиск от образуването на възможни коалиции срещу Германия. В същото време, след този провал, постепенно стават все по-видими центростремителните антигермански сили в Европа, които засилват своя натиск и принуждават Берлин да търси но-

ви начини за предотвратяване на нарастващия външен натиск и „опасността от война на Запад“.

След като на 26 февруари 1875 г. белгийското правителство категорично отхвърля исканията на германската нота от 3 февруари 1875 г., за порешителни действия срещу ултрамонтанските кръгове в Брюксел, италианският кабинет също заявява, че не възнамерява да се подчинява на германската политика на натиск. В паралелни изявления в средата на март както външният министър Висконти Веноста, така и посланик Лонай не оставят никакво съмнение, че на Гаранционния закон не може да се придаде никаква международна обвързваща сила и Рим обявява германската намеса във вътрешните работи на Италия по принцип за недопустима.¹⁵⁶⁷

Докато Белгия и Италия отказват да последват Германия, доказвайки по този начин, че обкръжаващият пръстен, от който се опасява Бисмарк, не предлага възможност за пробив дори в най-слабите си точки, във Франция започват събития с далеч по-голямо значение. От гледна точка на Париж това е просто продължение на вътрешната консолидация, започнат с подновено самочувствие на нацията, но Бисмарк го възприема като огромна заплаха, което го подтиква да предприеме нова офанзива, за да елиминира опасността.

В стремежа си да възвърне силата и влиянието си на велика нация, Франция от години с огромни усилия се стреми към реорганизация на армията си. Правното основание за това е Законът за наборната военна служба от 27 юли 1872 г. и Законът за организацията на армията от 24 юли 1873 г.¹⁵⁶⁸ С приемането на т. нар. Кадрови закон от Народното събрание на 12 март 1875 г., тази правна основа е значително допълнена и усъвършенствана. Като част от мощобнжто преструктуриране на френската линейна пехота, всеки от 144-те полка трябва да получи допълнителен батальон с намален брой роти. Тази реорганизация не променя мирновременния състав на френската армия, увеличаването броя на батальоните дава на военното министерство, предвид максималната численост на тези части от 1000 войници, възможността да „включи още 144 000 души в полевата армия, готови за разполагане“ в случай на мобилизация.¹⁵⁶⁹

Френското правителство оправдава мерките, като твърди, че иска да подобри възможностите за кариерно израстване на младшите офицери, това не се приема от германците.¹⁵⁷⁰

Баварският посланик в Париж, Рудхард, вижда новата военна организация като „изчислена единствено за възможно най-бързото и най-голямо разполагане на сили за дългоочаквания реваншистки момент“, но добавя, уточнявайки,

¹⁵⁶⁷ DDI, II, Bd. 6, Nr.99, S. 102-105, *Launay an Visconti Venosta*, Nr.1433, *Confidenziale*, 13.3.1875, *ebd.*, Nr. 108, S. 114-120, *Visconti Venosta an Launay*, *Lettre Privée*, 21.3.1875, PAAA, IABe63, Bd.1, *Keudell an Bülow*, Nr.29, *Geheim*, 11.3.1875.

¹⁵⁶⁸ *Porch*, *Marne*, S. 24-30

¹⁵⁶⁹ GP, Bd. 1, Nr. 159, S. 250-253, *Bericht des Militärattaches in Paris*, Major Bülow, Nr. 84, 11.4. 1875; KA-W, KM Präs. 1875, Nr. 47-3/18, *Crusiz an Koller*, Nr. 50, 23.3. 1875; *der Bericht liegt als anonyme Abschrift auch in PAAA*, IABc81, Bd. 1.

¹⁵⁷⁰ *Contamine*, *Revanche*, S. 36; *Drcux*, *L'ambassade*, S. 80; *Hanotaux*, *Histoire*, Bd. 3, S.239f.; *Poidevum*, *Isolation*, S. 155; GP, Bd. 1, Nr. 166, S.261, *Aufzeichnung Bülows*, 14.4. 1875.

че дори според френската гледна точка тя „няма да даде очакваните плодове през следващите няколко години“.¹⁵⁷¹

Компетентни военни служители в Берлин се съгласяват с това мнение. Въпреки че нововъведението не се разглежда като израз на пряка военна заплаха, според полковник Краузе, началник на отдел в Генералния щаб, „без съмнение“, Париж иска „да има възможно най-голямо първоначално числено превъзходство“ в случай на военен конфликт и „допълнителните 8 батальона“, към всеки френския армейски корпус в сравнение с германските части, трябва да се вземе предвид.¹⁵⁷²

Бисмарк отдавна наблюдава с недоволство френските мерки за реорганизация, възприемайки ги като „постоянна заплаха“ за Германия. Сега той наблюдава как френското правителство използва благоприятна общеевропейска ситуация, и продължава вътрешна и военна консолидация. Това все още не представлява непосредствена опасност за Германия, но фундаменталната заплаха нараства, защото с латентно нарастващата „опасност от война на Запад“ доверието в европейските велики сили намалява. Англия, Русия и Австро-Унгария не само подкрепят твърдата позиция на Белгия и Италия, но и работят пряко или косвено за консолидиране на обкръжението около Германия.

С голямо уважение британският външен министър Дерби пред белгийския посланик одобрява реакцията на белгийското правителство на германската нота, заявявайки: „Това е много добър отговор. Според мен инцидентът няма да има по-нататъшни последици. Това е разочарованието, която кара германския канцлер да се бори с Римокатолическата църква, като изостря раздразнението, от което той страда от известно време.“ Дерби обаче посочва, че предложено от Германия, изменение на белгийския наказателен кодекс е доста разумно, за да се затвори вратичката, която досега възпрепятства наказателното преследване за престъплението на Дюшен.¹⁵⁷³

Бисмарк едва ли е изненадан от позицията на Англия като традиционен защитник на Белгия, въпреки че е раздразнен от нея. По-удивително и следователно много по-дразнещо е отношението на Австро-Унгария, уж приятелски настроената съседка на Германия.

За император Франц Йосиф конфликтът е единствено дело на германския канцлер, „полудял от религиозните си въпроси“.¹⁵⁷⁴

Андраши повтаря тези пренебрежителни думи и описва подпода на Бисмарк в църковната си политика, като „опасен и без никаква полза“. В разговор с белгийския посланик де Йонге той потвърждава намерението си да не се присъединява към „актовете на натиск“, които германският държавник се опитва да наложи на чужди държави, в случая Белгия, със своята „силова политика“.

¹⁵⁷¹ HStA-M, MAIII, Bd. 2133, Rudhardt an Ludwig II., Nr. 60/IX, 14.4.1875.

¹⁵⁷² GP, Bd. 1, Nr. 157, S.248f., Oberst Krause an Moltke, 18.3.1875; s.a. KA-W, KM Präz. 1875, Nr. 47-3/23, Crusiz an Koller, Nr. 64, 24.4.1875; zur Bedeutung dieses Gesetzes vgl. Kennan, Auflösung, S. 26

¹⁵⁷³ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 24.10.1874. AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 1, Solovyns an Aspremont-Lynden, Nr.81, 3.3.1875; s.a. HHStA, PA VIII, Bd. 83, Beust an Andrassy, Nr.23C, 3.3.1875, ebd., Beust an Andrassy, Nr.34A-E, 9.4.1875, DDF, I, Bd.1, Nr.366, S. 381, Jarnac an Decazes, Tel., 8.3.1875, AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd.1, Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr.64/43, Tres Confidentielle, 10.3.1875.

¹⁵⁷⁴ AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd.1, Jonghe an Aspremont-Lynden, Nr.64/43, Tres Confidentielle, 10.3.1875.

Той харесва мнението на Дерби, белгийското правителство да вземе предвид раздразнителността на германския държавник.¹⁵⁷⁵

В противоречие с тази ясна и недвусмислена преценка, Андраши категорично отхвърля всякаква оценка за белгийската нота-отговор поискана от посланик Швайниц, подчертавайки, че най-ефективният принцип за поддържане на добросъседски мир е „избягването на всякаква намеса във вътрешните работи на чужда държава“.¹⁵⁷⁶

Раздразнен и обиден от тази „донякъде неочаквана резервираност“, на колегата си във Виена, Бисмарк нарежда на Швайниц, да заяви на Андраши, че не случайно иска мнението му за нотата, тъй като Австро-Унгария е една от страните-гаранти на Белгия (по договора от 1837 г.) и освен това спора с Брюксел не се е отнасяла само до двустранен въпрос, а по-скоро до „запазването на основните принципи на международното право“.

Чрез посланика във Виена, Бисмарк заявява, „че предвид многобройните връзки и приятелските отношения между Германия и Австро-Унгария, граф Андраши в частност лесно ще разбере съображенията, които ни накараха да се стремим да предотвратим своевременно всякакви потенциални смущения в приятелските ни добросъседски отношения с Белгия“. Швайниц трябва отново да се срещне с него и да „му предложи да изрази мнението си или направо да го поиска от него“. Раздразнен и със заплашителни думи, Бисмарк добавя в заключение: „С нотата от 3 февруари ние си извоювахме позиция, от която обстоятелствата могат да ни принудят да продължим напред.“¹⁵⁷⁷

Само две седмици по-късно Швайниц докладва за резултатите от своя демарш, които са напълно незадоволителни за Бисмарк. Противно на мнението на германския държавник, унгарският му колега вижда някои положителни аспекти в белгийския отговор, който не представляват отхвърляне на германските искания. Когато посланикът посочва отказа на Брюксел да преследва Дюшен като основна причина за германските критики, Андраши, изразява възмущение от досегашната безнаказаност на Дюшен, което е недопустимо съгласно австроунгарското законодателство, и повтаря трудностите, пред които е изправено всяко правителство при преследването на епископски или индивидуални демонстрации. Въпреки че не отрича специалните задължения, възложени на неутрална страна, той смята, че „извинението на това конституционно правителство се крие в неадекватността на белгийското законодателство и в невъзможността да се получи мнозинство за неговото изменение“.

Както при Йонге и Харкур, Андраши настоява пред Швайниц, че не желае да изразява мнение по принцип като цяло, нито по германските преговори с Белгия в частност, защото може да го направи едва след щателен преглед на двата документа, за които Швайниц няма разрешение да му ги даде и смята, че спорът засяга „единствено двете гореспоменати държави“.¹⁵⁷⁸

¹⁵⁷⁵ Също, AMAE-B, CP Incident Germano-Belge,....

¹⁵⁷⁶ HHStA, PA III, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Vertraulich, 31.3.1875.

¹⁵⁷⁷ PAAA, IABa49, Bd. 2, Bülow an Schweinitz, Nr. 200, 12.3.1875.

¹⁵⁷⁸ PAAA, IABa49, Bd. 2, Schweinitz an Bülow, Nr. 33, 23.3.1875, s. a. ebd., Schweinitz an Bülow, Nr.36, 23.3.1875, HHStA, PAIII, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Vertraulich, 31.3.1875, Andrassy an Károlyi, Vertraulich, 31.3.1875.

Австроунгарският външен министър за пореден път демонстрира, че при никакви обстоятелства няма да позволи да бъде използван от германския канцлер в усилията му да интернационализира Културкампа. Без съзнателно да възнамерява да провокира пряка конфронтация с Бисмарк, целта на Андраши е да вземе предвид вътрешнополитическите реалности, като същевременно запази свободата си на действие във външната политика.

В този дух той се обръща и към германския конфликт с Италия относно папската енциклика „*Quod nunquam*“. Каройи го информира за слухове във вестниците относно германския демарш в Рим за „гаранционния закон“ и веднага изразява мнението, че не вярва на тези съобщения, но предполага, че Койдел е бил натоварен „напълно поверително да обърне внимание на международната целесъобразност за предприемането на мерки срещу подобни враждебни действия на Ватикана спрямо Германия“.¹⁵⁷⁹

Андраши смята, че е препоръчително да се дистанцира от действията на Бисмарк и по този въпрос. Той предупреждава Швайниц, че германските усилия за „солидарно сътрудничество между правителствата, застрашени от прегрешенията на папата, лесно могат да помогнат на Франция да бъде поставена в позиция, да събира поддръжници под прикритието на религията, и така да преодолее настоящата си политическа изолация“. Следователно е най-добре държавите да се изправят индивидуално срещу превишаването властта на Римокатолическата църква и да прилагат собствените си закони, както австроунгарското правителство досега е практикувало „успешно“. Андраши смята международните действия нито за целесъобразни, нито за необходими, особено след като, за разлика от Бисмарк, вярва, че влиянието на Светия престол вече намалява.¹⁵⁸⁰

При съзнателно благосклонната позиция на Австро-Унгария както към Италия, така и към Ватикана, и едновременното демонстративното уважение на към Курията, на 11 март 1875 г. в Берлин пристига напълно неочакваната новина от Виена и Рим, че император Франц Йосиф и крал Виктор Емануил са постигнали споразумение за среща, планирана за началото на април във Венеция.¹⁵⁸¹ Въпреки че австроунгарският посланик Вимпфен работи за подобно посещение за задълбочаване на двустранните отношения от септември 1873 г.¹⁵⁸², съобщението идва като пълна изненада за европейските правителства. Това се дължи на секретността с която Андраши на 6 март 1875 г., заобикаляйки посланика си в Рим¹⁵⁸³, предава желанието на императора, чрез италианския посланик във Виена Робилант, да се срещне с италианския монарх в града на каналите преди или след планираното пътуване на италианския крал в Далмация в началото на април.

¹⁵⁷⁹ HHStA, PAIII, Bd. 108, *Károlyi an Andrassy*, Nr. 13B, 20.3.1875. Анони и Вимпфен също съобщават за германски демарш и, подобен на нотата до Белгия, чието съществуване обаче винаги е било отричано от италианските представители. PA IX, Bd. 102, *Apponyi an Andrassy*, Tel. Nr. 5, 7.3.1875, ebd., *Apponyi an Andrassy*, Privat, 13.3.1875, ebd., PA XI, Bd. 85, *Wimpffen an Andrassy*, Nr. 8, *Reserviert*, 6.3.1875, ebd., *Wimpffen an Andrassy*, Nr. 9, 12.3.1875, ebd., *Wimpffen an Andrassy*, Nr. 11A-B, 25.3.1875.

¹⁵⁸⁰ PAAA, IAAI63, Bd. 4, *Bericht Schweinitzens*, 30.3.1875.

¹⁵⁸¹ PAAA, IABe61, Bd.3, *Keudell an Bülow*, Nr.27, 11.3.1875, ebd., IAAa53, Bd. 1, *Keudell an AA*, Tel. Nr. 14, 11.3. 1875, ebd., IAA163, Bd.4, *Schweinitz an AA*, Tel. Nr.28, 12.3.1875.

¹⁵⁸² *Hirsch, Wimpffen*, S. 142, 147-152.

¹⁵⁸³ DDI, II, Bd. 6, Nr. 85, S. 89, *Robilant an Visconti Venosta*, Tel., 6.3.1875. Вимпфен научава за преговорите едва след като е постигнато споразумение за посещението.

Очарован от перспективата да постави нов знак на приятелство с бившия си противник на венецианска земя, Виктор Емануил II веднага изразява своето „живо удовлетворение“ и показвайки нетърпеливото си очакване, предлага началото на пътуването си в Далмация като дата за съвместната среща. Виена удовлетворява това желание и се определят 5 и 6 април 1875 г. за дати на официалното посещение.¹⁵⁸⁴

На Вилхелмщрасе новината за предстоящото официално посещение предизвиква значително безпокойство по няколко причини.

Първо, Австро-Унгария, вече ясно застава на страната на Италия в тлеещия спор между Берлин и Рим, а изборът ѝ на място за срещата (италиански град, бивше владение на Австрия), демонстрира показното помирение между двете съседни държави.

Второ, Виена, чрез абсолютната дискретност, проявена по време на преговорите за срещата, проваля замисленото посещение на Вилхелм I при Виктор Емануил II, и подчертаваше, че въпреки всички устни уверения за добрите отношения между Балхаусплац и Вилхелмщрасе, в крайна сметка завистта и недоверието доминират.

На Дунав решението на монарха, е посрещнато с „единодушно одобрение“ от религиозните вестници, които виждат в него „антигерманска предубеденост“. Предходната година, по време на посещението на италианския крал във Виена, Швайниц отбеляза, „че военните и религиозните среди приемат помирието с победения католически крал, много по-спокойно, отколкото сближаването с победоносния протестантски император“.

Сега това чувство е още по-изразено и обзема правителството. Според един от „най-осведомените“ виенски министри, вече съществува „съюз на антипатиите на всички народи срещу Германия“, от който много скоро може да се развие „съюз с по-сериозен характер“, ако Берлин „продължи със същата си линията на действие“.¹⁵⁸⁵

Тази гледна точка обаче не се ограничава само до Виена. Политическите кръгове на Сена също интерпретират новината за предстоящите срещи във Венеция като началото на „католическа лига срещу германския протестантизъм.“¹⁵⁸⁶

Докато изолацията на Германия вече става „очевидна“, Австро-Унгария, след Петербургската среща през пролетта на 1874 г. и показното връчване на ордена „Свети Стефан“ на Макмахон предходната есен, сега се готви значително да разшири сферата си на влияние на юг. Андраши се опитва да омаловажи значението на посещението чрез посланика си в Берлин, представяйки го като

¹⁵⁸⁴ DDI, II, Bd.6, Nr. 89, S.94, Victor Emanuele an Robilant, Tel., 8.3.1875; s.a. ebd., Nr. 147, S. 178-180, Visconti Venosta an Launay, Lettre Privée, 16.4.1875, Nr.95, S. 98f., Robilant an Visconti Venosta, Nr. 344, 10.3.1875.

¹⁵⁸⁵ PAAA, IAA163, Bd.4, Bericht Schweinitzens, 30.3.1875; s.a. HStA-St, E71b, Büschel 77.2, Baur an Mitnacht, 13.3.1875, HHStA, PA IV, Bd. 44, Brück an Andrassy, Nr.9F, Vertraulich, 28.3.1875, HStA-St, E71b, Büschel 77.2, Baur an Mitnacht, 31.3.1875. Баур не придава голямо значение на тази информация, но смята за „забележително“, че подобни изказвания „се правят от хора със статуса и политическите възгледи на моя информатор“. Scharff, Bismarck, S. 249.

¹⁵⁸⁶ BA, NL Hohenlohe, Nr. 357, Rudolf Lindau an Hohenlohe, Privat, 19.3.1875.

знак за приятелските отношения между двете държави, и „естествено следствие“ от пътуването на италианския крал в Далмация.¹⁵⁸⁷

Бисмарк обаче отказа на Кароии всякаква възможност да прави подобни изявления, демонстрирайки недоволството си от посещението. Когато приема австроунгарския дипломат на вечеря по случай рождения ден на императора, канцлера спомена за пътуването в общи линии, но умишлено подминаво посещението „с абсолютно мълчание“. Посланикът правилно заключава от това красноречиво мълчание, че канцлерът изпитва „подозрение и страх“, че всякакви дискусии във Венеция относно Гаранционния закон, които могат „да повлияят на неговите действия в Рим, независимо дали вече са започнати или са запазени за по-късно, неблагоприятно за германски желания или очаквания“.¹⁵⁸⁸

Пълната картина на тревогите, преобладаващи в Берлин относно външната политика на Австро-Унгария, сега се дължат, на независимостта, демонстрирана от австроунгарския външен министър през последните седмици, особено в позицията му към Берлин, Италия, Сърбия и Ватикана, както и критиките му към действията на Германия, но канцлерът не вижда Андраши като реална заплаха за поддържането на добри отношения с Виена. Вярата му в Двойната монархия се свежда до показно доверие в унгарското влияние в рамките на дуалистичната държава и в личността на външния министър. Той все още се страхува много повече, че „могат да настъпят федералистически или централистически промени във вътрешната структура на Монархия“²⁸ и че вътрешно преструктуриране след промяната на външния министър може да доведе и до преориентация във външната политика. Една не маловажна причина за тези притеснения се крие в резервите на Бисмарк към император Франц Йосиф, у когото вижда „особеността“ бързо да му омръзват лицата, с които е бил в личен контакт от дълго време.¹⁵⁸⁹

Особено през тези дни възможността за промяна във върха на правителството изглежда съвсем реална. Агент от Прага, пишец под инициалите И.Ир., информира Бисмарк на 22 март 1875 г., че не може да има съмнение за предстояща промяна на режима на Дунав. Ерцхерцог Албрехт работи в тази насока. Превратът изглежда тясно свързан с планирано действие във външната политика.¹⁵⁹⁰

Колко тревожна е тази новина за Бисмарк, показва фактът, че в същия ден той обсъжда с Хохенлое, който е в Берлин, съюзите, които могат да се сключат срещу Германския Райх. Той не цени особено коалицията между Виена, Париж и Рим, която смята за „равна“, тъй като Германия може „да се справи с Австрия с 400 000 души“. Комбинацията от „Франция и Русия“ обаче му се струва „много по-тревожна“, а „Италия няма никакво значение.“¹⁵⁹¹

¹⁵⁸⁷ HHStA, PA III, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Privat, Vertraulich, 21.3.1875. Същото изявление е отправено и към руското правителство във връзка със спекулациите във вестниците;

¹⁵⁸⁸ HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.17, 29.3.1875, im gleichen Sinne ebd., PA IV, Bd. 44, Brück an Andrassy, Privat, 28.3.1875.

¹⁵⁸⁹ HHStA, PAIII, Bd.108, Károlyi an Andrassy, Nr.22B, Vertraulich, 17.4.1875; s.a. Wolter, Außenpolitik, S. 177., PAAA, IABe63, Bd. 1, Bülow an Reuß, Nr. 299, 27.4.1875.

¹⁵⁹⁰ PAAA, IAA164, Bd. 1, Bericht von I.ir., 22.3.1875; s.a. Bagdasaruzn, Rapprochement, S. 163.

¹⁵⁹¹ BA, NL Hohenlohe, Nr.1366, Journal 21.3.1875; vgl. Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd.2, S.152.

Бисмарк умишлено формулира изявленията си в подчинително наклонение, като показва, че все още не смята, че е изправен пред някаква остра, непосредствена опасност, но сценарият, който очертава не е чисто абстрактно, теоретично упражнение. Канцлерът признава, че страховете му от пролетта на 1873 г., когато смяната на правителството във Франция предвещава реорганизация на политическата обстановка в Европа, се осъществява с бърза и неочаквана скорост. Опитът за елиминиране на ясно разпознатите опасности чрез съюз с Русия и Австро-Унгария се проваля. Нито Виена, нито Санкт Петербург вече му се струва сигурно убежище. Обратът на коалициите, сори все още незавършен, вече се задава на хоризонта на политическите му съображения. Убеждението, че е военно способен да противодейства на съюз между Виена, Париж и Рим, не може да прикрие, че Бисмарк вече анализира пълния провал на политиката си. По време на обединението на Германия той винаги е отварял Храма на Янус мъдро, обмислено, в полза на Прусия-Германия, и след войната с Франция го държи затворен колкото е възможно повече.

Военната мощ, използвана за основаването на Райха, вече не може да бъде основният инструмент на неговата политика, а по-скоро държавно изкуство, посветено на целта за запазване на мира и „принципа на насищане“ (т.е. завършеното според него германско обединение, без Тирол, Австрия, австрийска Силезия и Судетите).

Това не изключва военното разрешаване на конфликт с арсенала на възможните средства. Канцлерът не смята разпространяващите се в печата съобщения за католическа лига срещу протестантска Германия за плод на въображението на антигермански настроени редактори.

Смяната на министрите във Виена може рязко да промени политическата ситуация в ущърб на Берлин. Сегашното австроунгарско правителство също насърчава пълното завръщане на Франция в кръга на великите сили, което според Бисмарк трябвало да бъде предотвратено на всяка цена.

Курсът на руската политика изглежда още по-тревожен за германския канцлер. Докато мисията на Радовиц вече ясно демонстрира, че руското ръководство не желае да се постави в услуга на Германия, Бисмарк очаква, че то вече няма да се задоволи само с предлагане на подкрепа на германската политика, не само да я провали, а и да окаже нарастващ натиск върху Берлин, като все по-открито заема страна на опонента му.

Когато на 26 февруари 1875 г. Брюксел изпраща отговора си на германската нота от 3 февруари 1875 г. до Берлин, отговор одобрен във Виена и Лондон като разумен и умерен, Горчаков веднага изразява съчувствие към позицията на белгийското правителство в спора му с германския кабинет, описвайки белгийския отговор на посланик Дудзеле като „*très bien*“ (много добър).¹⁵⁹²

В ярък контраст с това изявление, пред германския посланик, руският канцлер само изразява „одобрението“ си за тона на документа и повтаря вече познатата позиция, че германското правителство със сигурност има право „да предприеме всички мерки, които сметне за необходими, за да предотврати

¹⁵⁹² AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 1, Dudzele an Aspremont-Lynden, Nr. 48, 23.3.1875; s. a. ebd., Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 84, 20.3.1875

опасностите за вътрешния ред в собствената си страна, породени от белгийските демонстрации.“¹⁵⁹³

Според руския държавник външният натиск върху Белгия не е сред легитимните средства на Германия. Така, освен Австро-Унгария и Англия, най-важният съюзник на Германия също отказва да заеме прогерманска позиция, като по този начин имплицитно засилва позицията на Белгия.

Горчаков разглежда германския конфликт с Италия по същия начин. След като е получил статията в „*Nationalzeitung*“, която недвусмислено обвинява Квиринал за поведението на Светия престол, той отбелязва на Ройс, че „е малко вероятно, тази теза да е издържана“.¹⁵⁹⁴

Александър II също посреща германската политика спрямо Рим с откровен критика, подигравайки се на „отново много строгите мерки срещу епископите“, наскоро предприети от германското правителство.¹⁵⁹⁵

Очевидното му недоволство от Бисмарк е допълнително демонстрирано в разговор с Ройс за полските дела и опасенията на Вилхелм II относно руската подкрепа за полските агитации. Той получава ново уверение от германския посланик, че „никога не е хрумвало на“ Вилхелм I, че той, Александър II, „може дори да си позволи подобни мисли.“¹⁵⁹⁶

Ройс обаче казва само половината истина. Въпреки, че кайзерът и неговият канцлер не обвиняват царя в пряко участие в антигерманската кампания на поляците, фактът остава, че и двете държави, в усилията си да направят поляците „безобидни“, както се изразява Александър II, следват напълно различни и от гледна точка на Бисмарк, взаимно пречещи си пътища. Докато канцлерът провъзгласява принципа на твърдата ръка, царят не само дава пълна свобода на своите полонофилски представители, но и самият той смята, че полският народ може да бъде превъзпитан в „дружелюбност“ чрез повишаване на жизнения му стандарт и икономическите условия и усмирен с идеята, „че може да живее доста добре под руския скиптер“.

Контрастът между германската и руската политика е очевиден и в съответните им нагласи към Рим през тези седмици. Докато Германия продължаваше да засилва борбата си срещу ултрамонтанизма както вътрешно, така и външно, Русия си спомня за първоначалните успехи в преговорите си с Ватикана. След осем години съпротива папата най-накрая се съгласи да признае Римокатолическата консистория, правейки значителни отстъпки, които са още по-забележителни, защото съвпадат с разрива на руските униати с Католическата църква.¹⁵⁹⁷ Дори Александър II не скрива факта, че римското помирение е „йезуитски ход срещу последните мерки“ на Германия, която се надява „чрез тази проявена отстъпчивост да си създадат съюзник в Русия“.¹⁵⁹⁸

¹⁵⁹³ PAAA, IABa49, Bd.2, Reuß an Bismarck, Nr.83, 26.3.1875.

¹⁵⁹⁴ PAAA, IABi 30, Bd.1, Reuß an Bismarck, Nr.73, 17.3.1875.

¹⁵⁹⁵ PAAA, IABi 30, Bd.1, Reuß an Bismarck, Nr. 69, 14.3.1875.

¹⁵⁹⁶ PAAA, IABgII, Bd.42, Reuß an Bismarck, Nr.71, 14.3.1875.

¹⁵⁹⁷ HStA-M, MAIII, Bd. 2759, Lerchenfeld an LudwigII., Nr.33/XVIII, 28.3.1875, HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrassy, Nr. 23B, 30.3.1875.

¹⁵⁹⁸ PAAA, IABi 30, Bd.1, Reuß an Bismarck, Nr.69, 14.3.1875.

Въпреки че отхвърля подобни комбинации, няма съмнение, че Санкт Петербург винаги предлага на противниците на Берлин неприкрита подкрепа или поне морална подкрепа.

В допълнение към явните дипломатически действия, руското правителство използва и тайни мерки в печата, за да отслаби допълнително позицията на германския кабинет.

Една от целите на тези диверсии е Дания, която трябваше да бъде убедена да се откаже от досегашната си доста резервирана и предпазлива позиция по въпроса за Северен Шлезвиг и да бъде въвлечена на фронта срещу Германския Райх.

Това предизвиква двама датски депутати във Фолкетинга (парламента) на 18 март 1875 г., които, подобно на исканията, отправени в печата предходната есен, призовават за създаване на европейски арбитражен съд за разрешаване на международни спорове.¹⁵⁹⁹ Брюкселският вестник „Норд“, вдъхновен от руското външно министерство, подкрепя Копенхаген ден по-късно да продължи този натиск: „За да прояви Европа интерес към Дания“, е внушителният съвет на вестника, „и дано датският народ не се предаде.“¹⁶⁰⁰

При тези тревожни признаци за пълна „външнополитическа изолация“ на Германия от основните европейски сили, германският канцлер, въпреки значителното напрежение с източния си съсед, продължава да се стреми яростно да спечели Русия. Един от елементите на тази стратегия е опитът да привлече вниманието на Санкт Петербург към това, което смята за непосредствени опасности, и незабавно да предложи Германия като партньор в борбата с предполагаемите и потенциалните кризи.

След докладите на Ройс за сближаването между Певчески Мост и Светия престол, развитие, толкова обезпокоително за Германия и едновременната неблагоприятна позиция на Русия по отговорността на Италия за действията на Ватикана, Бисмарк се чувства длъжен да предупреди Горчаков за капаните и подлостите на ватиканската политика. Ватикана, предава той на руския си колега, се интересува единствено от „разделяй и владей“, концентрирайки силите си върху един противник, докато заблуждава всички останали с обещания и отстъпки. След такава победоносна борба срещу единия, Курията „възобновява досега отлаганите си спорове с другия още по-енергично“. Тази политика вече показвала първоначален успех, защото докато Ватикана поддържа мир с Русия, Австро-Унгария и Италия, получава свобода на действие в борбата срещу Германия. С горчиво-саркастичен подтекст канцлерът добавя: „За нас е голяма чест да водим този общ спор сами и това може да ни зарадва само, ако нашите приятелски държави, особено Русия, пожънат плодовете на нашите усилия.“

В действителност Бисмарк не е заинтересован да вади от огъня кестените на Русия. Затова той настоятелно призовава Ройс да предаде на Горчаков, в смисъла на разговорите, които е провел с Радовиц за стойността на общата позиция на Изток, да изрази „твърдост“ пред папата, който е далеч по-опасен за Германия, „отколкото Портата за Русия“¹⁶⁰¹, и да създаде впечатлението, „че

¹⁵⁹⁹ Winckler, *Rußland*, S.201.

¹⁶⁰⁰ Скоро след това наистина започва ожесточена кампания в датския прес срещу Германия.

¹⁶⁰¹ Високата Порта, т.е. Турция. (б. пр.)

солидарността на двата северни имперски двора няма да бъде засегната от случайни незначителни актове на благоволение от страна на римския първосвещеник към един от тях“.

За да избегне представянето на това искане като едностранна руска отстъпка, посланикът трябва да посочи, че Светият престол скоро ще „свали маската си“ и тогава Певчески Мост ще се убеди „че светските и некатолическите държави имат един и същ интерес спрямо Римската курия, дори облечен по различен начин в зависимост от разнообразието на държавните форми.“¹⁶⁰²

Горчаков обаче отново демонстрира категорично негативно отношение към този подновен опит на Бисмарк да бъде включен в неговата политика. За разлика от германския канцлер, той смята за по-целесъобразно да противодейства на атаките на папата „чрез вътрешни мерки“, а не „да обвинява въпросния чуждестранен кабинет“. Той признава „че Рим греши силно, вярвайки, че ще намери съюзник в него чрез неговите отстъпки, и въпреки липсата си на доверие в „йезуитската политика“ на Бисмарк, не смята че Русия трябва да се намесва в германския конфликт с Ватикана, но „с радост ще сподели плодовете на победата“. Бисмарк, с препратката към Радовиц, му напомня, че е отстъпил пред искането на Санкт Петербург за германо-руско единство в отношенията с Турция, въпреки липсата на каквото и да е сближаване на интересите между Вилхелмцрасе и Певчески Мост по този въпрос. Горчаков оправдава отказа си с обстоятелството, че по този въпрос (Източния) съществува „абсолютно строга солидарност“, и с твърдението, че опасност за Русия (от Ватикана) е значително по-ниска в сравнение с Германия. От това той заключава, че „просто не иска“ да следва политика, аналогична на германската.¹⁶⁰³

На Вилхелмцрасе не са доволна от декларацията на Певчески Мост. Въпреки признанието, че наистина няма строга солидарност между двете сили по този въпрос, Берлин категорично отхвърля заключенията на руския канцлер и го обвинява, че иска да сподели потенциалния успех, като същевременно пренебрегва, че лично застрашава тази победа, ограничавайки се до ролята на зрител.

Кабинетът в Берлин категорично заявява, че според него системата на реципрочност, която той защитава, не изисква никакво идентифициране на позициите. Само този поглед върху нещата, му позволява да подкрепя руските интереси в Ориента, въпреки че в този регион има „още по-малка солидарност между германските и руските интереси“. Докато Берлин се подчинява на „висшия интерес на европейската политика на мир и гарантирането на държавния ред в Европа, чрез сплотеността на останалите велики монархии“, Санкт Петербург оставя настрана „висшата солидарност“ и дори позволява в Париж и Рим да възникнат съмнения за „обхвата и трайността“ на общия съюз по „индивидуални въпроси“, които са важни за Берлин. Тази „липса на реципрочност“ може да направи само „обезсърчително впечатление“.

Но как може Бисмарк да се предпази от фаталните последици от тази политика на Горчаков, която върви ръка за ръка с опита на руския канцлер да „привлече“ царя, за да защити „личните си възгледи“?

¹⁶⁰² PAAA, IABe63, Bd. 1, Bismarck an Reuß, Nr.208, 21.3.1875

¹⁶⁰³ PAAA, IABe63, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 82, 25.3.1875

Германският канцлер смята директното оплакване до руския монарх относно поведението на канцлера за „непрепоръчително“, защото „подобна стъпка неизбежно ще предизвика непримирим разрив“, той инструктира Ройс, да следва инструкциите към Радовиц и встъпителните му думи към Шувалов, да предаде и на Александър II идеята, „че нашата позиция по Източните въпроси ни позволява да очакваме реципрочност от Русия по въпросите от по-голямо значение за нас“. Канцлерът възнамерява да продължи със сондажите към все по-проблемния си колега в Санкт Петербург, като потвърждава готовността си за сътрудничество, и загатва, че Германия може да следва различна политика, ако Русия продължава със „лъвското си партньорство“.

Той подчертава, че Берлин цени не само продължаването на взаимното приятелство, но и Санкт Петербург да „консолидира“ своите интереси, както се разбират от Вилхелмщрасе. Германия е готова да подкрепи това консолидиране на руските интереси, дори с риск да „застраши приятелството на Англия“. *Conditio sine qua non* (Предварително условие) е руското приемане на германското искане за равенство и реципрочност. Ако Певчески Мост откаже това искане, Бисмарк добавя към широкообхватното си предложение за сътрудничество с предупредителни думи, които симулират пространство за маневриране, Вилхелмщрасе със сигурност може да си спомни колко „полезно“ е било за тях да се справят с ориенталските въпроси, „без да се вземат предвид стремежите и конфликтните интереси на другите сили, да вземат политиката в свои ръце и да спечелят симпатиите на ориенталците“. ¹⁶⁰⁴

Бисмарк многократно подчертава готовността си да подкрепи Балканските стремежи на Русия, при условие че Русия гарантира помощта си по въпросите, засягащи Германия. По ясна аналогия с изявленията на Радовиц, Бисмарк дори открито съветва за изясняване и формулиране на руските интереси в Ориента. Той смята, че така ще може да постигне дългоочакваното облекчение във външнополитическата ситуация на Германия. Забележително е, че германският канцлер винаги изтъква приоритета, с който Русия се ползва пред Англия от гледна точка на Германия. Така Бисмарк отговаря на германския посланик, когато на 14 март 1875 г. обсъжда настоящите отношения с Англия, значително обтегнати от „частичното недоверие“ на Форин Офис към Певчески Мост. С „прискръбие“ задава на дипломата си, с лек укор въпроса: чувал ли е, че Англия в момента прави „големи предложения“ за сближаване с Германия? ¹⁶⁰⁵

Санкт Петербург със сигурност възразява срещу близките отношения, които се развиват между Берлин и Лондон от 1871 г. насам, виждайки ги като „силно нежелано засилване на германската тежест в Съюза на тримата императори“ ¹⁶⁰⁶ и най-вече като подкопаване на собствените усилия да изолира своя глобален политически съперник. Въпреки усилията си да привлече островната сила по-близо до континента, след проучвателните си разговори по време на смяната на правителството в Лондон, Бисмарк, никога не е крил изключителната важност на отношенията с Русия, на обвинението на царя е искане към

¹⁶⁰⁴ PAAA, IABe63, Bd. 1, Bismarck an Reuß, Nr.234, 3.4.1875; s.a. ebd., Reuß an Bismarck, Nr. 95, 8.4.1875.

¹⁶⁰⁵ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Reuß an Bismarck, Nr.70, 14.3.1875; s.a. Holborn, Mission, S. 40.

¹⁶⁰⁶ Holborn, Mission, S. 40.

Берлин да замрази приятелските си отношения с Лондон в полза на връзката си със Санкт Петербург.

Вилхелмщрасе отговори на обвиненията от Зимния дворец, като заявява, че няма никаква връзка между англо-германското приятелство и обтегнатите отношения между Англия и Русия и също отрича съществуването на каквито и да е английски сигнали. Вместо това, на Санкт Петербург е намекнато, че носи частична вина за настоящите раздори с Лондон, като същевременно се опитва да допринесе за разрешаването на тези разногласия. В този дух Ройс отговаря на забележките на Александър II, заявявайки, че „не е запознат с никакви специални предложения“; поддържането на добри отношения между Англия и Германия, е „естествено“, защото служи за запазване на мира. Нещо повече, това възпира Англия да се „хвърли в обятията на Франция“. Той намежда, че Русия няма интерес от съживяването на стария западен съюз срещу Германия, тъй като това ще „укрепи“ Франция и ще „изкуши“ Англия да се „впусне в опасни авантюри“.¹⁶⁰⁷

Посланикът обвинява руската политика в Азия за недоверието на англичаните, защото тя предизвиква безпокойство в Лондон, за сигурността на Индия, и морският път дотам, а канцлерът иска да създаде у царя впечатлението, че преди всичко „френските симпатии“ на Горчаков дават на англичаните „усещането, че на него и неговата школа не може да се разчита със сигурност по отношение на Ориента“.¹⁶⁰⁸

Ройс и Бисмарк не просто разследват причините за настоящите обтегнати отношения между двете имперски сили, но активно се стремят към помирение, за да засилят значението на Германия като миротворческа сила на Темза и Нева. Затова посланикът многократно е обяснява на царя в разговорите си, „че е възможно да се разсеят събралите се облаци“, и привлича вниманието на Александър II към Суецкия канал като жизнеспособно средство за поправяне на положението.¹⁶⁰⁹

Въпреки че Ройс превишава инструкциите си, Бисмарк изрично одобрява това твърдение; всъщност той го подсилва, като е обяснил визията си за руско-британско разбирателство на преминаващия през Берлин Шувалов в същия дух, посочвайки, „че точка на разбирателство между двете империи може да се намери на египетската земя.“¹⁶¹⁰ Очевидно германският държавник не мисли само за морския път. Предвижда за желателно и руското признаване на Египет, като британска сфера на влияние, както по-късно го описва в „документа от Кисинген.“¹⁶¹¹

¹⁶⁰⁷ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Reuß an Bismarck, Nr. 70, 14.3.1875; s.a. Holborn, Mission, S. 41

¹⁶⁰⁸ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Bülow an Reuß, Nr.203, 20.3.1875; zur Antwort von Reuß s. ebd., Reuß an Bismarck, Nr. 85, 30.3.1875.

¹⁶⁰⁹ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Reuß an Bismarck, Nr. 70, 14.3.1875; s.a. Holborn, Mission, S. 37.

¹⁶¹⁰ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Reuß an Bismarck, Nr. 80, 22.3.1875; s.a. Holborn, Mission, S.38.

¹⁶¹¹ GP, Bd.2, Nr.294, S.153, „Kissinger Diktat“, 15.6.1877. Диктовката, или документът от Кисинген, е ключов дипломатически документ, продиктуван от Бисмарк на 15 юни 1877 г. и записан от сина му Херберт, по време на почивка в германския курорт Бад Кисинген. В него той формулира основните принципи на своята външна политика.: 1. **Избягване на коалиции:** Основният страх на Бисмарк е от създаването на антигермански съюз между европейските сили, особено между Франция и Русия, който да постави Германия в геополитическа изолация. 2. **Баланс на силите:** Вместо агресивна териториална експанзия, Бисмарк цели да създаде такава политическа ситуация, в която всички европейски сили (с изключение на реваншистките настроената Франция) да имат нужда от Германия. 3. **Дипломатическа гъвкавост:** Той насърчава балансирането в интересите на другите държави, нап-

Размислите от март 1875 г. обаче са подхранвани от диаметрално противоположни размисли от юни 1877 г. Докато през лятото на 1877 г. Бисмарк обмисля за разрешаването на спорен въпрос в англо-руския антагонизъм в своя полза, безда възнамерява напълно да елиминира конфликта, през пролетта на 1875 г., предвид значително по-слабата си изходна позиция, той едва ли е загрижен, както твърди Холборн, за осъществяването на това с „тиха надежда“.

„Основата за осъществяване на посредничество между Англия и Русия“ е изключително песимистичната, дори прекалено негативна, според оценката на Мюнстер за англо-руските отношения и разочарованието на царя. Бисмарк също е много наясно, че англо-руският антагонизъм винаги е притежавал обединяващия елемент на способността за изключително разбирателство, който сега става ясно видим и но също толкова опасен за Германския Райх, колкото е вероятността от война между двете световни сили. Канцлерът прочита с голямо внимание доклада на Мюнстер от 28 февруари 1875 г., в който германският посланик съобщава за съображенията на Дизраели относно Египет като средство за компенсация на Русия и посочва очевидната готовност на Лондон да се сближи със Санкт Петербург.¹⁶¹² Потвърждавайки тази новина, Шувалов не иска да вижда отношенията между двете монархии „толкова мрачни“, колкото са представени в германската дипломатическа кореспонденция. Въпреки настоящите различия, руският дипломат не вижда отношенията между двете империи като толкова обтегнати и отбелязва, че Русия по принцип не може да „пречи на Англия“ на египетска земя, защото „няма силата“ да „затвори Суецкия канал за англичаните“, а Лондон е „достатъчно силен“, за да „контролира Средиземно море и по твоя път“.¹⁶¹³

От гледна точка на Берлин това заплашва да разруши баланса на Балканите, толкова важен за германската политика за сигурност. Тревогата за силово-политическите последици от подобно споразумение между световните сили (Англия и Русия) на Изток, се засили, когато Ройс научава, че присъствието на Шувалов в руската столица, има за цел да „успокои руските разгорещени глави“ и да „възпрепятства напълно политиката на експанзия в Азия“, за да успокои британското подозрение. Посланикът се уверява, че за тази задача, Шувалов разчита на подкрепата на царя, военния министър Милютин и канцлера Горчаков.¹⁶¹⁴

Заради, привидно сериозното напрежение, поради отказа на Англия да участва в следващата брюкселска конференция (предвидена да се проведе в Петербург), в двустранните отношения, германското правителство наемва

пример чрез насърчаване на Великобритания да насочи вниманието си към Египет, с което да бъде предотвратен нейният съюз с Франция. Документът поставя основите на сложната система от съюзи на Бисмарк, която гарантира мира в Европа до края на неговото управление, реализирана от Двойния съюз между Германия и Австрия, Тройния съюз между Германия, Австрия и Италия и Договора за презастраховане между Германия и Русия.

¹⁶¹² Kap.V.3, S.371.

¹⁶¹³ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Reuß an Bismarck, Nr. 80, 22.3.1875; s.a. HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.22A-C, Vertraulich, 17.4.1875.

¹⁶¹⁴ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Reuß an Bismarck, Nr. 80, 22.3.1875. Няколко дни по-късно Ройс докладва на Вилхелмцаря в Берлин, че Горчаков е обещал на английския посланик чрез нота до лорд Дерби и устно е уверил Лофтърс най-категорично, че няма да накърни английските интереси. Английският външен министър е изпратил нота на своя руски колега, че и той желае постигането на споразумение между двете сили.

„лошото“ състояние на англо-руските отношения и едновременно с това да се предложи като посредник между двамата съперници. Бисмарк също изпраща съобщение до Лондон. На 22 март 1875 г. Бюлов информира Мюнстер за забележките на Александър II относно обтегнатите отношения с Англия и за собствените усилия на Германия да „действа успокояващо и помирително“. Германското правителство „не може да очаква голям успех в момента“ в отношенията с Англия, но съществува „поне перспективата да се разсеят опясанията на императора, че англичаните вярват лично не му.“ „Това беше насочено към...“ Ако инициативата а успее, въпреки неблагоприятните перспективи „ще е значителен успех и канцлерът смята, че трябва да опита.“ Затова държавният секретар инструктира посланика поверително да предложи на английския външен министър „дори и само формална отстъпка“ за Брюкселската конференция, защото според Берлин това ще окаже влияние върху царя, „чието значение за цялостните отношения между двете държави лорд Дърби със сигурност няма да подцени.“¹⁶¹⁵

Бисмарк външно подкрепя усилията на Шувалов за разрешаване на настоящите спорове между Форин Офис и Певчески Мост, истинското му намерение не цели тяхното разрешаване. Той смятал за необходимо незабавно да разсеят всички подозрения, които царят има за германските ухажвания на Англия. Също иска да представи англо-руските отношения „в лоша светлина“, и незабавно да „покаже удобна готовност да помогне на Русия.“¹⁶¹⁶

Бисмарк иска изтръгне от Горчаков ролята на миротворец, роля, която възнамерява да запази за себе си. Германия трябвало да подкрепя, доброволно или не, усилията на Русия и Англия за подобряване на отношенията си, но да ги наблюдава, за да избегне собствената си изолация, която вече цялостно се проявява на континента. Канцлерът иска да възседне вълната на разведряването, на да действа не като огняр, а като спирачка и контролор, за да предотврати изолирането на Германия.

Той отхвърля усилията на британския посланик Лофтърс да разреши англо-руското напрежение като „безполезни“, защото те са извън неговия контрол.¹⁶¹⁷

Така Бисмарк за пореден път разкрива истинските си намерения: насоката на тази политика не е разрешаването на споровете между двете сили сами, а само подчертаването на германското лидерство. Тази политика, е насочена срещу изолацията, която Берлин възприема като неизбежна, но чрез все по-активните си действия, в крайна сметка постигна само обратния ефект.

След интензивно размишление върху текущата външнополитическа ситуация на Германия, германският канцлер заключи, че „трайното поддържане на европейския мир“ не изглежда „толкова сигурно, колкото е желателно. Той заяви пред монарха на 5 април 1875 г. че „прекомерното и настоятелно френско превъоръжение „показва как Франция се готви да предприеме бързи действия по-рано, отколкото можем да очакваме“. И добавя, повтаряйки забележките си към Хохенлое „истинската опасност от тези мерки, е че Германският Райх вече

¹⁶¹⁵ PAAA, Botschaft London, Bd. 116, Bülow an Münster, Nr. 210, Vertraulich, 22. 3.1875

¹⁶¹⁶ HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr. 22A-C, Vertraulich, 17.4.1875.

¹⁶¹⁷ PAAA, IABb64, Bd. 4, Bülow an Reuß, Nr. 238, 4.4. 1875, Abschrift

не може да бъде сигурен в подкрепата на приятелските държави. На лице са симптоми, показващи, че поведението на Австрия може да стане съмнително и позицията на граф Андраши е по-малко сигурна, отколкото е желателно за нашите интереси. На Италия не може да се разчита като сигурен и ефективен съюзник при каквито и да е обстоятелства, и не изисква допълнително обсъждане“. Следователно „само Русия остава като единствен сигурен фактор, за европейската сигурност на обединената Германия и твърдия съюз с нея е единствената гаранция срещу бъдещите евентуални изненади“. Поради това, особено важно и задължително е германската политика „да не пренебрегва нищо, за да запази добрите отношения между двете страни и особено лично симпатиите на император Александър, предотвратявайки всякакви раздори.“¹⁶¹⁸

Така Бисмарк се връща към изходната точка на германската политика, която, както вече е очертал пред Бернсторф на 28 ноември 1870 г.: Русия представлява „алфата и омегата“ на германската политика, докато отношенията с Австро-Унгария са несигурни и Англия не иск да види в Германия, единствен съюзник на континента. Всички опити за отваряне на тази система чрез привличането на Лондон, да се неутрализира влиянието на Русия, както и за създаването на устойчиво тристранно споразумение, включващо Виена, за да се предотвратят антигерманските коалиции, се провалят, и не показват неустойчивост в дългосрочен план.

Канцлерът дори смята, че може да противодейства на съюза между Виена, Рим и Париж с превантивна кампания срещу Австро-Унгария. Берлин обаче не е подготвен за съюз между Санкт Петербург и Париж, който скоро може да се разшири в съюз подобен на този създаден от Кауниц по време на Седемгодишната война. Провалът на мисията на Радовиц и поведението на руското правителство през следващите седмици ясно показват, че Русия в момента не предлага подкрепата, на която Германия се надява в случай на извънредна ситуация.

Въпреки че изтъкваното приятелство с източния съсед остава „първостепенна задача на пруската политика“¹⁶¹⁹, съмнителната политика на Александър II и Горчаков, която Бисмарк разбираемо не коментира пред Вилхелм I, сега изисква краткосрочна промяна в насоката на германската външна политика, за да се елиминира заплахата, произтичаща от мерките за реорганизация на френската армия, с всички налични дипломатически и, ако е необходимо, военни средства.

2. Публицистичната и дипломатическа контраатака на Бисмарк. Опитът на Бисмарк косвено да предотврати очевидно нарастващата „опасност от война на Запад“, чрез стабилност на Изток, предвид неудачния съюз на тримата императори и германо-руското отчуждение, провала на мисията на Радовиц, в крайна сметка е неудачен. С провала на тази рискована дипломатическа акция в средата на март 1875 г. потенциалната заплахата, от ускореното военно възстановяване във Франция, се увеличава още повече от гледна точка на германския канцлер. Така войната придобива все по-конкретни контури, особено след напразната надежда, че коалицията между Рим, Париж и Виена може да бъде

¹⁶¹⁸ PAAA, IABq 10, Bd. 25, Bismarck an Wilhelm I., 5.4.1875.

¹⁶¹⁹ Bismarck an Reuß, Nr. 236, 3.4.1875, in: Holborn, Schuwalow, S. 263.

разбита, чрез настъплението към Дунав, не предлага реално облекчение от задушавания натиск, от все по-близките френско-руски отношения.

Надвисналата заплаха от тази изключително тревожна безизходица, със заплашителната външнополитическа изолация, и повишеният риск от военен конфликт, принуждава Германския Райх в началото на април, в духа на „*Qui tacet consentire videtur*“ (Мълчаливо съгласие), да предприеме по-мощна контраатака, за да „разбие поетапно обръча на противниците си“. Основната цел е да се елиминира френската заплаха, която все още не е толкова пряка, но изглежда много по-сериозна за в бъдеще, и да противодейства на френските амбиции към възвръщане статута на равностойна велика сила в Европа.

Чрез политика на „примамване и заплаха“ Париж трябваше да бъде принуден да премахне Кадровия закон и при успешен натиск в крайна сметка да бъде сведен до „второстепенна сила“.¹⁶²⁰

Канцлерът замисля кампания срещу Австро-Унгария в тази офанзива срещу Франция, и се чувства военно способен да се справи със заплахата, идваща оттам.

За да започне този нов кръг от бойни действия с необходимата сила, Бисмарк започва в деня на пристигането на император Франц Йосиф във Венеция. Чрез своя пресаташе, бившия конституционен адвокат от Бон, Лудвиг Карл Егиди¹⁶²¹, той обсъжда европейската ситуация в полуофициалния „Кьолнски вестник“ по доста песимистичен начин, за разлика от ентусиазма, с което това събитие, е прието в цяла Европа.¹⁶²² В статията, публикувана анонимно под заглавие „Новите съюзи“ и „Виенското писмо“, Франция е обвинена, че планира „бързо възстановяване на армията си с определена цел“ предвид последните мерки за превъоръжаване, „без никакво обмисляне за създаване на нещо трайно“. За осъществяването на тази политика обаче е необходима коалиция. В съответствие с искането на Бисмарк към Вилхелм I от 5 април 1875 г. да се вземат предвид чувствата на царя, Егиди изобразява съюза между Франция и Русия като невъзможен, канцлерът също смята тази комбинация за най-несигурната но в никакъв случай утопична. Тези страхове не трябва да бъдат разкривани нито на европейската общественост, нито на руския цар, ръководителят на пресслужбата подчертава, че Париж не може да обмисля съюз със Санкт Петербург, защото правителствата в Берлин и Петербург споделят „по същество еднакви интереси за запазване на мира“. Той обаче отбелязва, че в Париж се е утвърдила „идеята за солидарност между католическите сили с протестантска Германия“. С ясен закачлив намек, насочен към Виена, авторът бързо добавя с многозначителен език: Този съюз обаче ще остане химера, „докато в Австро-

¹⁶²⁰ Hillgruber, Wegscheide, S. 45.

¹⁶²¹ Wentzcke, *Kriegsgefahr*, T.I, den., *Kriegsgefahr*, T.2; s.a. den. (Hg.), *Liberalismus*, Bd.2, S. 124; Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 316; Schwarz, Pindter, S. 17, 40, 48-52.

¹⁶²² HHStA, PAX, Bd. 68, Langenau an Andrassy, Privat, 13.4. 1875, ebd., PA XI, Bd. 84, Wimpffen an Andrassy, Privat, Vertraulich, 17.4.1875, ebd., PA IX, Bd. 102, Apponyi an Andrassy, Privat, 27.3.1875, ebd., PA VIII, Bd. 83, Beust an Andrassy, Nr. 32A-C, 31.3.1875, LRO, *Derby Papers*, 16/1/5, Buchanan an Derby, Private, 8.3.1875, PRO, F07, Bd. 849, Buchanan an Derby, Nr. 133, Confidential, 22.4.1875.

Унгария продължава „Компромиса“ (Аусглайха) и неговият представител, граф Андраши, е начело на външната политика.“¹⁶²³

Един ден след края на официалната среща във Венеция, Вилхелмщрасе, противно на всички по-късни отричания, публикува анонимно втора подобна статия на 8 април 1875 г. под сензационното заглавие „Предстои ли война?“ – заглавие, дало името на цялата пролетна криза от 1875 г. Под ръководството на близкия сътрудник на Бисмарк Лотар Бюхер, авторът Константин Рьослер, изрично се позовава на анализа на „Виенското писмо“ и фокусира анализа си върху опасността, произтичаща от френското превъоръжаване. За него е без съмнение, че организацията на френската армия е „ad hoc (за цѐта) начинание, планирано за предстояща война“ и „в никакъв случай“ не може да се опише като „реформа, изчислена в дългосрочен план“. От това наблюдение Рьослер прави тревожното заключение: „Ако искаме да отговорим на основния въпрос: Предстои ли война?“, трябва да кажем: войната наистина предстои, но все още има възможност облакът да се разсее.“¹⁶²⁴

С очевидното намерение да допринесе за разрешаването на ситуацията, подхранвана от тези „предсказания на Касандра“ в печата, „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“ отхвърли атаката на „*Post*“ срещу Австро-Унгария на 10 април 1875 г. но същевременно подчерта опасността, от програмата за военно превъоръжаване на френската армия, като прави предполагаемите френски машинации да изглеждат още по-войнствени. Вестникът изостря обвинението си: „Очевидно мерките, предприети там за реорганизация на армията, не са насочени към дългосрочно възстановяване на френската военна мощ, защото дори най-богатата нация може да понесе такава тежест само за кратко време. По-скоро става въпрос за *ad hoc* (целенасочено) превъоръжаване, което се провежда с последователност, чиято цел е очевидна за всеки проникателен наблюдател.“¹⁶²⁵

Вилхелмщрасе посочва опасната ситуация пред европейската обществено-политическата ситуация, и не оставя никакво съмнение как възнамерява да се противопостави на тази заплаха. На 12 април 1875 г. статия на Вилхелм Веренпфениг, публикувана едновременно под псевдонима „W“ в „*Preußische Jahrbücher*“ на Хайнрих фон Трайчке и „*Grenzboten*“ на Ханс Блум, категорично заявява, че Германия е принуден да предприеме превантивни контрамерки, за изпреварващ военен удар срещу Франция „в интерес на самосъхранението си“.¹⁶²⁶

¹⁶²³ Aegidi, *Allianzen*. Още на 30 март 1875 г. вестник „*Националцайтунг*“ определи създаването на допълнителните батальони във френската армия като „спешно създадена структура поради незабавната подготовка за война, чийто избухване изглежда доста близко“. Dreux, *L'ambassade*, S. 82; vgl. dagegen Carroll, *Germany*, S. 113.

¹⁶²⁴ Самият Рьослер признава пред по-късния ръководител на Райхсканцелария, Тидеман, че е автор на филипика. Тидеман твърди, че Рьослер я е написал „без знанието на принца (Бисмарк), и външното министерство“. Но по-късно Холицайн, във връзка с меморандума на легационния съветник д-р Роберт Хепке, публикуван от Морси, признава че Бюхер е дал инструкциите за статията, което се потвърждава от кореспонденцията между Егиди и берлинския кореспондент на *Cologne Gazette*, Хайнрих Крузе. Tiedemann, *Jahrzehnt*, Bd 2, S. 29; Holstein, *Papiere*, Bd.1, S.29; Morsey, *Pressepolitik*, S. 178f.; Wentzcke (Hg.), *Liberalismus*, Bd.2, S. 124; s.a. Fischer-Frauendienst, *Pressepolitik*, S. 79; Radowitz, *Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 316; Schwarz, *Pindter*, S. 48 u. 52.

¹⁶²⁵ Rößler, *Krieg*; der Artikel wurde auch wiedergegeben in: Lucius von Ballhausen, *Bismarck-Erinnerungen*, S. 531-534.

¹⁶²⁶ *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, 10.4.1875. Robolsky, *Frankreich*, S. 163. Недвусмисленото съдържание на статията не позволява тя да бъде определена като „успокоителна“, както смята вютембергският посланик Шпиценберг. HStA-St, E73, Verz.61, Fasz. 12, Spitzemberg an Mitnacht, 19.4. 1875.

С тази заплаха за превантивна война, отправена за пръв път към Париж през пролетта на 1875 г., Бисмарк не възнамерява да създава впечатлението, че е изоставил многостранния характер на своята програма за справяне с кризата в полза на едноизмерен образ на врага, проектиран върху западния съсед. Следователно, в тази начална фаза на офанзивата си, той бърза да разпредели действията на своя „натсик за сплашване“ равномерно срещу Ке д'Орсе и Балхаусплац.¹⁶²⁷

По аналогия с предупрежденията, появили се неофициално в „*Augsburger Allgemeine Zeitung*“ през февруари 1874 г., Веренпфениг, който е на служба в администрацията на Вилхелмштрасе, също посочва какви средства за принуда ще намери Берлин, ако „изкушението на духовниците (католическата църква) и военните горещи глави“ отклони настоящата политика на Виена от нейния „сигурен път“ към „опасните авантюристичните пътища, за да достигне до срутената сграда на старата хегемония в Германия“. Следователно, ако „илюзите и страстите станат господари на разума“, „*Grenzboten*“ и „*Preußische Jahrbücher*“ заплашват, че ще последва „световна катастрофа“. Дунавската монархия следователно трябва винаги да има предвид, че за „Австрия мирът е синоним на прогресивно вътрешно укрепване и просперитет; войната – на разпад на две или три части.“¹⁶²⁸

Бисмарк не изключва превантивен удар срещу Виена като средство за осъществяване на своята политика, и това се вижда от неговите съображения, изразени „лично“ пред Луциус фон Балхаузен, които имайки отношение към статията на Веренпфениг, също подчертава колко добре е функционирала политиката на канцлера по отношение на печата, подчертавайки на 11 април 1875 г.: „може да повторим войната от 1866 г. за шест седмици, ще влезем във Виена или, след първата спечелена битка, да направим австрийците, които ни предадоха, свой съюзник и след това да се обърне наляво срещу Франция.“¹⁶²⁹

Въпреки тези големи заплахи, Бисмарк не смята военния конфликт с Австро-Унгария за неизбежен. След лошите резултати от мисията на Радовиц, той не е лично да е заинтересован от ескалацията на проблема. Той уверено вярва в „отрезвяващия“ ефект на кампанията в печата върху всякакви планове за промяна на курса на Дунав и заявява: „Ако в Австрия разберат, че този курс на действие ще насърчи войнствените настроения във Франция, тогава те ще преразгледат решението си и ще променят курса си.“¹⁶³⁰

Въпреки оптимистичното му твърдение, че смята намеците на кьолнския вестник за опасността от юг за „неоснователни“, изглежда преувеличено, всъщност го „тревожи характерът на френските въоръжения“. Затова за него е важно да „освети ярко обърканата ситуация“ с провокативните стряскащи статии, за да принуди Франция да отстъпи в интереса на Германия.¹⁶³¹

Бисмарк подсилва тактиката, като показва на Париж готовност за компромис, наред с недвусмислените предупреждения. Затова той публикува и „уми-

¹⁶²⁷ Wertheimer, Andrassy, Bd.2, S.228; Meine, England, S. 145; vgl. zu diesen Schriften Winckler, Ausbruch, S.681, Wehrenpfennig, Correspondenz, S.452; identisch mit: ders., Wache.

¹⁶²⁸ Oncken, Reich, Bd. 1, S. 149, Wehrenpfennig, Correspondenz, S. 453f.; ders., Wache, S. 175.

¹⁶²⁹ Lucius von Ballhausen, Bismarck-Erinnerungen, S. 72.

¹⁶³⁰ Също, S. 72

¹⁶³¹ Bülow, Denkwürdigkeiten, Bd.4, S. 347.

ротворяваща статия“. Официалната берлинска „провинциална кореспонденция“ от 14 април 1875 г. съдържа успокоителното послание, адресирано до Деказ, че широко разпространената военна тревога „в момента не е реална“. ¹⁶³² От друга страна на Вилхелмщрасе вярват, че за да успокоят другите държави, и разтревожения германски кайзер, те трябва да „свържат военните слухове, предизвикани от германската офанзива в печата, с колебанията на фондовия пазар и финансите.“ ¹⁶³³

Страхът от „постоянно агресивния характер на Германия“ и нарастващата военна истерия, особено във Франция, предлага на спекулантите поле за „банословни“ и „à la bais se“ (нелегални) финансови действия. ¹⁶³⁴ Вилхелмщрасе обаче не се интересува от материалните печалби; там виждат в този „страничен клон“ на кризата от „военната тревога“ добре дошла възможност за „облекчаване“ на натиска, т.е. само „политическата полза“, която изглеждаше гарантирана, ако Франция бъде поставена в състояние на засилен страх и така принудена да се съобразява с германските искания, без да провокира политическата и морална опозиция на великите сили. ¹⁶³⁵

Важна част от този план е опитът да се пренасочат френските желания за реванш от Елзас-Лотарингия към Белгия. През тези седмици Бисмарк многократно кара полуофициални германски вестници да обсъждат възможността за разделянето на съседната монархия между Франция и Нидерландия, както бившият френски президент Тиер е предложил в разговор с Арним през 1872 г. като компенсация за двете загубени провинции. ¹⁶³⁶

По подобен начин, на 12 април 1875 г. Веренпфениг увещава правителството в Брюксел да прояви „известно благоразумие“ към кабинета в Берлин, тъй като „идеята за търсене на компенсация в Белгия за загубата на Елзас-Лотарингия“ е много близки до френските политики по разбираеми причини. „Няма да ни изненада“, намеква Вилхелмщрасе за готовността си да преговаря с Ке д'Орсе, „ако Париж ни направи предложения за уреждане в тази насока, преди избухването на втората война или по време на нейното протичане.“ ¹⁶³⁷

Тези публични сигнали не са насочени само към Франция, но и към Белгия, която трябваше да бъде стресната и по принудена да заеме позиция, приемлива за Германия. Това е причината, която кара Бисмарк, в същия ден, да покаже доклада на Арним от 1872 г., на Нотомб ¹⁶³⁸, за да го обвини в непознаване на френските планове за разделяне, „*que les Beiges tiennent moins qu'on le croit à leur independance*“ (че белгийците са по-малко привързани към своята независимост, отколкото си мислим). ¹⁶³⁹

¹⁶³² Provinzial-Correspondenz, 14.4.1875, in: Hahn, Bismarck, Bd.2, S.776; vgl. zu diesem Blatt Winckler, Ausbruch, S. 682.

¹⁶³³ GP, Bd. 1, Nr. 163, S. 256, Bülow an Wilhelm I., 12.4.1875.

¹⁶³⁴ Holstein an Hohenlohe, 23. 3.1875, in: Rogge, Holstein, S. 66-68, hier S. 67, PAAA, IABb 64, Bd. 4, Bülow an Münster, Nr. 219, 27.3.1875; s. z. Jerussalinski, Diplomatie, S. 137; Schweinitz, Briefwechsel, S. 103f.; GP, Bd. 1, Nr. 164, S.258, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 97, 12.4.1875.

¹⁶³⁵ Wolter, Außenpolitik, S.180.

¹⁶³⁶ GP, Bd. 1, Nr. 69, S. 114-116, Arnim an Bismarck, Nr. 70, 6.5.1872, GW, Bd. 8, Nr. 37, S.40f.

¹⁶³⁷ Wehrenpfennig, Correspondenz, S. 457; den., Wache, S.179; s. a. AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 2, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 133, 30.4. 1875; Winckler, Ausbruch, S. 708.

¹⁶³⁸ Жан Батист Нотомб, посланик на Белгия в Белин, остава на този пост до смъртта си в 1881 г.

¹⁶³⁹ AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 2, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 131, 29.4.1875.

Канцлерът няма намерение преждевременно да се откаже от предполагаемите или действителните си преговорни намерения. По-скоро първоначално иска да разстрои опонентите си и да ги настрои един срещу друг. Но несъмнено е наясно, че кризата във външната политика може да го принуди да превърне теоретичните си предложения и заплахи, в практическа политика. Двуострият характер на неговия подход става особено ясен, когато неофициалните изявления на Веренпфениг се противопоставят на указанията на Бисмарк през пролетта на 1874 г., с които той иска от посланика да изясни дали Лондон ще защити Белгия със сила: „Опитът от последните години и всички по-нататъшни разкрития за преговорите от близкото минало, предоставят недвусмислено доказателство, че Англия, твърдо отстоява съществуването на Белгия, и поддържа това като едно от основните условия за европейски мир.“ Липсата на яснота за английската позиция е било проблем за Наполеон III. Това му попречва да анексира Белгия като „истинската компенсация от войната срещу Германия“. Ако можеше да знае с „абсолютна сигурност“, че този проект ще бъде счетен за *casus belli* от Лондон, „той едва ли щеше да се ангажира с опитите и интригите, които в крайна сметка го доведоха до това да ни наложи войната, която ние можехме да приключим след първата загубена битка, като изоставим Белгия на Франция, френски съюз и териториални предимства за Прусия. Само ако Европа знае“, заключава Бисмарк, „че Англия при никакви обстоятелства няма да приеме анексирането на Белгия, Франция ще се откаже да получи компенсация в Белгия за загубиата на Елзас“.¹⁶⁴⁰

Бисмарк не изключва изоставянето на Белгия от репертоара си от извънполитически маневри, предложенията, обявени от официалният германски печат, създават впечатлението, че канцлерът, първоначално иска да всее недоверие между правителствата в Лондон, Париж и Брюксел, е готов в краен случай да пожертва малката съседна страна¹⁶⁴¹ като последна мярка, въпреки че не знае, дали Англия ще се противопостави на този план.

Тези усилия за премахване на „опасността от война на Запад“ чрез разнообразни, но много съмнителни действия като дрънкане на оръжия и подстрекаване, и със съмнителни перспективи за успех, представляват най-важната част от политиката на Бисмарк. Той продължава да има известни надежди на косвения път и се стреми към умерено влияние върху Франция чрез европейските сили. Както и по време на зимната криза от 1873/74 г., той се стреми да противопостави собствения си ангажимент за мир, срещу предполагаемото френско подстрекателство към война и да представи последното като заплаха за мира в Европа.

В идентични указания до Мюнстер и въпреки негативните резултати от мисията на Радовиц, също и до Ройс, както и в съответните изявления пред Убри, Бюлов подчертава на 11 април 1875 г., че усилията на Франция да постигне „бърза готовност за действие“ и състоянието на френската армия несъмнено „далеч надхвърлят нуждите на мирната политика и материалните ресурси на страната“. Следователно, Вилхелмшпрасе смята за разумно да посочи на онези

¹⁶⁴⁰ PAAA, Botschaft London, Bd. 105, Bismarck an Münster, Nr.73, 17.2.1874; s.a. PRO, F064, Bd. 802, Russell an Derby, Nr. 113, Confidential, 6.3.1874.

¹⁶⁴¹ При това напълно изкуствено създадена държава, населена с французи и холандци (фламандци). (б. пр.)

сили, „искрено загрижени за запазването на европейския мир, който никой не желае повече от нас“, ще „е добре да се покаже това на Париж и да обърне внимание на последиците от очевидните военни приготовления.“¹⁶⁴²

Паралелно с офанзивата, насочена срещу Париж и Виена, канцлерът засилва натиска си по второстепенни направления срещу другите части от - обкръжаващия пръстен.

Една от целите отново е Копенхаген, където, след окуражаването, отправено от брюкселския вестник „Норд“ на 19 март 1875 г., се появяват признаци на „нова агитация и демонстрации“, по въпроса за Северен Шлезвиг.¹⁶⁴³

Междувременно по военни причини, фелдмаршал Молтке, препоръчва на Бисмарк помирение с Копенхаген, заради протока Зунд. Канцлерът категорично отхвърля подобна политика на помирение, защото не вярва, че помирението може да купи „постоянния съюз с датчаните“. Вместо това той смята за необходимо да принуди Дания да заеме позиция, благоприятна за Германия, чрез заплахи и да предупреди другите европейски сили да не се намесват в проблеми, които засягат само двете държави, като така лиши северния съсед от всякаква възможност за помощ от Европа.¹⁶⁴⁴

Полуофициалният „*Flensburger Norddeutsche Zeitung*“ заявява на 7 април 1875 г. „Нека Дания помисли, че е опасно да се започва игра, в която залогът е собственото ѝ съществуване“. А няколко дни по-късно същият вестник заявява: „Намесата на Франция във въпроса за Северен Шлезвиг, изобщо не е желателно.“¹⁶⁴⁵

Въпреки този подновен натиск на запад, истинската цел на тази остра заплаха е Санкт Петербург. Настоящата деликатна ситуация между двете империи прави директното обвинение срещу Русия да изглежда неуместно, докато отклоняването на вниманието към Франция се вписва много добре в цялостната концепция на германската външна политика през тези седмици. Бисмарк е напълно наясно с особеното значение на Русия в националните стремежи на Дания, и затова успоредно с тази вестникарска кампания започва „затягане на пруската езикова политика в Северен Шлезвиг“, чийто успех – т.е. нарастващата германизация на датското население там, има за цел да намали стойността на Северен Шлезвиг за Русия.¹⁶⁴⁶

В друг страничен план канцлерът продължава спора с Италия. Срещата на монарсите във Венеция, която Валтрауд Хирш с право нарича „бляскаво светско събитие със значителен политически контекст“, изпълнява задачата, поставена ѝ от двете страни: „да демонстрира пред цяла Европа, разбирателството, съществуващо между Австрия и Италия“. Дори доста трезвият австроунгарски

¹⁶⁴² GP, Bd. 1, Nr.158, S.249, Bülow an Münster, Nr.255, Ganz Vertraulich, 11.4.1875, PAAA, Botschaft Petersburg, P.12, Bülow an Reuß, Nr. 260, Ganz Vertraulich, 11.4.1875; s. a. Wolter, Außenpolitik, S. 181.

¹⁶⁴³ Windeier, Rußland, S. 204.

¹⁶⁴⁴ Moltke an Bismarck, Nr. 1487, Sekret, 24.4.1875, in: Hähnsen (Hg.), Ursprung, Bd. 2, Nr. 946, S.424f., im Auszug auch in: P-R-T (Hg.), Frage, Nr.306, S. 397; s.a. Winckler, Rußland, S. 209, Bismarck an Moltke, Sekret, 1.5.1875, in: Hähnsen, (Hg.), Ursprung, Bd.2, Nr.948, S. 125-128, Bülow's, Buchers und Bismarcks: P-R-T (Hg.), Frage, Nr.308, S.399f., s.a. Promemoria Bülow's, Sekret, 28.4.1875, in: ebd., Nr. 307, S. 397-399; vgl. Winckler, Rußland, S. 209.

¹⁶⁴⁵ Flensburger Norddeutsche Zeitung, Nr.80, 7.4.1875, zitiert nach: Winckler, Rußland, S. 204f., zur Einordnung des Blattes, s. ebd., S. 189, Anm. 12, ders., Bündnispolitik, S. 15f.

¹⁶⁴⁶ Winckler, Rußland, S.208-215.

посланик Вимпфен определя това събитие с голям патос като „увенчаване на делото за постигане на мир и помирение“.¹⁶⁴⁷

В очите на Бисмарк обаче срещата представлява обида от страна на Виена към тлеещия конфликт между Берлин и Рим. Външно вече изглежда, че писмото от кардинал-патриарха на Венеция, което според италиански кореспонденти настоява император Франц Йосиф от името на папата да не влиза в твърде тясно приятелство с протестантска Германия, а да се съюзи с католическата Франция и Италия и да насърчи Виктор Емануил да предприеме съвместни анти-германски действия, започва да дава плодове.¹⁶⁴⁸

Всъщност италианското правителство незабавно използва засилената си позиция, за да повтори, че при никакви обстоятелства не може да се съгласи с германското искане за изменение на Гаранционния закон, защото тази мярка „рано или късно ще провокира католически съюз срещу Италия“. По този начин Рим ще бъде принуден „да се окаже на същата страна, като враговете на Германия“. Бисмарк „размахвайки пръст“, предупреждава Висконти Веноста в писмо до Лонай, да не поставя Кверинал в „опасното положение да отговаря на искането на Германия с „non possumus“ (не можем).¹⁶⁴⁹

След тези твърди думи, канцлерът се въздържа от по-нататъшно настояване за изменение на Гаранционния закон. Той, подобно на италианския външен министър, последователно подчертава чисто принципния характер на дискусиите, за да не предизвикат тези разговори нежелани или непредвидими последици. Тъй като италианското правителство вече не оставя никакво съмнение в твърдото си намерение „открито и категорично да отхвърли всяко искане, несъвместимо с нашето достойнство и независимост“, и освен това другите сили, чрез германските послания в Рим, Лондон и Париж, ясно изразяват своето неодобрение или скептицизъм към действията на Берлин срещу Рим, канцлерът инстректира посланика на Тибър да прекрати всяко по-нататъшно обсъждане на въпроса.¹⁶⁵⁰

Въпреки временно оставяне настрана на централната точка на спора между двете държави през последните седмици, той не мисля за преждевременна капитулация, а търси нови средства за оказване на натиск върху италианското правителство. Идеалната възможност се появява с планираното от месеци пътуване до Италия на кайзер Вилхелм I, което е силно приветствано от италианс-

¹⁶⁴⁷ Hirsch, Wimpffen, S. 147 u. 152, HHStA, PA XI, Bd. 85, Wimpffen an Andrassy, Nr. 10A-C, 20.3.1875; s. a. ebd., Bd. 84, Gravenegg an Andrassy, Privat, 10.4. 1875, ebd., Wimpffen an Andrassy, Privat, 17.4.1875, ebd., PAIX, Bd. 102, Apponyi an Andrassy, Privat, 19.4.1875, ebd., Andrassy an Apponyi, Privat, 28.4.1875.

¹⁶⁴⁸ Robolsky, Jahre, S.43f.; s.a. Japikse, Friedenspolitik, S.40, Herzfeld, Kriegsgefahr, S.29

¹⁶⁴⁹ PAAA, IABe63, Bd.1, Notiz zu den Akten Bülow's, 29.3.1875; s.a. DDI, II, Bd.6, Nr.108, S. 114-120, Visconti Venosta an Launay, Lettre Privee, 21.3.1875, ebd., Nr.120, S. 146-149, Launay an Visconti Venosta, Nr. 1442, Confidenziale, 29.3.1875.

¹⁶⁵⁰ DDI, II, Bd. 6, Nr. 123, S. 154, Launay an Visconti Venosta, Lettre Privee, 31.3.1875, PAAA, IABe63, Bd.1, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 82, Vertraulich, 16.3.1875, ebd., Münster an Bismarck, Nr.41, 22.3.1875, ebd., Keudell an Bismarck, Nr. 37, Geheim, 26.3.1875. В оправдание на това оттегляне Бисмарк изтъкна неправдоподобната теза, че е искал да „използва“ „фрапантния случай“ с булата „Quod nuntiatur“, за да покаже „наличието на ненормално състояние в международните отношения и да го представи за внимание и оценка от всички заинтересовани“. Затова ще изчака по-нататъшното развитие и в зависимост от обстоятелствата ще влезе в нова дискусия. PAAA, IABe63, Bd. 1, Bülow an Keudell, Nr. 218, 5.4.1875. Der Erlaß wurde auch Hohenlohe und Münster mit der Maßgabe mitgeteilt, über dessen Inhalt nur auf Anfrage von Decazes oder Derby Auskunft zu geben. S. ebd., Bülow an Münster, Nr. 239. Hohenlohe. Nr. 247, Vertraulich, 5.4.1875.

ката страна, защото обещава нов външнополитически успех след срещата във Венеция и уреждането на въпроса с френският кораб „Ориноко“.

Според италиански сведения, подобно на Вилхелм I, Бисмарк първоначално е доста положително настроен към плана.¹⁶⁵¹ Взети са предвид напредналата възраст и здравословното състояние на кайзера, който току-що се е възстановил от грип.¹⁶⁵²

През месец март това подхранва съпротивата на „семеиното обкръжение и особено на женския елемент“ в двора срещу проекта.

Но на 25 март 1875 г. Бюлов информира Койдел, че императорът „твърдо“ ще пътува и вече е решил това да стане в края на следващия месец.¹⁶⁵³ След разговор с държавния секретар на 2 април 1885 г., Лонай, все още е убеден, че Бисмарк „няма да се провали пътуването, канцлерът показателно, информира своя посланик на 6 април 1875 г., по време на посещенияето на австрийския император във Венеция, че здравето на германския монарх в момента не позволява планираното пътуване. Койдел трябва да се осведоми „дали и евентуално кога и къде“ е „приемливо“ за Виктор Емануил II да приеме престолонаследника Фридрих Вилхем. Принцът е „готов да пътува незабавно“.¹⁶⁵⁴

Отказът на личния лекар на императора да поеме отговорност за здравето му по време на трудното пътуване, може би го е разубедило да отмени посещенияето и да изпрати сина си на негово място, поведението на Бисмарк по този въпрос се разглежда в съмнителна светлина, заради „острите публични атаки“ срещу Италия, които съпътстват отмяната. Докато Ръсел, многократно изразява значително съмнение относно съобщенията за желанието на Бисмарк за среща между двамата монарси¹⁶⁵⁵, Луциус фон Балхаузен съобщава, че личният лекар на императора е действал „в интерес на Бисмарк“.

Тази информация е потвърдена в частно писмо от Бюлов до Койдел, в което държавният секретар първо заявява, че императорът се е подчинил на съвета на лекаря си, но след това подчертава, че Бисмарк е оставил решението изцяло на лекаря, която „е против пътуването, защото никой лекар няма да поеме такава отговорност.“¹⁶⁵⁶

Канцлерът изобщо не одобрява посещенияето на кайзера в Италия при настоящите условия, но и не му се е противопоставя открито, защото е сигурен, че монархът ще се вслуша в препоръките на лекаря си.¹⁶⁵⁷ Тази теза се под-

¹⁶⁵¹ DDI, II, Bd. 6, Nr.92, S.96f., Launay an Visconti Venosta, Nr.1431, *Confidenziale*, 9.3.1875.

¹⁶⁵² ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BII, Nr.5, Bülow an Radowitz, Privat, 16.2.1875, ebd., Bülow an Radowitz, Privat, 1.3.1875, ebd., BII, Nr.17, Reuß an Radowitz, Privat, 3.3.1875, PAAA, NL Bülow, Nr.22 (2), Bülow an Sohn Bernhard, Privat, 1.3.1875; vgl. Holbom, Mission, S. 116.

¹⁶⁵³ DDI, II, Bd.6, Nr.113, S.125, Launay an Visconti Venosta, *Lettre Privee*, 23.3.1875, ebd., Nr. 109, S. 120f, Launay an Visconti Venosta, Nr. 1437, *Confidenziale*, 21.3.1875.

¹⁶⁵⁴ DDI, II, Bd. 6, Nr.125, S.157, Launay an Visconti Venosta, Nr. 1445, 2.4.1875, s.a. ebd., Nr.127, S. 159, Launay an Visconti Venosta, *Lettre Privee*, Nr.2, 2.4.1875.

¹⁶⁵⁵ PRO, FO 64, Bd. 824, Russell an Derby, Nr. 14, *Most Confidential*, 15.1.1875, ebd., Bd. 825, Russell an Derby, Nr. 92, *Secret*, 23.2. 1875, ebd., Bd. 826, Russell an Derby, Nr. 166, *Secret*, 15.4.1875; s. a. Taffs, War Scare, S. 340 и 346, Anm. 34. Още през януари английският посланик съобщил, че канцлерът не е благосклонно настроен към планираното пътуване на монарха до Италия. Ръсел повторил това мнение няколко пъти и след окончателното му отменяне изразил убеждението си, че Бисмарк го е предизвикал.

¹⁶⁵⁶ Lucius von Ballhausen, Bismarck-Erinnerungen, S.73; s. a. PRO, FO 64, Bd. 826, Russell an Derby, Nr. 166, *Secret*, 15.4.1875, im Auszug in: Taffs, War Scare, S. 346, Anm. 34.

¹⁶⁵⁷ ZStA-M, Rep.92, NL Keudell, Nr.44, Bülow an Keudell, Privat, *Vertraulich*, 7.4.1875; s.a. HStA-M, MAIII, Bd. 2655, Perglas an Ludwig II, Nr. 141/XVIII, 5.4.1875.

крепя от факта, че Бисмарк иска незабавно да използва пътуването на Фридрих Вилхелм, като официално посещение, в интерес на италианската си политика, като убеди престолонаследника, и баща му, посещението да се проведе в Рим, демонстративно пренебрежение към папата, и да представлява „своеобразен контрапункт“ на срещата във Венеция.¹⁶⁵⁸

Несъмнено, рестриктивното поведение на италианското правителство и най-вече успехът във Венеция, който се наблюдава в Берлин „сърпящо“ и „с известно политическо подозрение“, оказват значително влияние. Самият факт, че среща между германския император и италианския крал, която поставя отношенията на Рим с Берлин на подчинен план в сравнение със срещата във Венеция, повлиява негативно на мнението на Бисмарк. Бюлов отхвърля енергично предупрежденията на Лонай за „катастрофалните“ последици от отмяната и лаконично отбелязва, че ако приятелството с Италия може да се поддържа само чрез това посещение, „тогава целият съюз изобщо не е жизнеспособен“.¹⁶⁵⁹

Последните новини за срещата между император Франц Йосиф и крал Виктор Емануил само засилват опасенията в германското правителство. Бюлов научава от английския посланик за разговор между Франц Йосиф и влиятелния принц Метерних, в който монархът заявил, че ще говори с краля „в полза на папата и като добър католик“, противопоставяйки се на църковната политика на Бисмарк.¹⁶⁶⁰

Няколко дни по-късно на Вилхелмштресе „доверен източник“ съобщава, че сближаването между Италия и Ватикана е „допълнително насърчавано не само от личното разположение на краля“, но и от неговото правителство, „отколкото обикновено се предполага“. При тази нарастваща близост, германо-италианското приятелство изглежда в Берлин просто като „брак по удобство с избрани образовани личности в Италия“, които са малцинство, в страна, където „националният характер и историята предлагат толкова малко гаранция за истинско образование и сила на характера.“¹⁶⁶¹

Италианските власти се опитват да подобрят това впечатление за Вилхелмштресе но не могат да отрекат, че на Тибър се зараждат течения „дори в императорството“ с тенденция „отново да влязат в по-тесни отношения с Франция, и да сключат изгоден мир с Ватикана за сметка на германското приятелство“.¹⁶⁶²

¹⁶⁵⁸ Нито Вилхелм I, нито синът му обаче са съгласни с Бисмарк от уважение към Пий IX. Виктор Емануил II настоява да приеме германския гост в столицата, а Бисмарк е решително против среща между престолонаследника и папата, в Берлин е решено официалното посещение на императора да бъде отложено до края на лятото а престолонаследникът и съпругата му да пътуват до Северна Италия, неофициално и най-строго инкогнито, за да се срещнат с италианския престолонаследник и принцесата.

¹⁶⁵⁹ ZStA-M, Rep.92, NL Keudell, Nr.44, Bülow an Keudell, Privat, Vertraulich, 7.4.1875; s.a. DDI, II, Bd.6, Nr. 132, S. 162f., Launay an Visconti Venosta, Nr. 1447, Confidenziale, 7.4.1875.

¹⁶⁶⁰ PAAA, IABe63, Bd. 1, Notiz Bülow's, 16.4.1875; ohne Preisgabe der Quelle wurde diese Mitteilung auch an die Botschaften in St. Petersburg, Paris, Wien und Rom weitergeleitet; s. ebd., Bülow an Reuß, Nr. 275, Hohenlohe, Nr. 278, Schweinitz, Nr. 279, Keudell, Nr.251,17.4.1875. Der Informant Russells war offenbar Morier. S. PRO, F09, Bd. 226, Morier an Derby, Nr. 14, Confidential, 1.4.1875.

¹⁶⁶¹ PAAA, IABe63, Bd. 1, Bülow an Keudell, Nr. 262, 21.4.1875 mit Nachschrift.

¹⁶⁶² DDI, 11, Bd. 6, Nr. 141, S. 174, Launay an Visconti Venosta, Nr. 1456, 11.4.1875, ebd., Nr. 147, S. 178-180, Visconti Venosta an Launay, Lettre Privée, 16.4.1875, ebd., Nr. 153, S.187f., Launay an Visconti Venosta, Nr. 1463, Confidenziale, 20.4.1875.

В рамките на няколко дни в началото на април 1875 г. Бисмарк обгражда целия европейски континент, с изключение на Русия, с мрежа от дипломатически и публицистични офанзиви, за да разчупи все по-потискащия пръстен обкръжаващ Германия, и предизвикал самоналожена изолация. Докато политиката му на остри удари срещу Дания, Италия и Белгия има само второстепенна роля, а наскоро прекратената кампания срещу Австро-Унгария има за цел да предупреди Виенското правителство за катастрофалните последици от промяна във външната политика, основната политика на натиск срещу Франция цели бързото и енергично премахване на „заплахата от война на Запад“ и дългосрочно освобождаване от „кошмара на коалициите“.

Почти пълната загуба на всякакво пространство за маневриране пречи на германския канцлер внимателно да проучи готовността на великите европейски сили да защитават интересите на другите държави. Това го принуждава да направи смела крачка напред, пренебрегвайки очевидното желание в европейските столици, да запазят мира и статуквото. Така Бисмарк влиза в ярък контраст с декларацията си за завършеното обединение, която изразява от 1871 г. насам, и чисто повърхностно, отразява стигмата на революционера, който, независимо от интересите на европейските сили, възнамерява да се издигне до хегемония в Стария свят.

Ще приемат ли европейските правителства предизвикателството и ще реактивират ли Европейският концерт, за да поддържат баланса на силите, заплашен от Бисмарк?

3. Реакциите на големите европейски сили. Публицистичните и дипломатически инициативи, организирани и координирани от Бисмарк, предизвикват значително безпокойство сред европейската общественост и правителства. Франция, е принудена да засили бдителността си, след като германската нота до Белгия става публична, както и след слуховете за подобен демарш към Италия и забраната за износ на коне, която тя възприема като насочена срещу нея. След успокоителни съобщения от Лондон и Санкт Петербург, и твърдението на Бисмарк, че забраната за износ е мотивирана единствено от селскостопански икономически съображения и не представлява предпазна мярка, Деказ, вярва, че няма непосредствена опасност, и не смята за разумно да остави без отговор германската „проява на враждебна загриженост и желание да се създаде впечатление за евентуални предстоящи проблеми в отношенията ни.“¹⁶⁶³

Той отхвърля обвиненията за агресивния характер на френските мерки за реорганизация на армията, с умерен тон, за и да не предлага на Вилхелмцрасе нови поводи за атака.¹⁶⁶⁴

¹⁶⁶³ DDF, I, Bd. 1, Nr. 358, S.375, *Sayve an Decazes, Tel.*, 5.3.1875, Nr. 366, S. 381, *Jarnac an Decazes, Tel.*, 8.3.1875, *ebd.*, S.384, *Anm. 1, Faverney an Decazes, Tel.*, 8.3.1875, AMAE, CP Angleterre, Bd. 767, *Jarnac an Decazes, Nr. 32, 8.3.1875, Nr. 371, S. 385, Faverney an Decazes, Tel.*, 18.3.1875; s. a. *ebd.*, Nr. 365, S. 380, *Sayve an Decazes, Tel.*, 7.3.1875, AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, *Sayve an Decazes, Nr.16, 13.3.1875; vgl. Nolde, L'alliance, S.41f, Nr.359, S.375, Decazes an Sayve, Tel.*, 5.3.1875, s.a. AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, *Decazes an Sayve, Nr.20, 11.3.1875; vgl. Steinbach, Diplomatie, S.82f.*

¹⁶⁶⁴ AMAE, CP Autriche, Bd.514, *Decazes an Harcourt, Nr.26, 9.3.1875, ebd.*, CP Allemagne, Bd. 16, *Decazes an Sayve, Nr.20, 11.3.1875, ebd.*, *Decazes an Sayve, Nr.21, 13.3.1875, ebd.*, CP haue, Bd. 41, *Decazes an Noailles, Nr. 13, 12.3.1875, DDF, I, Bd. 1, Nr. 360, S. 376, Decazes an Corcelle, Tel.*, 5.3. 1875, *ebd.*, Nr. 369, S. 382f., *Decazes an Corcelle, Nr. 12, 12.3.1875, ebd.*, Nr.372, S.385f., *Decazes an Faverney, Nr.26, 25.3.1875, PAAA, IABc77, Bd. 7, Preßbericht Lindaus, 17.3.1875, ebd.*, IABc 79, Bd. 5, *Hohenlohe an Bülow, Nr. 79, 14.3.1875, Nachschrift.*

Освен това, френският външен министър, умишлено силно преекспонира германската заплаха, за да събуди недоверие към германския кабинет от английското и руското правителство.

На 6 март 1875 г. Деказ информира посланика си в Лондон, че подходът на Бисмарк е „система от политически действия“, от която е трудно да се предвиди докъде може да стигне Германия в близко бъдеще. Той изрази надежда за помирителното влияние на кабинета на „Сейнт Джеймс“.

Няколко дни по-късно, в личен разговор, Деказ посочва на английския посланик, опасната политика на Бисмарк, а след това му припомня усмиряващото влияние на кралица Виктория през пролетта на 1874 г. Посланик Лайънс, обобщава забележките на френския политик, предполагащ подобен курс на действие „Ако е сигурен че същото влияние ще се упражни и сега по същия начин, той ще е доволен“.¹⁶⁶⁵

Успоредно с тези встъпителни думи, Деказ се обръща и към руското правителство и отново говори за политиката на Германския Райх, която, ако продължава с тази енергия и постоянство, няма да се забавят, отрицателни последици. Деказ отново подчерта надеждите си за мироопазващия ефект на европейските сили и изтъква „че Русия вижда нещата по същия начин.“¹⁶⁶⁶

За Ке д'Орсе, ситуацията в Европа се променя след пристигането на доклада на Фаверни от 25 март 1875 г. относно мисията на Радовиц, а няколко дни по-късно Харкорт телеграфира от Виена, че според генерал от австрийската артилерия, германската армия се въоръжава. „Цялата разузнавателна информация“, заключава посланикът, „която се стича от различни точки в Германия към Виена, показва, че Прусия възнамерява да приведе въоръженията си в пълна оперативна готовност до края на юни.“¹⁶⁶⁷

Сега Деказ иска спешно да привлече вниманието на европейските правителства към опасната политика на Германия.

На 3 април 1873 г. той информира най-важните си посолство, че входящата кореспонденция че пристигащата кореспонденция, въпреки че противоречи на досегашното мнение за характера на германските изявления в Рим, италианското правителство все пак е изложено на опасност. Тази несигурност става всеобща и хвърля сянка върху Европа, което е невъзможно да се скрие“.¹⁶⁶⁸

Загрижеността на външния министър се увеличава допълнително, когато Сейве, с началото на кампанията в берлинските вестници, посочва, че германските обвинения са насочени срещу френските въоръжения и военните плано-

¹⁶⁶⁵ DDF, I, Bd. 1, Nr.362, S.377, *Decazes an Jarnac*, Nr.33, 6.3.1875; s.a. Steinbach, *Diplomatie*, S. 80 f., PRO, FO 27, Bd. 2106, *Lyons an Derby*, Nr.226, *Confidential*, 12.3.1875, s.a. *Lyons an Derby*, 16.3.1875, in: *Lyons, Record*, Bd.2, S.70.

¹⁶⁶⁶ DDF, I, Bd. 1, Nr. 370, S. 384, *Decazes an Faverney*, Nr.22, 12.3.1875; s.a. Steinbach, *Diplomatie*, S. 83.

¹⁶⁶⁷ DDF, I, Bd. 1, Nr. 374, S. 389, *Harcourt an Decazes*, Tel., 2.4.1875; *Новината за закупуване на оръжие от Германия се разпространява и в Санкт Петербург и Лондон, където е потвърдена от германския посланик. HHStA, PAV111, Bd. 83, Beust an Andrassy*, Nr. 40B, 23.4.1875, PRO, F07, Bd. 849, *Buchanan an Derby*, Nr. 126, *Confidential*, 20.4.1875, LRO, *Derby Papers*, 16/1/22, *Loftus an Derby*, Private, 14.4.1875; s. a. Steinbach, *Diplomatie*, S. 85f.

¹⁶⁶⁸ AMAE, CP *Allemagne*, Bd. 16, *Sayve an Decazes*, Tel. Nr. 1, 15.3. 1875, ebd., *Sayve an Decazes*, Nr. 18, 16.3.1875, ebd., *Sayve an Decazes*, Nr.21, 26.3.1875, ebd., CP *Italie*, Bd.41, *Noailles an Decazes*, Nr. 23, 29.3.1875, DDF, I, Bd. 1, Nr. 367, S. 381, *Noailles an Decazes*, Tel. Nr. 2, 8.3.1875, DDF, I, Bd. 1, Nr. 375, S. 390f., *Decazes an London*, Nr. 41, *Wien, St. Petersburg, Berlin, Confidentielle*, 3.4.1875, s.a. AMAE, CP *Italie*, Bd.41, *Decazes an Noailles*, Nr. 18, 2.4.1875.

ве, „и въпреки, че не представляват непосредствена опасност, може в даден момент да доведе до неблагоприятни усложнения“.¹⁶⁶⁹

Тази оценка решително оформя указанията на Ке д'Орсе оттогава нататък. Въпреки миролюбивото отношение, което наблюдава в Русия, и диагностицираната от него известна изолация на Германия, Деказ вярва, че няма причина за спокойство, защото смята Бисмарк за напълно способен да предприеме атака, подобно на Фридрих Велики, без да се съобразява с каквото и да е морално възмущение на съседните сили.¹⁶⁷⁰

В този дух министърът на външните работи пише до Льо Фло на 14 април 1875 г., че уверенията, пристигащи от Лондон, Санкт Петербург и Берлин за поддържането на мира, правят германската агресият засега малко вероятна, възможността Бисмарк да постави Европа пред свършен факт чрез внезапен военен удар срещу Франция никога не бива да се изключва. Следователно той смята за желателно руското правителство да се намеси превантивно в Берлин.¹⁶⁷¹

На Темза водещите политици не са склонни да приемат тревожните новини, идващи от Сена. Военните съобщения, както съобщават Ръсел, Литън и Уокър, предполагат, че Германия не е готова за действие до пролетта на 1876 г., докато Франция може да се въоръжи до есента на същата година. Това осъзнаване разочарова самодоволство във Форин Офис за поддържането на мира, описано от Литън в съобщение до Дерби на 17 ноември 1874 г.: „Бях информиран от германски авторитет, че Бисмарк смята, че може да атакува Франция и Русия едновременно, преди някоя от тях да е готова, и да ги победи и двете в една кампания, която ще остави Германия абсолютен господар в Европа. Две години обаче са цяла вечност, при сегашното международно положение.“¹⁶⁷²

Въпреки това мнение, английските държавници следят с голямо внимание новините, които получават за германската политика, особено след като те са изпълнени с нарастващо подозрение към намеренията на Бисмарк. Ръсел например все още твърди, че Германия ще обяви война на Австро-Унгария, а не на Франция. Париж няма от какво да се страхува от Берлин, „тъй като е пасивен, неутрален и без съюзници, както е в момента“. Дори и тази позиция да се промени обаче, Балхаусплац, а не Ке д'Орсе, ще бъде крайната точка на действията на Вилхелмштрасе, защото кампания на запад, може да съживи коалицията на Кауниц. Ако, Германия тръгне на юг, тя ще неутрализира Австро-Унгария завинаги, „като раздели плячката с Русия, на която ще предложи по-добри условия, отколкото може Франция“. Ръсел вижда елиминирането на Виена като диктат на германския *raison d'etat* (държавен интерес), за да запази независи-

¹⁶⁶⁹ AMAE, CP Allemagne, Bd. 16, *Sayve an Decazes*, Nr.25, 10.4.1875; s.a. Steinbach, *Diplomatie*, S. 87.

¹⁶⁷⁰ Decazes an Harcourt, 9.4. 1875, im Auszug in: Hanotaux, *Histoire*, Bd.3, S.236; vgl. Steinbach, *Diplomatie*, S. 86 f.

¹⁶⁷¹ S. Decazes an Le Flö, 14.4.1875, in: Hanotaux, *Histoire*, Bd.3, S. 245; vgl. Steinbach, *Diplomatie*, S. 88f. Лунсата на инструкции до посолството в Санкт Петербург за периода от 15 до 28 април 1875 г. се обяснява със завръщането на Льо Фло в руската столица едва на 11 април 1875 г. и преди това е получил само устни указания от Деказ.

¹⁶⁷² BL, Add. MSS, Bd. 38969, *Layard Papers*, Lytton an Layard, Private, 17.11.1874, PRO, F064, Bd. 824, *Walker an Russell*, Nr.10, 25.1.1875, LRO, *Derby Papers*, 16/1/15, *Russell an Derby*, Private, 16.1.1875, BL, Add. MSS, Bd. 38969, *Layard Papers*, Lytton an Layard, Private, 17.11.1874.

мостта си и да консолидира собствената си позиция. „Франция трябва да стои настрана от борбата или да я отложи, ако пожелае.“¹⁶⁷³

Самият Бисмарк затвърждава това убеждение у английския посланик, когато на 9 март 1875 г. обсъжда с него, както прави няколко дни по-късно с Хохенлое и с Луциус фон Балхаузен, възможните коалиции, пред които може да се изправи Германия. Докато Ръсел твърди, че Германия може да очаква мирно бъдеще, стига да запази собствения си мир, Бисмарк възрази, „че опасността за мира на Германия се крие, първо: в силата на Австрия, Франция и Русия да се обединят срещу нея, и второ, в липсата на защитими граници. Германия не може да се защити срещу Франция и Австро-Унгария и единствената ѝ защита е атаката, или по-скоро бързината на атаката според конкретните детайли, както е практикувано от Фридрих Велики.“ Ако той е сигурен в обединението между Виена и Париж в понеделник, продължава канцлерът, „той вече във вторник, ще е на поход срещу Виена, за да я окупира, след което ще се обърне и да попита Франция, какво иска без Австрия?“ Въпреки че Бисмарк представя тези си твърдения за „просто спекулация“, защото е в отлични отношения с Виенското правителство и може да живее в мир с целия свят, стига Андраши да е начело на управлението и клерикалните или ултрамонтанските влияния да не вземат връх в Европа, Ръсел въпреки това е озадачен от думите на това „странно необяснимо същество“. Дали провалът на мисията на Радовиц, пита се дипломатът, подтиква Бисмарк да отправя тези заплахи, или „скорошните флиртове“ на Горчаков с Франция, или провалът на Културкампа, който вече е „причина за постоянно раздражение“ за „Великия канцлер“?¹⁶⁷⁴

Въпреки тези изявления на германския канцлер и произтичащата от тях несигурност, английският посланик, дори след публикуването на ембаргото за износ на коне и разкриването на спора между Германия и Белгия/Италия, твърди, че германската политика трябва да бъде следена отблизо, но не става въпрос за остра заплаха за мира. „Няма да има война тази година“, уверено съобщава той на 6 март 1875 г., „само ожесточена кавга с църквата, може да проправи пътя към бъдещи военни действия с римокатолическите съседи, ако това е желателно за националните цели“.¹⁶⁷⁵

След тревожните статии в германските полуофициални вестници, Ръсел все повече се убеждава, че „уморителната“ и „сензационна политика“ на Бисмарк е предназначена да създаде условия за евентуален военен удар. „Но не мисля“, съгласявайки се с военният аташе в посолството в Берлин „че сериозно се планира война. Въпреки това, сега изглежда, че започво период, в който вярата в не много далечна война в близкото бъдеще се засилва.“¹⁶⁷⁶

¹⁶⁷³ PRO, FO 64, Bd. 826, Russell an Derby, Nr. 130, Confidential, 18.3.1875, im Auszug in: Taffs, War Scare, S. 342 f., Anm. 24.

¹⁶⁷⁴ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 9.3. 1875, im Auszug ohne diese Passage in: Weeks, Shuvalov, S.127; s.a. Bagdasarui, Rapprochement, S. 168., PRO, F064, Bd. 825, Russell an Derby, Nr.92, Secret, 23.2.1875.

¹⁶⁷⁵ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 6.3.1875, s.a. ebd., Russell an Derby, Private, 20.3 1875, PRO, F064, Bd. 826, Russell an Derby, Nr.130, Confidential, 18.3.1875, im Auszug in: Taffs, War Scare, S.342, Anm.24, ebd., Russell an Derby, Nr.131, Confidential, 24.3.1875, ebd., Russell an Derby, Nr. 163, Most Confidential, 10.4.1875.

¹⁶⁷⁶ Russell an Derby, 10.4.1875, in: Lyons, Record, Bd. 2, S.72, s. a. PRO, F064, Bd. 826, Russell an Derby, Nr.163, Most Confidential, 10.4.1875.

Дори английските дипломати на Сена не смятат, че мирът е в непосредствена опасност по това време, въпреки постоянните тревожни изявления на Деказ. Според тях нямало причина „да се мисли, че германското правителство обмисля нападение срещу Франция тази година“.¹⁶⁷⁷ Въпреки това перспективата за бъдещето ги изпълва с далеч по-малко увереност, защото Лайънс и Адамс са убедени, че запазването на мира зависи изцяло от германския държавник, който е непредсказуем и може да обяви война не само срещу Виена, но и срещу Париж. „Ако Бисмарк си науми да атакува Франция, винаги може да го направи“, казва Адамс, който смята, че както през 1870 г., канцлерът ще успее да представи Франция като агресор.¹⁶⁷⁸

Противно на Ръсел, Лайънс е на мнение, че от гледна точка на Бисмарк, както политически, така и военно, е разумно „да се довърши Франция, преди да се атакува Австрия, вместо да се оставя враг в тила“. От френска гледна точка, той не вижда начин да се избегне конфликтът, „защото, щом (казано неясно) всички жени и половината мъже във Франция са римокатолици, как може някое френско правителство да заеме силна антиримокатолическа линия?“¹⁶⁷⁹

И двамата дипломати виждат Париж в почти безнадеждно положение, поради неизбежният антагонизъм с Берлин по вътрешни, тоест религиозни, причини, който Бисмарк искал да поддържа отворен, за да има лост за постоянен натиск. Въпреки че френското правителство в момента е пасивно, остава въпросът: кога ще бъде достигната границата на враждебното отношение, което дори слаба Франция вече не би могла да изтърпи, защото дори „безпомощен червей може да се обърне срещу брутален Сфинкс“?

Тази ситуация на практика принуждава Франция „да търси приятелства и съюзи“, за да се освободи от надвисналата зависимост от Германия, но с тези усилия тя ще си навлече мигновено гнева на Великия канцлер“.¹⁶⁸⁰

Лайънс и Адамс са безпомощни и безсилни пред лицето на тези - опасности. Докато посланикът само ги очерта, без да предложи възможност за предотвратяване на войната, секретарят на посолството дори признава, че не вижда никакъв шанс Англия да осуети планове на германския канцлер, защото той ще пренебрегне всякакви възражения от Форин Офис, а Лондон не разполага с войските, „за да окаже натиск върху него“.¹⁶⁸¹

Оценката на Адамс отразява опасенията на френския външен министър, който също е убеден, че морализиращо вето на силите едва ли ще сплаши Бисмарк, ако той иска война.

За негативното състояние на английската външна политика в началото на април, в допълнение към докладите, пристигащи от Лофтърс и Лайънс за целите на мисията на Радовиц, допринасят и констатациите на английския посланик в Рим, Пейджет, потвърдени от Ръсел. Пейджет е научил от надежден из-

¹⁶⁷⁷ PRO, F027, Bd.2107, *Lyons an Derby*, Nr.291, *Confidential*, 5.4.1875, s.a. ebd., Bd. 2106, *Lyons an Derby*, Nr.226, *Confidential*, 12.3.1875.

¹⁶⁷⁸ PRO, F0918 (*Amphill Papers*), Bd. 13, *Adams an Russell, Private*, 29.3.1875.

¹⁶⁷⁹ LRO, *Derby Papers*, 16/1/12, *Lyons an Derby, Private*, 30.3.1875.

¹⁶⁸⁰ RO, FO 918 (*Amphill Papers*), Bd. 13, *Adams an Russell, Private*, 29.3.1875; s. a. ebd., *Adams an Russell, Private*, 12.1.1875; Писмото носи неправилната дата 12.1.1874 г. *Lyons an Derby*, 16.3.1875, in: *Lyons, Record*, Bd. 2, S. 70f., hier S. 71 Адамс е докладвал от Париж, където е е преместен през декември 1874 г., дава правилната година 1875.

¹⁶⁸¹ PRO, F0918 (*Amphill Papers*), Bd. 13, *Adams an Russell, Private*, 15.3.1875.

точник, че противно на всички предишни уверения на италианските и германските държавници, берлинското правителство наистина е започнало преговори по Гаранционния закон.¹⁶⁸²

В резултат на цялата тази дипломатическа кореспонденция, Форин Офис постепенно промени оценката си за германската политика през март и април. Едва на 2 февруари 1875 г. Дерби изразява следното мнение в частно писмо до Ръсел: „Изглежда няма опасения, че в която и да е част от Европа мирът ще бъде нарушен през настоящата година.“¹⁶⁸³ Нито забраната за износ на коне, нито германската нота до Белгия, нито съобщенията за германския протест до италианското правителство променят засега това отношение.

Външният министър заявява на 17 март 1875 г., „Можем да кажем, че Европа е толкова малко обезпокоена, колкото може да се очаква при реални обстоятелства“.¹⁶⁸⁴ Разпространяващите се слухове за война не му оказват никакво влияние „защото няма никаква реална основа“. Дизраели също не вижда никаква причина за безпокойство и уверява френския посланик на 11 март 1875 г.: „Не видях нищо, което да оправдае и най-малката тревога в момента“.¹⁶⁸⁵ На 31 март 1875 г. Дерби, все още много предпазливо, се отклонява леко от досега възприетия си път на съдържаност, когато Мюнстер го информира за белгийската нота-отговор от 26 февруари 1875 г.

Противно на надеждите на френския си колега, Дерби възнамеряваше да остане безпристрастен по този въпрос, той все пак се възползва от възможността да не остави никакво съмнение в Берлин, че продължаването на спора не е в интерес на Англия. „Правителството на Нейно Величество вярва“, информира той дипломатично германския посланик, „че обясненията, представени от белгийското правителство, ще бъдат приети от правителството на Германия като задоволителни“. Белгия се оказва възприемчива към предложенията на Англия, така че правителството в Лондон „вижда със съжаление удължаването на спора от германското правителство, който няма да доведе до някакъв полезен резултат“. За да придаде още по-голяма тежест на тези декларации, той инструктира Ръсел да направи всичко по силите си, за да разсее всички останали „чувства на раздразнение“ в Берлин към Брюксел.¹⁶⁸⁶

Английският посланик незабавно изпълва това искане и за удовлетворение на правителството си, докладва „че никъде не съм наблюдавал никакви следи от чувство на раздразнение срещу Белгия в Берлин“. Според Бюлов, Мюнстер е натоварен със задачата да предостави съответните уверения, „които ще поставят въпроса в истинската му светлина и ще приключат инцидента засега“.¹⁶⁸⁷

¹⁶⁸² PRO, F045, Bd. 259, Paget an Derby, Nr.60, 15.3.1875, *ibd.*, Bd.260, Paget an Derby, Nr. 79, Confidential, 29.3.1875, *ibd.*, Paget an Derby, Nr. 95, Very Confidential, 12.4.1875, *ibd.*, Paget an Derby, Nr. 98, Confidential, 14.4.1875; Taffs, War Scare, S.343 u. 346.

¹⁶⁸³ LRO, Derby Papers, 17/1/2, Derby an Buchanan, Private, 2.2.1875, Copy.

¹⁶⁸⁴ LRO, Derby Papers, 17/1/2, Derby an Buchanan, Private, 17.3.1875, Copy; s. a. PAAA, IABb, Bd. 4, Münster an Bismarck, Nr. 39, Vertraulich, 22.3.1875.

¹⁶⁸⁵ LRO, Derby Papers, 17/1/11, Derby an Elliot, Private, 18.3.1875, Copy, AMAE, CP Angleterre, Bd. 768, Jarnac an Decazes, Nr.33, 11.3.1875.

¹⁶⁸⁶ PRO, FO 64, Bd. 822, Derby an Russell, Nr. 102, Draft, 31.3.1875; s. a. Taffs, War Scare, S. 345.

¹⁶⁸⁷ PRO, F064, Bd. 826, Russell an Derby, Nr. 156, 5.4.1875; s.a. DDF, I, Bd. 1, Nr. 380, S.397f., Gavard an Decazes, Nr.40, 10.4.1875, *ibd.*, Nr.382, S. 398, Gavard an Decazes, 12.4.1875.

След това съобщение Дизраели също не вижда друга опасност за Белгия.¹⁶⁸⁸ Но се възползва от предоставената му възможност да направи изказване в Камарата на общините на 12 април 1875 г., за да призове отново двете страни да проявят съдържаност и най-вече предупреждава Бисмарк за последствията от прибързаните действия. Премиерът съобщава на кралицата, същата вечер „Той се опита да създаде впечатление, че съществуват сърдечни и поверителни отношения между правителството на Ваше Величество и това на Германия, което е ласкателно за принц Бисмарк и в което той иска да му се вярва, но в същото време отпрати ясна нотка за Белгия, което Камарата разбра и приветства.“¹⁶⁸⁹

Спокойната атмосфера на Темза е значително нарушена от „новата военна паника в цяла Европа“, предизвикана от публикациите на полуофициалните вестници на Вилхелмштрассе в началото на април. На 9 април 1875 г. Дерби изразява пред германския посланик, който току-що се е завърнал от Берлин, мнението, че „страховете в Париж от германско нападение не са напълно неоснователни“. Мюнстер, следвайки инструкциите, тогава заявява, че Германия „не желае война с Франция“, но регистрира с безпокойство на „напълно прекомерното въоръжаване на французите“ и подозира, „че от френска страна, колкото и неразумно да изглежда, сериозно се обмисля реваншистка война“. Вярата на Дерби във „френската любов към мира“ изглежда „много силна“ и той вижда в мерките за реорганизация на армията в Париж само разбираемото желание „да си възвърне уважаваната позиция в Европа“, посланикът смята, че аргументите му са направили „известно впечатление“ на външния министър.¹⁶⁹⁰

В действителност той казва на Мюнстер своето мнение, което е напълно обратното на целта, която Бисмарк преследва. По-специално, Дерби отправя негласна заплаха, за която посланикът не докладва обратно в Берлин, че германското правителство „няма да даде провокация, нито доброволно да влезе в конфликт: но ако са убедени (французите), че ще бъдат нападнати рано или късно, те вероятно ще поемат инициативата.“¹⁶⁹¹ И това скоро ще се окаже от съществено значение за решенията на Форин Офис. Засега обаче съображенията на Дерби все още се характеризираха с пълна липса на разбиране за намеренията на Бисмарк. За него е неопровержимо ясно, че Франция може да започне атака само в следващите десет години, „ако Германия бъде въввлечена във война с друга сила“¹⁶⁹²

Това, което Бисмарк сега изтъква, като превъоръжаването на Франция, за Дерби е просто израз на напълно оправданото желание на френското правителство „да утвърди отново позицията си в Европа чрез демонстрация на материална сила, достатъчна да внуши уважение.“¹⁶⁹³ Следователно той многократ-

¹⁶⁸⁸ PRO, FO 30/22 (Russell Papers), Bd. 17, Derby an John Russell, 8.4.1875.

¹⁶⁸⁹ RA, A48, Nr. 44, Disraeli an Queen Victoria, 12.4. 1875, im Auszug in: Buckle, Disraeli, Bd. 5, S.420f.; s.a. Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd.29, Nr. 5495, S.90f., Gavard, Diplomate, S. 234.

¹⁶⁹⁰ BL, Add. MSS, Bd. 39008, Layard Papers, Derby an Layard, Private, 12.4.1875.

¹⁶⁹¹ GP, Bd.1, Nr.165, S.259f., Münster an Bismarck, Nr. 50, Vertraulich, 13.4.1875, s.a. ebd., Nr. 158, S.249, Bülow an Münster, Nr. 255, Ganz Vertraulich, 11.4.1875. PRO, F064, Bd. 822, Derby an Russell, Nr. 118, Most Confidential, 12.4. 1875; s.a. das in den Royal Archives liegende Memorandum zu der Unterredung zwischen Derby und Münster, RAL, 50, Nr. 45, Foreign Office Memorandum, Most Confidential, 13.4.1875.

¹⁶⁹² GP, Bd.1, Nr.165, S.259, Münster an Bismarck, Nr. 50, Vertraulich, 13.4.1875.

¹⁶⁹³ PRO, 064, Bd. 822, Derby an Russell, Nr. 118, Most Confidential, 12.4.1875

но поставя под въпрос евентуалните скрити мотиви на германския канцлер, без обаче да намери задоволителен отговор. „Претекстът за безпокойство“ около френските приготовления му се струват твърде неправдоподобен; според него-вата информация спорът на Бисмарк с Белгия е от полза само за белгийската клерикална (католическа) партия, а германо-италианският конфликт също остава загадка за него, защото „Австрия е в безопасност от Италия, тя не се нуждае от германска подкрепа, но е способна да се представи самостоятелно, но сега и двете са в добри отношения“. ... „Отношенията с папата — не са такива от които той (Бисмарк) може да бъде доволен“. Дерби вече виждал Курията като „главния печеливш“ от непрозрачната политика на Вилхелм II.¹⁶⁹⁴

Въпреки очевидното си разочарование от действията на Бисмарк, но позовавайки се на получената дипломатическа кореспонденция, външният министър, все още не вярва, че войната е неизбежна. За него езикът на официалните власти в Берлин е просто „гаф, това е самохвалство от неприятен и доста опасен вид“.¹⁶⁹⁴

Дурби следвайки идеите на Ръсел, Лайънс и Адамс, все повече се убеждаваше, че независимо от настоящата липса на воля за война у Бисмарк, не може да има траен мир за Европа, „докато германската мощ продължава да преобладава, както е в момента“.¹⁶⁹⁵

Дерби споделя мнението си, на посланика в Берлин, в частно писмо от 12 април 1875 г. „Германският канцлер бързо кара умерените хора да се съмняват дали Германският Райх е съвместим със спокойствието и сигурността на всяка една европейска държава.“¹⁶⁹⁶

Въпреки че английският външен министър, подобно на своите дипломати, обвинява Германския райх в несъвместимост с европейския ред и запазването на мира, и не възлага големи надежди на изявленията си към Мюнстер, тази несъвместимост, която значително обременява бъдещето на Европа, все още не го води до заключението, че политиката на Бисмарк трябва да бъде активно и бързо възпрепятствана, за да се избегне ескалация на напрежението или поне да се предотвратят трайните кризи в Европа. В края на писмото си до посланик Одо Ръсел, Дерби казва „Опасявам се, че ще има разведряване на напрежението, независимо дали то е реално или фалшиво, както мисли германското правителство“.¹⁶⁹⁷

За разлика от Лондон, където гледат с известна безпомощност развитието на събитията към неизбежно задълбочаване, предвид и принципите на британската политиката на ненамеса, в същото време, Санкт Петербург се чувства принуден да изпрати първоначално предупреждение до Берлин още в средата на април. Тревожните статии в германските вестници бяха „ужасили“ общест-

¹⁶⁹⁴ LRO, *Derby Papers*, 17/1/6, *Derby an Russell, Private*, 12.4.1875, Copy.

¹⁶⁹⁵ BL, Add. MSS, Bd. 39008, *Layard Papers, Derby an Layard, Private*, 12.4. 1875; s.a. HHStA, PA VIII, Bd. 83, *Beust an Andrassy*, Nr. 32B, 31.3.1875.

¹⁶⁹⁶ BL, Add. MSS, Bd. 39008, *Layard Papers, Derby an Layard, Private*, 12.4.1875; s.a. DDF, I, Bd.1, Nr. 377, S. 392f., *Gavard an Decazes*, Nr. 37, 8.4.1875, LRO, *Derby Papers*, 17/1/6, *Derby an Russell, Private*, 12.4. 1875, Copy; s.a. Kennedy, *Rise*, S. 30.

¹⁶⁹⁷ PRO, F064, Bd. 822, *Derby an Russell*, Nr.118, *Most Confidential, Draft*, 12.4.1875; s.a. RA,150, Nr.45, *Foreign Office Memorandum, Most Confidential*, 13.4.1875.

веното мнение за Нева.¹⁶⁹⁸ Статиите в германските вестници не са възприемани като израз на собствено мнение, а като „ехо на общото настроение, преобладаващо в Прусия“ и на хората начело на правителството. Според руския „Петербургски вестник“ „те подкопават доверието в трайността на мира, защото предвестниците на тревожното очакване за предстояща катастрофа, се появяват основата на самата държава, от която най-много зависи осигуряването на траен и гарантиран мир“.¹⁶⁹⁹

Общественото мнение на река Нева противоречи на обвиненията на германските вестници в агресивната полтика на Франция и подчертава в предупреждение, „че е опасно, когато германският печат, почти периодично тревожи Европа.“¹⁷⁰⁰

Висшите кръгове в Санкт Петербург изразяват „известно въннение“ от новините от Берлин. Цар Александър II смята френско нападение срещу Германия за „невъзможно“, защото според него Париж няма съюзници, предвид „твърдото единство на тримата императори“ и имайки „доверие в лоялната политика на император Франц Йосиф“, не виждал причина да счита тази връзките в съюза за разклатени.

Противно на мнение на руския монарх, Ройс, повтаряйки опасенията на Бисмарк, заявява, че „бързаната“, с която Париж извършва „не реорганизация, а превъоръжаване за война“, е „невероятна“.¹⁷⁰¹

Истинската опасност, според посланика, идва от, „надеждите за съюз с Русия, които могат да станат все по-силни във Франция именно защото, и противно на постоянните искания на Германия, Русия не е разсеяла „ни най-малкото съмнение относно здравата сплотеност на Съюза на тримата императори, особено между Германия и Русия“. Той обаче е убеден, „че само ако непредсказуемите французи чуят отново и отново, че вече и никога повече не могат да разчитат на приятелството на Русия, само тогава те ще запазят спокойствие.“¹⁷⁰²

Пълното несъгласие в политиката на Германия и Русия спрямо Франция е отново отново разкрито: Докато Вилхелмшпрасе обвинява Ке д'Орсе във военственоост, и Певчески Мост, във възбуждане и подхранване на френските надежди за съюз (с Русия), Санкт Петербург смята френската военна реорганизация за нормална и необходима и не вижда никаква причина да променя отношенията си с Париж в полза на Берлин. Тази ситуация предлага чудесна възможност да се държи в подчинение германското правителство в подходящия момент, без да се правят никакви политически отстъпки. Не Франция, а Германия смята руското ръководство като „вечна опасност за мира“.¹⁷⁰³

Дори царят не остава незасегнат от тази нарастваща несигурност относно германската политика. На 12 април 1874 г. той отговаря положително на кратките уверения на френския посланик Льо Фло, за желанието на Макмахон и

¹⁶⁹⁸ PAAA, IABi 53, Bd.3, *Novoe Vremja*, Nr.77, 15.4.1875, *Übersetzung*, IABc83, Bd.1, *Russische Petersburger Zeitung*, Nr.92, 16.4.1875, *Übersetzung*; s.a. ebd., IABc79, Bd.5, *Novoe Vremja*, Nr.75, 13.4.1875, *Übersetzung*.

¹⁶⁹⁹ PAAA, IABc 83, Bd.1, *Reuß an Bismarck*, Nr. 105, 16.4.1875.

¹⁷⁰⁰ PAAA, IABc 83, Bd. 1, *Reuß an Bismarck*, Nr. 109, 19.4.1875.

¹⁷⁰¹ PAAA, IABc 83, Bd. 1, *Reuß an Bismarck*, Nr. 105, 16.4.1875.

¹⁷⁰² PAAA, IABc 83, Bd. 1, *Reuß an Bismarck*, Nr. 109, 19.4.1875.

¹⁷⁰³ PA-K, *Rusland Depecher*, *Vind an Rosenern-Lehn*, Nr. 8, 17.3.1875.

Деказ за запазване на мира. Въпреки твърдата си убеденост, че нито император Вилхелм I, нито престолонаследникът Фридрих Вилхелм възнамеряват война, царят искада потвърди, че Русия споделя общи интереси с Франция и няма да позволи никаква заплаха за републиката. „Интересите на двете ни страни са общи и ако някога бъдете заплашени, което не вярвам да стане, ще го узнаете много скоро. Ще го узнаете от мен.“¹⁷⁰⁴

Колко дълбоко царят вече е обзет от безпокойство, личи от действията му. Освен уверенията дадени на Льо Фло, той смята за необходимо, подобно на кралица Виктория през пролетта на 1874 г., да се свърже директно с вуйчо си в Берлин, за да го предупреди за опасните действия на германския канцлер. Александър II умишлено използва германския военен аташе, който заминава в отпуск, за да предаде директно мнението му на германския император, заобикаляйки принц Бисмарк“. Освен това Вердер е идеалният емисар, защото и той сам смята, че „много неща са гнили“ в Берлин и че като цяло „за наше нещастие, лошо настроение и раздразнение канцелара, кара Европа да трепери.“¹⁷⁰⁵

„Загрижеността за последните промени в германската политика“ дискретно подсказана от Санкт Петербург, оставя трайно впечатление у Вилхелм I.¹⁷⁰⁶ Той вече е много скептичен към обвиненията, отправени срещу Франция от германския печат, не само защото с право подозира, че те се дължат на умишлена „недискретност“ на Вилхелмшпрасе, но и защото решително отхвърля мнението, че „внезапното увеличение на пехотата“ трябва да се смята „мярка, с непосредствени военни цели“. Обясненията на Бюлов за колебанията на фондовия пазар и финансите също не го убеждават напълно¹⁷⁰⁷, той вижда, в личните усилия на племенника си за запазване на европейския мир, че е дошло времето да се сложи окончателен край на кризата с ясно и недвусмислено - изявление. На 15 април 1875 г. кайзерът уверява о френския военен аташе херцог дьо Полиняк, и заминаващия му австроунгарски колега граф Велзерсхаймб с думите: „*On a voulu nous brouiller. Maintenant tout est termine, tout ä fait termine*“ (Опитаха се да ни подведат. Сега всичко свърши, напълно свърши.)¹⁷⁰⁸

Въпреки тази върховна заповед на кайзера, която получава широк отзвук в дипломатическите кръгове, „военната тревогата“ от пролетта на 1875 г. все още не е приключила. След затишието, продължило само няколко дни, тя навлиза във втората, решителна фаза, противно на намеренията на монарха.

От германска страна тази фаза се характеризираше с многократни, открити заплахи за превантивна война от високопоставени дипломати и офицери, съчетани с едновременни предложения за компенсации на Франция. Междув-

¹⁷⁰⁴ DDF, 1, Bd. 1, Nr.388, S.404, *Le Flö an Decazes, Tel., Confidentielle*, 15.4.1875; s.a. PAAA, IABc 79, Bd.5, *Reuß an Bismarck*, Nr. 106, 17.4.1875, *ebd.*, IABc83, Bd. 1, *Reuß an Bismarck*, Nr. 109, 19.4.1875.

¹⁷⁰⁵ HHStA, PAX, Bd. 68, *Langenau an Andrassy, Privat*, 28.4.1875, *Werder an Schweinitz*, 14.4.1875, in: *Schweinitz, Briefwechsel*, S. 104.

¹⁷⁰⁶ HHStA, PA III, Bd. 108, *Károlyi an Andrassy*, Nr.24A-B, *Vertraulich*, 1.5.1875; s.a. *Wertheimer, Andrassy*, Bd. 2, S. 235.

¹⁷⁰⁷ GP, Bd. 1, Nr.162, S. 255, *Wilhelm I. an Bülow*, 11.4.1875, Nr. 163, S. 256-258, *Bülow an Wilhelm I.*, 12.4.1875, *mit Marginalien des Kaisers*.

¹⁷⁰⁸ DDF, I, Bd. 1, Nr.392, S.410, *Gontaut-Biron an Decazes*, Nr.27, 17.4. 1875; s.a. K.A-W, KM Präz. 1875, Nr.47-4/10, *Welsersheimb an Koller*, 24.4.1875, DDI, 11, Bd.6, Nr.174, S.209f., *Launay an Visconti Venosta*, Nr. 1471, *Confidenziale*, 1.5.1875.

ременно френското външно министерство отговоря с дипломатически и публичен отговор, което дава решителен обрат на кризата.

4. Ескалация на кризата: Германските заплахи за превантивна война срещу Франция. Кайзер Вилхелм I недвусмислено заявява на дворцовия бал на 15 април 1875 г., че страховете от война в Европа, заради тревожните статии в някои германски вестници, са напълно неоснователни и няма причина за понататъшна тревога. Но Бисмарк не приема това твърдение, в пълно противоречие на собствените му намерения. Отстъпление по средата на пътя, отстъпление поради преодоляването на първоначалните препятствия не е в негов стил, особено след като това за него е равносилно на капитулация.

Последните новини от Ориента (Балканите) в Европа дават повод за нарастващо безпокойство. Идват съобщенията за нови насилия на турско-черногорската граница и признаци за предстоящото въстание в Херцеговина.¹⁷⁰⁹

Повторното отваряне на Източния въпрос, и настоящата мрежа от взаимоотношения между Австро-Унгария, Русия, Франция и Англия, евентуално могат да отворят Централноевропейския въпрос, защото Балканският проблем, за разлика от ескалацията на Източната криза през лятото на следващата 1876 г., при сегашните обстоятелства не предлагат на Германския райх, никаква възможност за облекчение на външния натиск, чрез периферно разсейване, и дори има опасност от центростремително изместване на антигерманските сили.

Въпреки уверенията на Андраши, че смяната на ръководните кадри на Балхаусплац, за малко вероятно и „съюзния курс на действие с Германия“, ще бъде продължен от евентуалните наследници, Бисмарк изпитва опасението, че германското влияние във Виена „постепенно и постоянно намалява по тежест“, а самият Андраши „постепенно или дори изненадващо бързо, вече няма да може да прокара своята външна политика, с необходимата тежест, която се основава най-вече на ролята му в Унгария и унгарската тежест в Двойната монархия“. Бюлов споделя пред Швайниц, че ако Андраши бъде свален от власт, „вратата за военно-централистка реакция, ще бъде отворена“ и опасността „от решаващото влияние на ерцхерцог Албрехт, антигерманските и войнствени тенденции ще вземат връх.“¹⁷¹⁰

Несигурността на Бисмарк относно развитието на събитията във Виена е допълнително подхранена през втората половина на април от много тревожни доклади, които не само заявяват, че Франция вече прави мащабни покупки на коне в Бохемия и Унгария, след германското ембарго върху конете, които му създават нови прозрения за съществуването на „мощна и многобройна партия“ в Австрия, „която копнее за реваншистка война срещу Прусия дори по-страстно от самата Франция“ и в момента търси съюз с Париж.¹⁷¹¹

¹⁷⁰⁹ PAAA, IABq41, Bd. 14, Schweinitz an Bülow, Nr.40, 19.4.1875, S. den Bericht Lichtenbergs an AA, 14.4.1875, in: Geiss, Reichspolitik, S.86.

¹⁷¹⁰ PAAA, IAA141, Bd. 16, Schweinitz an Bismarck, Nr. 39, Ganz Vertraulich, 16.4. 1875; s.a. ebd., IABe61, Bd. 3, Keudell an Bülow, Nr. 50, Vertraulich, 22.4.1875, Bd. 16, Bülow an Schweinitz, Nr. 293, 22.4.1875.

¹⁷¹¹ PAAA, IAA158, Bd. 3, Waecker-Gotter an Bismarck, Nr.148, 12.4.1875, ebd., Schweinitz an Bülow, 15.4.1875, ebd., IAA164, Bd. 1, Bericht von I.i.r., 16.4.1875, Abschrift, HStA-St, E71b, Gesandtschaft Wien, Bd. 32, Baur an Mitnacht, 29. 3.1875. GP, Bd.1, Nr. 169, S. 265, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 114, 29.4.1875, PAAA, IAA164, Bd. 1,

На този етап, Бисмарк не възприема нито евентуалното падане на Андраши, нито съюза между Виена и Париж като непосредствена заплаха, но също не смята тези доклади като проява на възможен пораженчески подход.

Въпреки тенденциозните твърдения на „*Kölnische Zeitung*“, настоящата криза не се характеризира с обективно осезаеми усилия на европейските сили да създадат нови съюзи, но поради нарастващата несигурност навсякъде, предвид различните цели на външната политика на европейските правителства, и продължаващият процес на разпадане в Съюза на тримата императори, придружен с постепенното подобряване на отношенията между държавите около Германия, на Вилхелмштрасе се създава субективно впечатление за постепенно нарастващата изолация и обкръжение.

Докато държавници във Виена се хвалят, че Австро-Унгария „сега е в толкова благоприятно положение, на каквото не се е радвала от дълго време“, германските дипломати изразяват мнението, несъмнено споделяно и от канцлера, че Санкт Петербург и Виена „трябва да се обичат само толкова дълго“, колкото Берлин сметне за „правилно“ да им „позволи“ да го правят, защото и двете сили вече далеч са надхвърлили границите на поносимото за Германия, и „влюбените“ се готвят да станат „твърде независими“ от нея¹⁷¹²

За Бисмарк възниква въпросът кога ще трябва да спре това развитие, което противоречи на интересите на германската сигурност. Опитът му да поправи ситуацията, която обещава опасност за бъдещето на Германия, в рамките на мисията на Радовиц се проваля напълно. Липсата на увереност на изток, нарастващата заплаха на Запад и едновременно с това нарастващата несигурност „дали Австрия, след смяната на министрите, няма да се съгласява да сключи съюз с Франция, за да си възвърне загубеното влияние в Германия“ и накрая страхът, че „между Австрия, Франция и Италия ще се развие по-голяма близост на клерикална (католическа) основа и няма да има пречка в отношенията на Италия с Курията“, подтиква канцлера да започне прескампания, целяща да предупреди Виена за последиците от промяна на курса във вътрешната и външната политика и да окаже масивен натиск върху Париж.¹⁷¹³

Провалът на мисията на Радовиц, кара Бисмарк остро да осъзнае не само необходимостта от поддържане на добри отношения с Русия, но и необходимостта от запазването на Съюза на тримата императори. Поради тази причина, въпреки опасностите от „несигурните отношения между Русия и Франция“ от 22 март 1875 г., нататък в съответствие с анализа на ситуацията от 5 април 1875 г., канцлерът се въздържа от всичко, което може да засегне значително Русия, особено Александър II.

Затова през следващите седмици той се стреми да убеди Санкт Петербург да заеме по-решителна позиция срещу френските надежди за съюз, и последователно подчертава, против здравия си разум, че Берлин смята тези очаквания за нереалистични.

писмо на агент I.i.r., „*Ein österreichisch-französisches Bündnis?*“ (Австрийско-френски съюз?), O.D.; vgl. Bagdasarian, *Rapprochement*, S. 167-170.

¹⁷¹² HStA-St, E 71b, Büschel 77.2, Baur an Mittnacht, 19.4.1875, ZStA-M, Rep.92, NL Radowitz, BII, Nr. 17, Reuß an Radowitz, Privat, 2.5.1875.

¹⁷¹³ PAAA, 1ABC83, Bd. 1, Bülow an Reuß, Nr.284, 21.4.1875, Bülow an Keudell, Nr. 298, 6.5.1875.

Бюлов инструктира принц Ройс, а 21 април 1875 г., че „безпокойството на общественото мнение в Европа, произтича от несигурността дали Франция ще намери съюзник. Ние знаем, че Русия няма да бъде този съюзник; но светът се съмнява в това, и френския печат, тайно се надява, че ще бъде обратното. Това нямаше да е така, ако руското посолство в Париж действаше по-твърдо, и обезкуражаваше подобни илюзорни надежди.“¹⁷¹⁴

Германското правителство също продължава да поддържа в Санкт Петербург, Виена и Лондон, „идеята за общата заплаха, породена от Рим“ и иска да събуди „готовност за защита на тази обща кауза“¹⁷¹⁵

Но липсата на подкрепа от Петербург и Виена принуждава Берлин, да продължи тези действия само по второстепенен път и противно на всички продължаващи опасения относно политиката на император Франц Йосиф и Горчаков, да съсредоточи цялостната си стратегия върху кампанията срещу Деказ.

С „раздвижването“ на международната политика през пролетта на 1873 г., отслабването на Франция заема централно място в германската външна политика. След неуспешния си опит през зимата на 1873/74 г. да спласи Париж заливайки го със „студен душ“, мотивиран и от вътрешополитически съображения, канцлерът променя тактиката си, и подади неблагоприятно променящите се отношения в съюза на тримата императори. Сега Бисмарк се фокусира повече върху разширяването на германското влияние в рамките на Съюз и най-вече върху укрепването на отношенията с Русия.

Когато провалът на мисията на Радовиц, показва очевидната неадекватността и на този подход, Бисмарк се връща към старите си методи.

Въпреки всички френски уверения за мир и опроверженията на германските обвинения, за агресивно-войнствения характер на въоръжаването, този път вече се следва безмилостно от Вилхелмщрасе. Германският кабинет получава новината, че след сензационните статии във вестниците в официалния германски печат, във френските правителствени кръгове наистина има „повече ужас, отколкото войнствени настроения“. Но политиката на Велхулмщрасе продължава да се характеризира с убеждението, че „омразата към германците“ по Сена „не е намаляла“ въпреки отслабващите реваншистки призови за отмъщение и „основната идея“ на общественото мнение, която значително влияе върху политиката там, все още е, „че Франция рано или късно, трябва да възстанови загубената си военна слава и да си върне предишните граници.“¹⁷¹⁶

В тази обстановка, след кратък период на привидно успокоение и неуспешната ведтникарска кампания, германският канцлер, допълнително засилва напрежението, е започва втора фаза на кризата с „военната тревога“.

Особено значение отново получава човекът, който се провали като „пратеник с изключителна мисия“, но очевидно все още остава в ползрението на Бисмарк като „*persona gratissima*“ или това е уважаеия Радовиц.¹⁷¹⁷ След като

¹⁷¹⁴ PAAA, 1ABC83, Bd. 1, Bülow an Reuß, Nr. 284, 21.4. 1875.

¹⁷¹⁵ PAAA, IAA163, Bd.4, Bülow an Reuß, Konzept, 20.4.1875; s.a. ebd., Bülow an Schweinitz, Konzept, 20.4.1875, ebd., Bülow an Münster, Konzept, 20.4.1875, ebd., Bülow an Schweinitz, Nr.295, 24.4.1875, Abschrift.

¹⁷¹⁶ GP, Bd.1, Nr.164, S.258, Hohenlohe an Bismarck, Nr.97, 12.4. 1875; s.a. ebd., Nr.166, S.261, Aufzeichnung Bülow's, 14.4.1875, PAAA, Botschaft London, Bd. 116, Bülow an Münster, Nr.269, 17.4.1875, PAAA, IABc 77, Bd. 7, Hohenlohe an Bülow, Nr. 109, 23.4.1875; s. a. ebd., Preßbericht Lindaus, 12.4.1875.

¹⁷¹⁷ Augsburger Abendzeitung, 29.3.1875, (Berliner Korrespondenz), zitiert nach: Carroll, Germany, S. 120, Anm. 128.

Мюнстер вече е намекнал на Дерби на 12 април 1875 г., че Германският Райх може да бъде принуден да поеме инициативата срещу Франция, след вечеря в английското посолство на 21 април 1875 г., помощникът на Бисмарк, развива идеята в разговор с Гонто-Бирон, че френско-германските отношения в момента не предлагат причина за безпокойство, но за бъдеще остават изключително песимистичните очаквания, защото Франция, след икономическа и военна стабилизация, ще намери съюзници и след това, без съмнение, ще обяви война на Германия, за да си върне загубените провинции.¹⁷¹⁸ Но както не може да се отрече, че Франция тайно замисля реванша си, тогава германският превантивен удар „политически, философски и религиозно“ ще бъде добре основан.

В официален протокол от 12 май 1875 г., както и в мемоарите си, Радовиц, в категорично отрича да се е изразявал в този дух, няма причина да не се вярва на разказа на Гонто-Бирон, основан на неговите собствени възгледи, изразени другаде, и на мненията на неговите колеги.¹⁷¹⁹

Дори Бисмарк обвинява Радовиц във военствени намерения и заявява на Хохенлое през септември: „Бъди сигурин, че ако не бях аз предпазният клапан, че Радовиц и Бюлов заедно, щяха да доведат ситуацията до война за четири седмици“.¹⁷²⁰

Въпреки, че тези твърдения на канцлера не подлежат на съмнение, предвид наскоро преодоляната криза с „военната тревога“, те показват неговото с дистанциране от „подстрекателите на войната“, за да подсилят ореола му на самопровъзгласил се „ангел на мира“. В действителност изявленията на Радовиц „не са лична изява, а част от принудителните мерки на Бисмарк през тези седмици. Радовиц, както и Мюнстер са просто негови инструмент.

Още на 20 април 1875 г. руският посланик в Берлин информира правителството си, че въпреки успокоителните вестникарски статии, публикувани през последните дни, „във военните кръгове и сред някои уважавани политически фигури“ в Берлин, идеята че Германия има основания „да предприеме свовременни действия срещу опасностите, идващи от Франция, които ще станат сериозни след една или две години, веднага щом новата реорганизация на френската армия влезе в пълна сила, набира скорост“.¹⁷²¹

Това наблюдение не убягва на вниманието на други фигури. То съответства точно на впечатлението, което Хохенлое вече е придобил в края на март по

¹⁷¹⁸ Абсолютно така става през 1914 г. (б. нр.)

¹⁷¹⁹ DDF, I, Bd.1, Nr. 395, S.417f., *Gontaut-Biron an Decazes*, Nr.28, *Confidentielle*, 21.4.1875; s.a. *Dreux, L'ambassade*, S.93.

¹⁷²⁰ S. GP, Bd. 1, Nr. 177, S. 275-277, *Promemoria Radowitz'*, 12.5.1875, ebd., S.277, *Anm, Radowitz, Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 318-320. 206 S. Rogge, *Holstein*, S. 71, *Tagebuch Hohenlohes*, 21. 5. 1875, ebd., S. 74, *Tagebuch Hohenlohes*, 5.8. 1875; *Hohenlohe, Denkwürdigkeiten*, Bd. 2, S. 177, *Tagebuch* 18.12.1875; *Holstein, Papiere*, Bd. 1, S. 93. *Hohenlohe, Denkwürdigkeiten*, Bd.2, S. 172, *Journal* 9.9. 1875; s.a. ebd., S. 306, *Journal* 26.11.1880; *Bülów, Denkwürdigkeiten*, Bd. 4, S.350; *Hofmann, Bismarck*, Bd. 2, S. 160f., 181 f., 237f.; *Penzier (Hg.), Bismarck*, Bd. 4, S. 199; *Stumm, Besuch*, S. 80. Радовиц се чувствал дълбоко наранен от обвиненията, които Бисмарк повдигнал, особено в разговор с Блум през ноември 1892 г., и които многократно били отпечатвани от пресата, и оказвал натиск върху Ранцау и Ротенхан по-специално за публикуване на опровержение. S. ZStA-M, Rep. 92, NL *Radowitz*, A III, Nr. 2, *Radowitz an Rotenhan*, *Persönlich*, 8.11.1892, ebd., *Rotenhan an Radowitz*, *Privat*, 15.11.1892, ebd., *Radowitz an Rantzau*, *Privat*, 12.10. 1895, ebd., *Radowitz an Rotenhan*, *Privat*, 12.10. 1895, ebd., *Rantzau an Radowitz*, *Privat*, 17.10.1895, ebd., *Rotenhan an Radowitz*, *Privat*, *Vertraulich*, 19.11.1895, BA, NL *Bismarck*, B90, *Radowitz an Rantzau*, *Privat*, 26.10.1895, *Abschrift*; s.a. *Radowitz, Aufzeichnungen*, Bd. 1, S. 324-332.

¹⁷²¹ *Wolter, Außenpolitik*, S. 182; s.a. *Eyck, Bismarck*, Bd.3, S. 165f, *Bericht Oubrills*, 20.4.1875, *zitiert nach: Wolter, Außenpolitik*, S. 182.

време на престоя си в Берлин, особено сред високопоставени офицери като Камеке¹⁷²². В едно изключително забележително лично писмо до Бисмарк от 21 април 1875 г. дори признава, че и той „не може да отрече известната обосновка за тази идея“, но трябва да „оспорва нейната осъществимост“, защото Франция „засега не е принудена да влезе във война“. В писмото на Хохенлое впоследствие е заличено подчинено изречение, вероятно поради политическата му чувствителност и досега е пренебрегвано от изследванията. В него дипломатът след това разкрива убеждението си, че райхсканцлерът също мисли за превантивна война, защото „няма съмнение“, заявява той след дълги дискусии с Бисмарк, „че това съображение не липсва сред обсъдените от Ваше Височество.“¹⁷²³

Всъщност, Бисмарк многократно използва заплахата от превантивна война като възможен инструмент на германската политика спрямо Франция от 1871 г. насам, добре познат на политическите кръгове в Берлин, и сега му придава все по-остра форма успоредно с нарастването на френската мощ.¹⁷²⁴ Сега той отново инструктира своите съветници, че *raison d'etat* на Германския Райх изисква военната реорганизация на съседната държава да бъде спряна, ако е необходимо, и чрез превантивна изненадваща атака.¹⁷²⁵

В този дух дори Вердер, който току-що се е завърнал от Берлин, не оставя никакво съмнение в писмото си до Александър II от 22 април 1875 г., „че е невъзможно да чакаме Франция, да избере най-благоприятния момент, за да започне реваншистката война, а по-скоро, че ние самите трябва да предотвратим тази голяма опасност.“¹⁷²⁶ Това е и тонът, който Мюнстер залага, когато в онези дни, след като споменава заплашителните френски мерки за превъоръжаване, директно информира Бойст: „Ако французите продължат по този начин, това ще им се отрази зле, защото ние трябва да играем ролята на Провидението.“¹⁷²⁷

Ситуацията ескалира допълнително, когато, следвайки (военният министър) Камеке, (началник-щаба) Мотлке също публично изразява подобни настроения. От 1859 г. насам стратегическите съображения на фелдмаршала се основават на убеждението, че само превантивна атака срещу Франция, предприета възможно най-рано и неочаквано, може да „затвори вулкана, който разтърсва Европа от век, с войните и революциите си“.¹⁷²⁸

¹⁷²² Арнолд Карл Георг фон Камеке (1817 – 1893), е пруски генерал. От 1871 до 1873 г. е началник на инженерните войски и крепостите. От 1873 до 1883 г. е пруски военен министър. (б. пр.)

¹⁷²³ BA, NL Hohenlohe, Nr. 1362, Hohenlohe an Bismarck, 21.4.1875, Konzept; die Endfassung ohne den wichtigen Zusatz wurde abgedruckt in: Rogge, Holstein, S.68-70; sie liegt auch in PAAA, IABc83, Bd. 1. Забележително е, че в опита си да опровергават чуждестранни твърдения за германските военни намерения в кризата „войната на видимост“, редакторите на GP (сборникът „Голямата политика“) цитират от Хоенлое само онази част от писмото, която се отнася до съображенията на високопоставени военни офицери, като именно Камеке. GP, Bd. 1, Nr. 189, Anm.*, S.295.

¹⁷²⁴ HStA-M, MAIII, Bd. 2655, Perglas an Ludwig II., Nr. 154/XXIII, 15.4.1875.

¹⁷²⁵ Jeismann, Problem, S. 83-91.

¹⁷²⁶ PAAA, IABi53 secr., Reuß an Bismarck, Nr. 114, Ganz Vertraulich, 22.4.1875, im Auszug ohne diese Passage abgedruckt in: Robohky, Rußland, S. 151-153. Забележително е, че Бисмарк е задраскал параграфа, след като го е прочел, вероятно за да предотврати появата му в копие, предназначено за императора. Това предположение се подкрепя от факта, че инкриминиращата забележка не се появява в непосредствения доклад на Вердер до монарха, който е публикуван само в препис в GP (Голямата политика). GP, Bd. 1, Nr. 170, S. 266f., Werder an Wilhelm I., Nr. 17, 24.4.1875, Abschrift.

¹⁷²⁷ HHStA, PA VIII, Bd. 83, Beustan Andrassy, Nr. 40C, 23.4.1875.

¹⁷²⁸ Moltke, Aufmarschpläne, S.20 u. 25; s.a. Ritter, Staatskunst, S.275, 288-290.

Когато Франция успешно и стабилно напредва във военната си стабилизация и когато във висшите руски военни кръгове, дори у военния министър Милютин, се налага „фикс идеята“ че Русия също може да бъде нападната от Германия „рано или късно“ и че е негов дълг „да защити империята чрез необходими отбранителни мерки“, и планове за преразпределение и дислокация на войските, многократно съобщавани от пролетта насам, се явяват завоалирана заплаха за Германия, Молтке смята, че е дошло времето за профилактичен удар на Запад.¹⁷²⁹

На 30 април 1875 г. той подчертава пред белгийския посланик Нотомб, че Кадровият закон представлява неоспоримо доказателство за френските военни приготовления и налага на Германия задължението да не чака „Quic la France soit prete“ (Когато Франция е готова), а „de la prevenir“ (да бъде изпреварена).¹⁷³⁰

Два дни по-късно Молтке повтаря изключително сериозната си оценка на ситуацията пред Ръсел и я подкрепя с гледната точка на Фридрих Велики, че не държават тръгнала първа, е нарушила мира, а тази, която я е провокирала да се отбранява, е отговорна за войната.¹⁷³¹

Тази заплаха добавя ново измерение към кризата – че Германия ще действа „превантивно“, ако Франция не отстъпи и не спре военните си мерки и внимателно планираните действия, все по-подложени на неочакван външен натиск, всъщност не са насочени пряко към отварянето на храма на Янус. Въпреки, че по принцип не изключва и въоръжения конфликт, Бисмарк иска да го избегне, и се стреми да осигури на Деказ предпазен клапан, като едновременно с това увеличи налягането, за да предотврати я нежелана експлозия.

Още в първата фаза на кризата, свързана вестникарската война, канцлерът се опитва да отклони вниманието на френското правителство към Белгия като потенциален източник на компенсация за анексираните Елзас и Лотарингия. След като ескалира натиска, като го премества от вестникарската към дипломатическата арена, той логично му противодейства незабавно, като подновява предложението за разделянето (на Белгия), на дипломатическия фронт, без да има предвид, че искането за отмяна на Кадровия закон вече е претоварило собствения му вестник.¹⁷³²

Въпреки че предишните стъпки срещу клерикализма в Белгия не постигат желаната реакция от белгийското правителство или от другите европейски правителства, а англичаните вече настояват да се спре размяната на ноти, Бисмарк отново засилва „войната с ноти“ към Брюксел в средата на април, не само за собствен престиж пред непокорната малка държава, но и да разшири пространството си за маневриране в конфликта с Франция. След като на Вилхелмц-расе научават за планирана за 16 април 1875 г. декларация на белгийското правителство относно преговорите между Брюксел и Берлин¹⁷³³, канцлерът, пре-

¹⁷²⁹ PAAA, IABisecr., Reuß an Bismarck, Nr. 120, Geheim, 29.4.1875.

¹⁷³⁰ Dreux, L'ambassade, S.105; s.a. AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd.3, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr.140, Tres Confidentielle, 1.5.1875. Молтке изразява подобна гледна точка и пред Велсесхайм. S. KA-IV, KM Präz. 1875, Nr. 47-4/10, Welsersheimb an Koller, 24.4.1875

¹⁷³¹ PRO, F064, Bd.827, Russell an Derby, Nr. 192, Most Confidential, 2.5.1875, im Auszug in: Taffs, Ambassador, S. 90; Schieder, Friedrich, S. 120-122.

¹⁷³² Woher, Außenpolitik, S. 183.

¹⁷³³ PAAA, IABa49, Bd.2, Perponcher-Sedlnitzky an AA, Tel. Nr. 11, 13.4.1875 mit Marginalie Bismarcks.

небрегва поредната дипломатически прикрита препоръка от Лондон 15 април 1875 г. за прекратяване на натиска.¹⁷³⁴ на Перпонше-Седлницки нареди на германското правителство да изпрати до всички големи сили още едно официално изявление. Това изявление потвърди позицията, че „изключителната ситуация, в която се намира Белгия по силата на привилегията на неутралитета, води и до очакването, че това кралство ще прояви особена грижа за поддържането на добри международни отношения, особено със силите, които гарантират този неутралитет“¹⁷³⁵

Две седмици по-късно Бисмарк изпраща многозначително предупреждение до белгийския посланик чрез държавния секретар Бюлов, „*que Votre Roi doit plus que jamais s'occuper de son armee; la Belgique s'est peut-etre plus tot qu'elle le pense dans le cas de defendre sa neutralite; eile doit avant tout compter sur eile meme*“ (Вашият крал трябва повече от всякога да се грижи за своята армия; Белгия може би ще се наложи да защитава неутралитета си по-рано, отколкото си мисли; тя трябва преди всичко да разчита на себе си).¹⁷³⁶

Докато Нотомб подозира, че този дипломатически ход на канцлера, „интелектуалния син на Фридрих II“, вече е начален залп на превантивен удар срещу Франция, действителната цел на Бисмарк е да изпрати сигнал както до Брюксел, така и до Париж и да избегне войната, ако е възможно. Когато Деказ, с изключително хитър ход в края на април, демонстрира известна готовност да се включи в иниципираното от Германия търсене на „основа за трайно разбирателство“, това вероятно е знак за намеренията на Бисмарк. И когато Тиер, позовавайки се на разговора си с Арним през 1872 г., ясно заявява, че няма абсолютно никаква нужда „да се откъсва чрез война“, стига „Франция да постигне разбирателство с Германия и да получи компенсация за загубената територия“¹⁷³⁷, Бисмарк, очевидно вече предвиждайки успеха на своята тактика, отговаря на това твърдение, без да разкрива открито участието си. В указания до Хохенлое от 30 април 1875 г. той първоначално се стреми да насочи фокуса на всяко потенциално сближаване на интересите към Африка, Леванта, Испания или Италия, преди след това косвено да насочи вниманието на Франция към

¹⁷³⁴ На 14 април 1875 г. Дерби връчва на германския посланик, интерпелацията на лорд Ръсел, в която поставя въпроса дали английското правителство счита размяната на ноти за приключена и дали това заплашва мира. В отговор Бисмарк прикрива, вече взетото си решение за изпращането на новата си нота, заявявайки, че става въпрос само за „мирно и принципно обсъждане, което не е заплаха за мира“. Въпреки изявлението му, за лорд Дерби действията на германския канцлер са изключително съмнително, и връчва нота на Мюнстер от 13.4.1875 г., в която още веднъж изрично посочва изключителното значение на Белгия, за интересите на Англия, и големите опасения на кралицата и принца на Уелс, за германско-белгийските преговори. PAAA, IABa49, Bd.2, Münster an AA, Tel. Nr. 18, 14.4.1875, ebd., Bismarck an Münster, Tel. Nr.29, 14.4.1875, ebd., Münster an Bismarck, Nr. 49, 13.4.1875.

¹⁷³⁵ Perponcher-Sedlnitzky an Aspremont-Lynden, 15.4.1875, in: Kremer-AuenrodelHirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 28, Nr. 5435, S. 326-329, hier S. 328; s. a. PAAA, IABa49, Bd. 2, Bülow, an Hohenlohe, Nr. 283, Schweinitz, Nr. 283, Münster, Nr. 272, Reuß, Nr. 277, 18.4.1875, ebd., Едва на 23 май 1875 г. белгийското правителство най-накрая отстъпва и обявява готовността си да се съобрази с германското искане по делото „Дюшен“. Въпреки че кайзерът е заръчал, да се прекратят всякакви провокации срещу Белгия и многократно иска спиране на размяната на ноти, Бисмарк пренебрегнал заповедта и изпраща окончателен отговор на белгийското правителство на 17 юни 1875 г., изразявайки благодарност за решението им и потвърждавайки позицията си.

¹⁷³⁶ AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd.3, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr.140, Tres Confidentielle, 1.5.1875; s.a. Wolter, Außenpolitik, S. 184.

¹⁷³⁷ AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 3, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr.140, Tres Confidentielle, 1.5.1875.

северния ѝ съсед, като решително отрича експанзионистичните амбиции, приписвани на Франция, срещу Белгия, Люксембург и Холандия.¹⁷³⁸

Осем дни по-късно, след като получава недвусмислено отрицателен отговор от белгийското правителство на последната нота, Бисмарк инструктира Вилхелмщрасе да информира своя посланик в Брюксел, да маяви на кабинета там, че Берлин „ще разгледа в дадения момент въпроса дали отношението на Белгия, отговаря на предварителните условия за нейния неутралитет, във връзка с цялостното ѝ международно положение“, пасаж, който дори Перпонше-Седнишки тълкува, само като „заплаха за бъдещи евентуалности“.¹⁷³⁹

В същото време, според Деказ, Бисмарк кара свой таен агент в Париж да представи предложението, „Можем да се споразумеем, да компенсирате Франция за материалните загуби, понесени от отстъпването на провинциите, чрез разделяне на Белгия между Франция и Нидерландия. Освен това, за да дадем морално удовлетворение на Франция, може да се намери решение на въпроса за Шлезвиг, като върнем на Дания част от херцогството“.¹⁷⁴⁰

Въпреки че агентът повтаря предложението си на 9 и 10 май 1875 г., Деказ запазва пълно мълчание, защото по това време ситуацията вече е обърната решително в негова полза.

5. Краят на кризата: Руско-британската мирна инициатива в Берлин. Въпреки изострената външнополитическа ситуация, причинена от изявленията на германски дипломати и военни лидери за превантивна война, въз основа на дипломатическата кореспонденция, получена в Париж за настроенятия на европейските управляващи домове и кабинети, френското правителство се убеждава през втората половина на април, че страховете, предизвикани в Европа от политиката на Бисмарк, могат да бъдат използвани за постигане на собствените му цели, защото съществуват условия, благоприятстващи противодействие-то.¹⁷⁴¹

¹⁷³⁸ GP, Bd. 1, Nr.167, S.262, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 110, 25.4.1875, PAAA, IABc 83, Bd. 1, Hohenlohe an Bismarck, Nr. 112, 25.4.1875; s. a. Wolter, Außenpolitik, S. 185.

¹⁷³⁹ Aspremont-Lynden an Perponcher-Sedlnitzky, 30.4.1875, in: Kremer-Auenrodel Hirsch (Hg.), Staatsarchiv, Bd. 28, Nr. 5436, S. 329 f., PAAA, IABa49, Bd. 3, Bülow an Perponcher-Sedlnitzky, Nr. 135, 8.5.1875, Perponcher-Sedlnitzky an Bismarck, Nr. 50, 10.5.1875, Bülow an Perponcher-Sedlnitzky, Nr. 144, 13.5.1875. В резултат на англо-руската интервенция в Берлин, Бисмарк побърза да коригира това впечатление за своя посланик, без обаче да го отрича. Той не е имал намерение, на 13 май 1875 г., да заплашва Белгия с война, а само „да внуши на държавниците там, че запазването на предишното им негативно отношение, несъмнено ще намали интереса ни към Белгия“ и ако се появи възможност, „заедно с нашите колеги гаранции, ще разгледаме въпроса доколко позицията, предоставена на Белгия по договора от 1837 г., е съвместима със сегашното ѝ поведение.“

¹⁷⁴⁰ Moltke Hvitfeldt an Rosenorn-Lehn, Nr.21, Confidentielle, 14.5.1875, in: Friis (Hg.), Sporgsmaal, Bd. 3, Nr.1196, S. 365; s.a. Moltke Hvitfeldt an den neuen Außenminister Moltke-Bregentved, Nr.25, Confidentielle, 15.6.1875, in: ebd., Nr. 208, S. 383-388; vgl. Gavard, Diplomate, S. 249; Wtnckler, Bündnispolitik, S. 18f.; den., Russland, S. 214f. До каква степен, тази двойна идея за превантивна война срещу Франция или за сближаване с нея, за сметка на Белгия е узряла в Берлин, става ясно от факта, че началникът на германския генерален щаб вече е включил и двата аспекта в своите военни разсъждения. Вж. меморандума на Молтке от май 1875 г. Den., Aufmarschpläne, S. 52-55; s.a. Rassow, Plan, S. 6.

¹⁷⁴¹ DDF, I, Bd. 1, Nr. 359, S.420, Gontaut-Biron an Decazes, Nr. 28, Confidentielle, 21.4.1875, ebd., Nr.389, S.404f., Gontaut-Biron an Decazes, Tel. Nr.3, 15.4.1875, ebd., Nr. 392, S. 407-412, Gontaut-Biron an Decazes, Nr.27, 17.4.1875, Gontaut-Biron an Decazes, 21.4.1875, in: Dreux, L'ambassade, S.98f., AMAE, CP Autriche, Bd. 514, Harcourt an Decazes, Nr.27, 20.4.1875, Steinbach, Diplomatie, S.90. Льо Фло изразява скритата, продължаваща несигурност на френската дипломация, когато на 23 април 1875 г. изразява голямото си задоволство от постоянно нарастващата хармония между Виена и Санкт Петербург, което Бисмарк наблюдава с „лошо чувство“ – „Ние печелим симпатии, които г-н Бисмарк губи, и това ни дава време – нещо, от което се нуждаем най-много, и не трябва да пропиляваме, защото никога няма да бъдем сигурни, докато не станем отново много силни.“ AMAE, CP Russie, Bd. 250, Le Flö an Decazes, Nr. 21, 23. 4. 1875.

Първо, след периода на изключителна тревожност и несигурност относно оценката на германските планове, сега реалната опасност от германско нападение е изключително ниска. Второ, германските действия срещу Франция, Белгия и Австро-Унгария предизвикат недоверие към Германия в Англия и Русия, поради което френските многократни уверения за мир са приети за доста убедителни от кабинетите във Виена, Санкт Петербург и Лондон.

Гонто-Бирон се опитва от 21 април 1875 г. да убеди Деказ да изпрати демарш до европейските велики сили, особено до Русия, за „заплашителните и несправедливи опасения на Германия“, защото въпреки разговора си с Радовиц, даващ успокоение за момента, бъдещето е силно тревожно.¹⁷⁴²

Деказ веднага се хваща за тази идея, но вместо да се обърне към Санкт Петербург, той се обръща към Лондон чрез Адамс, „най-сериозно разтревожен“ от езика на Радовиц, с дръзкото оправдание, че „Андраши е готов да последва Германия, като отстъпи във всичко, и не вярва в реалната помощ от Русия в момента. Той (Деказ) иска да ни въвлече (Британия) в тази работа. Европа, твърди той, е в навечерието на важни събития, които вече няма да позволят на Англия да продължи политиката си на блестяща изолация, защото и тя рано или късно ще бъде въвлечена във вихъра. Деказ се стреми да подчертае непосредствената заплаха за мира, създавайки впечатлението, че война може да избухне още през август“.¹⁷⁴³

Той посочва потенциално фаталните последици от теорията на Радовиц, като опасност, латентно застрашаваща Европа, и поставя на Адамс решаващия въпрос: „Дали тази теория трябва да бъде призната от света, че когато една държава се страхува от друга държава, която след неопределено време възнамерява да ѝ обяви война, първата е оправдана да нападне превантивно втората веднага? Британският външен министър предупреждава „Според тази теория, никоя държава не е в безопасност и цяла Европа може да е непрекъснато във война. Със сигурност трябва да се изгради защитна стена, която да ограничи подобни претенции, или ще последва наводнение, което ще залее и най-високите скали“.¹⁷⁴⁴

Два дни по-късно Деказ променя привидно колебливата си тактика и придава на офанзивата си общоевропейско измерение. Решаващ фактор за тази промяна са четири депеша, пристигнали в Париж от Берлин, Санкт Петербург и Лондон на 28 и 29 април 1875 г. Те ясно показват, че в Берлин, кризата се счита за „прекратена“, но това не означава, че мирът е възстановен за бъдеще.¹⁷⁴⁵ Те го информират, че не само Горчаков пътува до Берлин за да настоява за мир и умереност, но и Александър II е с него като допълнителен „миротворчески елемент“.¹⁷⁴⁶

Последният тласък за хитроумно замисления отговор на Деказ е даден от Дерби, когато на 27 април 1875 г. разговаря с френския посланик за втори път

¹⁷⁴² DDF, 1, Bd. 1, Nr. 395, S.421, *Gontaut-Biron an Decazes*, Nr. 28, *Confidentielle*, 21.4.1875, AMAE, CP *Allemagne*, Bd. 16, *Gontaut-Biron an Decazes*, Tel. Nr. 2, 23.4.1875, DDF, I, Bd. 1, Nr. 392, S.409, *Gontaut-Biron an Decazes*, Nr. 27, 17.4.1875; vgl. Steinbach, *Diplomatie*, S. 90.

¹⁷⁴³ PRO, F0918 (*Amptill Papers*), Bd. 13, *Adams an Russell, Private*, 27.4.1875.

¹⁷⁴⁴ PRO, F027, Bd. 2107, *Adams an Derby*, Nr. 339, *Most Confidential*, 26.4.1875.

¹⁷⁴⁵ DDF, I, Bd. 1, Nr. 398, S.423, *Gontaut-Biron an Decazes*, Tel., 28.4.1875.

¹⁷⁴⁶ DDF, I, Bd. 1, Nr.393, S.412, *Le Flö an Decazes*, Nr. 19, 20.4.1875.

за Бисмарк и неговия „Кошмар от коалициите“, а след това говори за съюзите, „как първият император (Наполеон Бонапарт) е бил изумен да вижда около себе си, как постоянно подновява действията си срещу него, когато той постоянно ги провокира, като заплашва или оскърбява съседите си.“¹⁷⁴⁷

Така предоставя решаващата улика за правилния подход за успешни действия срещу Бисмарк. На 29 април 1875 г. френският външен министър, вече „в по-спокойно настроение“ изпраща циркуляр до най-важните чуждестранни посолство, допълнена от доклада на Гонто-Бирон за „агресивната теория“ на Радовиц, последната телеграма на посланика и лично, поверително писмо.¹⁷⁴⁸

Основната цел на Деказ е да предупреди европейските кабинети, позовавайки се на идеите за превантивна война, подкрепяни във видните германски кръгове, за опасността от „*Furor Teutonicus*“ (тевтонската лудост), която според него заплашва цяла Едропа. Той се стреми ласкателно да възложи на Русия ролята на защитник и пазител на европейския мир, като едновременно с това убеждава Англия, а сега и Австро-Унгария, да се откажат от предишната си съдържаност.¹⁷⁴⁹

Деказ оправда преувеличеното си изопачаване на положението, като заявява, че руският кабинет „Исках да подчертая значението, което придавах на думите си, и да дам да се разбере от кабинетите във Виена и Лондон, че тяхната предпазливост не е без основание. Защото така, ще ги подтикна да се включат в играта.“¹⁷⁵⁰

В очевидна аналогия с целите си от пролетта на 1874 г., френският държавник не се стреми само да убеди европейските сили в собствените им мирни намерения и германската заплаха, а да ги убеди да проведат съвместен антивоенен демарш в Берлин. Надеждите му са толкова големи, и той смята, че сега може за бъде сключено споразумение от 5-те велики сили, с изключване на Германия, подобно на това сключено през 1872 г. при създаването на съюза на тримата императори, за запазването на мира в Европа.¹⁷⁵¹

Тези високи очаквания обаче са помрачени, когато Хохенлое поверително го информира на 5 май 1875 г. за указанията на Бисмарк, изпратени също и до Ройс, в които канцлерът коригира впечатлението, създадено от докладите на Гонто-Бирон, че Вилхелмцрасе не е загрижена за френските мерки по военната реорганизация.¹⁷⁵² Френският външен министър се опасява, че германското ис-

¹⁷⁴⁷ DDF, I, Bd.1, Nr.396, S. 421, *Le Flö an Decazes*, Nr.21, 23.4.1875, AMAE, CP Angleterre, Bd.768, *Gavard an Decazes*, Nr. 50, 27.4.1875; s.a. *Gavard, Diplomate*, S.239.

¹⁷⁴⁸ GP, Bd. 1, Nr. 169, S.264, *Hohenlohe an Bismarck*, Nr. 114, 29.4.1875, AMAE, CP Russie, Bd.250, *Le Flö an Decazes*, Nr.23, 7.5.1875, DDF, Bd. 1, Nr. 399, S. 123-126, *Decazes an London*, Nr. 46, *Petersburg*, *Wien*, *Den Haag*, *Rom*, *Vatikan*, *Brüssel*, 29.4. 1875, *Decazes an Gontaut-Biron*, 29.4.1875, *im Auszug in: Dreux, L'ambassade*, S. 100-103, *Decazes an Le Flö*, 29.4.1875, *in: ebd.*, S. 125-127.

¹⁷⁴⁹ *Steinbach, Diplomatie*, S. 94-97; *Hillgruber, Wegscheide*, S. 46

¹⁷⁵⁰ *Decazes an Gontaut-Biron*, 29.4.1875, *in: Dreux L'ambassade*, S. 101.

¹⁷⁵¹ *Steinbach, Diplomatie*, S. 96.

¹⁷⁵² GP, Bd. 1, Nr. 171, S. 267-269, *Bülow an Hohenlohe*, Nr. 315, *Vertraulich*, 3.5.1875, *ebd.*, Nr. 172, S.269-271, *Hohenlohe an Bismarck*, Nr.120, *Vertraulich*, 5.5.1875, PAAA, *Botschaft Petersburg*, P. 11/14, *Bülow an Reuß*, Nr.319, *Ganz Vertraulich*, 4.5.1875.

кане за ограничаване на френското превъоръжаване, може да получи одобрението на Александър II, към което се стреми Бисмарк.¹⁷⁵³

Тъй като категорично отхвърля всяко разоръжаване, защото това ще затвърди военното превъзходство на Германия, Деказ разширява досегашната си чисто дипломатическа контраофанзива и във вестниците, за да постигне целта си с бърз последен тласък, преди пристигането на царя. На 6 май 1875 г. лондонският „Таймс“¹⁷⁵⁴, който е ценен от Берлин като вестник с прогермански симпатии, публикува статия, озаглавена „Френската паника“ от своя парижки кореспондент Анри Стефан дьо Биовиц, вдъхновена от Деказ.¹⁷⁵⁵ В нея авторът, „довереник на херцога“, обобщава за пореден път обвиненията срещу германските военни и дипломатически кръгове, целящи превантивен удар, и с оглед на предстоящото посещение на руския монарх в Берлин изразява убеждението си, че само цар Александър II може да сложи край на безпокойството в Европа.

Дали европейските правителства наистина смятат германската политика за толкова заплашителна, че да се обединят за съвместна намеса? Дали Александър II и Горчаков изобщо са готови да приложат мерките, които са предприели?¹⁷⁵⁶

Как може да се оправдае френското доверие, по причини, свързани с държавната политика, или от чувството за конкретна или латентна военна заплаха „един срещу един“?¹⁷⁵⁷

На 18 април 1875 г. руският канцлер, в писмо до посланика в Берлин Убри, отбелязва „разграничителната линия“ между Германия и Русия, заявявайки, „че ще останем добри приятели и истински съюзници, но никога няма да поемем ролята на партньор, ако те (германците) поемат по пътища, които не са наши“.¹⁷⁵⁸

Два дни по-късно той измества тази граница, очевидно имаюки предвид неуспешната мисия на Радовиц, вече в полза на Франция, изразявайки демонстративно разбиране към френския интерес за възвръщане на Елзас-Лотарингия уверявайки френския посланик, че възнамерява да обуздае нетърпението на Берлин.¹⁷⁵⁹

¹⁷⁵³ Decazes an Gontaut-Biron, 8.5.1875, in: Dreux L'ambassade, S. 139-145, DDF, I, Bd. 1, Nr. 402, S. 433-436, Decazes an Gontaut-Biron, Nr. 34 bis, 6.5.1875; Steinbach, Diplomatie, S. 98-101.

¹⁷⁵⁴ PAAA, IAAa 14, Bd. 9, Münster an Bülow, Nr. 196, 14. 12.1874, ebd., IABe 56, Bd. 12, Münster an Bülow, Nr. 51, 13.4.1875. Предвид силното влияние на Холицайн върху „Таймс“ в Париж и върху Бловиц, английският шарже д'афер на Сена, дори смята, че вестникът „е силно повлиян от Бисмарк по отношение на неговата политика“. PRO, F0918 (Amphill Papers), Bd. 13, Adams an Russell, Private, 15.3.1875.

¹⁷⁵⁵ PAAA, IABc 83 secretissima, Bd.1, Wesdehlen an Bismarck, Nr. 122, 8.5.1875, Biowitz, Memoirs, S. 107-109; Daudet, Biowitz; Dreux, L'ambassade,

S. 129-133; Füller, War-scare, S. 211-213; Hanotaux, Historie, Bd. 3, S. 266-269; Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd. 2, S. 157f.; Meine, England, S. 162f.; Sahurov, Russia, S. 41 – 43; Stembach, Diplomatie, S. 77 u. 98f.; Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 230.

¹⁷⁵⁶ PAAA, IABc79, Bd.4, Hohenlohe an Bismarck, Nr.203, 1.12.1874; s.a. BT, Papiers Decazes, Bd. 717 fo 138-141, Decazes an Gorcelle, 19.11.1874. През декември 1874 г. Вилхелмиц успешно лобира пред „Таймс“, да предотврати повишението на журналист, смятан за ултрамонтанист и зависим от Деказ, до главен кореспондент в Париж. Противно на обещанието на вестника да търси независим кандидат, вторият кореспондент, Бловиц, получава поста. PAAA, IAAa 14, Bd. 9, Bülow an Münster, Tel. Nr. 79, 3.12.1874, ebd., Münster an AA, Tel. Nr. 63, 10.12. 1874, ebd., Münster an Bülow, Nr. 196, 14.12.1874.

¹⁷⁵⁷ Gontaut-Biron, Botschafterzeit, S. 476-478.

¹⁷⁵⁸ Gorcakov an Oubril, 18.4.1875, zitiert nach: J'erussalimski, Diplomatie, S. 138, im Original in: ders., Krisis, S. 120; s.a. Wolter, Außenpolitik, S. 186.

¹⁷⁵⁹ DDF, I, Bd. 1, Nr. 393, S.412, Le Flo an Decazes, Nr. 19, 20.4.1875.

Александър II първоначално остава по-резервиран, въпреки че обещава на Льо Фло, че ще действа усмиряващо върху Берлин. Новината, съобщена от Вердер от Берлин на 22 април 1875 г., „очевидно го е задоволрила напълно“ въпреки че военният аташе също приема идеята за легитимността на превантивната война. Царят обаче веднага подкопава тези съображения, като потвърждава, че въпреки мерките си за превъоръжаване, Франция, няма да посмее „да започне война без съюзници“.¹⁷⁶⁰

Докладите, пристигащи в Санкт Петербург през следващите дни, обаче го усъмняват дали думите му са правилно разбрани в Берлин. На 29 април 1875 г. Орлов докладва за план, приписван на Бисмарк и Молтке, който предвижда нахлуване във Франция от германска армия със завладяване на Париж, за да бъде тя сведена до васална държава в дългосрочен план. Докато посланикът смята съществуването на този проект „в съзнанието на Бисмарк“ за сигурно, монархът не е склонен да му повярва.¹⁷⁶¹

На 2 май 1875 г. Убри информира правителството си, че след разговори с Молтке и Бисмарк, Каройи и Нотомб, е на мнение, че дори опасността от война да не е непосредствена, германското мнение за ситуацията на Сена, може да „предизвика безпокойство за бъдещето“.

Граф Хрептович също многократно чува в дворцовите среди по време на престоя си в Берлин, мнението, че Германия ще атакува изненадващо Франция, „преди тя да е подготвена“.¹⁷⁶²

Ден по-късно руският дипломат в Берлин описва ситуацията като сериозна и добавя, „че намесата на императора и неговото правителство е необходима, за да се предотвратят негативните последици“.¹⁷⁶³ Приблизително по същото време, според Александър II, Орлов изпраща телеграма от Париж с тревожен призив: „Бисмарк е на път да започне нова война, но атаката му първо ще бъде срещу Австрия!“¹⁷⁶⁴

Противно на инструкциите си, на 4 май 1875 г., по настояване на руския канцлер, Льо Фло, предава документите, изпратени от Деказ, което Горчаков незабавно довежда до знанието на Александър II.¹⁷⁶⁵

За да направи последен опит да установи истинските германски намерения, преди пътуването си до Берлин, на 5 май 1875 г. руското ръководство извиква Шувалов, който се завръща от Лондон, да им очертае обстановката на Вилхелмщрасе. Посланикът обаче само потвърждава тревожния характер на последните съобщения. Молтке и Бисмарк са твърдо убедени в неизбежността на френско нападение срещу Германия. На въпроса на Шувалов, породен от дълбоко недоверие към Бисмарк, дали Германия възнамерява да се „разправи с Белгия“, за да се обърне след това към Франция за „териториални споразуме-

¹⁷⁶⁰ PAAA, IABi53 secr., *Reuß an Bismarck*, Nr. 114, Ganz Vertraulich, 22.4.1875, im Auszug in: Robolsky, *Rußland*, S. 151-153, secr., *Reuß an Bismarck*, Nr. 114, Ganz Vertraulich, 22.4.1875.

¹⁷⁶¹ Orlov an Gorcakov, 29.4.1875, zitiert nach: Jerussalimski, *Diplomatie*, S. 142, im Original in: ders., *Krizis*, S. 124; s.a. HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrässy, Privat, 28.4.1875.

¹⁷⁶² Oubril an Gorcakov, 2.5.1875, zitiert nach: Jerussalimski, *Diplomatie*, S.143, im Original in: den., *Krizis*, S. 125; s.a. LRO, *Derby Papers*, Loftus an Derby, Private, 12.5.1875.

¹⁷⁶³ Oubril an Gorcakov, Tel., 3.5.1875, zitiert nach: Grunwald, *Alliances*, S. 136.

¹⁷⁶⁴ StA-D, Großherzogliches Haus- und Familienarchiv, D25, Kasten 1, Tagebuch Alexander von Hessen 27.5.1875, abgedruckt in: Scharff, *Bismarck*, S.252.

¹⁷⁶⁵ S. Le Flo an Decazes, Tel., 4.5.1875, im Auszug in: Hanotaux, *Histoire*, Bd. 3, S. 252; DDF, I, Bd. 1, Nr. 404, S. 437-440, Le Flo an Decazes, Nr. 22, *Confidentielle*, 6.5.1875.

ния“, канцлерът дал уклончив отговор, заявявайки, че просто продължава борбата си срещу ултрамонтанизма, но същевременно посочва, че Германия ще трябва да се откаже от гаранцията за белгийски неутралитет, казвайки „Трябва да добавя, че Белгия е едно от фойетата на Интернационала, и като атакувам Белгия, аз атакувам Интернационала.“¹⁷⁶⁶ Освен това канцлерът изразил раздразнението си от нежелано сближаване между Виена и Санкт Петербург и се опасяваше, че това ще доведе до изместване на руското приятелство с Германия“.¹⁷⁶⁷

С тези тревожни доклади и новината, пристига малко след това съобщението, че белгийският крал Леополд II търси руската закрила, опасявайки се от отнашествие.¹⁷⁶⁸ Така Александър II най-накрая достига предела на своите възможности. Постоянното колебание на Бисмарк между уверенията за мир и заплахите за превантивна война му се струват зловещо непрозрачно, а обвиненията му срещу Франция, за напълно абсурдни.¹⁷⁶⁹

Поведението на германския канцлер му напомни за Наполеон I, „който в края на всяка война веднага търсеше претекст, за да започне нова“.¹⁷⁷⁰

Когато военният министър Милютин му представя доклад от началника на Генералния щаб генерал Обручев, в който се издига тезата, поддържана и от Шувалов, че следващата война ще придобие европейски измерения и непредвидиме последствия, Александър II се чувства длъжен да направи категорична и недвусмислена мирна демонстрация, което е обмислял в по-мека форма от дни. Въпреки че не е смятал „да се реши“ на активна намеса, според Льо Фло, той категорично няма да позволи „Прусия безнаказано да нарушава всички закони на цивилизованата война и да хвърля Европа в ужасите на войната, за свое лично удовлетворение.“¹⁷⁷¹

Умелият подход на Деказ постигна желаните ефект в Санкт Петербург. Но как възнамеряват да се държат другите сили, които той поканва на мирен демарш?

Въпреки собствените си виждания за политиката на Бисмарк, която обещава несигурно бъдеще, британското правителство досега остава доста резервирано в официалните си изявления. Новините, пристигащи от Берлин в средата на април, сякаш оправдават тази резервираност. „Нашата военна паника

¹⁷⁶⁶ *Resume des Gesprächs zwischen Suvalov und Bismarck*, 5.5.1875, zitiert nach: Jerussalimski, *Diplomatie*, S. 144, im Original in: ders., *Krizis*, S. 130-132.

¹⁷⁶⁷ *Resume des Gesprächs zwischen Suvalov und Bismarck*, 5.5.1875, zitiert nach: Jerussalimski, *Diplomatie*, S. 145, im Original in: ders., *Krizis*, S. 132.

¹⁷⁶⁸ Orlov an Gorcakov, 8.5.1875, in: Grunwald, *Alliances*, S. 136f.

¹⁷⁶⁹ AMAE, CP Russie, Bd. 250, *Le Flö an Decazes*, Nr. 23, 7.5.1875.

¹⁷⁷⁰ *Tagebuch DA. Miljutins*, 6. 5. 1875, zitiert nach: Jerussalimski, *Diplomatie*, S. 148; vgl. Miljutin, *Dnevnik*, Bd. 1, S. 193f.; s. a. Wittram, *Rußlandpolitik*, S. 267 u. Oubril an Gorcakov, 3. 5. 1875, *Marginalie des Zaren*, in: Jerussalimski, *Diplomatie*, S. 143, u. ders., *Krizis*, S. 128. Александър II използва фразата, която самият Бисмарк е използвал в подобна форма през 1873 г., когато се оплаква от намеренията на Гренвил за германските анексионистки амбиции срещу Холандия: „Англичаните в преценката си за нас правят неверен паралел с Наполеон I, който след всяка успешна война извлича претекст за нови войни“. PAAA, IAAk45, Bd. 1, *Bismarck an Reuß*, Nr. 20, 30. 1.1873. На зет си, принц Александър Хесенски, царят отбелязва, че Бисмарк му напомня „много на Наполеон III, и е също толкова опасен в настроята си, колкото е бил последният френски император.“ StA-D, Großherzogliches Haus- und Familienarchiv, D25, Kasten 1, *Tagebuch Alexander von Hessen*, 27.5.1875, abgedruckt in: Scharff, *Bismarck*, S.253.

¹⁷⁷¹ Jerussalimski, *Diplomatie*, S. 148f.; Miljutin, *Dnevnik*, S. 193f.; HHStA, PA VIII, Bd. 83, *Beust an Andrassy*, Nr. 46B, 12. 5. 1875.

приключи, дори по-рано, отколкото си мислех “, съобщава Ръсел на 17 април 1875 г. „След като създаде желаното впечатление, че Австрия, в съюз с Италия, папата и евентуално Франция, ще се превърне в сериозна опасност за Германия и трябва да бъде внимателно наблюдавана, Бисмарк може да обвини печата, че е извършил всички пакости, и да се оттегли в позиция на наранена невинност. Междувременно се създава и остава впечатлението, че германците са разбрали, че Австрия може да се превърне във враг под папско или френско влияние и те трябва да бъдат държани разделени, със сила, ако е необходимо, което Бисмарк има предвид“.¹⁷⁷²

След разкритията за забележките на Вилхелм I от 15 април 1875 г., Ръсел първоначално се чувства оправдан в мнението си, а новините, разпространяващи се в Берлин за мирната мисия на Вердер, поръчана от царя, също вдъхват чувство на успокоение, но със сигурност хвърлят разкриваща светлина върху напрегнатата атмосфера в Санкт Петербург.¹⁷⁷³ Поради това английският посланик последователно твърди, че Европа в никакъв случай не бива да сваля гарда си. „Перспективата за нова война ме изпълва с ужас и отвращение и ако Бисмарк живее още няколко години, не виждам как може да бъде предотвратена.“ Ако на германците бъде позволено да се управляват сами, „[те] бързо ще се утвърдят в сферата на търговията, промишлеността и науката, но се опасявам, че докато Бисмарк е на власт, трябва да го наблюдаваме с опасения и подозрение, колкото и сърдечни да са отношенията ни с Германия и нейните владетели.“¹⁷⁷⁴ Ръсел все още смята мира за сигурен за текущата година, продължава да вижда в Австро-Унгария, основната цел на германско нападение, но на 27 април 1875 г. научава, че Франция изобщо не е изложена на по-малък риск. Предишния ден Бисмарк недвусмислено заявява на Каройи: „Ако французите [...] продължат подготовката си в сегашния мащаб и намеренията им да атакуват Германия не е под никакво съмнение, очевидното задължение на германското правителство е да поеме инициативата, за да спре войната с енергични мерки.“ След този разговор австроунгарският посланик остана с впечатлението, че канцлерът иска да избегне войната, и да предупреди Франция навреме за последствията от нейното въоръжаване и антигерманските заговори. Той изразява убеждението си, „че ако Франция осъществи превъоръжаването си, както е започнало в момента, принц Бисмарк ще действа поради опасенията си, да изпревари френското нападение, преди тя да е готова през 1877 г., тоест следващата година.“¹⁷⁷⁵

Тези тревожни думи, подобно на размиклите на Дерби, споделени на 12 април 1875 г. относно разговора му с Мюнстер, и изявленията на Молтке, „че ако френското правителство продължи със сегашното си превъоръжаване, то трябва да бъде заставено от Германия да се разоръжи“, Ръсел, подобно на Каройи, продължава да не вярва в непосредствена заплаха от война, разчитайки

¹⁷⁷² DDF, I, Bd.1,Nr.404, S. 439, *Le Flö an Decazes*, Nr. 20, *Confidentielle*, 66. 5.1875, s. a. *die Äußerungen Zominis gegenüber Loftus* in: PRO, FO 65, Bd. 909, *Loftus an Derby*, Nr. 145, 10.5.1875.

¹⁷⁷³ LRO, *Derby Papers*, 16/1/15, *Russell an Derby, Private*, 17.4.1875, PRO, F064, Bd. 826, *Russell an Derby*, Nr. 175, *Confidential*, 19.4.1875; *Taffs, War Scare*, S. 348.

¹⁷⁷⁴ PRO, F064, Bd. 826, *Russell an Derby*, Nr.181, *Confidential*, 26.4.1875; *Taffs, Ambassador*, S. 88.

¹⁷⁷⁵ PRO, F064, Bd. 826, *Russell an Derby*, Nr. 183, *Secret*, 27.4.1875, im Auszug in: *Taffs, Ambassador*, S. 86 f.

вместо това на „общото впечатление, че мирът ще бъде запазен през настоящата година.“¹⁷⁷⁶

За разлика от английския посланик, на 30 април 1875 г. военният аташе вече е изразил мнението си, изолирано сред английската дипломация, че „запазването на мира е изключително съмнително и наистина зависи само от волята на един човек.“¹⁷⁷⁷

Заплахите на Бисмарк, към Леополд II, изявленията на Молтке за превантивната война и твърденията на Бюлов за съществуването на „църковна (католическа) конспирация“ срещу Германия, между Белгия, Италия, Франция и Австро-Унгария, допълнително засилват страховете на английското посолство в Берлин, защото става все по-трудно да разграничат заплахата, тактически изфабрикувана от Берлин, от реалната такава, наистина възприемана там. Следователно, англичаните се опасяват, че германският „превантивен удар“, който смятат за принципно възможен, може да се случи по-рано от очакваното.¹⁷⁷⁸

Подобно впечатление се създава и в английското посолство в Париж, където Адамс, често посещава Деказ и е изчерпателно информиран от него както за докладите на Гонто-Бирон, така и за разговорите си с Хохенлое.¹⁷⁷⁹ Въз основа на тази информация той също смята, че мирът е сигурен в момента.¹⁷⁸⁰ Но също изразява мнението, че „изглежда става все по-опасно за бъдещето.“¹⁷⁸¹ Повтаряйки съображенията на своя началник той вярва, че новата атака на Берлин няма да бъде насочена срещу Париж, а евентуално срещу Виена.¹⁷⁸²

Тези тревожни съобщения от Париж и Берлин, са потвърдени в писмо от конституционния адвокат от Страсбург Гефкен до Морие, за предполагаемия план на Бисмарк, наречен от него „голям преврат“ – да унищожи Белгия и да я раздели между Франция и Холандия, английската политика в онези дни е повлияна от усилията на Бисмарк, неразбрани във Форин Офис, и възприемани като натрапчиви, да влоши англо-руските отношения и да се представи като „ангел на мира“.¹⁷⁸³

¹⁷⁷⁶ PRO, F064, Bd. 826, Russell an Derby, Nr. 184, Most Confidential, 27.4.1875, im Auszug in: Taffs, Ambassador, S. 87f.

¹⁷⁷⁷ PRO, F064, Bd. 827, Walker an Russell, Nr. 33, 30.4.1875, im Auszug in: Taffs, Ambassador, S. 88; dies., War Scare, S.633, Ант.8. Въпреки „силните си симпатии към Германия“, няколко седмици по-късно Уолкър, отново се изказва остро срещу Бисмарк и германския народ, и изразява съжаление, проявявайки почти пророчески способности, за „пропастта, която се отваря между Германия и Англия, някой ден ще ги принуди да застанат един срещу друг. Неиздържаността на нашето недоразумение е, че и двете страни ще сме принудени да влизаме в неестествени съюзи.“ PRO, FO800 (Ponsonby Papers), Nr. 3, Walker an Ponsonby, Private, 8.6.1875, Mikrofilm.

¹⁷⁷⁸ PRO, F064, Bd. 827, Russell an Derby, Nr. 191, Most Confidential, 1. 5.1875, ebd., F010, Bd. 359, Lumley an Derby, Tel., 3.5.1875, ebd., Lumley an Derby, Nr. 106, Most Confidential, 8.5.1875, Russell an Derby, 1.5.1875, in: Lyons, Record, Bd. 2, S. 74; Taffs, War Scare, S. 634, Russell an Derby, Nr. 193, Secret, 4.5.1875, ebd., Russell an Derby, Nr. 194, Most Confidential, 4.5.1875; s. a. Taffs, War Scare, S. 636 f.

¹⁷⁷⁹ S. PRO, FO 27, Bd. 2107, Adams an Derby, Nr. 329, Very Confidential, 23. 4.1875, ebd., Adams an Derby, Nr. 339, Most Confidential, 26.4.1875, ebd., Adams an Derby, Nr. 353, Confidential, 30.4.1875, ebd., Adams an Derby, Nr. 354, Very Confidential, 30.4.1875, ebd., Bd.2108, Adams an Derby, Nr.367, Most Confidential, 4.5.1875, ebd., Adams an Derby, Nr. 370, Most Confidential, 5.5.1875, ebd., Adams an Derby, Nr. 371, Most Confidential, 5.5.1875.

¹⁷⁸⁰ PRO, F0918 (Amphill Papers), Bd. 13, Adams an Russell, Private, 4.5. 1875.

¹⁷⁸¹ PRO, F0918 (Amphill Papers), Bd. 13, Adams an Russell, Private, 27.4.1875.

¹⁷⁸² PRO, F027, Bd. 2108, Adams an Derby, Nr. 360, Most Confidential, 3.5.1875.

¹⁷⁸³ LRO, Derby Papers, 16/1/17, Geffcken an Morier, Private, 27.4.1875, погрешно датирано 27.3.1875 отпечатано в извлечение: Morier, Letters, Bd.2, S.333-335. Аргументът на Винклер, основан на погрешна дата, че Бисмарк е извършил този ход във вестниците още в края на март, трябва да бъде отхвърлен. Съдържанието на писмо-

Още на 3 март 1875 г. английският посланик в Санкт Петербург съобщава за „течение“ в Берлин, „което ще разпалва враждебност в Русия срещу Англия. Бисмарк не желае да вижда никакъв тесен съюз между Русия и Англия и не пропуска никаква възможност да му се противопостави.“¹⁷⁸⁴

Дерби му отговаря с писмо, което далеч надхвърля настоящата ситуация и програмно осветява англо-германските отношения: „Не разбирам причината или смисъла на това: защото английската и германската политика не се различават и Бисмарк винаги заявява желанието си да действа с Англия. Но не мога да се съмнявам в точността на вашето наблюдение: и в края на краищата, германският „милитантизъм“ и английската индустриална свобода не са създадени за постоянно сътрудничество.“¹⁷⁸⁵

Изпитващ дълбокото недоверие към германската политика, очевидно в тези редове, Дерби все още не виждаше нужда да превърне анализа си на опасностите в пряка практическа политика. Това остана непроменено засега, дори след като Ръсел потвърждава гледната точка на Лофтъс, който сега също вярва, че Бисмарк яростно се опитва да предупреди Англия за предполагаемо катастрофалните стремежи на руските държавници, особено на „неблагоразумния, насилствен и амбициозен“ Стремоухов, като същевременно предлага своето „влияние в полза на мира“.

Предвид забележките на Дизраели относно значението на Египет за Англия, Бисмарк твърди, че Стремоухов е посъветвал Горчаков да се противопостави на английските амбиции за Суецкия канал, въпреки че според него Русия няма интереси там, които да противоречат на английските. Ако въпреки това възникнат различия между двете сили относно тази страна, канцлерът заявява: „Ще направя всичко възможно, за да премахна тези различия, защото искам Англия и Русия да са в мир и искам Германия да бъде приятелка и с двете.“ Докато Бисмарк подчертаваше доверието си в царя, той едновременно засилва подозрението си към главния министър на царя. За Горчаков, казва, че се е превърнал в „суетен, амбициозен старец“ и дава основание за безпокойство, защото иска да завърши кариерата си с някакъв „глупав размах“.¹⁷⁸⁶

Бисмарк предупреждава Ръсел да не мрази Шувалов. Този „най-добър човек в Русия заслужава подкрепа от Лондон и Берлин, защото кралица Виктория е още по-впечатлена от него, когато ѝ говорил малко преди заминаването си за Русия „силно осъждайки политика на Бисмарк“. Само няколко дни по-късно германската императрица също се обръща към английския посланик за „незадоволителните отношения“ между Англия и Русия. Тя също не криела неприязънта си към Горчаков, от когото се страхува да не направи „преврат“, нито доверието си в Шувалов, „най-добрият човек, когото Русия притежава“.¹⁷⁸⁷

то на Гефкен също отхвърля тази грешка. Професорът от Страсбург споменава статията в „Пост“, и се позовава на втората германска нота до Белгия от 15.4.1875 г. Цитираната от Гефкен заплаха на „Кьолнски вестник“, че векът видял раждането на Белгия, ще преживее и нейния край, безспорно произхожда от втората половина на април, защото е спомената и от Нотхомб в доклад от 30.4. 1875 г. Winckler, Bündnispolitik, S. 16; ders., Rußland, S. 215; ders., Ausbruch, S. 706f.; AMAE-B, Incident Germano-Belge, Bd. 2, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr. 133, 30.4.1875.

¹⁷⁸⁴ LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 3. 3. 1875; s. a. Weeks, Shuvalov, S. 126.

¹⁷⁸⁵ LRO, Derby Papers, 17/1/9, Derby an Loftus, Private, 8.3.1875, Copy.

¹⁷⁸⁶ Това е напълно вярно! Шувалов и Милютин също го потвърждават. (б. пр.)

¹⁷⁸⁷ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 9.3.1875, im Auszug in: Weeks, Shuvalov, S. 127. Мюнстер също забелязва ентусиазма на Бисмарк по отношение на Шувалов и заявява, че „той го е надценил значи-

Продължаващите мрачни описания на англо-руските отношения продължени от Вилхелм I, се засилват, когато Ръсел и Лофтъс научават, че германското ръководство също е изразило пред Шувалов, „съболезнованията си“ за отношенията между двете велики сили.¹⁷⁸⁸

От гледна точка на Форин Офис, тези предупреждения, като „предсказание Касандра“, изглеждат още по-обезпокоителни, защото се появяват във време, когато става отказ на Великобритания да участва в конференцията в Санкт Петербург, възникват разногласия за ранга на Лейърд в мадридския дипломатически корпус и активизацията на руската политиката в Средна Азия, и в отношенията между английския „кит“ и руската „мечка“ се появяват сериозни търкания. И двете страни без да губят от поглед важността на „добрите взаимоотношения“ показват взаимната си готовност да се върнат към „откровен и приятелски разговор“, особено по Средноазиатския въпрос, „вярвайки, че голяма част от ненужните подозрения, за плод от местните интриги и от преувеличени или неоснователни доклади, които трябва да се елеминират, за да се разбере истината“.¹⁷⁸⁹

Първата крачка е на 12 март 1875 г., когато за пръв път от дълго време, се разговаря открито и безрезервно за този ключов аспект на двустранните отношения. След това руският посланик се сбогува с думите, че ще напусне Англия за един месец, „и се е уверил, че при завръщането си в Лондон“, казва Шувалов на Ръсел в Берлин, „ще бъде носител на най-искрените уверения в приятелство, разменени някога между Русия и Англия“¹⁷⁹⁰

Горчаков подчертава пред Лофтъс желанието на руското правителство за възможно най-добро разбирателство с Англия и потвърждава, че Русия не планира никакво териториално разширение в Азия и че за нападението срещу Индия е „абсурдно“ дори да се помисли.¹⁷⁹¹ Изявленията на Шувалов в Лондон създават впечатлението, че въпреки всички мрачни прогнози на германското правителство, руският кабинет наистина е заинтересован от премахването на тлеещите проблеми.¹⁷⁹²

Това мнение се подсилва, когато Лофтъс докладва за добрия прием на Шувалов в Петербург, и за уверението му, че при завръщането си ще бъде снабден с писмено съобщение от правителството си, „което да установи пълно разбирателство и доверие между двете правителства по въпроса за Средна Азия“.¹⁷⁹³

След тези обещаващи изявления на руски държавници, Дерби се отнеса към германските предупреждения с изключителна предпазливост. От самото начало той възприема думите на Бисмарк за неправдоподобни, защото не се

телно“. ebd., Russell an Derby, Private, 3.4.1875, RA, 150, Nr.41, Ponsonby an Derby, 16.3.1875, maschinenschriftliche Kopie. LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 12.3.1875,

¹⁷⁸⁸ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 21.3.1875; Hohenlohe, Denkwürdigkeiten, Bd. 2, S. 152, Journal 21.3.1875, LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 18.3.1875; s.a. ebd., 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 31.3.1875; Weeks, Shuvalov, S.126.

¹⁷⁸⁹ PRO, F065, Bd. 926, Derby an Loftus, Nr.65, Draft, 19.3.1875.

¹⁷⁹⁰ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 18.3.1875.

¹⁷⁹¹ LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 17.3. 1875; s.a. Loftus, Reminiscences, Bd.2, S. 127f.

¹⁷⁹² PRO, F065, Bd. 927, Loftus an Derby, Nr.103, Confidential, 30.3. 1875.

¹⁷⁹³ LRO, Derby Papers, 16/1/15, Russell an Derby, Private, 18.3.1875, HHStA, PAX, Bd. 67, Langenau an Andrassy, Nr.22, 23.3.1875, PRO, F065, Bd.927, Loftus an Derby, Nr.103, Confidential, 30.3.1875; s.a. Loftus, Reminiscences, Bd. 2, S. 129f.

съмнява, че канцлерът се възползва от „проблемите“ около Египет единствено за свои собствени цели. Освен това, той не може да повярва, че Горчаков ще използва този въпрос, „за да си създаде врагове“.¹⁷⁹⁴

Накрая, самият Дерби не вижда непосредствена причина за заплитане в руското настъпление в Средна Азия, тъй като според то ще спре поради „увеличените разходи и проблемите с администрацията“. „Дипломатията никога няма да го направи“¹⁷⁹⁵ Министърът обаче смята, че разказът на Бисмарк не бива да бъде напълно пренебрегван, тъй като на Шувалов все още не може да се има пълно доверие.¹⁷⁹⁶ Постепенно се затвърждава мнението, че доводите на германското правителство целят само „да предотвратят доброто разбирателство между руското и нашето правителство.“¹⁷⁹⁷

Кралицата също многократно говори с Дерби през тези дни за „ненавистта, която според нея съществува към нас сред висшите и официалните кръгове в Берлин.“¹⁷⁹⁸ А Ръсел, който в Лондон е смятан за „отлично запознат“ с политиката на Бисмарк, прави следното заключение, наблюдавайки „голяма ревност към нашата близост и симпатии с Франция. Не бих се чудил, ако Бисмарк се опитва да ни отчужди от Русия, за да предотврати това, от което Берлин много се страхува, а именно: френско-руски съюз, подкрепен от Англия.“¹⁷⁹⁹

През месец април всички останали съмнения за намеренията на германския канцлер изчезват, тъй като изявленията му все повече противоречат на новините от Санкт Петербург. От една страна, английското посолство в руската столица получава съобщения, че великият княз Михаил, главнокомандващ на руската кавказка армия¹⁸⁰⁰, е предложил на правителството си анексирането на Северна Персия, за да се обединят закаспийските и закавказките владения, като анексирането на Мерв остава на заден план, но Херат и подсъзнателно Индия все още са под заплахата.¹⁸⁰¹

От друга страна обаче царят незабавно спира изпълнението на тези планове и ограничава всички действия в Закаспийския регион през 1875 г., за да предотврати всякакво нарушаване на добрите отношения с Англия.¹⁸⁰²

Лофтъс, първоначално е скептичен към руските уверения, и твърди, че императорският указ не е отхвърлил напълно идеите и предложенията на великия княз и препоръча на правителството си, че въпреки приятелските си отношения с Русия, то трябва абсолютно да запази пълната си свобода на действие по Средноазиатския въпрос, за да гарантира сигурността на Индия, след

¹⁷⁹⁴ LRO, *Derby Papers*, 17/1/6, *Derby an Russell, Private*, 15.3.1875, *Copy*; s.a. *Weeks, Shuvalov*, S. 128.

¹⁷⁹⁵ LRO, *Derby Papers*, 17/1/9, *Derby an Loftus, Private*, 23.3.1875, *Copy*.

¹⁷⁹⁶ LRO, *Derby Papers*, 17/1/9, *Derby an Loftus, Private*, 8.3.1875, *Copy*, *ebd.*, 16/1/15, *Russell an Derby, Private*, 18.3.1875, *Weeks, Shuvalov*, S. 129.

¹⁷⁹⁷ LRO, *Derby Papers*, 17/1/6, *Derby an Russell, Private*, 17.3.1875, *Copy*. Дерби казва на Ръсел да благодари на Бисмарк за предупрежденията му относно Русия; „ако те са искрени, той заслужава благодарност; ако не са, колкото повече изглежда, че му вярваме, толкова по-ясно ще виждаме играта му.“ *Weeks, Shuvalov*, S. 126-128.

¹⁷⁹⁸ LRO, *Derby Papers*, 17/1/6, *Derby an Russell, Private*, 22.3.1875, *Copy*.

¹⁷⁹⁹ *Derby an Ponsonby*, 13.1.1875, in: *Buckle (Hg.)*, *Letters*, Bd. 2, S.307.

¹⁸⁰⁰ PRO, F0519 (*Cowley Papers*), Bd. 278, *Wellesley an Loftus*, Nr.19, *Most Secret*, 26.3.1875, *ebd.*, *Großfürst Michael an Miljutin*, 6.3.1875, *Übersetzung*, *ebd.*, F065, Bd.927, *Loftus an Derby*, Nr.99, *Most Secret*, 29.3.1875.

¹⁸⁰¹ LRO, *Derby Papers*, 16/1/15, *Russell an Derby, Private*, 3.4.1875.

¹⁸⁰² PRO, F0519 (*Cowley Papers*), Bd. 278, *Wellesley an Loftus*, Nr.23, *Secret*, 10.4.1875, *ebd.*, *Miljutin an Großfürst Michael*, Nr. 6, 21.3.1875, *Übersetzung*, *ebd.*, F065, Bd. 927, *Loftus an Derby*, Nr. 123, *Secret*, 14.4.1875, PRO, F0519 (*Cowley Papers*), Bd.278, *Miljutin an Großfürst Michael*, Nr.10, 15.4.1875, *Übersetzung*, s. a. *ebd.*, *Wellesley an Loftus*, Nr. 28, *Secret*, 19.4.1875.

това той изглеждал убеден в най-добрите намерения на царя и затова в края на април, обявява Шувалов за „носител на най-задоволително разбирателство по Средноазиатския въпрос“.¹⁸⁰³

При сегашните обстоятелства, Германия прави пореден опит да противодейства на нарастващата хармония между двете велики сили.

Докладите на Ройс редовно информират Бисмарк за усилията на Шувалов за подобряване на англо-руските отношения и благоприятни перспективи за успех.¹⁸⁰⁴

На 10 април 1875 г. посланикът обявява първия видим резултат от англо-руското сближаване, след като руският съвет на министрите оттегля подкрепата си за проекта за персийска железница на Фалкенхаген по финансови причини, като така разрешава един от спорните въпроси от пролетта.¹⁸⁰⁵

В същото време германското правителство получава „напълно поверителни сведения“ от „надежден и известен английски източник“, че руският канцлер е предупредил английския външен министър „да не се обвързва твърдетясно с германската политика. Това по същество е погрешна и съмнителна политика“.¹⁸⁰⁶ Няколко дни по-късно Ройс съобщава за резултатите от руския коронен съвет от 12 април 1875 г., на който Александър II решително се противопоставя на плановете на великия княз Михаил и се изказва в подкрепа на споразумението с Англия, насърчавано от Шувалов, Бисмарк вижда очевидното желание за разбирателство между Нева и Темза и очевидните им антигермански наклонности, и смята, че моментът е узрял за друг разрушителен ход.

На 21 април 1875 г. като усърден ученик на своя учител, Радовиц заявява пред Ръсел, в пълно противоречие със собствените си доклади от Санкт Петербург и информацията, достъпна в Берлин, че „той е установил, че император Александър иска аргументи срещу руската партия, която го подтиква да разшири владенията си в Средна Азия, за да избегне спора с Англия“.

Докато Горчаков е единствено зает със себе си и напълно безразличен към този въпрос, Стремоухов е показал враждебност към Англия. Противно на собственото си мнение, директорът на Азиатския департамент настоява, „твърдейки, че Русия има интереси в Египет, и в Средна Азия, които тя трябва да пази и защитава, дори с риск от спор с Англия“. Радовиц стига дотам с напълно неоснователните си твърдения, излагайки тезата, че за разлика от него, Бисмарк вече е смятал разрива между Англия и Русия за „неизбежен“ и следователно ще се върне в Берлин от престоя си в провинцията в средата на май по повод посещението на царя, за да обсъди този въпрос с монарха.¹⁸⁰⁷

¹⁸⁰³ PRO, F0519 (Cowley Papers), Bd. 278, Wellesley an Loftus, Nr. 23, Secret, 10.4.1875, ebd., Miljutin an Großfürst Michael, Nr. 6, 21.3.1875, Übersetzung, ebd., F065, Bd. 927, Loftus an Derby, Nr. 123, Secret, 14.4.1875, Miljutin an Großfürst Michael, Nr.10, 15.4.1875, Übersetzung, s. a. ebd., Wellesley an Loftus, Nr. 28, Secret, 19.4.1875, Loftus an Derby, Nr. 123, Secret, 14.4.1875, Loftus an Derby, Nr. 103, Confidential, 30.3.1875; s.a. ebd., Derby an Loftus, Nr. 94, Draft, 10.4.1875; Loftus, Reminiscences, Bd. 2, S. 130f.

¹⁸⁰⁴ PRO, F065, Bd. 927, Loftus an Derby, Nr.134, Most Secret, 27.4.1875, LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 29.4.1875.

¹⁸⁰⁵ PRO, F0918 (Amptill Papers), Bd. 50, Loftus an Russell, Private, 28.4.1875.

¹⁸⁰⁶ PAAA, Botschaft Petersburg, P.11/14, Reuß an Bismarck, Nr.92,2.4.1875, ebd., P.4, Reuß an Bismarck, Nr.96, Vertraulich, 8.4.1875; s.a. ebd., Botschaft London, Bd.116, Bülow an Münster, Nr.271, 18.4.1875.

¹⁸⁰⁷ PAAA, Botschaft Petersburg, P.4, Reuß an Bismarck, Nr.100, 10.4.1875, s.a. ebd., Reuß an Bismarck, Nr.103, 16.4.1875y Wegner-Korfes, Kampf, S.85.

Дерби остава предпазлив след получаването на тези съобщения. Въпреки че не одобрява политиката на Бисмарк, защото тя създава впечатлението, че Германия „бързо наследява мястото, което Франция заемаше при Наполеон I, превръщайки се в- обект на всеобщо опасение и подозрение“, той за пръв път изразява мнението, че Шувалов е „истински приятел“ на Англия, искрено заинтересован за подобряване на двустранните отношения между двете сили.¹⁸⁰⁸

Но английският външен министър засега не вижда нужда да предприема действия, нито самостоятелно, нито съвместно с други сили, за да окаже натиск за мир в Берлин.

На 21 април 1875 г. Дизраели се обявява против съвместно действие на европейските сили в подкрепа на Франция в кризата.¹⁸⁰⁹

От края на април и началото на май, за разлика от него, Лофтърс и Морие се опитват съответно да убедят правителствата където са акредитирани, да заемат по-активна позиция. На 29 април 1875 г. английският посланик в Санкт Петербург подчертава в писмо до външния министър, че настоящият момент е подходящ „за укрепване на отношенията ни с Русия чрез по-чести дискусии за текущи събития в Европа“.¹⁸¹⁰

Лофтърс очевидно вижда Германия, като подходяща насока за това англо-руско разбирателство, защото дори и да не вярва в неизбежността на война, той отбелязва със задоволство, че Бисмарк, с опита си да посее недоверие между Лондон и Санкт Петербург и същевременно да предложи своите „добри услуги“, всъщност вреди на собствената си политика към Русия, както и със стремежа си „да алармира Европа за своите собствени цели“.¹⁸¹¹

Александър II и Горчаков изразяват голямо раздразнение от германския канцлер след разговорите си с Лео Фло и са решени да предупредят император Вилхелм за опасността, на която Бисмарк излага мира в Европа и безопасността на Германия.¹⁸¹²

Съображенията на Лофтърс съвпадат с тези на Морие. След блестящ анализ на външната политика на Бисмарк през последните дванадесет месеца, английският посланик заключава в писмо до Дерби от 25 април 1875 г., че според германския канцлер, руското настъпление в Средна Азия и съпътстващата го заплаха за британска Индия, ще изкушат Англия скоро да се откаже от безполезния си плацдарм в Константинопол, за да се смекчат последиците от загубата на английската противотежест на руските Балкански интереси.¹⁸¹³

За да избегне произтичащата от това опасност от бързо възобновяване на Източния въпрос и впоследствие война на два фронта, Бисмарк се стреми да отклони вниманието на Русия към Азия, като едновременно с това да влоши англо-руските отношения. Германският канцлер дори се подготвя за война чрез „коалиция между Русия и Германия срещу Австрия“, защото е очевидно, „че ако Бисмарк сериозно обмисля военни действия, той се нуждае Русия да е с

¹⁸⁰⁸ LRO, Derby Papers, 17/1/6, Derby an Russell, Private, 20. 4. 1875, Copy, 26.4.1875, Copy.

¹⁸⁰⁹ Meine, England, S. 159.

¹⁸¹⁰ LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 29.4.1875.

¹⁸¹¹ PRO, F0918 (Amptill Papers), Bd. 50, Loftus an Russell, Private, 28.4.1875.

¹⁸¹² LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 29.4.1875; s.a. PRO, F065, Bd. 908, Loftus an Derby, Nr.139, Most Confidential, 28.4.1875.

¹⁸¹³ LRO, Derby Papers, 16/1/17, Morier an Derby, Private, 25.4.1875. RA, 150, Nr.60; Morier, Memoirs, Bd. 2, S. 356-361.

него, а не срещу него“.¹⁸¹⁴ Въпреки че Морие няма големи съмнения относно твърдото намерение на Бисмарк „да предизвика нова война с Франция“, в този момент, въпреки тревожните писма на Гефкен и поради честите си контакти с престолонаследника Фридрих Вилхелм, той не е абсолютно убеден, че Бисмарк има реален военен план.¹⁸¹⁵ Посланикът обаче предупреждава, че ако канцлерът наистина смята, „необходимостта от втора война за неговото спокойствие, е по-вероятно да я желае сега, отколкото по-късно.“¹⁸¹⁶

Морие дълбоко се надява, „че Англия ще се събуди за ролята, която е изключително подходяща да играе – ролята на активен миротворец в Европа“, но много добре осъзнава за трудностите на тази роля и сега смята за препоръчително да установи „добро чувство“ към Русия, защото английския „кит“ и руската „мечка“ са онези сили, „които са в най-добра позиция да действат като слонове, за да успокоят ядосаният гигантски померански козел“. Според него вече не е достатъчно, за да се осуетят германските планове, просто да се внуши на Берлин, „че Англия и Русия са променили отношението си, установявайки че померанския гигант за най-опасния човек в Европа в момента“. Морие се надява, че Лондон и Санкт Петербург „могат да се споразумеят за малко съвместно „намръщване“ при всяка нова екстравагантност“ на Бисмарк.¹⁸¹⁷

Английският външен министър обаче остава невъзмутим от тези препоръки. Въз основа на информацията си той все още не вярва в непосредствена военна заплаха, въпреки че е напълно наясно, че бъдещето не предлага много надежди за „мир и спокойствие“.¹⁸¹⁸

От докладите на Ръсел, потвърждаващите съобщения от други дипломати и проникателните изявления на австроунгарския посланик, действащ по собствена инициатива, колебаейки се външният министър, в края на април придобива впечатлението, „че в края на краищата, последната идея на Бисмарк е война (евентуално за 1876 г., а не през 1875 г.) срещу Австрия и че протестът срещу френското въоръжаване е само сляп отвличащ маньовър“.¹⁸¹⁹

Германските реакции на срещата във Венеция, и вече получената информация за мисията на Радовиц и германски предложения към Русия, го карат да се колебае, дали страховете на Деказ за германското превъоръжаване са оправдани. Но смята, че Русия ще наблюдава всяко ново германско териториално разширение с изключително недоволство и „това е влияние, което може би не отчитаме в достатъчна степен в нашите изчисления.“ Дерби не спира да ръзсъждава върху въпроса, защо на Германия са необходими девет години, за да осъзнае, че събитията от 1866 г. „са засилили способността на Австрия да действа свободно и независимо. Примирението с Италия довършва започнато с вой-

¹⁸¹⁴ LRO, Derby Papers, 16/1/17, Morier an Derby, Private and Confidential, 29.10.1874.

¹⁸¹⁵ Moner, Memoirs, S. 335-355, LRO, Derby Papers, 16/1/17, Morier an Derby, Private and Confidential, 1.5.1875.

¹⁸¹⁶ PRO, FO800 (Ponsonby Papers), Nr. 3, Morier an Ponsonby, Private, 30.5.1875, Mikrofilm.

¹⁸¹⁷ PRO, F0918 (Amptill Papers), Bd. 55, Morier an Russell, Private, 7.5.1875, LRO, Derby Papers, 16/1/17, Morier an Derby, Private and Confidential, 1.5.1875.

¹⁸¹⁸ LRO, Derby Papers, 17/1/8, Derby an Morier, Private, 19.4.1875, Copy.

¹⁸¹⁹ LRO, Derby Papers, 16/1/5, Buchanan an Derby, Private, 22.4.1875, Beust; LRO, Derby Papers, 17/1/6, Derby an Russell, Private, 26. 4.1875, Copy, ebd., 17/1/4, Derby an Adams, Private, 28.4.1875, Copy, LRO, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Adams, Private, 27.4.1875, Copy.

ната от 1866 г. Не са ли предвидени тези събития, и могла ли да бъдат пренебрегнати?“¹⁸²⁰

В Лондон пристигат обезпокояващи новини, за германската заплаха от превантивна война, и въпреки френските страхове, Дерби поддържа своята линия през следващите дни. Той смята тревогата за вече отшумяла и изглеждаше спокоен от твърдото убеждение, че „скандалната несправедливост, да се започне война с Франция, защото тя не иска да се разоръжи, и ще произведе обратен ефект. Подобно на това което се случи с Наполеон Бонапарт, когато започна да показва истинския си характер и цели“.

Дерби възлага големи надежди на появата на Александър II в Берлин, защото в руските интереси не се вписва „Франция да бъде унищожена, а Германия да с тане всемогъща“.¹⁸²¹

Британският външен министър стига до тези изводи от докладите на Лофтърс, който още на 3 март 1875 г. категорично го е уверява, че има две неща, които царят никога няма да позволи: 1. Всякаква агресия от страна на Германия срещу германските провинции на Австрия. 2. Никаква умишлена атака от страна на Германия срещу Франция с цел тя да бъде осакатена и доведена до пълно унижение. Следователно император Александър може да бъде считан за арбитър и пазител на мира в Европа.“¹⁸²²

Отношението на Дерби в тази изключително напрегната атмосфера едва ли може да бъде адекватно обяснено с преписваната му „неспособност да взема решения“ 339. По-скоро той слудвя онази максима на английската световна политика, която съпругата му толкова уместно описва няколко седмици по-късно с думите: „Нека чужденците се бият – няма да ни наранят.“¹⁸²³

Докато външният министър предпочита да използва изцяло на действията на царя, Дизраели и кралица Виктория възнамеряват да не оставят задачата за поддържането на мира единствено на Александър II. Кралицата е особено дълбоко обезпокоена от „диктаторския и обиден език“ на Бисмарк срещу Белгия и германските заплахи за превантивна война срещу Франция и, според по-късния разказ на Ръсел, е под влиянието на „сърцераздирателен апел“ от императрица Августа, която, обзета от страх от войнствените амбиции на „ужасните ни генерали“, уж я умолява по това време: „Можете ако искате, в името на Бога, да ни спасите!“¹⁸²⁴

На 5 май 1875 г. кралицата информирала Дерби, че от отговорност към Бога и народа смята за необходимо „Англия, Русия и Австрия да настояват за поддържането на мира и предотвратяването на такова страшно бедствие като войната, в което можем да бъдем въвлечени“.¹⁸²⁵

¹⁸²⁰ LRO, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Adams, Private, 28.4.1875, Copy.

¹⁸²¹ Derby an Russell, 3.5.1875, in: Lyons, Record, Bd.2, S.75; s.a. Buckle, Disraeli, Bd. 5, S.421, Derby an Queen, 5.5.1875, in: Buckle (Hg.), Letters, Bd.2, S.389-391, LRO, Derby Papers, 17/1/8, Derby an Morier, Private, 3.5.1875, Copy.

¹⁸²² LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus anDerby, Private, 3.3.1875.

¹⁸²³ Hayes, Century, S. 126, Lady Derby an Morier, 13.6.1875, zitiert nach: Hildebrand, Großbritannien, S. 43.

¹⁸²⁴ Tagebuch Queen Victorias, 6.5.1875, in: Buckle (Hg.), Letten, Bd.2, S.391. PRO, F0918 (Ampthill Papers), Bd. 80, Меморандум относно очакваната война през 1875 г., от 13 юни 1887 г. Тук са обобщени впечатленията на Артър Ръсел за разговорите му с брат му Одо по време на посещението в Потсдам през 1876 г. Hildebrand, Großbritannien, S.46, Anm. 99.

¹⁸²⁵ BL-O, Hughenden Papers, B/XIX/B/259, Queen Victoria an Disraeli, Private, 5. 5.1875. Страхът на кралицата стига дотам, че обвинява германския посланик, който по това време отсъства по болест, че се е преструвал. RA, 1 50, Nr. 81, Ponsonby an Derby, 8.5.1875, Copy, s. a. ebd., Nr. 80, Ponsonby an Derby, Tel., 8.5.1875, Copy, ebd.,

На среща с Дизраели по-късно същия ден, кралицата допълнително предлага да се включи и Италия в съвместните действия. Тя представя план за директно обръщение към царя и изпращане на лорд Коули в Берлин като специален пратеник, за да се придаде още по-голяма тежест на инициативата.

За разлика от Дерби, министър-председателят вижда в тази ситуация, изпълнението на предизборното си обещание от февруари 1874 г., за имперска консолидация, и да „покаже влияние във външните работи, издигайки се в очите на собствената си нация“, но също така и да влоши, неодобряваното от него германо-руско приятелство. Той е съгласен с кралицата относно оценката на Бисмарк, който според него все повече прилича на Наполеон I, стремящ се към хегемония в Европа, „срещу когото цяла Европа трябваше да се съюзи“. За разлика от кралицата обаче, Дизраели предпочита „съюз с Русия“, но се съгласява с нея незабавно да се консултира с Дерби, за да обсъди необходимите стъпки. На следващия ден „Таймс“ публикува известната си статия „Warscare“ (Заплахата от война) и министър-председателят се изказва пред колегите си в правителството, за необходимостта от „някакви съгласувани действия за запазването на мира в Европа“. За пореден път той подчерта важността на постигането на споразумение със Санкт Петербург, но като отстъпка към желанията на кралицата, допълнително предлага и другите сили Австрия и Италия „да бъдат поканени да се присъединят“.¹⁸²⁶

На 7 май 1875 г. Дерби и Дизраели отново се опитват да координират мерките на правителството. За пореден път става ясно, че външният министър действа колебливо, докато ръководителят на правителството иска бързо да приложи действията, които препоръчва. Докато Дерби отлага окончателното решение едва след разговор със Шувалов, за да получи надеждна информация за планирания курс на действие на Александър II и преговорите в Санкт Петербург по Средноазиатския въпрос, Дизраели е решен да не оставя времето неизползвано. Съществуващата картина на руската политика му е достатъчна, и той сега надделява с плана да се въздържа от изпращането на Коули, а вместо това незабавно да телеграфира на Ръсел, „обръщайки внимание към критичната ситуация и възможността за избор; че той трябва да се допита до руския император за желателността на някакво общо разбирателство за осигуряване на мира в Европа; изслед срещата със Шувалов „ще ви телеграфираме отново по-точно.“¹⁸²⁷ Дватама министри обаче не постигат съгласие относно писмото до царя, което кралицата е замислила, защото Дерби, за разлика от Дизраели, го отхвърля и вместо това препоръчва писмо до германския император.¹⁸²⁸

Информирана от правителствения глава за резултатите от тези консултации, кралица Виктория незабавно се съгласява с тях обещава да пише и до двамата владетели, ако това е необходимо.¹⁸²⁹

Nr.90, *Derby an Ponsonby*, Tel., 8.5.1875, *ebd.*, H42, Nr.42, *Queen an Ponsonby*, 8.5.1875, BA, NL Bismarck, B23, Bülow an Herbert von Bismarck, Privat, 18. 5.1875.

¹⁸²⁶ Disraeli an Derby, 6.5.1875, in Auszug in: Buckle, Disraeli, Bd. 5, S. 422.

¹⁸²⁷ BL-O, *Hughenden Papers*, B/XX/S/1117, *Derby an Disraeli*, Private, May 18.

¹⁸²⁸ Disraeli an Queen Victoria, 7.5.1875, in: Buckle (Hg.), *Letters*, Bd.2, S.392; s.a. RA,150, Nr.79, *Ponsonby an Queen*, 7.5.1875.

¹⁸²⁹ BL-O, *Hughenden Papers*, B/XIX/B/261, *Queen Victoria an Disraeli*, Private, 7.5.1875.

Решаващо влияние върху последвалите действия на британското правителство през тези трескави дни оказва писмо от Ръсел от 6 май 1875 г., което два дни по-късно информира министрите, че по време на преминаването си през Берлин, Шувалов е донесъл много желани новини за двустранните отношения и в обстановката на преобладаващите слухове за война, е изключително добре дошло съобщението, „че императорът на Русия ще настоява за поддържане на мира в Европа дори с цената на разрыв с Германия и разчита на подкрепата на Австрия в това отношение“.

Посланикът обаче предупреждава, припомняйки пълната непредсказуемост на германския канцлер, за непредвидимите последици, които този „унизителен удар“ ще предизвика; „не бива да се изненадваме, ако той (Бисмарк) ускори избухването, което трябва да предотвратим“.¹⁸³⁰

Дизраели вижда в съдържанието на това писмо само потвърждение на мнението си за необходимостта от британско участие в мирната инициатива в Берлин. Писмото „ме кара да съм само по-нетърпелив да следвам курса, който обмисляхме вчера“, пише той до Дерби, след като прочита доклада. Министър-председателят смята, че трябва да обсъди пред неговите колеги от правителството, новините съобщени от руския посланик, който междувременно е пристигнал в Лондон, и след това да реши естеството и съдържанието на телеграмата до Ръсел.¹⁸³¹ Но Дерби с одобрението на Дизраели, не иска сам да инициира срещата, разговорът първоначално не се състоял. Въз основа на новините от Ръсел, министрите решават на 8.5.1875 г., да изпълни плана от предишния ден и да изпратят планираната телеграма до Берлин, защото този курс на действие, както по-късно подчертава Дерби, „не включва никакъв риск и не струва никакви проблеми, като същевременно създава впечатлението, че сме помогнали“.¹⁸³²

Дизраели отбелязва, при предаването на заповедта на кралицата, че по-подробни инструкции за посланика в германската столица, ще последват, „ако това е оправдано и необходимо“, но засега те не са уместни, защото въпреки докладите на Ръсел и Лофтъс за замислените руски действия в Берлин, е „изключително трудно да се реагира на обстоятелствата, без лична среща с граф Шувалов“.¹⁸³³

Дерби приема аргументите на Дизраели, и също се убеждава все повече, че кризата е „реална и сериозна“.¹⁸³⁴

Следователно, в същия ден, той посочва на кралицата важността „инструкцията до лорд Одо (Ръсел) да бъде изпратена незабавно“.¹⁸³⁵

Понсънби дешифрира и препраща шифрованата молба, която е получил същата вечер, до монарха едва късно през нощта на 8 май 1875 г. и следовател-

¹⁸³⁰ RA, 150, Nr.75, Russell an Derby, Private, 6.5.1875, Copy, im Auszug in: Lyons, Record, Bd. 2, S. 76. С препратка към думите на Бисмарк от 18 март 1875 г., както и към мисията на Радовиц, Шувалов добавя, че германският канцлер ще направи различни предложения на Горчаков „в замяна на руско сътрудничество или неутралитет“. Russell an Derby, 8.5.1875, in: ebd., S.78.

¹⁸³¹ Disraeli an Derby, 8.5.1875, im Auszug in: Buckle, Disraeli, Bd. 5, S. 422. RA, I 50, Nr. 84, Disraeli an Queen Victoria, 8.5.1875, Disraeli an Derby, 8.5.1875, im Auszug in: Buckle, Disraeli, Bd. 5, S. 422.

¹⁸³² Derby an Disraeli, 20.5.1875, in: Buckle, Disraeli, Bd. 5, S. 424; im gleichen Tenor PRO, F0918 (Ampthill Papers), Bd. 50, Loftus an Russell, Private, 12.5.1875.

¹⁸³³ RA, 150, Nr. 82, Disraeli an Queen Victoria, 8.5.1875, im Auszug in: Buckle (Hg.), Letters, Bd.2, S.393

¹⁸³⁴ LRO, Derby Papers, 17/1/8, Derby an Morier, Private, 10.5.1875, Copy.

¹⁸³⁵ RA, 150, Nr.89, Derby an Ponsonby, Tel., 8.5.1875.

но не получава отговор, английското правителство, със съгласието на кралицата, телеграфира инструкцията си до Ръсел в Берлин едва рано сутринта на 9 май 1875 г.¹⁸³⁶ В нея кабинетът отхвърля германските твърдения за френските военни планове като неоснователни, изразява твърдото си желание да поддържа мира и инструктира посланика „да използва всички средства, които са му по силите, за да сложи край на недоразумението, което е причинило [неясно].“ И също активно да подкрепи очакваните руски усилия за запазване на мира.¹⁸³⁷

С убеждението, подхранвано от Ръсел, а също и от Бойст и подкрепено от Шувалов, за подкрепа от Австро-Унгария, в съответствие с мнението на кралица Виктория, Лондон призовава правителствата във Виена и Рим да се присъединят към това начинание и същевременно информира Санкт Петербург за указанието си към Ръсел, „да подкрепи действията на руският император в Берлин за запазване на мира“¹⁸³⁸

Кабинетът на Сейнт Джеймс не иска мирните му усилия да създадат впечатление за едностранно благодетелстване на Франция, и по предложение на кралицата е решено, „когато принудим принц Бисмарк да даде гаранции за мир, трябва да предупредим строго и да посъветваме французите също да дадат своите гаранции за мира, което е както в техен интерес, така и в интерес на мира изобщо.“¹⁸³⁹

Дерби напълно се съгласява със съображенията на Виктория и затова енергично се противопоставя на впечатлението, което скоро се разпространява в Париж, че е казал на Гавар, че Англия при определени обстоятелства „може да се присъедини към коалиция насочена срещу Германия. Това никога не съм правил, нито съм мислил да правя“.¹⁸⁴⁰ Според него „моралната сила е по-ефективна в този смисъл, че държава, която води непровокирана война, ще стане обект на всеобщо недоверие и ще предизвика целия свят да се обедини срещу нея, както стана с Наполеон Бонапарт“.¹⁸⁴¹

¹⁸³⁶ RA, 150, Nr. 93, Ponsonby an Derby, 9.5.1875, Copy.

¹⁸³⁷ Derby an Russell, Tel., 9.5.1875, in: Buckle (Hg.), Letters, Bd.2, S.393f. Заповедта е повторена като указание, с дата 8 май 1875 г.; но изпратени едва на 9 май 1875 г., след одобрението от кралицата. Derby an Russell, Nr. 159, 8.5.1875, in: Temperley/Penson (Hg.), Foundations, Nr. 137, S. 352f.

¹⁸³⁸ Klingenfuß, Beust, S.620L; Bagdasarinn, Rapprochement, S. 175f, PRO, FO7, Bd. 846, Derby an Buchanan, Nr. 100, Paget, Nr. 96, Draft, 8.5.1875. Тезата на Клингенфус, поддържана от други изследователи, че в стремежа си да си осигури подкрепата на Виена, Дерби изпраща успоредно със своето запитване депеша до Виена, в която твърди, че Австро-Унгария, а не Франция, е истинската цел на германското нападение, не е вярна. В опровержение, още на 27.4.1875 г. Дерби докладва за тази възможност в Париж, когато все още не мисли за мирна интервенция. Той я споделя пред Адамс като „общо мнение“, предавайки само последните съобщения, за да информира своя дипломат, и да успокои Деказ. Също повторя тези съображения в началото на май в разговорите си с Гавар, но не и с Бойст, като се позовава на Ръсел като източник. Бойст приписва това мнение директно на Дерби, поради погрешна информация от Гавар, или поради собствени тактически съображения. LRO, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Adams, Private, 27.4.1875, Copy, DDF, I, Bd.1, Nr.400, S.427f., Gavard an Decazes, Nr. 51, 2.5.1875, ebd., Nr. 403, S.437, Gavard an Decazes, Tel., 6.5.1875, HHStA, PA VIII, Bd. 83, Beust an Andrassy, Nr.45A-C, 8.5.1875, ebd., Beust an Andrassy, Tel. Nr. 16, 9.5.1875; Gavard, Diplomatie, S. 241-244; Klingenfuß, Beust, S. 634-636; Wolter, Außenpolitik, S. 187, PRO, F065, BD.905, Derby an Loftus, Tel., 9.5.1875, s.a. ebd., Derby an Loftus, Nr. 126, Draft, 9.5.1875, DDF, I, Bd.1, Nr. 413, S.450, Le Flo an Decazes, Tel., Confidentielle, 11.5.1875, RA, 150, Nr. 114, Queen Victoria an Disraeli, 11.5.1875, Copy; s.a. PRO, F027, Bd. 2108, Adams an Derby, Tel., 12.5.1875, Ponsonby an Derby, 9.5.1875, in: Buckle (Hg.), Letters, S. 394.

¹⁸³⁹ RA, 150, Nr.114, Queen Victoria an Disraeli, 11.5.1875, Copy; s.a. PRO, F027, Bd. 2108, Adams an Derby, Tel., 12.5.1875, Ponsonby an Derby, 9.5.1875, in: Buckle (Hg.), Letters, S. 394.

¹⁸⁴⁰ LRO, Derby Papers, 17/1/4, Derby an Adams, Private, 13.5.1875, Copy.

¹⁸⁴¹ LRO, Derby Papers, 16/1/12, Adams an Derby, Private, 11.5.1875, Marginalie Derbys; s.a. ebd., 17/1/4, Derby an Adams, Private, 5.6.1875, ebd., 17/1/8, Derby an Morier, Private, 17.5.1875, Copy, ebd., 17/1/6, Derby an Russell, Private, 1.6.1875, Copy, PRO, F027, Bd. 2108, Lyons an Derby, Nr. 411, Very Confidential, 18.5.1875.

Дерби отдава голямо значение, да не се обтягат прекалено отношенията с Германия и не иска да оказва напрежение върху Франция.

Ситуацията може да ескалира в по-напорист или арогантен подход. Затова в инструкциите, дадени на Ръсел, и нотите, изпратени до правителствата в Санкт Петербург, Виена, Рим и Париж, той очевидно смята приносът на Англия за поддържането на мира за изпълнен. За разлика от Дизраели, той продължава да не одобрява писмо от кралицата до царя, „защото това е оръжие в нашия арсенал, което не бива да се използва лекомислено и трябва да се пази само за много по-важни случаи от абсолютна неотложност.“¹⁸⁴² Освен това, той старателно избягва всякаква инициатива за среща със Шувалов, очевидно не желаейки да види Англия твърде силно ангажирана в мирния демарш. Въпреки че Дизраели първоначално подкрепя позицията на Дерби за разговор с руския посланик, на 9.5.1875 г., министър-председателят поема инициативата, след като руският посланик му дава лично изключително задоволително изявление, но не смята да безпокои лорд Дерби в неделя. Дизраели докладва на кралицата „Разбрах, че лорд Дерби, е обещал на посланика, по молба на графа, среща за този следобед“¹⁸⁴³

Руският дипломат най-накрая се среща с английския държавник, и изразява, според изявленията на Александър II, твърдото желание на руското ръководство „да установи пълно разбирателство е правителството на Нейно Величество по Средноазиатските въпроси“. Русия „няма намерение да окупира или превземе Мерв, или какъвто и да е друг регион в Средна Азия, което да предизвика недоразумение между Русия и Англия“. За царя рриятелството и доверието на Лондон означава много повече отколкото териториалното разширение. Той дава честна дума, че „в политиката му няма нищо, което да попречи на най-съкровено му желание — пълно разбирателство и тесен съюз между Англия и Русия, основан на взаимно доверие, идентичност на интересите и поддържане на всеобщия мир.“¹⁸⁴⁴

Записите на Дерби показват, че Шувалов поставя особен акцент върху този момент и подчертава, че Александър II „ще настоява решително в Берлин за необходимостта от поддържането на мира и очаква подкрепата на Австрия.“¹⁸⁴⁵ Той живо описва как е заварил Бисмарк „в мрачно настроение“, обзет от мисълта, „че цяла Европа е склонна да се обедини срещу Германия“. Това нервно напрежение обяснява и „скорошните думи и действия“ на канцлера, като например опитите му да предотврати разбирателство между Русия и Англия. Докато императорът гледа на тревогата с неразбиране, официалните фигури и военната партия в Берлин са обзети от мисълта: „Трябва да атакуваме, преди да

¹⁸⁴² RA, 150, Nr. 99, *Disraeli an Queen Victoria*, 9.5.1875, s.a. BL-O, *Hughenden Papers*, B/XX/S/959, *Disraeli an Derby, Private*, 9.5.1875 mit Antwort Derbys, ebd., B/XIX/B/263, *Queen Victoria an Disraeli, Private*, 8.5.1875, LRO, *Derby Papers*, 16/2/1, *Disraeli an Derby, Private*, 9.5.1875.

¹⁸⁴³ RA, 150, Nr. 99, *Disraeli an Queen Victoria*, 9.5.1875.

¹⁸⁴⁴ PRO, F064, Bd. 827, *Russell an Derby*, Nr.213, *Confidential*, 12.5.1875; s.a. ebd., *Russell an Derby*, Nr. 218, *Secret*, 13.5.1875, *das russische Memorandum zur Politik in Zentralasien*, *das Suvalov am 11.5.1875 im Foreign Office hinterlegte*, ebd., F065, Bd.927, *Gorcakov an Suvalov*, 5.5.1875, *Copie*, *Anlage*, ebd., *Tenterden an Derby*, 12.5.1875 u. *das englische Antwortmemorandum* ebd.

¹⁸⁴⁵ RA,150, Nr.100, *Derby an Queen Victoria*, Tel., 9.5.1875.

бъдем нападнати“. Шувалов обаче изразява убеждението си, че думите на царя ще постигнат желания резултат.¹⁸⁴⁶

Противно на мнението на Майне, че Шувалов не е оказал влияние върху действията на Англия поради срещата си с Дерби на 9 май 1875 г., може да твърдим, че руският посланик в действителност е помогнал на мирната интервенция, за да постигне пробив в подобряване на двустранните отношения между Лондон и Санкт Петербург, чийто успех се вижда от докладите на Лофтърс и Ръсел. Той косвено повлиява на решението да се изпрати телеграмата до Ръсел, и неговите изявления сега пряко и незабавно влияят върху поведението на англичаните: „Въпреки че Дерби и Дизраели не виждат нужда от допълнителни инструкции към Ръсел, защото смятат, че опасността от война е предотвратена засега“, министър-председателят, независимо от опасенията на посланика в Берлин, решава за уместно, кралица Виктория изпрати частно писмо до цар Александър II, не в пряка подкрепа на руската мирна инициатива, която вече се смята за гарантирана, а за да потвърди солидарността си с действията на руския монарх.“¹⁸⁴⁷

Въпреки продължаващите си резерви относно целта на подобно писмо, Дерби се съгласи с желанията на Дизраели и информира кралицата на 10 май 1875 г., че той и министър-председателят са съгласни с писмото. Още в същия ден кралицата грабва писалката и го написва. Очевидно решението ѝ е повлияно и от писмо от императрица Августа, съпругата на Вилхелм I от 8 май 1875 г. в което тя ѝ пише, за изключително положителното си впечатление от разговора със Шувалов и работата му в Санкт Петербург в полза на англо-руското приятелство, а след това посочва, че „за съжаление е успяла само мимолетно да изрази пред руския посланик желанието си император Александър, да окаже миротворческо влияние върху принц Бисмарк, и да приложи на практика мирната политика на тримата императори спрямо Франция; също да запази мирните отношения с Белгия и накрая, да облекчи „изключително суровите мерки срещу католиците“.¹⁸⁴⁸

Под влияние на това писмо, и със съгласието на Дизраели, на 10 май 1875 г., Виктория пише писмо до руския император, и във фамилиарен тон по тактически причини, почти небрежно моли царя „да използва голямото си влияние, за да защити мира и да разсее дълбоката тревога, която езикът, използван в Берлин, е предизвикал в цяла Европа.“¹⁸⁴⁹

¹⁸⁴⁶ Derby an Ponsonby, Private, 10.5.1875, in: Buckle (Hg.), Letters, Bd. 2, S. 394-396; s. a. LRO, Derby Papers, 17/1/8, Derby an Morier, Private, 10.5.1875, Copy.

¹⁸⁴⁷ S. Meine, England, S. 169, Derby an Ponsonby, Private, 10.5.1875, in: Buckle (Hg.) Letters, Bd. 2, S.394. Още на 11 май 1875 г. Ръсел изразява опасението си, че писмото на кралицата „ще предизвика изненада, раздразнение и недоволство у император Вилхелм, защото самият той е изцяло за мира“. PRO, FO 64, Bd. 827, Russell an Derby, Tel., Private and Confidential, 11.5.1875; s. a. Taffs, War Scare, S. 644, S. RA, 150, Nr. 106, Derby an Ponsonby, Tel., 10.5.1875. В писмо до Дизраели, Дерби подчерта своето мнение, че писмото е безполезно, защото ще пристигне в Берлин едва „когато всичко вече е приключило“, и е известно какво възнамерява да каже царят, „напълно в духа, който желаем“. Но Дерби не повдига възражения срещу писмото и дори предлага да се изпрати куриер. Според него най-разумно е да се изпрати телеграма до царя, „ако трябваше да се каже нещо. Но сега това няма значение!“ BL-O, Hughenden Papers, B/XX/S/961, Derby an Disraeli, Private, 10.5.1875.

¹⁸⁴⁸ RA, 150, Nr. 92, Kaiserin Augusta an Queen Victoria, Privat, 8.5.1875.

¹⁸⁴⁹ RA, A49, Nr.8, Disraeli an Queen. 11.5.1875, Queen Victoria an Zar Alexander II., 10.5.1875, Copie, in: Buckle (Hg.), Letters, Bd. 2, S. 396. Същата вечер тя отбелязва в дневника си: „Написах писмо до руския император в Берлин, формално до Мария (руската императрица, която обаче Александър II не е взел със себе си, а отива на официално посещение с любовницата си Екатерина Долгорука), но в края го призовах да използва влиянието си, за

Въпреки голямата предпазливост, с която Англия действа в опита си да накара Германия да се подчини на европейския концерт на силите, тези усилия може да не се увенчаят с успех, защото австроунгарският външен министър решително отхвърля английското искане за двойна игра, която е едновременно рискована и сложна, въпреки че и той е обезпокоено от „лудите методи“ на Бисмарк.¹⁸⁵⁰

През последните седмици Андраши отбеляза с тревога, че поради мълчанието си, Швайниц все по-малко действа като гарант за добрите двустранни отношения, затова „контролът“ и „корекцията“ на Каройи, стават все по-целесъобразни.¹⁸⁵¹

От докладите на своя представител в Берлин министърът заключава, че отношението на германския посланик просто отразява настроението на райхсканцлера. След стяскащият вик на германския печат в началото на април, Каройи го информира, че вижда съответствие между основните идеи на статиите и „тревогите на райхсканцлера, за по-далечното бъдеще“, който „напоследък изглежда, особено изпълнен с военни тревоги“. Австроунгарският посланик вижда върхът на този „журналистически импулс, който тревожи Европа толкова ненужно“, като насочен не само срещу Франция, но и срещу Австро-Унгария, защото „политическата ревност“ и „моментното недоволство“ са обхванали „водещите официални кръгове“ в Германия, след срещата във Венеция, и от страха за френския реванш, се поддържа впечатлението, „че Франция бърза, изборът на времето за война, изглеждаща неизбежна, няма да бъде оставен на врага, а само на собствената преценка.“¹⁸⁵²

Тези обезпокоителни съобщения са потвърдени от разследванията на Бойст и на Лангенау. Докато посланикът в Лондон докладва, че Дерби е определил германските твърдения за военните приготовления на Франция като напълно неоснователни и е уместно характеризира настроението на Темза с фразата „Безпокойство преобладава навсякъде“, неговият колега от Санкт Петербург научава от Шувалов, че е заварил Бисмарк в Берлин „много развълнуван, притеснен за бъдещето и силно зает с положението в Европа.“¹⁸⁵³

За разлика от Дерби, Горчаков, или дори Александър II, Андраши остава напълно резервиран въпреки тревожната новина. Докладите от Лондон и Санкт Петербург го убеждават, че кабинетите там няма да позволят повторното отваряне „Храма на Янус“ и по тактически причини затова е по-изгодно Виена да действа предпазливо, за да извлече възможно най-голяма полза от ситуацията. На 14 април 1875 г. Бойст завършва доклада си за отношението на английското правителство към слухове за войната с думите: „Вълната се обръща решително срещу Берлин“.¹⁸⁵⁴ В същия ден Лангенау, който вече е изпратил на Андраши успокоителното съобщение на 23 март 1875 г., че Шувалов е отхвър-

запазване мира и да предотврати нападението срещу Франция. По този повод се получиха безброй телеграми, както и много удовлетворителните доклади от лорд Дарби, в които се описваше какво е съобщил граф Шувалов.“
RA, QVJ 1875, Journal 10. 5.1875.

¹⁸⁵⁰ Bagdasarian, *Rapprochement*, S. 172-176; Diöszeg, *Außenpolitik*, S. 60-63; Klingenuß, *Beust*, S. 616-643; Leidner, *Außenpolitik*, S.38-45, KA-W, KM Präz. 1875, 47-4/7, Welsersheimb an Koller, Nr.78, Reserviert, 29.3.1875.

¹⁸⁵¹ HHStA, PA III, Bd. 109, *Andrássy an Károlyi*, *Vertraulich*, 31.3.1875.

¹⁸⁵² HHStA, PA III, Bd. 108, *Károlyi an Andrássy*, Nr.22B, *Vertraulich*, 17.4.1875

¹⁸⁵³ HHStA, PA VIII, Bd. 83, *Beust an Andrássy*, Nr.35B, 17.4.1875.

¹⁸⁵⁴ HHStA, PAX, Bd. 68, *Langenau an Andrássy*, *Privat*, 14.4.1875.

лил енергично предложението на Бисмарк за „свобода на действие в Ориента“, информира австроунгарския външен министър, че царят е взел Горчаков да го придружи до Берлин, „за да може руският канцлер да „вразуми своя германски колега.“¹⁸⁵⁵

След тези доклади Андраши постепенно се уверява, че при липсата на предстояща война срещу Германия, не вижда причина да заеме по-решителна позиция. Когато няколко дни по-късно Бойст го информира за статия в английския в-к „Спектейтър“, която твърди, че Бисмарк, ще воюва срещу Виена, а не срещу Париж, защото всичко зависи от „разбиването на вече съществуващата при тези обстоятелства европейска коалиция в най-слабата ѝ точка“, министърът отбелязва в полето: „коалицията в никакъв случай не е завършена. Но само такава идея е достатъчна, за да бъде завършена. Следователно Бисмарк вероятно няма следва този съвет.“¹⁸⁵⁶

Докладите, пристигащи през следващите дни за провала на Радовиц и мирния демарш на Вердер, допълнително успокояват Андраши, който сега изразява „твърдата си вяра“, че „кайзер Вилхелм ще се въздържа да язди кон в напреднала възраст, за да не застраши лаврите, които е спечелил“.¹⁸⁵⁷

В началото на май, докладите от Санкт Петербург и Берлин разсейват всички останали съмнения, че Бисмарк не желае война в настоящия момент и че Александър II идва в Берлин с твърдото намерение да работи за мира в Европа. Царят и неговият канцлер уверяват Лангенау на 1 май 1875 г., че ще апомнят на Бисмарк, за поддържането на мира като основата на всички срещи на съюза на тримата императори от 1872 г. насам и че руското правителство остава ангажирано с тази „програма“. Ако германският кабинет сега иска да поеме по нов път, той не може да разчита на руска подкрепа, „*lequel se reserved alors sa pleine et entiere liberte de jugement et d'action im*“ (като си запазва пълната и абсолютна свобода на преценка и действие).¹⁸⁵⁸

След получаването на тази телеграма, чието съдържание е потвърдено от писмо от Горчаков до Новиков, Андраши смята, че след „тревожните статии във вестниците, както и непредсказуемата политика на Берлин“ през последните седмици го е успокоила дотолкова, че на следващия ден той е изразил убеждението си пред император Франц Йосиф, че и двете съобщения, „свързани със срещата с италианския крал“, показват, „че можем да гледаме към близкото бъдеще с успокоение и Ваше Величество може да бъде спокоен“.¹⁸⁵⁹

Външният министър получава и кратки уверения от Берлин, въпреки че Каройи предпазливо наемква за продължаващата заплаха от Германия по принцип. След два разговора с Бисмарк относно настоящите опасения от вой-

¹⁸⁵⁵ HHStA, PA VIII, Bd. 83, Beust an Andrassy, Nr.35B, 14.4.1875, HHStA, PAX, Bd.68, Langenau an Andrassy, Privat, 14.4.1875.

¹⁸⁵⁶ HHStA, PAVIII, Bd.83, Beust an Andrassy, Nr.37B, 17.4.1875, коментар на Андраши. Той съвсем не се страхува, както погрешно твърди Багдасарян, от германски превантивен удар, а смята, „че Австрия няма да бъде оставена сама, и Бисмарк предвижда, че Франция няма да устои на изкушението за реванш и възвръщане на загубените територии, ако Германия влезе във война с друга сила.“ LRO, Derby Papers, 16/1/5, Buchanan an Derby, Private, 6.5.1875; s.a. PRO, FO 7, Bd. 850, Buchanan an Derby, Nr.145, Most Confidential, 6.5.1875, Bagdasarian, Rapprochement, S. 175.

¹⁸⁵⁷ HHStA, PA IX, Bd.102, Andrassy an Apponyi, Privat, 28.4.1875.

¹⁸⁵⁸ HHStA, PAX, Bd.67, Langenau an Andrassy, Tel. Nr.13, 1.5.1875; im gleichen Sinne HStA-M, MAIII, Bd.2759, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr.49/XXV, 15.5.1875.

¹⁸⁵⁹ HHStA, PA X, Bd. 67, Andrassy an Franz Joseph, Tel., 2.5.1875.

на, в които канцлерът „видимо се стреми“ да „подчертае миролюбието“ на германската политика, Каройи заключава, че германският държавник „не предвижда реална и непосредствена опасност от война“, само за да добави веднага, че „безмилостната и дори безскрупулна енергия на канцлера“, както и политиката на Прусия, „въведена от Фридрих Велики и традиционно следвана оттогава“, не оставят съмнение, че Германия ще изпревари решителните действия на Франция, но трябва да предположим, че Берлинският кабинет няма да потъпче всички морални чувства и да пренебрегне всяка политическа благоразумност спрямо другите сили, за да изпревари с две цели години едва възможната, но непредвидима с положителна сигурност френска реваншистка война. Подобна политика го приближава до ролята на Наполеон I и очертава Германия като стремяща се да установи диктатура в Европа.“ Следователно Каройи смята мира за текущата година за сигурен, но смятал за „безспорно“, че „опасността от война, ще възникне през следващата година“, ако Франция продължи военната си реорганизация и „усърдно търси съюзи, като винаги храни и показва такива надежди, спрямо Русия“. Затова той възлага големи надежди на скорошното пристигане на руското ръководство, което „със сигурност ще окаже допълнително предпазно влияние“ и „ще допринесе“ за „насочване на германската политика, поне в близко бъдеще, към по-спокойни и по-умерени пътища“.

Каройи обаче очевидно не обмисля нито за миг да подкрепи руските усилия за поддържането на мира. Той е на мнение, че в настоящата ситуация, преобладава „чувство за изолация на Германия от другите сили“, което е от особена полза за Австро-Унгария, защото в тази политическа ситуация е „още по-важно за канцлера да поддържа отношенията с нашата Монархия възможно най-спокойни.“¹⁸⁶⁰

С това съображение Каройи дава на Андраши решаващата улика. Според министъра, сега е от съществено значение да се избягва всичко, което може да наруши очакваната и очевидно спешно необходима мирна намеса на Англия и Русия. Освен това, предоставя значителна възможност да се предотврати обкръжаването на Германския Райх, като се запази решително резервирана позиция. Както и по въпроса за признаването на Серано, Андраши се стреми да обвърже Германския Райх със съюза, въпреки че опитът от последните месеци и особено разбирането му за мисията на Радовиц, го научава да не подкрепя изрично Бисмарк, за разлика от август 1874 г.

Напротив, Андраши фино, но твърдо се е стреми да създаде впечатление в Лондон и Санкт Петербург, че Виенското правителство подкрепя мирните им стремежи. С очевидното очакване, че думите му ще привлекат вниманието на Темза и Нева в напрегнатата ситуация, той поверява на посланика си в Париж на 28 април 1875 г., след направените декларации до Харкорт, да успокои Деказ, „че действията на Австро-Унгария в бъдеще няма да противоречат миналото ѝ и винаги ще бъдат насочени към запазването на мира.“¹⁸⁶¹

¹⁸⁶⁰ HHStA, PAIII, Bd.108, Karolyi an Andrassy, Nr.24A-B, Vertraulich, 1.5.1875; s.a.DDF, I, Bd. 1, Nr.401, S.428f., Gontaut-Biron an Decazes, Nr.30, 2.5.1875, HStA-M, MAIII, Bd.2655, Perglas an Ludwig II., Nr. 174/XXVII, 29.5.1875, ebd., Perglas an Ludwig II, Nr. 171/XXVI, 27.4.1875.

¹⁸⁶¹ HHStA, PA IX, Bd. 102, Andrassy an Apponyi, Privat, 28.4.1875. В същия дух пред Баур се изказва началникът на отдел на Балхаусплац, Хофман: „Ако Берлин замисля такава война, без Франция да е дала повод, то със

В същото време, Андраши оставя посланика в Лондон Боист известен като краен германофоб, без никакви инструкции в продължение на седмици, и така съзнателно допринася за британския мирен демарш в Берлин.¹⁸⁶²

Преди всичко Андраши иска ясно да сигнализира за симпатиите си към планирания руски курс на действие, дори без да прави директно изявление. Следователно, след съобщенията от предходните седмици за колебливите позиции на Горчаков и Стремоухов, на 5 май 1875 г. той отново изрично изразява симпатиите си към директора на Азиатския департамент и канцлера, чието евентуално пенсиониране, определя като „une perte irrepable pour toute l'Europe“ (непоправима загуба за цяла Европа).¹⁸⁶³

Андраши незабавно препраща важната задача на Каройи за изпълнение, след като научава, че Лангенау е пристигнал във Виена и вече не може да разговаря с Горчаков. Външният министър потвърждава пред посланика в Берлин, че германското съучастие в разкритията, отнасящи се до Стремоухов, трябва да се изключи при изпълнението на заповедта, защото дейността му е наблюдавана със „завист“ от Радовиц.

Андраши прави всичко възможно, за да си осигури симпатиите на Горчаков и същевременно да внуши собствената си готовност да подкрепи планираните действия в Берлин. След като се уверява в успеха на тази тактика, той незабавно инструктира своя посланик в Берлин да се въздържа от заемане на каквато и да е прекалено проруска позиция, като ме подчертава, че Балхаусплац по никакъв начин не е призван да участва в текущия дебат „дали и по чия вина мирът е застрашен напоследък, защото резултатът от този дебат, както не се съмнявам, ще стабилизира мира в обозримо бъдеще, а нашата съдържаност ни предпазва да избегнем всяко обвинение в неоправдана намеса.“¹⁸⁶⁴

Това отношение остава непроменено дори от докладите, пристигащи от Париж и Лондон за кампанията на Берлин, уж насочена срещу Виена, тъй като външният министър вижда просто опит на Деказ да прехвърли собствените си тревоги върху Балхаусплац: „Страхът е лош съветник“, отбеляза Андраши на Апони. „Така прави заекът: тича пред хрътките натам, където предполага, че има друг заек, който да го смени за да си почине, и когато намери такъв, тогава сметката му излиза вярна“.¹⁸⁶⁵

Още през пролетта на миналата година, след скандалната статия в „Augsburger Allgemeine Zeitung“, Андраши осъзнава, че Австро-Унгария също е потенциален „заек“. Затова той категорично отказва да приеме ролята, отпреде-

сигурност приятелските кабинети ще отговорят най-категорично срещу това начинание, което, няма донесе никакъв полза, само страдание и трудности на народа.“ HStA-St, E71b, Büschel 77.2, Baur an Mittnacht, 3.5.1875, im Auszug in: Scharff, Bismarck, S.250.

¹⁸⁶² S. HHStA, PA VIII, Bd. 82, Beust an Andrassy, Nr. 23A-C, 4. 3.1875, ebd., Bd. 81, Beust an Andrassy, Privat, 5.6. 1875, ebd., Andrassy an Beust, Privat, 11.6.1874, ebd., Bd. 83, Beust an Andrassy, Nr.34B, 9.4. 1875, Klingenfuß, Beust, S. 642 f.; Leidner, Außenpolitik, S.41.

¹⁸⁶³ HHStA, PA X, Bd.67, Andrassy an Langenau, Lettre Particuliere, 5.5.1875; s.a. Bagdasarian, Rapprochement, S. 173f.

¹⁸⁶⁴ HHStA, PA III, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Privat, 8.5.1875; s.a. Leidner, Außenpolitik, S. 41.

¹⁸⁶⁵ HHStA, PA III, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, 6.5. 1875, AMAE, CP Autriche, Bd. 514, Decazes an Harcourt, Nr.35, 30.4.1875, PRO, F07, Bd. 850, Buchanan an Derby, Nr.145, Most Confidential, 6.5.1875, HHStA, PA IX, Bd. 102, Apponyi an Andrassy, Secrete, 8. 5.1875, in englischer Übersetzung abgedruckt in: Misch, War, S. 191 f. HHStA, PA IX, Bd. 102, Apponyi an Andrassy, Secrete, 8.5.1875, Marginalie Andrässys; s.a. Leidner, Außenpolitik, S. 38f.; Bagdasarian, Rapprochement, S. 173.

на му от Франция. Въпреки че тайно подкрепя действията на английското и руското правителство и допринася значително за тяхното изпълнение, смята за по-целесъобразно при никакви обстоятелства да не изразява открито подкрепата си за мир пред Бисмарк, за да избегне „предизвикването на недоволство в Берлин, което лесно може да премине в интервенция“.¹⁸⁶⁶

Андреши се чувства в безопасност за момента, но кореспонденцията, пристигаща от Лангенау и малко след това от Керойи, за мисията на Радовиц, не оставя съмнение относно заплахата, идваща по принцип от Германския Райх. Когато научава от „надежден източник“, че Деказ представя опасността от война като непосредствена, чрез английския печат, за да „възложи на царя ролята на защитник и пазител на европейския мир“, и да „обтегне отношенията между Берлин и Санкт Петербург“ чрез „най-демонстративното организиране на руско мирно посредничество“ като в дългосрочен план „отдалечи Русия от Германия и я спечели на страната на Франция“, Андраши забранява на посланика си в Берлин да използва който и да е от тези намеци, защото се опасява, че в очите на обществеността, те веднага ще бъдат приписани на Австро-Унгария. Министърът заявя на Каройи, че Виена, за разлика от Санкт Петербург, няма естествен повод за мирна демонстрация и че Русия, поради семейните си връзки, по-лесно приема подобни идеи“ и наемква за пореден път загрижеността си, че отношенията между Балхаусплац и Вилхелмштрассе могат да бъдат помрачени от паралелна мирна инициатива на император Франц Йосиф. Но Андраши, подобно на Деказ, е също доста заинтересован от понататъшното разхлабване на връзките между Берлин и Санкт Петербург, не за да спечели Русия, и вероятно все още не, както посочва в докладите си след края на кризата, за да се подготви за твърд съюз с Германския Райх.¹⁸⁶⁷

Изправен пред бездната, която мисията на Радовиц можеше да отвори за Австро-Унгария, основната грижа на външния министър е да увеличи влиянието на Балхаусплац, както на Певчески Мост, така и на Вилхелмштрассе. Когато Бюканън го информира на 9 май 1875 г. за британското искане за австроунгарско участие в планираната мирна инициатива, Андраши категорично отхвърля искането, отбелязвайки, „че по-нататъшни възражения след получените от него неотдавна обяснения ще предизвикат раздразнение“. Според последните уверения на Бисмарк, поисканите инструкции до Каройи могат единствено „да дадат основателен повод за обида на принц Бисмарк.“¹⁸⁶⁸

Андраши обаче не отрича, че езикът на германските вестници наистина предизвиква тревога, „която се е засилва от ежедневните доказателства за нервното безпокойство на принц Бисмарк, който както винаги безскрупулен и циничен, доскоро е действал хладнокръвно и предпазливо, но през последните шест месеца здравият му разум сякаш напълно го е изоставил“.

Той признава възможността от война между Германия и Франция, и между Германия и Австро-Унгария, предвид многото причини посочващи съмни-

¹⁸⁶⁶ HHStA, PA III, Bd. 109, *Andrassy an Károlyi, Vertraulich*, 8.5.1875; s. a. AMAE-B, *CP Incident Germano-Belge*, Bd.3, *Jonghe an Aspremont-Lynden*, Nr. 131/99, *Confidentielle*, 13.5.1875.

¹⁸⁶⁷ HHStA, PA III, Bd. 109, *Andrassy an Károlyi, Vertraulich*, 8.5.1875; s.a. Wertheimer, *Andrassy*, Bd. 2, S. 231, *Leidner, Außenpolitik*, S. 41-45; *Klingenfuß, Beust*, S. 637-643.

¹⁸⁶⁸ PRO, F07, Bd. 850, *Buchanan an Derby, Tel.*, 9.5.1875, *Copy*; s.a. HHStA, PA VIII, Bd. 84, *Andrassy an Beust, Tel.*, 10.5.1875.

телната вероятност от дълъг период на мир, но смята, че „да очакваш война, означава все едно да я поканиш.“¹⁸⁶⁹

В телеграма от на 10 май 1875 г. до посланика си в Берлин, доста показателна за цялостната му позиция по време на кризата „война тревога“, ръководителят на външното министерство във Виена цитира следните „истински причини“ за отхвърлянето на „английското искане“: мирът „в момента не е застрашен“, и „няма причина“ да „повдига въпроса, докато император Александър, с присъствието си в Берлин, има такава причина“, а австроунгарските действия в английска подкрепа само ще създадат само „неприятно впечатление“ в германската столица. Ако обаче царят информира Кароии, за намеренията си, той „няма да се поколебае да изрази одобрението си“ и да отдаде „почит“ на „благородните чувства“, които тези намерения изразяват. При никакви обстоятелства дипломатът не трябва да предава тази инструкция на германското правителство, защото подобно съобщение ще създаде у руския монарх „нежеланото впечатление“, че „ние сме на германска страна, когато всъщност нямаме причина изрично да се застъпваме нито за германската, нито за руската гледна точка.“¹⁸⁷⁰

Следователно не „непоклатима [...] вяра“ в Бисмарк подтиква Андраши към неговата „решителна и целенасочена политика“ на неутралитет, а убеждението за поддържане на добрите отношения както със Санкт Петербург, така и с Берлин, защото латентната опасност го заплашва и от двете сили, паралелно с непрекъснатото намаляващата надежда за съюз с Лондон.¹⁸⁷¹

Поведението му по време на кризата е породено от страх и поради осъзнаването на уязвимостта си, и надеждата да играе независима роля и да държи германското правителство отговорно.

Следвайки примера на Виена, Рим също отказва предложението на Лондон, след предварителни сондажи на Дунав, тъй като кабинетът на Тибър, след неотдавнашните разногласия с германското правителство, не е заинтересован от ескалация на конфликта и иска да даде на преговорите във Венеция първия практически резултат.¹⁸⁷²

На 11 май 1875 г. Висконти Веноста информира посланика в Берлин за английското искане и заявява: „Не виждам нужда да Ви упълномощавам в този момент да проведете официален демарш или да ни свържете с колективния демарш; не ни остава нищо, освен да предполагаме мирните намерения на кабинета в Берлин“.¹⁸⁷³

¹⁸⁶⁹ PRO, F07, Bd.850, Buchanan an Derby, Nr.155, Most Confidential, 14.5.1875; s.a. HHStA, PA VIII, Bd. 83, Andrassy an Beust, Lettre Particuliere et Secrete, Nr. 2, 17.5.1875; vgl. Leidner, Außenpolitik, S.39.

¹⁸⁷⁰ HHStA, PA III, Bd.109, Andrassy an Károlyi, Tel., 10.5.1875, abgedruckt in: Klungenfuß, Beust, S.623f.; s.a. Leidner, Außenpolitik, S. 41. Баур подчерта продължаващото общо безпокойство на Виена след разговора с Хофман, който го увери, „че засега няма причина за каквито и да е опасения застрашаващи мира. Но това „засага“ и всъщност целият сложен и завоалиран начин, по който той се изказа пред мен сега, както и малко по-рано“, добавя пратеникът, „също създава впечатлението, че австрийският кабинет не е напълно сигурен в запазването на мира“. HStA-St, E71b, Büschel 77.2, Baur an Mitnacht, 10.5.1875.

¹⁸⁷¹ Leidner, Außenpolitik, S. 39, Diöszegi, Außenpolitik, S. 62.

¹⁸⁷² HHStA, PA VIII, Bd. 84, Andrassy an Beust, Lettre Particuliere, 6.6.1875, ebd., Andrassy an Beust, 18.6.1875, Klungenfuß, Beust, S.630f, DDI, II, Bd. 6, Nr.187, S. 226, Visconti Venosta an Robilant, Tel. Nr. 94, 9.5.1875.

¹⁸⁷³ Wimpffen, S. 152, DDI, II, Bd.6, Nr.191, S.213f., Visconti Venosta an Launay, Tel. Nr.99, 11.5. 1875. На посланика е дадена задачата да съобщи тази инструкция на Бюлов „без да крием силната си подкрепа към поддържането на мира, подчертаваме, че нашият отговор на британското искане, демонстрира нашето приятелско отношение и доверие в германското правителство.“ GP, Bd.1,Nr.178,S.277f., Aufzeichnung Bülow's, 12.5.1875. PRO, F045,

Докато Австро-Унгария и Италия отхвърлят английското искане за участие в планираната международна мирна интервенция, в Берлин назрява драматична промяна в позицията. Шувалов, който има съмнителна роля, както и в предишни случаи, първоначално поставя основите за съвместния демарш а на двете сили в Берлин с усилията си да разреши различията между Англия и Русия по Средноазиатския въпрос. В края на април обаче той дава на Ройс точни инструкции как Бисмарк трябва да се справи и да разсее „не съвсем ясното усещане“ за липса на доверие между двамата в разговорите си с Александър II¹⁸⁷⁴.

На 2 май 1875 г. германският посланик информира канцлера, че царят е коментирал германските опасения от френските военни намерения пред австроунгарския посланик като „донякъде преувеличени“ и го уверява, че „каквото може да се направи, за да успокои ситуацията, със сигурност ще бъде направено“. В същото време Ройс предупреждава за предвидимото поведение на Горчаков, който според него „ще се появи в Берлин със сладки приказки и хладна пресметливост“. Три дни по-късно Бисмарк е подробно информиран от Шувалов за планове на руското ръководство.¹⁸⁷⁵

Когато Ръсел се появява на Вилхелмштрассе на 9 май 1875 г., както е инструктиран, „да успокои вълненията и да възстанови нарушеното доверие“ и с предлага своите „доброжелателни услуги“, канцлерът внезапно осъзнава последиците от предстоящите съвместни действия между Ке д'Орсе, Форин Офис и Певчески Мост и сега се опитва да постигне „пълнен, самоотвержен обрат“¹⁸⁷⁶. След като на 8 май 1875 г. изпраща на Мюнстер изключително остра телеграма, в която го призовава да подаде жалба до Дерби и Делейн, редактора на „Таймс“, относно „вероломното обвинение“ в статията „Военната заплаха“, което може „за съжаление да ни принуди да поемем по свой собствен път без Англия и да потърсим по-твърда подкрепа“, той инструктира посланика, след разкритията на Ръсел, „засега да не следва това указание, освен в критиката към статията на „Таймс“, а след това го информира във втора телеграма по-късно същия ден, че Германия „с удоволствие“ ще подкрепи усилията на Шувалов да „подобри отношенията между Англия и Русия“.¹⁸⁷⁷

Решителния му ход, за да си възвърне на действие, ден по-късно в последния момент, „по заповед на мюфтията“¹⁸⁷⁸, се разпространява съобщението

Bd.260, Paget an Derby, Nr.121, Confidential, 10.5.1875, ebd., Bd.261, Paget an Derby, Nr. 131, Confidential, 11.5.1875.

¹⁸⁷⁴ PAAA, IABi53 secr. „Aufzeichnungen Reuß“, 25.4.1875.

¹⁸⁷⁵ PAAA, IABc83, Bd. 1, Reuß an Bismarck, Nr. 123, Ganz Vertraulich, 2.5.1875, abgedruckt in: Robolsky, Rußland, S. 153f, AMAE, CP Angleterre, Bd. 769, Gavard an Decazes, Nr. 58, Confidentielle, 13.5.1875, PRO, F065, Bd.909, Loftus an Derby, Nr.175, Most Confidential, 26.5.1875, HHStA, PA VIII, Bd. 83, Beust an Andrassy, Nr. 46B, 12.5.1875, ebd., PA X, Bd. 68, Wrede an Andrassy, Privat, Vertraulich, 26.5.1875, DDF, I, Bd. 1, Nr. 410, S.448, Gavard an Decazes, 9.5.1875; vgl. Gavard, Diplomate, S.248f.; Weeks, Shuvalov, S. 130 и 134. Изненадващо, през лятото на 1876 г., въпреки изключително съмнителното отношение на Шувалов към Германия през пролетта на 1875 г., Бисмарк (безуспешно) се застъпва за преместването на руския посланик от Лондон в Берлин, за да осигури политическото му бъдеще. (доп. пр. авторът пропуска или не му е известно, че между Бисмарк и Шувалов съществува трайно и дълбоко лично приятелство, което помага много на руския дипломат по време на Берлинския конгрес).

¹⁸⁷⁶ GP, Bd. 1, Nr.174, S. 272f., Aufzeichnung Bülow; s. a. PRO, FO64, Bd. 827, Russell an Derby, Nr. 201, 9.5.1875; Taffs, Ambassador, S.92; dies., War Scare, S.641, Wolter, Außenpolitik, S. 188.

¹⁸⁷⁷ PAAA, Botschaft London, Bd.125, Bülow an Münster, Tel. Nr. 31, 8.5.1875, Tel. Nr. 32, 9.5.1875, Tel. Nr.33, 9.5.1875; s.a. Holborn, Mission, S. 46.

¹⁸⁷⁸ Метафоричен израз означаващ, веднага, безпрекословно, в команден стил. (б. пр.).

както в „*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*“, така и във френската информационна агенция „*Agence Havas*“, че Германия се отказва от искането си за отмяна на френския кадрови закон.¹⁸⁷⁹

В тази ситуация, която решително се подобрява в полза на Берлин в сравнение с предходните дни, Александър II и Горчаков пристигат в германската столица, където са посрещнати от рупора на журналистиката на Вилхелмштрассе с думи, едновременно украсени и нереалистични: „Каквито и облаци да са преминавали над политическия хоризонт на отечеството от пролетните дни на миналата година и все още го обгръщат днес, нито една сянка не е паднала върху отношенията на Германия с Русия през това време.“¹⁸⁸⁰

Докато царят бързо успява да се убеди през следващите дни, че императорът и неговият канцлер са „напълно“ решени „да не правят нищо срещу Франция“ и се радва на най-добро разбирателство в консултациите си с вуйчо си, разговорите между двамата канцлери преминават в изключително напрегната атмосфера, поради несъмнено раздразненото настроение на германския канцлер заради англо-руската идея. Руският канцлер отбелязва в официален протокол, че преговорите с неговия колега са срещнали „големи трудности“.¹⁸⁸¹

Както в разговора си с Ръсел, при първата си среща с Горчаков, сутринта на 10 май 1875 г., в присъствието на английския посланик, Бисмарк потвърждава „искреното си желание и намерение да сътрудничи с Русия за поддържане на мира в Европа“.¹⁸⁸²

Той обаче твърдо отхвърля искането на Горчаков за категорично обещание „никога да не воюва“, заявявайки, „защото това предполага наличието на намерение от негова страна, което той по никакъв начин не е имал“.¹⁸⁸³

За да подчертае мирните си намерения и безпочвеността на съмненията, повдигнати срещу него, Бисмарк се опитва да представи на царя меморандума на Радовиц относно знаменитата среща с Гонто-Бирон, но Горчаков го отхвър-

¹⁸⁷⁹ DDF, I, Bd. 1, Nr. 415, S.451, Gontaut-Biron an Decazes, Tel., 11.5.1875.

¹⁸⁸⁰ PAAA, IABi46, Bd. 2, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 11.5.1875.

¹⁸⁸¹ Alexander II. an Queen Victoria, 18.5.1875, in: Buckle (Hg.), Letters, Bd. 2, S.398L; s.a. BA, Kleine Erwerbungen, Nr. 33, Aegidi an Poschinger, 27.10. 1894, Anlage. Zu dem Besuch vgl. bes. Füller, War-scare, S. 216-219; Herzfeld, Kriegsgefahr, S. 47-51; Hojer, Krisen, S. 136-151; Taffs, War Scare, S. 640-645; Wutram, Bismarck, S. 229-244. GP, Bd.I, Nr.175, S.273, Wilhelml. an Bülow, 11.5.1875, PRO, F064, Bd.827, Russell an Derby, Nr.213, Confidential, 12.5.1875; s.a. Almedingen, Emperor, S.270.

¹⁸⁸² PRO, F064, Bd. 827, Russell an Derby, Tel., 10.5.1875, ebd., Russell an Derby, Nr. 204, 10.5.1875, im Auszug in: Taffs, Ambassador, S.97f. В собствените си доклади Ръсел твърди, че Горчаков е разговарял с Бисмарк сутринта преди той да посети канцлера и от Горчаков е научил съдържанието на разговора им. Година по-късно обаче той казва на брат си Артър, че е присъствал на тази драматична среща между двамата канцлери и е подкрепил Горчаков според инструкциите си. Това твърдение се подкрепя и от Каройи, Лоне и Нотомб, които свидетелстват, че Горчаков е заварил Бисмарк и Ръсел, които вече са разговаряли, и след това настоява английския посланик да остане, когато той иска да си тръгне. Руският посланик в Атина Сабуров (преместен в Берлин след конгреса в 1878 г.), твърди, че е научил от Ръсел, че Горчаков е пристигнал по-късно на Вилхелмштрассе и е поканен да участва в дискусиите. Частно писмо от сина на Бисмарк, Херберт, до Радовиц от 11 юни 1875 г., което Бисмарк е поправя, сега оспорва твърденията на Ръсел и Сабуров, че Горчаков се е срещнал с английския посланик след вечерята с Бисмарк. PRO, F064, Bd.827, Russell an Derby, Nr.204, 10.5.1875, HHStA, PAIII, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.25A-G, 15.5.1875, BA, NL Bismarck, B90, Herbert von Bismarck an Radowitz, Privat, 11.6.1875; Поправката на Бисмарк, е била адресирана до Бухер ebd., B21. PRO, F0918, (Amphill Papers), Bd. 80, Memorandum relating to the apprehended War in 1875, 13.6.1887; s.a. DDI, II, Bd.6, Nr. 196, S.239, Launay an Visconti Venosta, Nr. 1480, Confidenziale, 13.5.1875, AMAE-B, CP Incident Germano-Belge, Bd. 3, Nothomb an Aspremont-Lynden, Nr.152, Tres Confidentielle, 15.5.1875; Saburov, Russia, S.39; vgl. Taffs, War Scare, S. 643; Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 236; Wittram, Rußland, S. 25.

¹⁸⁸³ PRO, F064, Bd.827, Russell an Derby, Nr.204, 10.5.1875; s.a. HHStA, PAIII, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.25A-G, Vertraulich, 15.5.1875; Taffs, War Scare, S.642, dies., Ambassador, S. 97.

ля с забележката: „Слѣд като инцидентът е ясен, каква полза може да произлезе от него?“¹⁸⁸⁴

„Германският държавник също има малък успех в опита си да изведе на преден план предложението на Радовиц за свобода на действие в Ориента, тъй като руският му колега, според английски и австрийски източници, му отговорил със снизходителен тон: „*Laissez moi klid, je ne veux rien en Orient, je veux la paix, voilà tout.*“ (Оставете ме на мира, не искам нищо на Изток, искам мир, това е всичко.)¹⁸⁸⁵

Когато най-накрая прави „сцена“ на руския си колега заради повишението на Шишкин до посланик във Вашингтон, като яростно го критикува, Горчаков определя думите му за „забавна илюстрация на германската обидчивост.“¹⁸⁸⁶

Бисмарк излива цялото си негодувание върху Горчаков, който сякаш го надхитрява и го притиска в разговор, по време на среща с Ръсел на 11 май 1875 г. На тази среща той изразява голямо раздразнение от опита на руския държавник „да играе ролята на „миротворец на Европа“, защитник на Франция и наставник на Германия“. И добавя с презрение, че „Горчаков, суетен осемдесетгодишен старец, който иска да си създаде впечатление, че все още има важна роля в света, въпреки че с единият крак вече е в гроба.“¹⁸⁸⁷

С тази подигравка с руския канцлер и намека, да представи английската намеса като излишна, Бисмарк не успява да си възвърне загубеното доверие към политиката му. Каройи и Ръсел определят защитата му срещу представените уличаващи доказателства за „изключително слаба и крехка“. Бисмарк „се преструва, че се е освободил от всякакви упреци чрез настоящите си безусловни уверения за мир“, но забравя „или по-скоро отказва да признае“, че през целия хаос в германската външна политика и собствените си „толкова неблагоприятни [...], цинично страстни изявления [...] той е осигурил достатъчно храна за последвалите слухове и тревоги“.¹⁸⁸⁸

Следвайки инструкции, току-що получени от Андраши, Каройи изразява, в аудиенцията си при Александър II, „пълното признание и подкрепата на неговото правителство за благородния и великодушен мирен жест“.¹⁸⁸⁹

¹⁸⁸⁴ PRO, F064, Bd. 827, Russell an Derby, Nr.205, Secret, 11.5.1875, s.a. HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.25A-G, Vertraulich, 15.5.1875; Taffs, War Scare, S.642; dies., Ambassador, S. 98f.

¹⁸⁸⁵ Morier an Derby, 20.6.1875, in: Morier, Memoirs, Bd. 2, S. 364. В същото време канцлерът изпраща меморандума на Радовиц на английското правителство. PAAA, Botschaft London, Bd. 117, Bülow an Münster, Nr. 343, Geheim, 13.5.1875.

¹⁸⁸⁶ PRO, F064, Bd. 827, Russell an Derby, Nr.218, Secret, 13.5.1875; die gleiche Darstellung auch in: HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr. 25E, 15.5.1875; s.a. die Äußerungen von Decazes gegenüber Lyons in: PRO, FO 27, Bd. 2108, Lyons an Derby, Nr.411, Very Confidential, 18.5.1875, RA-K, Tyskland Depecher, Quaade an Rosenorn-Lehn, Nr. 10, 14.5.1875; Taffs, War Scare, S. 645.

¹⁸⁸⁷ PRO, F064, Bd. 827, Russell an Derby, Nr.218, Secret, 13. 5.1875, Nr. 205, Secret, 11.5.1875; im gleichen Tenor HStA-St, E73, Verz. 61, Fasz.12, Spitzemborg an Mitnacht, 10.5.1875; s.a. Taffs, Ambassador, S.98f.

¹⁸⁸⁸ HHStA, PA III, Bd.108, Károlyi an Andrassy, Nr.25A-G, Vertraulich, 15.5.1875.

¹⁸⁸⁹ HHStA, PA III, Bd.109, Andrassy an Károlyi, Tel., 12.5.1875. След като научава от Бюканън за реакцията на Бисмарк на въстъпителните думи на Ръсел, по своя инициатива, той решава „да признае на руските гости, без да вдига надрънница в Берлин, щастливия успех на усилията им за мир, с подходящите думи“. HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr. 25B, Vertraulich, 15.5.1875. Каройи също изразява пред Горчаков своето „голямо задоволство“ от руския мирен демарш и в съответствие с инструкциите си изразява, надеждата, че руският канцлер, няма да напусне политическата сцена (поради възрастта си). Károlyi an Andrassy, Nr.25A-G, Vertraulich, 15.5.1875.

Ръсел най-накрая, за голямо удовлетворение на руското ръководство, подкрепя мирните им усилия „с цялата тежест на Англия“ в съответствие с инструкциите си.¹⁸⁹⁰

С неофициалното съобщение от 10 май 1875 г., Бисмарк, предотвратява още по-сурова руска „проповед за мир“, а Горчаков е изключително самодоволен от „пълния успех на своята мирна политика.“¹⁸⁹¹

На 11 май 1875 г. той съветва Гонто-Бирон, че Франция не трябва да показва твърде демонстративно задоволството си от действията на двете сили, „с нарцисстични изказванията“.¹⁸⁹²

След това, демонстрирайки личния си триумф и руския престиж, както и да стабилизира отслабената си властова позиция, той използва добре познатите циркуляри и полуофициални изявления със същото съдържание, за да създаде впечатлението, че мирът е спасен по същество благодарение на неговите собствени усилия и по желание на царя: „Императорът напусна Берлин, напълно убеден в мирните нагласи там и гарантира запазването на мира.“¹⁸⁹³

С този „театрален преврат“ Горчаков слага край на „трагикомична интерлюдия от военната психоза“, последвана от търсене на отговорните за паниката и нейното разрешаване, което води до взаимни обвинения. Бисмарк категорично отрича всякаква отговорност за разпалването на слухове за война и обвинява Молтке“ и „заговора на печата, действащ в цяла Франция, а също и в австрийска Полша, Русия, Белгия и за съжаление и в Англия“, който „се консолидира все повече чрез посредничеството и международното влияние на католическата църква.“¹⁸⁹⁴

Неговата безгранична ярост от тежкото дипломатическо поражение, което току-що е претърпял, е насочена освен срещу Горчаков, но и срещу Орлов, който само няколко седмици по-рано му се струва безупречен приятел“.¹⁸⁹⁵

След като постепенно научава за „ревността“ на англичаните да потушат това, което той смята за „несъществуващ пожар“, и за усилията на Дерби да

¹⁸⁹⁰ PRO, F065, Bd. 909, Loftus an Derby, Nr. 145, 10.5.1875, ebd., Loftus an Derby, Nr. 160, 12.5.1875, LRO, Derby Papers, 16/1/22, Loftus an Derby, Private, 12.5.1875; s.a. RA-K, Rusland Depecher, Vind an RosenOrn-Lehn, Nr.13, 19.5.1875.

¹⁸⁹¹ HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr. 25A-G, Vertraulich, 15.5.1875, PRO, F064, Bd. 827, Russell an Derby, Nr.218, Secret, 13.5.1875; s. a. HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr. 25A-G, Vertraulich, 15.5.1875.

¹⁸⁹² DDF, I, Bd. 1, Nr.416, S.452, Gontaut-Biron an Decazes, Tel., 11.5.1875; s.a. PRO, F064, Bd. 827, Russell an Derby, Nr. 205, Secret, 11.5.1875; Taffs, Ambassador, S. 99, Grunwald, Siecles, S. 201.

¹⁸⁹³ Gorcakov an die russischen Missionen im Ausland, Tel., 13.5.1875, zitiert nach: GP, Bd. 1, Nr. 182, S.283, Berchem an AA, Nr. 117, 14.5.1875; s.a. ebd., Anm.* Обтегнатите отношения между Германия и Русия, и между двамата канидери, с виждат в често повтаряното изявление на Бисмарк „Maintenant, la paix est aurée“ (Сега мирът е осигурен), но и в телеграмата на царя до сестра му, кралицата на Вюртемберг, която Александър II изпраща до Щутгарт на 13 май 1875 г. която е изопачена при особени обстоятелства. Всъщност съобщението е следното: „Нося от Берлин най-сигурните уверения за мир“, но в дипломатическия корпус в Щутгарт, по-късно и в Райхс-канцеларията и дори в местен баденски вестник се съобщава, че царят е телеграфирал: „Победата над Берлин осигурява мира“. HHStA, PA VI, Bd. 36, Pfusterschmid an Andrassy, Nr.27A-E, Vertraulich, 5.6.1875; s.a. die leicht geänderten Formulierungen in: Bulow, Denkwürdigkeiten, Bd. 4, S. 349; Krcinan, Auflösung, S. 34, u. Cahu, Baron.

¹⁸⁹⁴ GV, Bd. 15, S. 362, Kennan, Auflösung, S. 35, HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.25D, 15.5.1875, Aufzeichnung Gorcakovs, Vertraulich, 12.5.1875, in: Jerussalimski, Diplomatie, S. 151; PRO, F065, Bd. 909, Loftus an Derby, Nr. 168, 20.5.1875, GP, Bd.1, Nr.176, S.274, Bismarck an Münster, Nr.342, 12.5.1875, PAAA, IAAa29, Bd.3, Herbert von Bismarck an Aegidi, 22.5.1875, Auszug; vgl. Schwarz, Pindter, S. 50-52; Schotieberger, Diplomatie, S. 27.

¹⁸⁹⁵ Kap.V.2, Anm. 184, HHStA, PAIII, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.25D, 15.5.1875, PRO, F064, Bd.827, Russell an Derby, Nr.205, Secret, 11.5.1875, ebd., F0918 (Amphill Papers), Bd. 50, Loftus an Russell, Private, 26.6.1875.

осигури услугите на Андраши, Висконти Веноста, и руската дипломация, вкл. и Шувалов, противно на първоначално изразената си радост от „първите признаци на морална коалиция между Русия и Англия“, Бисмарк започва да се дистанцират от действията на Лондонския кабинет и представя Дерби като инициатор на мирната интервенция, но с невярна информация.“¹⁸⁹⁶

Бисмарк гневно се обръща срещу английския външен министър, за когото се твърди, че е се възползвал от мирната инициатива, за да „се използва Санкт Петербург за наша сметка и за общата любов към мира.“¹⁸⁹⁷

Тъй като след успеха си, Лондон няма интерес от трайно влошаване на отношенията с Берлин, руските твърдения са опровергани със също толкова невярната версия, че инструкцията до Ръсел е издадена „в резултат на разговор, който лорд Дерби е провел вечерта на 8 май с граф Шувалов, който се е завърнал в Лондон предния ден“.¹⁸⁹⁸ За да оправдае заповедта си до посланика в Берлин, Дерби също цитира страховете на Бойст и Горчаков от войната. Гонто-Бирон¹⁸⁹⁹ изпада в немилост пред Бисмарк заради разкритията си за думите на Радовиц, както и Бойст, който отдавна е заподозрян в антигерманска агитация.¹⁹⁰⁰

Лангенау, Апони и не на последно място, императрица Августа, както и други „любимци“, не са пощадени от клеветническите обвинения на канцлера, което в случая с Лангенау и Апони предизвиква смелата им защита от Хохенлое и Роис.¹⁹⁰¹

В рязък контраст с тези яростни упреци, които по-късно в мемоарите си Бисмарк свежда до обиди срещу Горчаков, чийто „урок“ и „интрига“ той никога не прощава на руския си противник, канцлерът обсипва австроунгарския си колега с похвали, твърдейки, че Андраши е единственият, който „е проявил

¹⁸⁹⁶ GP, Bd. 1, Nr. 176, S. 273-275, *Bismarck an Münster*, Nr. 342, 12.5.1875, ebd., Nr. 179, S.278f., *Bülow an Reuß*, Nr. 355, 14.5.1875, ebd., Nr.180, S.279-282, *Bismarck an Münster*, Nr. 345, *Ganz Vertraulich*, 14.5.1875, ebd., Nr. 184, S. 284-287, *Bülow an Münster*, Nr. 404, 3.6.1875, PAAA, IABb64, Bd. 5, *Münster an Bismarck*, Nr. 94, *Vertraulich*, 28.7.1875, im Auszug in: GP, Bd.1, Nr.191, S.298; vgl. Holborn, *Mission*, S. 46-48, PAAA, IAAa50, Bd.1, *Bülow an Bismarck*, 27.5.1875.

¹⁸⁹⁷ След противоречивата информация от Санкт Петербург и Лондон, Бисмарк е наясно, че в един момент „основата на фактите е изоставена в последните дискусии“, но не вижда „необходимост да изяснява въпроса сега“, въпреки че е сметнал за целесъобразно да изпрати мемоарите на Бюлов на Роис за евентуално ползване и на Мюнстер и Хоенлое за тяхна лична информация. BA, NL Bismarck, B 90, *Herbert von Bismarck an Radowitz, Privat*, 11.6.1875, PAAA, IABc83 secretissima, *Memoire Bülow's*, 6.6.1875; s.a. GP, Bd. 1, S.295, Anm.*; HHStA, PAIII, Bd. 108, *Károlyi an Andrassy*, Nr.25D, 15.5.1875.

¹⁸⁹⁸ PAAA, IABc83 secretissima, *Radowitz an Herbert von Bismarck, Privat*, 14.6.1875, ebd., IABc 83, Bd. 1, *Münster an AA*, Tel. Nr.26, 23.6.1875.

¹⁸⁹⁹ Относно кампанията на Бисмарк срещу Гонто-Бирон, която в крайна сметка води до отзоваването му през 1877 г., Pohl, *Einflußnahme*, S. 218-239.

¹⁹⁰⁰ PAAA, IAAb 53, Bd. 2, *Bülow an Radowitz*, 1.3.1875, *Journal* Nr. 882, *Auszug*, ebd., *Radowitz an Bismarck*, Nr.61, *Vertraulich*, 5.3.1875, ebd., *Bülow an Münster*, Nr.291, 28.4.1875, ebd., IABa49, Bd.3, *Münster an Bülow*, Nr.54, *Geheim*, 20.4.1875, BA, NL Bismarck, B23, *Bülow an Herbert von Bismarck, Privat*, 18.5.1875, GP, Bd. 1, Nr. 86, S. 288-291, *Münster an Bülow*, Nr. 75, *Ganz Vertraulich*, 7.6.1875.

¹⁹⁰¹ HHStA, PAIII, Bd. 109, *Károlyi an Andrassy, Privat, Vertraulich*, 4.6.1875; s.a. PRO, F0918 (*Amphill Papers*), Bd.80, *Memorandum relating to the apprehended War in 1875*, 13.6.1887, PAAA, IABc83 secretissima, *Hohenlohe an Radowitz, Privat*, 21.6.1875, ebd., *Botschaft Petersburg*, P.189/3, *Bülow an Reuß*, Nr. 354, *Geheim*, 13. 5.1875, ebd., IABc 83, Bd.1, *Bülow an Münster*, Nr. 405, *Vertraulich*, 3.6. 1875, 2. *Angabe*, ebd., *Botschaft London*, Bd. 117, *Bülow an Münster*, Nr. 343, *Geheim*, 13.5.1875, GP, Bd. 1, Nr. 180, S. 279-282, *Bismarck an Münster*, Nr. 345, *Ganz Vertraulich*, 14.5.1875; *Hohenlohe, Denkwürdigkeiten*, Bd. 2, S.155 f., *Journal* 18.5.1875, ZStA-M, Rep. 92, NL *Radowitz*, BII, Nr 17, *Reuß an Radowitz, Privat*, 19.5.1875, im Auszug in: PAAA, IABc 83, Bd. 1, s. a. ebd., Bd. 1, *Reuß an Bismarck*, Nr. 137, *Ganz Vertraulich*, 27.5.1875, ebd., IABc 79, Bd. 4, *Hohenlohe an Bismarck*, Nr. 151, 14.6.1875; *Radowitz. Aufzeichnungen*, Bd. 1, S.333.

правилно политическо разбиране за произхода на заплашителните слухове.¹⁹⁰² Преценката на Бисмарк обаче се основава на напълно погрешни предпоставки, защото канцлерът вижда външния министър като човек, който се е противопоставил на всички шепоти от Лондон, Париж и Санкт Петербург. Бисмарк не знае нищо за двойната игра на Андраши, нито пък осъзнава значението на собствените си забележки към Каройи за поведението на Балхаусплац. Когато Ръсел посочва в разговора си с Бюлов на 6 юни 1875 г., че Андраши „нямаше да има толкова голяма увереност в мира, ако граф Каройи не беше му докладвал за разговорите с канцлера“, Бисмарк намира този аргумент за „необоснован“, защото, според спомените му, „По-дългият му разговор“ на Каройи се е състоял едва на 11 май 1875 г. и следователно вече не е могъл да повлияе на вземането на решения от Андраши.¹⁹⁰³ Според него предходните разговори от 26 април и 1 май 1875 г. са играли само второстепенна роля.

Андраши посреща тази хвалебствена реч от Берлин с голям скептицизъм, тъй като тя е в рязък контраст с други доклади за плановете и намеренията на канцлера. Например, Каройи съобщава за съобщение от царя, в което се посочва, че канцлерът изпитва гняв от срещата във Венеция, и казва на Ръсел, „че ще тръгне първо към Виена, а след това към Париж“.¹⁹⁰⁴

Посланикът научава от канцлера, че „враждебното отношение към Германия се проявява и затвърждава“ във влиятелните Виенски военни кръгове, но не коментира тази „тежка и цинична забележка“.¹⁹⁰⁵

Андраши е още по-разтревожен от тази „грубост“ на Бисмарк, защото Швайниц сега също твърди, че върху отношенията между двете страни е паднала „лека сянка“, хвърлена от „много съмнителния“ памфлет на ерцхерцог Йохан Салватор и неосъществената надежда за подобряване на контактите между двете армии.¹⁹⁰⁶

Той със сигурност е значително разтревожен от последните доклади, пристигащи от Берлин и Хамбург, за опитите на Бисмарк да постигне споразумение с Русия за сметка на Австро-Унгария, които само засилват неговите резерви, възникнали още през пролетта на предходната година, за крайните цели на външната политика на канцлера. Отчитайки отхвърлянето на тези предложения от Санкт Петербург, както и изключително неблагоприятния резултат за Берлин от наскоро приключилото официално посещение, което донася

¹⁹⁰² BA, NL Bismarck, B90, Radowitz an Herbert von Bismarck, Privat, 21.6.1875; s.a. PAAA, IABc 83 secretissima, Reuß an Radowitz, Privat, 18.6.1875, ZStA-M, Rep. 92, NL Radowitz, BII, Nr. 4, Bülow an Radowitz, Privat, 13.6.1875. По време на срещата Берлин, Бисмарк заплашва противника си Горчаков: „Със сигурност няма да имате много възможности да се радвате на това, което направихте, за да застрашите нашето приятелство заради своето празно удоволствие. Казвам ви откровено, че съм добър приятел с приятелите си и зъл враг на враговете си.“ Friede, Bismarck, S. 39; s. a. GP, Bd. 1, Nr.193, S. 299f., Bismarck an Schweinitz, Nr.155, 17.3.1875; Hillerbrand, Gorchakov, S. 265; Almedingen, Emperor, S. 270; Schweinitz, Denkwürdigkeiten, Bd. 1, S.309, За разлика от това, в по-късен доклад до Пошингер, Егиди твърди невярно, че в отговор на искането му за решително отричане на инсинуациите на Горчаков, изтекли в печата, Бисмарк, е отговорил снисходително: „Нека го оставим да се забавлява!“ BA, Kleine Erwerbungen, Nr. 33, Aegidi an Poschinger, 27. 10.1874, Anlage.

¹⁹⁰³ HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Bd.25D, 15.5.1875, PAAA, IABc 83 secretissima, Memoire Bülow's, 6.6.1875, BA, NL Bismarck, B90, Herbert von Bismarck an Radowitz, Privat, 11.6.1875, HHStA, PAIII, Bd.108, Károlyi an Andrassy, Nr.25B, Vertraulich, 15.5.1875; s.a. Klingenfuß, Beust, S. 638. Winckler, Zielsetzung, S.250f.

¹⁹⁰⁴ HHStA, PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.25C, Geheim, 15.5.1875.

¹⁹⁰⁵ HHStA, PA III, Bd.108, Károlyi an Andrassy, Nr.25C, Geheim, 15.5.1875, Marginalie Andrassys; s.a. Klingenfuß, Beust, S. 639.

¹⁹⁰⁶ HHStA, PA III, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Privat, Geheim, 23.5. 1875

„мир“ на Австро-Унгария, и „урок“ на Германия, Андреси сега смята, че е назрял моментът да се изкаже по-ясно пред Берлин.¹⁹⁰⁷ В документ, представен на като личното си писмо до Каройи, на 23 май 1875 г. той представя на германското правителство ясна критика на „възгледите на Швайниц, основани на напълно погрешно разбиране на местната ситуация и напълно неточно наблюдение на обстоятелствата“, с ясна критика срещу целите на мисията на Радовиц: Всеки австроунгарски държавник е длъжен да продължи настоящата външна политика на Двойствената монархия, „докато съществуването или интересите на Австро-Унгария не са застрашени от Германия“. Съюзът между двете централноевропейски сили е „естествен резултат от техните интереси, всъщност от тяхното географско местоположение. Австро-Унгария е достатъчно голяма, за да възприема голяма Германия до себе си. Чрез придържането си към разбирателство с Германия и чрез географското местоположение на двете държави, и двете са защитени и имат възможност да развият мирно условията за своя вътрешен просперитет“. Тези причини за поддържане на тесни отношения между съседните държави, в никакъв случай не бива да се тълкуват „сякаш Австро-Унгария е принудена да жертва своята независимост“.¹⁹⁰⁸

Основната цел на Андраси с това писмо е да сигнализира за продължаващия си интерес към поддържането на добри отношения между Берлин и Виена. Засиленото му недоверие към привидно непредсказуемата политика на Бисмарк обаче го кара да посочи, че това приятелство е възможно само ако се основава на признаването от страна на Германската империя на целостта и равните права на Австро-Унгария.

По всичко личи, че писмото постига изцяло желания ефект. В отговора си от 28 май 1875 г. канцлерът подчертава, че „нито за миг“ не е престанал да вярва на австроунгарския външен министър. Той споделя неговата „добра воля“, с която настроенията на нашите монарси и интересите на техните народи насочват двете големи държави към приятелско сътрудничество, независимо от деловите отношения във вашата или нашата страна“.

Седмица по-късно канцлерът, който иначе отхвърля обвиненията срещу Швайниц, заявява, че дипломатът е „по-добър от репутацията си“ и „пише до Берлин в по-австрийски стил, отколкото говори във Виена“, отива още по-далеч в забележките си за бъдещите отношения между двете империи. В разговор, с австроунгарския посланик, Бисмарк първоначално признава, че и той е идентифицирал антигерманските настроения в Австрия и осъжда съществуването и стремежите на тази „германска партия“ на Дунав, защото те пречат на „потъсното развитие на взаимно разбирателство“. Той категорично подчертава, че ако отслабне унгарското влияние и се стигне до „по-централистична поритика“ както някога при Шварценберг, под ръководството на Бойст „ще възникне опасна ситуация за Германия“ и тогава, ще се наложи тя „да се обърне срещу

¹⁹⁰⁷ HHStA, PAIII, Bd. 108, Andrassy an Franz Joseph, Dringend, 13.5.1875; s.a. Wertheimer, Andrassy, Bd. 2, S. 238 и. 243. В придружаващо писмо Андраси информира посланика, че то е „единствено за Ваша лична информация“, „да кажете на принц Бисмарк по подходящ начин и Ви оставям да решите, дали е целесъобразно да му представите самото писмо за преглед, по начин, сякаш сте превишили дадените Ви инструкции“. HHStA, PA 111, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Privat, Geheim, 23.5. 1875.

¹⁹⁰⁸ HHStA, PA 111, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Privat, Geheim, 23.5.1875; s.a. PAAA, IAA141 adh. secretissima, Károlyi an Bismarck, Privat, 27. 5. 1875 mit dem in Anlage beigefügten Brief Andrässys.

непосредствената опасност и първо да се изправи срещу Австрия“. Въпреки това, предвид „сходството на общите интереси“, той смята, че „в рамките на възможностите и дори вероятностите“ между Германия и Австро-Унгария „трябва да се развият отношения на взаимна увереност, естествено основани на международното право. Необходимо е такива отношения да узреят органично, да бъдат оставени на естественото си развитие и да не се развиват прибързано или твърде бързо.“¹⁹⁰⁹

Несъмнено Андраши използва кризата на „военната тревога“ за политическа изгода чрез рискованата си, но умела двойна игра. Ветото му върху британското искане предотвратява пълната изолация на Германия в рамките на европейската пентархия. Той коментира забележките на Бисмарк в бележка в полето, адресирана до император Франц Йосиф, заявявайки, че германското „предложение“, което той смята за възможно, „вече се появява в далечината“, основната цел на Андраши несъмнено е да увеличи успехите на собствената си политика пред монарха, като така затвърди нестабилното си положение. Министърът на външните работи знае, че германският канцлер споделя неговото мнение за недвусмислено прогерманската позиция на австроунгарските кабинети и следователно продължава да има значителни резерви за по-тесен съюз с Двойната монархия. Предложението на Бисмарк в никакъв случай не е предвестник на Съюза на двамата императори от 1879 г., въпреки че събитията от тези седмици в Берлин, дават основания за размисли относно политиката насочена към съюз.

От гледна точка на Балхаусплац, преживяванията от последните няколко месеца едва ли дават основания за прекалено високи очаквания. Демонстративната подкрепа на Андраши за Бисмарк по въпроса за признаването на Серано е посрещната от германския канцлер с политика, която застрашава самото съществуване на Монархията. Впоследствие министърът на външните работи допринася значително за изолацията на Германия, но по държавни съображения се въздържа в решаващия момент да положи последния камък в пръстена на обкръжението. Това поведение има много по-голямо значение за Вилхелмшрасе, отколкото признанието на Серано, и отразява дълбоко вкорененото недоверие на Андраши към политиката на Бисмарк, която той смята за непредсказуема. Защото, дори да отхвърля присъединяването към антигерманския фронт, той все пак допринася значително за неговото формиране.

Андраши смята за успех, събитията станали в Берлин, и подчерта пред Англия, и Русия решителната си симпатия към действията на двете сили, за да избегне нежеланото впечатление за прекалено прогерманска позиция.¹⁹¹⁰

Бисмарк описва забележките си като „идея, към която трябва да се придържа здраво и която несъмнено ще даде плодове“, неговата загриженост не е да положи основите за двустранна коалиция с Германия, а да предефинира основата на тези отношения към добрите отношения със северния съсед, което смята за необходимо за държавната политика. Следователно отговорите на Бис-

¹⁹⁰⁹ HHStA, PA III, Bd. 109, *Bismarck an Karolyi, Privat*, 28.5.1875; *ohne Marginalien Andrassys abgedruckt in: GW*, Bd. 14, S. 868f., s.a. ebd., *Karolyi an Andrassy, Privat*, 29.5.1875; *ein Resume des Briefes von Bismarck in: PAAA, IAA141 adh. secretissima, das Konzept aus der Hand Bismarcks in: BA, NL Bismarck, B23, Bismarck an Bülow, Privat*, 27. 5. 1875; s. a. Bagdasarian, *Rapprochement*, S. 179.

¹⁹¹⁰ PRO, FO7, Bd. 850, *Buchanan an Derby, Nr.199, Confidential*, 8.6.1875.

марк, въпреки всички „обещаващи забележки“, имат отрезвяващ ефект, защото канцлерът, въпреки всички похвали, не скрива значителните си резерви за антигерманските настроения по Дунав, като показва, че не се интересува от едностранчива външнополитическа ориентация в полза на Виена.

За Бисмарк е целесъобразно да постави ясен положителен акцент в тази посока, точно както едновременно и открито изразява раздразнението си от британските действия в Берлин.¹⁹¹¹

Той енергично се противопоставя на съобщенията за англо-руски съюз, появили се в европейския печат, след края на кризата, като разпространява посланието, че „ако днес се говори за бързо сближаване между Англия и Русия, то тогава толкова лесно, и с по-голямо основание, може да очакваме такова между Германия и Франция в близко бъдеще“.¹⁹¹²

Не трябваше ли канцлерът да си признае, че тази заплаха, с комбинация, която самият той определи като „безсмислена“, в крайна сметка представлява напълно неподходящо средство за противодействие на сближаването между Санкт Петербург и Лондон?

Опитът на Бисмарк да осигури трайно полухегемонистичното положение на Германия след провала на мисията на Радовиц чрез политика на натиск срещу Франция се проваля. Заплахата от превантивен удар, която той използва като „вторичен елемент“ и прилага със съзнанието, че той може да бъде надежден само ако се основава на желание за осъществяването му, е замислена „така че разтревожена Европа съвместно да упражни благоприятен натиск върху Франция в полза на Германия“. Европейските кабинети обаче бързо се убеждават, че истинската заплаха за мира не е в Париж и неговата военна реорганизация, а в Берлин.

В писмо до Мюнстер на 4 август 1875 г. Бисмарк показва на английския външен министър, „че е загубил доверие в английското правителство, в политическия му такт и надежност“. Следователно официалните комуникации с Дерби отсега нататък ще се „ограничени до най-необходимото“ и „дискусиите по политически въпроси, ще се избягва в бъдеще“.¹⁹¹³

Деказ, осъзнава, че замисълът на Бисмарк е „не да води война, а да се възползва от страха, който създава, за да изправи страничните сили срещу центъра на безпокойство в сърцето на Европа, като за такъв иска да предстваи Франция.

Въпреки всички по-късни декларации за истинските страхове на германската политика, които служат за легитимиране на собствените му действия, ситуацията, с изключение на английската кралица, никоя от коронованите глави в Европа, нито пък което и да е правителство, всъщност вярва, че германският канцлер представлява сериозна заплаха за мира.¹⁹¹⁴

Но не искат да изключат напълно евентуалната заплаха, затова чувстват нуждата си от мир, значително нарушена от постоянните интриги на Бисмарк.

¹⁹¹¹ HHStA, PA III, Bd. 109, Andrassy an Károlyi, Privat, 16.6.1875; s.a.Klingensfuß, Beust, S. 643; Leidner, Außenpolitik, S. 42, Klingensfuß, Beust, S. 643.

¹⁹¹² Herbert von Bismarck an Radowitz, Privat, 20.6.1875, in: Holborn, Schuwalov, S.269.

¹⁹¹³ Bülow an Brincken, Nr. 495, 4.8.1875, Holborn, Mission, S.48.

¹⁹¹⁴ HHStA, PAIII, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr.25A-G, Vertraulich, 15.5.1875, ebd., Bd. 109, Károlyi an Andrassy, Privat, Vertraulich, 4.6.1875, HStA-M, MA III, Bd. 2655, Perglas an Ludwig II, Nr.200/XXXI, 13.5.1875, ebd., Bd. 2759, Lerchenfeld an Ludwig II, Nr.49/XXV, 15.5.1875.

И защото смятат, че е способен на всякаква дързост, и с основание все още го възприемат като „белия революционер“, европейските кабинети със сигурност вярват, че германският канцлер е способен да премине Рубикон.

Русия и Англия смятат запазването на Франция като велика сила, за „съществен европейски интерес“, а „твърде голямата агресивност“ на Германия за „нежелана“.¹⁹¹⁵ От тези съображения произтича страхът, че европейската ситуация може да „изпадне в хаос“ плъзгайки се по склона, чиито крайни точки не могат да бъдат предвидени, ако непрозрачните дейности на Бисмарк не бъдат енергично спрени.¹⁹¹⁶

Въпреки радостта и удовлетворението от успеха на действията си, водещите европейски държавници, оценят последиците от мирната интервенция по много различен начин. Повлиян от поздравленията на своите посланици и министър-председателя, Дерби първоначално вижда ефекта от разрешаването на кризата като задоволителен, защото показва, че „ако в Европа има мощни влияния, насочени към война, от другата страна има противодействащи сили, чиято сила не трябва да се подценява“.¹⁹¹⁷

Само няколко седмици по-късно, за разлика от по-оптимистично настроените си дипломати, външният министър отново изрази загрижеността си: „Изобщо не съм сигурен, че сме приключили с принц Бисмарк, дори за тази година.“¹⁹¹⁸

Подобна загриженост изпитва не само австроунгарския, но и френския външен министър Деказ, вече много доволен, че Франция отсега нататък е защитена от дипломатически натиск срещу собствената си военна реорганизация и мирният характер на нейната политика е открито признат. Той не изключва възможността, че формирането на концерт на сили, насочен срещу Германия, вече е очевиден, но продължава да се страхува, че постигнатият успех е непълен, защото Германия винаги може „*ad hoc*“ (по необходимост) да извърши изненадващо нападение, без да демонстрира предварителното дрънкане на оръжия.¹⁹¹⁹

Разбираемите опасения на Ке д'Орсе, за бъдещето, се оказват неоправдани, защото Горчаков, демонстративно твърд отказ да приеме германското предложение за сътрудничество и едновременно потвърждава руската позиция, „че една велика и силна Франция е необходима за европейския баланс и няма да позволим ново отслабване на Франция“ оставя трайно негативно впечатление у Бисмарк, колкото, а Дерби изоставя принципа за британската ненамеса.

¹⁹¹⁵ HStA-M, MAIII, Bd. 2655, *Perglas an Ludwig II*, Nr.234/XXXVII, 9.6.1875; s.a. HHStA, PA III, Bd. 108, *Károlyi an Andrassy*, Nr.26B, 29.5.1875, AMAE, CP *Autriche*, Bd. 514, *Harcourt an Decazes*, Nr. 37, 24.5.1875, ebd., CP *Russie*, Bd. 250, *Le Flö an Decazes*, Nr.33, 16.6.1875, AMAE-B, CP *Incident Germano-Belge*, Bd. 3, *Nothomb an Aspremont-Lynden*, Nr. 152, *Tres Confidentielle*, 15.5.1875.

¹⁹¹⁶ HHStA, PA III, Bd. 108, *Károlyi an Andrassy*, Nr.25A-G, *Vertraulich*, 15.5.1875.

¹⁹¹⁷ LRO, *Derby Papers*, 17/1/8, *Derby an Morier*, *Private*, 17.5.1875, *Copy*.

¹⁹¹⁸ LRO, *Derby Papers*, 16/1/15, *Russell an Derby*, *Private*, 18.5.1875, ebd., 16/1/22, *Loftus an Derby*, *Private*, 12.5.1875; s. a. PRO, FO65, Bd. 909, *Loftus an Derby*, Nr. 175, *Most Confidential*, 26.5.1875, *Russell an Derby*, 15.5.1875, in: *Lyons, Record*, Bd.2, S. 79-81. Докато Ръсел смята мира през текущата година за сигурен, но същевременно изразява убеждението си, че докато Бисмарк е жив „няма да избегнем друга война“, Лофтъс вярва, че канцлерът едва ли ще забрави урока, който му е даден; „той не може да нарушава мира в Европа, за да оправдае прищяването си, без да рискува да открие, че Европа се е обединила срещу него“.

¹⁹¹⁹ HHStA, PA IX, Bd. 102, *Andrassy an Apponyi*, *Lettre Particuliere et Secrete*, 17.5.1875. В писмо до Анони от 17 май 1875 г. Андраси препоръчва на френското правителство, че въпреки понастоящем осигурения мир, е добре да „избягва и най-малкия претекст, който може да се използва от Германия, срещу нея в подходящ момент“.

Така на Вилхелмшрасе, се създава убеждението, че Германия „няма да може да води втора война срещу Франция“.¹⁹²⁰

Несъмнено изходът от кризата на „военната тревога“ ограничава свободата на действие на Германия, но не заплашва териториалната ѝ цялост, както Лео Фло признава с дълбоко съжаление. Френското правителство също трябва сега да осъзнае, „че вълната на енергичното неодобрение, която току-що се издигна срещу Прусия, може да се обърне бързо срещу нас в деня, когато решим, че можем и трябва да си възвърнем с оръжие достойното място под слънцето, което ни се полага повече от двеста години и което ни беше отнето толкова брутално и безскрупулно“.¹⁹²¹

Така „военната тревога“ от пролетта на 1875 г. не е само „положително изясняване“ статута на Франция като велика сила, но и тежкото дипломатическо поражение, нанесено на Бисмарк, и за бъдещата гаранция на статуквото в Централна Европа, което се установява след Френско-пруската война от 1870-71 г.¹⁹²²

Глава VII. Заключителни бележки

От гледна точка на Ото фон Бисмарк, кризата с „военната тревога“ окончателно е сложило край на фазата на обединението на Германия. Заслепен от външнополитическите успехи, станали възможни благодарение на „историческия прелом“ или основаването на „Малогерманския“ райх (непълното германско обединение), подобраването на оттегнатите отношения с Австро-Унгария и привидно равноправното приятелство с великата сила Русия, след очевидно грешната си преценка на променената европейска ситуация, през пролетта на 1875 г. германският канцлер провокира сближаване на европейските сили, което за момент напомня за военната коалиция от 1914 г., без обаче да предопредели пътя към катастрофата.

Вместо спокойно да консолидира постигнатото, канцлерът, погрешно преценява „ситуацията след Кримската война“, приключила със събитията от 1870/71 г., поради чувството си политиката несигурност, се стреми да утвърди окончателно скритата лидерска роля на Германия на континента. Този опит за затвърждаване на потенциалната хегемония, с постепенното превръщане на Франция във вътъръсепенна европейска сила от 1873 г. нататък, води до все по-стремителни и неспокойни действия, които водят до все по-агресивен процес на натиск и контранатиск, кулминиращ в постепенен преход от самоналожена изолация към „обкръжаване“ на Германския Райх.

Реакцията на другите сили на опита на Бисмарк да ескалира напрежението в Европейска криза и очевидната му готовност да рискува евентуално още

¹⁹²⁰ Diese Darstellung des Gesprächs liefert Gorcakov dem französischen Konsul in Baden-Baden, zitiert nach: AMAE, CPC, Allemagne, Bd.4, Fallenay an Decazes, Nr. 6, 18.5.1875; im gleichen Sinne: HHStA, PAX, Bd.68, Langenau an Andrassy, Privat, 16.6.1875, ebd., Wrede an Andrassy, Privée, Confidentielle, 26.5.1875. PA III, Bd. 108, Károlyi an Andrassy, Nr. 25A-G, Vertraulich, 15.5.1875. Горчаков е толкова убеден в ефекта на думите си, че според него „няма нужда да се страхуваме от война в следващите години“.

¹⁹²¹ AMAE, CP Russie, Bd. 250, Le Flo an Decazes, Nr. 33, 16.6.1875.

¹⁹²² Bulow, Denkwürdigkeiten, Bd. 4, S. 348, AMAE, CP Russie, Bd.250, Le Flo an Decazes, Nr. 33, 16.6. 1875, Hillgruber, Wegscheide, S. 51, Ebd., S.49; im gleichen Sinn schon RA-K, Russland Depecher, Vind an Rosenorn-Lehn, Nr.14, 14.6.1875; s.a. Wolter, Außenpolitik, S. 189.

едно военно унижение на Франция, ясно показват на германския държавник през пролетта на 1875 г., че вече ограничените, изолирани военни кампании в стила на 60-те години на XIX век са станали невъзможни.

От благотворния опит на тези знаменателни месеци, Бисмарк прави извода, че Германия, отсега нататък има шанс само за последователна отбранителна политика, чиято цел трябва да бъде да насърчаването или ограничаването на съществуващите антагонизми между европейските държави в своя полза, чрез разнообразни стратегически ходове за периферно разсейване на напрежението.¹⁹²³

За канцлера това става парадигма основана на принципите, залегнали в известния документ от Кисинген¹⁹²⁴ от 15 юни 1877 г. и е доразвита на Берлинския конгрес през лятото на 1878 г. в ролята му на „честен посредник“.¹⁹²⁵

Тази стратегия, приложена за първи път на конгреса и поставяща началото на ерата на Бисмарк в международната политика, обаче е валидна само до момента, когато затихващата криза от 1885/7 г. прави невъзможно за него да продължи тази стратегия, в сила след неуспешните преговори за съюз с Англия през декември 1875 г.¹⁹²⁶

Принуден да прави това, той отново се съсредоточава върху поддържането на вече изключително крехката „линия“ към Санкт Петербург, но с политиката, включваща и Виена. Само за няколко години благодарение на силната позиция, която е спечелил от участието на Русия, Австро-Унгария и Англия в Източната криза, Бисмарк поддържа отношенията, които са обтегнати след „докторския въпрос от Ливадия“¹⁹²⁷ и избягва крайните действия.

Дори по това време той никога не губи от поглед изключителното значение на Санкт Петербург, въпреки слабостта към Лондон или „половинчатата опция“ в полза на Виена, както и постоянно подчертавания принцип, че неотслабеното съществуване на „силна и независима“ Дунавска монархия е „необходимо“ за европейския баланс на силите, но винаги се е ръководил от убеждението, че Австро-Унгария в крайна сметка „не е надежден съюзник“, както и Англия заради нейната „изолирана самоувереност.“¹⁹²⁸

¹⁹²³ Hillgruber, *Südosteuropa*, S. 181; ders., *Wegscheide*, S. 50; den., *Hegemonie*, S. 58.

¹⁹²⁴ S.GP. Bd.2, Nr.294, S. 153f., Kissinger Diktat, 15.6 1877; zur Interpretation vgl. Gull, *Bismarck*, S. 516-519; Hampe, Diktat u. die fragwürdigen Überlegungen in: Köhler, Diktat. S.GW, Bd. 11, S.526, Reichstagsrede Bismarcks, 19.2.1878.

¹⁹²⁵ GW, Bd. 11, S.526, Reichstagsrede Bismarcks, 19.2.1878.

¹⁹²⁶ Става дума за спорното изпращане на помощника на Бисмарк Лотар Бухер в Лондон през декември 1875 г., за което авторът не е открил документални доказателства, Frahm, *England*, S. 365-396; Grosche, *Bündnisangebot*, S. 35-48; Jerussalimskt, *Diplomatie*, S.156; Meine, *England*, S. 191; Rothfels, *Bündnispolitik*, S. 22-25.

¹⁹²⁷ GP, Bd. 2, Nr. 239, S. 53, Werder an AA, Tel., 1. 10. 1876. Това е ключовото дипломатическо запитване от есента на 1876 година, отправено от руския цар Александър II до германския канцлер в разгара на Източната криза на Балканите. Русият цар отправя официално писмено запитване до Берлин: Ще остане ли Германия неутрална, ако Русия влезе във война с Турция, и ще допусне ли поражение на Австро-Унгария, ако Виена се намеси срещу Русия? Бисмарк се оказва в трудна позиция, тъй като и Русия, и Австро-Унгария са негови съюзници в рамките на Съюза на тримата императори. Неговият отговор е умислено уклончив и поставя тежки условия: 1. **Защита на Австро-Унгария:** Бисмарк заявява, че Германия не може да допусне геополитическото унищожение или тежкото поражение на Австро-Унгария, тъй като това би нарушило баланса на силите в Европа. 2. **Германските условия:** Той обещава дипломатическа подкрепа за руските интереси на Балканите, но в замяна изисква Русия да гарантира на Германия Елзас и Лотарингия. Русия обаче отказва да даде такава вечна гаранция срещу Франция. Затова и резултатите от Берлинския конгрес са плачевни за Русия, респ. за България. (б. пр.)

¹⁹²⁸ GP, Bd.6, Nr.1357, S.356, Bismarck an Hatzfeldt, 30.6.1889, s.a.ebd., Nr.1194, S.83, Herbert von Bismarck an Reuß, Nr.70, Geheim, 19.1.1888, PAAA, IABb 64, Bd. 5, Münster an Bismarck, Nr. 64, 14.5.1875.

Няма никаква надеждност. От 1887 г. насам острите напрежения между правителствата в Берлин и Петербург, както и едновременната френско-германска криза, отново поставят в центъра на политическите му съображения въпроса за възможностите за поддържане на жизненоважната двустранна връзка с Русия.“

На пръв поглед Бисмарк решава проблема с гениална, но сложна система от баланси, чийто централен елемент е германо-русият договор за презастреховане от 18 юни 1887 г. В действителност обаче канцлерът е наясно, че мрежата от съюзи и договорни връзки, които е създал, в случай на криза, в най-добрия случай ще бъде само „обезболяваща“, както я нарича Херберт фон Бисмарк.¹⁹²⁹

Той не може да бъде сигурен, че Лондон ще затвори „задънената улица“ на Константинопол, предложена от Берлин на Санкт Петербург, но руснаците не проявяват интерес, защото очевидно вече са се отказали от „наследството на болния човек“ на Босфора и винаги подозират, че германският канцлер, стремежи се да „запази гърба си свободен“, е предлага целия Изток на Русия.¹⁹³⁰

Той все още се надява, че правителството на Нева действително ще приеме сметките двете страни от 1856 г. насам за „оправени“.

Русия не разбира собствения си неутралитет от 1870 г. като „естествено следствие“ от германските услуги по време на Кримската война и по време на Полското въстание от 1863 г. Русия също не смята позицията, зета спрямо Прусия по това време, като „услуги“, „изплатени“ от Берлинския конгрес. Руското ръководство все още вижда „дълг“ от германска страна и очаква той да бъде уреден.¹⁹³¹

Въпреки че Бисмарк продължава да работи върху своята сложно изплетена, и все по-съмнителна по обхват мрежа от съюзи, и в последните години от канцлерския си мандат, той вече тайно обмисля, при тези непредвидими фактори, начини да избегне надвисналия въоръжен конфликт с Русия, свързан с опасността от и война на два фронта. Основата на неговите разсъждения е убеждението, че Германия не може да рискува атака срещу източния си съсед, защото не може да извлече никаква полза от една победоносна война и следователно Русия трябва да се третира като постоянна, винаги присъстваща заплаха, срещу която трябва да се поддържат „защитни диги“. ¹⁹³²

Но дигите не предлагат абсолютна защита срещу вълните, и са необходими и нови вълноломи, Бисмарк се надява на „разлагане“ на царската автократия, обмисляйки, подобно на сина си Херберт, „обръщане на коалиции“ под формата на троен съюз с Лондон и Санкт Петербург, който не може лесно да предотврати „наводнението“, германският държавник е принуден, като пос-

¹⁹²⁹ Herbert von Bismarck an seinen Bruder Bill, 19.6.1887, in: Bußmann (Hg.), *Staatssekretär*, Nr. 303, S. 457.

¹⁹³⁰ PAAA, *Botschaft Petersburg*, P. 56/1, Nr.1, Calice an Außenminister Kálnoky, Nr.7D, 5.2.1887, Abschrift; Това е казано от английският посланик в Константинопол Уайт през февруари 1887 г. на австро-унгарския си колега барон Каличе. Подобните забележки английския министър-председател Солсбъри отправя към австроунгарския посланик Брюк от 2 декември 1891 г. Herrmann, *Dreibund*, S. 37f.

¹⁹³¹ PAAA, *Deutschland* 131, Bd. 7, Herbert von Bismarck an Schweinitz, Nr. 721, 1.10. 1887; GP, Bd. 6, Nr. 1353, S. 349-352, *Pourtales an Bismarck*, Nr. 229, 9.10.1888 mit den Marginalien des Reichskanzlers.

¹⁹³² PAAA, *Deutschland* 128 secr., Bd. 2, Bismarck an Reuß, Nr. 244, 8.5.1887, der Erlaß wurde auszugsweise ohne diese Passage abgedruckt in: GP, Bd.5, Nr.1101, S.271 f., GP, Bd. 6, Nr.1340, S.303, Bismarck an Reuß, Nr. 349, *Vertraulich*, 3.5.1888.

ледна мярка, да се откаже от фактическия статут на велика сила с нейната независимост и свобода на действие във всички посоки при война на два фронта – на Запад и Изток, за да осигури съществуването на Германия, като унищожи зараждащата се антигерманска коалиция в зародиш.¹⁹³³

В търсене на подходящ противоотрова, германският канцлер многократно показва готовността си да сключи съюз „в огън и вода“ с Русия от 1876 г. насам, при условие че руският монарх поеме гаранцията за германските Елзас и Лотарингия, придобити след войната от 1870 г. Мълчанието на Санкт Петербург в отговор на подновеното предложение на Бисмарк през зимата на 1886/7 г. да подкрепи максимално руската политика „в Дунавските страни и в района на Черно море“, ако поучи уверение в „неутралитета на Русия срещу френско нападение“,¹⁹³⁴ го кара да осъзнае, че въпреки всичките си резерви, може да бъде принуден да поддържа мира с царя дори с цената, да не пречи на Русия да „унищожи Австрия“. ¹⁹³⁵

За да предотврати война на два фронта, му остава само една възможност, „компромис със съвестта“ неodobrena от поддръжниците на новия курс като „жалка комбинация“ – да купи руския неутралитет в последния момент, като предложи „свобода на действие на Изток“ с цената на „пожертваната Австро-Унгария“. ¹⁹³⁶

В последните години на канцлерството си Бисмарк осъзнава, че Германия няма да избегне надвисналата опасност да избира между различните варианти в дългосрочен план, било съюза с Англия, предпочитан от неговите наследници, като същевременно запазят статутът на велика сила, или курса към непоколебимата лоялност към Австро-Унгария. Всъщност това все още неосъзнато прозрение е в основа за мисията на германския пратеник Йозеф Мария фон Радовиц през пролетта на 1875 г.

Предполагаемите хегемонистки амбиции и привидното върховенство на Германия предизвикват сближаване между европейските държави в началото на тази година. Опитът на Бисмарк да осигури крехката външнополитическа стабилност на новата велика сила в сърцето на Европа след 1871 г., чрез установяване на определено превъзходство в дългосрочен план, е възприет от европейските държави като хегемонистко предизвикателство. Общата им воля за защита срещу хегемона, заедно с желанието да отстояват собствените си политически интереси, ускоряват усилията им за установяване на по-тесни връзки.

¹⁹³³ PAAA, Deutschland 128 secr., Bd. 2, Bismarck an Reuß, Nr. 244, 8.5.1887, Bülow an Herben von Bismarck, 17.10.1884, in: Bußmann (Hg.), Staatssekretär, Nr. 138, S.267; Wutram, Rußlandpolitik, S.279f. S. Herbert von Bismarck an Bülow, 25.6.1885, in: Bußmann (Hg.), Staatssekretär, Nr. 155, S. 285, Rantzau an Herbert von Bismarck, 23.9.1886, in: ebd., Nr.234, S. 376, Herbert von Bismarck an Rantzau, 24.9.1886, in: ebd., Nr. 237, S. 379.

¹⁹³⁴ Schüssler, Bündnisangebot, S. 106-114; GP, Bd.3, Nr.455, S. 26-36, Bismarck an Wilhelm I., 31.8.1879; Schweintz, Denkwürdigkeiten, Bd. 1, S. 355-357, Bd. 2, S. 86-88; Gortainov, Questions, S. 107-109; Herbert von Bismarck an seinen Bruder Bill, 24.8.1879, in: Bußmann (Hg.), Staatssekretär, Nr. 19, S.92-95; GP, Bd.5, Nr. 1001, S.97, Aufzeichnung Rantzaus, 14.12.1886 u. PAAA, Deutschland 122, Nr. 1a, Nr.2, Bd. 1, Запис относно съобщенията на руския генерал Александър фон Каулбарс за разговора му с Бисмарк от 13 май 1887 г., представен на 29 ноември 1887 г.; документът разглежда, наред с другото, проучванията за сключване на съюз, проведени от Швайниц през 1877 г.

¹⁹³⁵ PAAA, Rußland 91 secr., Bd. 1, Bismarck an Radowitz, Nr. 45, 17.2.1887.

¹⁹³⁶ Holstein an Hatzfeldt, 26.10.1886, in: Holstein, Papiere, Bd.3, Nr.198, S.175; s.a. Herbert von Bismarck an Holstein, 22.1.1884, in: ebd., Nr. 84, S.90, Bülow an Herben von Bismarck, 1.4.1888, in: Bußmann (Hg.), Staatssekretär, Nr.354, S.512, GP, Bd. 5, Nr. 1034, S. 170, Bülow an Bismarck, Nr.137, Geheim, 14.4.1887.

Русия, в частност, която постепенно се възстановява от летаргията след Кримската война, ясно заявява, че няма интерес от по-нататъшно увеличаване мощта на западния си съсед. В последвалата борба за хегемония в рамките на Съюза на тримата императори, а оттам и в континентална Европа, Горчаков несъмнено има по-благоприятна изходна позиция от самото начало. Той по принцип може да спечели всички велики сили, докато германският канцлер винаги трябва да има предвид „историческата враждебност“ на Франция. По вътрешнополитически причини, той по-добре отговаря на общоевропейския стремеж за мир, отколкото Бисмарк, чиито все по-неспокойни действия многократно подхранват съществуващото недоверие към него.

Германската външна политика претърпява значителна трансформация през 1874 г. Докато първоначално фокусът е върху пряката борба срещу Франция и всеобщия ултрамонтанизъм, наблягайки на приятелските отношения с Австро-Унгария и Русия, с нарастващото отчуждение между Берлин и Санкт Петербург, стратегията на Бисмарк се измества към изолирането на „заклетия враг“ Франция, чрез обвързване с Германия, на потенциалния ѝ съюзник Русия.

Политическото ръководство на Нева обаче няма намерение да влиза в подобна система за сигурност, защото тя напълно противоречеше на собствените им интереси по това време. Докато на Бисмарк категорично му се напомня за липсата на алтернатива на поддържането на добри отношения със Санкт Петербург, Александър II и Горчаков все повече успяват да се освободят от германското влияние, като развиват връзки с Виена, Париж и до известна степен с Лондон.

Провалът на амбицията на Германия за лидерство в Съюза на тримата императори през 1874 г. и драматичното охлаждане на отношенията между Берлин и Санкт Петербург през зимата на 1874/75 г., с недвусмислените признаци на засилени контакти между Русия, Франция и Австро-Унгария, демонстрират на Бисмарк, че той губи контрол над международната политика по ндраматичен начин. Неговите постоянни маневри, упоритите му опити да търси убежище във второстепенни театри на военните действия в Европа и в периферията – към Белгия, Дания, Испания и Полша, както и в Румънския и Черногорския въпрос, за да прецени мащаба на заплахата, представлявана от Франция на запад и Русия на изток, неизменно водят до много неблагоприятни резултати.

Тези на пръв поглед дребни, но важни събития подчертават за Бисмарк колко ограничено е станало влиянието му върху хода на събитията. Последвалото осъзнаване на неспособността му да контролира нито съюзниците, нито противниците си, довежда германския канцлер при все още напълно нестабилната общоевропейска ситуация до дълбоката му несигурност относно целите на Горчаков, и до убеждението, че ще се появи нова коалиция тип „Кауниц“, допълнително разширена от Италия, Белгия и Дания в постепенно затварящ се „обкръжаващ пръстен“ около Германия.

Този страх от „коалиционния кошмар“ подтиква канцлера да предприеме смела дипломатическа акция в началото на февруари 1875 г., за да се освободи от кошмара. Физически и психически отслабен, Бисмарк предприема контраа-

така, използвайки всички трикове и стратагеми на тайната кабинетна дипломация, както и неофициалната политическа журналистика, опитвайки се да разкрие слабостите в привидно формиращия се антигермански съюз. Тези усилия, винаги съпроводени с агитация в печата, и насочени към разбиване на предполагаемото обкръжение на Германия, създават впечатлението, че целите на действията му са на юг, запад и север, но най-важната част от неговата контраатаката – мисията на Радовиц, умишлено остава извън светлината на прожекторите на официалната германска журналистика.

Наличните документи разкриват, че канцлерът е взел чисто личното си решение да изпрати специален пратеник, използвайки ситуацията на отсъствието на титулярния посланик Ройс, който е в Амстердам от месеци и се лекува от получена травма в коляното, като се очаква бавното му възстановяване. Въпреки че посланикът се възстановява много по-бързо, предвид несигурната външнополитическа ситуация на Германия, Бисмарк не може да се губи време и затова в края на януари 1875 г. изпраща своя довереник Радовиц с трудната „извънредна мисия“ на река Нева.

Не може да отговорим окончателно дали по-ранното възстановяване на Ройс е направило мисията ненужна, но канцлерът умишлено удължава престоя на посланика в Амстердам, а по-късно и в Берлин, за да може Радовиц, да има достатъчно време за изпълнение на задачата.

Изборът на Бисмарк пада върху доста младият, обещаващ дипломат Радовиц съчетавал благоприятни семейни обстоятелства с важни лични качества: той е напълно лоялен към канцлера, семейните му връзки в Русия изглеждат благоприятни за престоя му в Санкт Петербург, професионалните му умения и решително самоувереното му поведение поражда надеждата, че ще представлява германската гледна точка с необходимата решителност.

Напълно осъзнавайки големия шум, който тази мисия ще предизвика в Европа, Бисмарк незабавно и енергично отклонява вниманието от истинските цели на мистериозното пътуване. Той инструктира Радовиц и Ройс, да гарантират, че дипломатическата кореспонденция ще се придържа стриктно към официалните езикови протоколи, докато компрометиращите съобщения ще се предават устно. С активната подкрепа на своите дипломати, канцлерът създава легенда около мисията на Радовиц, останала неразкрита до смъртта му.

Тази легенда се отразява например в абсурдното му твърдение през 1892 г., че неговият довереник е изпратен, просто да подготви посещението на руския цар, в Берлин през май 1875 г.

Всъщност датите на пътуването са разкрити на Вилхелмспрасе едва след завръщането на пратеника от Санкт Петербург.¹⁹³⁷ На въпроса дали впоследствие германският канцлер е премахнал уличаващите инструкции, не можем категорично да отговорим.

Но със сигурност, канцлерът нарежда на шарже д'афера Алвеслебен, унищожи изпратените указания, няколко дни преди пристигането на извънредния пратеник.

¹⁹³⁷ PAAA, Botschaft Petersburg, P.11/14, Bülow an Reuß, Tel. Nr. 26, o.D., ebd., Reuß an AA, Tel. Nr. 27, 23.3.1875.

Въпреки германската секретност, както ярко илюстрира дипломатическата кореспонденция, пристигането на новия германски дипломат в руската столица е под доста неблагоприятна звезда. Още преди да е казал и дума, вече се разпространяват най-странните слухове и спекулации за неговата задача, на които Вилхелмшпрасе противодейства със съмнителните изявления за „истинските“ инструкции на извънредния пратеник.

Съвсем правилно английският посланик в Берлин веднага свързва мисията на Радовиц със започналото разбирателство между Русия, Франция и Австро-Унгария, от което германският канцлер се опасява, че ще доведе до изолация на Германия. Ръсел и Лофтъс, остават с впечатлението, че неотдавнашното безразличие, проявено от Германия по Източния въпрос, предизвиква подозрение у Горчаков, докато Бисмарк, гледа с подозрение на приятелските отношения между Русия, Австро-Унгария, и Франция.

И двамата дипломати несъмнено разбират отлично ситуацията в Германия: От гледна точка на германския канцлер, задълбочаващото се напрежение между Берлин и Санкт Петербург налага бързо изясняване на руските цели и възстановяване на някогашните приятелски отношения, за да не се окаже правителството в Берлин, изложено на непредвидими рискове в близко бъдеще.

За да откъсне Русия от други партньори при настоящите обстоятелства, Германия трябва да преосмисли позицията си по Балканските въпроси. Чисто пасивната германска политика в Ориента на практика принуждава Санкт Петербург да постигне разбирателство с Виена. Надеждата на Бисмарк за приятелство с Русия и неразрешимият характер на руско-австроунгарския антагонизъм сега остава илюзорна, защото и двамата противници винаги притежават силата да заплашват с изолация Германия в Съюза (на тримата императори). Компромисът между Певчески Мост и Балхаусплац по Източния въпрос остава като Дамоклев меч, висящ над цялата външнополитическа концепция на Бисмарк.

Докато австроунгарският посланик в Берлин се доверяваше на германските уверения, френските дипломати, подобно на английските си колеги, са доста подозрителни към мисията на Радовиц. Предвид общата политическа ситуация, Гонто-Бирон дори смята за възможно германският пратеник да посредничи за споразумение между Русия и Германия на Изток за сметка на Австро-Унгария.

Мисията предизвиква безпокойство и в руската столица. Отзоваването на изключително харесвания секретар на германското посолство (Алвеслебен) и замяната му от друг висш дипломат изглежда като прищявка на райхсканцлера и този скептицизъм е допълнително подхранен от руските опасения, че тази мисия е насочена не само срещу действащия германски шарже д'афер, но и срещу руското правителство, което е подозирано в недоверие към Германия и и твърде тесни връзки с Франция.

Въпреки филтрираната от Германия информация относно преговорите между германския емисар и руското ръководство, неговите задачи могат да бъдат реконструирани доста точно от наличните документи.

Следователно може да се счита за сигурно, че по време на мисията си, която не е предварително определена нито като време, нито като намерения, Ра-

довиц първоначално е натоварен, освен с обща оценка на ситуацията в Санкт Петербург, със задачата да разреши окончателно наскоро уредените или все още тлеещи германо-руски конфликти на Балканите в полза на Берлин. В Вилхелмштрасе принуждава Певбески Мост да прави все по-далечни отстъпки, това в никакъв случай не е просто прехвърляне на вината. Тази тактика е предназначена да избегне все по-дръзки руски искания за „вярността“ (подчинеността) на Германия. Нещо повече, райхсканцлерът многократно кара своя представител да свързва критиките към поведението на руското правителство с изявления за благоприятните перспективи на двустранните отношения: Санкт Петербург трябва да преоткрие стойността на връзката си с Берлин и негласно да признае, по-малката важност на другите си външнополитически партньори.

Радовиц е натоварен със задачата да хармонизира докълото е възможно, политиката на Германия и Русия спрямо Европа и Балканите. При дадените обстоятелства, на съответните им приоритети във външната политика, тази хармонизация изисква зачитане и насърчаване на различните им интереси.

За да създаде благоприятна основа за преговори, германското правителство умело показва, че за да установи желаната реципрочност в двустранните отношения, е готово на значително по-големи отстъпки на руските политически стремежи, отколкото възнамерява да изисква, за да защити собствените си интереси.

В самото начало на престоя си, Радовиц е натоварен със задачата да влоши хармонията между Виена и Санкт Петербург, от която не е доволен Берлин. Това разбирателство в източните дела постоянно заплашва Берлин с опасността от изолация в рамките на тройния им съюз, особено ако Лондон преосмисли Балканската си политика и изостави Константинопол, в полза на Русия. Въпреки настоящата липса на интереси от Нева и Дунав към бързото разрешаване на Източния въпрос, настоящата ситуация на Балканите е незадоволителна и за двата кабинета. Силово-политическите амбиции на Русия и Австро-Унгария, както и националистическите стремежи на Балканските народи, правят конфликтът в периферията на Европа неизбежен. Германия не може да подкрепи всички страни, без да заеме страна. Тя може да го направи само ако включи Англия като потенциален фактор на силата на Балканите в своите съображения и изключи тясното разбирателство между Русия и Австро-Унгария. Нито е гарантирано английско участие в Константинопол, нито е фундаментално изключено руско-австроунгарското единодействие.

Бисмарк е наясно, че за да задоволи напълно руските амбиции в Ориента и да елиминира Виена като коалиционен партньор, трябва да постигне на много широкообхватно споразумение със Санкт Петербург.

В допълнение към тези сложни за решение въпроси, Радовиц е натоварен да осуети опасното сближаване между Певбески Мост и Ке д'Орсе, проблем, смятан за толкова деликатен, че той почти напълно пропуска опасната дума „Франция“ в многобройните си доклади.

След преговорите през първите няколко дни, въпреки неприятната атмосфера в петербургското общество, пратеникът е доволен от първоначално постигнатите резултати. Той смята изпращането си за напълно оправдано, и предвид изяснените недоразумения и погрешните тълкувания, съчетани с

краткотрайно по-благоприятно настроение в Русия, дори вярва, че целта му вече е изпълнена за пълно удовлетворение на германския канцлер.

Обаче Радовиц напълно погрешно преценя позицията на Бисмарк. Въпреки, че по-късно пратеникът твърди, че е постигнал целта на мисията си на този ранен етап, резултатите не задоволяват изобщо германския канцлер.

Докладите на Радовиц намаляват съмненията на Бисмарк за лоялността на царя и допълнително подчертават нейното значение за поддържането или възстановяването на приятелските отношения, те предизвикват засилване на недоверието му към руския си колега. Предвид липсата на други пътища за подкрепа в рамките на европейския концерт, Бисмарк смята, че е наложително Германия да укрепи все по-крехките си връзки с Русия възможно най-бързо. Канцлерът вижда уреждането и изясняването на оставащите разногласия в Ориента като първа стъпка в тази посока. Основната му цел обаче е да отклони вниманието от отговорността на Германия за тези конфликти, за да си осигури ново пространство за маневриране в двустранните отношения.

За пореден път на Певчески Мост, трябва да се демонстрира готовността на Вилхелмщрасе да постигне възможно най-добро разбирателство, като се сведат отстъпките до абсолютния минимум и се демонстрира по-активен подход в разговорите с руските държавници.

Бисмарк инструктира Радовиц открито да посочи, когато се появи възможност, че Германия е винаги готова да подкрепи руската политика в Ориента, при условие че Русия предложи помощта си по по-малки въпроси. Бисмарк тактически се опита да направи това искане за германско равенство по-приемливо за руснаците, като посочва дисбаланса в съответните интереси: Докато Германия очаква доброволна подкрепа за собствените си планове по малки, дори незначителни политически въпроси, едновременно предлага помощта си за осъществяване на руските амбиции по въпроси от най-висок порядък, като Източния въпрос.

Германският пратеник обаче скоро ще се убеди, че въпреки многото ласкателни думи, руският канцлер изобщо не желае да се съобразява с германското правителство по въпросите, които го засягат. Докато руските дипломати подкопават доброто разбирателство между двете сили, Горчаков прави формални чисто словесни отстъпки и същевременно многократно се опитва да използва Бисмарк за своите собствени интереси. Това е показателна илюстрация за настоящото състояние на двустранните отношения. От гледна точка на Вилхелмщрасе, новините от Санкт Петербург водят до три основни заключения:

1. Надеждата за по-добро разбиране на германската политика е неосъществена в обозримо бъдеще, и настоящата позиция на Русия трябва да се приеме за даденост в обозримо бъдеще.

2. Тази политика, в Съюза на тримата императори, преследва цели, диаметрално противоположни на германските интереси, защото разглеждат тази коалиция не като средство за изолиране на Франция, а за нейното интегриране, с цел изолиране на Англия.

3. Действията на Русия увеличават за Берлин, риска Лондон да се оттегли от участието си на Балканите, с оглед на четворен съюз, контролиран от Санкт

Петербург (б. пр. между Русия, Австро-Унгария, Франция и Англия, обкръжаващ и задушшаващ Германия).

Опасната ескалация на външнополитическата ситуация на Берлин в края на февруари 1875 г., отразена в новините за реваншистка война и планове за съюз преследвани в Париж с перспективи за успех, едновременно с несигурността около политиката на Санкт Петербург и съмнителната позицията на Лондон в случай на повторно отваряне на Източния въпрос, принуждават Бисмарк да предприеме решителни действия, за да получи окончателна яснота за плановете на руското правителство. Нарастващата заплаха от Франция, както и осъзнаването, че въпреки обещанията си, Горчаков няма да демонстрира необходимата готовност за истинско сътрудничество дори по малките проблеми в Ориента, подтикват германския канцлер да започне офанзива, която надхвърля рамката за преговори, която той очертава преди да изпрати Радовиц.

Досегашният ход на разговорите показва пределно ясно, че руското ръководство не желае да приеме неговите предложения. Русия не се нуждае непременно от Германия, докато Берлин е силно зависим от Санкт Петербург, и канцлерът трябва отново категорично да подчертава пред руското правителство важността на двустранните отношения.

През месец февруари той първоначално се е опитва, чрез Радовиц, да реши възникналите през последните седмици конфликти със Санкт Петербург в своя полза, и само незначително възпрепятства руско-френското сближаване, сега възникващата заплаха за германските интереси за сигурността на Райха, изискват силен натиск в руската столица, за да се освободи в дългосрочен план от кошмара на коалициите, като трайно укрепи връзката с Русия.

27 февруари 1875 г. той изпраща указания целящи да постави отношенията между двете империи на нова основа. За пореден път, канцлерът потвърждава готовността на Германия да подкрепи руската политика в Ориента, но след това напълно предефинира областта, в която Германия очаква руска помощ, за да осигури реципрочност.

За да прикрие взривоопасното съдържание, той вмъква в основното съдържание, указания с по-маловажно значение. Въпреки това, неговите изявления в Санкт Петербург, споменаването на „опасността от война на Запад“, заплашваща Европа, както и твърдението му, че Горчаков не може да предложи достатъчна реципрочност, не оставят никакво съмнение в истинските намерения на Бисмарк.

Без изрично да уточнява областта на реципрочност, само подчертава великодушното на германското поведение и иска руска добра воля като помощ по маловажни въпроси. Сега той сваля завесата на предполагаемата си безкористност и за пръв път определи основната цел за която изисква руска подкрепа – Франция.

Бисмарк търси ново качество на двустранното сътрудничество, което не само предвижда пълно равенство по дребните ежедневни политически въпроси, но и насърчава мълчаливото съгласие и пълната реципрочност в основните задачи на времето. Докато Радовиц преди това критикува френско-руското сътрудничество само в доста шеговит тон, сега той говори за него директно, не

само по отношение на Германия, но и настоятелно призовава Горчаков да промени тази профренска политика.

Радовиц възприема тази терминология и обсъжда френско-руските отношения с Горчаков в няколко разговора. Той ясно показва на руския канцлер, почти дословно цитирайки указанията на Бисмарк, колко високо германското правителство цени уверението, че франкофилията на влиятелните руски кръгове ще бъде политически неутрализирана, така че френските желания за реванш да не намерят подкрепа. Горчаков обаче категорично отхвърля това искане; той отрича всякаква антигерманска агитация във Франция и игнорира германското предупреждение. Той съвсем ясно показва на Радовиц, че германската политиката спрямо Франция, е нетактична и безразсъдна.

Изявленията на руския канцлер предизвикват безпокойство в Берлин относно целите на неговата външна политика, защото действията, пряко противоречат на изявленията му.

Бисмарк забелязва нарастващо външение срещу Германия от Запада и стига до извода, че руските дипломати не следват волята на своя монарх и самият Горчаков все повече прекраща границите на своите профренски симпатии, и затова изпраща последните указания засягащи този въпрос, на своя представител в Санкт Петербург.

След този разговор по всичко изглежда, че Радовиц не смята мисията си за завършена. Въпреки че естеството на мисията остава доста неясно в продължение на седмици, все по-подробни и разкриващи доклади постепенно проникват в дипломатическите кръгове на европейските столици, показвайки, че недоволството му от изявленията на Горчаков, както и собствената му осъзната нужда от по-често и решително подчертаване на германската позиция, го подтикваат към друг разговор със Стремоухов, директора на Руския азиатски департамент във външното министерство, който тогава за кратко се издига до ключова фигура редом с Горчаков.

Скоро става ясно, че германският дипломат не е пътувал до Нева само за да представлява контузения посланик. Нито пък укрепването на разхлабените приятелски връзки между двата двора, установяването на съглашение по ориенталските въпроси или проучването на отношенията между Санкт Петербург и Париж обхващат напълно неговата задача. Все по-точни и недвусмислени доклади, достигащи до европейските столици от различни източници през последните дни на март, разкриват, че на Радовиц е възложено да направи широкообхватни презентации на Нева.

Съвкупността от тези последователни доклади от Барболани, Каройи, Лангенау, Льо Фло, Лофтъс, Куаде и Винд прави впечатление без съмнение, че в самия край на мисията, Бисмарк е предложил изгодни оферти, представени на Стремоухов от германския дипломат, в Ориента, в замяна на руска ненамеса на страната на Франция, в очакваната нова френско-германска война изглеждаща неизбежна. От достоверните съобщения на служителя в руското външно министерство, разпространени и от графиня Хрептович и барн Жомини, и косвено потвърдени от Горчаков, който противно на твърденията на Льо Фло, очевидно не е пряко замесен, с метафората му за „сирената“ (Радовиц), която не трябва да се слуша, е ясно, че Бисмарк търси сделка с Певчески Мост, която

да го освободила от кошмара на коалициите. Личността на жадния за власт и изява ръководител на азиатския департамент е особено подходяща, защото може да му бъде обещано скорошното осъществяване на амбициозните му планове, а Стремоухов е имал най-близки отношения с Горчаков.

Следователно основната задача на Радовиц е да проучи ситуацията в Санкт Петербург и да убеди правителството там да приеме идеята за благосклонен неутралитет в случай на нова война с Франция, като обещае подкрепа за руската политика в Ориента.

Без самият той да иска да започне кампания срещу Франция, цялостната външнополитическа ситуация принуждава Бисмарк да предприеме контраофанзива, пренебрегвайки евентуални руски „жизненоважни интереси“ в Европа, се фокусира единствено върху интересите за сигурността на Германия.

Следователно канцлерът не може да се ограничи до пускането на пробен балон, чиято единствена цел е да прецени готовността за сътрудничество, което може да се очаква от кабинета на река Нева; по-скоро той трябва да получи конкретното уверение от Санкт Петербург, че няма да се намеси във войната между Берлин и Париж, и предлага като компенсация подкрепа за руските амбиции на Балканите.

Въпреки че това споразумение с Певчески Мост, съдържа и забележка, насочена към Балхаусплац, това предложение за свобода на действие, очевидно не включва готовност за жертване на Дунавската монархия. Предвид обаче тази възможност, и показателното обстоятелство, че Радовиц, пропуска да спомене необходимостта от съществуването на Австро-Унгария, създава впечатлението, че германският канцлер вече е обмислял дългосрочното разделяне на Европа на сфери на влияние, които надхвърлят Австро-Унгария, без обаче тази идея да е развита в ясни очертания на Нева.

След провала на тази дипломатическа офанзива, която само засилва подозренията към руските държавници, Бисмарк оставя съществуващото напрежение да ескалира в Европейска криза, за да предотврати нарастващата заплаха от война, като се изправи директно срещу Франция. Провалът на мисията на Радовиц представлява действителният спусък на кризата „военна тревога“, чиято цел е бързо разрешаване на заплахата на Запад, осъзнавайки липсата на подкрепа от Изток, чрез масивен натиск и тактически мотивирани предложения за компенсации.

Без да се поддаваме на спекулативна, хипотетична историография, след подробното изследване на събитията от средата на 70-те години на XIX век и интензивните усилия да се разберат крайните мотиви на Бисмарк за изпращането на Радовиц, може да заключим, че този велик държавник е неадекватно характеризиран от общоприетото описание като „честен посредник“.

Въпреки неоспоримото си желание да поддържа мира и съществуващия ред, в интерес на пруско-германския *raison d'etat*, е готов, ако е необходимо, да предприеме пълно реструктуриране на съществуващата властово-политическа система, при условие, че това ще предотврати „тоталното унищожение“ на Германския Райх. Крехкостта на външнополитическата ситуация на Берлин принуждава Бисмарк да обмисли всички политически възможности в своите разсъждения.

Въпреки че някои от сценариите, които той предвижда, не се реализират по време на неговото управление, всеобхватната оценка на неговата многостранна, противоречива и двойствена природа, изисква тяхното разглеждане и оценяване. Въпреки привидно изкуствения характер на контрафактуалното претегляне на възможностите за развитие, историкът не може да пренебрегне оценката на тези възможности, присъщи на историята.

Литература

Aegidi, Ludwig, Karl: Neue Allianzen, in: Kölnische Zeitung, Nr. 94, 5.4.1875.

Anonymus: Die jüngste päpstliche Bulle und die künftige Papstwahl, in: Die Grenzboten 34. Jg. 1 (1875), S. 397-400.

Beust, Friedrich Ferdinand Graf von: Aus drei Viertel-Jahrhunderten, Erinnerungen und Aufzeichnungen, Bd. 2: 1866-1887, Stuttgart 1887.

Bismarck, [Otto von]: Die gesammelten Werke, [Friedrichsruher Ausgabe], 15 Bände, Berlin 1924-1935.

Biowitz, Henri Stephen de: My Memoirs, London 1903.

Brauer, Arthur von: Im Dienste Bismarcks, Persönliche Erinnerungen, hg. von Helmuth Rogge, Berlin 1936.

Ders., Marcks, Erich, Müller, K.A. von: Erinnerungen an Bismarck, Aufzeichnungen von Mitarbeitern und Freunden des Fürsten, mit einem Anhang von Dokumenten und Briefen, Stuttgart/Berlin *1915.

Buckle, George Earle (Hg.): The letters of Queen Victoria, Second Series, A selection from Her Majesty's correspondence and Journal between the years 1862 and 1878, Bd. 2: 1870-1878, London 1926.

Ders.: The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield, Bd. 4, 5, London 1916, 1920.

Bulow, Bernhard Fürst von: Denkwürdigkeiten, Bd. 4: Jugend und Diplomatenjahre, hg. von Franz von Stockhammern, Berlin 1931.

Busch, Moritz: Tagebuchblätter, Bd. 2: Graf Bismarck und seine Leute während des Krieges mit Frankreich 1870-71 bis zur Rückkehr nach Berlin Wilhelmstraße 76, Denkwürdigkeiten aus den Jahren 1871 bis 1880, Varzin, Schönhausen, Friedrichsruh, Leipzig 1899.

Bußmann, Walter (Hg.): Staatssekretär Graf Herbert von Bismarck, Aus seiner politischen Privatkorrespondenz, Göttingen 1964, (= Deutsche Geschichtsquellen des 19. und 20. Jahrhunderts, Bd. 44).

Cahu, Theodore: Le Baron de Jomini, in: Le Figaro, 5.4.1887.

Curtius, Friedrich (Hg.): Denkwürdigkeiten des Fürsten Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst, Bd. 2, Stuttgart/Leipzig 1906.

Daudet, Ernest: Biowitz, in: Le Figaro, 3.1.1887.

Dietrich, Richard (Hg.): Politische Testamente der Hohenzollern, München 1981.

Ebel, Gerhard (Hg.): Botschafter Paul Graf von Hatzfeldt, Nachgelassene Papiere, 1838-1901, Teil 1, Boppard am Rhein 1976, (=Deutsche Geschichtsquellen des 19. und 20. Jahrhunderts, Bd. 51/1).

Eckardstein, Hermann Freiherr von: Lebenserinnerungen u[nd] Politische Denkwürdigkeiten, Bd. 2, Leipzig 1920.

Frauendienst, Werner (Hg.): Zum 50. Todestag Kaiser Wilhelms I., Unveröffentlichte Briefe an Fürst Bismarck, in: Berliner Monatshefte 16 (1938), S.249-270.

Friis, Aage (Hg.): Det nordslesvigske spergsmaal 1864-1879, Aktstykker og breve til belysning af den danske regering politik, Bd. 3, 4, Kopenhagen 1932, 1938.

Ders./Bagge, Poul (Hg.): Europa, Danmark og Nordslesvig, Aktstykker og breve fra udenlandske arkiver til belysning af Danmarks udenrigspolitiske stilling efter freden Wien, 1864-1879, Bd. 2, Kopenhagen 1945.

Gabriac, M. [Joseph, Jules, Paul, Marie, Francois de Cadoine]de: Souvenirs diplomatiques de Russe et d'Allemagne (1870-1872), Paris 1896.

Gavard, Charles: Un diplomate ä Londres, Lettres et notes, 1871-1877, Paris 1895.

Gontaut-Biron, Vicomte de: Meine Botschafterzeit am Berliner Hofe 1872-1877, autorisierte Übersetzung von D. v. Pfaff, Berlin 1909.

Hähnsen, Fritz (Hg.): Ursprung und Geschichte des Artikels V des Prager Friedens, Die deutschen Akten zur Frage der Teilung Schleswigs (1863-1879), Bd. 2: Die Geschichte des Artikels V des Prager Friedens von den Nikolsburger Friedenspräliminarien bis zur Aufhebung der Vereinbarung mit Osterreich (Schriftstücke und Akten aus der Zeit vom 30.7.1866 bis 10.1.1880), Breslau 1929, (= Veröffentlichungen der Schleswig-Holsteinischen Universitätsgesellschaft, Nr. 21, 2).

Hansen, Jules: Les coulisses de la diplomatie, Quinze ans ä l'etranger (1864-1879), Paris 1880.

Holborn, Hajo (Hg.): Aufzeichnungen und Erinnerungen aus dem Leben des Botschafters Joseph Maria von Radowitz, 2 Bände, N D Osnabrück 1967, (= Deutsche Geschichtsquellen des 19. Jahrhunderts, Bd. 15, 16).

Ders.: Bismarck und Schuwalow im Jahre 1875, Aktenstücke zur Geschichte der deutsch-russischen Beziehungen, in: Historische Zeitschrift 130 (1924), S.256-277.

Jagow, Kurt (Hg.): Queen Victoria, Ein Frauenleben unter der Krone, Eigenhändige Briefe und Tagebuchblätter 1834-1901, Berlin 1936.

Knaplund, Paul (Hg.): Letters from the Berlin Embassy, 1871-1874, 1880-1885, Washington 1944, (= Annual Report of the American Historical Association for the year 1942, Bd. 2).

Kölnische Zeitung, Januar bis Juni 1875.

Kremer-Auenrode, H.v./Hirsch, Ph. (Hg.): Das Staatsarchiv, Sammlung der offiziellen Aktenstücke zur Geschichte der Gegenwart, Bd. 27-29, Leipzig 1875/6.

Lepsius, Johannes/Mendelssohn Bartholdy, Albrecht/Thimme, Friedrich (Hg.): Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914, Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes, Bd. 1-6, Berlin 1922.

Lerchenfeld-Koefertng, Hugo Graf von (Hg.): Erinnerungen und Denkwürdigkeiten von Hugo Graf Lerchenfeld-Koefering 1843-1925, Berlin 1935.

Loftus, Lord Aughstus: *Diplomatie Reminiscences 1862-1879, Second Series*, Bd. 2, London u.a. 1894.

Lucius von Ballhausen, [Robert] Freiherr: *Bismarck-Erinnerungen des Staatsministers Freiherr Lucius von Ballhausen*, Stuttgart/Berlin 1920.

Martern, Georges Frederic: *Nouveau Recueil General de Traites, Conventions et autres Transactions remarquables, servant à la connaissance des relations etrangeres des puissances et etats dans leur rapports mutuels*, redige par Charles Samwer, Bd. 15: 1853-1857, Göttingen 1857.

Meisner, Heinrich Otto (Hg.): *Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Alfred Grafen von Waldersee*, Bd. 1: 1832-1888, Stuttgart/Berlin 1922.

Meyendorff, A.: Unprinted documents: Conversations of Gorchakov with Andrassy and Bismarck in 1872, in: *The Slavonic and East European Review* 8 (1929-30), S. 401-408.

Miljutin, Dimitrū Ašekseevic]: *Dnevnik*, Bd. 1: 1873-1875, Moskau 1947.

Ministere des Affaires etrangeres, Commission de publication des documents relatif aux origines delaguerrrede 1914 [Hg.]: *Documents Diplomatiques Francais (1871-1914), 1^e serie (1871-1900)*, Bd. 1: 10. Mai 1871 - 30. Juni 1875, Paris 1929.

Ministero degli affari esteri (Hg.): *I documenti diplomatici Italiani*, Seconda serie: 1870-1896, Bd. 5, 6, Rom 1979, 1982.

Moltke, [Helmuth] Graf: *Die deutschen Aufmarschpläne 1871-1890*, hg. von [Ferdinand] v. Schmerling, Berlin 1929, (= *Forschungen und Darstellungen aus dem Reichsarchiv*, Heft 7).

Ders.: Rede während der Reichstagssitzung vom 16. Februar 1874, in: Ders., *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Grafen Helmuth von Moltke*, Bd. 7, Berlin 1892, S. 105-116.

Ders.: *Gesammelte Schriften und Denkwürdigkeiten des General-Feldmarschalls Grafen Helmuth von Moltke*, Bd. 7: *Reden*, Berlin 1892.

Palamenghi-Cnspi, T. (Hg.): *Die Memoiren Francesco Crispi's, Erinnerungen und Dokumente*, Deutsch von W. Wichmann, Berlin 1912.

Palmerston, Henry John Temple: *Memorandum on Relations with Germany*, September, 16th 1847, im Auszug in: Kenneth Bourne, *The Foreign Policy of Victorian England 1830-1902*, Oxford 1970, S. 277-280.

Penzier, Johannes (Hg.): *Fürst ismarck nach seiner Entlassung, Leben und Politik des Fürsten seit seinem Scheiden aus dem Amte auf Grund aller authentischen Kundgebungen*, 7 Bände, Leipzig 1897-1898.

Platzhoff, Walter/Rheindorf, Kurt/Tiedje, Johannes (Hg.): *Bismarck und die nordschleswigsche Frage 1864-1879, Die diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes zur Geschichte des Artikels 5 des Prager Friedens*, Berlin 1925.

Poschinger, Heinrich von [Hg.]: *Fürst Bismarck und die Diplomaten 1852-1890*, Hamburg 1900.

Rieh, Norman/Fisher, M. H. (Hg.): *Die geheimen Papiere Friedrich von Holsteins*, Deutsche Ausgabe von Werner Frauendienst, 4 Bände, Göttingen u. a. 1956-1963.

[Roßler, Constantin]: Ist der Krieg in Sicht?, in: Post, 8.5. 1875, abgedruckt in: Ludwig Hahn, Fürst Bismarck, Bd. 2, Berlin 1878, S. 774-776.

Saburov, P[jotr] Afleksandrovic]: Denkschrift vom 13. August 1879, in: Berliner Monatshefte 6 (1928), S. 847-861.

Schukheß, H. (Hg.): Europäischer Geschichtskalender, Bd. 12 (1871), Bd. 15 (1874),

Bd. 16 (1875), Nördlingen 1872, 1875, 1876.

Schweinitz, Wilhelm von (Hg.): Briefwechsel des Botschafters General v. Schweinitz, Berlin 1928.

Ders. (Hg.): Denkwürdigkeiten des Botschafters General von Schweinitz, Bd. 1, Berlin 1927.

Stenographische Berichte über die Verhandlungen des Deutschen Reichstages, 2. Legislaturperiode, 2. Session 1874/75, Bd. 2, Berlin 1875.

Stosch, Ulrich von (Hg.): Denkwürdigkeiten des Generals und Admirals Albrecht v. Stosch, ersten Chefs der Admiralität, Briefe und Tagebuchblätter, Stuttgart/Leipzig 3 1904.

Stumm, F. Freiherr von: Ein Besuch in Friedrichsruh, in: A. von Brauer, E. Marcks, K.A. von Müller, Erinnerungen an Bismarck, Aufzeichnungen von Mitarbeitern und Freunden des Fürsten, mit einem Anhang von Dokumenten und Briefen, Stuttgart/Berlin 4 1915, S. 73-86.

Taffs, Wmfred: Unprinted documents, Conversations between Lord Odo Russell and Andrassy, Bismarck and Gorchakov in September 1872, in: The Slavonic and East European Review 8 (1929-30), S. 701-707.

Temperley, Harold/Penson, Lillian M. (Hg.): Foundations of British Foreign Policy, From Pitt (1792) to Salisbury (1902), London 2 1906.

Politisches Testament Friedrichs des Großen (1768), in: Richard Dietrich (Hg.): Politische Testamente der Hohenzollern, München 1981, S. 250-397.

Thiers, M. [Adolphe]: Notes et Souvenirs, 1870-1873, Paris 1904.

Fiedemann, Christoph von: Aus sieben Jahrzehnten, Erinnerungen, Bd. 2: Sechs Jahre Chef der Reichskanzlei unter dem Fürsten Bismarck, Leipzig 1909.

[Wehrenpfennig, Wilhelm]: Politische Correspondenz, in: Preußische Jahrbücher 35 H.4 (1875), S. 148-159.

[Wehrenpfennig, Wilhelm]: Auf Wache, in: Die Grenzböten 34. Jg. 2 (1875), S. 169-181.

Woltering, J. (Hg.): Bescheiden betreffende de buitenlandse Politiek van Nederland 1848-1919, 2. Periode 1871-1898, 2. Teil 1874-1880, s'Gravenhage 1965, (= Rijks Geschiedkundige Publicatien, Grote Serie, Bd. 118).

Трудове:

Ahrash, Merritt: Alexander II, Gorchakov and Great Britain, 1874-1878: A Study in motivation, in: Canadian Slavic Studies 3 (1969), S. 312-325.

Albert, Pierre: Histoire de la presse politique nationale au debut de la Troisième République (1871-1879), These présentée devant l'Université de Paris IV le 11 juin 1977, Bd. 1: Le monde de la presse, Lille/Paris 1980.

Almedingen, E. M.: The Emperor Alexander II, London 1962.

Alter, Peter: Weltmacht auf Distanz, Britische Außenpolitik 1860-1870, in: Eberhard Kolb (Hg.), Europa vor dem Krieg, München 1987, S. 77-91, (= Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien, Bd. 10).

Andrassy, Julius Graf: Bismarck und Andrassy, Betrachtungen zur Vorgeschichte des Weltkriegs, Budapest/Leipzig 1924.

Arlinghaus, Francis A.: The Kulturkampf and European diplomacy, 1871-1875, in: The Catholic Historical Review 28 (1942/43), S. 340-375.

Bagdasarian, Nicholas der: The Austro-German Rapprochement, 1870-1879, From the Battle of Sedan to the Dual Alliance, London 1976.

Barracough, Geoffrey: From the European Balance of Power to the Age of World Politics, The Changing Environment of International Relations, in: Ders., An introduction to contemporary history, New York 2 1964, S. 88-118. Ders.: An introduction to contemporary history, New York 2 1964.

Bartel, Horst/Engelberg, Ernst (Hg.): Die großpreußisch-militärische Reichsgründung 1871, Voraussetzungen und Folgen, Bd. 11, Berlin[-Ost] 1971, (= Schriften des Zentralinstituts für Geschichte, Reihe I: Allgemeine und Deutsche Geschichte, Bd. 36/B).

Bauer, Rolf: Das Bismarckreich und Österreich-Ungarn, in: Anita Mächler u.a. (Hg.), Historische Studien zu Politik, Verfassung und Gesellschaft, Frankfurt u. a. 1976, S. 31-51.

Baumgart, Winfried: Deutschland im Zeitalter des Imperialismus (1890-1914), Grundkräfte, Thesen und Strukturen, Frankreich u.a. 1972, («• Deutsche Geschichte, Ereignisse und Probleme, Bd. 4).

Ders.: Prolog und Krieg-in-Sicht-Krise, Bismarcks Versuch, den Kulturkampf in die Türkei zu exportieren (1873/74), in: Historische Zeitschrift 236 (1983), S. 297-325.

Ders. (Bearb.): Das Zeitalter des Imperialismus und Ersten Weltkrieges, persönliche Akten und Quellenurkunden, Darmstadt 1977, (= Quellenkunde zur deutschen Geschichte der Neuzeit von 1500 bis zur Gegenwart, Bd. 5, 1).

Beck, Earl R.: A time of triumph and of sorrow, Spanish politics during the reign of Alfonso XII. 1874-1885, London/Amsterdam 1979.

Becker, Josef: Bismarck, Prim, die Sigmaringer Hohenzollern und die Spanische Thronfrage, Zum Fund von Bismarcks Instruktionsbrief für Bucher vom 25. Juni 1870 in der Real Academia de la Historia' Madrid, in: Francia 9 (1981), S. 435-472.

Beyrau, Dietrich: Außenpolitik zwischen Statussicherung und Expansion, in: Gottfried Schramm (Hg.), Handbuch der Geschichte Rußlands, hg. von Manfred Hellmann, Gottfried Schramm, Klaus Zernack, Bd. 3, 1, Stuttgart 1983, S. 169-201. Ders.: Russische Interessenzonen und europäisches Gleichgewicht 1860-1870, in: Eberhard Kolb (Hg.), Europa vor dem Krieg, München 1987, S. 65-76, (= Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien, Bd. 10). Ders.: Der deutsche Komplex: Rußland zur Zeit der Reichsgründung, in: Eberhard Kolb (Hg.), Europa und die Reichsgründung, Historische Zeitschrift, Beiheft 6, Neue Folge, München 1980, S. 63-107.

Bindreiter, Uta: Die diplomatischen und wirtschaftlichen Beziehungen zwischen Österreich-Ungarn und Rumänien in den Jahren 1875-1888, phil. Diss.

Wien 1974, Wien u. a. 1976, (= Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs, Bd. 63).

Blake, Robert: Disraeli, Aus dem Englischen von Klaus Dockhorn, Frankfurt 1980. Bloch, Charles: Les relations entre la France et la Grande-Bretagne (1871-1878), Paris 1955.

Böhmer, Bert: Frankreich zwischen Republik und Monarchie in der Bismarckzeit, Bismarcks Antilegitimismus in französischer Sicht (1870-1877), Kalimünz 1966, (= Münchner Historische Studien, Abteilung Neuere Geschichte, Bd. 6).

Bolsover, G. f./..Aspects of Russian Foreign Policy, 1815-1914, in: Richard Pares/A.J.P. Taylor (Hg.), Essays presented to Sir Lewis Namir, London/New York 1956, S. 320-356.

Borejsza, Jerczy W.: Über Bismarck und die Polnische Frage in der Polnischen Historiographie, Aus dem Polnischen von Jürgen Hensel, in: Historische Zeitschrift 241 (1985), S. 599-630.

Born, Karl Erich: Von der Reichsgründung bis zum I. Weltkrieg, in: Bruno Gebhardt, Handbuch der deutschen Geschichte, hg. von Herbert Grundmann, Bd. 3, 2. unv. ND, Stuttgart 1979, S. 221-375. Ders.: Die Politischen Testamente Friedrich des Großen, in: Deutsches Marine Institut (Hg.), Seemacht und Geschichte, Festschrift zum 80. Geburtstag von Friedrich Rüge, Bonn-Bad Godesberg 1975, S. 13-28.

Botz, Gerhard/Hauptmann, Hans/Konrad, Helmut (Hg.): Geschichte und Gesellschaft, Festschrift für Karl R. Stadler zum 60. Geburtstag, Wien 1974.

Bourgeois, Emile: Manuel historique de politique étrangère, Bd. 3: L'ère des nations; l'éveil du monde, De Metternich à Bismarck (1830-1878), Paris 1948.

Bourne, Kenneth: The Foreign Policy of Victorian England 1830-1902, Oxford 1970. Ders./Watt, D. C. (Hg.): Studies in International History, Essays presented to W. Norton Medlicott, London 1967.

Bovykin, V. L.: The Franco-Russian Alliance, Übersetzung von D.W. Spring, in: History 64 (1979), S. 20-35.

Brandt, Ahasver von: Werkzeug des Historikers, Eine Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften, Stuttgart u. a. 10 1983, (= Urban Bücher, Wissenschaftliche Reihe, Bd. 33).

Bridge, F. R.: From Sadowa to Sarajevo, The Foreign Policy of Austria-Hungary, 1866-1914, London/Boston 1972.

Broglie, Duc de: La mission de M. de Gontaut-Biron à Berlin, Paris 1896.

Büchler, Felix: Das Verhältnis Frankreichs zu Rußland 1871-1878, phil. Diss. Bern, Aarau 1943.

Butenschön, Marianna: Zarenhymne und Marseillaise, Zur Geschichte der Rußland-Ideologie in Frankreich, Stuttgart 1978, (= Kieler Historische Studien, Bd. 25).

Cardonne, C de: L'empereur Alexandre II., Vingt-six ans de règne (1855-1881), Paris 1883.

Carroll, E[ber] Malcolm: Germany and the Great Powers 1866-1914, A Study in Public Opinion and Foreign Policy, ND, Hamden 1966. Ders.: French Public Opinion and Foreign Affairs, 1870-1914, ND, Hamden 1964.

- Cecil, La mar: The German Diplomatie Service, 1871-1914, Princeton 1976.
- Chwostow, E.M., Minz, LI.: Geschichte der Diplomatie, Bd.2: Die Diplomatie der Neuzeit 1872-1919, hg. von W. P. Potjomkin, Berlin M948.
- Chwostow, W.- P. A. Schuwalow o Berlinskom Kongresse 1878 g., in: Krasnyi Arkhiv 59 (1933), S. 82-109.
- Contamine, Henry: Le revanche, 1871-1914, Paris 1957.
- Corbet, Charles: A l'ere des nationalismes, L'opinion frangaise face ä l'inconnue Russe (1799-1894), Paris 1969.
- Craig, Gordon A.: Deutsche Staatskunst von Bismarck bis Adenauer, Aus dem Amerikanischen von Wolfgang J. und Christa Helbich, ND, Düsseldorf o.J.
- Crankshaw, Eduard: Winterpalast, Rußland auf dem Weg zur Revolution 1825-1917, Aus dem Englischen von Günther Treffer und Barbara Klose-Ullmann, München 1980.
- Darmstadter, Paul: Rezension zu Hajo Holborn, Bismarcks europäische Politik zu Beginn der siebziger Jahre und die Mission Radowitz, Berlin 1925, in: Archiv für Politik und Geschichte 4 (1925), S. 531.
- Daudet, Ernest: Souvenirs de la Presidence du Marechal de Mac-Mahon, Paris 1880.
- Dehio, Ludwig: Deutschland und die Weltpolitik im 20. Jahrhundert, München 1955.
- Ders.: Gleichgewicht oder Hegemonie, Betrachtungen über ein Grundproblem der neueren Staatengeschichte, Krefeld [1948].
- Ders.: Das sterbende Staatensystem, in: Ders., Deutschland und die Weltpolitik im 20. Jahrhundert, München 1955, S. 123-141.
- Deininger, Helga: Frankreich-Rußland-Deutschland 1871-1891, Die Interdependenz von Außenpolitik, Wirtschaftsinteressen und Kulturbeziehungen im Vorfeld des russisch-französischen Bündnisses, phil. Diss. Hamburg 1979, München/Wien 1983, (= Studien zur modernen Geschichte, Bd. 28).
- Diöszegi, Istvdn: Die Außenpolitik der österreichisch-ungarischen Monarchie 1870-1877, Aus dem Ungarischen von Johanna Till, Wien u.a. 1985. Ders.: Österreich-Ungarn und der französisch-preußische Krieg 1870-1871, Aus dem Ungarischen von Johanna Till, Budapest 1974.
- Dittrich, Jochen: Bismarck, Frankreich und die spanische Thronkandidatur der Hohenzollern, Die .Kriegsschuldfrage' von 1870, München 1962.
- Dreux, Andre: Dernieres annees de l'ambassade en Allemagne de Monsieur de Gontaut-Biron 1874-1877, d'apres ses notes et papiers diplomatiques, Paris 2 1907.
- Duroselle, Jean-Baptiste: Die europäischen Staaten und die Gründung des Deutschen Reiches, in: Theodor Schieder/Ernst Deuerlem (Hg.), Reichsgründung 1870/71, Tatsachen, Kontroversen, Interpretationen, Stuttgart 1970, S. 386-421.
- Engelberg, Ernst: Bismarck, Urpreuße und Reichsgründer, Berlin 1985. Ders.: Deutschland von 1871 bis 1897 (Deutschland in der Übergangsperiode zum Imperialismus), Berlin[-Ost] 1965, (= Lehrbuch der Deutschen Geschichte, Beiträge, Bd. 8). Ders.: (Hg.): Diplomatie und Kriegspolitik vor und nach der Reichsgründung, Berlin [-Ost] 1971, (= Sammlung Akademie-Verlag, Geschichte, Bd. 26).

Epstein, Fritz T.: Der Komplex ‚Die russische Gefahr‘ und sein Einfluß auf die deutsch-russischen Beziehungen im 19. Jahrhundert, in: Imanuel Geiss/Bernd Jürgen Wendt (Hg.), Deutschland in der Weltpolitik des 19. und 20. Jahrhunderts, Düsseldorf 1973, S. 143-159.

Eyck, Erich: Bismarck, Bd. 3, Erlenbach-Zürich 1944.

Fischer-Frauendienst, Irene: Bismarcks Pressepolitik, phil. Diss. Mainz 1962, Münster 1963, (= Studien zur Publizistik, Bremer Reihe, Bd. 4).

Fitzmaurice, Lord Edmond: The life of Granville George Leveson Gower Second Earl Granville, K.G., 1815-1891, Bd. 2, London 3 1905.

Fleischhauer, Eckart: Bismarcks Rußlandpolitik im Jahrzehnt vor der Reichsgründung und ihre Darstellung in der sowjetischen Historiographie, phil. Diss. Köln/Wien 1976, (= Dissertationen zur neueren Geschichte, Bd. 1).

Frahm, Friedrich: England und Rußland in Bismarcks Bündnispolitik, in: Archiv für Politik und Geschichte 8 (1927), S. 365-431.

Frank, Walter: Nationalismus und Demokratie im Frankreich der dritten Republik (1871-1918), Hamburg 1933.

Fricke, Gert: Bismarcks Ostpolitik von der Reichsgründung bis zum Abschluß der Bulgarischen Krise (1871-1888) im Lichte der französischen Akten, phil. Diss., Jena 1938.

Friede, Dieter: Der verheimlichte Bismarck, Würzburg 1960.

Füller, Joseph V.: The war-scare of 1875, in: American Historical Review 24 (1918/19), S. 196-226.

Call, Lothar: Bismarck, Der weiße Revolutionär, Frankfurt u.a. 1980.

Ders.: Europa auf dem Weg in die Moderne, 1850-1890, München/Wien 1984, (= Oldenbourg-Grundriß der Geschichte, Bd. 14). Ders.: Bismarcks Preußen, das Reich und Europa, in: Historische Zeitschrift 234 (1982), S. 317-336.

Gebhardt, Bruno: Handbuch der Deutschen Geschichte, hg. von Herbert Grundmann, Bd. 3: Von der Französischen Revolution bis zum Ersten Weltkrieg, 2. unv. ND, Stuttgart 1979. [Geffcken, Friedrich Heinrich]: Die russisch-französische Allianz und der Dreibund in geschichtlicher Beleuchtung, Teil 2, in: Deutsche Revue über das gesamte nationale Leben der Gegenwart 17. Jg. 4 (1892), S. 161-177. Ders.: Frankreich, Rußland und der Dreibund, Geschichtliche Rückblicke für die Gegenwart, Berlin 1893.

Geiss, Imanuel: Das Deutsche Reich und die Vorgeschichte des Ersten Weltkriegs, München/Wien 1978.

Ders.: Die deutsche Reichspolitik gegenüber der Aufstandsbewegung in der Herzegovina und in Bosnien, 1875-1878, in: Ders., Das Deutsche Reich und die Vorgeschichte des Ersten Weltkriegs, München/Wien 1978, S. 76-107.

Ders./Wendt, Bernd Jürgen (Hg.): Deutschland in der Weltpolitik des 19. und 20. Jahrhunderts, Fritz Fischer zum 65. Geburtstag, Düsseldorf 1973.

Goldschmidt, Hans: Mitarbeiter Bismarcks im außenpolitischen Kampf, in: Preußische Jahrbücher 235 (1934), S. 29[^]*8, S. 126-156, 236 (1934), S. 27-51, S. 236-261.

Goriainov, Serge: La question d'Orient à la veille du Traite de Berlin (1870-1876) d'après les archives Russes, Paris 1948.

Grosche, Heinz: Bismarcks Bündnisangebot an Großbritannien im ersten Jahr der großen orientalischen Krisis 1875/76, phil. Diss., Maschinenschrift, Frankfurt 1950.

Grüner, Wolf.: Frieden, Krieg und politisch-soziales System, Überlegungen zu den britisch-deutschen Beziehungen im 19. und 20. Jahrhundert, in: Zeitschrift für bayrische Landesgeschichte 41, 2 (1978), S. 921-958. Ders.: British Interests' und Friedenssicherung, Zur Interaktion von britischer Innen- und Außenpolitik im frühen 19. Jahrhundert, in: Historische Zeitschrift 224 (1977), S. 93-104.

Grunwald, Constantin de: Les alliances Franco-Russes, Neuf siècles de malentendus, Paris 1965. Ders.: Trois siècles de diplomatie russe, Paris 1945.

Hagelweide, Gert (Hg.): Zeitung und Bibliothek, Ein Wegweiser zu Sammlungen und Literatur, Pullach b. München 1974.

Hahn, Ludwig: Fürst Bismarck, Sein politisches Leben und Wirken urkundlich in Thatsachen und des Fürsten eigenen Kundgebungen, Bd. 2: 1870 bis 1877, Berlin 1878.

Hampe, Karl-Alexander: Neues zum Kissinger Diktat Bismarcks von 1877, in: Historisches Jahrbuch 108 (1988), S. 204-212.

Hank, Manfred: Kanzler ohne Amt, Fürst Bismarck nach seiner Entlassung 1890-1898, München 1977.

Hanotaux, Gabriel: Histoire de la France contemporaine, (1871-1900), Bd. 3: La Présidence du Maréchal de Mac Mahon, La Constitution de 1875, Paris 1906. Ders.: Geschichte des zeitgenössischen Frankreichs 1871-1900, Bd. 2, 2: Die Präsidentschaft des Marschalls Mac Mahon, Berlin 1907.

Hasclmayr, Friedrich: Diplomatische Geschichte des zweiten Reiches von 1871-1918, Die Ära des Friedenskanzlers (1871-1890), Bd. 1: Von russischer Freundschaft zu russischem Groll (1871-1878), München 1955.

Haselsteiner, Horst: Zur Haltung der Donaumonarchie in der orientalischen Frage, in: Ralph Melville/Hans-Jürgen Schröder (Hg.), Der Berliner Kongreß von 1878, Wiesbaden 1982, S. 227-243, (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abt. Universalgeschichte, Beiheft 7).

Hauser, Henri (Hg.): Manuel de Politique Européenne, [Bd. 1]: Histoire diplomatique de l'Europe (1871-1914), Paris 1929.

Hauser, Oswald (Hg.): Vorträge und Studien zur preußisch-deutschen Geschichte, Köln/ Wien 1983, (= Neue Forschungen zur Brandenburg-preußischen Geschichte, Bd. 2).

Hayes, Paul: The Nineteenth Century 1814-1880, London 1975, (= Modern British Foreign Policy, [Bd. 3]).

Heller, Eduard: Das deutsch-österreichisch-ungarische Bündnis in Bismarcks Außenpolitik, Berlin 1925.

Helms, Albert: Bismarck und Rußland, phil. Diss. Freiburg 1927, Bonn o.J.

Herrmann, Wolfgang: Dreibund, Zweibund, England 1890-1895, Stuttgart 1929.

Herzfeld, Hans: Deutschland und das geschlagene Frankreich 1871-1873, Friedensschluß, Kriegsentschädigung, Besatzungszeit, Berlin 1924.

Ders.: Die deutsch-französische Kriegsgefahr von 1875, Berlin 1922, (= Forschungen und Darstellungen aus dem Reichsarchiv, Heft 3).

Ders.: Die moderne Welt 1789-1945, Teil 1: Die Epoche der bürgerlichen Nationalstaaten 1789-1890, Braunschweig 1969, (= Geschichte der Neuzeit).

Hildebrand, Klans: Deutsche Außenpolitik 1933-1945, Kalkül oder Dogma? Stuttgart u.a. 1980.

Ders.: Geschichte oder „Gesellschaftsgeschichte“? Die Notwendigkeit einer politischen Geschichtsschreibung von den internationalen Beziehungen, in: Historische Zeitschrift 223(1976), S. 328-357.

Ders.: Großbritannien und die deutsche Reichsgründung, in: Eberhard Kolb (Hg.), Europa und die Reichsgründung, Historische Zeitschrift, Beiheft 6, Neue Folge, München 1980, S. 9-62.

Ders.: ‚British Interests‘ und ‚Pax Britannica‘, Grundfragen englischer Außenpolitik im 19. und 20. Jahrhundert, in: Historische Zeitschrift 220 (1975), S. 623-639.

Ders.: Von der Reichseinigung zur ‚Krieg-in-Sicht‘-Krise, Preußen-Deutschland als Faktor der britischen Außenpolitik 1866-1875, in: Michael Stürmer (Hg.), Das kaiserliche Deutschland, Düsseldorf 1970, S. 205-234.

Ders.: Die deutsche Reichsgründung im Urteil der britischen Politik, in: Francia 5 (1977), S. 399-424.

Hillerbrand, Dieter: Bismarck and Gorchakow, A study in Bismarck's Russian policy, 1852-1871, phil. Diss., Stanford 1968.

Hillgruber, Andreas: Bismarcks Außenpolitik, Freiburg 1981.

Ders.: Otto von Bismarck, Gründer der europäischen Großmacht Deutsches Reich, Göttingen u.a. 1978 (= Persönlichkeit und Geschichte, Bd. 101/2).

Ders.: Formveränderung in der Koalitionskriegführung in der Epoche 1792-1815 - ein Aufriß, in: Ders., Deutsche Großmacht- und Weltpolitik im 19. und 20. Jahrhundert, Düsseldorf - 1979, S. 12-34.

Ders.: Politische Geschichte in moderner Sicht, in: Historische Zeitschrift 216 (1973), S. 529-552.

Ders.: Die gescheiterte Großmacht, Eine Skizze des Deutschen Reiches 1871-1945, Düsseldorf 1980.

Ders.: Deutsche Großmacht- und Weltpolitik im 19. und 20. Jahrhundert, Düsseldorf - 1979.

Ders.: Zwischen Hegemonie und Weltpolitik - Das Problem der Kontinuität von Bismarck bis Bethmann Hollweg, in: Ders., Deutsche Großmacht- und Weltpolitik im 19. und 20. Jahrhundert, Düsseldorf - 1979, S. 53-70.

Ders.: Kontinuität und Diskontinuität in der deutschen Außenpolitik von Bismarck bis Hitler, Düsseldorf 1969.

Ders.: Die „Krieg-in-Sicht“-Krise 1875 -Wegscheide der Politik der europäischen Großmächte in der späten Bismarckzeit, in: Ders., Deutsche Großmacht- und Weltpolitik im 19. und 20. Jahrhundert, Düsseldorf 2 1979, S. 35-52.

Ders.: Deutsche Rußland-Politik 1871-1918: Grundlagen-Grundmuster-Grundprobleme, in: Ders., Deutsche Großmacht- und Weltpolitik im 19. und 20. Jahrhundert, Düsseldorf - 1979, S. 70-90.

Ders.: Südosteuropa in Bismarcks Außenpolitik 1875-1879, in: Ralph Melville Hans-Jürgen Schröder (Hg.), Der Berliner Kongreß von 1878, Wiesbaden

1982, S. 179-188, (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abt. Universalgeschichte, Beiheft 7).

Hirsch, Waltraud: Felix Graf Wimpffen (1827-1882), Ein Österreichischer Diplomat der franzisko-josephinischen Epoche, phil. Diss., Wien 1969.

Hofer, Walther (Hg.): Europa und die Einheit Deutschlands, Eine Bilanz nach 100 Jahren, Köln 1970.

Höjer, Torvald Torvaldsen: Bismarck, Decazes och den europeiska Krisen 1875, Uppsala 1940, (= Uppsala Universitets Årsskrift, Bd. 1).

Hofmann, Hermann: Fürst Bismarck, 1890-1898, Nach persönlichen Mitteilungen des Fürsten und eigenen Aufzeichnungen des Verfassers nebst einer authentischen Ausgabe aller vom Fürsten Bismarck herrührenden Artikel in den „Hamburger Nachrichten“, Bd. 2, Stuttgart u. a. 1913.

Holborn, Hajo: Bismarcks europäische Politik zu Beginn der siebziger Jahre und die Mission Radowitz, mit ungedruckten Urkunden aus dem Politischen Archiv des Auswärtigen Amtes und dem Nachlaß des Botschafters von Radowitz, Berlin 1925.

Ders.: Die Mission Radowitz nach St. Petersburg im Frühjahr 1875, in: Archiv für Politik und Geschichte, Neue Folge der „Hochschule“ 2 (1924), S. 94-104.

Hollenberg, Günter: Englisches Interesse am Kaiserreich, Die Attraktivität Preußen-Deutschlands für konservative und liberale Kreise in Großbritannien 1860-1914, Wiesbaden 1974, (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abt. Universalgeschichte, Bd. 70).

Holzer, Josef Jakob: Erzherzog Albrecht 1867-1895, Politisch-militärische Konzeptionen und Tätigkeit als Generalinspekteur des Heeres, phil. Diss., Wien 1974.

Howard, Christopher: Britain and the Casus Belli, 1822-1902, A study of Britain's international position from Canning to Salisbury, London 1974.

Hubatsch, Walther: Bismarck und Rußland, Ostpolitik als Friedenssicherung, in: Peter Paul Nahm (Hg.), Kultur und Politik im Spannungsfeld der Geschichte, Bielefeld 1975, S. 48-57, (= Schriftenreihe des Ostdeutschen Kulturrats, Bd. 14).

Hünigen, Gisela: Nikolaj Pavlovic Ignat'ev und die russische Balkanpolitik 1875-1878, phil. Diss. Göttingen 1964/5, Göttingen u.a. 1968, (= Göttinger Bausteine zur Geschichtswissenschaft, Bd. 40).

Japikse, N[ikolas]: Europa und Bismarcks Friedenspolitik, Die internationalen Beziehungen von 1871 bis 1900, hg. vom Niederländischen Komitee zur Untersuchung der Ursachen des Weltkrieges, Berlin 1927.

Jeismann, Karl-Ernst: Das Problem des Präventivkrieges im europäischen Staatensystem mit besonderem Blick auf die Bismarckzeit, phil. Diss. Münster 1956, Freiburg/München 1957, (= Orbis Academicus).

Jelavich, Barbara: A Century of Russian Foreign Policy 1814-1914, Philadelphia/New York 1964.

Dies., Jelavich, Charles: Jomini and the Revival of the Dreikaiserbund, 1879-1880, in: The Slavonic and East European Review 35 (1956-57), S. 523-550.

Jerussalimski, A.S.: Bismarck, Diplomatie und Militarismus, Übersetzung von Irmgard Dörpholz, Frankfurt 1970.

Ders.: Franco-germanskij Krizis 1875 g., in: Krasnyi Arkhiv 91 (1938), S. 104-149. Kennan, George F.: Bismarcks europäisches System in der Auflösung, Die französisch-russische Annäherung 1875 bis 1890, Aus dem Englischen von Christa Armstrong, Frankfurt u. a. 1981.

Kennedy, Paul: The Realities behind Diplomacy, Background Influences on British External Policy, 1865-1980, Glasgow 1981.

Ders.: The Rise of Anglo-German antagonism 1860-1914, London u. a. 1980.

Kent, George O.: Arnim and Bismarck, Oxford 1968.

Kissinger, Henry A.: Großmachtdiplomatie, Von der Staatskunst Castlereaghs und Metternichs, Übersetzung von Horst Jordan, Ungekürzte Ausgabe, Düsseldorf/Wien 1975.

Klingenuß, Karl: Beust und Andrassy und die Kriegsgefahr von 1875, in: Archiv für Politik und Geschichte 7 (1926), S. 616-643.

Köhler, Henning: Das Kissinger Diktat - Ein Schlüsseldokument zur Außenpolitik Bismarcks?, in: Ders. (Hg.), Deutschland und der Westen, Vorträge und Diskussionsbeiträge des Symposions zu Ehren von Gordon A. Craig, Berlin 1984, S. 34¹³, (= Studien zur europäischen Geschichte, Bd. 15).

König, Hartmut: Die Verschlechterung der deutsch-russischen Beziehungen 1871-1890 in der sowjetischen Geschichtsschreibung, in: Uwe Liszkowski (Hg.), Rußland und Deutschland, Stuttgart 1974, S. 239-256, (= Kieler Historische Studien, Bd. 22).

Kolb, Eberhard (Hg.): Europa und die Reichsgründung, Preußen-Deutschland in der Sicht der großen europäischen Mächte 1860-1880, Historische Zeitschrift, Beiheft 6, Neue Folge, München 1980.

Ders. (Hg.): Europa vor dem Krieg von 1870, Mächtekonstellation - Konfliktfelder Kriegsausbruch, München 1987, (= Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien, Bd. 10).

Kos, Franz-Josef: Die Politik Österreich-Ungarns während der Orientkrise 1874, 1875-1879: Zum Verhältnis von politischer und militärischer Führung, phil. Diss. Köln 1983, Köln/Wien 1984, (= Dissertationen zur neueren Geschichte, Bd. 16).

Kratzsch, Gerhard: Harry von Arnim, Bismarck-Rivale und Frondeur, Die Arnim-Prozesse 1874-1876, Göttingen u. a. o. J.

Lades, Hans: Bismarck und die Mittellage Deutschlands in Europa, Eine Studie zum 150. Geburtstag, Erstes Beiheft zur Zeitschrift Die Orientierung, Pfaffenhofen 1965.

Lajiisan, Alfred: L'alerte diplomatique du printemps 1875, D'apres les nouvelles publications, in: Revue d'histoire moderne 1 Nr. 5 (1926), S. 368-384.

Langer, William L.: European Alliances and Alignments 1871-1890, N D, New York 2 1962.

Lederer, Ivo (Hg.): Russian Foreign Policy, Essays in Historical Perspective, New Haven/ London 1962.

Leidner, Fritz: Die Außenpolitik Österreich-Ungarns vom Deutsch-Französischen Kriege bis zum Deutsch-Österreichischen Bündnis, 1870-1879, phil. Diss., Kiel 1934.

Liszkowski, Uwe (Hg.): Rußland und Deutschland, Stuttgart 1974, (= Kieler Historische Studien, Bd. 22).

Lonsdorf Walter: Ist der Krieg in Sicht? Bismarcks diplomatische Niederlage im Frühjahr 1875, in: Damals, Zeitschrift für geschichtliches Wissen 12 (1980), S. 499-520. Lutz, Heinrich: Von Königgrätz zum Zweibund, Aspekte europäischer Entscheidungen, in: Historische Zeitschrift 217 (1974), S. 347-380.

Ders.: Österreich-Ungarn und die Gründung des Deutschen Reiches, Europäische Entscheidungen 1867-1871, Frankfurt u.a. 1979.

Ders.: Politik und militärische Planung in Österreich-Ungarn zu Beginn der Ära Andrassy, Das Protokoll der Wiener Geheimkonferenzen vom 17. bis 19. Februar 1872, in: Gerhard Botz/Hans Hauptmann/Helmut Konrad (Hg.), Geschichte und Gesellschaft, Festschrift für Karl R. Stadler zum 60. Geburtstag, Wien 1974, S. 23 - 24.

Ders.: Außenpolitische Tendenzen der Habsburger Monarchie von 1866 bis 1870: Wiedereintritt in Deutschland und Konsolidierung als europäische Macht im Bündnis mit Frankreich, in: Eberhard Kolb (Hg.), Europa vor dem Krieg von 1870, München 1987, S. 1-16, (= Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien, Bd. 10).

Ders.: Zur Wende der österreichisch-ungarischen Außenpolitik 1871, Die Denkschrift des Grafen Beust für Kaiser Franz Joseph vom 18. Mai, in: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 25 (1972), Festschrift Hanns Leo Mikoletzky, S. 169-184.

Mächler, Anita u.a. (Hg.): Historische Studien zu Politik, Verfassung und Gesellschaft, Festschrift für Richard Dietrich zum 65. Geburtstag, Frankfurt u.a. 1976.

Manfred, A. Z.: Quelle fut la cause de l'alliance franco-russe?, in: Cahiers du Monde Russe et Soviétique 1 (1959), S. 148-164.

Marken, Werner (Hg.): Deutsch-russische Beziehungen von Bismarck bis zur Gegenwart, Stuttgart 1964.

Matl, Josef: Graf Peter Suwalov in der russischen Innen- und Außenpolitik von 1866 bis 1879 (unter besonderer Berücksichtigung des Materials im Haus-, Hof- und Staatsarchiv in Wien), phil. Diss., Wien 1951.

Meine, Kurt: England und Deutschland in der Zeit des Übergangs vom Manchestertum zum Imperialismus, 1871-1876, Berlin 1937 (= Historische Studien, Heft 306).

Melville, Ralph/Schröder, Hans-Jürgen (Hg.): Der Berliner Kongreß von 1878, Die Politik der Großmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, Wiesbaden 1982, (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abt. Universalgeschichte, Beiheft 7).

Meyer, Arnold Oskar: Bismarck, Der Mann und der Staatsmann, Leipzig - '1949.

Meyer, Klaus: Rußland und die Gründung des Deutschen Reiches, in: Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 22 (1973), S. 176-195.

Misch, Carl: Bismarck and the forbidden war, in: Contemporary Review 156 (1939), S. 189-195.

Mitchell, Allan: The German Influence in France after 1870, The Formation of the French Republic, Chapel Hill 1979.

Ders.: ‚A Situation of Inferiority‘: French Military Reorganization after the Defeat of 1870, in: American Historical Review 86 (1981), S. 49-64.

Mommsen, Wilhelm: Geschichte des Abendlandes von der Französischen Revolution bis zur Gegenwart 1789-1945, München 1951.

Ders.: Rezension zu Hajo Holborn, Bismarcks europäische Politik zu Beginn der siebziger Jahre und die Mission Radowitz, Berlin 1925, in: Historische Zeitschrift 132 (1925), S. 509-515.

Morsey, Rudolf: Zur Pressepolitik Bismarcks, Die Vorgeschichte des Pressedezernats im Auswärtigen Amt (1870), in: Publizistik 1 (1956), S. 177-181.

Mosse, Werner Engen: The Rise and the Fall of the Crimean System, The story of the peace settlement, London/New York 1963.

Müller-Link, Horst: Industrialisierung und Außenpolitik, Preußen-Deutschland und das Zarenreich von 1860 bis 1890, Göttingen 1977, (= Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Bd. 24).

Muralt, Leonhard von: Deutschland und das europäische Gleichgewicht, in: Walther Hofer, Europa und die Einheit Deutschlands, Köln 1970, S. 15-37.

Nahm, Peter Paul (Hg.): Kultur und Politik im Spannungsfeld der Geschichte, Hans Joachim v. Merkatz zum 70. Geburtstag, Bielefeld 1975 (= Schriftenreihe des Ostdeutschen Kulturrats, Bd. 14).

Naujoks, Eberhard: Ein Jahrzehnt Forschung über Bismarcks Pressepolitik, in: Francia 7 (1979), S. 508-526.

Ders.: Rudolf Lindau und die Neuorientierung der auswärtigen Pressepolitik Bismarcks (1871/78), in: Historische Zeitschrift 215 (1972), S. 299-344.

Newton, Lord (Thomas W.L.J.: Lord Lyons, A Record of British Diplomacy, Bd. 2, London 1913.

Nolde, Baron Boris: L'alliance franco-russe, Les origines du Systeme diplomatique d'avant-guerre, Paris 1936.

Nürnberger, Richard: Bismarcks Rußlandpolitik in ihrer Bedeutung für die Reichsgründung, in: Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg 22 (1972), S. 69-87.

Oncken, Hermann: Das Deutsche Reich und die Vorgeschichte des Weltkriegs, Bd. 1, Leipzig 1933.

Orloff, Fürst Nikolai: Bismarck und Katharina Orloff, Ein Idyll in der hohen Politik, München 1944.

Palmer, Alan: Bismarck, Eine Biographie, Übersetzung von Ada Landferman und Cornelia Wild, Düsseldorf 1976.

Palotas, Emil: Die wirtschaftlichen Aspekte in der Balkanpolitik Österreich-Ungarns um 1878, in: Ralph Melville/Hans-Jürgen Schröder (Hg.), Der Berliner Kongreß von 1878, Wiesbaden 1982, S. 271-285, (= Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz, Abt. Universalgeschichte, Beiheft 7).

Pures, Richard/Taylor, A.J. P. (Hg.): Essays presented to Sir Lewis Namir, London/New York 1956.

Parry, J.P.: *Democracy and Religion, Gladstone and the Liberal Party, 1867-1875*, Cambridge u. a. 1986, (= Cambridge Studies in the history and theory of politics).

Ders.: *Religion and the Collapse of Gladstone's First Government, 1870-1874*, in: *The Historical Journal* 25 (1982), S. 71-101.

Philipp, Werner: *Rußlands Aufstieg zur Weltmacht 1815-1917*, in: *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte* 33 (1983), S. 81-137.

Philippi, Hans: *Das diplomatische Korps 1871-1914*, in: Klaus Schwabe (Hg.), *Das Diplomatische Korps 1871-1945*, Boppard am Rhein 1985, S. 41-80, (= *Büdinger Forschungen zur Sozialgeschichte* 1982, *Deutsche Führungsschichten in der Neuzeit*, Bd. 16).

Platzhoff, Walter: *Frankreichs Bestrebungen auf eine Revision des Frankfurter Friedens von 1871 bis 1914*, in: *Berliner Monatshefte* 12 (1934), S. 91-143.

Plehn, Hans: *Bismarcks auswärtige Politik nach der Reichsgründung*, München/Berlin 1920.

Pohl, Heinz Alfred: *Bismarcks „Einflußnahme“ auf die Staatsform in Frankreich 1871-1877: Zum Problem des Stellenwerts von Pressepolitik im Rahmen der auswärtigen Beziehungen*, phil. Diss. Tübingen 1983, Frankfurt u.a. 1984, (= *Europäische Hochschulschriften, Reihe 3: Geschichte und ihre Hilfswissenschaften*, Bd. 219).

Poidevin, Raymond: *Frankreichs Isolation und die deutsche Hegemonie, 1871-1890*, in: Ders., Jacques Bariety, *Frankreich und Deutschland*, München 1982, S. 119-189.

Ders., Bariety, Jacques: *Frankreich und Deutschland, Die Geschichte ihrer Beziehungen 1815-1975*, Übersetzung von Josef Becker und Johannes Haas-Heye, München 1982.

Pommerin, Reiner: *Bündnispolitik und Mächtesystem, Österreich und der Aufstieg Rußlands im 18. Jahrhundert*, in: *Zeitschrift für historische Forschung* 2 (1986): *Expansion und Gleichgewicht, Studien zur europäischen Mächtepolitik des ancien regime*, S. 113-164.

Porch, Douglas: *The March to the Marne, The French Army 1871-1914*, Cambridge u. a. 1981.

Porter, Bernhard: *Britain, Europe and the World 1850-1982, Delusions of Grandeur*, London 1983.

Pratt, E.J.: *La diplomatie française de 1871 à 1875*, in: *Revue historique* 167 (1931), S. 60-84.

Puntila, L.A.: *Bismarcks Frankreichpolitik, Aus dem Finnischen von Annemarie von Harlem*, Göttingen u.a. 1971.

Rachfahl, Felix: *Deutschland und die Weltpolitik 1871-1914*, Bd. 1: *Die Bismarcksche Ära*, Stuttgart 1923.

Ramm, Agatha: *Sir Robert Morier, Envoy and Ambassador in the Age of Imperialism 1876-1893*, Oxford 1973.

Raschdau, L[udwig] (Hg.): *Fürst Bismarck als Leiter der politischen Abteilung, Aus dem schriftlichen Nachlaß des Unterstaatssekretär Dr. Busch*, in: *Deutsche Rundschau* 149 (1911), S. 47-54.

Rassow, Peter: Der Plan des Feldmarschalls Grafen Moltke für den Zweitfronten-Krieg (1871-1890), Breslau 1936, (= Breslauer historische Forschungen, Heft 1).

Recouly, Raymond: Les grandes crises diplomatiques iranco-allemandes, Teil 1: La crise de 1875, in: La Revue de France 12, 1 (1932), S. 229-244.

Reutern, Gerhard v.: Ein Freundschafts- und Familienkreis im 19. Jahrhundert, Biographisches, Berlin 1981.

Richter, Werner: Kronprinz Rudolf von Österreich, Erlenbach-Zürich/Leipzig 1941.

Ritchie, Galan Blaine: The Asiatic Department during the reign of Alexander II, 1855-1881, phil. Diss., Ann Arbor 1970.

Ritter, Gerhard: Staatskunst und Kriegshandwerk, Das Problem des 'Militarismus' in Deutschland, Bd. 1: Die altpreußische Tradition (1740-1890), München 1965.

[Robolsky, Hermann]: Bismarck, Zwölf Jahre deutscher Politik (1871-1883), Leipzig 1884.

[Ders.]: Bismarck und England, Geschichte der Beziehungen Deutschlands und Englands seit dem Krimkriege, Berlin [1889].

[Ders.]: Bismarck und Frankreich nach dem Kriege, Berlin [1887].

[Ders.]: Bismarck und Rußland, Enthüllungen über die Beziehungen Deutschlands und Rußlands von 1859 bis heute, Berlin 1887.

Röhl, J. C. G.: From Bismarck to Hitler, The problem of continuity in German History, London 5 1976, (= Problems and Perspectives in History).

Rogge, Helmuth: Holstein und Hohenlohe, Neue Beiträge zu Friedrich von Holsteins Tätigkeit als Mitarbeiter Bismarcks und als Ratgeber Hohenlohes, Nach Briefen und Aufzeichnungen aus dem Nachlaß des Fürsten Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingfürst 1874-1894, Stuttgart 1957.

Rosen, Georg: Die Stellungnahme der Politik Bismarcks zur Frage der Staatsform in Frankreich von 1871 bis 1890 (auf Grund der Aktenpublikationen des Auswärtigen Amtes), Detmold 1924.

Rothfels, Hans: Bismarcks englische Bündnispolitik, Stuttgart 1924.

Rumpier, Helmut: Österreich-Ungarn und die Gründung des Deutschen Reiches, in: Eberhard Kolb (Hg.), Europa und die Reichsgründung, Historische Zeitschrift, Beiheft 6, Neue Folge, München 1980, S. 139-167.

Rupp, George Hoover: A Wavering Friendship, Russia and Austria 1876-1878, Cambridge 1941.

Saburov, Peter Alexandrovitch: Russia, France, Germany (1870-1880), in:/. Y. Simpson, The Saburov Memoirs or Bismarck and Russia, Cambridge 1929, S. 28-49.

Sagave, Pierre Paul: Die Reichsgründung 1871 aus französischer Sicht, in: Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 22 (1970), S. 45-57.

Salomon, Henry: Lavictoireprussienneet l'hegemonieallemande, in: Henri Hauser (Hg.), Manuel de politique Europeenne, [Bd. 1], Paris 1929, S. 21-116.

Sass, Johann: Die Deutschen Weißbücher zur auswärtigen Politik 1870-1914, Geschichte und Bibliographie, Berlin/Leipzig 1928.

Sasse, Heinz Günter: Aus Bismarcks Werkstatt, Anweisungen für den diplomatischen Dienst, in: Oswald Hauser (Hg.), Vorträge und Studien zur preußisch-deutschen Geschichte, Köln/Wien 1983, S. 151-158, (= Neue Forschungen zur Brandenburg-preußischen Geschichte, Bd. 2).

Scharff, Alexander: Bismarck, Andrassy und die Haltung Österreichs zum Nordschleswigschen Vorbehalt, in: Zeitschrift für schleswig-holsteinische Geschichte 87 (1962), S. 181-256.

Scheller, Ernst: Bismarck und Rußland, Marburg 1926.

Scherer, Edmond: L'alarme de 1875, Etüde historique, in: Revue politique et littéraire, Revue bleue 3. Serie 7 (1887), S. 193-204.

Schieder, Theodor: Friedrich der Große, Ein Königtum der Widersprüche, Frankfurt u. a. 1983.

Ders.: Macht und Recht, Der Ursprung der Eroberung Schlesiens durch König Friedrich II. von Preußen, in: Hamburger Jahrbuch für Wirtschafts- und Gesellschaftspolitik 24(1979), S. 235-251.

Ders.: Das Problem der Revolution im 19. Jahrhundert, in: Ders., Staat und Gesellschaft im Wandel unserer Zeit, München 1958, S. 11-57.

Ders.: Staat und Gesellschaft im Wandel unserer Zeit, Studien zur Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts, München 1958.

Ders.: Staatensystem als Vormacht der Welt, 1848-1918, Ungekürzte Ausgabe, Frankfurt u.a. 1982 (= Propyläen Geschichte Europas, Bd.5).

Ders./Deuerlein, Ernst (Hg.): Reichsgründung 1870/71, Tatsachen, Kontroversen, Interpretationen, Stuttgart 1970.

Schmidt-Volkmar, Erich: Der Kulturkampf in Deutschland, 1871-1890, Göttingen u.a. 1962. Schneider, Louis: Aus dem Leben Kaiser Wilhelms, 1849-1873, Bd. 3, Berlin 1888. Sock, G.v.: Der Kriegslärm von 1875, in: Deutsche Revue 47 H.3 (1922), S. 97-100, S. 200-211.

Schöllgen, Gregor: Sicherheit durch Expansion? Die außenpolitischen Lageanalysen der Hohenzollern im 17. und 18. Jahrhundert im Lichte des Kontinuitätsproblems in der preußischen und deutschen Geschichte, in: Historisches Jahrbuch 104 (1984), S. 22-45. Schöneherger, Markus: Diplomatie im Dialog, Ein Jahrhundert Informationspolitik des Auswärtigen Amtes, München/Wien 1981.

Schoeps, Hans-Joachim: Bismarck über Zeitgenossen, Zeitgenossen über Bismarck, Ungekürzte Ausgabe, Frankfurt u.a. 1981.

Schott, Carl Gferard]: The Franco-German duel for Russian Support, The Russian mission of General Adolphe Le Flö, 1871-1879, phil. Diss., Notre Dame 1971.

Schramm, Gottfried (Hg.): Handbuch der Geschichte Rußlands, hg. von Manfred Hellmann, Gottfried Schramm, Klaus Zernack, Bd. 3,1, Stuttgart 1983.

Schreiner, Albert: Zur Geschichte der deutschen Außenpolitik 1871-1945, Bd. 1: 1871-1918, Von der Reichseinigung bis zur Novemberrevolution, Berlin 1952.

Schröder, Ernst: Albrecht von Stosch, der General-Admiral Kaiser Wilhelms I., Eine Biographie, Berlin 1939, (= Historische Studien, Heft 353).

Schüssler, Wilhelm: Bismarcks Bündnisangebot an Rußland „durch dick und dünn“ im Herbst 1876, in: Historische Zeitschrift 147(1933), S. 106-114.

Schwabe, Klaus (Hg.): Das Diplomatische Korps 1871-1945, Boppard am Rhein 1985, (=Büdinger Forschungen zur Sozialgeschichte 1982, Deutsche Führungsschichten in der Neuzeit, Bd. 16).

Schwarz, Reinhard. Emil Pindter als offiziöser Redakteur und ‚Kritiker‘ Otto v. Bismarcks, Frankfurt u.a. 1984 (= Europäische Hochschulschriften, Reihe 3, Geschichte und ihre Hilfswissenschaften, Bd. 248).

Schwertfeger, Bernhard: Deutschland und Rußland im Wandel der europäischen Bündnisse, Hannover 1939.

Seeber, Gustav (Hg.): Gestalten der Bismarckzeit, 2 Bände, Berlin[-Ost] 1978, 1986.

Simpson, J. Y.: The Saburov Memoirs or Bismarck and Russia, Being fresh light on the League of the Three Emperors 1881, Cambridge 1929.

Slusser, Robert M.: The Role of the Foreign Ministry, in: Ivo Lederer (Hg.), Russian Foreign Policy, New Haven/London 1962, S. 197-239.

Sontag, Raymond James: Germany and England, Background of Conflict, 1848-1894, N D, New York 1964.

Ders.: European Diplomatie History, 1871-1932, New York/London [1933].

Steinbach, Christoph: Die französische Diplomatie und das Deutsche Reich 1873-1881, Untersuchungen zum Zusammenhang zwischen der französischen Beurteilung der deutschen Politik und der Außenpolitik Frankreichs, Bonn 1976, (= Pariser Historische Studien, Bd. 14).

Stern, Fritz: Gold und Eisen, Bismarck und sein Bankier Bleichröder, Aus dem Englischen von Otto Weith, Frankfurt/Berlin 1978.

Stürmer, Michael (Hg.): Das kaiserliche Deutschland, Politik und Gesellschaft 1870-1918, Düsseldorf 1970.

Ders.: Das ruhelose Reich, Deutschland 1866-1918, Berlin 1983, (= Die Deutschen und ihre Nation, Bd. 3).

Taffs, Winifred: Ambassador to Bismarck, Lord Odo Russell, First Baron Ampthill, London 1938.

Dies.: The War Scare of 1875, The Slavonic and East European Review 9 (1930-31), S. 332-349, S. 632-649.

Tatischev, Sergeij S.: Imperator Aleksandr II, Egozizn'i carstvovanie [Kaiser Alexander II, Leben und Herrschaft,] Bd. 2 [: 1866-81], St. Petersburg 1903.

Taylor, A.J. P.: Bismarck, Mensch und Staatsmann, Aus dem Englischen von Hansjürgen Wille und Barbara Klau, München "1981.

Wahl, Adalbert: Vom Bismarck der siebziger Jahre, Tübingen 1920.

Waller, Bruce: Bismarck at the crossroads, The Reorientation of German Foreign Policy after the Congress of Berlin 1878-1889, London 1974, (= University of London Historical Studies, Bd. 35).

Ders.: Bismarck and Gorchakov in 1879: ‚The Two Chancellors‘ War‘, in: K. Bourne/D. C. Watt (Hg.), Studies in International History, London 1967, S. 209-235.

Wardi, H. (= Georg Rosen): Serbien in seinen politischen Beziehungen insbesondere zu Rußland, Ein historischer Essay, Leipzig 1877.

Weeks, Richard George: Peter Andreevich Shuvalov, Russian Statesman, phil. Diss., Ann Arbor 1977.

Wegner-Korfes, Sigrid: Zum Kampf des zaristischen Rußland um seinen Einfluß auf Persien von den siebziger Jahren des 19.Jahrhunderts bis 1891, in: Jahrbücher für Geschichte der sozialistischen Länder Europas 21,2 (1977), S. 77-100.

Wehler, Hans-Ulrich: Das deutsche Kaiserreich, 1871-1918, Göttingen 5 1983, (= Deutsche Geschichte, Bd. 9).

Ders.: Krisenherde des Kaiserreiches 1871-1918, Studien zur Sozial- und Verfassungsgeschichte, Göttingen 2 1979.

Wemyss, Rosslyn (Hg.): Memoirs and letters of the Right Honorable Sir Robert Morier, G.C.B., From 1826-1876, Bd. 2, London 1911.

Wentzcke, Paul: Die Kriegsgefahr von 1875, in: Kölnische Zeitung, Nr. 751, 754, 27./ 28.10.1922.

Ders.: Deutscher Liberalismus im Zeitalter Bismarcks, Eine politische Briefsammlung, Bd. 2: Im Neuen Reich 1871-1890, Politische Briefe aus dem Nachlaß liberaler Parteiführer, Bonn/Leipzig 1926.

Wereszycki, Henryk: Alarm wojenny 1875 roku w swietle niewyzyskanych zródel, in: Kwartalnik historyczny 68 (1961), S. 689-716.

Ders.: Walka O Pokój Europejski, 1872-1878, Warschau 1971.

Wertheimer, Eduard von: Graf Julius Andrassy, Sein Leben und seine Zeit, Nach ungedruckten Quellen, Bd. 2: Bis zur Geheimen Konvention vom 15. Januar 1877, Stuttgart 1913.

Wimmer, Maria: Die diplomatischen Beziehungen zwischen England und Österreich-Ungarn von 1874 bis zum Berliner Kongreß, phil. Diss., Maschenschrift, Wien 1977.

Winckler, M[artin] B.: Die Aufhebung des Artikels V des Prager Friedens und Bismarcks Weg zum Zweibund, in: Historische Zeitschrift 179 (1955), S.471-509.

Winckler, Martin: Der Ausbruch der ‚Krieg-in-Sicht‘-Krise vom Frühjahr 1875, in: Zeitschrift für Ostforschung 14 (1965), S. 671-713.

Ders.: Bismarcks Bündnispolitik und das europäische Gleichgewicht, Stuttgart 1964.

Ders.: Erwiderung, Noch einmal: Zur Zielsetzung und zu den Methoden der Nordschleswigpolitik Graf Julius Andrässys (1871/79), in: Zeitschrift für schleswig-holsteinische Geschichte 87 (1962), S. 257-262.

Ders.: Rußland, die Krieg-in-Sicht-Krise und der Beginn des deutsch-dänischen Sprachen-kampfes im Jahr 1875, in: Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg 15 (1965), S. 187-221.

Ders.: WilhelmsI. Thronrede (29.10.1874) und die Herbstkrise des Jahres 1874, in: Jahrbuch der Albertus-Universität zu Königsberg 18 (1968), S. 310-334.

Ders.: Die Zeitung als Quelle zur politischen Geschichtsschreibung dargestellt am Beispiel der Bismarckzeit, in: Gert Hagelweide (Hg.), Zeitung und Bibliothek, Pullach bei München 1974, S. 64-73.

Ders.: Zur Zielsetzung und zu den Methoden der Nordschleswig-Politik Graf Julius Andrässys (1871-78), in: Zeitschrift für schleswig-holsteinische Geschichte 85/86 (1961), S. 243-273.

Windelband, Wolfgang: Bismarck und die europäischen Großmächte 1879-1885, Auf Grund unveröffentlichter Akten, Essen 2 1942.

Winkler, Heinz: Die Stellungnahme der französischen Katholiken zu Deutschland und zum Kulturkampf in den Jahren 1872 bis 1875, phil. Diss. Mainz 1963, Frankfurt 1964.

Wittram, Reinhard: Bismarck und Gorcakov im Mai 1875, in: Nachrichten der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, I. Philologisch-Historische Klasse 7 (1955), S. 221-244.

Ders.: Bismarck und Rußland, in: Werner Marken (Hg.), Deutsch-russische Beziehungen von Bismarck bis zur Gegenwart, Stuttgart 1964, S. 17-39.

Ders.: Bismarcks Rußlandpolitik nach der Reichsgründung, in: Historische Zeitschrift 186 (1958), S. 261-284.

Wolter Heinz: Die Anfänge des Dreikaiserverhältnisses, Reichsgründung, Pariser Kommune und die internationale Mächtekonstellation 1870-1873, in: Horst Bartel/Ernst Engelberg (Hg.), Die großpreußisch-militärische Reichsgründung 1871, Bd. 11, Berlin [-Ost] 1971, (= Schriften des Zentralinstituts für Geschichte, Reihe I: Allgemeine und Deutsche Geschichte, Bd.36/B).

Ders.: Die Anfänge des Dreikaiserverhältnisses, Reichsgründung, Pariser Kommune und die internationale Mächtekonstellation 1870-1873, in: Ernst Engelberg (Hg.), Diplomatie und Kriegspolitik vor und nach der Reichsgründung, Berlin[-Ost] 1971, S. 165-206, (= Sammlung Akademie-Verlag, Geschichte, Bd. 26).

Ders.: Harry von Arnim, Rivalisierender Diplomat und konservativer Frondeur, in: Gustav Seeber (Hg.), Gestalten der Bismarckszeit, Bd. 1, Berlin[-Ost] 1978, S. 286-305.

Ders.: Bismarcks Außenpolitik 1871-1881, Außenpolitische Grundlinien von der Reichsgründung bis zum Dreikaiserbündnis, Berlin[-Ost] 1983, (= Schriften des Zentralinstituts für Geschichte, Bd. 71).

Ders.: Joseph Maria von Radowitz, Stationen einer diplomatischen Karriere, in: Gustav Seeber {Hg.), Gestalten der Bismarckzeit, Bd. 2, Berlin[-Ost] 1986, S. 251-272.

Zernack, Klaus: Negative Polenpolitik als Grundlage deutsch-russischer Diplomatie in der Mächtepolitik des 18. Jahrhunderts, in: Uwe Liszkowski (Hg.), Rußland und Deutschland, Stuttgart 1974, S. 144-159, (= Kieler Historische Studien, Bd. 22).

Ziekursch, Johannes: Politische Geschichte des neuen Deutschen Kaiserreiches, Bd. 2: Das Zeitalter Bismarcks (1871-1890), Frankfurt 1927.

Съкращения

AA Auswärtiges Amt (Министерство на външните работи)

Abt. Abteilung (Отдел)

Add. MSS Additional Manuscripts (Допълнителни ръкописи)

adh. adhibenda (прил. употребяван)

AMAE Archives du Ministere des Affaires Etrangeres (Архиви на Министерството на външните работи)

AMAE-B Archives du Ministere des Affaires etrangeres de Belgique (Архиви на Министерството на външните работи на Белгия)
 Anm. Anmerkung (Забележка)
 Aufl. Auflage (Издание)
 BA Bundesarchiv (Федерални архиви)
 Bd. Band (Том)
 Bde. Bände (Томове)
 Bearb. Bearbeiter (Редактор)
 bes. besonders (особено)
 BL British Library (Британска библиотека)
 BL-O Bodleian Library Oxford (Библиотека Бодлиан, Оксфорд)
 Bsp. Beispiel (Пример)
 BT Bibliotheque Thiers (Библиотека на Тиер)
 bzw. beziehungsweise (или, по-скоро)
 CP Correspondance Politique (Политическа кореспонденция)
 CPC Correspondance Politique des Consuls (Консулска политическа кореспонденция)
 DDF Documents Diplomatiques Francais (Френски дипломатически документи)
 DDI Documenta Diplomatici Italiani (Италиански дипломатически документи)
 Dep. Depositorium (Депозитарий)
 ders. derselbe (също)
 dies. dieselbe (също)
 d.J. der Jüngere (по-младият)
 ebd. ebenda (пак там)
 erg. ergänzt (добавен)
 erw. erweitert (разширен)
 f. folgende (следващ)
 Fasz. Faszikel (фрагмент)
 fo folio (фолио)
 FO Foreign Office (Британско външно министерство)
 GLA-K Generallandesarchiv Karlsruhe (Общ държавен архив Карлсруе)
 GP Die Große Politik der Europäischen Kabinette (Голямата политика на европейските кабинети)
 GW Bismarck, Die gesammelten Werke (Бисмарк, Събрани съчинения)
 H. Heft (Бележник)
 Hervorh. Hervorhebung (подчертаване)
 Hg. Herausgeber (издател)
 HHStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (домашен, дворцов и държавен архив)
 HStA-H/AP Hauptstaatsarchiv Hannover, Außenstelle Pattensen (Централен държавен архив Хановер, филиал Патенсен)
 HStA-M Hauptstaatsarchiv München (Централен държавен архив Мюнхен)
 HStA-St Hauptstaatsarchiv Stuttgart (Централен държавен архив, Щутгарт)

HZ Historische Zeitung (Исторически вестник)
 Jg- Jahrgang (Годишник)
 Kap. Kapitel (Глава)
 KA-W Kriegsarchiv Wien (Военен архив Виена)
 KM Präs. Kriegsministerium Präsidialsektion (Военно министерство Президентска секция)
 LRO Liverpool Record Office (Архив Ливърпул)
 MA Ministerium des Äußern (Министерство на външните работи)
 MKSM Militärkanzlei Seiner Majestät (Военна канцелария на Негово Величество)
 ND Nachdruck (препечатка)
 N.F. Neue Folge (нов документ)
 NL Nachlaß (завещание)
 Nr. Nummer (номер)
 o.D. ohne Datum (без дата)
 o.J. ohne Jahresangabe (без посочване на година)
 P. Paket (пакет, папка)
 PA Politisches Archiv (Политически архив)
 PAAA Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (Политически архив на Министерството на външните работи)
 phil. Diss. philosophische Dissertation (философска дисертация)
 PRO Public Record Office (Архив)
 P-R-T Platzhoff- Rheindorf -Tiedje (Плацхоф – Райндорф – Тиеде)
 QVJ Queen Victoria's Journal (Дневникът на кралица Виктория)
 RA Royal Archives (Кралски архив)
 RA-K Rigsarkivet Kopenhagen (Държавен архив Копенгаген)
 Rep. Repertorium (енциклопедия)
 s. siehe (виж)
 S. Seite (страница)
 s. a. siehe auch (виж също)
 secr. secret (секретно)
 StA-D Staatsarchiv Darmstadt (Държавен архив Дармщат)
 T. Teil (част)
 Tel. Telegramm (темеграма)
 u. und (и)
 u.a. unter anderem/und andere (между другото / и други)
 Überarb. überarbeitet (преработено)
 unv. unverändert (без промяна)
 Verz. Verzeichnis (списък)
 Vf. Verfasser (автор)
 vgl. vergleiche (сравни)
 ZStA-M Zentrales Staatsarchiv Merseburg (Централен държавен архив, Мерзебург)
 ZStA-P Zentrales Staatsarchiv Potsdam (Централен държавен архив, Потсдам)

